Maija Grönholm

RUOTSALAISET LAINASANAT TURUN MURTEESSA

Disbui. Abo
1988

MAIJA GRÖNHOLM

(o.s. Salminen) on syntynyt Turussa 1943. Valmistunut filosofian kandidaatiksi 1967 ja filosofian lisensiaatiksi 1974 Turun yliopistossa.

Toiminut v:sta 1974 lähtien suomen kielen lehtorina Turun kauppakorkeakoulussa. Toiminut aiemmin myös mm. amanuenssina ja vt. lehtorina Turun yliopistossa ja tuntiopettajana Åbo Akademissa.

Insamlat sydvästfinskt dialektmaterial på fältet fr.o.m. mitten av 1960-talet, särskilt åbodialekt, och publicerat artiklar om åbodialekten i tidskrifter. Därtill medverkat som sakkunnig i olika radioprogram med anknytning till åbodialekt och språkriktighet och som föredragshållare i olika sammanhang.

Omslag: Tove Ahlbäck, Åbo

RUOTSALAISET LAINASANAT TURUN MURTEESSA

Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa

MAIJA GRÖNHOLM

AKADEMISK AVHANDLING
som med tillstånd av
Humanistiska fakulteten vid Åbo Akademi
framlägges till offentlig granskning i Gadolinia, auditorium A
fredagen den 28 oktober 1988 kl. 12.

ÅBO 1988

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG — ÅBO ACADEMY PRESS

Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa

MAIJA GRÖNHOLM

ÅBO 1988

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG — ÅBO ACADEMY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Grönholm, Maija

Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa / Maija Grönholm.
— Åbo : Åbo Akademis förlag, 1988.
Diss. : Åbo Akademi. — Zusammenfassung.
ISBN 951-9498-36-2
UDK 809.454.1-087:801.316.3=397(043)

ISBN 951-9498-36-2

Åbo Akademis kopieringscentral
Åbo 1988

ALKUSANAT

Kiinnostukseni suomen kielen opiskelua kohtaan leimahti hetkessä, kun vastavalmistuneena ylioppilaana sain käsiini Turun yliopiston opinto-oppaan, jonka suomen kielen kurssiohjelman ja kirjallisuuden joukosta pistivät silmään sanat "kenttätyö" ja "murrekeräelmän laatiminen". Näin itseni jo melkein jalkapohjia tervaamassa.

Keräilijän urani sai myöhemmin uutta pontta, kun prof. Osmo Ikola ehdotti minulle tutkielman otsikoksi "Turun murteen ruotsalaisperäiset lainasanat". Aihe oli uusi ja epätavallinen verrattuna muiden seminaarilaisten saamiin vanhan kirjakielen aiheisiin. Ehkä ehtymätön kiinnostukseni murteiden tallentamista kohtaan oli pantu laitoksessa merkille. Tästä sai alkunsa mielenkiintoni juuri Turun murteen ruotsalaislainojen keruuseen ja tutkimiseen. Aihe johdatti minut ajan oloon myös lounaismurteiden ja itselleni ennestään täysin tuntemattomien suomenruotsin murteiden pariin.

Kun vuonna 1980 halusin jatkaa lainasanatutkimuksia väitöskirja tähtäimessäni, ei ollutkaan enää helppoa löytää ohjaajaa näin laaja-alaiselle, kahden kielen alueelle ulottuvalle tutkimushankkeelle. Olen kiitollinen prof. Göran Karlssonille, joka ennakkoluulottomasti lupautui työn ohjaajaksi ja piti Turun murteen ruotsalaislainojen alkuperän ja integraation tarkempaa selvittämistä haastavana ja tärkeänä tutkimuskohteena. Hänen eläkkeelle jäätyään ohjaustyötä jatkoi prof. Mauno Koski, jonka antama kritiikki ja syvällinen asiaan paneutuminen on viitoittanut ratkaisevasti tutkimukseni suuntaa. Hänen laajaan asiantuntemukseensa morfologian ja semantiikan alalta olen voinut aina tukeutua.

Loppuvaiheessa on työlle antanut arvokkaan panoksen myös apul.prof. Kaisa Häkkinen, jonka laaja perehtyneisyys suomen vanhempiin lainasanoihin on antanut tutkimukselle syvempää pohjaa. Monissa ongelmakohdissa olen saanut apua myös prof. Bertel Forteliukselta, apul.prof. Päivi Rintalalta ja prof. Kalevi Wiikiltä. Päivi Rintala on lukenut käsikirjoitusta useaankin otteeseen ja on antanut hyödyllisiä ohjeita käsittelemieni lainasanojen kytkemisestä mm. levikkinsä osalta muihin suomen murteisiin. Haluan esittää heille lämpimät kiitokseni.

Haastatteluihin ja arkistoaineistoihin perustuvan vertailevan sanastontutkimuksen tekeminen vie vuosia ja vuosikymmeniä. Muistan kiitollisena kaikkia niitä turkulaisia murreoppaitani, jotka jo 1960-luvulla antoivat auliisti apuaan. Mm. Martta ja Jalmar Kailan kodissa istuin monta kertaa tarkistamassa sanojen muotoja ja merkityksiä. Myöhemmin 1980-luvulla on keruutyötäni auttanut kaikin tavoin Turku-seuran piirissä toimivien murreaktivistien joukko. Eritoten Salli Aslakilla ja Irja Salovaaralla on ollut aina aikaa kysymyksilleni.

Aikaa on kulunut paitsi itse tutkimustyöhön myös muihin tärkeihin tehtäviin, opetustyöhön ja perheen parissa. Inspiroivat oppilaat Turun kauppakorkeakoulussa ovat pitäneet huolen siitä, etten ole kokonaan uponnut kielitieteeseen. Myös perheenjäsenet, Bo, Pia, ja Petra, ovat muistuttaneet murteenulkoisesta todellisuudesta. Heitä on kiittäminen monen vuoden tuesta ja avusta.

Väitöskirjani nyt valmistuessa kiitän myös toimistosihteeri Anneli Hilpistä, jonka apu tekstinkäsittelyn eri vaiheissa on ollut korvaamaton. Samoin kiitän Åbo Akademis förlagia, joka on ottanut työni julkaisuihinsa. Eri säätiöiltä ja yhteisöiltä saamani avustukset ovat olleet paitsi taloudellisesti ensiarvoisia myös tärkeitä kannustimia.

Turussa 9. syyskuuta 1988

Maija Grönholm

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO i

1 JOHDANTO 1

1.1 Turun murteen ja ruotsin kielikontakti 2
1.1.1 Alueellis-historiallinen tausta 2
1.1.2 Kielellinen tausta 5
1.1.2.1 Turun murre 5
1.1.2.2 Turun ruotsi: murteet 8
1.1.2.3 Turun ruotsi: yleiskieli 11
1.2 Aineisto ja sen rajaus 14
1.3 Lainojen levikki ja ikä 18
1.4 Tutkimuksen edellytykset, ala ja menetelmät 22

2 SANASTO 31

2.1 Lekseemien sanaluokkajakauma 31
2.2 Sana-artikkelit 31
2.3 Tarkekirjoitus 35
2.4 Sanasto 37

3 FONOLOGIA 187

3.1 Vokaalifoneemien vastaavuus 188
3.1.1 Ruotsin ja Turun murteen vokaalit 188
3.1.2 Vokaalien sopeutuminen 192
3.1.2.1 Ruotsin *a* 194
3.1.2.2 Ruotsin *e* 196
3.1.2.3 Ruotsin ɛ 199
3.1.2.4 Ruotsin ä 199
3.1.2.5 Ruotsin *i* 200
3.1.2.6 Ruotsin *o* 201
3.1.2.7 Ruotsin *u* 202
3.1.2.8 Ruotsin ʉ 204
3.1.2.9 Ruotsin *y* 207
3.1.2.10 Ruotsin *ö* 208
3.1.3 Vokaalisointu 210

3.2 Konsonanttifoneemien vastaavuus 213
3.2.1 Ruotsin ja Turun murteen konsonantit 213
3.2.2 Konsonanttien sopeutuminen 216
3.2.2.1 Sananalkuiset yksinäiskonsonantit 216
3.2.2.1.1 Ruotsin *g*, *b*, *d* 217
3.2.2.1.2 Ruotsin *f* 217
3.2.2.1.3 Ruotsin *š* ja *tš* 219
3.2.2.2 Sanansisäiset ja -loppuiset yksinäiskonsonant 221
3.2.2.2.1 Ruotsin *k*, *p*, *t* ja *s* 221
3.2.2.2.2 Ruotsin *g*, *b*, *d* 225
3.2.2.2.3 Ruotsin *f* 226
3.2.2.2.4 Ruotsin *š* ja *tš* 226
3.2.2.3 Geminaatat 226
3.2.2.4 Sananalkuiset konsonanttiyhtymät 228
3.2.2.5 Sanansisäiset ja -loppuiset konsonanttiyhtymät 232
3.3 Kesto ja kvantiteetti 237
3.3.1 Ruotsin ja Turun murteen kesto ja kvantiteetti 237
3.3.2 Lainasanojen sopeutuminen 239
3.4 Paino 244
3.4.1 Ruotsin ja Turun murteen paino 244
3.4.2 Lainasanojen sopeutuminen 244
3.5 Astevaihtelu 246
3.5.1 Turun murteen astevaihtelu 246
3.5.2 Lainasanojen sopeutuminen 246
3.5.2.1 Kvantitatiivinen astevaihtelu 246
3.5.2.2 Kvalitatiivinen astevaihtelu 248

4 MORFOLOGIA 251

4.1 Nominit 251
4.1.1 *i*-loppuiset nominit 254
4.1.2 *A*-loppuiset nominit 259
4.1.3 *O*- ja *U*-loppuiset nominit 263
4.1.4 *e*-loppuiset nominit 268
4.1.5 Johdostyyppiset nominit 269
4.2 Verbit 271
4.2.1 Supistumaverbit 272
4.2.2 Muut johdostyyppiset verbit 274
4.3 Partikkelit 282

5 SEMANTIIKKA 285

5.1 Lainojen merkityksistä 285
5.1.1 Lainojen semanttiset ryhmät 285
5.1.2 Merkityksenmuutokset ja niiden syyt 287
5.1.3 Merkitystenmuutosten luokittelu ja analyysi 289

5.2 Denotaation muutokset 292
5.2.1 Merkityksen siirtyminen 292
5.2.1.1 Metaforat ja kuvaannollistuminen 292
5.2.1.2 Metonymia 300
5.2.1.3 Liukuminen 301
5.2.1.4 Ellipsi 304
5.2.1.5 Paralleelikehitys 304
5.2.2 Merkityksen sekaantuminen 308
5.2.2.1 Lähtökieleen perustuvat morfosemanttiset kontaminaatiot 308
5.2.2.2 Lähtö- ja kohdekieleen perustuvat morfosemanttiset kontaminaatiot 309
5.2.2.3 Lähtökielen äänteellinen samankaltaisuus 310
5.2.2.4 Lähtö- ja kohdekielen äänteellinen samankaltaisuus 312
5.2.3 Merkityksen laajeneminen 313
5.2.4 Merkityksen supistuminen 315
5.3 Konnotaation muutokset 317
5.3.1 Mielikuvakomponentti 318
5.3.2 Arvostuskomponentti 322
5.3.3 Emotionaalinen komponentti 325

6 LOPUKSI 329

7 LÄHTEET 337

7.1 Kirjallisuus 337
7.2 Aikakauskirjat, sarjat ja lyhenteet 354
7.3 Sanakirjat ja lyhenteet 355
7.4 Arkistot ja kokoelmat 357
7.5 Murreoppaat 357

8 SELITYKSET 361

8.1 Lyhenteet 361
8.2 Merkit 364

9 ZUSAMMENFASSUNG 367

UNIV. LEIDEN BIBL.

1 JOHDANTO

Tutkimukseni koskee ruotsalaisia lainasanoja, jotka ovat vakiintuneet Turun murteeseen. Tutkimus on toisaalta etymologinen, toisaalta niitä muutosprosesseja kartoittava, joita on havaittavissa lainojen fonologisessa, morfologisessa ja semanttisessa integroitumisessa kohdekieleensä.

Turku on alueelliselta ja kielelliseltä kannalta mielenkiintoinen kielikontaktitutkimuksen kohde, koska Turussa on jo vuosisatoja asunut erikielistä väestöä rinnakkain. Tähän saakka ei Suomessa kuitenkaan ole ruotsalaisia lainasanoja paljonkaan tutkittu, mitä onkin pidetty yllättävänä verrattuna lainojen määrään ja merkitykseen (vrt. Paunonen - Rintala 1984, 22). Lainasanojen tutkijat ovat viime vuosina Suomessa kohdistaneet mielenkiintonsa lähinnä huomattavasti vanhempiin (erityisesti germaanisiin) ja aivan nuoriin nykyajan lainoihin,[1] ja muut uudentyyppiset kielikontaktitutkimukset, mm. Helsingistä, ovat keskittyneet pääasiassa kaksikielisyys- ja kielenvaihtoilmiöihin, eivät niinkään lainasanatutkimukseen.[2] Myös muualla ovat kielikontaktitutkimukset yleistyneet viime vuosina (ks. Clyne 1978, 9-).

Tutkimuksen taustaksi on tarpeellista valaista myös keskenään kontaktiin joutuneiden Turun murteen ja ruotsin kielen historiallis-alueellista ja kielellistä tilannetta sekä kielellisiä erikoispiirteitä.

---

1 Vanhoja germaanisia lainoja on viime aikoina tutkinut Suomessa erityisesti Koivulehto. Vanhoiksi katsotaan sanat, jotka ovat tulleet suomeen ennen vuotta 500 jKr. Kaikki lainaukset eivät ole kuitenkaan samanikäisiä (ks. ikäämisestä tark. Koivulehto 1972, 625-628; Hofstra 1985, 19; Nikkilä 1985). Hofstran tutkimus Ostseefinnisch und germanisch (1985) on tuorein yleisesitys germaanisten lainojen tutkimuksesta ja tutkijoista Suomessa. Tällaisia yleisesityksiä ovat aiemmin esittäneet mm. Karsten (1934, 14-54) ja Kylstra (1961, 3-85). Ks. nuorten englantilaisperäisten lainojen tutkimuksesta (Jyväskylän yliopiston "Anglismiprojektista") esim. Sajavaara - Lehtonen 1981.

2 Ks. tarkemmin esim. Nyholmin artikkeli Helsingfors två språk (1980), jossa on esitelty Helsingin yliopiston tutkimusprojektia.

1.1 Turun murteen ja ruotsin kielikontakti

1.1.1 Alueellis-historiallinen tausta

Lounaismurteiden ja suomenruotsin murteiden kieliraja kulkee nykyään hyvin lähellä Turkua sen etelä- ja lounaispuolitse. Ennen 1900-lukua suomenruotsin murteiden alue peitti lounaismurteiden alueesta koko itäryhmän ja suuren osan pohjoisryhmästäkin (ks. Saari 1981, kartta s. 9). Joissakin murrekartoissa (ks. Kettunen 1969, kartta 1; vrt. myös SMS 1, kartta s. XX) Turku on voitu merkitä aivan lounaismurteiden rajaviivallekin, mikä kuvastaa vaikeutta määritellä Turun murretta murremaantieteellisten kriteerien perusteella.[1]

Kielirajan tuntumassa on erikielisten väestönosien kanssakäyminen esim. kaupan ja kalastuksen välityksellä ollut vilkasta jo vuosisatoja. Kauppaa on luonnollisesti käyty suoraankin Tukholman kanssa.[2] Kielikontaktia tutkittaessa on otettava huomioon myös se, että kielirajat ovat muuttuneet ja vaihdelleet suurestikin menneinä vuosisatoina samoin kuin erikielisten väestönosien keskinäiset kielisuhteet eri pitäjissä kielirajaalueilla.

Turun kielikontaktitilanteelle on kuitenkin ollut tärkeämpää kaupungin sisäinen kielitilanne kuin lähellä oleva kieliraja. Turku on ollut perinteisesti kaksikielinen, kahta eri kieltä puhuvan väestön asuttama jo vuosisatoja. Suomen- ja ruotsinkielistä väestöä on asunut rinnakkain kaupungin kaikissa osissa, vaikka tiettyjä erityisesti ruotsalaisia ja suomalaisia alueitakin voidaan löytää aina 1600-luvulta lähtien.[3] Suomalaiset

---

1 Ks. lounaismurteiden alueesta myös Koski - Nikkilä 1986, kartta s. 1. Lounaismurteet muodostavat kaksi lähes erillistä aluetta Turusta pohjoiseen ja itään, ja Turku sijaitsee näiden alueiden liittymäkohdassa siirtymämurteiden rajalla. Ks. suomenruotsin kielialueesta esim. Ahlbäck 1978, kartta XIX.

2 Vielä 1700-luvulla kalastajat kävivät rannikkopitäjistä enemmän kauppaa Tukholman kanssa, mutta luonnollisesti myös Turun kanssa. Kalojen ohella Turkuun tuotiin myytäväksi vähäisessä määrin myös maataloustuotteita kuten voita, juustoa jne. Ks. tästä tark. esim. Lindström 1915, 339-. Ks. Turun käymästä ulkomaankaupasta mm. Tukholman kanssa 1600- ja 1700-luvulla Ranta 1975, 200-291.

3 Turun ruotsinkieliset ovat asuneet 1800-luvulla erityisesti Tuomiokirkon lähellä aina Ryssänmäelle ja Samppalinnanmäelle asti. Toinen ruotsalaisvoittoinen alue on ollut keskikaupungilla Aurajoen rannasta Maariankadulle. Pikisaaressa, Pikkupukissa ja Kakolanmäestä satamaan ulottuvalla alueella asui erityisesti ruotsinkielistä työväestöä ja merimiehiä, jotka olivat saaristosta Turkuun muuttaneita (Jutikkala 1957, 406-407). Korppolaismäki on nimensä perusteella tarkoittanut alkuaan

ovat kuitenkin olleet aina Turun valtaväestö, ja todennäköisesti valtaporvaristokin oli vielä 1600-luvulla suomenkielistä (Ranta 1975, 161); tosin juuri 1600-luvulla Turkuun muutti runsaasti saksalaisia kauppiassukuja. Ruotsinkielisen vähemmistön merkitys (varsinkin taloudellinen ja sosiaalinen) kasvoi 1600-luvulla, jolloin (1698) perustettiin erillinen ruotsalainen seurakunta. V. 1800 oli ruotsinkielisten osuus 28,5 % ja 1880 41,9 %.[1]

Kaupungin kielelliset erot ja ryhmät olivat viime vuosisadalla suunnilleen samat kuin yhteiskunnalliset erot ja ryhmät. Vain pieni osa ruotsinkielisistä kuului ennen 1900-lukua työväenluokkaan; heistäkin valtaosa oli konepajojen seppiä (Jutikkala 1965, 186). Erot olivat merkittävät myös elintavoissa, esim. asumisessa, ruokakulttuurissa, vaatetuksessa ja vapaa-ajan harrastuksissa.[2] Kielirajasta voidaan näin ollen puhua Turun yhteydessä vain yhteiskunnallisessa tasossa tarkasteltuna.

Kieliraja-alueilla solmitaan aina erikielisten välisiä avioliittoja, mikä lisää kaksikielisten henkilöiden määrää. Lisäksi Turussa on aina ollut lukuisasti henkilöitä, jotka ovat osanneet ainakin vähän ruotsia. Esim. v. 1870 oli joka seitsemäs turkulaisnainen (lapsetkin mukaan lukien) kotiapulaisena ruotsinkielisessä perheessä. Kotiapulaisten määrä oli tällöin kaikkiaan 1343. Vastaavasti miehistä oli renkejä kaikkiaan 343. Ruotsinkielisten palveluksessa olleiden välityksellä levisi uusia tapoja ja kulttuurivaikutteita; on luonnollista, että he välittivät edelleen myös

---

Turussa käyneiden korppoolaisten majapaikkaa (Fortelius 1974, 7). Kuitenkin esim. v:n 1890 tilannetta osoittava kartta (Jutikkala 1957, 408-409) näyttää, että kummankinkielistä väestöä on kaikilla alueilla. Suomenkieliset ovat selvästi enemmistönä kaupungin laidoilla. Ilmeisesti Suurtorin ympäristö oli muodostunut Turun keskustaksi jo paljon aikaisemmin. Akatemian palveluksessa olevat asuivat jo 1600-luvulla Suurtorin ja Tuomiokirkon lähettyvillä, kun taas suurkauppiaat asuivat Luostarikorttelissa ja Aninkaisissa. Köyhälistö asui kuten myöhemminkin kaupungin laidoilla, mm. Kerttulinmäellä ja Samppalinnanmäellä sekä Mätäjärvellä (ks. tark. Ranta 1975, 183-191).

1 Mainittu ruotsinkielisten määrä 41,9 % on korkein luku, mitä milloinkaan on esitetty. Nikander (1922, 96) on pitänyt lukua liian suurena ja arvellut, että mukaan on laskettu melkoinen määrä alun perin suomenkielisiä. Myös Jutikkala (1957, 406) on otaksunut, että ruotsinkielisiksi on merkitty kaikki ruotsinkielisen rippikoulun käyneet henkilöt samoin kuin kaikki, joiden jompikumpi vanhemmista on ollut ruotsinkielinen.

2 Heinricius (1914) on kuvannut yksityiskohtaisesti ruotsinkielisen turkulaisväestön elämänmenoa 1700- ja 1800-luvulla. Uusia muotivirtauksia niin ruoka- kuin vaatetuskulttuurissa omaksuttiin hyvinkin nopeasti suoraan Tukholmasta käsin. Kaupungissa järjestettiin usein suuria juhlatilaisuuuksia, joissa käytiin huvittelemassa.

omaksumiensa uusien käsitteiden nimiä. Vielä 1960-luvulla haastattelemistani n. 80-vuotiaista naisista oli valtaosa toiminut kotiapulaisena, liikeapulaisena, ompelijana tai muissa tehtävissä ruotsinkielisen työnantajan palveluksessa. On selvää, että tällaisessa tilanteessa lainausta edistävä seikka on mm. työelämän kontakti, eikä niinkään maantieteellinen kielirajatilanne.[1]

Tärkeää ja mielenkiintoista tällaisessa kieliyhteisössä on pyrkiä löytämään myös ne asenteet ja arvostukset, jotka antavat kielikontaktille suunnan ja vaikuttavat lainojen määrään ja mm. statukseen. Turun murteen ruotsalaislainojen suuri määrä viittaa selvästi kieliyhteisössä vallinneeseen ruotsin kielen prestiisiasemaan. Yleensäkin kielikontaktitutkimuksissa on todettu, että lainaamista tapahtuu eniten "ylhäältä alaspäin" (ks. esim. Paunonen 1980, 124), jolloin lainojen arvostus voi noustakin.[2] Lainattaessa toiseen suuntaan on havaittavissa arvostuksenmuutoksia negatiiviseen suuntaan.[3] Vanhemmissa lähteissä on yleensä esitetty, että lainaamista suomesta ruotsiin päin ei juuri tavata. Syyksi on esim. Freudenthal (1870, 6) väittänyt ruotsinkielisten ylpeän kansallistunteen ja suomenkielisten halveksunnan. Uudempien tutkimusten mukaan suomen lainavaikutus on kuitenkin ollut huomattavasti aiemmin otaksuttua laajempaa, varsinkin suomenruotsin murteissa (ks. Saxén 1895; Wessman 1938a, 53-54, Karsten 1943, 18; Thors 1981, 95-). Yksi merkittävimmistä suomalaislainojen semanttisista ryhmistä ovat pejoratiiviset sanat (joko alun perin pejoratiiviset tai pejoratiivistuneet), esim. srm. *nahjos* < sm. *nahjus*, srm. *korva* 'paheellinen nainen' < sm. *korva* jne. (ks. Thors 1981, 97).

Industrialismin nousun jälkeen alkoi voimakas muuttoliike suomenkielisistä Turun lähipitäjistä[4], ja se sekä ruotsinkielisten alhaisempi

---

1 Mm. Wessman (1938a, 51) on ollut sitä mieltä, että kaikessakin suomenkielisten ja ruotsinkielisten kontaktissa ja lainavaikutuksissa suuntaan tai toiseen on ollut tärkeämpää kulttuuri- yms. kontakti kuin maantieteelliset seikat.

2 Esim. Helsingissä on saksan vaikutus suomeen ollut ylhäältä alaspäin suuntautuvaa viime vuosisadan vaihteessa (ks. Nyholm 1980, 50).

3 Mm. Clyne on esittänyt esimerkkejä, joissa ranskalaisperäisten lainojen arvostus nousee saksan murteissa (Württenbergissä), kun taas saksalaisperäisten lainojen arvostus laskee ja merkitykset pejoratiivistuvat ranskan murteissa Pays de Monbeliardissa. Tällaisissa eroissa on syynä kielten erilainen status (Clyne 1975, 43).

4 Suurin osa (70 %) 1800-luvulla Turkuun muuttaneista oli lähtöisin aivan lähipitäjistä. Tämä (lähipitäjistä muuttaneiden) määrä nousi v:sta 1880 lähtien 80 %:iin (Jutikkala 1957, 61-63). Jutikkalan (1957, 60) mukaan ei radanvarren hämäläispitäjistä lähtenyt Turkuun edes Toijalan radan valmistuttua kovinkaan lukuisia muuttajia. Enemmän muuttajia oli Satakunnasta, Pohjanmaalta ja muista kaupungeista.

syntyvyys muuttivat olennaisesti kaupungin kielisuhteita. Ruotsinkielisten osuus putosi 20 %:iin vuoteen 1920 mennessä (Jutikkala 1965, 195). Muuttoliikettä oli myös ruotsinkielisistä lähipitäjistä, ja sekin vaikutti kielisuhteisiin. Turkuun muutti suomenruotsin murteita puhuvaa talonpoikaisväestöä Nauvosta, Kemiöstä, Paraisilta ja Korppoosta.[1] Tällainen ruotsinkielinen työväestö ei ollut prestiisiasemassa, ja siltä omaksuttu lainavaikutus on todennäköisesti toisenlaisessa arvostussuhteessa kuin "ylhäältä alaspäin" tullut vaikutus, eli "alhaalta ylöspäin" suomeen nähden.[2] Tämä muuttoliike muutti ruotsinkielisten sisäisiä suhteita siinä määrin, että työväestöön kuuluvien määrä nousi kolmannekseen kaikista ruotsinkielisistä (Jutikkala 1957, 403-404).

Vähitellen 1900-luvun alkupuolella alkoivat yhteiskunnalliset rajat murtua. Mm. kaupunginvaltuustossa sai vuodesta 1902 lähtien puhua myös suomea (Jutikkala 1965, 198). Ruotsista lainaaminen alkoi tyrehtyä, ja lainasanojen aktiivinen käyttö on kaiken aikaa vähenemässä.

1.1.2 Kielellinen tausta

1.1.2.1 Turun murre

Turun murretta pidetään sekakoosteisena murteena. Lounaismurteisen pohjan lisäksi siihen ovat jo vuosisatojen ajan antaneet leimansa hämäläismurteiden ja myöhemmin myös suomen yleiskielen vaikutus. Mm. Kettunen (1930, 16) laskeekin Turun murteen lounaismurteiden ja hämäläismurteiden välisiin sekamurteisiin. Ojansuu (1901; 1903) puolestaan on jättänyt Turun kokonaan tutkimuksensa ulkopuolelle Suomen lounaismurteiden äännehistoriassaan. Ns. vanha Turun murre on mielestäni kuitenkin selvästi lähempänä lounaismurteita kuin siirtymämurteita. Vaikka kaupunkiin muuttajien kieli onkin pääasiassa sulautunut enemmistön lounaismurteispohjaiseen kieleen, on siihen jäänyt joitakin piirteitä myös

---

Varsinkin pohjalainen panos oli 1880-luvulle asti huomattava.

1 Tilastojen mukaan muuttajien määrä kasvoi tasaisesti. Esim. Kemiöstä muutti Turkuun v. 1860 17 henkilöä ja seuraavina vuosina 30, 34, 37, 49, 47, 90. Ks. tästä enemmän Jutikkala 1957, 405.

2 Helsingin yliopiston tutkimusprojektin Helsingfors två språk mukaan jo 1880-luvun helsinkiläiset ruotsinkieliset työläiset olivat kaksikielisiä. Sen jälkeen he ovat nopeasti suomalaistuneet (vaihtaneet kieltä). Parhaiten ruotsi on säilynyt korkeammissa sosiaaliryhmissä (Nyholm 1980, 49). Kehitys on Turussa ollut luultavasti samansuuntainen, ja voidaan olettaa, että suomi on ollut prestiisiasemassa ruotsiin nähden alemmissa ruotsinkielisten sosiaaliluokissa.

hämäläisten muuttajien kielestä.[1] Toisaalta juuri Turussa kehittyi jo keskiajalla jonkinlaista suomen yleiskieltä papiston ja virkamiehistön kieleksi (Rapola 1969, 36-37), niin että murteeseen omaksutuilla yleiskielisillä piirteillä voi olla vanhat juuret. Samoin ruotsin vaikutus on vuosisataista perua ja ilmenee kielen monilla tasoilla.

Todennäköisesti Turun murre on ollut homogeenisempaa aikaisemmin; näin voi päätellä mm. väestönkehityksen perusteella. Turun väkiluku pysytteli vain 5000:n tietämissä 1600-luvun puolivälistä aina 1700-luvun puoliväliin.[2] Sekakoosteisuus on kasvanut erityisesti 1800-luvulta lähtien, kun kaupunkiin on muuttanut väestöä niin kovin monelta suunnalta ja eri kieliryhmistäkin. Sekakoosteista kieltä leimaavat ennen kaikkea muuttuminen ja vaihtelu; vaihtelua on voinut aikoinaan olla alueittainkin kaupungin sisällä. Ilmeisesti juuri tämä murteen vanhaa perua oleva vaihtelu on aiheuttanut, ettei Turun murretta ollut juurikaan tutkittu ennen 1960-lukua. 1970-luvulla on nykyisestä Turun puhekielestä tehty Turun yliopiston piirissä laaja, erityisesti syntaksia käsittelevä tutkimus.[3]

On selvää, että ruotsalaisvaikutuskin ilmenee sekakoosteisessa kielessä eri tavoin. Vaikka esim. kaksikonsonanttisuus sanan alussa ja *f*-äänne on omaksuttu Turun murteeseen jo varhaiskeskiajalla, on kielenpuhujilla vieläkin runsaasti vaihtelua näiden ja hämäläis-yleiskielisten varianttien välillä, esim. TM *klomppari - lomppari*, *fäskynä - väskynä*. Vaihtelu voi ilmetä monenlaisena variaationa jo yhdellä ja samalla kielenpuhujalla eri

---

1 Vanhojen asiakirjojen mukaan on v. 1640 - 1712 tullut piikoja ja renkejä Turun perinteiseltä kauppa-alueelta Hämeen härkätien reunamilta (mm. Hattulasta ja Vesilahdelta). Miesten arvellaan lähteneen väenottoja pakoon, ja tie oli tuttu aikaisemmilta kauppamatkoilta (Ranta 1975, 178-180).

2 Väestönkasvu oli heikkoa em. ajanjaksona, sillä useat tulipalot ja rutto koettelivat kaupunkia. Lisäksi monet lähtivät kaupungista venäläismiehitystä pakoon. Ks. tästä enemmän Ranta 1975, 150-151.

3 Turun yliopistossa esitetyt pro gradu -tutkielmat Turun murteen ruotsalaisperäiset lainasanat (Salminen 1967) ja Loppuheitto Turun puhekielessä (Salomaa 1979) käsittelevät kokonaisuudessaan Turun murretta tai ns. uudempaa puhekieltä. Myös Jalavan (1971) pro gradu -tutkielmassa Lounaismurteiden geminaatio on käsitelty Turkuakin. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen toimeenpanema Turun puhekielen tutkimusprojekti (joka liittyi laajempaan Suomen Akatemian Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimushankkeeseen) on saavuttanut merkittäviä tuloksia erityisesti fonologian, morfologian ja syntaksin alalta (ks. tästä tarkemmin Suojanen, Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta, 1985).

tilanteissa. Yleensäkin vaihtelua voi pitää kaupunkikielissä pikemminkin sääntönä kuin poikkeuksena (ks. esim. Saari 1980, 25).

Turun murteessa ovat tyypillisiä samat lounaismurteiden piirteet kuin Turun pohjoispuolisissakin pitäjissä (esim. Maskussa)[1]. Näin ollen mm. sisäheittoa ei esiinny ollenkaan ja loppuheittoakin vain joissakin muotoryhmissä. Esim. nominien perusmuotojen loppuheitto on harvinaista (ks. Mäkinen 1976, 22; Salomaa 1979, 87). Vaihtelut lounaismurteisten ja yleiskielisten piirteiden välillä ovat nykyään suuria eri ikäryhmissä; vaihtelua on myös koulutustason perusteella (ks. esim. Mäkinen 1976; Suojanen 1985, 29-48).

Murteeseen täydellisesti integroituneissa lainoissa on odotettava ainakin sellaisten lounaismurteisten piirteiden ilmenemistä, jotka ovat murteessa hyvin säilyneet. Tällaisia ovat jälkitavujen supistumavokaalin lyheneminen (esim. *saappaat* > *saappat*)[2], avartuneet diftongit (esim. *mies* > *miäs*,[3] lounaismurteiden geminaatio (esim. *hampaat* > *hamppat*, *tultiin* > *tultti*, *oikein* > *oikke*)[4] sekä astevaihteluseikat, esim. *r t*:n heikkoasteisena vastineena[5] (esim. *itä* : *irän*) ja kvalitatiivisen astevaihtelun toteutumattomuus joissakin ryhmissä (esim. *kampa* : *kampan*; ks. Kettunen 1969, kartta 51). Suomen yleiskielestä poikkeavia muoto-opin piirteitä ovat ns. *s*-imperfekti (esim. *istusin, istusit, istus*) ja sekamuotoinen illatiivi (esim. *talosse* 'taloon'). Em. murrepiirteiden joukossa ei ole yhtään pelkästään Turkuun rajoittuvaa piirrettä.

---

1 Lounaismurteet jaetaan pohjois- ja itäryhmään (aikaisemmin luoteis- ja kaakkoisryhmään), ks. esim. Koski - Nikkilä 1986, 1. Tosin pohjoisryhmässäkin on suuria eroja pohjoisten ja eteläisten pitäjien välillä.

2 Jälkitavujen pitkien vokaalien lyheneminen on edelleenkin tavallista Turussa, tavallisempaa kuin lyhentymättömyys; suhteellinen vaihtelu on Mäkisen (1976, 21) mukaan 42-88 %. Tosin lyhentynytkin vokaali voi olla joissakin tapauksissa puolipitkä.

3 Vanhemmilla murteenpuhujilla avartuneet diftongit ovat lähes yksinomaisia; suhteellinen vaihtelu on eri-ikäisillä 64-100 % (Mäkinen 1976, 18). Ks. myös Kettunen 1969, kartta 155; Koski - Nikkilä 1986, 74b. Kettusen kartan perusteella Turku sijaitsee aivan avartuvien ja avartumattomien diftongien rajalla.

4 Lounaismurteiden geminaatiossa on jo huomattavia vaihteluja eri murteenpuhujilla. Vaihtelu on jopa 23-93 % (Mäkinen 1976, 11). Ks. myös Rapola 1965, 30-32; Kettunen 1969, kartta 2; Jalava 1971; Koski - Nikkilä 1986, 11-15.

5 Mäkisen (1976, 11) tutkimuksen mukaan *r* on *t*:n heikkoasteisena vastineena lähes yksinomainen vähän koulutusta saaneilla iästä riippumatta; kaikkiaan suhteellinen vaihtelu eri ryhmissä iän ja koulutustason mukaan on 46-100 %. Ks. tästä enemmän myös Suojanen 1985, 31-41.

1.1.2.2 Turun ruotsi: murteet

On oletettu, että ruotsalaisia olisi tullut Turunmaan saaristoon aikaisintaan 1000-luvun lopussa tai vasta 1100-luvulla (Hultman 1920, 4; vrt. myös Pitkänen 1985, 25). Ahlbäck (1954, 112) on olettanut, että varhaisimmat (1000-luvulla) tulijat olivat kauppiaita, eivät niinkään maahanmuuttajia. Tosin Turun ruotsinkielinen nimi on tunnettu jo 1100-luvulla ja se voi viitata ruotsinkielisen asutuksen olemassaoloon Turussa jo näin varhain (Ahlbäck 1954, 112). Paikannimien varaan ei voi kuitenkaan rakentaa varmoja johtopäätöksiä (Ahlbäck 1956, 4-5).

Vanhimpien veroluettelotietojen perusteella on ennen 1100-lukua maksettu veroa ns. suomalaisen oikeuden mukaan ja vasta 1200-luvulta (tai aivan 1100-luvun lopulta) lähtien joissakin Varsinais-Suomen pitäjissä ns. ruotsalaisen oikeuden mukaan (Orrman 1983, 294).[1] Em. veroluettelotietojen mukaan Varsinais-Suomen ruotsinkielisen saariston asutus laajeni voimakkaasti 1200-luvulta 1500-luvun keskivaiheille.

Kielellisten seikkojen perusteella voisi olettaa, että ruotsalaisasutus on pääosin ristiretkiä edeltävältä ajalta. Oletus perustuu siihen, että suomenruotsin murteissa ovat säilyneet diftongit, joita on ruotsin riimukirjoituksissa 1100-luvulla (Ahlbäck 1954, 116). Vastaavanlaista kielellistä todistusaineistoa on enemmänkin (ks. Hultman 1920, 444; Ahlbäck 1954, 117). Toisaalta taas kielellisetkin seikat tukevat käsitystä pitempään jatkuneesta muutosta, koska myös Suomen puolella on tapahtunut myöhempiä samanlaisia muutoksia kuin ruotsinruotsissa (Ahlbäck 1954, 117).

Keskiajalta lähtien on ollut ruotsalaisasutusta myös Turun pohjoispuolisissa pitäjissä, mm. Kustavissa ja Taivassalossa, joista se on ruvennut väistymään vasta 1600- ja 1700-luvulla (Nikander 1922, 82) ja hävinnyt kokonaan 1800-luvun lopussa (Hultman 1939, 26). Kielisuhteet suomen- ja ruotsinkielisten välillä ovat vaihdelleet suurestikin Turunmaan eri pitäjissä eri aikoina.[2]

---

1 Ns. suomalainen ja ruotsalainen oikeus tarkoittavat erilaista kymmenysverotusta ja niitä alueita, joilla nämä järjestelmät (jompikumpi tai molemmat) olivat vallalla. Ruotsalaisen oikeuden piiriin kuuluivat yleensä ruotsalaiset uudisasutusalueet, suomalaiseen vanhat viljelysseudut (Fortelius 1974, 9). Vanhoissa asiakirjoissa 1300-luvulta voi ruotsalaisen oikeuden (*svenska rätten*) tilalla olla nimitys *hälsingerätten* (Hultman 1980, 451).

2 Ruotsinkielisimpiä ovat olleet Iniö, Houtskari, Hiittinen, Dragsfjärd ja Västanfjärd. Korppoossa ja Nauvossa ovat kielisuhteet vaihdelleet enemmän ja näissä pitäjissä on ollut kummankinkielistä väestöä asiakirjojen perusteella ainakin 1600-luvulta lähtien. Mm. 30-vuotisen sodan aiheuttamaa työvoimapulaa ruotsinkielisissä Turunmaan

Ruotsin murteet, joita puhuttiin ennen yleiskielen kehittymistä, palautuvat muinaisruotsiin ja ovat siis kehittyneet yhteisestä muinaispohjoismaisesta ennen viikinkiaikaa puhutusta kielimuodosta (Wessén 1960, 10). Nykyään ruotsin murteet on tapana jakaa viiteen eri ryhmään, joista yhden ryhmän muodostavat itäruotsalaismurteet (*östsvenska mål*; Wessén 1960, 43-). Itäruotsalaismurteiden alue ei ole yhtenäinen, vaan näitä murteita puhutaan Ruotsin ulkopuolella Suomessa Pohjanmaalla, pienellä alueella Satakunnassa, Ahvenanmaalla, Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla sekä mm. Virossa (Hultman 1939, 22).[1]

Itäruotsalaismurteilla on paljon samoja piirteitä muiden ruotsin murteiden kanssa, mm. yläruotsalaismurteiden (*uppsvenskan*) kanssa (Wessén 1960, 44), ja jotkut haluaisivatkin luokitella nämä murteet yläruotsiin kuuluviksi murteiksi (ks. tästä Hultman 1939, 42). Toisaalta itäruotsalaismurteilla on yhteisiä piirteitä myös mm. Länsipohjassa puhutun murteen kanssa (ks. Hultman 1939, 43), ja Hultman (1939, 47) onkin arvellut, että itäruotsin alkuperä on todennäköisesti pohjoisskandinaavisissa murteissa. Hän on luetellut useita yhteisiä piirteitä sr. murteiden ja pohjoisruotsin murteen välillä, mm. lyhyen *u*:n muutoksen o:ksi, esim. rm. *klobb* (r. *klubba*), nominien obliikvisijojen yleistymisen nominatiiviin, esim. rm. *tjäru* (r. *tjära*) jne. (Hultman 1939, 54). Myös diftongien säilyminen on yhteinen piirre (Pamp 1971, 55-57).

Useimmat itäruotsalaismurteiden, so. (tässä tutkimuksessa) suomenruotsin murteiden, piirteet ovat arkaismeja, jotka pohjautuvat muinaisruotsiin. Tällaisia ovat mm. diftongien *ɛi*, *øy*, *øu* säilyminen, esim. srm. *brɛiv* (r. *brev*), *a*:n säilyminen ennen konsonanttiyhtymiä *mb*, *nd*, *ld*, esim. srm. *stang* (r. *stång*), lyhyen *i*:n ja *y*:n säilymät, esim. srm. *vita* (r. *veta*), *g*:n, *k*:n, *sk*:n säilymät (mr.) palataalisen vokaalin edellä, esim. srm. *keldå* (r. *källa*). Viimeksi mainitusta piirteestä Wessman (1938, 12) on arvellut, että em. klusiilit eivät olisi pehmentyneet sr. murteiden millään

---

saaristopitäjissä paikkasivat sinne muuttaneet suomenkieliset palkolliset (Nikander 1922, 87). Perniössä, Sauvossa ja Karunassa väheni ruotsinkielisten prosentuaalinen osuus 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa jopa viidesosaan koko väestöstä (Nikander 1922, 91). Parainen, jonne oli syntynyt jo 1600-luvulla suomenkielinen vähemmistö, suomalaistui nopeasti 1800-luvulla. Ks. tark. esim. Paraisten kielisuhteista Koski - Löflund 1982, 1-11; Thurman 1900, 3; Hultman 1939, 34 ja Nauvon kielisuhteista Thurman 1929, 1.

1 Hultman on kirjoittanut laajan katsauksen suomenruotsin murrealueesta teoksessaan De östsvenska dialekterna (1894). Tätä täydentää hänen luennoistaan koottu postuumi Efterlämnade skrifter II (1939).

alueella ennen 1600-luvun puoliväliä[1]. Em. seikkojen lisäksi sr. murteissa on säilynyt muinaisruotsin kvantiteettisuhde ja tavujärjestelmä, esim. *liv̆a* (r. *leva*),[2] sekä useita vanhempaan kielimuotoon perustuvia muotoopin seikkoja, esim. yleiskielessä tuntemattomia suffikseja (ks. E. Hummelstedt 1939; Eriksson 1945; Huldén 1959). Myös sanastossa on havaittavissa runsaasti sellaisten lekseemien säilymistä, jotka muualta ovat jo kadonneet, esim. srm. *bita* 'istuinlauta', *gölja* 'voida pahoin', *hoksa* 'ajatella' jne. (ks. näistä Hultman 1922, 292-293). Voidaan olettaa, että niin fonologiset, morfologiset kuin leksikaalisetkin erot ruotsin yleiskieleen verrattuna näkyvät myös Turun murteeseen omaksutuissa murrelähtöisissä lekseemeissä. Suomenruotsin murteita luonnehtivat myös lukuisat myöhemmät (esim. analogiset) äänteenmuutokset, semanttiset muutokset ja suomen vaikutus (ks. näistä Hultman 1922, 284; 1939). Mm. Bergroth (1915, 17) pitää suomen vaikutusta jo hyvin varhaisena ilmiönä.

Vanhastaan sr. murteet on jaettu kahteen pääryhmään, pohjois- ja eteläsuomalaiseen ryhmään (*nordfinländska* och *sydfinländska* gruppen).[3] Varsinais-Suomi kuuluu eteläryhmään paitsi Houtskari, Iniö ja Korppoon uloimmat alueet (jotka kuuluvat pohjoisryhmään; Hultman 1939, 56). Em. Hultmanin jakoa on kritisoitu monestakin syystä (ks. esim. Harling-Krank 1981, 70-). Onhan pohjois- ja eteläryhmässäkin yhteisiä piirteitä: mm. pohjalaismurteissa (pohjoisimmilla alueilla) ja Turunmaan murteissa on säilynyt muinaisruotsalainen tavujärjestelmä.

Lännestä käsin on toisaalta omaksuttu aikojen mukana kielen uudennoksia, jotka ovat ehtineet vain läntisiin alueisiin, Ahvenanmaalle, Turunmaalle ja Uudellemaalle, mutta eivät Pohjanmaalle. Uudennoksien levikki voi olla aivan vastakkainenkin vanhoille murre-eroille ja murrealueille (Harling-Krank 1981, 78-79), koska vanhat murrerajat ovat syntyneet hallinnollisista ja oikeusjärjestelmän rajoista. Turussa on käytetty 1700-luvulla mm. seuraavia läntisiä muotoja: *mossa* (ei srm. *mŏsa*), *gammal* (ei srm. *gămal*), *mej*, *sej*, *brö* (ei sr. *bröd*; ks. tark. Hultman 1914, 238).

---

1 Ks. tarkemmin suomenruotsin murteiden äännejärjestelmästä ja sen kehityksestä esim. Hultman 1894; 1939. Ks. näiden murrepiirteiden edustumisesta lainoissa luvut 3.1.2.2, 3.1.2.10, 3.1.2.6, 3.2.2.1.

2 Ks. tark. mr. kvantiteettisuhteesta, jossa lyhyttä konsonanttia seuraa lyhyt vokaali (CV), esim. *tăla*, Bergroth 1922c, 3 ja luku 3.3.1.

3 Sr. murteiden maantieteellistä jakoa kielellisin, erityisesti fonologisin ja morfologisin, perustein ovat kuvanneet mm. Ahlbäck (Folkmålen 1940, Studier i substantivböjningen i Finlands svenska folkmål 1946, Svenskan i Finland 1956), Solstrand (Svensk stavelseförlängning 1924) ja Wessman (De finlandssvenska dialekternas labiala vokaler 1938, Växlingen *i* - *e*, *ä* i de finlandssvenska dialekterna 1938, Till frågan om äldre bebyggelse och nutida dialektgränser med särskild hänsyn till Nyland 1938).

Koska jo Turunmaan murrealueella on useammanlaista murre-edustusta, voidaan odottaa sen aiheuttavan variaatiota myös lainoissa. Variaatiota lisäävät todennäköisesti myös Pohjanmaan rannikkokaupungeista muuttaneet ruotsinkieliset henkilöt. Odotuksenmukaista kuitenkin on, että lainoista heijastuvat pääosin eteläryhmän murrepiirteet.[1] Turunmaa kuuluu esim. Wessmanin (1938b, 3) mukaan pääasiassa *u* (- ω)-ryhmään, esim. *bωrkk*, *bωss* jne., eli Turunmaalla on säilynyt ns. vanhempi eurooppalainen lyhyt *u* (ks. tark. luku 3.1.2.8).[2] Reuter (1981, 14) on arvellut, että Turussa puhuttu ruotsin murre on muistuttanut eniten Nauvon ja Paraisten murretta, jonka lisäksi suomen vaikutus on ollut merkittävä.[3] Myös Hultman (1914, 236) on arvellut, että Turussa asuneen rahvaan puhuma ruotsalaismurre on ollut suunnilleen samanlaista kuin Paraisten, Nauvon ja Turunmaan eteläisten pitäjien murteet. Tämä oletus täsmää sen kanssa, mitä tiedetään kaupunkiin muuttaneiden alkuperästä. Myös Alexander Hacksin runoissa 1730-luvun Turusta on sellaisia murrepiirteitä (esim. *k*:n ja *g*:n säilymät: *köpa*, *gäst*; ks. tark. luku 1.4), jotka ovat vieläkin tyypillisiä Nauvon, Paraisten ja Korppoon murteille, mutta eivät Turunmaan itäisten ja läntisten pitäjien murteille (Hultin 1902; Hultman 1914, 237–238).

1.1.2.3 Turun ruotsi: yleiskieli

On arvioitu, että puhuttu yleiskieli (johon kehittyvä kirjakieli vaikutti) on syntynyt Ruotsissa vasta 1600-luvun jälkipuoliskolla Tukholman seudun paikallismurteesta (Hultman 1914, 235; Wessén 1960, 9). Sen synty liittyy kuten monissa kielissä hallinnon ja kulttuurielämän keskittymiseen jollekin tietylle alueelle.

Ennen 1600-lukua (eli ennen kirjapainotaidon kehittymistä ja sen mukanaan tuomaa normittavaa kirjoituskieltä) ei voida puhua varsinaisesta ruotsin yleiskielestä Suomessa. Todennäköisesti pitkälti 1600-luvullakin

---

1 Sr. murteiden pohjoisryhmän piirteisiin liittyvät lainat voivat olla yhtä hyvin lähtöisin esim. korppoolaisten Turkuun muuttajien kielestä kuin Pohjanmaalta muuttaneiden kielestä, koska kummaltakin alueelta on ollut muuttoliikettä Turkuun. Unohtaa ei sovi myöskään kaupankäyntiä saaristolaisten kanssa, mikä on voinut aihettaa lainausta minkä saaristopitäjän murteesta tahansa.

2 Ns. eurooppalainen *u* on identtinen mm. sm. *u*-äänteen kanssa (ks. tästä nimityksestä tark. esim. Wessman 1937b, 76).

3 Thurman on laatinut perinpohjaiset kuvaukset Nauvon ja Paraisten murteesta teoksissa Pargasmålet (1900) ja Nagumålet (1929).

puhuttiin myös sivistyneistön keskuudessa jotakin paikallismurretta (Bergroth 1915, 10).[1]

Aina 1700-luvulle asti koostui Turun yläluokka Ruotsista, lähinnä Tukholman seudulta, muuttaneista tai heidän jälkeläisistään. Varsinkin Turun akatemian professorit ja hovioikeuden jäsenet olivat Ruotsista syntyisin (Hultman 1914, 240; Bergroth 1917, 8-9). Akatemian perustamisen jälkeen siihen tuli ylioppilaita aina Ruotsista saakka (Ranta 1975, 743). Turussa asui säätyläisluokka, joka oli lukuisampi kuin koko muussa maassa yhteensä. Olihan Turussa piispa, tuomiokapituli, hovioikeus, yliopisto, koulut, maaherra ja virkamiehistö. Vielä niin myöhään kuin v. 1809 asui suurin osa ruotsinkielistä sivistyneistöä juuri Turussa ja Lounais-Suomessa (Heinricius 1915, 72). Näin ollen Turun ruotsin yleiskieli on ollut jo valmiiksi muodostettua yleiskieltä, samanlaista kuin Tukholman seudulla puhuttu (Hultman 1939, 67-68), ja siihen ovat vaikuttaneet opillista sivistystä saaneiden tunteman kirjakielen ohella myös yhteydet Ruotsiin (Hultman 1914, 240).

Todennäköisesti suomenruotsin yleiskieli on vähitellen muotoutunut nykyisenlaiseksi Turussa vasta 1700-luvulla ja levinnyt sitten muuallekin Suomeen pappien ja virkamiehistön keskuuteen (Karsten 1933, 65; Hultman 1939, 67). Sen tärkeimmät ominaispiirteet ovat kehittyneet jo keskiajalla (Ahlbäck 1956, 30), jolloin Turun ruotsi on ollut sekakoosteista. Siinä on ollut kielenpiirteitä joka taholta. 1500- ja 1600-luvun kirjallisten lähteiden perusteella on pääteltävissä, että Turun ruotsissa tapahtui hyvin nopeaa kielen sekoittumista. Mm. läntiset yhteydet Tukholmaan aiheuttivat, että Tukholman seudun puhekielen piirteitä pidettiin hienompina kuin omia vanhoja murrepiirteitä ja niillä ilmennettiin korkeampaa sosiaalista sävyä (Ahlbäck 1956, 21). Tämä aiheutti variaatiota, jossa esim. vokaalinpidentymävariantit olivat hienompia kuin lyhytvokaaliset, esim. Turun r. *faara* - srm. *fara*, Turun r. *klaase* - srm. *klase* jne. Esim. *bååga*-tyyppisissä substantiiveissa säilyi silti vanha loppu-*a*, vaikka vokaali pidentyi (Ahlbäck 1956, 46-47; ks. tark. myös luku 4.1.2). Sekä nämä että varmaan myös hienompina pidetyt uudet *å*-muodot, esim. *(be)holda - beholla* (srm. aik. *a*) ja *stongh* (srm. *stang*), ovat kaikki jo 1400-luvun Turun arkistolähteistä (ks. Ahlbäck 1956, 21-23).

Ruotsin vaikutus kasvoi kirjakielen kehittymisen mukana ja omat alueelliset erikoispiirteet alkoivat vähetä ainakin korkeimmissa tyylilajeissa (Ahlbäck 1956, 27). Sen sijaan vielä 1700-luvun sivistyneistön

---

1 Tähän viittaavia mainintoja on kirjallisissa lähteissä. Väitetään, että esim. Klaus Flemingin käyttämää ruotsin kieltä ei ymmärretty 1500-luvun Tukholmassa (Hultman 1939, 67). 1600-luvulta on säilynyt Sarvilahden Creutzien kirjoittama resepti, jonka sanastossa on useita murteellisuuksia, esim. *kryder* 'kryddor', *einrijs* 'enris' jne. (ks. Hultman 1914, 235).

yksityiskirjeistä samoin kuin Åbo Tidningistäkin pilkahtavat arkisemmat paikalliset piirteet, esim. *kaklung* (r. *kakelugn*; ks. Hultman 1914, 243), *spada* (ÅT 1773; ks. Nordenstreng 1903, 30), *myssa* 'mössa', *båffel* 'buffel', *backor* 'backar', *dråppor* 'droppar', *humbla* 'humla' (Ahlbäck 1956, 27, 46-47; vrt. myös Loman 1979, 181). 1800-luvulla puhuttu kieli oli Turun sivistyneistön keskuudessa melko puhdasta yleiskieltä, koska ylemmän luokan suhtautuminen ns. rahvaan kieleen (siis suomenruotsin murteisiin) oli hyvin negatiivista (Svenskt i Finland 1 1983, 73-74).

Suomenruotsin ja ruotsinruotsin yleiskielen välillä on aina ollut erojakin. Erityisesti suomenruotsille ominaiset piirteet ovat jäänteitä vanhemmasta kielimuodosta, joka on väistynyt Ruotsista myöhemmän kielenkehittelyn ja -kehityksen aikana. Toisaalta suomenruotsi on myös muuttunut uudessa ympäristössä.[1] Suomenruotsissa on mm. säilynyt lukuisasti sellaisia lekseemejä, jotka muualta ovat kadonneet, esim. *mänta* 'parkita', *mölj(a)* 'aallonmurtaja', *grott* 'karkeatekoinen' jne. (ks. näistä Nordenstreng 1903; Olin 1945), tai joiden vanhempi asu on säilynyt, esim. *synnas* (r. *synas*), *äppel* (r. *äpple*; Hultman 1914, 243-246). Joissakin tapauksissa taas suomenruotsin lekseemit ovat säilyttäneet vanhempia merkityksiä, esim. sr. *spisa* 'riittää', *ju* 'kyllä (myöntäviin kysymyksiin)' (Hultman 1922, 314; ks. myös Svenskt i Finland 1 1983, 73), tai vanhempia merkitysaloja kuten esim. sr. *simma* 'uida' -verbin laajempi käyttö kuin nykyisen rr. vastaavalla verbillä (rr. *bada* ja *simma*; ks. Bergroth 1914, 22). Kaikkien tällaisten piirteiden voi odottaa heijastuvan myös Turun murteen lainoissa. Suomenruotsin yleiskieleen on omaksuttu myös sanoja suomenruotsin murteista, esim. *birong* (r. *byrå*), *paff* (r. *papp*) jne. (ks. enemmän Hultman 1922, 312-; Karsten 1933, 66-67).

Fonologisia ja morfologisiakin eroja on. Turun sivistyneistökin käytti eurooppalaista lyhyttä *u*:ta (eikä *ʉ*:ta), mikä piirre on voinut tulla Turun ruotsin yleiskieleen Turunmaan murteistakin (Hultman 1914, 242; ks. luku 3.1.2.8). Suomenruotsin yleiskielestä puuttuu myös ns. kaksiaksenttijärjestelmä (ks. tark. luku 3.4.1),[2] esim. sr. *ände* (r. *ändé*), ja kansanmurteista on omaksuttu joihinkin sanoihin tavutyyppi, jossa lyhyttä konsonanttia seuraa lyhyt vokaali, esim. *bära*, *våra* (r. *bara*, *vara*) jne. Kvantiteettieroja, jotka ovat yleensä arkaismeja, on monissa muissakin ryhmissä (ks. Bergroth 1917, 47; 1922c). Tyypillinen muoto-opin ero on *a*-loppuisten substantiivien käyttö, esim. sr. *backa* (r. *backe*), *boda*, *knäcka* (ks. Karsten 1933, 66-67; Ståhle 1979, 22-224).

---

1 Ks. enemmän suomenruotsin erikoispiirteistä ja niiden kehittymisestä Freudenthal 1902; Bergroth 1928; Karsten 1933; Hultman 1939, 68; Stenmark 1976.

2 Kaksiaksenttijärjestelmän puuttuminen johtuu siitä, että se puuttuu useimmista suomenruotsin murteistakin (Hultman 1922, 312). Uudenmaan ruotsinmurteissa painosuhteet ovat säilyneet alkuperäisimpinä (ks. tark. Selenius 1972, 250).

Jotkut suomenruotsin erikoispiirteistä voivat johtua suomen vaikutuksesta, kuten geminoitumisilmiö (esim. *vi:kka*, *bi:tta* jne.; ks. luku 3.2.2.2.1) ja monet äänteiden kvalitatiiviset erot (ks. näistä Freudenthal 1902; Bergroth 1928; Stenmark 1976; Loman 1979). Tosin varhemmin selitettiin liiankin helposti jokin poikkeava piirre suomen vaikutukseksi, kun ei tunnettu riittävästi ilmiön alkuperää eli ei tiedetty, että suomenruotsi on säilyttänyt vanhempaan kielimuotoon kuuluneita piirteitä. Suomen vaikutuksellakin on jo vanhat juuret. 1600-luvun Turun akatemian pöytäkirjoissa on runsaasti finlandismeja, erityisesti lauserakenteissa ja rektioissa. Bergroth (1915, 13) on arvellut, että jo 1600-luvun Turun ruotsi on saanut runsaasti vaikutteita suomesta. Nykyään suomen vaikutus näkyy ehkä vahvimpana suorissa lainoissa, käännös- ja merkityslainoissa, esim. sr. *rajska* 'tuhlata' < sm. *raiskata*; *fråga något av någon* < sm. *kysyä jotakin joltakin* (ks. näistä enemmän Nordenstreng 1903; Ljunggren 1904; Hultman 1922, 316; Karsten 1933, 68-69).

1.2 Aineisto ja sen rajaus

Tutkimukseni perustuu lainasanakorpukseen, jonka olen kerännyt Turun murteesta kenttätyönä pääasiassa v. 1965 - 1985. Keruussa olen käyttänyt useita metodeja: nauhoittamista, haastattelua, kyselyä ja osallistuvaa havainnointia. Yleensä kaikkien em. metodien yhdistämistä pidetään hyvänä, koska ne täydentävät toisiaan (Jyrinki 1974, 10-11; Clyne 1975, 62). Tällöin on saavutettavissa paras tulos, mitä tulee aineiston luotettavuuteen, edustavuuteen ja yksittäisten ilmiöiden esille saamiseen. Tutkijan itse tekemää kenttätyötä on yleensä pidetty aivan välttämättömänä hyvän tuloksen kannalta, kun tutkimuskohteena on vielä elävä, puhuttu kielimuoto (ks. esim. Sivula 1980, 239).

Kun potentiaalisista lainasanoista keräämääni aineistoa oli tutkimuksen alkuvaiheessa n. 5000 sanalippua (eli n. 3 esiintymää kustakin sanasta), aloin seuloa aineistoa. Ei-lainaperäisiksi osoittautuneet sanat karsiutuivat, ja tietoja lainaperäisiksi varmentuneista oli ryhdyttävä täydentämään. Alkuvaiheessa aineistoa kerätessä oli pakko turvautua tunnistamisessa kahteen tärkeään kriteeriin: sanojen poikkeaviin fonologisiin piirteisiin tai (niiden puuttuessa) sanan irrallisuuteen eli samakantaisten lähisanojen puuttumiseen tai harvalukuisuuteen.

Täydensin perusaineistoani kyselemällä ja erilaisilla testeillä, joilla voi selvittää äänne- ja merkitysvarianttien vaihtelua samoin kuin monia morfologisia vaihteluja. Osallistuva havainnointi on hyödyllistä ja välttämätöntä esim. eri äännevarianttien selvittämisessä. Kysely antaa tulokseksi tässä tapauksessa yleensä vain yhden variantin, joka vastaajan mielestä on jotenkin murteelle leimallinen (ruotsalaisista lainoista puheen ollen fonologisesti lähempänä r. originaalia). Erityisen tärkeänä olen pitänyt kyselyä merkitysten tarkistamisessa, kun on seulottava

erilleen tilapäiset ja vakiintuneet merkitykset, merkitysvarianttien osittainen tai kokonaan erilleen leksikaalistuminen, merkitysvivahteiden, mm. sivumielteiden erottelu, valenssierot yms. Yleensäkin kielen sisällöllisen puolen selvittämistä haastattelujen avulla pidetään hankalimpana tehtävänä, minkä vuoksi tutkimuksetkin ovat tähän saakka keskittyneet pääasiassa muiden ilmiöiden tarkasteluun (vrt. Nyholm 1980, 55).

Runsaat sata syntyperäistä turkulaista murreinformanttiani sekä 1960-, 70- että 80-luvulla ovat olleet keski-iältään 70 - 75-vuotiaita (ks. luettelo työn lopussa luku 7.5). Heidän lisäkseen aineistoa on kertynyt myös tilapäisiltä murreinformanteilta.[1] 1960-luvulla haastattelemani murreoppaat olivat valtaosin 1800-luvun puolella syntyneitä ja heiltä saatua tietoa on pidettävä parhaimpana vanhan Turun murteen kuvastajana. Mm. T. Itkonen (1978, 267) on korostanut sitä, että juuri tämän ikäpolven edustajat ovat vielä osanneet kansanomaisen kielenkäytön eli ylipäänsä heillä on ollut vielä kansanomainen kulttuurikuva. Vaikka ajallinen perspektiivi omissa kenttätutkimuksissani ei ole sen pitemmältä ajalta kuin kahdelta vuosikymmeneltä, on selvästi havaittavissa, että koulunkäynti yms. seikat vaikuttavat myös lainasanojen käyttöön sitä vähentävästi. Vähentynyt käyttö puolestaan johtaa herkästi sanojen sekaantumiseen ja merkitysten hämärtymiseen. Tällaisissa tapauksissa tutkijan on oltava tarkkana, että osaa erottaa alkuperäiset piirteet puhujan yksilöllisyyksistä, virheistä tms.

Lisäksi olen kerännyt aineistoa eri arkistoista. Turun yliopiston suomen kielen äänitearkiston nauhoituksia on vanhasta Turun murteesta n. 50 tuntia (josta olen itse nauhoittanut 30 tuntia). Jonkin verran aineistoa on kertynyt myös SMS:n sanalippukokoelmista ja Turun yliopiston suomen kielen laitoksen sanalippukokoelmista. Viimeksi mainittu kokoelma käsittää Turun osalta n. 3000 sanalippua (13 eri keräelmää). SMS:n osuus on vielä pienempi, koska Turkua ei ole koskaan systemaattisesti sanastettu. Aineistoa on kertynyt myös Turun asumiskulttuurista tekemäni kyselytutkimuksen yhteydessä.[2]

SMS:n kokoelmat, lähinnä lounaismurteiden alueelta, ovat olleet kuitenkin suureksi hyödyksi aineistoni täydentämisessä ja monenlaisten aukkojen täyttämisessä. Erityisesti vertailut lähipitäjien vastaaviin lainasanoihin ovat voineet selvittää lainan etymologiaa ja mm. merkitysten osalta primaarisuus-sekundaarisuussuhteita.

---

1 Olen havainnoinut ryhmäkeskusteluja vuodesta 1970 lähtien erityisesti Turku-seuran murrejaoston kokouksissa 1 - 2 kertaa kuukaudessa. Keskimäärin tilaisuuksissa on ollut n. 10 - 15 henkilöä/kokous.

2 Haastattelemalla tekemäni Turun asumiskulttuurikyselyn tekstit (v:lta 1967) ovat säilytteillä Turun yliopiston kansatieteen laitoksessa. Yhteensä haastateltavia oli 30. Näiden haastattelujen yhteydessä tein muistiinpanoja myös kielellisistä seikoista.

Suomen vanhemmasta kirjakielestä saatavia tietoja on käytetty lähinnä vain lisäaineistona lainasanojen ikäämisessä. Lähteenä on käytetty Strengin (1915) tutkimusta Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä, joka kattaa po. lainasanat sadan vuoden ajalta Agricolasta v:n 1642 raamattuun. Tätä nuorempien (1700-luvulla omaksuttujen) lainojen tuloa suomen kieleen on selvitetty Gananderin sanakirjan (1786 - 1787) avulla: sanakirjasta on poimittu tutkimukseen kaikki ruotsalaisperäiset sanat, jotka ovat yhteisiä tutkimuksessa edustuvan aineiston kanssa.

Sanastotutkimuksen on perustuttava riittävän edustavaan ja solidiin korpukseen, erityisesti jos tutkittavana on menneen ajan kieli (ks. Rissanen 1980, 108). Muutoin tutkija ei voi sisäistää kieltä riittävän hyvin. Kompetenssia (tässä kielen sisäistämiseksi ymmärrettynä) ja kielitunnetta tutkittavana olevasta kielestä pidetään aivan korvaamattomana periaatteena (Luzeier 1981, 3). Turun murre ei ole kuoleva kielimuoto, vaan se muodostaa jatkumon muuttuvanakin Turun puhekielenä. Kuitenkin tutkimani ruotsalaiset lainasanat ovat siitä nopeasti häviämässä oleva piirre, mikä edellyttää laajan korpuksen keräämistä. Koska tutkimukseni sanasto-osan laajuus on 1400 hakusanaa (= sana-artikkelia)[1] ja kaikkien äännevarianttien yhteismäärä lähes 1900, on aineistoa pidettävä riittävän suurena päätelmien ja yleistyksien tekoon lainojen integraatiosystematiikasta.

Olen rajannut aineiston koskemaan murteenpuhujien ns. ydinleksikkoa. Ydinleksikolla tarkoitetaan yleensä kaikille kielenkäyttäjille yhteistä jokapäiväistä sanastoa (ks. Rosengren 1976, 328-329). Ytimen ympärillä ovat erikoiskielet, joita tutkimukseen ei ole otettu. Sen sijaan ydinleksikkoon voidaan laskea kuuluviksi kansanomaistuneet yhteiskunnalliset termit. Aineiston rajaaminen ydinleksikkokäsitteellä ei voi olla aivan tarkka. Ydinleksikko ja erikoisleksikot leikkaavat toisiaan siten, että jotkin sanat kuuluvat yhtaikaa kahteenkin leksikkoon (ks. Haarala 1981, 10). Tilanne, jossa kaikki kielenkäyttäjät tuntisivat sanastoon mukaan otetut lainasanat, on hypoteettinen. Yleensä on todettu (ks. af Trampe - Viberg 1975, 45), että tietyssä ryhmässä kaikille yhteinen sanavarasto on pieni. Hyvänä on pidettävä tilannetta, jossa n. kolme neljäsosaa kaikista kielenkäyttäjistä tuntee ydinleksikon leksikaaliset yksiköt ja niiden säännöt (ks. tästä myös Rūke-Dravina 1969, 38).

Tilanne ei ole enää näin hyvä tutkimukseni kohteena olevien Turun murteen ruotsalaislainojen osalta. Vielä 1960-luvulla haastattelemani iäkkäät henkilöt hallitsivat - ainakin passiivisessa sanavarastossaan - n. kolme neljäsosaa ydinleksikkoon vakiintuneista lainoista. Tällä hetkellä tilanne on näin hyvä vain, kun kysymys on esiintymätaajuudeltaan

1 Tähän lukuun ei ole otettu mukaan viittaushakusanoja.

tavallisimmista sanoista. Diakronisesti tarkasteltuna kysymys on kuitenkin tiettynä ajankohtana ydinleksikkoon vakiintuneista lainoista. Tilapäisinä tai vakiintumattomina pidettäviä lainauksia en ole ottanut tarkasteluun mukaan.

Olen rajannut aineiston myös murretason perusteella. En ole halunnut ottaa tutkimukseen sellaisia lainoja, jotka kuuluvat suomen yleiskieleen (ja näin ollen myös Turun murteeseen). Tällaisia yleiskieleen vakiintuneita ruotsalaislainoja on hyvin paljon, esim. *harppu*, *katu*, *myssy*, *taulu* jne. Rajauksessa olen voinut käyttää Nykysuomen sanakirjaa (NS) suuntaa antavana ohjeena. En ole ottanut mukaan sanakirjassa esiintyviä, selvästi yleiskielisiksi luokiteltavia ruotsalaislainoja. Mukaan on otettu vain NS:ssakin (yleensä) jollakin tarkenteella (murt., kans., ark., halv., leik., alat., vanh. tms.) varustetut, normaalin asiatyylisen yleiskielen ulkopuolelle jäävät ja siis murretasoisiksi luokiteltavat sanat.[1] Ongelmallisiksi ovat muodostuneet tässä yhteydessä lainat, joiden fonologinen asu poikkeaa yleiskielestä ja on yleensä lähempänä ruotsalaista originaalia. Tällaiset selvästi yleiskielestä poikkeavat murreasut, esim. *fläski*, *klänninki*, *puari*, on otettu tutkimukseen mukaan. Samoin on tehty, jos yleiskielisen lainan merkitys on Turun murteessa selvästi erilainen. Esim. NS:n *lortti* 'vetelys yms.' on TM 'ulosteen pötkö; lapsesta'. Hankalia ovat tapaukset, joissa etymologisesti yhteenkuuluvista samakantaisista lainoista vain jokin jäsen on Nykysuomen sanakirjassa, esim. substantiivi *kalaasi* on, verbi *kalaseerata* 'juhlia' ei. Olen pitänyt perusteltuna ottaa mukaan joitakin tällaisia (NS:ssakin ilman erityistä tarkennetta mainittuja) sanoja, jos ne ovat tarpeellisia koko sanapesyeen etymologian selvittämisen kannalta.[2] Hakusanat, jotka esiintyvät myös Nykysuomen sanakirjassa, on merkitty sanaluettelossa lyhenteellä NS.

---

1 Jonkin sanan yleiskieliseksi luokittelu NS:n mukaan ei ole selvää. NS:aankin on koottu jonkin verran murretasoista aineistoa. Myös merkintöjen käyttö on voinut vaihdella eri toimittajilla eri aikoina. Siinä missä joku on merkinnyt sanan murteelliseksi, on toinen pitänyt sitä kansanomaisena tai ei ole luonnehtinut sanaa millään lailla. Varsinkin tunnettujen kirjailijoiden (esim. A. Kivi) murre-esiintymätkin on otettu mukaan, ja se näyttää tuoneen sanakirjaan jopa suppea-alaisia länsimurteisia lainasanoja. Myös luonnehdinnat halventavaksi, alatyyliseksi, vanhentuneeksi tai johonkin (us. vanh.) erikoiskieleen kuuluvaksi tarkoittavat itse asiassa sitä, että lainaperäistä sanaa ei voi pitää sillä tavalla normaalin yleiskielisenä kuin sen sijasta käytettävää muuta, us. omaperäistä sanaa. Esim. arkiseksi luonnehditun *footti*-sanan tilalla yleiskielinen ilmaus on *kömmähdys* t. leikilliseksi luonnehditun *kuranssata*-sanan tilalla *kurittaa*, *läksyttää*.

2 Tosiasiassa tällaiset mukaan otetut NS:ssa ilman jotain tarkennetta esiintyvät lainat kuten *visiitti* eivät ole täysin yleiskielen tasoisia; vrt. selvästi yleiskielinen *vierailu*.

Ruotsin kielen osalta, niin yleiskielen kuin murteiden, lähteinä on käytetty pääosin kirjallisuutta ja arkistoja. Yleiskielen osalta tärkeimmät lähteet ovat Svenska Akademins ordbok (SAOB), Nysvensk ordbok (Östergren), Svensk etymologisk ordbok (Hellq.) ja vanhemman kirjakielen osalta Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde (Glossarium).

Suomenruotsin murteet on sanastettu hyvin tarkasti. Nämä sanakokoelmat ovat Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Folkmålsarkivetissa (FMOR), ja niistä on tekeillä Suomen ruotsalaismurteiden suursanakirja (ks. tark. tästä hankkeesta Slotte 1981, 45-80). Olen käyttänyt lähteenä sekä valmiina ollutta sanakirjan osaa (Ahl.) että arkiston sanalippukokoelmia. Tämän arkiston tiedot ovat osittain samat kuin Vendellin sanakirjassa Ordbok över de östsvenska dialekterna (32 000 hakusanaa) ja Wessmanin sanakirjassa Tillägg till H. Vendells ordbok över de östsvenska dialekterna (17 000 hakusanaa). Näiden lisäksi Vendell, Wessman ja lukuisat muut tutkijat ovat julkaisseet muitakin pienempia sanakokoelmia eri murteista samoin kuin eri pitäjien murremonografioita. Suomenruotsin murteita käsittelevän kirjallisuuden täydellinen luettelo on mm. Solstrandin artikkelissa Bibliografisk översikt över dialektologisk litteratur om de finlandssvenska dialekterna (1981). Suomenruotsin murteita on tutkittu ja kerätty niin tarkasti, ettei pidetä todennäköisenä yhdenkään murresanan sanastamatta jäämistä.[1] Tämän vuoksi olen katsonut, että kirjallisuus- ja arkistolähteet riittävät lainojen ruotsalaisten originaalien selvittelyssä. Vain poikkeustapauksissa joidenkin sanojen kohdalla olen täydentänyt tietoja kyselemällä ruotsinkielisiltä informanteilta.

Ruotsinruotsin murteiden tärkeimmät sanakirjalähteet ovat Rietzin ja Ihren sanakirjat (Rietz, Ihre). Tietoja ruotsinruotsin murteiden osalta olen täydentänyt tutkimalla ruotsin murteiden kokoelmia Uppsalan Dialekt- och folkminnesarkivetissa (DFA). Erityisesti olen läpikäynyt Tukholman seudun murteiden sanalippukokoelmia tukholmalaisvaikutuksen havaitsemiseksi.

1.3. Lainojen levikki ja ikä

Lainojen levikki ja ikä ovat jossain määrin yhteenkuuluvia ilmiöitä. Pelkästään levikin perusteella ei kuitenkaan voi tehdä päätelmiä iästä. Häkkinen (1983, 101-102) on erityisesti korostanut sitä, että levikki ei sovellu mekaaniseksi ikäyskriteeriksi yksittäistapauksissa, mutta se "antaa arvokkaita ikäämisvihjeitä silloin, kun lainasanoja käsitellään suurempina joukkoina". On yleisesti ottaen odotuksenmukaista, että myös Turun murteen laajalevikkisimmät lainat ovat iältään vanhimpia. Tällaisia

1 Suullinen tieto, joka on saatu Olav Ahlbäckiltä.

päätelmiä on kuitenkin tehtävä varoen, koska nuoretkin ekspansiiviset lainat voivat kulkeutua nopeasti. Varsinkin kotitalouteen ja vaatetukseen liittyvät uudissanat ovat voineet levitä ruotsinkielisen virkamiehistön välityksellä vielä 1800-luvulla koko kielialueelle. Olen kerännyt levikkitiedot pääasiassa SMS:n kokoelmiin nojautuen. Joissakin tapauksissa tietoja on täydennetty SKES:sta saatavilla levikkitiedoilla.[1]

Tutkimukseni kohteena olevasta sanastosta hyvin pieni osa rajoittuu vain Turkuun; tällaisten lainojen määrä on kaikkiaan n. 5 %. Voidaan tosin olettaa, että osa muistakin lainauksista on turkulaista perua ja aikojen kuluessa muualle levinnyttä. Unohtaa ei kuitenkaan sovi, että Varsinais-Suomessa on aiemmin ollut maantieteellisesti laajempi ruotsalaisasutus (tai kaksikielinen asutus monissa pitäjissä), ja lainasanat ovat voineet kulkea Turkuunkin päin kaupunkiin muuttajien kielen mukana. Näin voi olla asianlaita varsinkin agraarikulttuuriin tai kalastukseen liittyvän sanaston yhteydessä. Muiltakin kieliraja-alueilta, varsinkin Pohjanmaan rannikkokaupungeista, on voinut muuttajien mukana kulkeutua uusia lainoja tai ainakin uusia variantteja Turun murteeseen (vrt. sellaiset varianttien erot kuin TM *vooninki - vuavinki, skuuninki - kuurninki* jne.). Laajempilevikkiset ovat tarvinneet pitemmän aikaa paikasta toiseen kulkeutumiseen. Poikkeuksen voivat tehdä vain erittäin ekspansiiviset lainat, esim. suomen murteiden *flikka - plikka - likka*, jonka ruotsalainen vastine *flicka* on tullut ruotsiinkin vasta 1591, tai suomen murteiden *kaffe - kahve*, joka on lainattu ruotsiin vasta 1658.

Koska valtaosa turkulaisista on juuriltaan varsinaissuomalaisia ja yhteydet ympäröivään maakuntaan ovat olleet vilkkaat, on ymmärrettävää, että lainasanastostakin osa, n. 15 %, on lounaismurteisiin rajoittuvaa. Olen esittänyt sanaluettelossa levikkitiedot lounaismurteista yhtenä kokonaisuutena, mutta olen kuitenkin pannut merkille, että varsin suuressa osassa tapauksia lainalla on yhteinen levikki pohjoisryhmän kanssa (Masku, Nousiainen, Rymättylä). Näiden lounaismurteis-turunmurteis-pohjaisten lainausten määrä (n. 20 %) on kuitenkin melko vaatimaton siihen verrattuna, että valtaosa (n. 80 %) Turun murteen ruotsalaislainoista tunnetaan jossakin muussakin murteessa, siirtymä- ja/tai hämäläis- ja/tai pohjalaismurteissa ja/tai kaikissa länsimurteissa tai kaikissa suomen murteissa. Laajalevikkisten kaikissa murteissa tunnettujen lainausten määrä on aineistossani n. 36 %.

Levikkikriteeri ei käy ikäyskriteeriksi, mikäli Turun kanssa yhteinen laina tavataan muuallakin kieliraja-alueilla. Tällaisen alueen muodostaa koko Pohjanmaa ja Tornionjokilaakso, jossa on runsaasti samoja lainoja kuin Turussa. Kysymys on näissä tapauksissa todennäköisimmin toisistaan riippumattomista lainauksista. Muita vähäisempiä vastaavanlaisia

---

1 SKES:ssa mainittu mahdollinen levikki lähisukukielten kanssa on jätetty huomiotta.

kieliraja-alueita ovat Porvoon seutu ja Helsinki, joilla on joitakin samoja, erityisesti kaupunkimiljööseen liittyviä, lainoja (esim. *poorvaunu*).

Lainojen ikäyksessä on mahdollista käyttää hyväksi myös tietoa ruotsalaisten maahanmuutosta ja ruotsin vanhoista kielisuhteista. Erityisesti monet fonologiset seikat auttavat päättelemään lainan ikää, mutta toisaalta myös monet morfologiset seikat ja tiedot sanaston kehityksestä ja sanojen merkityksistä. Asutushistoriallisten tietojen perusteella, kuten edellä on todettu, ruotsalaislainat ovat keskiaikaisia tai sitä nuorempia. Varhaiskeskiaikaiset lainat perustuvat muinaisruotsiin, jonka Pamp (1971, 68) jakaa klassiseen muinaisruotsiin (n. 1225 - n. 1375) ja nuorempaan muinaisruotsiin (n. 1375 - 1526).[1] Uusruotsi jaetaan vanhempaan uusruotsiin (1526 - 1732) ja nuorempaan uusruotsiin (1732 - nykyaika).

Klassisen muinaisruotsin alkamisajankohdaksi lasketaan riimukirjoituksen ja latinalaisten kirjainten käytön raja. Jo ennen muinaisruotsia puhutussa itäpohjoismaisessa kielimuodossa on yhteisiä piirteitä suomenruotsin (ja siis myös siitä omaksuttujen lainojen) kanssa, mm. diftongit (ks. tästä Pamp 1971, 55) ja *h*:n kato (esim. *hasp* > *asp*, *hök* > *ök*; Wessén 1960, 69). Todennäköisimmin useimmat lainat pohjaavat kuitenkin sr. murteisiin eivätkä ole iältään keskiaikaa vanhempia. Toisaalta taas lainat, joissa vanhemmat diftongit edustuvat pitkinä vokaaleina, ovat aivan varmasti vasta keskiajan ruotsista, jossa tämä muutos oli jo tapahtunut. Samoin monet muutkin vokaalistossa tapahtuneet muutokset heijastuvat lainoista, esim. mr. *i* > nr. *y*, mr. *y* > nr. *ö* jne. Esim. *myrtti* - *mirtti*- ja *prösti* - *prysti* -varianteista voidaan näin ollen päätellä, että sm. *myrtti* ja TM *prösti* ovat nykyruotsista. Sen sijaan ei voida päätellä, että *mirtti*- ja *prysti*-variantit olisivat varmasti muinaisruotsista, kun sr. murteet ovat säilyttäneet nämä vanhemmat piirteet. Tällaisia sekä muinaisruotsiin että sr. murteisiin yhdistettäviä rinnastuksia voitaisiin esittää lukuisasti, esim. mr. *kryd(d)e*, srm. mon. *kryder*, nr. *kryddor* > sm. *(k)ryyti*. Sama ongelma koskee myös konsonantistoa samoin kuin lukuisia taivutus- ja johdinsuffiksiseikkoja. Esim. *k* on muuttunut affrikaataksi ruotsissa jo ennen 1400-lukua (Hultman 1939, 248), mutta paikoin Turunmaalla vanhat äännesuhteet ovat säilyneet nykyaikaan asti. Samoin srm. *-o(t)*-suffiksilliset adjektiivit, esim. *krakot* 'krakig', ovat olleet käytössä vielä vanhemmassa ruotsin kirjakielessä 1700-luvulla.

Ikäys on helpompaa sellaisten lainojen kohdalla (esim. TM *krouvi*, *planninki*, *pooka*, *stroka*, *sänninki*), joiden äännevastineissa näkyvät keskiaikaiset tai hyvinkin myöhään uudella ajalla tapahtuneet muutokset, esim. ensi tavun vokaalinpidennys (r. *båge*, sr. *bå:ga*; vrt. srm. *bå̆ga*) ja monet konsonanttien assimilaatiotapaukset (esim. r. *sändning* > *sänning*, *blanda* > *blanna* jne.). Sr. murteiden jotkut muutokset ovat vasta tältä

1 Nuoremmasta muinaisruotsista käytetään suomalaisessa kirjallisuudessa yleensä nimitystä myöhäismuinaisruotsi (=mmr.; ks. esim. Streng 1915).

vuosisadalta, kuten esim. vanhempien *u* (~ ω)-muotojen korvautuminen uudemmilla *o*-muodoilla, mikä näkyy vieläkin runsaana varianttien vaihteluna, vrt. esim. srm. *stråka* ~ *stωka*, *stoppa* ~ *stωppa* (Wessman 1938b, 76). Myös jotkut srm. diftongit ovat nuoria, esim. *ou* sanassa *grouv* jne. (Freudenthal 1870, 35).

Myös lainoista ilmenevät substituutiokaavat ovat muuttuneet aikojen kuluessa, ja voidaan havaita vanhempia ja nuorempia substituutiotapoja. Esim. ensi tavun r. pitkien vokaalien *e*, *o* ja *ö* diftongiutumatta jääminen on nuorempaa alkuperää kuin diftongiutuminen (vrt. esim. lm. ja TM *vuavinki* ja pohj.murt. ja TM *vooninki*)[1] samoin kuin monien sananalkuisten ja -sisäisten konsonanttijonojen säilyminen (esim. TM *svookeri*, *höövlätä* jne.) on nuorempaa kerrostumaa. Esim. sm. vanhempien lainojen substituutioissa lähtökielen sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat aina korvautuneet yhdellä konsonantilla.[2] Myös *äCä*-tyyppinen substituutio (esim. TM *pännätä*, *märä*-) on nuorempaa kuin suomen vanhemmissa lainoissa tavallinen *eCa*-substituutio. Esim. sm. murt. *eCa*-tyyppinen *mera* 'tamma' esiintyy monissa nimissä arkistolähteissä jo 1500-luvulta lähtien (Vilkuna 1967, 181; ks. myös luku 3.1.3).

Lainojen ikäyksessä voidaan käyttää hyväksi myös sanastohistoriallista tietoa ruotsin sanaston kehityksestä. Muinaisruotsalaisena aikana on kieleen tullut mm. seuraavia uudismuodosteita: *grädde*, *flinta*, *vind*. Samaan aikaan ruotsiin on omaksuttu myös lainoja muista kielistä, esim. *bälte*, *disk*, *djäkne*, *djävul*, *fikon*, *kalk*, *kyrka*, *källare*, *kök*, *mur*, *peppar*, *planta*, *port*, *senap*, *tegel*, *ängel* (latinasta t. kreikasta); *akter*, *bläck*, *foder*, *fru*, *fröken*, *glas*, *jakt*, *krydda*, *kräfta*, *lakan*, *medvurst*, *mos*, *slaktare*, *skinka*, *skorsten*, *sylta*, *tattare*, *trappa*, *våg* (alasaksasta; ks. Pamp 1971, 71, 190-193). Varsinkin alasaksalainen vaikutus on ollut merkittävää muinaisruotsalaisena aikana. Monet tällaisiin ruotsissakin lainaperäisiin lekseemeihin rinnastettavat lainat ovat suomen puolellakin nuoria läntisiä novaatioita, esim. sm. murt. (ja TM) *klasi*, *metfursti* jne.

Uusruotsissakin ovat nuoria uudissanoja mm. *biljett* (1690), *bluff* (1903), *broms* (1640), *chef* (1716), *flicka* (1591), *gaffel* (1538), *kaffe* (1658), *knöl* (1641), *lingon* (1549), *pamp* (1782), *recept* (1578), *strumpa* (1587), *telefon* (1870), *trakt* (1670), *trottoar* (1799; Pamp 1971, 197-201). Hyvin nuoria lainoja ovat tämän perusteella esim. TM *pluffi*, *telefooni* ja *trotuaari*. Jotkut näistä nuorista lainoista ovat olleet hyvin ekspansiivisia ja tunnetaan jo kaikissa suomen murteissa.

---

1 Diftongiutuminen on säännönmukaista sm. vanhemmissa lainoissa; ks. esim. germaanisten lainojen (germ. *ē* > ksm. *ē* > sm. *ie*) osalta Hofstra 1985, 136.

2 Ks. germ. lainojen *(s)p* > *p*, *(s)t* > *t/s*, *(s)k* > *k* -muutoksista Hofstra 1985, 68-69.

Osa Turun murteessa tunnetuista ruotsalaislainoista tavataan jo 1500- ja 1600-luvun suomen kirjakielessä. On mahdollista, että ne valtaosin ovatkin kirjallista perua, vaikka joissakin tapauksissa voi olettaa eri varianttien lainautumista useampaankin kertaan. Agricolalla ovat esiintyneet jo *adventti* (vrt. TM *atventti* ja *alventti*), *falski, falskeus, flasku, gloosu* (vrt. TM *kloosuttaa*), *klookki* (vrt. TM *klooki*), *krooppi, krouvi, pläkki, planttu, preivi, pruukata, trappu, vaaru* jne. Myöhemmillä (1600-luvun) kirjoittajilla ovat esiintyneet esim. seuraavat lainat: *fautti* (vrt. TM *footti*), *fältti, kaseerata, klaari, mediteerata* (vrt. TM *merinteerata*), *mäntätä, skräädätä* (vrt. TM *kräärätä*), *töövari* jne. (ks. tark. Streng 1915).

Valtaosa Turun murteen ruotsalaislainoista on levikkinsä, fonologisten, morfologisten ja leksikaalis-semanttisten ominaispiirteidensä perusteella keskiaikaisia tai sitä nuorempia, ja niiden ruotsalaiset vastineet edustavat myöhäismuinaisruotsalaista ja uusruotsalaista kerrostumaa. Näin ollen ne täydentävät sitä aukkoa, joka suomen lainasanatutkimuksessa on erityisesti keskiaikaisten ja uuden ajan vanhempien lainojen osalta.

1.4 Tutkimuksen edellytykset, ala ja menetelmät

Kielikontaktin edellytyksenä on sellainen kieli- ja sosiaalinen tilanne (kieliyhteisö), joka synnyttää vuorovaikutusta ainakin kahden eri kielen välille. Kielikontaktia voidaan tutkia paitsi puhtaasti kielitieteen kannalta, myös sosiologian, antropologian, kansatieteen tai pedagogiikan (erityisesti kaksikielisyyden) kannalta (Weinreich 1977, 19).

Kielten muutosten taustalla ovat aina kieltä käyttävät henkilöt ja kieliyhteisö, jossa vallitsevat normit ja arvostukset määräävät muutosten suunnan ja määrän. Transferenssin suunta ruotsista suomeen näyttää riippuvan juuri tällaisista suhteista, ja Turun murteen runsas ruotsalaislainojen määrä antaa aiheen myös olettaa, että kielikontakti on jatkunut kauan ja ollut luonteeltaan hyvin kiinteää. On perustellusti oletettu, että Turun monikielisyys on aiheuttanut monenlaisia ongelmia aina 1500-luvulta lähtien (ks. Ranta 1975, 801-). On myös oletettava, että täysin yksikielisetkin henkilöt ovat tällaisissa oloissa omaksuneet vierasta ainesta.

Kielten väliset arvostussuhteet ja muut yhteisössä vallitsevat taustatekijät voivat aiheuttaa jopa kielten sekaantumista. Statukseltaan korkeampaa kieltä voidaan opetella vielä aikuisiässäkin kommunikaatiovälineeksi tietyn sosiaalisen statuksen saavuttamiseksi. Tällöin kieli helposti yksinkertaistuu ja siinä on runsaasti äidinkielen aiheuttamaa

interferenssiä.[1] Turun murteen ja ruotsin välinen pitkään jatkunut kielikontakti on säilyneiden tietojen perusteella johtanut kielten sekoitukseen, eräänlaiseen suomiruotsiin (suomenvoittoiseen ruotsiin) ja ruotsisuomeen (ruotsinvoittoiseen suomeen). Jo 1600- ja 1700-luvun turkulaiset suomenkieliset valtaporvarit ja käsityöläisetkin pyrkivät saavuttamaan korkeampaa sosiaalista statusta kaupankäyntitilanteissa käyttämällä opettelemaansa ruotsia, joka oli vahvasti suomensekaista (Nikula 1970, 330, 332). Tällaisesta sekakielestä on runsain mitoin esimerkkejä esim. 1700-luvun Turun hää- ja hautajaisrunoissa, jotka suomalainen porvari Alexander Hacks kirjoitti ruotsiksi Eskolan ukon kunniaksi (ks. Hacks, pain. 1887, ja Hultin 1902). Esim.

Aj! hva tä hyres vör Lammer i Tan
Åh-hå hyr ubå, som tä låta,
Biona vieska, hva ha ti på Pan!
Å Parnen å Kummona skråta,
Altri tä kodt, ja vörstått uppå ti,
Ja rukta tä lugta väl illa,
Titta tä måste, tä måste kå si,
Ui Wolkena varta så villa!
--
Pyntren vick skårfven å syltan min-sann
Å kruppan i tupan å salen.

Edellä olevassa katkelmassa (Hacks 1887, 5, 8) näkyy sekä leksikaalista sekaantumista (*tupan å salen*) että runsaasti suomen foneettista interferenssiä (*för* > *vör*, *stan* > *Tan*, *barnen* > *Parnen*, *gummona* > *Kummona*, *aldrig* > *altri* jne.). Hultin (1902, 142) on pitänyt näitä tilapäisrunoja kielihistoriallisestikin arvokkaina, sillä ne kuvaavat totuudenmukaisesti suomalaisten käyttämää sekakieltä. Tosin laulujen sepittäjä on pyrkinyt myös humoristiseen vaikutelmaan (ks. Hultin 1902, 138).

Ruotsinkielisten ongelmana on vastaavasti ollut erikielinen palvelusväki, jonka kanssa toimeentuleminen on voinut monissa tapauksissa johtaa eräänlaisen välikielen käyttöön. Aivan erityisenä ongelmana on pidetty suomenkielisten lapsentyttöjen käyttöä ruotsinkielisissä perheissä. On jopa väitetty, että useat ruotsinkielisten vanhempien lapset oppivat ruotsia vasta 6 - 7-vuotiaina, kun he olivat siihen asti olleet suomenkielisten hoivissa. Nordenstrengin (1903, 63) mukaan tällainen tilanne johti pitkään jatkuvaan kielten sekasotkuun ja eräänlaisen suomiruotsin

1 Tällaisesta kommunikaatiovälineeksi opetellusta sekakielestä käytetään mm. nimitystä *lingua franca*. Ks. siitä ja sekakielten kehittymisestä tark. esim. Saari 1980, 31.

käyttöön.[1] Vain kaikkein varakkaimmilla perheillä oli varaa tuottaa Tukholmasta asti itselleen palvelusväkeä. Tällaista on pidetty yleensä vain statussymboli-ilmiönä, mutta sen taustalla on voinut hyvinkin olla nimenomaan kielen arvostuksen nostaminen ja puhtauden vaaliminen. Sen muuna kielellisenä seurannaisvaikutuksena voidaan olettaa lainoista löytyvän myös tukholmalaisvaikutteita.

Yhteinen kieliyhteisö on siis pitkään ollut Turussa sellainen, että siinä on ilmennyt interferenssiä kahdensuuntaisesti kummastakin kielestä toiseen. Erittäin runsaasti interferenssiä oletetaan syntyvän kaksikielisten henkilöiden puheessa, jopa tahallista interferenssiä (Weinreich 1977, 34). Yleensäkin kielten välisessä vuorovaikutuksessa ja muuttumisprosesseissa on korostettu kaksikielisten henkilöiden osuutta.[2] Tutkimukseni ei kuitenkaan kohdistu kaksikielisiin henkilöihin, eikä heillä tavallisena pidettyyn tilapäiseen leksikaaliseen transferenssiin.[3]

Interferenssi-käsitteen vanhimpia käyttäjiä ovat Weinreich (alkuteos 1953) ja Haugen (1953).[4] Heidän interferenssin määritelmäänsä sisältyy kielten välinen kahdensuuntainen vaikutus myös lainaamisessa. Vasta myöhemmin varsinkin kielitieteellisessä kontrastiivisessa (virhe)analyysissä on ruvettu käsittämään interferenssi vain yhdensuuntaiseksi vaikutukseksi, eli äidinkielen (yleensä häiritseväksi) *negatiiviseksi transferenssiksi* vieraan kielen oppimisessa (Dulay etc. 1982, 97). Jotkut ovat myöhemmin tulkinneet interferenssin vieläkin ahtaammin vain kaksikielisten henkilöiden puheessa havaittavaksi kielten väliseksi vaikutukseksi (ks. tästä esim. af Trampe - Wiberg 1975, 49). Dulayn etc. (1982, 98-99) mukaan interferenssi-termin käyttö voi olla sekä psykologista viitattaessa kielenoppimistilanteisiin että sosiolingvististä viitattaessa kielten kontakteihin, lainaamiseen ja kielenvaihtoon.

---

1 Nordenstrengin arvio (1903) tämäntyyppisestä syystä kielten sekoittumiseen eli sekakielen käyttöön tuntuu liioitellulta. Pikemminkin voisi nykykäsitysten mukaan arvioida, että tällainen tilanne, varhaislapsuudessa opitut kaksi kieltä, johtavat primaariin kaksikielisyyteen (vrt. esim. Lehtonen 1980, 8). Nordenstreng voi olla oikeassakin, jos suomenkieliset lapsentytöt puhuivat lasten kanssa sekakieltä eli myöhään oppimaansa suomiruotsia.

2 Ks. kaksi- ja monikielisyyden vaikutuksista esim. Köhler 1975, 16; Weinreich 1977, 96-; Wandruszka 1979; Saari 1980, 29-31. Kaksikielisyystutkimuksia on tehty viime vuosina myös Suomessa, ks. esim. Kaksikielisyyskysymyksiä 1980, SKYJ 5.

3 Ks. leksikaalisen transferenssin käsitteestä esim. Handbuch der Linguistik 1975, 500 ja transferenssin tyypeistä Clyne 1975, 38.

4 Mm. Dulayn etc. tutkimuksessa Language Two (1982) on esitelty Weinreichin ja Haugenin interferenssi- ja transferenssi-käsitteiden määrittely ja vertailu. Ks. tästä myös Hirvonen 1980, 11-13.

Interferenssi-ilmiöiden tutkimisessa ovat kiinnostuksen kohteina *strukturaaliset* ja *ei-strukturaaliset* ongelmat ja niiden yhteispeli. Strukturaaliset tekijät liittyvät kielellisten ilmiöiden järjestäytymiseen tietyssä systeemissä, kun taas ei-strukturaaliset tekijät johtuvat kieliyhteisöstä. Tällöin yksilö on myös riippuvainen kieliyhteisön arvostuksista ja asenteista (ks. Weinreich 1977, 20-21).

En rajaa omassa tutkimuksessani interferenssiä ahtaasti yhdensuuntaiseksi, vaan ymmärrän sen kielten väliseksi molemminpuoliseksi vaikutussuhteeksi, jonka suunta voi vaihdella. Vieraiden leksikaalisten yksiköiden siirtyminen l. transferenssi on kuitenkin suunnaltaan normaalisti vieras kieli tai *lähtökieli* --> äidinkieli tai *kohdekieli*.[1]

Todellisessa lainautumistilanteessa interferenssi on lähes aina kahdensuuntainen (lähtökieli --> lainasana <-- kohdekieli), kun lähtökielestä omaksutut leksikaaliset yksiköt integroidaan kohdekielen fonologisten, morfologisten ja semanttisten sovellussääntöjen mukaisesti:

ruotsi		ruotsi		TM		TM
fonologia						fonologia
morfologia	-->	lekseemi	-->	lekseemi	<--	morfologia
semantiikka		X r		X TM		semantiikka
Esim.		plumsa		plumss**attaa**		
		smutsi(g)		smutsi**ne(n)**		
		kavaj		kavaja		

Interferenssissä voi ilmetä monimutkaisempaakin risteilyä edestakaisin. Esim. suomesta käsin on voinut siirtyä ruotsiin foneettista, leksikaalista tai semanttista lainavaikutusta, joka puolestaan risteilee takaisin Turun murteeseen lainojen mukana. Esim. sm. *p* [foneettinen vaikutus] --> r. *bämba* > srm. *pämpa* --> TM *pämpätä*, sm. *ii* [foneettinen vaikutus] sanassa *piiska* --> r. *förpiskad* > srm. *förpi:skad* --> TM *förpiiskattu* tai sm. *perkele* [leksikaalinen vaikutus] --> srm. *pärkla* --> TM *perklata* tai sm. 'kylpeä' [semanttinen vaikutus] --> r. *bada* 'kylpeä, uida (meressä)' > srm. *bada* 'kylpeä (saunassa t. ammeessa)' --> TM *paarata* 'kylpeä (ammeessa)' jne.

Jopa merkityskenttien järjestäytymisessä voidaan havaita lainavaikutusta kielestä toiseen. Kylpemistä, pesemistä ja uimista tarkoittavat merkityskentät ovat olleet erilaisia ruotsin ja suomen kielessä, ja saunomisen

---

1 Ks. lähtökieli- ja kohdekieli-termeistä esim. Bonzio 1980, 212. Weinreich (1977, 30) käyttää samassa tarkoituksessa termejä primaari- ja sekundaarikieli, jolloin hän ei rajaa primaarikielen käsitettä koskemaan vain äidinkieltä.

merkitys on puuttunut ruotsista. Suomen kielen vaikutuksena pidetään sitä, että suomenruotsin *bada* on ruvennut merkitsemään myös 'saunomista, saunassa kylpemistä' (ks. Bergroth 1914, 22). Sr. aktiivinen liikeverbi *simma* on käytössä niissä yhteyksissä kuin suomen *uida*-verbikin. Kun Turun murteeseen on lainattu *paarata*-verbi, on se saanut oman merkitystehtävänsä, joka osittain leikkaa sekä kylpemisen että pesemisen: 'kylpeä ammeessa (yl. saunassa)'.

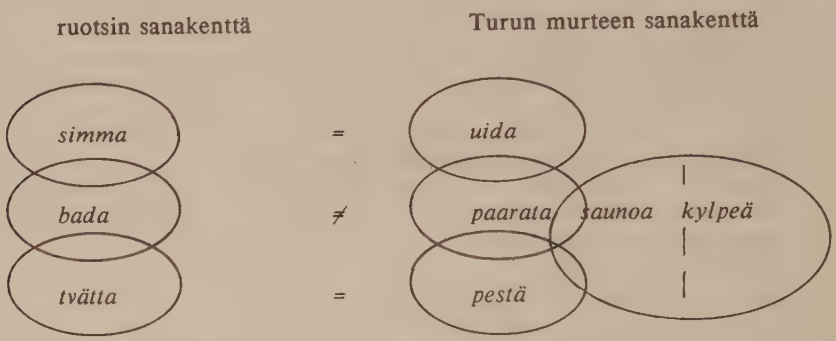

Kontrastiivisessa sanastontutkimuksessa on etualalla synkroninen tarkastelu, jossa pyritään selvittämään kahden kielen väliset rakenteelliset erot ja interferenssi, jonka nämä erot aiheuttavat. Interferenssiä voidaan Weinreichin (1977, 28) mukaan tutkia puheen ja kielen tasolla. Kielen tasolla kiinnostavia ovat foneettinen, kieliopillinen ja semanttinen integraatio. Päänäkökulmani on yhdensuuntaisessa transferenssissa ruotsista suomeen ja yhdensuuntaisessa interferenssissä suomesta lainasanoihin. Yhdensuuntaiseen transferenssiin on yleensä syynä yhteiskunnallinen tilanne, mutta yhdensuuntaiseen interferenssiin lainojen sopeuttamisessa ovat syynä kielelliset, kielen sisäiset syyt (vrt. Weinreich 1977, 89).

Pyrin omassa tutkimuksessani selvittämään synkronisella tasolla sen fonologisen, morfologisen ja semanttisen interferenssin, jota kohdekieli Turun murre aiheuttaa lainoja integroitaessa. Kontrastiivisesti tarkastelemalla kummankin kielen yksiköitä voidaan tehdä päätelmiä muutosten suunnasta, laadusta ja määrästä. Synkroninen tarkastelu palvelee myös työn diakronista luonnetta. (Ks. synkronian ja diakronian yhdistämisestä historiallisessa kielentutkimuksessa esim. Geckeler 1971, 184-185; Karlsson 1977a, 39; Coseriu 1978b, 216.) Lainasanojen etymologian selvittäminen vertaamalla lähtömuodon ja lainan äänneasua ja merkitystä sekä analysoimalla tapahtuneita muutoksia paljastaa samalla mielenkiintoisia seikkoja myös siitä kulttuurista ja niistä ihmisistä, jotka kieltä ovat käyttäneet. Tällaisten taustailmiöiden löytyminen on mm. Janhusen (1981, 47) mielestä vertailevan sanastontutkimuksen mielenkiintoisinta puolta.

Kohdekielen fonologiset yksiköt ja järjestelmät vaikuttavat siihen, miten jokin vieras piirre sopeutetaan. Yleensä kielessä tuntemattomat foneemit on tapana korvata jollakin omasta kielestä tutulla foneemilla. Esim. ruotsin *d* sanassa *bjuda* on korvattu suomen murteissa jollakin tutummalla konsonantilla: *piurata, pjuurata, piutata, piuvata*, ja vain joissakin paikoin on vieras äänne opittu ja se on säilynyt, esim. *piudata* (MerK; Takala 1986, 225). *Piudata*-asussa on kysymys vieraan kielen foneettisesta interferenssistä. Vastaavanlaista esiintyy paikoin länsimurteissa, kun ruotsin konsonanttiyhtymäalkuiset sanat ovat säilyneet, esim. sm. murt. *flikka, plikka* (myös *likka*). Äänteellinen interferenssi on joskus monimutkaisempaakin kuten esim. hyperkorrekteissa muodosteissa (ks. tark. Weinreich 1977, 37), vrt. esim. r. *ram* --> sm. murt. *kraami*, r. *kommod* --> sm. murt. *skomuuti* jne. (Takala 1986, 226). Jos kielten välillä on eroa kokonaisissa fonologisissa järjestelmissä, tapahtuu interferenssiä myös tällä tasolla. Esim. jos kohdekielen järjestelmä on yksinkertaisempi kuin lähtökielessä ei kielenkäyttäjä ehkä edes havaitse eroa vaan korvaa monimutkaisemman järjestelmän äidinkielensä mukaisella järjestelmällä. Weinreich (1977, 99) on esittänyt tällaisesta esimerkiksi italian [e]:n ja [ɛ]:n, jotka venäläinen korvaa oman systeeminsä yhdellä yksiköllä [e]:llä (ks. tällaisesta tark. luku 3.1.2.2 ja 3.1.2.3).

Morfologisessa interferenssissä tulevat kysymykseen sekä omien sanarakennetyyppien vaikutus lainojen sopeuttamisessa että kieliopillinen interferenssi eli äidinkielen taivutusjärjestelmän siirtyminen lainoihin. Yleensä on todettu, että lainat sopeutetaan äidinkielen tuttuihin sanarakenteisiin (Weinreich 1977, 53), tai lainataankin juuri sellaisia sanoja, jotka muistuttavat rakenteellisesti omia sanoja. Sanarakenteen sopeuttamisesta tuttuun hahmoon voidaan mainita sm. murt. *katerooppi* (< r. *garderob*; ks. Takala 1986, 225), jossa on suomen vaikutusta tavujen ja sanan vokaaliloppuisuus ja kaksitahtiseksi (kahdeksi kaksitavuiseksi tahdiksi) hahmottaminen. Ongelmallisinta morfologisen interferenssin synkronisessa tarkastelussa on erottaa toisistaan kohdekielestä (Turun murteesta) tulevat sopeuttamiseen tarvitut elementit ja toisaalta rakenteellisesti samannäköiset lähtökielen morfeemit tai morfeemien kimput, esim. *platt* + sm. *u* --> TM *plattu*, r. *kavaj* + sm. *a* --> TM *kavaja*; srm. *kneppo* --> TM *knepo*, r. *fil*, mon. *filar* ? + sm. a - *Ø* --> *fiila*.[1] Yleensä lainat sopeutetaan myös helppoihin ja/tai produktiivisiin taivutustyyppeihin (ks. Weinreich 1977, 67-), kuten esim. suomen nuoret lainanominit (esim. *vitsi*, *trendi*) *i*-vartaloisten ja verbit (esim. *bodata, lotota*) supistumaverbien taivutukseen (ks. Karlsson 1983, 209, 217).

Leksikaalinen interferenssi voi olla mm. assosiatiivista tai analogista. Kahden kielen äänteellisesti samankaltaiset sanat voivat herkästi sekaantua. Tällaisesta interferenssistä on runsaasti esimerkkejä vieraan

---

1 Ks. morfeemilainausten ja lekseemilainausten erottamisesta esim. Hinderling 1981, 51-.

kielen oppimisen yhteydessä. Esim. ruotsinkielinen voi erheellisesti valita ruotsin sanan *eremit* engl. *hermit*-sanan tilalle englanninkielisessä puheessa tai sanan *marmor* engl. *marble*-sanan sijasta (ks. Ringbom 1980, 57, 61). Lainasanoissa tapahtuu samantyyppisiä ilmiöitä. Sekä äänteelliset että sisällölliset assosiaatiot voivat vaikuttaa. Esim. amerikanitalian *fattoria*-sanan alkuperäinen merkitys 'maalaistalo' on jäänyt kokonaan käytöstä, ja sillä on nykyään vain engl. *factory*-sanasta assosiatiivisesti saatu merkitys 'tehdas' (ks. enemmän Weinreich 1977, 71-).

Analogista leksikaalista interferenssiä on esim. tilanne, jolloin suomenkielinen muodostaa englantia opetellessaan engl. *play* 'soittaa' -verbistä myös substantiivin *play* 'soitto' (ks. Hirvonen 1979, 23). Tällainen analogia tulee suomesta, jossa on tavallisesti paralleeliset samakantaiset verbi-substantiiviparit, esim. *soittaa* : *soitto*. Lainoissa voidaan odottaa ilmenevän samantyyppisiä analogioita.

Leksikaalinen interferenssi voi johtaa myös kahden sanan muodon tai sisällön yhtymiseen. Tällaiset tapaukset voivat olla puhtaasti morfologisia kontaminaatioita (esim. TM *svookerska* < r. *svåger* + *svägerska*; TM *förkkelstuuki* < TM *förkkeli* + *kerstuuki*) tai morfosemanttisia kontaminaatioita, joissa kontaminoituvat yksiköt ovat lähtö- ja kohdekielestä tai pelkästään lähtökielestä. Tällaisia esimerkkejä on kuvattu myös suomen-ruotsin puolelta, esim. sr. *prottla* < sm. *protista* + srm. *prattla* (Nordenstreng 1903, 42). Ilmeisesti on oletettava, että menneinä vuosisatoina vallinneet kielisuhteet ja sekakielten olemassaolo muistuttavat vieläkin olemassaolostaan lukuisina kontaminaatioina.

Semanttisessa integraation tarkastelussa olen soveltanut myös synkronista strukturaalista metodia, joka täydentää yksiköstä saatavia diakronisia tietoja. Synkronisesten piirreanalyysien avulla tarkentuu kuva lainojen semanttisesta integraatiosta ja tapahtuvista muutoksista. Käytettyä metodia ja käsitteistöä on esitelty tarkemmin Semantiikka-luvun alussa (5.1.3).

Aikaisemmissa kielikontaktitutkimuksissa on todettu, että esim. haastatteluista on erittäin vaikea saada esille sisällöllistä puolta (ks. Nyholm 1980, 55), minkä vuoksi päähuomio on ollut fonologisten, morfologisten ja syntaktisten piirteiden kuvauksessa. Samoin aikaisemmat lainasanatutkimukset ovat keskittyneet edellä mainittuihin seikkoihin (ks. esim. Lagman 1971; Suhonen 1973; Roos 1980; Hinderling 1981). Merkityspuolen osuutta etymologisessa tutkimuksessa on erityisesti aihepiirien yhteydessä tuonut viime vuosina esille Koivulehto suomen germaanisperäisten lainojen tutkimuksissa (mm. Koivulehto 1971b, 1973, 1974, 1979a, 1982; ks. tark. Hofstra 1985, 292-351).

Kohdekielen ydinleksikkoon vakiintuneiden lainasanojen integroitumisaste (sopeutumisaste) voi vaihdella, eli kohdekielen aiheuttaman interferenssin määrä ja laatu voi vaihdella. Koska kysymys on kohdekieleen

omaksutuista uusista leksikaalisista yksiköistä, joiden käytöltä puuttuu historiallinen traditio ja useimmiten myös samakantaisen sanapesyeen äänteellis-semanttinen tuki, niiden vakiintuminen lopulliseen muotoonsa voi viedä kauankin. Lainattujen yksiköiden sopeutumisen lähtökielestä kohdekieleen voidaan katsoa muodostavan integraatiojatkumon ("Integrationskontinuum"; ks. Clyne 1975, 38). Integraatiojatkumon alkupäässä ovat lekseemit, joita ei ole sopeutettu; tällaisia voivat olla esim. interjektiot tai adverbit. Seuraavassa vaiheessa nähdään osittaista integraatiota, jossa siirtynyt yksikkö sopeutuu yhä useampaan ja useampaan kohdekielen fonologiseen, morfologiseen ja semanttiseen piirteeseen, esim. r. *stövare* 'ajokoira' --> TM + [*i*-elementti] *stöövari* - + [yksikonsonanttisuus sanan alussa] *töövari* - + [vokaalisointu] *töövääri* - + [diftongiutuminen] *työväri*. Joskus siirtyneet yksiköt aiheuttavat jopa strukturaalisia muutoksia kohdekielen sanakentissä. Esim. TM *vamppu*-sanan (< r. *svamp*) lainaaminen on jäsentänyt sanakentän uudelleen:

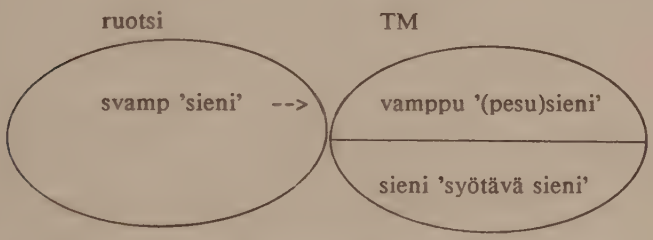

Myös sanakenttien uudelleenjäsentymisessä havaittavat strukturaaliset muutokset muodostavat integraatiojatkumon. Esim. TM *löökki* (< r. *lök* 'sipuli') merkitsee joidenkin informanttien mielestä samaa kuin originaali (siis yleensä 'sipulia'), mutta useimpien mielestä *löökki* on erityisesti 'sipulinvarsi', harvemmin yleensä 'sipuli'. Lopulta joidenkin informanttien mielestä *löökki* on pelkästään 'tuore sipulinvarsi' ja vanha *sipula* on saanut osalleen vain 'kuivatun sipulin' merkityksen.

Kun lainasanalla on useita eri variantteja integraatiojatkumon eri vaiheissa, voidaan ajatella, että variaatio johtuu vakiintumattomuudesta ja että aina on oletettava sopeuttamisen jatkuvan (ks. esim. Paunonen 1980, 50). Näin ei mielestäni kuitenkaan ole kaikkien tutkimukseeni kuuluvien lainojen kohdalla. On selvää, että osa varianteista osoittaa edellä kuvatun kaltaista jatkumoa suurempaa sopeuttamisastetta kohti, mutta osa variaatiosta on toisentyyppistä. Yhtenä syynä on se, että sosiaalisilta taustamuuttujiltaan erilaiset kielenpuhujat ovat integroineet lainat eri tavoin, mikä nykyään näkyy vain runsaana kielellisenä vaihteluna, vrt. esim. lm. *trotvalli - rotvalli - trosfalli - protvalli* (< srm. *trottovar* jne.; Ojansuu 1903, 163) tai lm. *piurata - pjuurata - piudata - itäm. piuvata* (< r. *bjuda*). Näin ollen on oletettavissakin omassa aineistossani näkyvän suurta vaihtelua eri varianttien kesken.

On odotettavissa myös runsaasti sellaista vaihtelua, joka juontuu lähtökielen eri tasoista (mikrokielistä), esim. sm. murt. *krai - kraka - kraku* 'kaulus' (vrt. nr. *krage*). Lähtökielen heterogeenisuus Turussa perustuu historiallisiin syihin ja monelta suunnalta kaupunkiin muuttaneiden kielten eroihin. Vaihtelua aiheuttaa lisäksi se, mikälaiseen kohdekieleen lainat sopeutuvat. Kun tiedetään, että Turun murre on sekakoosteinen, se aiheuttaa vielä varianttien vaihtelua kohdekielen vaihtelun mukaisesti. Nykyajan kaupunkipuhekieliä tutkittaessa on havaittu, että väestörakenteen heterogeenisuus aiheuttaa suuria sisäisiä vaihteluita ja monimuotoisuutta (ks. Paunonen 1980, 120). Lainasanojen ja niiden eri varianttien levikkiä tutkimalla voidaan päätellä, onko jokin variantti tyypillisempi toisella alueella kuin varsinaisella tutkimusalueella. On odotuksenmukaista, että Turun murteen lainojen jotkut variantit liittyvät hämäläis- tai pohjalaismurteisiin eivätkä yksinomaan lounaismurteisiin.

2 SANASTO

2.1 Lekseemien sanaluokkajakauma

Etymologisessa sanasto-osassa käsiteltyjen ruotsalaisperäisten lekseemien (yhteensä 1400 hakusanaa) sanaluokkajako on seuraava:

substantiivit	60,4 %
verbit	28,4 %
adjektiivit	6,3 %
adverbit	1,5 %
interjektiot	0,7 %

Verrattuna Suomen kielen taajuussanastossa (Saukkonen) esitettyihin lukuihin eivät erot suomen yleiskielen leksikaaliseen sanaluokkajakaumaan ole suuret. Yleisimmistä sanoista sekä koko aineistosta (esitetty tässä sulkeissa) lasketut prosenttimäärät (mts. 11) ovat seuraavat: subst. 44 % (75 %), vb. 24 % (8 %), adj. 14 % (10 %), adv. 10 % (2 %). Muiden kielten lainasanastoihin verrattunakin jakauma on melko tavanomainen. Esim. Suhosen lainasanatutkimuksessa (1974) vastaavat luvut ovat: subst. 63 %, vb. 26 %, adj. 9 %, adv. 2 %. Hienoista eroa on havaittavissa substantiivien ja verbien kohdalla. Joissakin muissa lainasanastoissa on substantiivien osuus vielä korkeampi, jopa n. 75 %, ja vastaavasti verbien osuus pienempi, n. 20 % (ks. esim. Haugen 1950, 97; Rūke-Dravina 1969, 48; Hasselmo 1974, 196; Suhonen 1974, 77). Verbien määrän kasvu suhteessa substantiiveihin viittaa aina läheiseen kielikontaktiin, samoin kuin muidenkin sanaluokkien osuuden kasvu (Rūke-Dravina 1969, 48).

2.2 Sana-artikkelit

Sanaluettelossa lainasanat on esitetty aakkosjärjestyksessä, kuitenkin niin, että lainasanasta edelleen muodostetut yhdyssanat ja johdokset on esitetty saman sana-artikkelin lopussa. Omana hakusananaan ovat vain sellaiset yhdyssanat, joiden jompikumpi yhdysosa ei esiinny itsenäisenä lekseeminä. Oma sana-artikkeli on tehty myös sellaisista yhdyssanoista, jotka todennäköisimmin on lainattu jo valmiiksi muodostetuista yhdyssanaoriginaaleista. *ste(n)*-loppuisista adverbeista on oma artikkeli vain selvästi r. adverbioriginaaliin rinnastuvissa tapauksissa; muulloin *ste(n)*-adverbit on käsitelty johdoksina adjektiiviartikkelin lopussa.

Takaperoisjohdostapauksissa on muodostettu oma sana-artikkeli nominiverbiparin kummastakin jäsenestä, koska tällä tavalla kehittyneet lainaperäiset sanat ovat hieman eri asemassa kuin normaalien johtosääntöjen mukaan johdetut. Homonyymit ovat eri artikkeleissa, esim. **kripa**[1] ja **kripa**[2]. Myös osittain eri alkuperää olevissa mahdollisissa homonymiatapauksissa on menetelty samoin, esim. **kränkkä**[1] ja **kränkkä**[2].

Sekä lainasanat että niiden ruotsalaiset originaalit on esitetty hakumuodossa: nominit yksikön nominatiivissa ja verbit 1. infinitiivin lyh. muodossa. Turunmurteinen hakusana on esitetty murreasussa eikä sitä ole yleiskielistetty (vrt. SMS 1, IX).

Sana-artikkelit on laadittu kielellisiin seikkoihin keskittyen. Historiallisia tai kansatieteellisiä kuvauksia on niukasti. Sana-artikkelien kirjoittaminen mukailee niitä ohjeita, jotka on julkaistu Suomen murteiden sanakirjan toimitusohjeissa (1977). Sana-artikkelien sisältö noudattaa seuraavaa järjestystä: 1. hakusana ja kaikki äännevariantit (lihavoituina), 2. sanaluokan määrittely (lyhenteenä)[1], 3. sanan käyttöä luonnehtivia tarkenteita (lyhenteenä)[2], 4. sanan merkitys t. merkitykset (tavallisella tekstilajilla ilman puolilainausmerkkejä), 5. murresitaatti tai -sitaatit (kursiivilla), 6. ruotsalainen originaali (kursiivilla) ja etymologisia vertailuja, 7. originaalin merkitys (tavallisella tekstilajilla), 8. viittaukset vanhemman kirjakielen esiintymiin (NRL ja/tai Gan.), 9. lainasanasta mahdollisesti muodostetut vakiintuneet yhdyssanat ja johdokset (lihavoituina), 10. lainasanan semanttinen korrelaatio merkillä ¤ sanastossa esiintyvän muun hakusanana olevan lainasanan kanssa,[3] 11. hakusanana olevan lainasanan levikki suomen murteissa ja Turun murteessa esiintyvän

---

1 Olen käyttänyt sanaluokista seuraavia lyhenteitä: s. = substantiivi, a. = adjektiivi, v. = verbi, adv. = adverbi, interj. = interjektio.

2 Sanan käyttöä luonnehtivia tavallisimpia tarkenteita ovat paradigmaa selittävät, esim. mon. = monikollinen, vaill. = vaillinainen. Hyvin säästeliäästi on käytetty sellaisia merkintöjä kuin vanh. = vanhoilla, harv. = harvinainen, halv. = halventava, leik. = leikillinen. Sananparret on varustettu sp.-tarkenteella ja muut kiteytyneet sanonnat st:llä = sanontatapa. Ks. enemmän näistä merkinnöistä SMS:n toimitusohjeet 1977, 50-51.

3 Semanttisesti korreloivat nomini-verbiparit ovat tavallisia, ja tämän vuoksi niiden erityinen merkitseminen muulla kuin ks. tai vrt. -lyhenteellä on paikallaan. Esim. **kränä**-artikkelin lopussa oleva viittaus ¤ **kränätä** merkitsee, että *kränä*-nomini on semanttisessa korrelaatiossa *kränätä*-verbiin.

äänneasun t. -asujen levikki (lyhenteinä),[1] 12. lainasanan mahdollinen esiintyminen Nykysuomen sanakirjassa (NS).

Kun äännevariantteja on useita, hakusanan valinta on ollut ongelmallista. Etymologinen kriteeri, jonka perusteella hakusanaksi valitaan originaalia lähinnä oleva asu, olisi joissakin tapauksissa tuonut hakusanaksi hyvin harvinaisia variantteja, esim. TM **stöövari** (< r. *stövare*). Joissakin tapauksissa taas etymologisen kriteerin perusteella valittu hakumuoto, esim. TM **fläski** (vrt. sm. **läski** < r. *fläsk*), on sama kuin murteen tavallisuuskriteerin mukainen muoto. Olen kaikissa tapauksissa pyrkinyt valitsemaan hakusanaksi sen variantin, joka murreinformanttien mielestä on murteessa tavallisin.

Äännevariantteja on käytännön syistä koottu yleensä saman hakusanan alle, esim. TM **fuskata, huskata** (< r. *fuska*), varsinkin jos niiden merkitykset käyvät yksiin. *Huskata*-variantista on omalla aakkoskohdallaan viittausartikkeli: **huskata** v. -->. Viittaushakusana on ollut tarpeeton tapauksissa, joissa rinnakkaismuodot joka tapauksessa sijoittuvat (lähes) peräkkäin sanaluettelossa.[2] Omaksi artikkelikseen on laadittu vain tapaukset, joissa variantit ovat erikseen leksikaalistuneet, esim. **enkkeli** ja **enkla**, tai selvästi aivan eri lainakerrostumaa, esim. **helpata** ja **jelpata**. Lainasanan käsittelyn yhteydessä on runsaasti viittauksia muihin sanan alkuperää tai kehitystä valaiseviin lainoihin. Tällöin vrt.-viittausta on käytetty väljästi ja se voi viitata sanaluettelon muussakin osassa olevaan artikkeliin. Mikäli viittaussanat ovat myös sanaluettelon hakusanoja, on ne lihavoitu. Silloin kun sana esiintyy vain määrämuotoisena tai määräyhteydessä l. tietyssä konneksiossa, on käytetty alihakusanaa, joka on lainausmerkeissä. Selite on esitetty symmetrisessä muodossa sen perässä, esim. **pöffeli** "olla pöffelis" = olla juovuksissa.

---

1 Levikkitiedot koskevat hakusanan ja sen varianttien levikkiä. Tiedot on haluttu merkitä systemaattisesti aina samaan paikkaan löytämisen helpottamiseksi, vaikka joissakin artikkeleissa on myös tietoja lainasanasta muodostetuista yhdyssanoista ja johdoksista varsinaisen lainasanan käsittelyn jälkeen. Levikkitiedot on esitetty karkeasti murrealueittain. Murrealueiden jako on sama kuin SMS:n kokoelmissa. Lyhenteet: lm. = lounaismurteet, siirt.m. = siirtymämurteet, häm.m. = hämäläismurteet, pohj.m. = pohjalaismurteet, sav.m. = savolaismurteet, kaakk.m. = kaakkoismurteet, pepohj.m. = peräpohjalaismurteet, länsim. = länsimurteet, itäm. = itämurteet.

2 Olen viittausartikkelien laadinnassa noudattanut hieman tarkempaa periaatetta kuin SMS:n (1977) ohjeissa, joiden mukaan kaikista tavallisimmista varianteista tulisi olla viittausartikkeli, aivan vähäpätöisistä, esim. hyvin harvinaisista varianteista ei. Viittaushakusana on merkitty, mikäli variantit eivät sijoittuisi aivan peräkkäin tai yhden välillä olevan artikkelin päähän hakumuodosta.

Sanojen merkitys on selitetty määritelmänä, synonyymeillä, elatiivimuotoisella selitteellä tai pelkällä kontekstilla. Joskus sanan tarkoite on rajattu esim. ilmauksella "juoksemisesta" tai "puhumisesta", jos sanalle ei ole ollut helppoa abstrahoida merkitystä. Tarpeen mukaan on merkityksen yhteyteen lisätty myös käyttöyhteyden selityksiä tai rajoituksia, esim. (ihmisestä) tai (lapsesta) jne. Selvästi toisistaan poikkeavat sanan merkitykset on numeroitu (lihavoidulla numerolla), esim. **ilmoneerata** 1. polttaa valoja. 2. (kuv.) mainostaa itseään. Kaikkien esitettyjen turunmurteisten varianttien merkitykset ovat informanteilta saatuun tietoon perustuvia.

Murresitaattien ensisijainen tehtävä on havainnollistaa lainasanan merkitystä t. merkityksiä, jos niitä on useita. Näin ollen murre-esimerkit ovat välttämättömiä ennen kaikkea merkitykseltään liukuvarajaisten lainojen, mm. ekspressiivisten, yhteydessä. Murre-esimerkkien avulla tarkentuvat myös sanan käyttöön ja yhdistettävyyteen liittyvät seikat, joten esimerkkejä on tarpeen mukaan myös tarkkarajaisista lainoista. Murresitaattien perässä on lähdemaininta, mikäli ne on poimittu arkistolähteistä; omiin kokoelmiini perustuvien esimerkkien perässä ei ole lähdettä.

Lainojen ruotsalaisiksi originaaleiksi on pyritty normaalisti esittämään lähin fonologinen vastine, vaikka lainan semanttiseen kehitykseen olisivat vaikuttaneet myös muut saman sanapesyeen sanat. Samoin selvästi murrelähtöisten lainojen ensisijainen originaali on murremuoto, jonka jäljessä on mainittu myös nykyruotsin vastine/vastineet, esim. **trumpu** < srm. *trommbu*, nr. *trumma*. Ruotsalaisten lähtömuotojen etymologiaa ei ole pyritty systemaattisesti selvittämään; mainintoja originaalin alkuperästä on kuitenkin tarpeellisiksi katsotuissa tapauksissa, esim. TM **kamraati, kampraati** < r. *kamrat*, srm. *kambra:t* < as. *kamerad*.

Lainasanan levikin luonnehdinta on joissakin erityisen kiinnostavissa tapauksissa jo sana-artikkelin selitysosassa pitäjittäin tai alueittain. Normaalisti levikki on mainittu vain alueittaisina lyhenteinä sana-artikkelin lopussa. Suomen murteiden paikannimilyhenteet on esitetty mm. SMS:n toimitusohjeissa (1977, 94-101; ks. myös SMS 1, XXII-XXIV). Ruotsin osalta pitäjien lyhenteet ovat samoja kuin Ahlbäckin sanakirjassa (1976, XVIII) luetellut ruotsinkieliset lyhenteet. Näitä lyhenteitä on käytetty antamaan lisävalaistusta varsinkin erityisen suppealevikkisten ruotsalaisten originaalien yhteydessä.[1]

---

1 Pääasiassa viittauksia on Turunmaan murteisiin: Fb = Finby (Särkisalo), Df = Dragsfjärd, Iö = Iniö, Hi = Hiittinen, Ho = Houtskari, Ki = Kemiö, Ko = Korppoo, Na = Nauvo, Pa = Parainen, Vf = Västanfjärd. Suurempien murrealueiden lyhenteet ovat: NL = Nyland, ÅB = Åboland, ÅL = Åland, ÖB = Österbotten.

Lainojen levikkitiedot perustuvat pääasiassa SMS:n mikrofilmikokoelmiin. On mahdollista, että em. keräelmät eivät ole aivan täydellisiä lainasanojen sanastuksen osalta, mutta ne antavat kuitenkin suuntaa-antavaa tietoa lainan suppeasta tai laajasta levinneisyydestä. Lounaismurteiden osalta ovat levikkitiedot tarkentuneet lisensiaatintutkielmani (Grönholm 1974) avulla, jonka aineisto perustuu myös TYSKLK:n laajoihin sanalippukokoelmiin. Levikkimerkinnöistä on lisäksi huomattava, että yleensä on ensin mainittu lainasanan levikki, sitten turunmurteisen äänneasun (= hakusana) t. -asujen levikki. Esim. sana-artikkelin *funteerata* levikkitiedot on esitetty seuraavasti: lev. sm. m., *f*- länsim., *h*- lm. Tämä tarkoittaa, että lainasana tunnetaan eriasuisena kaikissa suomen murteissa, mutta *f*-alkuiset variantit vain länsimurteissa ja *h*-alkuiset variantit vain lounaismurteissa. Vastaavasti *pruuni*-artikkelin levikkitiedot (lev. sm. m., *pr*- länsim.) edustavat tyyppiesimerkkiä: sanan levinneisyys on yleensä laajempi kuin turunmurteisten varianttien. Hajalevikkisten lainojen t. äännevarianttien yhteydessä on ollut pakko esittää levikkitiedot tarkastikin, esim. TM *väskyti*: lev. *väsky(ö)ti* lm., *väsköoti* pohj.m. Muulloin ei levikkitietoihin ole sisällytetty sellaisten äännevarianttien levikkiä, joita Turun murteessa ei tunneta. Kaikissa sm. murteissa tavattavien äännevarianttien ja merkitysvivahteiden määrä on niin valtaisa, ettei niiden erillistä levikkiä ole mahdollista tässä työssä selvittää. Lainojen usein epäsäännöllinen äännekehitys (esim. TM *lossata* - pohj.m. *loossata*) voi lisäksi aiheuttaa, ettei jollakin murrealueella tavattavaa erikoista varianttia osaa etsiäkään; vrt. myös r. *disputera* > sm. m. *tisputeerata - tipsuteerata - tismuteerata - pispunteerata* jne. tai r. *halsband* > sm. m. *halspanta - halspanna - halspalli - hanspalli* tai r. *fart* > sm. *faartti - vaartti - klaartti*.

Sana-artikkeleissa viitataan lukuisiin sanakirjoihin ja arkistoihin, joista käytetään jotakin lyhennettä (ks. lyhenneluettelo). Tarpeellisissa tapauksissa on mainittu sanakirjan hakumuoto, esim. SKES: runtoa, Vend.: prälla jne., jolloin lyhenteen s.v. asemesta on käytetty kaksoispistettä. Muiden välimerkkien ja teknisten merkkien käyttö noudattaa SMS:n toimitusohjeita (1977, 76-). Näistä mainittakoon erityisesti siirtonuoli (-->), jolla osoitetaan materiaalin siirto toiseen kohtaan, ja takanuoli (<--), kun selitykset yms. löytyvät nuolen kärjen osoittaman hakusanan kohdalta. Pystyä (|) on käytetty erottamaan toisistaan murresitaatteja ja sana-artikkelin lopussa olevia yhdyssana- tai johdosjaksoja.

2.3 Tarkekirjoitus

Turun murteen ruotsalaisperäisten lainojen hakumuodot, niiden äännevariantit ja murre-esimerkit on kirjoitettu ns. karkealla tarkekirjoituksella (ks. SMS:n toimitusohjeet 1977, 67-75); murresitaatit alkavat kuitenkin pienellä kirjaimella. Pitkä kesto on merkitty aina kahdella kirjaimella, lounaismurteiden (ja Turun murteen) vokaalien puolipitkä kesto yhdellä kirjaimella (gravis-merkkiä ei ole käytetty). Erityisesti on

huomattava, että *ŋ* on yleensä merkitty *n*:llä; sen merkintä *ŋ*:llä on ollut välttämätöntä vain sellaisissa tapauksissa, joissa se ei ole *k*:n edellä, esim. TM *juŋfru*.

Ruotsin yleiskielestä peräisin olevat esimerkkisanat ja kontekstit on kirjoitettu ruotsin kirjakielen ortografiaa muuttamatta. Aivan poikkeustapauksissa on voitu esittää myös sanan foneettinen asu hakasulkeissa, jos erot ovat olleet huomattavat. Ruotsin murteista peräisin olevien esimerkkisanojen merkintätavat vaihtelevat erittäin suuresti eri lähteissä. Merkintätapa voi olla kirjakielen ortografian mukainen; näin on asianlaita mm. vanhoissa sanakirjoissa tai muissa lähteissä (esim. Rietz, Ihre jne.). Merkintätapa voi olla myös foneettinen, jolloin tavallisimmin on käytetty landsmålsalfabetin mukaista tarkekirjoitusta tai ns. karkeaa tai hienoa tarkekirjoitusta.

Mikäli käytetyn lähteen tarkekirjoitusta ei ole selitetty tarkasti (esim. SKES), en ole voinut yhtenäistää merkintätapaa kuin äänteiden pituuden osalta. Näin ollen olen esim. SKES:n vokaalien pituuden merkit muuttanut kaksoispisteellä merkityiksi, kun kysymys on ruotsin murteista. Sama vokaalien pituuden merkintä koskee muitakin lähteitä.

Mm. Vendellin ja Wessmannin laajoissa suomenruotsin murteiden sanakirjoissa (kuten heidän muissakin teoksissaan ja artikkeleissaan) on käytetty landsmålsalfabetin mukaista foneettista merkintätapaa (ks. siitä esim. Nyholm 1973, 3). Tämä merkintätapa on peräisin 1800-luvulta ja se on alun perin tarkoitettu tarkkaa käsin tehtävää muistiinpanoa varten. Sen käyttöä ovat rajoittaneet merkkien puute ja monimutkaisuus (ks. enemmän sen kritiikistä Hultman 1939, 76). Ehdotuksia sen karkeistamiseksi ovat esittäneet mm. Ahlbäck (1978, XVII), Hultman (1939, 76-77) ja Nyholm (1973). Näiden ohella voisivat luonnollisesti tulla kysymykseen myös kansainväliset IPA-merkit, mutta niitä ei ole pidetty erityisen hyvin sopivina kuvaamaan ruotsinruotsin ja suomenruotsin erityisongelmia ja eroja. Nyholmin (1973) mukaan juuri suomenruotsin vokaalien erilainen kvaliteetti vaatii oman sille soveltuvan karkean tarkekirjoituksen.

Näin ollen olen karkeistanut landsmålsalfabetin merkit sanastoni srm. esimerkkiaineistossa pääosin Ahlbäckin esittämän karkean merkintätavan mukaisesti (ks. Ahl. XIV-XVII). Siitä poiketen olen (Nyholmin ehdotuksen mukaisesti) karkeistanut *e̩*:n *e*:ksi, suhuässän *ś*:ksi ja affrikaatan *tś*:ksi (Ahl. *ä, sj, tj*). Landsmålsalfabetin *ɔ* (= IPA; SUT /u/) on kuitenkin säilytetty ja sen merkkinä on tässä työssä ω, koska sen merkitseminen Ahlbäckin esittämällä karkealla tarkekirjoituksella *o*:ksi olisi suomalai-

selle sekoittavaa.[1] Samoin periaattein olen karkeistanut mm. Ahlbäckin sanakirjassa ja FMOR:ssa käytetyn ns. hienon tarkekirjoituksen.

2.4 Sanasto

aaholli s. vintturin t. nosturin pidäke < r. *avhåll* id. Lev. etup. länsim.

aaholtti s. **1.** harv. jk kättä pitempi. *eik sull-ol mittä aaholtti?* **2.** suunnan ottamisesta (vars. soudettaessa). *täyty otta aaholtti.* | *ota aaholtti vaik tualt männyst.* | (myös kuv.) *ihmisel täyty olla jonkulaist aaholtti elämäs*, suuntaa. < srm. (NL) *å:hold, å:vhold* jk (tappelussa puolustukseksi käytettävä) ase (Ahl.: avhåll[2]). Srm. *å:vhold*-sanasta on kirjattu merkitys 'välimatka, etäisyys' (vrt. nr. *håll*) vain Inkoosta (ks. Ahl.: avhåll[3]); sen levikki lienee ollut aiemmin laajempi, koska Turun murteessa tästä kehittynyt suunnan ottamiseen liittyvä merkitys on vielä hieman paremmin säilynyt kuin tappeluaseeseen viittaava merkitys.

aanata, aanastaa v. aavistaa, arvella. *mää aanasin kans sitä.* < sr. *ana till* (rr. harv.) id. (Bergroth 1914, 10; Karsten 1943, 42; SKES: aana). | **aanailla** v. aavistella (NS), **aanaus** s. aavistus. ¤ **aaninki.** Lev. *aanata* lm., siirt.m., pohj.m., hajat. häm.m.

aaninki s. aavistus < r. *aning* id. (SKES: aana). ¤ **aanata, aanastaa.** Lev. lm., siirt.m., pepohj.m.

afääri s. --> **äfääri**

ahteri s. **1.** veneen perä t. takaosa. *mää meni ahterim pualel istuma.* **2.** (kuv.) ihmisen takapuoli. *on sil aika komia ahteri, perse.* | *see plottas ahteris siihe.* < srm. *akter* peräosa; ihmisen t. eläimen takapuoli (Vend.; SKES; Ahl.). Lev. sm. m.; NS.

alatoopi s. lihahyytelö < r. *aladåb* id. Ks. myös **sile.** Lev. hajat. länsim.; NS: aladobi.

alpummi, aalpummi, alpumi s. valokuvakansio < r. *album*, srm. *a:lbωm* id. (Ahl.). Lev. sm. m.; NS: albumi.

---

1 Toisaalta myös ω:n merkintä *u*:ksi olisi ruotsalaiselle sekoittavaa; vrt. IPA:n /o,u,ʉ/ ja r. kirjaimet <å, o, u>. Sen vuoksi useissa ruotsia koskevissa tutkimuksissa on säilytetty (ks. esim. Elert 1970, 37, 119; Nyholm 1973, 15) tai se on merkitty koneella kirjoitettaessa o:lla (esim. Leinonen etc. 1982, 211).

alvari a. vakava, totinen. *mitä varte sä olet tänäpä nii alvari?* < r. *allvar*, srm. *alva:ri, allvari* totinen, vakava; tosi, vakavuus (SKES: alvari; Ahl.). Gan. Lev. sm. m.; NS.

alvarin, alvaris adv. alinomaa, yhtenään, yhtä mittaa. *älä siin ny alvarin trippas soittamas ovikello.* < srm. adv. *allvare* toden takaa, vakavasti, (kuv.) runsaasti, oikein (SKES: alvari; Ahl.). Merkitys on ilm. lähtenyt siirtymään srm. adverbisista ilmauksista, vaikka *alvarin* jne. muuten voitaisiin tulkita *alvari*-adjektiivin illatiivimuodoksi. Lev. sm. m.

alventti, alvetti s. leik. "päin alventti" = päin kasvoja. *saat päi alventti.* | *pirät turpa kiit, taik saat päi alvetti.* < r. *advent* adventti (Karsten 1943, 51); vrt. srm. (Pa, Na) *alvänt* (Ahl.), jonka äännekehitys lienee sm. vaikutusta. Ks. lm. **aδv- > *alv* -kehityksestä Ojansuu 1903, 70. Merkitys 'naama' lyömisestä puhuttaessa esiintyy niin lounais- kuin hämäläismurteissakin, esim. *sai päi alventti ku siäl avel suutas ja lervittel* (Rym). Merkityksensiirrossa lienee kysymys siitä, että kirkollinen ilmaus maallisen 'naaman' merkityksessä on lisännyt tunneväriä (vrt. myös lm. *evankeliumi* 'naama'; Sivula 1986, 21-22); toisaalta myös r. *anlete* 'kasvot' on voinut assosioitua *alventti*-sanaan. 'Adventin' merkityksessä käytetään TM asua **atventti** <--; muissa murt. asu *alventti* voi merkitä sekä 'kasvoja' että 'adventtia' (Karsten 1943, 51; SMS 1: adventti). Lev. lm., pohj.m., häm.m.

ankeleeki, ankeleekine(n) a. välttämätön < r. *angelägen* id. | **ankeleekiste(n), ankeleekist(i), ankeleekisest(i)** adv. välttämättä. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

ankkastokka, ankastokka, ankarstokka s. vehnäpitko. *ankkastokka oli leetta ... oikken komias pitko, ihan ku pulla. mentti ostama ankkarstokka, ei se ollu hiano.* | *kyl ankkastokki oli. ne oli simmossi ... pitkyläissi.* Nauha 542, E. Aho. < r. *ankarstock*, srm. *ankkastokk* ankkurin tukki; vehnäleipä (FMOR; Ahl.); rr. nelikulmainen, pitkänomainen hapatettu leipä. Leipään viittaava merkitys on syntynyt primaarin merkityksen 'ankkurin tukki' leikillisestä käytöstä (Hellq.). Myös muissa suomen murteissa merkitys on 'vehnäpulla tai -pitko' (SMS; Mantere 1967, 29; Vuorela). Ks. myös **ankkastonki**. Lev. sm. m. (paitsi kaakk.m.; yl. *ankkastukki*; SMS).

ankkastonki, ankastonki s. harv. vehnäpitko < rvk. (harv.) *ankarstång* ankkurin varsi. Merkityksensiirto on **ankkastokka**-lainan aiheuttamaa analogiaa. Lev. hajat. lm. (*ankastonka*).

anonsseerata v. ilmoittaa lehdessä < r. *annonsera* id. ¤ **anonssi.** Lev. lm.

anonssi s. ilmoitus lehdessä < r. *annons* id. ¤ **anonsseerata.** Lev. siirt.m., häm.m., pepohj.m.

anstendine(n) a. siisti, säädyllinen. *se-o nii anstendine ihmine.* < r. *anständig* id.

appora s. ahven. *mää sai viis appora.* < r. *abborre*, mon. *abborrar*, srm. mon. *abbʊra* id. (Ahlbäck 1946, 22).

arenteerata, arrenteerata v. harv. vuokrata (maata tms.) < r. *arrendera* id. (SKES). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.

armi s. tuulimyllyn siipi; rukin lapa; haarake (esim. valaisimessa) < r. *arm* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

aspi s. säppi, haka < srm. *aspa, asp* (FMOR), nr. *hasp(e)* id. (SKES). Sananalkuisen r. *h*:n katoa on esiintynyt jo 1000-luvun riimukirjoituksissa ja sillä on ollut laajempi levikki nykyisissä ruotsin murteissa (ks. tästä Wessman 1951, 475-476; 1960, 69). Lev. sm. m.; NS.

atesti s. (koulu)todistus; valtakirja < r. *attest* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS: atesti 'kirjallisesti annettu todistus'.

atjöö interj. Hyvästeltäessä käytetty leikillinen tervehdys. < r. *adjö* id. Lev. hajat. häm.m.

atressi s. osoite; adressi < r. *adress* id. Lev. siirt.m., häm.m.

atventti s. adventti < r. *advent* id. Ks. **alventti**. Lev. sm. m., *at-* lm., pohj.m., sav.m.; NS: adventti.

atvokaatti s. asianajaja < r. *advokat* id. Lev. lm. (yl. *alvokaatti*; SMS), siirt.m., häm.m.; NS: advokaatti.

auksooni, auksoni, auksuuni, auksuni huutokauppa < r. *auktion* (SKES), srm. *akšω:n* (Wessman 1951, 537; Ahl.). Lev. sm. m. (myös *auksiooni, aussyyni*; SMS; ks. myös Karsten 1943, 76); NS: auksuuni.

aviisi, avisi, avissi s. sanomalehti < r. *avisa, avi(s)* id. (SKES). Gan. Lev. sm. m. (pohj.m. myös *aviisu*; Karsten 1943, 78); NS.

bastantti s. --> **pastantti**

boordi s. --> **poori**

damaskit s. --> **tamaskit**

ehta a. aito. *ehta tavara.* | *ehta flikka*, neitsyt. < r. *äkta* aito (SKES). Lev. sm. m., *ehta (f)likka* länsim.; NS.

ehterräätti, efterräätti s. jälkiruoka < r. *efterrätt* id. Lev. lm., häm.m.

ekrööra, ekröörä s. munakokkeli < r. *äggröra* id. Lev. kaakk.m., sav.m. (merkitys 'munavelli'; SMS).

eksaami, eksami s. koulun päättäjäiset, päättäjäistutkinto. *ulkom pihal sit jokane jutteli, mitä sillom puhutti eksaamist -- et mitä uussi vaattei saa.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *examen* tutkinto, vrt. myös srm. (Pa) *eksa:m* tutkinto, koulun päättäjäistutkinto (Ahl.). Us. myös **joulueksaami** s. joulututkinto, oik. syyslukukauden päättäjäiset, **keväteksaami** s. kevättutkinto, oik. kevätlukukauden päättäjäiset. Vanh. kirjakielessä *eksaamenit* (NRL). Lev. sm. m.

eksemplaari s. yksilö, kappale (esim. kirjasta t. kuv. myös ihmisestä). *sää ny olet oikke eksemplaari.* < r. *exemplar* id. NS: eksemplaari 'kappale'.

elffempeeni s. norsunluu. *on see* (= rintakoru) *ehta elffempeeni.* < r. *elfenben* id. Lev. etup. lm.; NS: elfenluu 'norsunluu'.

eltari s. lämmittäjä; nuotion sytyttäjä partiossa < r. *eldare* lämmittäjä. ¤ **eltata.** Lev. länsim., hajat. sav.m.

eltata v. lämmittää; sytyttää < r. *elda* id. ¤ **eltari.** Lev. etup. länsim.

emaljeerata, imaljeerata, imaliarata v. emaloida < r. *emaljera*, srm. *imallje:ra* id. (FMOR). | **emaljeerattu, imaliarattu** a. emaloitu. Lev. lm., pohj.m., kaakk.m.

enkelskantauti s. riisitauti. Sekamuodoste. < r. *engelska sjukan* id. (SAOB) + sm. *tauti*. Lev. hajat. lm., häm.m., sav.m.

enkkeli a. (ihmisestä) yksinkertainen. *se o vähä enkkeli ihmine -- se o vähä huarahtavaki.* < r. *enkel* yksinkertainen. Vrt. **enkla**. Lev. lm., häm.m., pepohj.m.

enkla a. 1. yksinkertainen. *panttin tuplat suul ku enkla ruudut oli paikal.* | *niit-on kaht lai, on enkla rinkeplumma ja tupla rinkeplumma.* 2. (myös ihmisestä) yksinkertainen. *se-o hiuka enkla, hoopo, ei se hoksa heti.* < r. *enkel, enkla* id. Ks. myös **enkkeli**. Lev. lm.

ensatsi s. --> **insatsi**

enta s. (esim. sateenvarjon tai nuoran) pää t. suojus < r. *ända* pää, pätkä, tyvi. Lev. lm., siirt.m., häm.m., kaakk.m.; merkitys 'sateenvarjon suojus' vain TM (SMS 2).

entrata, enrata, endrata v. muuttaa (uuteen uskoon), korjailla. *tämä oli liiam pitkä hame ni mä entrasi sen.* < r. *ändra* muuttaa. | **entraus** s. muutos. Lev. sm. m.; NS.

everhaalarit s. mon. --> **överhaalarit**

faanata, faanastaa v. kirota. *see* (= pastori) *faanas siäl sit ja sit se oli sanonu et ... koko syntinen ihminen, se on ihan niin kun paskaset kalsonkit.* Nauha 536, O. Aaltonen. | *kyl mää kirosi ja faanasin ku mä sen huamasi.* < r. *fan* piru. *Faanata, faanastaa* -verbeille ei ole osoitettavissa verbivastinetta nykyruotsista eikä sr. murteistakaan; vrt. kuit. srm. (NL) *ill-fanas* epäillä (FMOR) ja vironruotsin murt. *fa:nas* 'kauhistua' (ESD), joita ei voi semanttisin perustein yhdistää suoraan TM po. verbeihin. Lev. lm.

faari s. **1.** isoisä. **2.** koppavasta tai mahtavasta miehestä, us. *aika faari, olet vaa aika faari.* < r. *far* isä, kantaisä, talonisäntä, myös iäkkäästä porvarista (SAOB), rm., srm. *far* talonisäntä (FMOR; Rietz). Jo Agricolalla *faari* on merkinnyt 'isoisää' ja 'talonisäntää' (SKES). | **faarimaine(n)** a. koppava, rehvakas. Lev. länsim.; NS: vaari.

faartata v. ottaa vauhtia. *mää faarttasim potkukelkan kans. juasti ens kauhiast ja otetti faartti.* < srm. (etup. ÅB) *farta* kulkea nopeasti, ottaa vauhtia (FMOR). Nykyruotsi ei tunne *farta*-verbiä, joten lainautumissuunta voi olla toinenkin (r. *fart* --> sm. m. *faartata* --> srm. *farta*). ¤ **faartti.** Lev. sm.m., *f*- länsim.

faartti s. vauhti, us. *oli kova faartti pääl.* | *mää otin koto jo faartti ku mä meni ravintola.* < r. *fart* id. (SKES: vaarti). ¤ **faartata.** Lev. sm. m., *f*- länsim.

falkki s. kannatinpuu katossa. Hyperkorrekti muodoste. < r. *valk* id. Lev. lm.

falli s. pudotus, viettoisuus (lattiassa). *lattiaski voi olla falli.* < r. *fall* putoaminen, kaatuminen, viettoisuus. Lev. lm., hajat. länsim.

falskata v. päästää (ikkunoista tms.), pettää (esineistä, kun ne eivät pysy pystyssä tai antavat periksi). *see falskaa, siäll-o läpi pohjas.* | *ikkunaki voi falskata.* < r. *falska* id. (SAOB; Karsten 1943, 84). Jo vanh. kirjak. (NRL). ¤ **falski.** Lev. sm. m., *f*- länsim.

falski a. kiero, petollinen, salakavala. *see o niim pal falski ihmine, ettei sil kannata mittäm puhu.* | *pirät tavaristas vaari ku se o vähä falski ihmine.* < r. *falsk* id. Jo Agr. *falski, falskisti* ja *falskeus* (NRL). | **falskeus** s. kavaluus, tav. *tehrä falskeut*, petkuttaa. Ks. myös Karsten 1943, 84. Lev. sm. m., *f*- länsim.

farmuri s. isoäiti. *ja mää oli väliajal meijä farmurin tykö. meijä farmuri asus Puistokatu kakskymment.* Nauha 402, M. Suominen. < r. *farmor* id. Lev. hajat. lm.

fasati, fasadi s. **1.** (talon) julkisivu. **2.** (kuv.) naama. *see näytti malati fasati*, noloa naamaa. < r. *fasad* julkisivu; kasvot. Us. myös **ulkofasati** s. ulkomuoto. Lev. länsim.; NS: fasadi 'julkisivu'.

fasteri s. isän sisko, täti < r. *faster* id. Lev. lm., häm.m., pepohj.m.

fasuuna, fasuna s. **1.** muoto, malli (esim. huonekaluissa tai vaatteissa). *siin-oli mont sorttii fasuunaa, oli antiikki, renesanssi ja sitten niinku huanekaluk kulki niinku vaattekki muatin, muatina.* Nauha 552, A. Ahti. **2.** kasvojen ilmeestä t. muodosta. *mimmoses fasunas sun naamas oli? | olisit nähnys sen ämmä fasuna.* < r., srm. *fason* muoto, tyyli, leima, (ark.) asento, esiintyminen, käytös (SAOB; Peterson). Us. myös **vanhafasunaine(n)** a. vanhanmallinen (vaatteista tms.). Lev. sm. m.

fati s. vati < r. *fat* id. Jo Agr. *fati* (NRL). Us. yhdyssanoissa, esim. **pesofati** s. pesuvati, **puurofati, teefati** <-- ym. Lev. sm. m., *f-* lm., pohj.m.; NS: vati.

feeperi s. kuume, us. *ajufeeperi* aivokuume. *ja sit jos oli aivo--feeperi ni sit se-oli ajufeeperi, jos oli aivokalvontulehdus.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *feber* id. Lev. lm., pepohj.m.

fella s. --> **fälly**

femma s. --> **fima**

fenskata s. --> **svenskata**

festmanni s. sulhanen < r. *fästman* id.

fiaskata, fjeskata v. tav. **1.** pitää teerenpeliä. *nee fiaskavat tual, nuaripari.* **2.** mairitella, liehitellä ylempiarvoisia ihmisiä. *see fiaskas sitä seeffiäs koko aika, teke ittes tykö. | huamasiks et se fjeskas sitä ku se oli lääkärirouva ... ku se teki ittiäs tykö.* < r. *fjäska* hosua, liehitellä, *fjäsa* kruusata, liehitellä. Lev. lm., hajat. häm.m.

fiatrata, fiantrata v. **1.** notkua, notkahdella (polvista), antaa periksi. *| mää peljästysi niim pal et polvet fiantras. | see* (= sohva) *fiatra hyvi.* **2.** (kuv.) reistata, sairastella. *paikat fiatraa.* < r. ja srm. *fjädra* notkua, srm. *fjättra* pompahtaa kuin vieteri (FMOR). | **fiatraus** s. äkkinäisestä hullusta teosta. *mikä fiatraus sul tuli?* Lev. lm.

fiffa a. hieno, korea < r. *fiffad* koristettu, pyntätty, *fiffa* koristaa, *fiffa upp sig* laittautua, pyntätä.

fiffi, fiffine(n) a. hieno, korea < srm. *fiffi* kekseliäs, nokkela; kaunis (FMOR), sr. *fiffig* nokkela, kekseliäs (Stenmark 1976). Lev. lm., häm.m.

fiila s. viila < r. *fil, -ar* id. (Karsten 1943, 85; SKES: viila). Jo Schr. (NRL). ¤ **fiilata.** Lev. sm. m., *f*- lm., pohj.m.; NS: viila.

fiilata v. viilata < r. *fila* id. Jo Schr. (NRL). ¤ **fiila.** Lev. sm. m., *f*- lm., pohj.m.; NS: viilata.

fiili s. viili < r. *fil* id. (SKES: viili). | **fiilipiimä** s. viilipiimä. Lev. sm. m., *f*- lm.; NS: viili.

fiilipunkka s. viiliastia < r. *filbunke* id. Lev. sm. m., *f*- lm.; NS: viilipunkka.

fiilklova s. ruuvipihti < r. *filklove*, aik. myös *-klova* pieni ruuvipihti (SAOB). Lev. yksittäist. Pori.

fiini a. hieno, aistikas (esim. ihmisestä); hienojakoinen (esim. suolasta, sokerista tms.). *se oli nii fiini ihmine.* | *kumppa oteta, fiinemppä vai krouvvemppa vehnäjauho?* | *sit oli fiini ja meedelfiini* (nim. sikarin täytettä) *ja ja tämmössi nimi ja halvuneeri.* Nauha 546, A. Kankkunen. < r. *fin* id. (SKES). | **fiinent(t)ä(ä)** v. hienontaa, **fiineys** s. hienous. Lev. sm. m.

fiiperi s. kuitu (yl. meriheinä) esim. huonekalujen täytteenä; (myöh.) myös pahvista valmistettujen matkalaukkujen valmistusaineesta. *see teki muihin töihin haittaa ku tuli sitä. niit fiipereiki plokkas auki, nii siit tuli simmost roskaa.* Nauha 552, A. Ahti. < r. *fiber* kuitu. Lev. lm.; NS: fiiberi.

fiirata[1] v. viettää juhlaa < r. *fira* id. (SKES: viirata[3]) ¤ **fiirinki.** Lev. hajat. eri puolilta, *f*- lm.

fiirata[2] v. **1.** (esineiden tms. asennosta) siirtää; siirtyä, mennä sivuun. *fiiras sitä vähä.* | *see fiiras yhre eine.* **2.** (normaalista poikkeavasta henkisestä tilasta) höyrähtää, seota. *pääst fiiraa.* < r. *fira* löyhätä, laskea (Vend.; Ahl.). TM 'höyrähtämisen' merkitys voi olla metaforista kehitystä 'siirtymisestä', vrt. sm. *heilahtanut* 'hassu'; tosin sen taustalla voi olla myös srm. *vira* olla sekopäinen, houria t. *svi:r(a)* lennellä, pyörryttää (SKES: viirata[1], viirata[2]). | **fiirant(t)u(a)** v. seota, tulla vähän kaistapäiseksi, **fiirahta(a), fiiratta(a)** v. seota, **fiirattanu** a. hassu. Ks. myös **viiro.** Lev. länsim., hajat. (*v*-) kaakk.m.

fiiri s. --> **fyyri**

fiirinki s. **1.** (us. mon.) *fiirinkit* juhlat; kova meno. *siäl o oikke aika fiirinki pääl.* **2.** tav. "olla fiirinkis" = olla sekaisin, hassahtanut; (joskus myös) juovuksissa. *koko ukko oli iha fiirinkis.* < srm. *fi:rning* melu, kova meno, häiriö, korkea tunnelma; (Br, Te) viettäminen, juhlat (Ahl.; Vend.; firra II; SKES: viirata[1]). 'Sekaisin olemisen' merkitys on kehittynyt korrelaatiosta *fiirata*-verbin merkityksiin 'juhlia' ja 'höyrähtää'. ¤ **fiirata[1]** ja **fiirata[2]**. Joidenkin informanttien kuvaama 'juovuksissa'-merkitys johtunee *olla fiiris* 'juovuksissa' -konneksion samankaltaisuuden aiheuttamasta mielleyhtymästä tai r. *fira*-sanueen arkisista merkityksistä: *fira* ottaa vapaata (ryypätäkseen), *firning* rokulin pitäminen (ISO). Lev. lm., hajat. pohj.m.

fiksata v. laittaa itsensä hienoksi, laittautua; (harv.) laittaa jk esine hienoksi. *see fiksas itteäs, ku see mene ehtol tanssima.* | *see fiksas se auto iha uureveroseks.* < r. *fixa* järjestää, hoitaa (kuntoon), srm. *fixa sig* laittautua (Vend.; SKES: viksu). Lev. etup. länsim., *f-* lm.

fiksu a. nokkela, sievä < r. (vasta 1600-l.) *fix* nokkela, älykäs; kiinteä (SKES: viksu). Lev. sm. m., *f-* lm., häm.m., pepohj.m.; NS.

fikuleerata, fikureerata, fikuneerata, fikunteerata v. **1.** (tanssittaessa) tehdä kuvioita. *ku tanssitan krakoviaki ni siin fikuleerata.* **2.** tuoda itseään esille, esittää, tehdä erilaisia liikkeitä (myös flirttimielessä). *ku katto sil silmäl, ni fikuleeraa, nainen enempi -- ku ne kyni toissias.* < r. *figurera* esiintyä; tanssia (vars. erästä vanhanajan tanssien vuoroa), esiintyä huomiota herättävästi t. kummallisesti epätavallisin liikkein, keimailla (SKES: vikureeri), srm. (Pa) *figulera* keikistellä, tehdä erilaisia ruumiinliikkeitä (FMOR). Lev. sm. m., *f-* länsim.

filppu, vilppu s. puupala, jota käytettiin pelattaessa "filppusia" = pelata vilppupeliä < ? srm. *filppo* id. (Vend.: filpa), *filpp* filppupeli (Vend.). Kysymyksessä voi olla myös suomalainen laina sr. murteissa, koska r. sanaa ei ilm. tunneta Suomen ulkopuolella. Jo Jusl. *pilppu* (SKES: pilppa[2]). Lev. *f-* lm, *p-*, *v-* kaakk.m.

filtti s. viltti, huopa < r. *filt* id. (SKES: viltti) | **filttisaappat** s. huopavartiset saappaat. Lev. sm. m.; NS: viltti.

filttitossu(t) s. huopatossut < sr. *filttossor* id. (Stenmark 1976). Lev. lm.

filunki, filunkki a. ja s. ovelasta ihmisestä. *se o simmone vähä filunki miäs.* | *olet sää vaa aika filunkki.* < srm. *filunk* veijari. (= *filor* + *halunk*; FMOR; Vend.; Wess.), nr. *filur* id. (Karsten 1943, 86; SKES: vilunkki). Lev. lm., epohj.m., hajat. häm.m.

filuri s. harv. ovelasta ihmisestä. *se miäs o oikke filuri.* < r. *filur* id. (SKES: viluri) < ransk. *filou* lurjus + mahd. r. *lur* viekas ihminen (Hellq.). Lev. lm., häm.m.; NS: filuuri.

fima, femma s. viiden pennin kolikko. *fima o viis penni ja tisikka kymmene.* < r. *femma* numero viisi (SAOB), rm. *fim* (Rietz), srm. *fima* 50 pennin lantti, 5 markan seteli (Wess.: femma); "pelata fimasia" = pelaamista, jossa heiteltiin 5 pennin lantteja talon seinää vasten. Lev. hajat. lm.

finkerpori, fingerpori s. sormustin. *yks finkerpori sitruna.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *fingerborg*, srm. *finger-bår* (FMOR; SKES: vingerpori) id. | **finkerporilline(n)** a. pienen pieni määrä esim. lääkettä tai viinaa. Lev. sm. m., *f*- länsim.

fioli s. vanh. 1. viulu. 2. vain *lamppafioli* lampaanreisi. *palvattu lamppafioli oli ain toril hevoskärryis Jakaril ja skäripaateis.* < nr. *fiol* viulu, srm. *fiå:l* viulu; (leik.) lampaanreisi (Vend.; Karsten 1943, 86: fiulu; SKES: viulu). Lev. hajat. eri puolilta, *f*- lm., pohj.m.

firapeli s. ansiotyöstä, jota tehdään varsinaisen työajan jälkeen < sr. *firabelarbete* id. (Stenmark), srm. *firabel* työ jota kisällit tekevät vapaaaikanaan (Rietz; Vend.; SKES: vira(a)peli). ¤ **firaplata.** Lev. sm. m., *f*- lm.; NS: firaapelityö.

firaplata v. tehdä omana aikanaan ansiotyötä. *saa firaplatas sit sillo, omal ajallas.* Nauha 551, A. Ahti. < sr., srm. (Pa, Iå) *firabla* id. (Rietz; Vend.; Stenmark; Ahl.). ¤ **firapeli.** Lev. hajat. *v*- lm., siirt.m., häm.m., kaakk.m.

firrata v. surista (esim. hyönteisistä); aiheuttaa suriseva t. vinkuva ääni, vinguttaa. *panttin karhulanka rullast otetti, otetti totanoi rulla ja pantti tonne ulkopual tonne ikkunampiäle ja sit ruvetti firrama, firrama sit vaa.* Nauha 536, O. Aaltonen. < ? r., srm. *firra* pyöriä ympäri huimaavalla vauhdilla (Vend.; Karsten 1943). Surisemiseen liittyvästä merkityksestä on sr. murteista vain hajatietoja (Te, Po), samoin vinkuvan äänen päästämisestä vain yksittäinen tieto (ÅL 1876; FMOR; Ahl.). Vrt. norj. *firre* v. heinäsirkkojen äänestä (Vend.: firra I). TM *firrata* voi olla ainakin osittain deskriptiivistä alkuperää; vrt. lm. *fyrrätä* < *hyrrätä* (SMS). | **firraus** s. surina. Lev. lm., häm.m., pohj.m.

fiserata. v. --> **friseerata**

fislata v. viheltää < r. *vissla* id. (SKES: vislata). *v* > *f* -muutos voi juontua jo srm. (Ki, ÖB) *fisla*-verbistä 'päästää viheltäviä ääniä' (Ahl.). Lev. sm. m., *f*- TM; NS: vislata.

fiänteli s. (mittayksiköstä) neljänneskilo, (alunperin) neljännesnaula. *ku otti fiäntelin kaffe, ni sai sen truutis.* TYSKLK, E. Söderholm. < r. *fjärndel*, srm. *fjä:ndeil* id. (FMOR; Karsten 1943, 600: vienteli). Lev. lm.

fiärdinki, fiärtinki s. (vetomitasta) nelikko, 1/4 tynnyriä < r. *fjärding* id.

fiäteri s. vieteri < r. *fjäder* jousi, vieteri (SKES: vieteri). Lev. sm. m., *f*- länsim.; NS: vieteri.

flaasusta(a), flaatusta(a), flaasutta(a) v. deskr. maleksia (us. huonoilla teillä esim. seuraa etsimässä). *mennä flaasutta.* | *mää flaasustim pisi kaupunkki, ku mull-ei ollu mittän kiiru.* < r. (nyk. vain murt.) *flasa* olla epävakainen tai kevytmielinen, palaa halusta; juosta kovaa, osoittautua vallattomaksi. Erityisesti rm. *flasa upp sig* liittyy merkityksensä puolesta mnorj. verbiin *flasa* lähteä ajattelemattomasti tiehensä (Hellq.; Rietz; SAOB). Sr. murteiden puolella ei (ainakaan enää) tunneta kulkemiseen liittyviä merkityksiä (vain 'suomustaa; palaa' yms.; FMOR). Todennäköisesti TM *flaasustaa, flaatustaa* jne. verbien merkitys onkin kehittynyt erityisesti assosioitumisesta *fliitustaa-* ja *fliisustaa*-verbeihin. Ks. **fliitti** ja **fliisu**. Muissa lounaismurteissa tunnetaan myös suora verbilaina *flaasata* 'kulkea vaivalloisesti huonossa kelissä' samoin kuin substantiivi *flaasu* 'lapsesta, joka juoksee ulkona huonolla ilmalla' (Lait PyhR; SMS). Lev. lm., pepohj.m. (myös variantit *flaasottaa, flaasustella*).

flaati a. nolo; hervoton. *tulla flaatiks*, nolostua, mennä hervottomaksi. *kyl flaatiks veti.* < r. *flat* tasainen, litteä; nolo, ällistynyt, rvk. veltto, voimaton, yksinkertainen (Söderwall; SAOB), srm. *fla:t* veltto (FMOR). Lev. länsim.

flaimu, floomu s. läikkä, läiskä, (vars.) punottava läiskä kasvoissa. *silloli simmossi punassi floomui naamas, katos ylöslyämäki se voi olla.* < srm. *flammo, flammo, flämmo* läiskä, joka selvästi erottuu pohjaväristä (FMOR; SAOB), srm. *fleimo, fläimo* ihottuma, näppylä, vrt. myös murt. *flammot* loimullinen, läiskäinen (Wess.), *flammut* (FMOR). Lev. lm. (*flaimu* pohj. ryhmä, *floomu* itäryhmä).

flaka s. tasainen paikka, esim. puinen lava < srm. *flaka* id. (Solstrand 1924, 31), r. *flake* id., (aik. myös) *flaka* (SAOB). Lev. lm., hajat. häm.m.

flakata v. liputtaa; lepattaa. *purje flakaa*, lepattaa kevyessä tuulessa. *muavipöytäliina flakas tual puskis, ku tuuli vei sen.* < r. *flagga* liputtaa; lepattaa, (aik. myös) kangasesineistä, jotka lepattavat (SAOB). Vrt. myös srm. *blaka* lepattaa, hulmuta (FMOR; Wess.; Ahl.). Lev. lm., hajat. länsim.

flaksata v. kävellä kaupungilla ystävien kanssa; seurustella. *flaksa tual pojatten kans joka ehto.* < srm. (Na, Te) *flaxa* seurustella; juosta kaikissa huvituksissa, esim. *han far o flaksar* (FMOR), r. *flaxa* heiluttaa siipiään; kulkea, juoksennella ympäriinsä, vrt. myös rm. *flakksa* kulkea sinne tänne (Rietz). Muualla lounaismurteissa *flaksata*-verbin käyttö

liittyy tavallisimmin kanoihin (= 'juoksennella'; SMS) kuten ruotsissakin alkuaan. ¤ **flaksi²**.

flaksi¹ s. onni (puhuttaessa seuran hankkimisesta). *sill-oli hyvä flaksi.* < r. *flax* id. Hajat. lm.: NS.

flaksi², flaksu s. kävely kaupungilla (us. seurustelumielessä). *see kävi Aurakarul flaksil.* < srm. (Na) *flaks* ympäriinsä juokseminen (Ahl.), r. *nattflaxa* yöjuoksu (SAOB: flaxa). TM *flaksu*-varianttiin on voinut vaikuttaa srm. (Na) adj. *flaksω* sellaisesta, joka juoksee huvituksissa t. tansseissa (Ahl.). ¤ **flaksata.**

flaku s. lippu. *ei flaku käytetty, muk ku kuuset molemmim pualim portti* (nim. hautajaisissa kirkon portilla). Nauha 542, E. Aho. < srm. *flaggu*, nr. *flagga* id. (Karsten 1943, 87; SKES). | **flakutta(a)** v. liputtaa, (kuv.) myös vaatteista, jotka repsottavat. Lev. sm.m.

flammattu a. kankaasta, jossa on kahta väriä yhdessä, loimullinen < srm. *flammat garn* (FMOR; Wess.), nr. *flammigt garn* loimullinen lanka. Lev. lm.

flaskata v. --> **plaskata**

flaski s. --> **plaski**

flasku s. kannu; pullo. *oli pullo oli flasku ja kannu oli kans flasku.* Nauha 551, A. Ahti. < srm. *flassku* (Karsten 1934, 97), mmr., nr. *flaska* pullo; puteli, mr. puuastia, jota on käytetty maidon säilyttämiseen (SKES: lasku; Wessén). Jo Agr. *flasko*, Schr. *flasku* (NRL). Lev. sm. m.

fleetrata v. harv. hameen helmojen liehumisesta. *hame fleetra*, liehuu < srm. (ÖB) *fle:dra*, (Ki) *fledra* (FMOR; Vend.), nr. *fladdra* liehua.

fleetta, leetta s. (hius)palmikko; palmikkopulla. *fleetta oli palmikko ja lonka.* < r. *fläta* id. (Vend.; SAOB). | **fleettahattu** s. läpinäkyvästä kankaasta tehty hattu. Lev. lm., hajat. siirt.m., pohj.m.

flehti s. tuuletin, venttiili < r. *fläkt, fläkta* id. (SAOB). Lev. lm.

fleijja s. --> **flöijja**

flekata v. (vaatteen) aukinaisena liehumisesta. *takki fleka*, liehuu auki < srm. (ÖB) *fleka* olla aivan aukinaisena, avautua (Ahl.), *flaka, fleka* kulkea niin, että kaula tai rinta on avoin ja paljas, mnorj. *flaka* roikkua irtonaisena (Rietz), nr. *fläka* (harv.) v. (vaatteista) olla edestä auki; r. sanue liittyy germ. *flak*-kantaan 'olla auki' (SAOB; Hellq.). | **flekotta(a), fletkotta(a)** v. = *flekata. Fletkotta(a)* lienee kontaminaatio (*flekata* + sm.

retkottaa). Lev. lm. (*flekottaa* myös merkityksessä 'puhua ruokottomia'; Lai).

flenkka a. --> **klenkka**

fliisu s. **1.** us. mon. vanha (vaatteen)riekale, repsottava kieleke; (kuv.) mikä hyvänsä irtonainen liuska. *hamem palttes roikkus fliisu tai fliitti.* | *kulke fliisuis.* | *makkara fliisu ja minkä fliisu hyväs.* **2.** halv. kevytkenkäisestä ihmisestä. *se o simmone fliisu.* < srm. *fli:so*, *fli:sω* (vain Tj, Ee) repäisty kankaanpala (FMOR), nr. *flisa* (aik. myös) repeämä, purkaantumа, haava, nyk. liuska, sirpale (SAOB); vrt. myös srm. (Na) a. *fli:så(gär)* täynnä repeämiä, jk repeämistä muodostuva (Ahl.: flisog). | **fliisutta(a)**, **fliasutta(a)**, **liasutta(a)** v. repaleisten vaatteiden repsottamisesta; tehdä liuskoja, **fliisusta(a)** v. juoksennella ja riiustaa. Ilm. sekaantumista verbiin **flaasusta(a)** <--. Ks. myös **fliitti**. Lev. lm., hajat. länsim. (*liisu*, *kliisu*; SMS 2).

fliitota v. juosta kovalla vauhdilla. *see mennä fliittos.* < rm. *flita sej* kiirehtiä, olla kiireinen (Rietz); vrt. srm. *fli:to(gär)* kiireinen (Thurman 1898, 96), nr. *flitig* a. (vielä 1600-l.) nopea, kiireinen (SAOB: flitelig). | **fliitotta(a)** v. juoksennella kovalla kiireellä (vähän päättömästi). Lev. lm.

fliitti s. **1.** riekale, vaatteen repale; vaatteen helmassa repsottava irtonainen kieleke, liuska. *semmosis fliiteis kulke.* | *fliitit roikkus.* **2.** "saada *fliitehis* tai *fliittis*" = saada haukkuja, torumisia, saada silmilleen. *Fliitti* näyttää alkuperältään yhdistyvän lainasanaan **fliisu** <-- riekale. Etymologisesti (Collinderin mukaan) tähän kuuluvat sm. murteiden *lisu* ja *litu* 'lahnanlitu' (SKES:n mukaan vain *litu*) vaihtelevat myös konsonanttien osalta (*t* ja *s*). Vaihtelun alkuperä on epäselvä, mutta Collinder (1932, 39) on arvellut sen johtuvan ehkä mskand. **fliþa*-asun *þ*:stä (< ? kas. *splîten* repiä irti; Tamm). Turun murteen lainat ovat todennäköisesti iältään niin nuoria, että *s*:llinen *fliisu* pohjautuu suoraan srm. vastaaviin *s*:llisiin originaaleihin ja *t*:llinen *fliitti* srm. *t*:llisiin originaaleihin, vrt. srm. *flitu* 'flisa' (Vend. 1884, 52). 'Vaatteen repale' -merkitykseen on voinut vaikuttaa myös srm. (Na) eri lähtöä (r. *flitter*) oleva *fliter* mon. ohut, veltto kangas ja *fliter-tröjjo* (FMOR; Vendell 1884, 52). Merkitys 2 'saada haukkumisia' on ehkä kehittynyt metaforisesti, vrt. sm. *saada takkiinsa*. On epävarmaa yhdistää *fliittiä* tässä merkityksessä rm. *flis*, *flint*, *vlits*, *fleta* 'kasvot' -kantoihin < mpohj. *lit* silmät; vrt. esim. *Hugg honom i fletan. Ja ga'en på fletan* (Rietz). | **fliitustaa** v. maleksia (vähän huonoilla teillä). Lev. lm., siirt.m.

flikka s. tyttö. *mää jourusin ensmäittes niinkun karaflikaks yhrel ompelijal ja sit ompelu ... ompelemaan.* Nauha 402, B. Suomela. < r. *flicka* id. (SKES: likka). Us. yhdyssanoissa, esim. **kanaflikka** s. kanoja hoitava tyttö, **karaflikka** s. juoksutyttö, **keittiöflikka**, **oppiflikka**, **sikaflikka** s. sikoja hoitava tyttö. | **flikastaa** v. juosta tyttöjen perässä,

flikkamaine(n) a. tyttömäinen, **flikkuusaika** s. tyttöysaika. Lev. sm. m.; *fl-* länsim.; NS: likka.

flinautta(a) v. deskr. huitaista, lyödä äkkinäisesti, läimäyttää. *mää flinauti nii et tuntus.* < rm. *flänna* törröttää huuliaan, srm. *flennes* olla puraisemaisillaan (hevosista) (Rietz; Vend.), (Ma) olla ärtyinen (ihmisistä), *fli:not* ärtyinen (Ahl.). 'Huitaisemisen' merkitys tulee ilm. sekaantumisesta verbiin **flintata** <--, mahd. myös yhdistymisestä omaperäisiin *lämäyttää, läimäyttää*, TM *(k)livauttaa* jne. -verbeihin. Muissa lounaismurteissa tunnetaan samassa merkityksessä myös *flänäyttää*, jonka *ä* liittää sen kiinteämmin r. verbioriginaaliin. Lev. hajat. lm., siirt.m., pohj.m.

flini a. harv. vanh. vino < r. *flin* virnistys, (vk. 1500-l.) suun vääntyminen kuin nauruun (SAOB), srm. *fli:n* id. (Ahl.), *flinig* virnistelevä (Peterson). Muissa lounaismurteissa ja siirtymämurteissa tunnetaan vain yhdyssana *flinikoipi* = TM *flinttakontti* (ks. **flintta**). On mahdollista, että TM *flini* on elliptistä kehitystä jostakin lm. t. srm. *flin(i)*-alkuisesta yhdyssanasta; vrt. srm. (Ee) *flintand* [fli:ntann] halv. sellaisesta, jonka kulmahammas työntyy toisen hampaan päälle (Ahl.). Vokaalin lyheneminen ehkä *flintta*-sanueen analogiaa (ks. myös luku 3.3). Lev. lm.

flinkki a. harv. nopea. *se-o flinkki kynsistäs.* < r. *flink* id. Lev. hajat. sm. m.

flintata[1] v. lyödä, tintata. *see flinttas noi vaa.* < sr. ja srm. *flinta till* lyödä jotakuta kämmenellä; lyödä piikivellä tai piikiveä vasten (FMOR; SAOB). Lev. lm., pohj.m.

flintata[2] v. mennä sivuitse, vinoon (esim. osumisesta). *lumipallo flinttas*, meni ohi. | *jalka flinttas*, lipesi t. astui vinoon (kengän viereen). < r. *slinta* livetä. *fl*-edustus voi johtua srm. vanhemmasta *pl*-ääntämyksestä joissakin *sl*-alkuisissa sanoissa (ks. luku 3.2.2.4). Se voi olla myös hyperkorrektia kehitystä: *slinta* > sm. m. *lintata* > *TM flintata.* ¤ **flintta** <--. Lev. lm., pohj.m.

flintta s. tav. "olla flintas", "olla flintallas" = olla vinossa t. kallellaan, *flintas, flintelläs, flinttelläs* kallellaan, kengänkorot lintallaan. Todennäköisesti takaperoisjohdos verbistä **flintata**[2], johon *flintta* semanttisesti liittyy (kun jalat *flinttaavat* on *flinttakontti* ja kengät ovat *flintassa*). Ehkä osittain omaperäistä deskriptiivista alkuperää; vrt. sm. *länttä(jalka).* TM *flänttäkontti* = *flinttakontti* (ks. tark. sm. deskr. *länttä*-sanueesta Rintala 1972, 236-238). Vrt. myös **vintta** <--. | **flint-t(i)-, flinttakontti** s. ihmisestä, jonka jalat lipeävät usein, **flintflänti, flintfläntti, flintiflänti** adv. asioista ja esineistä, jotka ovat sekaisin, vähän niin ja näin; sikinsokin; *vintin väntin* (< *vintta* <--). ¤ **flintata**[2]. Lev. sm. m., *fl-* lm., siirt.m.; NS: lintta.

fliserata v. --> **friseerata**

flitata v. lyödä kevyesti, läimäyttää. *äiti flittas munt ...* < srm. (vain Te) *flitt(a)* lyödä (Ahl.), srm. yl. *fli:ta till* id. (FMOR). Lev. lm., pohj.m., häm.m.

flokki s. vuodevaatteiden täyteaine. *ja sillo oli ni raskai sänkyvaattei ku oli noit flok--flokkeja, ja ja nii ja ruahonpäitä.* Nauha 541, V. Aro. < r. *flock* villan, pellavan ym. nukka. | **flokkipatja** s. *flokilla* täytetty patja. Lev. länsim.; NS.

flompuukki s. --> **plompuukki**

floomu s. --> **flaimu**

floosutta(a) v. vanh. huohottaa. *mää juaksi nii-et oikke floosuti.* | *sii se meni floosutti*, meni puhkuen (epäsiistin näköisenä). < r. *flåsa* huohottaa.

flota s. pyykinpesulautta, jossa pesijä seisoo tynnyrimäisessä syvennyksessä. *siin o viäläki se pitkä viljamakasiini ja siinä rannassa aina ... puine flota ollu, ja siin käyti mattoi pesemäs ja.* Nauha 541, V. Aro. < srm. *flåta* (Solstrand 1924, 23), nr. *flotte* lautta. Lev. lm., hajat. länsim.

flotata v. --> **plotata**

flotikka s. --> **plotikka**

flotisti s. merisotilas < r. *flottist* id. | **flotistilakki** s. pojan merimieslakki. Lev. yksittäist. KarL, Säkk.

flummi s. --> **klummi**

fluuri s. us. mon. harso, us. *murhefluuri* suruharso. *kato oli fausti ja sit sirotti sihen kiine musta fluuri. yks naine ajo polkupyäräl ja murhefluuri fleetras pitkäl taka. eik se ol vähä kauhia et aja polkupyäräl?* < r. *flor* id. (SKES: luuri). Lev. sm. m.

flytti s. *painella flytti*, mennä pakoon, paeta paikalta < r. *flykt* pako. ¤ **flytätä.**

flytätä v. mennä pakoon, häipyä paikalta nopeasti. *see flyttäs heti, joo ei se orottanu mittäm polisi. ajo pääl ja lähti flytti.* < r. *flykta* (arkaist.) paeta, karata (SAOB); vrt. myös r. *flytta* muuttaa. ¤ **flytti.** Lev. lm.

fläkki s. tahra < r. *fläck* id. | **fläkkine(n)** a. tahrainen, (myös kuv.) likainen (mielikuvituksesta), **fläkilline(n)** a. tahrainen. ¤ **fläkätä.** Lev. sm. m.

fläkätä v. tahrata, tahria, liata. *sää fläkkät tapetikki.* < r. *fläcka* id. ¤ **fläkki.** Lev. lm.

fläntti s. pieni läiskä, pieni ala jotakin. *siäl oli piän fläntti jo mustaa maata. katok-ku oli sulanu.* < srm. **fläntt, öppenfläntt* (Vend.). Ks. myös **flätti ja pläntti.** Lev. sm. m., *fl-* länsim.

fläski[1] s. läski < r. *fläsk* id. (SKES: läski). *Fläski* on melko vanha laina (jo Agr.; NRL) ja esiintyy monissa yhdyssanoissa. | **fläskiperunat** s. läskiperunat. Lev. sm. m., *fl-* länsim.; NS: läski.

fläski[2] adv. "lyärä fläskiks" tai "mennä fläskiks" = lyödä vikaan, väärin korttipelissä; (kuv.) mennä hukkaan, vikaan (mistä tahansa asiasta). < srm. *fläska* osua harhaan pallopelissä (Vend.).

fläskimooses s. halv. lihava henkilö < srm. *fläskmoses* id. Lev. hajat. häm.m.

fläskisoosi s. läskikastike < r. *fläsksås* id. Lev. sm. m., *fl-* länsim.

flätti s. pieni alue. Todennäk. äännemuunteluvariantti sanasta **plätti** <--. Äännekehitykseen on voinut vaikuttaa myös rm. *flät* tasainen maa (Rietz), srm. *fläta* kenttä (Karsten 1938b, 182; SKES: lätty). Ks. myös **fläntti ja flätätä.** Lev. sm. m., *fl-* lm.

flätätä v. läimäyttää; heittää kasaan huolimattomasti (usein vaatteista puhuttaessa). *flättäs ympärs korvi.* | *älä nys siihe sitä flättä.* < srm. (etup. Pa, Ki) *flett(a)* lyödä (FMOR), rm. *flätta* v. heittää nurin, heittää kumoon (Rietz), vrt. isl. *fletta niðr* antaa pudota alas (Hald.). Ks. **flätti.** Lev. lm., hajat. siirt.m., pohj.m.

flöijja s. --> **slöijja**

flööri s. --> **flööri**

flöötemmi adv. vain kompar. harv. maalaamisesta ja maalin levittämisestä puheen ollen: tasaisemmin, juoksevammalla maalilla. < r. *flöde* tulva, virta, *flödande* uhkuva, pursuava, vuolas; vrt. myös srm. *flöda* nousta (vedestä); valua yli (FMOR). Hajat. lm. (*flöömmällä* runsaammin Lai).

flöötti s. 1. ongenkoho. *aha ... flöötti ... trippa jo.* Nauha 543, Y. Suominen. 2. (kuv.) isokokoinen, komea nenä; kuono. *otak sä flööttis?* | *sill-o nii iso flöötti, mahtak juutalaine olla?* | *lyäräp päi flöötti.* < r. *flöte* ongenkoho. Lev. lm.

folli s. hameen helma < r. *fåll* id. (SKES: volli). Lev. sm. m., *f-* lm.

footti, föötti s. virhe, munaus. *tuli aika footti.* < nr. *fåt* s. virhe, virheellisyys, väärinkäsitys (SAOB) < ransk. *faute* (Hellq.). *Föötti* on TM äännemuunteluvariantti. Kirjallisena lainana (sotalaista) *fautti* 'virhe' tunnetaan jo vanh. kirjakielessä (NRL). Lev. hajat. lm., häm.m.; NS: footti.

formata v. muotoilla, muovata < *forma* id. (SKES: vormu). ¤ **formu**[1]. Lev. hajat. eri puolilta, *f-* lm., pohj.m.

formu[1] s. muotti; muoto < r. *form* id., srm. *forrmo* (Wess.), *forrmu* id. (Vend.; SKES: vormu). Jo Schr. (NRL). Lev. sm. m., *f-* länsim.

formu[2] s. univormu < r. *uniform* id. (vrt. SKES: univormu) | **formuknappi** s. univormun nappi. Lev. sm. m., *f-* länsim.

frahti s. rahti, kuorma; rahtimaksu < r. *frakt* id. (SKES: rahti). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m., *fr-* lm., häm.m., pohj.m.; NS: rahti.

framil adv. esillä, esille, *tupata framil*, pyrkiä esille, näkyville (ennen muita) < r. *fram* esille (Karsten 1943, 91; SKES: prami). Lev. länsim.

franskanpulla s. ranskanleipä, -pulla, yl. junttapulla. Sekamuodoste. < r. *franskbröd* id. + sm. *pulla.*

fransu s. hapsu. *silkiss-oli fransut ja kartiiniss-oli fransut.* < r. *frans* id. (SKES). | **fransulline(n)** a. hapsullinen, **fransutta(a)** v. hapsuttaa. Lev. sm.m.

freistata, preistata v. koettaa (esineitä), kokeilla, yrittää (myös sukupuolisuhteista). *freistas tota.* | *mää preistasin tota uutta moottori.* | *freistas tota pari* (kengistä). | *mää olen freistannut tota muijja.* | *oleks freistannu jo* (sukupuolisuhteita)? < srm. *freista* (Fagerlund 1878, 301), nr. *fresta* id. (SKES: reistata). | **freistailla** v. yritellä, **freistaskella** v. yritellä. Gan. *reistata* koettaa. Lev. sm. m., *fr-* lm., häm.m., pepohj.m.; NS: reistata 'koettaa; juonitella; reuhtoa'.

frekka, freka s. huono ja vanha pitkäliepeinen takki, us. *frekkajakku. sill-oli simmone frekka niskas vaa.* | *ei se ol mikkä lyhyt takki, se om pitkä ja liaha.* | *se o vähä uutskotti jo, kulunuk kaljasaavim peite, se o oikke frekkajakku.* | *mikä merkilline freka toll-om päälläs?* Muissa sm. murteissa tunnetaan vielä merkitykset 'frakki; papin asuun kuulunut sortuutti' (Nak Ahl; SMS) ja (Kauv) *prekkajakku* körttijakku (ks. Hakanen 1982, 122). Lounaismurteissa ja Turun murteessa merkitys on yleisesti pejoratiivistunut ja hämärtynyt 'huonoksi takiksi', esim. (Pöy; SMS) 'joku paha krekkalainen miehen jakku', Turun murteessa myös naisen käyttämäksi. Em. merkitysten perusteella on todennäköistä, että *frekka* yhdistyy r. *frack* frakki -sanaan, mutta on edellytettävä jotakin **frek*-kantaa. Aivan vastaavanlaiset äännevaihtelut, jotka ovat voineet

analogisesti vaikuttaa, tunnetaan rm. adjektiivissa *frakk, frek, fräk* kiltti, hyvä, kelvollinen (Rietz; SAOB; Peterson) < germ. **freka-* arvokas (Karsten 1900, 27). Koska r. *frack* on nuori laina myös ruotsin kielessä (ks. Hellq.), on se voinut äänneasultaan sekaantua ja yhdistyä vanhempaan *frakk*-adjektiiviin. Joidenkin tietojen mukaan Turun ruotsissa on käytetty *freka*-substantiivia, mutta on vaikea arvioida, kumpaan suuntaan kulkevasta lainausvaikutuksesta ja risteilystä on kysymys. Lev. lm., hajat. länsim.

frekki a. hävytön, röyhkeä. *see käytti frekki kiältä.* < r. *fräck* id. Lev. lm.

frii a. vapaa < r. *fri* id. (SKES), us. yhdyssanoissa. | **friimaananta** s. vapaamaanantai, jolloin kisällit eivät työskennelleet, **friimuurari** s. vapaamuurari, **friipäivä** s. vapaapäivä, maalaamaton, *fuskattu* kohta maalauspinnassa (vrt. r. *fridag* vapaapäivä, (myös kuv.) laivan maalauksessa oleva huolimattomuuden vuoksi jäänyt laikku; SAOB), **friiste(n), friist(i), friisiste(n)** adv. vapaasti, sujuvasti; ilmaiseksi. *friist leikka ku Vilperi sakset paska,* sp. Jo Agr. *friist* (SKES). Lev. sm. m., *fr-* länsim.

friiata v. heilastaa, seurustella. *nee friiava iha vakituisest.* < r. *fria* kosia (SKES), srm. *fri:(a)* kosia, kurtiseerata, iskeä jk (Wess.). Jo Gan. *friijata, friijaus, friijari.* | **friiu** s. tav. "käydä friiul" = heilastaa, käydä yöjuoksulla. Lev. sm. m.

friimerkki s. postimerkki < r. *frimärke* id. Lev. *fr-* lm., *r-* häm.m.

friipiljetti s. vapaalippu < r. *fribiljett* id. (SKES). Lev. *fr-* lm., *r-* häm.m.

friivahti s. vapaavahti < r. *frivakt* id.

friivilli, friivili, friivilline(n) a., s. 1. a. vapaaehtoinen (vain palokunnasta puhuttaessa): *friivilli palokunta* vapaapalokunta. 2. s. vapaaehtoinen sotilas < r. *frivillig* vapaaehtoinen; myös substantivoituneena käytössä, esim. "Gå ut i krig som frivillig" (SAOB). | **friivillijuhla(t)** s. palokunnan juhlat. Lev. lm.

frilla s. rimssu (hameessa tms.) < srm. *frilla* fransu, hapsu, (Ki) leningin rimssu (FMOR). Lev. lm.

friseerata, friserata, fiserata, fliserata v. kammata, kaunistaa itseään, laittautua. *hän friseras ... ja oli nii onduleerattu* (= laineitettu) < r. *frisera* kammata, koristaa hiuksiaan, (aik. myös) koristaa esim. vaatteita (SAOB). ¤ **frisyyri, frisörska.** Lev. *fr-* lm., häm.m. (yl. *pr-*), *f-* lm.

frise(r)ska s. --> **frisörska**

friskata v. piristää, vahvistaa, virkistää; (kuv.) lisätä esim. vauhtia, kiihdyttää. *see friskas nii, ku mä otim piänet.* | *see friskas faartti.* < r. *friska upp* virkistää, piristää, *friska i* voimistua (tuulesta). SKES:n mukaan *friskata* on johdettu adjektiivista *friski*. Suora lainaus vaikuttaa kuitenkin todennäköisemmältä. | **friskant(t)u(a)** v. piristyä, vahvistua, tervehtyä (sairaudesta puheen ollen). ¤ **friski**. Lev. länsim.

friski a. terve, voimakas; raikas, raitis (ilmasta), (kylmähkön) raikas, viileä. *se tuule friskiste.* | *kyl se simmost friski elämä on.* Nauha 549, M. Lehtonen. < r. *frisk* id. (SKES). Gan. *priski* voimakas. ¤ **friskata.** Lev. *fr-* länsim.; NS: riski 'voimakas; roteva'.

frisyyri, frisyri s. kampaus, hiuslaite < r. *frisyr* id.

frisörska, frisörskä, friserska, friseska s. kampaaja. *hän kävi valla friserskal.* < r. *frisörska* id. Hajat. lm.

fröökinä, fröökynä s. neiti, hieno neiti < vur. *fröken*, mmr. *fröken* neiti, prinsessa (SKES). Jo Ljungolla (NRL). Lev. sm. m., *fr-* länsim.

fuarata, huarata v. vuorata < r. *fodra* id. (SKES: vuori[2]). ¤ **fuari.** Lev. sm. m., *f-*, *h-* lm., pohj.m.; NS: vuorata.

fuari, huari s. vuori < r. *foder* id., srm. - vanhan Turun ruotsin *fω:r* id. (Vend.; Ahlbäck 1956, 38), vur. *fo(h)r* 1550 (SKES: vuori). Jo Schr. (NRL). | **fuarlauta, huarlauta** s. vuorilauta. ¤ **fuarata.** Lev. sm. m., *f-*, *h-* lm.; NS: vuori.

fuhtata, fuktata v. harv. kostuttaa pyykkiä. *pyykkiki fuhtatti.* | *meil fuktatti.* < r. *fukta* kostuttaa (SAOB). ¤ **fuhti.** Lev. lm.

fuhti, fuhtine(n), fuktine(n) a. harv. kostea < r. *fuktig* id. ¤ **fuhtata.** Lev. lm.

funteerata, funterata, hunterata v. miettiä < r. *fundera* id. (SKES). Lev. sm. m., *f-* länsim., *h-* etup. lm.

fuskata, huskata v. tehdä vilppiä; olla huolimaton (töissään); ikkuna *fuskaa*, päästää; pettää (aviopuolisosta) < r. *fuska* töhertää, hutiloida; yrittää vilppiä, luntata; pettää, viekastella (SKES). ¤ **fusku.** Lev. sm. m., *f-* länsim., *h-* etup. lm.

fusku, husku s. vilppi < r. *fusk* id. Ks. *-u:*n kehittymisestä luku 4.1.3. | **fuskujuttu** s. keksitty juttu, juttu, jolla yritetään petkuttaa. ¤ **fuskata.** Lev. sm. m., *f-* länsim., *h-* etup. lm.

futraali s. (esim. miekan t. puukon) kotelo; silitysraudassa oleva kotelo < r. *fodral*, srm. *futra:l* id. (Thurman 1929, 72; SKES: vutraali). Lev. (myös *futlaari*) etup. länsim.

fuurmanni, huurmanni s. kuorma-ajuri < r. *forman* id. (SKES: vuurmanni). Lev. sm. m.

fuutmantteli s. jalkojen suojana ollut peite vosikalla ajettaessa < (nyk. vain) sr. *fotmantel* id. (SAOB). Lev. länsim., hajat. itäm.

fyi, hyi interj. hyi < r. *fy* id; vrt. myös srm. *fuj* (Wess.; SKES: hyi). Gan. *fyi*. Lev. sm. m., *f*- lm.

fylli, hylli s. täyte, toppaus < r. *fyllning*, (harv.) *fylling* id. ¤ **fyllätä**. Lev. sm. m., *f*- etup. länsim., *h*- lm., pepohj.m.

fyllätä, hyllätä v. täyttää < r. *fylla* id. SKES: vylli. ¤ **fylli**. Lev. sm. m., *f*- etup. länsim., *h*- lm., pepohj.m.

fyyri, fiiri adv. "olla fyyris t. fiiris" = olla juovuksissa. *se ukko oli aika fyyris ku se meni*. < srm. ja rm. *fyr*, vars. *i fyr* vauhdissa, täydessä vauhdissa (SAOB), (Br) *mitt i fyren* [fi:rn - fy:rn] juovuksissa (Ahl.); vrt. myös srm. *fyr* veitikka, vekkuli; huvitus, hauskuus (FMOR; Peterson), *fy:r(a), fi:r(a)* v. elää villisti t. harkitsemattomasti (Vend.). Rietzin mukaan srm. *fyr* em. merkityksissä juontuu lat. *feriae* 'juhla(päivät)' -sanasta ja on yhdistettävissä mnorj. *fjör* 'elämä, elinvoima' -sanaan. Lounaismurteissa tunnetaan merkityksen 'humalassa' ohella myös 'vauhti', esim. *mnää sai siält aika fyyri*, vauhdin Myn; SMS (< r. *före* vauhti). Ks. myös **fööri**. Lev. *fyyri* lm., häm.m.

fyärätä, hyärätä v. **1.** ohjata, seurata riviä; ohjata jk jnnk; ohjata lasta, pitää lasta silmällä. *fyäräs sitä lasta vähä*. **2.** viedä kirjoihin. *täyty fyärätäs se heti kirjampito*. | *mää fyäräsin sen kirjoi* (= pidin kirjaa). < r. *föra* muuttaa, kuljettaa, ajaa, seurata, johtaa, näyttää tietä; tuoda (SKES: vyörätä[1]). Kirjanpitoon liittyvä merkitys 'viedä kirjoihin' tulee r. sanasta *bokföra* viedä kirjoihin (laskuista). Jo Gan. *fyörätä* kuljettaa. Lev. sm. m., *f*- lm., häm.m., *h*- lm.

fälly, fälli, fella s. rotanpyydys < r. *fälla* id, srm. *fällu* (Vend.; Karsten 1943, 95; SKES: vällä). Lev. etup. länsim. (*fällä*).

fällyt s. yl. mon. vällyt l. vuode- tai rekipeite < r. *fäll* id. Jo Flor. *fälly* (NRL; SKES: välly). Lev. sm. m.; NS: vällyt.

färi s. väri < r. *färg* id. Jo Gan. (NRL; SKES: väri). *Färi* esiintyy useissa yhdyssanoissa. | **färikynä** s., **färipussi** s. jne., **färine(n)** a. värinen, us. myös yhdyssanoissa **mikäfärine(n)** a. minkävärinen, **paskafärine(n)** a. paskan värinen jne. ¤ **färjätä**. Lev. sm. m.; NS: väri.

färjäri, färjeri s. värjäri; (kuv.) veitikka, *klippari* (us. pikkupojasta). *sää olet aika färjäri!* < r. *färgare* värjäri (SKES: väri). ¤ **färjätä.** Lev. sm. m., *f-* lm., pohj.m. ('värjäri'); NS: värjäri.

färjätä v. värjätä < r. *färga* id. (SKES: väri). ¤ **färi, färjäri.** Lev. sm. m., *f-* lm., häm.m.; NS: värjätä.

färski[1] a. tuore, (-suolattu). *on färski kumminki ku mä just eilem prännäsi.* < r. *färsk* tuore (SKES: verski). Lev. lm., pohj.m., paikoin itäm. (*v-*).

färski[2], **härski** a. härski; eltaantunut < rm. *härsk*, nr. *härsken* pilaantunut (ks. Karsten 1934, 132). *Färski*-variantin äännekehityksessä myös sekaantumista r. *färsk* 'tuore' -sanaan. Lev. sm. m.

färssi s. mureke < sr. *färs* id. Lev. lm.

fäskynä, väskynä s. luumu < vur. *swetzkon*, nr. *sviskon* id.; jo Schr. 1637 *swetzkyt* (SKES: väskynä). | **fäskynäsoppa** s. luumusoppa. Lev. sm. m., *f-* lm., häm.m.; NS: väskynä.

föli adv. mukaan, *fölis* mukana. *äiti pruukas sannos sit vaa et -- see* (= lapsi) *synty ain kyrsä fölis.* Nauha 550, M. Lehtonen. | *tulek toi maaherram poika teijä föli?* Nauha 534, W. Lindroos. < srm. *föli*, r. *följe* seura, *i följe* mukana (Vend.; SKES: völi). | **föliruaka** s. eväsruoka. ¤ **följätä.** Lev. sm. m.; *f-* länsim.

följätä v. saattaa jk esim. kotiin, seurata. *kyl se oli hiukka simmone uskallettut teko ku sinne flikka lähti viämä, följämä.* Nauha 554, A. Aarnio. < nr. *följa* id. ¤ **föli.** Lev. sm. m., *f-* länsim.

föri s. lautta. *joo, tosa Honkas ... tai föri rannas heekki asusiva.* Nauha 456, E. Ojanen. | *förin kautta täytys mennä.* Nauha 538, J. Kaila. < srm. *färi* lautta (FMOR; SKES: färi), r. *färja.* Vokaalin (*ä > ö*) labiaalistuminen on omapohjaista kehitystä, vrt. **röntyt, räntyt** <--. | **föripaatti** s. lauttavene, **föriranta** s. lauttaranta. Lev. Myn, MerM, Rym; muualla lm. ja pohj.m. *färi*, siirt.m. *väri.*

förkkeli s. esiliina, (myös kuv.) esiliinana toimivasta henkilöstä. *"pistä förkkeli ettes", katos se oikke ruattist väännetty ja kerstukki oli suame.* < srm. *förkkel* (Grans 1939, 95), *förkel* id., nr. *förkläde* id. (Vend.; Wess.; SKES: vörkkeli). Lev. sm. m., *f-* länsim.; NS.

förkkelstuuki s. esiliina. Kontaminaatio. < TM *förkkeli* esiliina + TM *kerstuuki* esiliina.

förleekari, förlekkari, förleggari, förloikkari s. liemi-, soppakauha < srm. *förläggare* id., nr. *förläggarsked* id., vk. myös *förleker, föreleeker*

(Söderwall). *Förloikkari* on kansanetymologinen muodoste. Ks. myös SKES: vörleekari. Lev. sm. m., *f*- länsim.

förmynteri, förmyntäri, förmintari s. holhooja. *förmynteri al*, holhoukseen. < r. *förmyndare*, rvk. *förmindare*, mr. *formindare* (SAOB; SKES: vormyntäri). Lev. sm. m., *f*- länsim.

förpii, förbii adv. ohi. *mennä förpii*, mennä sivu suun, mennä pummiin. < r. *förbi* id. Hajat. länsim.

förpiiskattu a. harv. pirullinen, ovela. *oikke förpiiskattuk kakara, ei tottele ... ykspäine.* < sr., srm. *förpi:skad* id. (Vend.), rr. *införpiskad*. Ilmeisesti sm. *piiska* on vaikuttanut *i*:n kvantiteetin muutokseen srm. *-pi:skad*-sanassa.

förskotti s. ennakko(maksu). *olis tarvinnu ollap pääoma enempi et ols saanuk kaikki aineita osta ja ottas suuri töitä ilma förskotin ottamist.* Nauha 551, A. Ahti. < srm. *förskott* (Thurman 1929, 98), r. *förskott* id. (SKES: vörskotti). Lev. sm. m., *f*- länsim.; NS: vörskotti.

första mai s. harv. vappu < r. *första maj* id. Lev. hajat. pepohj.m.

fööri[1] s. 1. kokka, keula. *paksu kaapeli panti meijä sinne fööri sit.* Nauha 534, W. Lindroos. 2. (kuv.) "olla fööris" = olla kovasti esillä seurassa < r. (vasta 1807) *för* keula, kokka (SKES: vyöri). Lev. sm. m. ('kokka'), *f*- länsim.

fööri[2], **flööri** s. "olla f(l)ööris" = olla juovuksissa < r. *före* vauhti, liike, kyyti. Merkityksenkehityksessä myös sekaantumista sanaan **fyyri** <--. *Flööri* on Turun murteessa kehittynyt äännemuunteluvariantti. Lev. *olla vöörissä* 'hyvässä kunnossa' erit. itäm.

föörmaaki s. sisäeteinen, arkihuone < r *förmak* id. (SKES: vörmaaki). Lev. sm.m.; NS: förmaaki.

föörmanni s. etumies, esimies < r. *förman* id. Lev. hajat. länsim.

föörvellata v. ryöpätä sieniä < r. *förvälla* kiehauttaa. Lev. yksittäist. Virr (SMS 2).

föötti s. --> **footti**

gardinit s. --> **kartiinit**

gredsnekka s. --> **kretsnekka**

haaklappu s. leukalappu < r. *haklapp* id. Lev. lm., siirt.m.

haalata v. raahata, kiskoa; haalia. *mihi sä sitä* (= taakkaa) *haalat?* | *haala kaikemailma juapposakki kottis.* < r. *hala* vetää, hilata (SKES). Jo Gan. *haalata* 'laahata'. *Haalasi hamehen helmat.* Lev. sm. m.; NS.

haaso, haasu s. us. "vanha haaso" = vanha, huonokuntoinen, raihnas ja mahdollisesti resuinen henkilö. Käytetään yleensä vain naisista puhuttaessa. < r. *has* (1700-l.) raukka, huonokuntoinen, halveksittava henkilö (SAOB), rm. *hasa, -or* kulunut kenkä tai sukka, rm. *hase* id. (Rietz; Tamm; SAOB), srm. *ha:s - ha:so, -u* (pejor.) lehmän t. hevosen koipi, (kuv.) myös ihmisen koipi; kulunut kenkä; jalasta, kun joku kulkee raskaasti (FMOR). Vrt. myös nr. *hasa* v. kävellä löntystää, laahustaa, *hasa ned* luisua alas, *hasa* kulkea hitaasti, vetää jalkoja perässään; ryömiä (FMOR). Mr. *has* (epäselvä alkuperä) on merkinnyt 'kintereitä' t. 'polvitaipeita' (Wessén) ja siitä varsin myöhään (1600-l.) kehittynyt *hasa* v. on alun perin merkinnyt vain 'polvitaipeiden siirtämistä'. Näistä merkitykset ovat kehittyneet edelleen 'kengiksi', 'poisheitetyiksi kengiksi' ja 'jalkojen perässä vetämiseksi' (Tamm). Lisää pejoratiivista sävyä on antanut assosioituminen r. *asa*-verbiin (Hellq.). Turun murteen *haaso* ja *haasottaa* ovat puolestaan saaneet semanttisia lisävivahteita ainakin omaperäisestä *hapsottaa*-verbistä. Muissa lounaismurteissa *haaso-* ja *haasottaa*-sanojen käyttö ulottuu naisista kanoihin, esim. *ot ja tap toi kana krapusyätiks kun Dosa haasotta.* (Myn) | *mene haasotta ku hautov kana* (Myn). | **haasotta(a)** v. yl. *mennä haasotta(a),* mennä laahustaa, *haasutta(a),* hapsutta(a) (hiuksista). Lev. lm.

haaversoppa s. kauraryyneistä ja rusinoista tai luumuista t. molemmista em. aineista valmistettu keitto < r. *haversoppa* id. (SAOB 1675-1923: havre). Lev. lm., siirt.m.

hakkastukki s. tukki, jonka päällä hakataan hakoa pieneksi silpuksi < r. (harv.) *hackstock* id. Ks. myös SKES: hakata. Lev. lm.

halspanta s. (koiran) kaulapanta. *koiran halspanta.* | *pistetä muijjat halspanta,* kuriin. < r. *halsband* kaulanauha (SKES: panta). Lev. sm. m.

halssi s. harv. kellarin eteinen, kellarin halssi < r. *hals* id. (1600-l.; nyk. vain yhdyssanoissa, esim. *källarhals*; SAOB; SKES), srm. *hals* kapea sisäänkäynti (Karsten 1943, 103). Lev. sm. m.; NS: 1. halssi.

halstooppi, halstoppi, halstuappi s. (tilavuusmitasta) puoli tuoppia < srm. *halstɯ:p* id. (Thurman 1929, 94; Wessman 1951, 479), nr. *halvstop* (aik.) tilavuusmitta, johon mahtui puoli tuoppia. Yhtä yleisesti on käytetty myös *pualtoppi, pualtouppi.* Jo Gan. *tooppi.* Lev. sm. m.; NS.

halstuuki, halstuki s. < r. *halsduk* id. Lev. yksittäist. Kalan, Oulu (SMS 2).

haltata v. ontua. *see haltta jalkatas.* < r. *halta* id. SKES:n mukaan jo germ. laina; vrt. goot. *halts* rampa, halvattu. ¤ **haltta.** Lev. sm. m.

haltta a. s. halv. ontuvasta ihmisestä < r. *halt* a. ontuva, srm. *halta* s. ontuvasta naisesta (FMOR). < mpohj. adj. **halta-* (Karsten 1943, 104; Hellq.). Sm. *haltto* halvaantunut pohjautuu luultavasti germ. **halto*-kantaan (ks. tästä Karsten 1915, 125; SKES: haltata). ¤ **haltata.** Lev. sm. m.

hamina s. satama < r. *hamn* id. (SKES). Lev. lm., pohj.m., hajat. kaakk.m.; NS.

hammari, hammare s. vasara. *ja sitten vasara sanotti hammareks, hammare paljoj ja ja hammari, ja naulat oli piikkiä.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *hammare* id. (SKES: hamari). Todennäköisesti mukauttamattoman *hammare*-variantin käyttö ei ole ollut tavallista. Muissa sm. murteissa tunnetaan vain *hamari.*

hanska s. käsine < r. (vk. 1500 - 1600-l.) *handska* id., nr. *handske* (SAOB; SKES: hansikas). Gan. Lev. sm. m.; NS.

hanskata v. harv. tapella < srm. *handskas* puuhailla; pidellä pahoin, *hannsk(a)* ryhtyä kovin kourin kiinni (Karsten 1943, 112; SKES). Lev. sm. m.

hantaaki, hantakki, hantaakki, hanttaki s. kädensija < srm. *hannta:g*, nr. *handtag* id. Lev. sm. m.

hantteerata v. hoitaa, käsitellä jtk < r. *hantera* id, srm. *hantte:r* (FMOR; SKES). Gan. Lev. sm. m.; NS.

hantti adv. "olla jossakin hantis" = olla jossakin kunnossa, tulla johonkin "hantti" = tulla johonkin kuntoon. *tual oli sit se kuuluisa paattivarvi siäl, taik on viäläki nii samalaises hantti ... hantis, ku se oli ennenki.* Nauha 555, A. Aarnio. < rvk. 1600-l. *vara vid sådan hand* olla jossain kunnossa (SAOB), r. *hand* käsi, rm. *handi* (Rietz). Lev. sm. m.

hantuuki, hantuki, hantukki, hantuukki s. pyyheliina < r. *handduk* id. Lev. sm. m.; NS.

hantuukihollari s. teline, jossa pidettiin pyyheliinoja riippumassa < r. *handdukshållare* id. Lev. siirt.m. (*-holtari*).

hartsata v. päällystää hartsilla; vinguttaa hartsilla. *net tuli lankan kans ikkuna al hartsama.* < r. *hartsa* id. (SKES: hartsi). Lev. sm. m. ('päällystää hartsilla'); NS.

hassata v. --> **hossata**

heftata v. harv. kiinnittää; ommella patja käsin. *mä oli semmoses kones ko heftatti noit, näitä* (= pussien reunoja) *syrjiä kiini juuri.* Nauha 403, A. Lehtonen. | *polstareiki heftatti.* < r. *häfta* kiinnittää jotain ohutta materiaalia kuten kangasta tai paperia (SAOB), srm. (Na) *heft* kiinnittää esim. ikkunaruutu rautalankanaulalla (Wess.).

hela a. taipum. koko. *hela tynnyrillinen.* < r. *hel, -a* id. Nuoremmilla *hela*-sanan käyttö rajoittuu pelkästään konneksioon *hela hoito*, koko hoito, kaikki yhteensä. Merkitys tulee ruotsista, mutta alun perin pohj.m. *helahoito* on eri alkuperää (< sm.) ja on merkinnyt 'heloitettua puukkoa' (SMS).

helkryyni s. harv. kokonainen ohraryyni < r. *helgryn* rouhimaton ryyni, yl. ohraryyni (SAOB).

helpata v. irrottaa, hellittää (ote) < r. *hjälpa av*, vk. *hiälpa, hielppa, helpa* vapauttaa, (myös) auttaa, olla hyödyksi, auttaa pääsemään jhk asemaan, edistää, hankkia (Söderwall; SAOB) < mpohj. **helpan* (Karsten 1943, 119; Hellq.). Gan. Ks. myös **jelpata**. Lev. sm. m.; NS.

helsinkööri s. harv. miesten karvalakki. < srm. *hälsingörsmysso* eräänlainen karvalakki (Vendell 1884, 90). Lev. lm.

helssata v. tervehtiä < r. *hälsa* id. Lev. sm. m.; NS.

henkata v. ripustaa. *men henkama nyt pyykkiträkit ylös.* < r. *hänga* riippua; ripustaa. ¤ **henkari**. Lev. pepohj.m.

herassyärinki, herrassöötinki, herrashöötninki s. tuomari < r. *härads-hövding* kihlakunnantuomari, srm. *härrasööding, härasyöding*, (leik.) henkilöstä, joka on johtavassa asemassa (Karsten 1943, 122). Lev. lm., häm.m.

herskaappi, härskaappi s. leik. herrasväki < r. *herrskap* id. < as. *heerskape* (Sjöros 1917, 22). Lev. länsim.

hiiata, hiijata v. **1.** päästää, pettää, falskata. *tynnyri hiias*, päästi. **2.** päästää, laskea alas vähittäin (jokin esine). *hiiata lippu alas.* < srm. *hi:a* pettää, narrata, houkutella (SKES), vk. *hia* (myös) narrata lähtemään jhk, mr. *higha* (Karsten 1943, 123); r. murteissa on myös merkitys 'pettää (esim. tynnyristä) niin, että se suhisee' (Rietz; Söderwall; Gustavson; Wess.). Merkitys 2 on voinut kehittyä sekaantumisesta sm. m. *hiivata* 'hilata' -verbiin. Jo sr. murteiden puoleltakin on hajatietoja (Lt, Hr) *hia, hiare* -sanueen sekaantumisesta *hiva, hivare* -sanueeseen (FMOR). Jo Gan. *hiiata* narrata, pettää, vaihtaa. Lev. sm. m.; NS.

hiivata v. hilata. *hiivas viäl vähä ylöspäi.* < r. *hiva* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS: hiivata.

hinna s. harv. kalvo, kelmu < r. *hinna* id. Lev. hajat. *hinnu* pohj.m., kaakk.m.

hintrata, hindrata v. harv. estää, haitata. *hiukka hindras tyätä, ku alko, täytys nährä liki, täytys nähräk kauas, no ... totanoini lasit täytys sit ain olla ja täytys juasta aina kattomaan sitte.* Nauha 541, A. Leino. < r. *hindra* id. (Karsten 1943, 124. Lev. sm. m. (pohj.m. myös 'liikkua vaivalloisesti').

hoksu s. ymmärrys, taju. *ei sil ihmisel ol yhtä hoksu. ei se äkkä.* < srm. *hoksa* ymmärrys (Klockars 1933, 38); vrt. myös srm. (Si) *hokso(gär)* hoksaavainen (FMOR). | **hooksnokka, hoksnokka** s. (< r. *hoks-* + sm. *nokka*). *itte vaa on ... täytynyt olla simmone hoksnokka, et on kykenyny.* Nauha 537, A. Selenius. Lev. lm. (ruotsalaisperäinen *hoksata* on suomessa yleinen; NS).

hole, hoole s. suun reikä; läpi. *hole kii.* | *ompas aika hole tullu* (nim. lattiaan). < r. *hål, -et* reikä. Lev. lm., epohj.m.

holkata v. tehdä reikää, kovertaa < r. *holka* syventää, kaivertaa, kaivaa. Lev. sm. m.; NS.

hollari s. kannatin, pidike, (nyk. myös) kertakäyttökahvikupin pidike, us. *vaatehollari* vaateripustin. < r. *hållare* id. Lev. sm. m.

hollata v. **1.** pitää. *hollas siit kii.* | *hollas suus.* **2.** hallita. *ei se saanus sitä* (= eläintä) *hollattu.* | myös kuv. *holla ittiäs oikkia suuntta.* | *holla ny ittes ku menet.* < r. *hålla i* pitää kiinni. Jo Gan. *hollata* pitää; (kuv.) hallita, esim. "Ej jalka hollannut ittiäns" ja "En hollannut heosta". **3.** jankuttaa, juoruta, puhua muiden asioista. *hollas nys se assia sinnep päi.* | *älä sii alvari holla.* < r. *hålla före* olla jtk mieltä, arvella, luulla, *hålla på* jankuttaa. Myös Lönnrotilla *hollata* merkitsee 'lörpöttää, puhua' (ks. myös Karsten 1943, 125). Ks. myös **holtata**. Lev. sm. m. (kummassakin merkityksessä).

holli s. **1.** "olla t. tulla hollil" = olla paikallaan, kohdallaan; tulla sopivalle kohdalle; kohta, suunta, paikka; etäisyys, välimatka, pitää jk *hollim pääs* | *se-ol iha sopiva hollim pääs.* | *se-o iha hollillas.* **2.** majatalo < r. *håll* ote, välimatka; suunta, paikka, jossa metsästäjä odottaa riistaa; levähdyspaikka, kyytiasema (SKES); (myös) paikka, esim. kestikievari, jossa levähdetään (SAOB). TM merkitys 2 on (ainakin) nykyään erikoistunut viittaamaan vain 'majataloon'. Lev. sm. m.; NS.

holma s. saari. Sanaa käytetään sekä yksinään appellatiivina (nykyään harvinainen) että varsinkin paikannimien osana, esim. *Pikiholma* Pikisaari (r. *Beckholmen*). < srm. *hollma* (Wess.), rvk. (1500-1600-l.) *holma*, nr. *holme* id. (SAOB; SKES). Lev. sm. m.

holo, hölö 1. s. vain *holo* kolo. *seinä viäre on tullu holo.* 2. a. avosuinen (ihmisestä). *holo ämmä.* < r. *håla* luola, onkalo, kolo (SKES); vrt. myös r. *hål* reikä, srm. *ihölö(r)* (Wessman 1937b, 104), (Ho) *i:hölöt* reikäinen (FMOR), nr. *ihålig*. Karsten (1943, 125) on olettanut, että *holo* on kehittynyt substantiivista adjektiiviksi vasta suomen puolella eikä hän pidä mahdollisena yhdistää sitä ainakaan suoraan mr. adjektiiviin *hol* reikäinen (= saks. *hohl*; ks. Hellq.). Jo Gan. *holo* ja Renvallilla *holo ihminen, holo puu.* Rytkönen (1937, 54) on pitänyt sm. *hölö*-kantaisia sanoja omaperäisinä deskriptiivisanoina. Etuvokaalinen *hölö*-kanta voidaan yhtä hyvin tulkita *holo*-kannasta syntyneeksi äännemuunteluvariantiksi. | **holottaa, hölöttää** v. laverrella, puhua turhia (verbijohdokset ovat yleisiä Suomessa). Lev. sm. m.; NS: holo, hölö.

holtata v. pitää (vaarin). *meijä äiti tykkä, että hänen täyty munt ai ravintolas holtata.* | *koita ny holtata kiäles.* | *holtata ittes*, huolehtia itsestään. < srm. (Fb, ÖB) *holld(a), hålla* pitää (FMOR; Wess.). *Holtata*-verbin semanttinen kehitys on rinnakkaista ¤ **holtti**-substantiivin kanssa, ja merkitykseltään se on selvästi affektisempi kuin **hollata** <--. Lev. sm. m.

holtti s. *olla holtti*, pysyä sanojensa takana; olla ryhdikäs, olla selkärankaa. *eikä sill-ol minkälaist holtti.* | *kyl ihmisel sentä jotta holtti täyty olla.* < srm. *hålt* (lupauksesta) kiinni pitäminen (Vend.), *holtto* määrä, kohtuus (Vend.; hålta). Vendellin mukaan *hålt* ja *hålta* ovat syntyneet alkuaan *hålla*-verbin imperfektimuodosta. ¤ **holtata**. Gan. Lev. sm. m.; NS.

honkkeli[1] s. "hyvä t. huono honkkeli" = hyvä t. huono onni (seuran hankkimisessa) < r. *hångel* lähentely, lääppiminen, srm. seurustelu kelvottomien ihmisten kanssa (Vendell 1884, 89). TM merkitys on siirtynyt 'seurustelusta' siinä vallitsevaan menestymiseen. Lev. lm., häm.m., pohj.m.

honkkeli[2] s. halv. hassahtaneesta henkilöstä < rm. *hångel* ihmisestä, joka sairauden tms. vuoksi kulkee vaappuen (Rietz); vrt. myös srm. (Si) *hångloger* vaappuvasti kulkeva ihminen (FMOR), r. *hångla* lääppiä, rm. kulkea vaappuvin askelin, rvk. (vielä 1800-l.) *hångla fram sin levnadsbana* päästä vaivoin eteenpäin (SAOB). Muiden sm. murteiden *honkkelin* merkitys 'laiha olento' on selvästikin kehittynyt srm. 'vaappuvasti kulkevasta ihmisestä (eli jos vaappuu, on nälkiintynyt ja laiha); Turun murteen ja muidenkin murteiden 'hassahtaneen' merkitys on lähinnä 'vaappuvaan' pohjaavaa kuvaannollista kehitystä. Taustalla saattavat vaikuttaa myös sm. *hontelo, honkelo* jne. (ks. SKES: honto). Lev. lm., häm.m., pohj.m.; NS.

honkki s. halv. miehestä, johon nainen ei ole vihitty. *see hyysä honkei tykönäs.* | *mut hänell-oj joku honkki kyl nyt viäl.* Nauha 536, O. Aalto-

nen. < srm. *hånk* parittaja (Vend.), (Te, He) halv. miehestä, jolla on suhde (naimisissa olevaan) naiseen (FMOR). | **honkkipari** s. avopari. Lev. lm., häm.m.; NS.

honklata, hoŋlata v. lääppiä, seurustella jnk kanssa. *nee seisos siäl porttikonkis honklamas ... pistä käre hame al.* | *honklamine o jo vähä huano ... jo vähä huarahtava.* < r. *hångla* lääppiä, oik. alkuaan 'roikkua perässä' (ks. tark. Hellq.).

honinki, honninki s. hunaja < rm. *hånnin* id. (Gustavson: hånnaig), *honing* id. (Rietz), nr. *honung*. Sm. *hunaja* jo Agr. (NRL). Lev. lm., siirt.m.

hoole s. --> **hole**

hoolsömmi s. reikäommel < r. *hålsöm* id. Lev. lm.

hopo, höpö a. lörpöttelevä. *se o nii hopo ämmä.* < srm. *hobbo* kurittomasta naisesta (Vendell 1884, 83). | **hopottaa, höpöttää** v. lörpöttää, hokea (*höpöttää* on suomessa yleinen; NS).

hossata, hassata v. tuhlata. *sill-o raha ... ni kaik rahas se hossas ja nyt se kerjä.* < sr. slangi, rm. *hassa* tuhlata (Stenmark), vrt. myös rm. *håssa* mennä tiehensä (Ihre), *hussad o. hassad* huonosti hoidettu (SAOB), rvk. *hussa* käsitellä halveksivasti (Glossarium). *Hossata* on huomattavasti tavallisempi kuin *hassata*, mikä johtuu varmasti sen rinnalla olevasta *hossi*-adjektiivista. *Hossi* ja *hossata* korreloivat Turun murteessa toisiinsa nähden sekä äänteellisesti että semanttisesti. Mm. hämäläismurteissa *hossata*-verbin merkitys on 'tehdä työtä huolimattomasti' (SaarJ) ja *hossa*-adjektiivin 'huolimaton', mitkä merkitykset liittävät ne saumattomasti srm. *hossjig* 'huolimaton' -adjektiiviin. ¤ **hossi.** Lev. *hossata* lm., häm.m. (muualla *hossata* karstata villaa), *hassata* lm., pohj.m.

hossi a. tuhlaavainen ylpeilevällä tavalla, runsaskätinen, rehvakka. *se-o nii hossi.* | *siäll-o hossi tarjoilu aina.* | *se o hossil pääl.* < srm. a. *hossjo(ger)* huolimaton, irtonainen, ei-istuva (vaatteista), hutiloiva, v. *hossjig* a. löyhä, irtonainen (vaatteista) (Wess.), *hoššjog* huolimaton (FMOR). Lounaismurteissa *hossin* merkitys on yleisesti 'tuhlaava, rehvakas', mutta hämäläismurteiden *hossa* 'huolimaton' ja *hossakka* 'kevytmielinen' (Hat) liittyvät vielä kiinteämmin ruotsalaisiin originaaleihin. Turun murteen *hossi* on alkanut semanttisesti korreloida ¤ **hossata**-verbin kanssa.

huarata --> **fuarata**

huari --> **fuari**

hunterata --> **funterata**

hunööri, hunöri s. harv. kunnia, kunnianosoitus < r. *honnör* id. Lev. häm.m.; NS.

huserata, huseerata v. toimia, häärätä, touhuta. *siäl se huseras ihan ku olis ollu rouva jo.* | *nee rupes huserama oma miäles mukka.* < r. *husera* id. Lev. sm. m.; NS.

huskata v. --> **fuskata**

husku s. --> **fusku**

huurmanni s. --> **fuurmanni**

hutskotti s. --> **uutskotti**

huushollata, huusollata s. hoitaa taloutta, askaroida < r. *hushålla* id. (SKES). ¤ **huusholli.** Lev. sm. m.

huusholli, huusolli, huusoli s. talous. *meil-oli suur huusoli, kuus henkke.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *hushåll* id. (SKES). ¤ **huushollata.** Lev. sm. m.; NS.

huusi, huussi, hyysi s. ulkokäymälä, us. *paskahuusi* < r. *hus* talo, rakennus; ulkohuone (SKES: hyysi), srm. (NL) *skithus* ulkokäymälä (Wessman 1951, 476). Jo Gan. *hyysä, hyysi, hyysikkä* ('paskamaki'). Lev. sm. m.; NS.

huuslaakata v. kengittää hevonen < r. *hovslagare* hevosen kengitsijä. Nykyruotsista ei ole löydettävissä vastaavaa verbioriginaalia. Kun srm. (Li, Na) *hω:(v)slaga*-verbistä 'parantaa hevosia' on vain kaksi tietoa (FMOR), kysymys voi olla suomen vaikutuksesta (tai konvergenssistä). ¤ **huuslaakari.** Lev. lm. (*huuslaakaroida*), sav.m. (*huuslaarata*).

huuslaakari, hooslaakari s. hevosen parantaja, seppä, kengitsijä < r. *hovslagare* hevosen kengitsijä, srm. *hω:slagar* eläinlääkäri (Vend.; SKES), puoskari (Wess.). ¤ **huuslaakata.**

huussa s. sisäkkö < r. *husa* id. Lev. sm. m.

hylli s. --> **fylli**

hyllätä v. --> **fyllätä**

hyyry s. vuokra; pesti laivaan < srm. *hy:rω*, r. *hyra* vuokra; pesti (Karsten 1943, 135; SKES). | **hyyryläine, hyyryläinen** s. vuokralainen. Lev. sm. m.

hyyrätä v. vuokrata < r. *hyra* id. (SKES: hyyry). ¤ **hyyry**. NS.

hyysätä v. halv. pitää luonaan. *see hyysä honkei tykönäs.* < r. *hysa* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

hyärätä v. --> **fyärätä**

härskaappi s. --> **herskaappi**

härski a. --> **färski**[2]

hölö a. --> **holo**

höpö a. --> **hopo**

höövеli a. kohtelias, hyvänsuopa. *mää koiti olla höövеli.* < r. *hövlig* id. (SKES: höyli). Lev. lm., siirt.m., *(höveli)* pohj.m., itäm.

höövlätä v. höylätä < r. srm. *hövla*, nr. *hyvla* id. Lev. lm.; NS: höylätä.

iiliskotti s. siili; halv. pahatapaisesta ihmisestä, esim. lapsesta. *oli juavuksis ko iiliskotti*, st. Jo Agr. (NRL). < srm. *i:lkott*, mr. *ighul-*, nr. *igelkott* siili (SKES: iilikotti). Lev. sm. m.; NS.

iisutta, iisuttaa v. harmittaa, kiukuttaa kovasti. *munt o iisuttanu niin kamalast.* | *iisuttak sunt ku mull-on toi hame?* | *kyl munt sit toi ihmine iisutta.* < srm. (ÖB) *isot* kiukkuinen (Vend.), *i:sk* kiukkuinen < **ilsk* (Hummelstedt 1939, 23), (Re) *isjät* (1894), (Sm) *i:skot* (FMOR); vrt. myös srm. *i:sku, i:sk* viha, vihamielisyys (Vend.: ilska), *ilska, ilsska* osoittaa vihamielisyyttä, *ilskas, i:skas* ärsyttää, olla kiukkuinen; nr. *ilsken* kiukkuinen. | **iisutella** v. kiukutella. Lounais- ja pohjalaismurteissa myös paikoin *iisumet*, käy *iisumille* harmittaa (Siikai, Aur). Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

ilmoneerata, ilmuneerata v. **1.** polttaa valoja t. kynttilöitä. *juhanuksen ilmuneerata.* **2.** (kuv.) mainostaa itseään, filmata; valaista, kertoa. *see nyt sit siäl ilmoneeras ittiäs.* < r. *illuminera*, vk. (1600-l.) *elominera* järjestää valaistus jossakin juhlatilaisuudessa; aik. myös valaista, antaa jollekin salaisia tietoja (SAOB; Hellq.). | **ilmoneeraus** s. juhlavalaistus (ks. tällaisesta valojen polttamisesta esim. Salminen 1966, 169). Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

imaljeerata v. --> **emaljeerata**

insatsi, ensatsi s. puseron erillinen rinnus. *kyl tämmössiä sit myytiin pitsejä ja röyhelöitä ja jottai insatseja.* Nauha 548, E. Railo. < r. *insats* erillinen lisäkappale. Vrt. saks. *Einsatz*. Lev. lm., häm.m.

jaa, jaajaa interj. vai niin. *Jaajaata* käytetään silloin, kun vastataan kysyjälle vastahakoisesti; *jaa* on neutraali. *Jaa* on esiintynyt jo Westhillä (NRL). < r., sr. *ja* kyllä, vai niin, sr. *ja ja* vai niin (ks. Bergroth 1917, 270; SKES). Gan. *jaa*. Ks. myös **juu**. Lev. sm. m.; NS.

jaakata v. tavoittaa, etsiä kovasti, ajaa takaa. *see käy Humalistonkarul maanantaehtosi flikoi jaakamas ja sitä sanotti Vittuhaukaks.* | *se on kaua sitä assia jaakannu.* < r. *jaga* metsästää, (kuv.) pyrkiä innokkaasti löytämään, yrittää tavoittaa (SAOB). Gan. Lev. sm. m.

jankata v. --> **jänkätä**

jasso, jassoo interj. vai niin. *Jassoo* on merkitykseltään painokkaampi ja kantaa ottavampi kuin *jaa*. < r. *jasså* id. Lev. sm. m.; NS.

jeekala interj. Kirosana, lievempi kuin *jeevla namma*, us. "voi jeekala" = voi pahus.< r. *djäkla* kirosana (SAOB), *(d)jäkel* piru. Lev. lm.

jeeveli interj. Kirosana. < r. *(d)jävel* piru. Lev. sm. m.

jeevels namma interj. harv. Kirosana. Ks. **jeevla namma.**

jeevla namma interj. harv. Kirosana. < r. *jävlar anamma*, *jäveln anamma* kirosana.

jeevlari interj. harv. Kirosana. < r. *(d)jäflar* kirosana.

jeevlata v. harv. kiroilla, metelöidä. *kyl se jeevlas ja faanas.* < srm. *je:vlas* id. (Wess.; Thurman 1929, 30; Ahl.), *gevla* ärsyttää, soittaa suuta, kirota (E. Hummelstedt 1939, 56), nr. *djävlas* id. Vrt. **faanata**. Lev. lm., pohj.m. (*jeevuloida*).

jelpata v. auttaa < r. *hjälpa* id. *Jelpata* on etymologisesti samaa alkuperää kuin **helpata** <--. Lev. sm. m.

jenkata v. sovitella jtk yhteen toisen asian kanssa, järjestää, yrittää päästä yksimielisyyteen. *röörei jenkata.* | *jenkata vähä, ei ne ajat sovi, jenkata vähä et kaikil sopi.* < srm. *jenkk* id. (E. Hummelstedt 1939, 46), nr. *jämka* sovitella, soveltua, rvk. sovitella jnk kanssa, koettaa päästä yksimielisyyteen jnk kanssa (SAOB). Lev. sm. m.

jesti s. --> **jästi**

joo, joojoo interj. --> **juu**

juksata v. narrata < srm. (Ki, Hi) *jukks(a)* id. (Vend.; SKES). Lev. häm.m., pohj.m., itäm.; NS.

juksu s. valhe < rm. *jux* valhe, pöty (SKES: juksata). Ks. *-u:*n kehittymisestä luku 4.1.3. Lev. siirt.m., pepohj.m.

jumpru, junfru s. pieni astiamitta, 1/4 korttelia < r. *jumfru* id. (jumfru = jungfru; SKES), mr. *iungfrū - iumfrū* (Wessman 1951, 536). Lev. lm., siirt.m.; muualla *jumpru, jumpuri, junffuri, junkkuri*). NS.

jupileerata v. juhlia < r. *jubilera* id. ¤ **jupileeri**. Lev. sm. m.; NS.

jupileeri s. juhla < r. *jubilera* v. juhlia. *Jupileeri* on Turun murteessa ¤ **jupileerata**-verbin rinnalle kehittynyt takaperoisjohdos, r. *jubileum* juhla.

just adv. juuri, aivan. -- *ei mittä emaljeeratui kannui sillo just ollu.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *just* id. (SKES). *just ja just* = nirkun narkun; juuri ja juuri. Lev. sm. m.

justeerata v. tarkistaa, selvittää asia, oikaista, sovittaa oikeaan uomaan, korjata. *mitä sä justeerat?* < sr. *justera* [ju-] id. Lev. sm. m.; NS.

justeeri s. saha, justeerisaha, käsisaha < srm. *justersåg* id. Lev. sm. m.; NS.

justeerinki, justerinki s. järjestys, meininki. *se-o nyt semmone justerinki*, st. järjestys. < r. *justering* säätäminen, korjaaminen, tarkistaminen (SAOB). TM merkitys on kuvaannollistunut. Lev. sm. m.

juu, joo, juujuu, joojoo interj. kyllä, kyllä vain. Toistettu ilmaus osoittaa suurempaa vastahakoisuutta kuin kertaalleen käytetty. Vastattaessa käytetään yleisemmin *juuta*; *joo* on tullut käyttöön vasta aika nuorilla. < sr. *ju - jo* interj. kyllä, *jojo* adverbisissa ilmauksissa (SAOB). Suomenruotsissa käytetään vastattaessa myöntäviin kysymyksiin *jo:*ta (ruotsinruotsissa *ja:*ta; Bergroth 1928, 259). Ks. myös **jaa**. Lev. sm. m.; NS.

jyntätä v. hakata kovin (jollakin esineellä t. kädellä). *jynttäp piukka ... multa.* Todennäköisesti *jyntätä* on sm. *juntata*-verbistä kehittynyt etuvokaalinen variantti. < srm. *junta* juntata paaluja maahan; lyödä kovin jtk (Wess.); vrt. kuit. rm. *jynnta* kulkea kovin ja epätasaisesti (Rietz).

jämtti a., adv. 1. a. tarkka, täsmällinen (ihmisestä ja asioista). *see o nii jämtti ihmine.* 2. adv. tasan. *kello o jämtti kaks.* < r. *jämn, jämt* tasainen, tarkka, tasapuolinen, *jämt* adv. tasan. | **jämttiraha** s. tasaraha. Lev. sm. m.

jämttiste(n) adv. tarkasti < r. *jämt* id. Mahd. myös johdos adjektiivista **jämtti** <-- (ks. luku 4.3). Lev. lm., häm.m.

jänkätä, jankata v. jankuttaa. *see jänkkä yhtä ja sama.* < rvk. (1600-l.) *janka*, srm. *janka, jänka* motkottaa, marista (SAOB), *jänka* lirkuttaa jnk kanssa (E. Hummelstedt 1939, 46). Vrt. myös SKES, jonka mukaan *jankata* voisi olla omaperäinenkin. Lev. sm. m.; NS: jankata.

järtslaaki s. sydänkohtaus < r. *hjärtslag* id. Lev. hajat. sav.m. (*järsti* sydäntauti).

jästi, jesti s. hiiva. *meil oli kans jesti, jästi tuli myähemmi.* < r. *jäst*, (1500-l.) *jest, iäst* (SAOB), mr. *iaester*, srm. [jɛst] (Wessman 1954, 672; SKES). | **jestileipä** s. hiivaleipä, **jästipulla** s. hiivaleipä. Jo Gan. *jästi, jästileipä.* Lev. sm. m.; NS: jästi.

jöö s. vaill. us. *pitää jöötä*, pitää kuria, komentaa (yl. lapsia) < ? rm. *gö-* [jö:] (koiran) haukku, (kuv.) meteli, huuto, rähinä, *gö* v. haukkua (Rietz; SAOB). Lev. sm. m. (myös *jööti*); NS.

kaati, kaatti s. päässä pidettävä huivi t. kaulaliina. *pan villanen kaati kaula.* < mr. *skaat* hikiliina, nenäliina, pyyheliina (SKES), nr. *skåt* hiki- t. nenäliina t. pääliina (SAOB). Y. Toivonen (1914, 80) ja Setälä (1912, 320) ovat yhdistäneet myös sm. murteiden *kaatterin* esiliina, pyyheliina mr. *skaat*-substantiiviin. Us. myös **kaulakaati** s. kaulaliina. Gan. *kaati.* Lev. sm. m.

kaaveli[1] s. kaulin < srm. *ka:väl, ka:vel* id., nr. *kavle* (Vendell 1884, 105; Karsten 1943, 154). Lev. lm., pohj.m., hajatietoja häm.m. (*kaaveltaikina*).

kaaveli[2] s. talon kolmionmuotoinen yläosa < r. *gavel* id. Lev. sm. m.

kaffe s. kahvi. *ja sit me saati joka pyhäaamu kaffe ja sit siihe nisuleippä sit.* Nauha 538, J. Kaila. | *mää menen kaffe keittämä.* | *juaran kaffet.* < r. *kaffe* id. (SKES: kahvi). | **kaffemuija** s. kahvia myyvä nainen torilla, **kaffeputka** s. kahvinmyyntikoju, **kaffenpöönä** s. kahvipapu (vrt. r. *kaffeböna*), **kaffela** s. kahvila, **kaffetta(a)** v. tarjota kahvia, **kaffetus** s. kahvitus. Lev. sm. m.; *kaffe* lm., siirt.m., pohj.m.; NS: kahvi.

kaffekalaasit s. kahvikutsut < r. r. *kaffekalas* id. Lev. lm.

kaffeklaarinki s. kahvinselvike < r. *kaffeklarning* id. Ks. myös **klaarinki**. Lev. lm.

kaffekuppi s. kahvikuppi. Sekamuodoste. < r. *kaffekopp* id. + aikaisemmin lainattu sm. *kuppi*. Lev. sm. m., *kaffe-* lm.

kaffeli s. haarukka < r. *gaffel* id. (SKES: kahveli). Jos Schr. (NRL). Lev. lm.; NS: kahveli.

kaffeprännäri s. kahvinpaahdin < r. *kaffebrännare* id. Lev. lm.

kaffetassi s. kahvilautanen < r. *kaffetass* id. Lev. lm.

kaffetratti s. kahvisuppilo; (kuv.) sellainen henkilö, joka on kova juomaan kahvia < r. *kaffetratt* kahvisuppilo.

kakluuni, kakeliuuni s. kaakeliuuni. *meilläki oli siin simmonen vanhaaikane kakeliuuni.* Nauha 456, E. Kavén. < srm. *kaklu:n* id. (Karsten 1943, 156), nr. *kakelugn* id., ark. *kakluŋ* (SAOB). *Kakeliuuni*-variantti on TM kehittynyt sekamuodoste. Lev. sm. m.; NS.

kalaseerata v. viettää juhlia, juhlia, järjestää pitoja. *ei siäl oikken kalaseerata nii usse.* < sr. (ÖB) *kalasera* id., nr. *kalasa* (Karsten 1914, 6). ¤ **kalaasit.** Lev. lm., pohj.m.

kalaasit, kalasit s. mon. pidot < r. *kalas* id. ¤ **kalaseerata.** Lev. sm. m.; NS.

kalprantti s. kuolio < r. *kallbrand* id. Lev. sm. m.

kalssonkit s. mon. miesten alushousut. *se-o hieno miäs, kalssonkit jalas.* < r. (1800-l. lähtien) *kalsonger*, vk. *caleconer* (Hellq.). Lev. sm. m.; NS: kalsongit.

kamfertti, kamfärtti s. kanfertti < rvk. (1700 - 1800-l.) *kamfert*, srm. *kamfärtt* id. (Turman 1929, 11), nr. *kamfer.* Lev. sm. m., *kamfä-* häm.m.; NS.

kamkofta s. lyhyt kampausviitta. *meijä fasteril oli kamkofta, siin oli proturi.* < r. *kamkofta* id.

kamraati, kamraatti, kamratti, kampraati, kampraatti s. toveri. *se o oikke mun nuaruuren kamraattini.* | *luokkakamratti tai työkamratti voi olla.* < r. *kamrat* id. (SKES), srm. *kambra:t* (Thurman 1900, 25), rvk. (1600-l.) *camerad* < as. *kamerad* (Hellq.). Lev. sm. m.; NS.

kanffiilata v. --> **skanfiilata**

karafiini s. karahvi < r. *karaffin* id. (1700-luvulta lähtien < ransk. *carafine*; Hellq.). Lev. sm. m.; NS.

karahteerata v. nimittää arvonimellä < srm. *karaktera* id. (Wess.; Karsten 1943, 167), nr. *karakterisera* luonnehtia. Lev. sm. m.; NS.

karmi s. noja, selkänoja; ikkunanpuite < r. *karm* selkänoja, vk. kehys, katettu vaunu (SKES). | **karmistuali** s. selkänojallinen tuoli. Lev. sm. m.; NS.

karnisooni s. varuskunta < r. *garnison* id.

karotti s. kulho, jonka reunat levenevät ylöspäin < r. *karott* id. Lev. sm. m.; NS.

karra s. harottavasta tukasta. *kamala karra -- tukka ei ol oikken kunnos.* < srm. (Sn, Ka) *karra, karrå* s. jostakin sellaisesta, joka harottaa joka suuntaan, *karr-huvog* (Sn) ihmisestä jolla on kihara tukka (FMOR), *karro* harittava (Vendell 1890, 85); vrt. norj. murt. *kaare, kaure* kiharainen lastu, isl. *kárr* kihara (SAOB; kåra). Lev. länsim.

kartiinit, kartinit, kardinit, gardinit s. mon. verhot, (tav.) pitkät verhot. *ja niim pal hänki puhu viäl simmost, kartiinit, häm puhu kartiinit, kravatti häm puhu viäläki vaa.* Nauha 538, M. Kaila. < r. *gardin* id. Lev. sm. m.; NS.

karvata v. --> **skarvata**

karvi s. --> **skarvi**

kaseerata, kaserata v. hylätä, poistaa joukosta. *ne kaseratan kaik noi kolilaivat taik nek kolimpolttolaivat.* Nauha 534, W. Lindroos. | *see määräs, kaikki se kaseras ne lääkket poies.* Nauha 536, O. Aaltonen. *Kaseerata* on esiintynyt jo vanhemmassa suomen kirjakielessä (NRL), johon se on tullut (sotalaista) kirjallisena lainana. < ur. *cassera något* poistaa jtk, vrt. tansk. *kassere* heittää pois < saks. *kassieren.* Arkisessa ruotsin kielessä *kassera*-verbillä on myös 'hylkäämisen, poistamisen' merkitys (ks. SAOB). Lev. pepohj.m.; NS.

kastrulli, kastruli s. kattila. *siäl-oli ... isoi kastrulei mist sitä rusinasoppa myytti.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *kastrull* id. (1700-l. lähtien; Hellq.). Lev. sm. m.; NS.

kavaja s. nuttu, lyhyt takki < rvk. *kavaj* irrallinen yläosa, lyhyt takki, pitkä paksu takki (SAOB). Lev. lm., siirt.m.; NS: kavaiji.

keppu s. astia. *pan joku keppu ränni al.* < r. *skäppa* vakka(nen), tuohinen, mr. eräänlainen astia. Muissa sm. murteissa *keppu* tunnetaan lähinnä 'kopan' t. 'vasun' merkityksessä (SKES). Jo Gan. *keppu* vasu. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

kerstuuki, kerstuki, kerstukki s. esiliina. *mää karasin ko panttin kerstuuki ette.* < rvk. *skärduk*, mr. *skärduker* kudonnainen, jota on käytetty tarjoiluvaatteisiin, myös vaatekappale, joka on valmistettu ko. kankaasta, r. *skär, skir* puhdas, aik. myös *skirduk* (SAOB), *skijrduuk* hieno (myös päässäpidettävä) pellavakudonnainen (Glossarium). *Kerstuuki* on esiintynyt jo Gananderilla ja Jusleniuksella (ks. sen etymologiasta myös Karsten 1943, 94). Lev. länsim.

kiffeli, siffeli, syffeli s. **1.** rikkalapio, us. *kontokiffeli* rikkalapio. **2.** pieni lapio < srm. *skifäl* (Vend.), *šifel* (Klockars 1933, 29), nr. *skyffel* puhdistusväline, jossa on pitkä t. lyhyt varsi ja puu- tai metallilapa; varrellinen rikkaruohorauta (SAOB; SKES). 'Rikkalapion' synonyymi on **suupsiffeli** s. <--. Lev. *k-* sm. m., *s-* lm., pohj.m.

kihtata v. --> **siftata**

kirsperi s. kirsikka < srm. *kirsbär* id. (Thurman 1900, 35), mr. *kirse-, kyrse- körsabär*, nr. *körsbär* (SKES: kirsi-marja). Lev. sm. m.

kistu s. arkku, ruumisarkku < srm. *kisto*, nr. *kista* id. (SKES). Gan. *kistu* vankila, jyvälaari. Lev. sm. m.

klaarata v. **1.** selvittää. *kyl sun täyty nyt klaaratas se assia hänen kans -- ja mää meni sit ja klaarasi.* **2.** selviytyä. *mää näyti, mä klaarasin sen* (= passin) *kans kato.* Nauha 534, W. Lindroos. **3.** selvitä (ilmasta). *ilma ruppe klaarama.* < r. *klara* id. (SKES). | **klaaranttu(a)** v. kirkastua (ilmasta); selvitä (asioista ja aineista). ¤ **klaari, klaarinki.** Gan. *klaarata* kirkastaa (viinaa). Lev. länsim.; NS.

klaari a. selvä, selkeä, kirkas. *klaari-o sano föriäijä ko pumpula flika jokkem putos,* sp. < r. *klar* kirkas, valoisa, selvä, tarkka (SKES). Jo vanh. sm. kirjakielessä (NRL). ¤ **klaarata.** Lev. länsim.; NS.

klaarinki, klaarninki s. **1.** selvike, us. **kaffeklaarinki** <--. **2.** selvitys asiasta < r. *klarning* selvike, nyk. harv. *klaring* (SAOB), srm. (Na) kalannahka, suomut ym. jolla kahvi selvitetään (Wess.); rvk. (1800-l.) selvitys, selviäminen jostakin asiasta (SAOB). ¤ **klaarata, klaari.** Lev. lm., siirt.m., häm.m., pepohj.m.

klaffi s. klahvi, laskettava levy pöydässä t. piirongissa. *sihe vois sit laitta vaik ... kahvikupit ja muut vehket ni sihe klaffim pääl, et juati siin kahvi.* Nauha 546, A. Kankkunen. < r. *klaff* id. (SKES). | **klaffihousut** t. **-pöksyt** s. (lapsilla) luukkuhousut, **klaffipiironki** s. klahvipiironki, **klaffipöytä** s. klahvipöytä. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.; NS: klahvi.

klamppari s. --> **klomppari**

klanssata v. tr. kiillottaa, intr. kiiltää. *net* (= lakerivartiset saappaat) *täytys kiiltä ja klanssata ja nee oli niim Biänet sit.* TYSKLK, S. Lustig. < r. *glansa* kiillottaa, vk. kiiltää (SAOB), srm. (Na) *glansa* kiiltää (Vend.; Wess.). Lev. länsimurt.

klantti s. laudanpätkä < srm. (ÅB) *klant* lankunpätkä, kalikka (FMOR), rvk. (ei enää käytössä) *klant* id. (SAOB), nr. *klamp* palikka, halko. Lev. lm.

klapata v. taputella, vatkata; taputtaa käsillään < r. *klappa* taputtaa, koputtaa, kolkuttaa (SKES), srm. (myös) vatkata. Vrt. **kläpätä.** Lev. lm.

klappi, klapi s. puunpilke. ... *ku saattin klapit ja halvot sisäl* ... < r. *klabb, klabbved* id. (SKES: klapi), rm. *klapp* irtileikattu oksa (Gustavson). Lev. sm. m., *kl-* länsim.; NS: klapi.

klappu s. lappu. Hyperkorrekti muodoste. < r. *lapp* id. Lev. lm., siirt.m. häm.m.; NS: lappu.

klaseerata, klaserata v. kiillottaa; kuorruttaa kakku jollakin hyytelöllä; lasittaa < srm. *glasera* lasittaa, kiillottaa, päällystää kirkkaalla kuorella (SAOB; Stenmark). ¤ **klaseerinki, klasyyri**. Lev. länsim.

klaseerinki, klaserinki s. lasitus, kiillotus, munkin kuorrutus < r. *glasering* lasitus, leivonnaisen kuorrutus, (aik. myös) kiillotus (SAOB). ¤ **klaseerata.** Lev. lm., siirt.m.

klasi s. lasi (juomalasi, ikkunanlasi, silmälasit, kuumelasi = oik. kuumemittari) < r. *glas* lasi, ruutu, linssi, juoma-astia ym., rm. *glasi* id. (Gustavson; SKES: lasi). Jo Agr. (NRL). Lev. länsim.; NS.

klasyyri, klasyri s. lasitus, kakun kuorrutus < r. *glasyr* id. ¤ **klaseerata.** Lev. lm. (*klasuri*).

kleini a. laiha, hento, heikko, ohut < srm. *klein* id. (Wess.; Klockars 1933, 40), nr. *klen* id. (SKES). | **kleinent(t)ä(ä)** v. (harv.) pienentää, tehdä ohuemmaksi, **kleinent(t)y(ä)** v. ohentua; (kuv.) laihtua. Lev. sm. m.

klenkata v. ontua. *ku toi klenkka ni sitä sanotan halttaleenaks.* | *see kuukka hiuka, se o sama ku klenkka.* < srm. (ÅB) *klinkka* id. (FMOR). Ks. äännekehityksestä myös ¤ **klenkka.** Vrt. **klinkata.** | **klenkutta(a)** v. ontua. Lev. sm. m. *kl-*, lm., siirt.m.; NS: lenkata.

klenkka, klenkku, lenkku a., s. (halv.) ontuvasta ihmisestä. *rahan tähren mä klenkun nain ... ja kun rahat loppus ni klenkku jäi* (laulu). < srm. *klinkog* ontuva, rvk. *link* ontuva (SKES). Turun murteen *klenkka*-sanaan on mahdollisesti sekaantunut myös sm. *lenko*, jota pidetään germaanisena lainana (ks. SAOB). Karsten (1915, 78) on pitänyt *lenkka*-sanaa suoraan mgerm. kantaan **lenka-* yhdistyvänä (ks. myös Karsten 1943, 213 ja 272). | **klenkkakontti** s. lenkkajalka, **klenkkari** s. nilkuttavasta ihmisestä (vrt. srm. *link-fotog*). ¤ **klenkata.** Lev. sm. m., *kl-* lm., siirt.m., häm.m.

kleuso, kleusu, kleussu a., s. 1. (halv.) suuta soittavasta, räksyttävästä t. virnuilevasta henkilöstä; suusta. *kleuso katos se-o irvileuka.* | *kleussu, se-on kahrel ässäl.* | *piräk kleusu kii*, suu kiinni. | *pir lervis kiik, ku olet niin kleusu.* 2. (kuv.) haukkumasana mistä hyvänsä huonosta esi-

neestä. *puukkoki voi olla vanha kleuso, semmone virvilä.* < srm. (Na) *glefso* haukkuva, karkea, raaka (Wess.), *gläffso* juoruämmä (Vend.). ¤ **kleusotta(a).** Lev. lm., häm.m.

kleusotta(a), kleusutta(a) v. haukkua, räksyttää. *see kleusutta ku se-on niin kleusu.* | *ei se puhu ikä asia, se vääntä ja kääntä ... se kleosotta.* < r. *gläfsa* haukkua, sekaantua ilkeästi muiden puheisiin (E. Hummelstedt 1939, 116), rm. puhua ajattelemattomasti, olla hävytön (Rietz). ¤ **kleuso.**

klihtuna, lihtuna s. liikavarvas < r. *liktorn* id., ark. myös *likktorn* (lyhyt *i*; Bergroth 1922c, 16). *Klihtuna*-variantti on hyperkorrekti. Lev. lm., siirt.m. (myös *kliftuna*), *l-* häm.m.

kliirinki s. harv. vyötäröä t. hihansuuta kiertävä reunus, linninki < rvk. **li:ning* id., nr. *linning* (<-- r. *lin* pellava; Hellq.). Hyperkorrekti *kliirinki* on eri lainakerrostumaa kuin siihen etymologisesti liittyvä TM **linninki** <--. Pohjalaismurteissa tunnetaan variantit *liininki - liitinki - liirinki*. Karsten (1938b, 205) on olettanut *liirinki*-variantissa esiintyvän *r*:n perustuvan mr. *þ*:hen (eli *þ* > *r* kuten *puori*-lainassakin). Ks. **linninki**. Lev. länsim.; itäm. *liitinki*.

kliisteri s. liisteri < r. *klister* id. (SKES: liisteri). Gan. ¤ **kliistrata.** Lev. sm. m.; NS: liisteri.

kliistrata v. liisteröidä, liimata < r. *klistra* id. ¤ **kliisteri.** Lev. lm., häm.m.

kliitu s. liitu. *ryssät ku ne kolas niil-oli jottan kliitu tai mitä salva ne ajo naaman, katos se tomu meni sisäl.* Nauha 533, W. Lindroos. < srm. *kli:to* id. (Fagerlund 1878, 303), nr. *krita* (SKES: liitu). | **kliitutaulu** s. liitutaulu. Gan. Lev. sm. m.; NS: liitu.

klimppi s. möykky, kokkare < r. *klimp* id. (SKES: limppi). Gan. Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klimppisoppa s. lihakeitto, jossa oli vehnäkokkareita < r. *klimpsoppa* id. Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klimppivellinki s. maitovelli, jossa on klimppejä < vrt. r. *klimpvälling* id. (Wessman 1939, 43). Lev. sm. m., *kl-* lm., pohj.m.

klinkata v. harv. ontua. *kyl hän klinkka vähä.* < r. *klinka* id. (SKES: linkka). *Klinkata* on uudempi laina kuin **klenkata** <--. ¤ **klinkku**[2]. Lev. sm. m. *kl-* lm. (myös 'hyppiä yhtä jalkaa'; SMS TaiS); NS: linkata.

klinkku[1] s. (oven)säppi < srm. *klinkko*, r. *klinka* ovensalpa (Wess.; SKES). Jo Schr. (NRL). Lev. sm. m., *kl-* länsim.; NS: linkku.

klinkku[2], **linkku** s. ja a. 1. ontuva; ontuvasta ihmisestä. 2. "olla klinkus" = olla koukussa t. kumarassa < srm. *linka* ontuva ihminen, *linkog, klinkog* ontuva (FMOR; Karsten 1938b, 200); merkitys 'koukussa' (< r. *gå i klinka*, murt. *klinkω* mennä koukkuun) liittyy myös **klinkku**[1]:een <--. (Ks. tästä enemmän Karsten 1943, 213 ja SKES). ¤ **klinkata.** Lev. hajat. häm.m. (*klinkkujalka*).

klintti s. kokkare, pieni nokare, pienempi kuin *klimppi* < rvk. *klint* muhkura, jonkin esineen pieni kohouma, nr. kukkula (SAOB), rm. *klint* pieni taikinanpala, klimppi (DFA). | **klinttine(n)** a. kokkareinen; likilaskuinen (leivonnaisista). 'Likilaskuisen' merkitys on tullut adjektiivista *klittinen*. Ks. **klitti**.

klipata[1] v. lyödä kevyesti. *mää kyl klippasi meijjän kakari.* < r. *klippa till* lyödä jtk nopeasti. Lev. hajat. lm.

klipata[2] v. leikata. *mää ittek klippasi vähä ...* < r. *klippa* leikata. Lev. länsim.

klippari s. filunki, ovela ihminen. *see on klippari poika kyl se tule mailmas pärjämä ... hoksa piänest.* < r. *klippare* vähän viekas, kekseliäs henkilö, srm. *klippare* sukkela henkilö (Wess.). Lev. sm. m., *kl-* länsim.; NS: lippari.

klipsata, klipsasta v. leikata (äkkinäisesti esim. hiuksia t. kangasta), napsaista (leikkaamalla). *klipsases tost nyk kappala pois.* < srm. (Na) *klifsa* napata; vrt. myös norj. *klipsa* napata (Vend.). Merkityksessä myös sekaantumista r. äänteellisesti likeiseen *klippa* 'leikata' -verbiin. Suomen puolellakin on äänteellisesti samankaltainen deskriptiiviverbi *lipsata*, joka merkitsee 'luiskahtamista' (SKES). | **klipso(t)a** v. leikata, leikellä. Lev. lm.

klitti, klittine(n) a. tahmean tiivis, likilaskuinen. *se on kauhia ku sekapulla tule suvel klittiseks kuumal ilmal.* | *se on klitti leipä.* < sr. *kliddig* tahmea; likilaskuinen. Lev. lm., siirt.m.

klommi s. --> **klummi**

klompata v. kulkea kömpelösti, niin että kuuluu koliseva ääni; kuljeskella. *klomppa kenkitten kans.* | *klomppa pisin kaupunkki.* | *mennäk klomppa tual.* < srm. (Ki, Na) *klompp(a)* kulkea raskain askelin (FMOR; Wess.: klumpa), r. *klumpa* muodostaa kokkareita; (ark.) juosta puukengillä tms. raskain askelin = *klampa*; rvk. (vielä 1700-l.) "-- jag klumpar på ett ben" (SAOB). Geneeristynyt (sekundaari) 'kuljeskelemisen' merkitys rinnastuu lähinnä srm. (Na, Ki) ilm. *klompp(a) i väg* saapastella tiehensä (FMOR; Wess.: klumpa). ¤ **klomppa-, klomppari.** Lev. lm., pohj.m.

klomppakontti s. halv., henkilöstä, joka kulkee huonosti, vars. jos toinen jalka on lyhyempi. Sekamuodoste. < srm. (Kv) *klomppfoωt* id. (FMOR), nr. *klumpfot* (ks. Hellq.) + TM *kontti* jalka. ¤ **klompata.** Lev. lm., pohj.m.

klomppari, lomppari, klooppari, klamppari s. = ed. *klamppari oli aika klomppakontti.* | *kui sä olet tommoseks klompparik tullu? Klomppari* korreloi semanttisesti ¤ **klompata** <-- verbin kanssa ja voi olla tästä kehittynyt johdos. Todennäköisesti sen taustalla on kuit. osittain myös srm. (Ho) a. mask. *klompor* 'klumpig' (FMOR); samaten *klamppari* on sekaantunut Turun murteessa semanttisesti *klompparin*, vaikka r. *klampare* merkitsee alkujaan 'työntekijää, jota käytetään puukuorman purkamiseen ja lastaamiseen', 'henkilöä, joka pinoaa tiiliä' ja 'puunlajittelijan esimiestä' (vrt. kuit. r. *klampa* = *klumpa*). Muualta suomen murteista on vielä tietoja myös alkuperäisestä merkityksestä 'päällysmies' (SMS). Joidenkin hyvin iäkkäiden informanttien mielestä *klomppari*-sanue viittaa lisäksi koiruuksia tekevään ihmiseen, esim. *se o aika klooppari, teke koirut.* Kun tähän viittaava merkitys tunnetaan (?nyk.) satunnaisesti myös srm. murteissa (Sm): *klampare* epärehellinen ihminen, petkuttaja (FMOR), on vaikea arvioida merkityksen lainautumissuuntaa. Lev. lm., siirt.m.

klomsso, klompso a. kömpelö. *olet sä ny aika klomsso.* < srm. *klomssω, klomsso(gär), klomsot* kömpelö, kankea, avuton, huono (Vendell 1890, 88; Wess.; Karsten 1943, 214), nr. *klumsig.* | **klomssotta(a), klompsotta(a)** v. *mennäk klomssotta*, mennä kengät lonksuen. Jo Gan. *klomssu.* Lev. lm., pohj.m.

klona s. ruuput, pitkästä valikoinnista jäävät tähteet. *klona jää kätte.* Takaperoisjohdos verbistä ¤ **klonata.** Lev. häm.m.

klonata v. penkoa (laatikoita), kähmiä, sormeilla. *klona ja klona ja lopultas jäi klona kätte.* | *mitä siäl mun laatikossani klonat?* < srm. (Na) *klona åt sig* rohmuta (FMOR), *klona* käsitellä varomattomasti (Wessman 1939b, 44), repiä, raapia (Wess.) sormeilla, hyväillä (Fagerlund 1878, 305), kynsiä, repiä (SAOB). Gan. *klonata.* | **kloni(a), klonita** v. penkoa; jo Lönnr. *klonia* etsiä, sekoittaa, nuuskia. Ks. *klonata-* ja *klonia*-tyyppisiin johdosryhmiin sopeuttamisesta tark. 4.2.2. ¤ **klona.** Lev. sm. m., *kl-* lm., siirt.m., häm.m.

klonkata v. nilkuttaa; kulkea hitaasti t. kömpelösti. *see klonkka konttias.* < r. *lunka* juosta hölkyttää (SKES: lunkata), rm. *klònnka, klùnnka* (DFA), srm. *lunka* juosta hitaasti; ontua (SAOB), *klunka* id. (Wess.); lähimpänä äännevastineena on kuit. (SKES:sta poiketen) pidettävä srm. (Pa, NL) *klonka*-asua '(mm. suurista saappaista) lonksua' (FMOR). | **klonkutta(a)** v. "tullak klonkutta" = tulla laiskasti kävellen. Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klontti, klöntti s. kokkare < srm. *klont, klunt* kokkare, möykky; haukkumasana lapsesta (FMOR; Vend. 1895, 174; Wess.: klunt), nr. *kluns*, srm. *glunt, glontt* paljas, korkea ja tasainen kallionhuippu (Wess.). Suomen vanhassa kirjakielessä on esiintynyt asu *kluntti* 'alaluokkalaisen' merkityksessä (NRL). | **klonttine(n)** a. muhkurainen, kokkareinen. Lev. sm. m., *kl-* länsim., NS: klöntti.

klooki a. kiero, ovelan viisas; mutkikas, ihmeellinen, merkillinen (asioista). *se oli vähä klooki asia.* | *se sanos niin klookiste.* < nr. *klok* viisas (SKES); rvk. *kloker* (myös) ovela, kavala; konstikas (Söderwall). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m. (lm. myös *klook(k)u*).

kloosutta(a) v. puhua (muitten asioita); haukkua, puhua ikävällä tavalla. Kulkee ja *kloosuttaa* kaikki asiat ympäriinsä. *kyl mä kloosuti sem pahampäiväsest.* | *aina se kloosutta.* Jo vanhemmassa suomen kirjakielessä on esiintynyt *gloosu* selitys, joka näyttää rinnastuvan vur. *glosa* 'pilkkapuhe, sananparsi' -sanaan (< lat.; NRL). Turun murteen 'puhumisen' ja 'lörpöttämisen' merkitys on vielä selvässä yhteydessä vanhemman kielen 'selitykseen'. Sen sijaan tästä lisää pejoratiivistunut merkitys 'haukkua' lienee osittain syntynyt assosioitumisesta **kleusottaa** <-- verbiin. Samat merkitykset on myös lm. *kloosuttaa, kloosottaa* -verbillä (SMS). Lev. lm., hajat. (*l-*) myös häm.m.

klopata v. lyödä kovin jollakin esineellä. *se kloppas vähä äkki.* < srm. *klobba*, nr. *klubba* nuijia, lyödä (Vendell 1884, 108); vrt. myös sr. *klobba* (vielä 1800-l.) piiska (SAOB). Vrt. **klupu** ja **klopo**. Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klopo a. kömpelö, karkean ruma. *sill-o vähän klopo käytös.* | *se-o aika klopo näköne.* < srm. *klåpog* huono, kehno (Vend.), *klobbog* raskas, karkea, kömpelö (FMOR); vrt. myös srm. *klobbo* varsta (Vendell 1884, 108), *klåbbå* (Gustavson: klubba) tukinkappale, *klubb* möhkäle (Peterson), nr. *klubba* nuija. Vrt. Lönnr. *klopo* muodoton, karkea esine. Etymologisesti samaa alkuperää on myös **klupu** varsta <--. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

kloppi s. 1. nuori poika, us. *pojankloppi*. 2. kuhmu (päässä); kokkare. *see sai aika ison klopim päähä.* | *see* (= liikavarvas) *oli aika kloppi jo.* Etymologisesti *kloppi* on samaa alkuperää kuin **klopo** <--. < r. *klobb, klabb* lyhyt, paksu puupala, suuri koho, kömpelötekoinen lapsi (Rietz), srm. *klobb* pieni kallioinen kari meressä (Fagerlund 1878, 305), rm. sairauden aiheuttama turvotus; kokkare; vrt. myös srm. *klubber* (< *klubb*) köntys, *klobbus* köntys, tollo jne. (ks. Vend.; SAOB). | **kloppimaine(n)** a. poikamainen. Ks. myös Grönholm 1974: kloppi. Lev. sm. m., *kl-* etup. länsim.

klossi s. 1. puupalikka, puinen kappale, puunpätkä (jota yleensä käytetään estämään jotakin vierimästä). 2. nuori poika, us. *pojanklossi* < r.

kloss, klots pölkky, möhkäle (SKES: klossi palikka). 'Nuoren pojan' merkitys on ilmeisesti **kloppi**-sanan semanttista analogiaa. Gan. Lev. sm. m., *kl-* länsim.; NS.

klotata, klutata v. liata, tuhrata; loiskuttaa, sotkea vedellä < sr. *klotta* id. (Stenmark), rm. *klotta* liata, loiskuttaa (Vend.; Wess.; Karsten 1943, 215), *glota* sutata, sotkea vedellä, roiskuttaa, räiskyttää (Ihre), nr. touhuta jnk vetisen aineen kanssa (SAOB), nr. *kludda* id. (SAOB). Gan. ¤ **klotta, klottinen.** Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klotta s. (märkä) tahra < srm. *klott, klutt* tahra, laski (Vend.; Wess.), vain srm. laski (SAOB); liittyy verbiin ¤ **klotata** <--, josta on tullut loppu-*a* takaperoisjohdon vaikutuksesta. | **klottane(n)** a. likainen, suttuinen. Lev. vain *klottu* siirt.m., pohj.m.

klotti s. **1.** kokkare. *ei ollut tarppeks vispattu ... oli klotei.* **2.** kuhmu. *sill-oli aika klotti tulluk ku se kaatus.* < srm. *klodd* möykky, yhteenkasaantunut massa; kömpelö, paksu ihminen; lapsi, *klott* (Fb) räkäklimppi (Vend.; SAOB; Karsten 1943, 215). Vrt. nr. *kloss, klots* (< germ. **klutta-*; ks. tark. Hellq.: kloss) | **klottine(n)** a. muhkurainen. Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klottine(n) a. tahrainen < srm. *klottig* id. (Stenmark), srm. *klotti(gär)* tahrainen, inhottava (Vendell 1884, 109).

klukata v. hikata, nikotella < r. *klucka* kaakattaa, kotkottaa (linnuista, kuv. myös ihmisen naurusta), rvk. (1600-l.) kurlata (SAOB). | **klukutta(a)** v. nikottaa. ¤ **klukka.** Lev. lm.

klukka s. harv. nikotus < r. *kluck* kaakatus, kotkotus. ¤ **klukata.** Lev. lm.

klummi, klommi, flummi s. virhe (us. kirjoituksessa); munaus. *tehdä klummi* tai *tuli aika klummi*, virhe kirjoituksessa tai käytöksessä. Karsten (1943, 215) on arvellut, että *klummi* ja *klummata* yhdistyisivät mahdollisesti srm. verbiin *krumma* musertaa, rypistää, lommottaa. Sananalkuinen konsonanttiyhtymän muutos (*kr* > *kl*) viittaa kuitenkin *klummin* sekaantumiseen sm. *lommo*, lm. *klommo* -substantiiviin ja r. *kluns* kirjoitusvirhe, srm. (Na) *klomo* naarmu (Wess.: klomma) -substantiiveihin. Turun murteessa ei ainakaan enää tunneta verbiä *klummata, klommata*, joka muissa sm. murteissa merkitsee 'aliarvostamista, pahan puhumista ja pilaamista', esim. *o se kamal ihmine ko tosa ain klomppa ja klummas vasika semsek et mene yli aera* (UusK). *Klummata*-verbi näyttää semanttisesti yhdistyvän selvemmin Karstenin mainitsemaan srm. *krumma*-verbiin, kun taas substantiivia *klummi* ei voi semanttisin perustein yhdistää samakantaiseen srm. *krumme* leivän pehmeä sisäosa -substantiiviin. *Flummi* on Turun murteessa kehittynyt hyperkorrekti asu. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

klunssi s. pahkura, möykky < r. *kluns* id., srm. *klωns* pahkura; kömpelötekoinen ihminen (Wessman 1939b, 45). Lev. lm., häm.m.

klupu s. harv. **1.** varsta. **2.** kuhmu. *Klupu* liittyy etymologisesti sanaan **klopo** <--. < srm. *klobb, klωbb* (Wess.: klubb), *klubbω, klobbo* varsta, tukin pää yms. (Vendell 1884, 108; SAOB; Karsten 1943, 215; SKES). 'Kuhmun' merkitys, joka tunnetaan myös muissa sm. murteissa (SMS; SKES), tulee r. *klubba*-sanaan etymologisesti liittyvistä rm. *klubb, klobb* -kannoista, joiden 'kokkare' ym. merkityksistä ks. **kloppi**. Lev. sm. m., *kl-* lm., siirt.m., pohj.m.

klutata v. --> **klotata**

kluttu s. **1.** sammakon kutu. **2.** laimeasta nesteestä, esim. maidosta t. kahvista: *se-o ihan kluttu.* | *kaffenkluttu. Kluttu* on etymologisesti samaa alkuperää kuin **klotta** <--. < srm. *klott, klutt* lika, laski, hyytelöntapainen aine, (Na) liattu vesi, sr. (myös) petkutus, fuskaaminen (Vend.; SAOB). Lev. (merkitys 2) sm. m., *kl-* länsim.

kluutti s. **1.** kluuttikangas (esim. kirjojen kansissa). **2.** (kuv.) oikein huonosta ja risaisesta kankaasta tai vaatteesta, ohuesta ja rypistyvästä kankaasta < r. *klot* eräänlaisen puuvillakankaan nimitys, yl. käytetty kirjoihin (SAOB), rrm. *klut* riepu, räsy, kankaanpala (DFA); vrt. myös srm. *klu:t* puolisukka (Karsten 1943, 215), *kluta* räsy (FMOR) ja (Na) *klu:to(gär)* paikattu (Wess.). Lounaismurteissa ja pohjalaismurteissa *kluutti - kluuti* merkitsee yl. 'tiskiräsyä'. NS: kluutti 'puuvillakangas'.

klyyvari s. harv. keulassa oleva viistopurje; (leik.) isosta nenästä < r. *klyvare* id. (SKES: kliivari). Lev. lm., kaakk.m., pepohj.m.

klänninki, länninki s. leninki. *mut viimisel vuadel nin mä olin tual Paattivarvis Ruissalos ja siäl yks neiti Vestin piti, neolo meil länninkit ko isä meni naimisiin sillon.* Nauha 537, L. Sjöholm. < r. *klänning* id. (SKES: leninki). Lev. sm. m.; *kl-* länsim.

kläppi s. kakara; poikaviikari < srm. *kläpp, klepp* pieni lapsi (Vendell 1890, 89; Wess.); puukapula, sr. (ark.) lapsi; kari, kallio (Karsten 1943, 307; Ahlbäck 1946, 141). R. *kläpp* on mahd. kontaminaatio < mr. *kläpper* kellon kieli + *klimper* möykky (vrt. myös Hellq.). Lev. länsim.

kläpätä v. **1.** lyödä (kellosta). *kirkonkellot kläppä. Kläpätä* tunnetaan tässä merkityksessä jo vanh. sm. kirjakielessä (NRL). **2.** taputtaa (käsillään). *ruvekka nyt kläppämä.* < srm. *kläppa* soittaa kirkonkelloa (SKES), lyödä (kellosta), soida, pitää ääntä (SAOB). 'Taputtamisen' merkitys on liittynyt *kläpätä*-verbiin r. *klappa*-verbistä 'taputtaa'. Ks. myös **klapata**. Lev. (merkitys 1) sm. m., *kl-* länsim.

kläämi(ä), kläämitä v. tuhria, klähmiä, käpälöidä, levittää jotain vetelää ainetta (esim. voita) pitkin paikkoja; käpälöidä; lääppiä toista ihmistä. SKES:ssa *kläämiä*-verbiä on pidetty omaperäisenä ekspressiivisanana. Todennäköisesti kuit. lainasana, koska ruotsin yleiskielessä ja murteissa on *klema*-verbillä aivan samat merkitykset ja vars. murteissa myös merkitys 'osoittaa liian suurta hellyyttä, hyväillä' (SAOB), rm. *klä'jma* levittää voita päälle; lääppiä (FDA), srm. (Na) *klä:ma* (FMOR). Lev. sm. m., *kl-* länsim.

klöntti s. --> **klontti**

knaftata v. vähentää, puuttua. *aina se knaftas. aina se knaftistem punnitti.* < **knafti** <--. Verbin kehittymiseen on voinut vaikuttaa myös rm. *knappa* vähentää, rajoittaa (Peterson), nr. olla riittämättömästi, puuttua. ¤ **knafti.** Lev. lm., siirt.m. (yl. *(k)nahtata*).

knafti a. vajaa. *ai ai se o hiukan knafti. pant täysmitta.* < srm. (erit. ÅB) adv. *knaft, knappt* vajaasti (Fagerlund 1878, 126; Gustavson; Karsten 1943, 216), nr. *knapp* vajaa. ¤ **knaftata.** Lev. lm. (myös *(k)nahti*).

knaftiste(n) adv. vajaasti < srm. *knaft* id. Ks. **knafti.** Lev. lm.

knalli s. kovan leivän jyrsitty pala. *älä jätä noit leivän knallei toho.* < r. *knall, knalle* paksu, kova leipä, vanha kovettunut leivänpala, srm. (ÅL) *knall* (Wess.: knalle), rm. *knall(e)* pieni kova pala (SAOB). NS: 2. knalli.

knappi s. nappi. *see knappi meni aina sit ku hävis, ni ja sit maksetti aina sit knapeil kunei mittä raha ollu.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *knapp* id. (SKES: nappi) Jo Gan. *knappi.* | **knapelline(n)** a. napillinen, **knapiton** a. napiton. Lev. sm. m., *kn-* länsim.; NS: nappi.

knepata v. --> **knipata**

knepo a. (us. tytöstä) nokkelaälyinen, näsäviisas; pieni, siro. *se-o sit niin knepo flikka.* | *sul sopi sit hyvi fliittikärkinen kenkä ku sull-on niin knepo jalka.* < srm. (Na) *kneppo* nainen, joka ei välitä vastata, kun häneltä kysytään, nipistää (r. *knäpper*) vain suunsa kiinni; ylpeä nainen (Wess.: knäppa), *kneppo(gär)* ylpeä (Wess.), *neppo* ylpeä; ylpeä nainen (Thurman 1929, 22), *kni:po* sellainen joka nipistää; ylpeä (Wess.). Merkityksestä 'pieni/siro' ei ole tietoja srm:sta, vaan se on omapohjaista laajentumista; vrt. lm. (Hal) kontaminaatio *knepsakka* (? *knepo* + *näpsäkkä*) kevyt, sulavaliikkeinen. Lev. lm.

kneppari s. kengän kiinnitin, neppi < r. *knäppare* väline, jolla napitetaan, (vk. myös) kiinnitin (SAOB). | **knepparikenkät** s. nappikengät, **knepparikoukku** s. väline, jolla saatiin kengän knepparit kiinni. Lev. sm. m., *kn-* lm., häm.m., sav.m.

kneppi, neppi s. painonappi < r. *knäppe* id. Lev. sm. m., *kn-* lm.

knihti, nihti, knifti s. vanginvartija. *ja sit oli sanottin kniftiks sit sanotti, ei sillom puhuttu vankivartijast, ku knifti.* Nauha 538, J. Kaila. | *ne knapi oli simmossi tölöi, ne oli simmossi nihtitten takist tölöi.* TYSKLK, K. Toivonen. < vur. *knikt, knekt* sotamies, renki (SAOB), srm. (NL) *knikt* (Vendell 1884, 112). Jo Schr. 1500-luvulla merkitykset 'sotamies; vanginvartija' (SKES: nihti). Hyperkorrekti asu *knifti* tunnetaan muuallakin lounaismurteissa. Lev. sm. m., *kn-* länsim.; NS.

kniidata v. harv. hangata, puhdistaa hankaamalla < r. *gnida* id. Hajat. lm. (Pern *kniitata*).

kniipata v. sattua, nipistää jostakin paikasta esim. sydämestä t. vatsasta. *ai mun kniippas vatast.* | *munt kniippas niin.* < r. *knipa* nipistää. Lev. lm., pohj.m.

knipata, knepata, nepata v. lyödä niin että kuuluu näpsähtävä ääni, antaa luunappi. *lapsiki knepata.* | *see knippas vähä.* < r., srm. *knäppa* lyödä niin että kuuluu läpättävä ääni (FMOR; SAOB), rm. *knippa* näpäyttää sormilla (DFA). | **knipautta(a)** v. näpäyttää. Lev. länsim.

knippu s. nippu < srm. *knippω, knippo* (Vendell 1884, 112) id., r. *knippa*, sr. *knippe*, obl. *knippo* (SAOB; SKES: nippu). | **kniputta(a)** v. niputtaa. Lev. sm. m., *kn-* länsim.; NS: nippu.

knopata v. lyödä niin että kuuluu paukahtava ääni; antaa luunappi. *knopatas pari kertta ovem pääl.* < srm. (ÖB) *knopp(a)*, yl. *knoppa kuli* lyödä jt jääkokkareella (FMOR), r. *knåpa* (vk. vielä 1800-l.) ahertaa, lähteä; lyödä (SAOB), srm. *knopas* tapella, *knopa* ottaa jk hengiltä (Vend.). | **knoputta(a), noputta(a)** v. koputtaa sormella. *Knoputtaa*-verbiin on sekaantunut myös sm. *koputtaa*. Lev. sm. m., *kn-* lm., pohj.m.; NS: nopata.

knuffata v. harv. töniä, töniskellä, tuuppia. *hän knuffas mun oja.* < r. *knuffa, knuffas* id. Lev. siirt.m.

knuppi s. **1.** päänuppi; nuppi, pää jossakin esineessä. *sill-on terävä knuppi.* | *lipputankon knuppi ja knuppineulaski on knuppi.* **2.** (kukan)-nuppu. *se on kukkasen knuppi nii.* < r. *knopp* pieni pyöreä esiintyöntyvä kuula t. nappi; neulanpää, (ark.) pää; kehittymätön verso, silmu (SAOB), nuppu (SKES: nuppi). Jo Schr. (NRL). *Knuppi* on etymologisesti samaa alkuperää kuin **knuppu** <--. | **knuppineula** s. nuppineula (vrt. sr. *knoppnål* id.; SAOB). Lev. *kn-* lm., siirt.m., pohj.m.; NS: nuppi.

knuppu s. nuppu < srm. *knupp, knopp*, nr. *knopp* id. (Wessman 1938b, 208; Karsten 1943, 216; SKES: nuppi). Jo Schr. (NRL). Ks. **knuppi**. NS: nuppu.

knyytti s. nyytti, käärö, mytty < r. *knyte* id. (SKES: nyytti). Lev. sm. m., *kn-* länsim.; NS: nyytti.

knäkkileipä s. näkkileipä. Sekamuodoste. < srm. *knäkki-brö* id. (Vendell 1884, 114), nr. *knäckebröd* + sm. *leipä* (SKES: näkki[3]). Lev. *kn-* lm., pohj.m.; NS: näkki.

knääkki s. **1.** koukku; koukkua muistuttava pieni työkalu, jolla möyhennetään esim. kukkamaita. **2.** (halv.) us. *äijänknääkki* äijänruipelo, kuivettunut vanha äijä. *se o semmonen knääkki.* < r. *knäck* taivutus, taipunut paikka esineessä, vinkkeli; työkalu, jossa on ulostyöntyviä piikkejä (SAOB); sokki, parantumaton vaurio (Ill.). Myös r. murteissa *knäck*-sanaa käytetään patologisesti koukussa olevasta ihmisestä (Vend.), vrt. myös srm. *knäkot* [knä:-] kumaraselkäinen (Vend.). Tähän liittyvät merkitykseltään sekundaarit variantit srm. *knä:kel, knä:käln, knä:kil* piru, myös ihmiseen viittaavana haukkumasanana ja *kneka* ihminen, joka ei saa mitään aikaan; heikko, ontuva ihminen (FMOR). Vrt. myös rvk. *kneka* [kne:ka], rm. *knika, knäka* kulkea polvet koukussa ja vaivalloisesti, laahautua eteenpäin (Rietz; SAOB), srm. (Iö, Ho) *kneka* kulkea huonosti (Wessman 1938c, 152), rvk. *knek* [kne:k] (vielä 1800-l.) polvien taivutus; vaikea vamma, *på knek* rappiolla, *på kneken* juovuksissa (SAOB). Ks. myös **knääkkä**. ¤ **knääkätä**. Lounaismurteissa tunnetaan yleisesti molemmat em. merkitykset, siirtymämurteissa vain 'koukun' merkitys.

knääkkä s. harv. **1.** (laihasta) ihmisestä, yl. miehestä; *knääkki. ai knääkkä, se o enempi laiha, kyl voira sanno naisestki.* **2.** halv. yl. miespuolisesta heilasta. *see kulki knääkän nimel.* | *otak knääkkä muka. Knääkkä* liittyy alkuperältään ja merkitykseltään sanaan **knääkki** <--. Loppuvokalismiin on voinut vaikuttaa rvk. *knek*-sanan ohella myös sm. *kääkkä*. Kehnoon ihmiseen viitattaessa on kuitenkin *knääkki*-asu säilyttänyt 'koukussa olemisen' mielteen 'koukkumaisen työkalun' rinnalla. Sen sijaan *knääkkä*-asuiseksi mukautunutta varianttia on Turussa ruvettu käyttämään erityisesti kehnoon miespuoliseen heilaan viitattaessa. Muissa sm. murteissa *knääkkä* on yleisesti haukkumasana kehnosta ihmisestä, esim. "suus kiinni vaan sinä knääkkä" (Kivi; NS). Myös Turun murteessa on em. primaari käyttö yleensä haukkumasanana tunnettu, mutta monen mielestä merkitykseen liittyvä laihuuden piirre tulee selvästikin *knääkki*-variantin koukkumaisuudesta. Ks. **knääkki**. NS.

knääkätä v. ottaa, näykätä (vähän ruokaa); (kuv.) nälviä. *mää knääkkäsi siit pala.* | *tarttek hänen nyt knääkätä.* < r. *knäcka* murtaa, taittaa. TM kuvaannollinen kehitys omaperäisten *näykkiä* tms. verbien analogiaa. Verbin ääntеellinen kehitys ja merkitys korreloivat substantiiviin ¤ **knääkki** merk. 1. | **knääkki(ä)** v. koukkia, näykkiä; (kuv.) nälviä. *älä knääkis simmosist vanhoist assioist. i*-vartaloiseksi sopeutunut *knääkkiä* tunnetaan muuallakin lounaismurteissa, **knääkästä** v. koukaista. *knääkäses*

tost vähä, **knääkäys** s. pieni lohkaisu t. pala jtk; koukaisu. Lev. lm., siirt.m.

knääveli(t), knäveli(t) s. vahalla kierretyt viikset < r. *knävel-borr* huuliparta (SKES: nääveli). Lev. lm., hajat. pohj.m.

knööli s. 1. pahkura; muhkura, mukula esim. jossakin juurikasvissa. *sill-o simmonen knööli otas.* | *karull-on knöölei.* | *tuli oksanknöölei ku lattia kulus.* 2. pojannulikka < r. *knöl* paisuma, pahkura; (ark.) karkeatekoinen mieshenkilö, köntys (SAOB), srm. *knöla* pieni ja muhkurainen nainen (Wess.), srm. *knöl* renki, pojannulikka (Rietz). Lev. lm., pohj.m.

koijja, koijju s. koiju, koju, lasten rakentama leikkipaikka; myyntikoju; makuupaikka laivassa. *mennä ostama juutalaisten koijast.* Nauha 540, M. Jalava. | *määki makasin koijas, mull-oli koija poikittai laivas.* Nauha 457, H. Hultin. < r. *koja* pieni koju, asumus, koppi, *koj* (laivassa) makuupaikka, rvk. myös *koja* makuupaikka (SAOB; ks. myös SKES: koju). Lev. sm. m.; NS.

koijjari s. --> **skoijjari**

koijjata v. --> **skoijjata**

koijji s. --> **skoijji**

koli s. harv. kivihiili < r. *kol* id. (SKES). Muissa sm. murteissa merkitys on yl. 'sysi, sysimiilu'. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.; NS.

kolla s. harv. kengänkoron rauta < r. *skolla* id. (SKES). Lev. lm, siirt.m., häm.m.

komfoijjata v. petkuttaa, haalia itselleen petollisella tavalla. *see komfoijjas ittelles piänel falskiurel.* < srm. (Pa) *konfoj(a)* hamuta itselleen vääryydellä (Wess.: konfoja), nr. *konvojera* saattaa (Mantere 1967, 98; ks. myös Hellq.). Wessman on arvellut, että srm. sanalla olisi voinut olla aiemmin laajempi levikki, koska Kuopion suomessakin tunnetaan *konhoiata.* FMOR:stä onkin löydettävissä lisäksi jokunen hajatieto (Sj, Te, Vö) verbin käytöstä. Lev. lm., pohj.m., hajat. sav.m. (Kuop).

komppuleerata v. komentaa, pitää kuria. *see on kova ihminen komppuleerama.* < r. *komponera* yhdistää, säveltää, vk. asettaa riita, tehdä loppu riidasta t. kiistasta (SAOB); mahd. myös sekaantumista verbiin **komteerata** <--. Asu *komppuleerata* tunnetaan länsimurteissa; paikoin myös *komppuneerata.*

komteerata, komterata v. komentaa. *ei munt nii vaan komterata. see verra nokkava mää ole.* < srm. *komde:r(a)* (Wessman 1951, 14), nr. *kom-*

mendera käskeä, sanoa jstk asiasta (vk. 1600-l.): *comder-* (SAOB). Lev. sm. m.; NS.

komuri, komuti s. kannellinen pesukaappi, komudi < rm. *komω:r* (Vend.) id., nr. *kommod* id. (Ks. myös Renkonen 1954, 160.) Lev. sm. m.; NS: komuuti.

konkata v. "mennä konkata" = kulkea raskaasti < srm. *kånka* kulkea raskaasti, lönkyttää (Vend.), nr. *kånka* kantaa retuuttaa. Lev. sm. m.; NS: konkata 'hyppiä yhdellä jalalla'.

konki s. käytävä < r. *gång* id. (SKES). Gan. Ks. **porttikonki**. Lev. sm. m.; NS.

konstmaakari s. taitoja omaava henkilö, temppuilija < r. *konstmakare* id. Lev. sm. m.

kontrolleerata v. kontrolloida. *kansalaissorat on ain, kunne ne ol missän kontrolleerattu, ni ne on raakoja.* Nauha 552, A. Ahti. < r. *kontrollera* id. Lev. hajat. häm.m. (*kontrollata*).

kontturi s. 1. us. *ruakakontturi* ruokakomero. 2. konttori. *tämä siskomiäs se on tual noi sataman kontturis.* Nauha 535, O. Aaltonen. < r. *kontor* konttori. Varsinkin suomenruotsissa (mutta myös rr. murteissa) *kontor, matkontor* merkitsee myös 'ruokakaappia, kulmakaappia' ja 'erillistä säilytyskomeroa' (DFA; SAOB; ks. myös Renkonen 1954, 124-125; SKES). Lev. lm., häm.m., pepohj.m.; NS: konttori.

koolata v. kohottaa malja, skoolata < r. *skåla* id. ¤ **kooli**. Lev. sm. m.; NS: skoolata.

kooli, skooli s. malja; posliini- t. lasiastia, us. *soppakooli* s. keittokulho. "*ostaka soppa kymmenen penni kooli.*" TYSKLK, R. Rantanen. < nr. *skål* malja (SKES). Gan. *skooli*. ¤ **koolata**. Lev. sm. m.

kooltolmari, koolstormi s. harv. kaalikääryle < r. *kåldålma*, mon. *-ar* id. (SAOB). *Kooltolmari* perustuu r. monikkomuotoon; epäsäännöllisesti kehittynyt (analoginen *s, l* > *r*) *koolstormi*-variantti on loppuvokaalinsa (*i*) osalta rinnastettava srm. (NL) asuun *kå:ldolm* (FMOR).

koritooni, koritoni, koritoori s. pitkä käytävä, josta menee ovia eri puolille < r. *korridor* id. Lev. *koritooni* pohj.m.

kornutti s. Kornuttiviina t. kornutti (= viina, viinaryyppy) oli tarjottava, kun ensimmäisen kerran meni esim. laivalla jostakin tietystä kohdasta (merimiehillä Tanskan salmi oli tällainen paikka) tai ennen kuin otettiin käyttöön uusi savupiippu. *oli sillo semmonen tapa, et ku Tanska sundist meni ensmänen kerta ni, jossei ostanuk kornutti ni sit tervatti.* Nauha

538, J. Kaila. | *kornuttiviinak kans tai ei mens sauhut ulos.* | *niil kukka* (= jotka) *sitä oli rakentanu, niille yleensä tarjottin kornutti.* | *sille lyärä lasi rakko jolle* (jollei) *kornuttiviina tule.* < r. *kornut* vk. henkilö, joka on kypsyyskokeen alainen ja jonka täytyy pitää sarvilla varustettua päähinettä päässään siihen saakka, kunnes läpäisee kokeen; (rvk. 1600-l. elliptisesti myös) kornuttiolut (r. *kornut* < lat. *cornutus* sarvilla varustettu; SAOB). Lev. lm.

korrata v. liukua jäällä. *nyt täyty väkisin korratak ku o uutta lunta.* | *kakarat on korrannu alta.* < srm. (ÅL) *skorra* liukua mäkeä (FMOR), r. *skurra på isen* id., srm. *skurra* ajaa kelkalla, vrt. norj. *skorra* liukua jäällä (Vend.). Lev. sm. m.

korsteeni, korsteni s. savupiippu < r. *skorsten*, srm. *skårrstäin* id. (SKES). | **korsten(i)piippu** s. savupiippu. Gan. Lev. sm. m.; NS.

korstraaki s. veto, läpiveto < r. *korsdrag* id. Lev. lm.

kostyymi s. puku < r. *kostym* id. (ks. myös Renkonen, 1954, 161). Lev. häm.m.; NS.

kotskärryt s. mon. kottikärryt. *kotskärryt, kotskärryt nee oli ja nykyän ne on kummipyäräset ja sillon oli puupuärä vaa ja kolisivat.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *skottkärra* id. (SKES). Sana esiintyy jo Lönnrotilla metateesimuodossa *kotskärryt*, joka on todennäköisesti sekamuodoste: r. *skott(kärra)* + sm. *kärryt* (jo Agr. ks. NRL). Lev. lm., häm.m., siirt.m.; NS: kottikärry.

kraadata v. --> **kraarata**

kraakku[1], **kraaku** s. variksenmarjan varpu < r. *kråkbär*, srm. *kråkon* id. (SKES). Gan. *kraaku.* | **kraak(k)uluuta** s. variksenmarjan varvuista tehty luuta. Lev. sm. m., yl. *kraaku* länsim.

kraakku[2] s. padankannatin < srm. *kra:ko*, *kra:ku* id. (Vend.); vrt. myös SKES, jonka mukaan *kraakku*[2] < *kråka, kråko* jne. id. Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS: kraakku, 2. raakku.

kraana s. 1. hana. 2. nostokurki < r. *kran* id. (SKES: krana). Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS.

kraappi(a) v. raapia < *skrapa* id. (Karsten 1943, 221). Ehkä osittain omaperäinen (ks. SKES: raappia). Jo Gan. Ks. myös **krapata** <--. Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS: raapia.

kraarata, kraadata v. heilastaa, riiata. *nee on kraadamas ... ne kulki käsikoukku.* Ilmeisesti TM johdos substantiivista **kraari**[2]. Muissa lounais-

murteissa tunnetaan myös johdos *raaritella* (<-- *raari*) pitää kalliina. ¤ **kraari**[2]. Lev. lm.

kraari[1] s. 1. aste. *kui mont kraari mahta ollat tänäpä?* 2. arvoaste. *ompas siin otettuk kraarit tarkka*, arvot (ihmisistä) < r. *grad* id. (SKES: raati[2]). | **kraarilasi** s. astemittari. Lev. lm., häm.m., pohj.m. (us. *kraati*).

kraari[2] a. raari; rakas < r. *rar* harvinainen; erinomainen; rakastettava. | **kraaripari** s. nuori, seurusteleva pari. Hyperkorrekti *kraari*[2] on ehkä sekaantunut *kraari*[1]:n kanssa. Joissakin sm. murteissa *raari* on sekaantunut myös *(k)laariin* (SKES: raari). ¤ **kraarata**. Ks. myös **raari**. NS: raari.

kraavi a. vähän suolainen; tuoresuolattu < r. *grav* id., vk. vain *gravlax* (SAOB). Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

krai, kraka s. kaulus, us. mon. *krakat* kovat kaulukset < mr. *kraghi* kaula, kaulaa suojaava peite, kaulus, vur. *krage* (Streng 1915, 74), nr. *krage*, vk. (1500-1600-l.), vanh. Turun r. mon. *kragar - kragor* (Nordenstreng 1903, 30) ja srm. *kraga, kragi* (Söderwall; SAOB; SKES). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. lm., häm.m., pohj.m.; NS.

kraiveli s. (tav.) *otak kraivelist kii*, niskasta kiinni (oik. kauluksesta). < r. *revär* takin, jakun tms. käänne. Mahd. *kraiveli*-sanaan on sekaantunut myös **krai** <-- (ks. SKES: riveli) ja srm. (Na) *kraväl* levottomuus, riita, rähinä (FMOR); ilmauksena se liittyy r. konneksioon *ta i kragen* ottaa niskasta kiinni (ISO). Ks. myös **kräffeli**. Lev. lm., siirt.m., häm.m., *r*-pohj.m.; NS.

kraka s. --> **krai**

krakotta(a), krikotta(a) v. deskr. nauraa päästämällä raakkuvia ääniä. *naurak krakotta.* | *naurak krikotta. Krikottaa* (lapsista) merkitsee heleämmällä äänellä nauramista. Onomatopoeettisia sanoja, jotka voivat olla omaperäisiä; vrt. sm. *räkättää, räköttää*, TM *kräköttää* äännellä rumasti (ks. SKES: räkistä) ja *riikua, kriikua* huutaa (ks. SKES: riikua). Vrt. kuit. srm. *kraka* huutaa, vaakkua; rykiä, yskiä, sylkeä (Vend.; Wess.), joka on ehkä muodostettu variksen ääntelystä *kra:k kra:k* (Wess.). Vanhemmassa ruotsin kielessä ja murteissa tunnetaan myös adjektiivi *krakot* (1700-l. SAOB) ratisevasta jäätyneestä tienpinnasta, nr. *krakig* id., murt. *krakog* (Vend.). Varianttiin *krikottaa* on voinut vaikuttaa myös r. *skrika* huutaa. Gan. (Turku) *krakottaa - krikottaa*. Lev. (molemmat variantit) länsim.

krallu s. halv. raihnaisesta miehestä. Joidenkin informanttien mukaan sanaa on käytetty erityisesti haukkumasanana miehestä, johon nainen ei ole vihitty (samoin kuin myös sanoja *honkki* <-- ja *knääkkä* <--). < srm. (Na) *skrallus* vanha voimaton mies (Eriksson 1945, 29; Wess.), vrt. myös srm. (Na) adj. *skrallo(gär)* voimaton, vanha, sairaalloinen, huono (Wess.);

vielä rvk. (1600-l.) s. *skra(a)l* huonous < as. *schrâl* huono, vähäinen, laiha yms. (Hellq.).

krannata v. nirsoilla (vars. lapsista). *älä siin kranna.* < srm. *grannas*, *granna* id., vk. (us.) *granda* 1800-l. kursailla, olla nirso, ylpeillä (SAOB; Hellq.). ¤ **kranni.** Lev. lm.

kranni a. nirso. *se on niin kranni ... se o fiinempi ku kranttu.* < srm. *grann* hieno, tarkka (Wess.), nr. *grann* ohut, hieno; vk. (1800-l.) nirso, ylpeä (SAOB; SKES: ranni[2]). ¤ **krannata.** Lev. länsim.

kranssi s. seppele; vehnäskiekko < r. *krans* id. (SKES). Jo Gan. *kranssi* kukkaseppele. Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS.

krantti[1] s. reuna, reunus, syrjä, esim. *muurinkrantti, hellankrantti, kengänkrantti.* | *krantti o yleensä joku reuna. kenkäss-o yleensä -- rakennukseski voi olla joku krantti ja hellan kuupass-oli krantti.* Kontaminaatio. < r. *krans* seppele t. sitä muistuttava esine; hellan t. takan reunus (Karsten 1943, 433) + *rand* reuna, kengän reunus --> **ranti.** Ks. myös SKES: kranssi, rantu. Lev. sm. m., *kr-* länsim.

krantti[2] s. harv. "krantis" = tienoilla. *kymmenen krantis*, kymmenen tienoilla. < ? r. *grand* (ark. myös ajan yksikkönä) pieni hetki (SAOB).

-krantti[3] s. *vuarenkrantti* vuorenrinne t. -reuna < srm. *skrantt* (vuoren)rinne, mäki (Vend.). *-krantti*[3] on yhdentynyt **krantti**[1]:een, vaikka niillä todennäköisimmin on alkuaan eri r. originaalit. Pohjalaismurteissa (vain Isoj) tunnetaan Karstenin (1943, 433) mukaan samaa lähtöä oleva *rantti*, mutta se on spesiaalistunut merkitsemään vain 'halkoliiterin edessä olevaa aluetta'.

kranttu a. nirso < srm. *grant* tarkoin, tarkasti (Wess.), r. *grann* tarkka, yhdyssanoissa *grant-* (1700-l. SAOB; SKES: ranttu). Sr. murteiden *grant-*sanaa on ruvettu käyttämään myös adjektiivina (Wess.). Karsten (1943, 223) on sitä mieltä, että *kranttu* on lainattu r. *granntyckt*-sanasta sitä lyhentämällä. Gan. | **kranttuilla** v. nirsoilla. Ks. myös **kranni.** Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS.

krapa a., s. **1.** suka, kaavin, harja. **2.** haukkumasana huonosta esineestä t. ihmisestä; huono. *mää ole ollu vähä krapas kunnos.* < r. *skrapa* kaavin, suka (SKES), srm. (Na) *skrapa* roska, vanha raihnainen olento, raukka (Vend. 1890, 151), huono veitsi tms. (Wess.), *skrabb* jotain muhkuraista ja karkeaa, jokin vanha ja huono, esim. luuta, harja, hevonen, ihminen (Vend.; Wess.). Gan. *krapa* suka. ¤ **krapata.** Lev. sm. m.; NS: rapa.

krapata v. raappia, raaputtaa, kaapia (esim. venettä) < srm. *skrăpa* id., nr. *skrapa* (SKES: krapa). ¤ **krapa.** Lev. sm. m.; NS: 2. rapata.

krapeli s. 1. halv. huonokuntoisesta ihmisestä. *krapeli o vähä heikkokuntone.* | *on se vähä kauhia ... toi presitentti tule jo vähä krapeliks.* 2. huonokuntoisesta esineestä (yl. työkalusta) *ne on krapelivehkei.* < srm. *krapel* raukka, työssään epäonnistuva (ks. SKES: rapeli), sairaalloinen (FMOR), *skrapel, skrappel* roska, rvk. *skrapel* roska (SAOB). Ks. **krapelus.** Lev. lm., siirt.m., häm.m. hajat. (*r*-) kaakk.m.

krapelus s. = ed. 1. < srm. *skraplus*, (Pa) *kraplos* sairaalloinen (FMOR). Äänteellinen kehitys (epenteettinen *e*) ehkä sanan **krapeli** <-- vaikutusta. Lev. lm., siirt.m.

kratuleerata v. onnitella < r. *gratulera* id. Lev. länsim.

kravi s. ura tiessä < (vars.) srm. *grav* kuoppa t. reikä maassa; pieni kellari (SAOB; Karsten 1943, 225; SKES: ravi), nr. *grav* hauta; oja, rvk. *grava* id. (Söderwall). Gan. Lev. sm. m., *kr*- länsim.

kreeslöökki, kreeslööki s. ruohosipuli < r. *gräslök* id. Lev. lm., (*r*-) häm.m.

krefta s. syöpä. *ja sill-oli krefta nenäs. sanottiin kreftaks ku oli syöpä see oli, mut kreftaks sillom puhutti.* Nauha 538, J. Kaila. | *ihmiset ennen kuali sulkkun, kreftan ja keuhkotauttin.* < r. *kräfta* id. Lev. lm., siirt.m.

krekkala s. 1. haukkumasana ihmisestä, joka on resuinen ja yleensä jollakin tavalla alas vajonnut, vähän juoppo; lumppu, roikale. *roikala o usemmin kun krekkala ihmisest.* 2. huono ja resuinen vaate; vaate. *se o simmosis krekkalis ai.* | *pan ny jo krekkalap pääl.* Ihmiseen viittaavana halventavana nimityksenä *krekkala* korreloi verbin ¤ **krekkaloida** <-- kanssa ja voi olla suomen puolellakin kehittynyt takaperoisjohdos. Todennäköisemmin sen kehittymiseen on vaikuttanut myös r. *kräkla* (vk. 1800-l.) nalkuttava ja sairaalloinen henkilö (Rietz; Glossarium; SAOB), srm. (Pa, Na, Fb) *kräkla* haukkumasana henkilöstä, joka on röyhkeä, tungetteleva ja haluaa sekaantua muiden asioihin (FMOR; Vend.), rm. *kräkla*, s. riitapukari (Rietz). Vrt. SKES: kräkylä. Lev. länsim.

krekkaloira v. hoiperrella, rentustaa; kulkea resuisissa vaatteissa. *juappo krekkaloitte.* < ? srm. *räckla* hoiperrella, horjua juovuksissa, kompastella (SKES: rekkaloida). Verbin äännekehitykseen on ilm. vaikuttanut myös rvk. *kräckla*, rm., srm. (ÖB) *kräkla* riidellä, soittaa suuta; valittaa (Rietz; Glossarium; SAOB) ja (Na, Lt) ryömiä, kuljeskella ympäriinsä, esim. *veltra o kräkkla hi: o ti:* (FMOR). ¤ **krekkala.** Lev. lm., siirt.m., häm.m.

kremppu, kremppa, krämppä s. vaiva, vika. *sil ol nii monta lai kremppa*

ja krämppä. < r. *krämpa, -or* id., *krämpog* a. (1700-l.) sairaalloinen (SAOB), srm. (Na) *kremppo(gär)* (Wess.: krämpog). Ks. myös **krämppä.**

krena s. --> **kränä**[3]

kreta s. kerma < srm. *grädda*, nr. *grädde* id. (Vend.; SKES: reta). Lev. sm. m.; *kr-* etup. länsim.

kretsnekka, gredsnekka, kretasnekka s. kermakko, nekka < r. *gräddsnäcka* id. (SKES: reta). Lev. länsim., hajat. Kuop (*retanekka*).

kriffelitaulu s. rihvelitaulu < r. *griffeltavla* id. (SAOB; SKES: rihveli). Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS: rihveli.

krikotta(a) v. --> **krakotta(a)**

kriiku(a), kriikuta v. kirkua (us. linnuista) < r. *skrika* id.; nuorempi laina kuin sm. *riekkua* < germ. **skrēk-* (Karsten 1915, 11). Lev. lm., (*r-*) siirt.m., häm.m.

kriini s. --> **skriini**

kriipu s. naarmu; viiva. *auton tuli paha kriipu.* | *verä yks kriipu siihe.* | *mää olin kriipu vetämäs* (= äänestämässä). < ? srm. *ri:po* naarmu, viiva, piirto, nr. *repa, ripa* (SKES: riipu); SKES:n mukaan mahd. myös deskriptiivistä alkuperää. | **kriipusta(a)** v. vedellä viivoja, kirjoittaa huolimattomasti. Alkukonsonantismin muutokseen on voinut vaikuttaa myös äänteellinen samankaltaisuus **kriivata** <-- verbin kanssa. Lev. *r-* länsim., *kr-* lm.

kriiskryyni, riiskryyni s. riisiryyni < r. *risgryn* id. Ks. myös **kryyni.** Hyperkorrekti *kriiskryyni* tunnetaan Turun ohella ainakin pohjalaismurteissa (Väh; Karsten 1943, 458).

kriivata v. --> **skriivata**

krimskramssut s. mon. koristelut esim. vaatteissa; (yl.) korutavarat; arvottomat tavarat (turhan näkyvällä tavalla valmistetut) < r. *krimskrams* halpa rihkama (SKES: rimpsu[2]), srm. (Na) *kramsso(gär)* korea mutta vähäarvoinen (Wess.; Karsten 1943, 222).

krimssu s. 1. rimpsu. 2. koristus yleensä. *sill-o simmossi krimssui ja kramssui.* < r. *krims* korutavara, helyt. *Krimssu* on merkityksessä 1 sekaantunut *rimpsuun*, joka merkitsee 'suikaletta, poimutettua koristereunusta' < r. *remsa* id. (SKES: rimpsu[1]), srm. *rimsso, rimssu* id. (Grans 1936, 79). Variantti *kramssu* ei esiinny yksinään, vaan ainoastaan *krimssun* jälkeen. Vrt. **krimskramssu(t).** | **krimssutta(a)** v. ommella hameeseen

koristereunus; koristaa joutavalla tavalla jtk, **krimssutettu** a. turhan paljon koristeltu; runsaasti poimutettu. Lev. sm. m., *kr-* lm., pohj.m.

krina s. pienestä epäsovusta. *semmost piänt krina siin tuli sit.* Mahd. takaperoisjohdos (vrt. SKES: ränä). Ks. ¤ **krinata.** Lev. *kr-* lm., pohj.m., *r-* häm.m., sav.m.

krinata v. kiukutella; nirsoilla (vrs. lapsista). *älkkä siin krinaka tommosest piänest.* | *älkkä siin krinako.* < srm. *krina, krena* sorkkia; kiukutella (Vend.; Wessman 1939, 51); *krina* jne. liittyvät ehkä srm. *kråna*-verbiin (Wessman 1938b, 58). ¤ **krina.** Lev. *kr-* lm., siirt.m., häm.m., *r-* (myös) sav.m.

krinkelä s. rinkilä < srm. *kringel* id. (vrt. uys. *Kringel*), nr. *kringla*, rvk. *kringle* (SAOB; SKES: rinkeli). Jo Schr. (NRL). Lev. *kr-* lm.; NS: rinkilä.

krinkula s. lenkki; kuvio, joka on epämääräisen muotoinen, yl. pyöreä < r., mr. *kringla* ympyrä, pyörä, pyörylä (SKES: rinkeli) | **krinkulaine(n)** a. sellainen, jossa on pyöreänmuotoisia kuvioita. Lev. sm. m., *kr-* lm., pohj.m.

krintti s. veräjä, pikkuportti kaupunkitalon pihassa; puomi < r. *grind* id. (SKES), srm. *grind* id. (Wess.). Gan. *krindi, rinti.* Lev. lm., pohj.m. (*krinti, krinni*), kaakk.m. (*r-*).

kripa[1] s. ovenkahva < srm. *gripa* kahva, ripa (Karsten 1943, 226; SKES: ripa), r. *grepe, grep*, rvk. *grepa* (Glossarium). Gan. *(k)ripa.* Lev. sm. m., *kr-* länsim.

kripa[2] s. pitkä keppi, jossa on 3 naulaa viilipyttyjen kuljettamista varten. *Kripa*[2] on mahdollisesti hyperkorrektia kehitystä lm. ja häm.m. *ripa* rima, hoikka puu -sanasta (< r. *ribba* rima, säle; SKES). On myös mahdollista, että *kripa*[2] liittyy *kripa*[1]:een. Vielä keskiajan ruotsissa *grepe, grep*-sanalla oli myös merkitys 'väline, jolla kannetaan taakkaa t. koria' (Söderwall). | **kripanaula** s. koukkupäinen naula.

krippastua v. --> **kryppästyä**

krisa a. kiukutteleva, risa. *se on semmone iankaikkinen krisa.* < ? srm. *vresa* puun roso, *bris* (Gotl.) kiivas, äkäinen ihminen, *vrisi, vressâ, brisi(g)* jne. oksainen; ärtyisä jne. < germ. **wris-* (SKES: risa[3]). Alkukonsonantismin muutos viittaa sekaantumiseen *krina-* ja *krinata*-sanoihin. Ks. myös **krinata.** ¤ **krisata.** NS: risa.

krisata v. kiukutella. *see krisa kaikest.* | *älkkä siin nyk krisakka.* Johdos adjektiivista ¤ **krisa** <--. Muissa lounaismurteissa tunnettu homonyyminen *krisata* merkitsee 'luovia vastatuuleen' (SMS; Rym) ja perustuu

r. samaa merkitsevään verbiin *kryssa*, srm. *krissa* (Vendell 1884, 121). Lev. lm., häm.m.; NS: risata.

krismata v. harv. lääppiä, pitää teerenpeliä. *Krismata* on informanttien mielestä merkitykseltään viattomampaa kuin **fiaskata** <--. *nee krismavat tual ... nee on kraaripari.* Myös paikoin lounaismurteissa tunnettu *krisma* s. merkitsee 'irstasta leikkiä' (SMS) ja liittyy Turun murteen *krismata*-verbiin. Sen sijaan pohj. murteiden *rismata* merkitsee 'pirstota' ja liittyy myös semanttisesti saumattomasti srm. *risma, rismas, resmas* -verbeihin 'purkaa, purkaantua, hajota langoiksi jne.' (Vend.; Karsten 1943, 464). Lounaismurteiden *krisma*-sanue liittynee niihin kirkollisiin lainoihin, joiden merkityksenmuutokset ja maallinen käyttö ovat tehostaneet kansanomaista puhetta. Originaaleina lienevät rvk. (1500-l.) *krisma* (kasteessa käytetty) pyhä öljy ja **krisma* v. voidella pyhällä öljyllä, esim. *"krönth och crismadt konung"* (Glossarium). 'Voidella'-merkityksen kuvaannollistuminen teerenpeliin liittyväksi on samanlaista kuin TM **kläämiä** <-- tai **klääppiä** -verbeissäkin.

krolla s. halv. naisten hattu, myssymäinen päähine. *ol sil vähän kamala krolla pääs.* | *vaik sull-on krolla ja mull-on tuuki ni mää mene sama läppen ku sää.* < rm. ja r. *skrolla* t. *skrålla* id., *hattskrolla, skrolla* id. (SKES: rolla[2]; Hellq.), *skrolla* naisten olkihattu, huono hattu (Gustavson). Lev. lm., siirt.m., pohj.m., hajat. (*r*-) sav.m. (Kuop).

krona a. **1.** nirsoileva. **2.** epäkunnossa olevasta esineestä. Mahdollisesti takaperoisjohdos verbistä ¤ **kronata** <--, vrt. myös srm., (Bo) *kronabokk* henkilöstä, joka nirsoilee (FMOR). Lev. sm. m., *kr*- lm., häm.m.

kronata v. **1.** oikutella, nirsoilla. *ei se ämmä mittä muuta ku aina krona mun kanssani.* **2.** sormeilla, touhuta jnk esineen kimpussa < srm. *krona* nirsoilla, oikutella; tehdä työtä jnk kanssa hitaasti ja pikkutarkasti, sorkkia (Vend.: kråna; Wessman 1938b, 58; SKES: ronkeli). | **kronaja** s. henkilöstä, joka oikuttelee, **kroni(a)**, **kronita** v. sorkkia. ¤ **krona.** Lev. sm. m., *kr*- länsim.

kronkeli a. hankala, kiukutteleva; nirso < srm. (Na, Pa) *krongäl* s. riita; vrt. sr., srm. *krångelbytta* (Wess.; Bergroth 1928, 287; SKES: ronkeli), *krongel-makar* kiukuttelija (Vendell 1884, 119), nr. *krånglig* hankala, rettelöivä (SAOB). ¤ **kronklata.** Lev. sm. m., *kr*- länsim.; NS.

kronklata, kronglata v. **1.** nirsoilla, juonitella, oikkuilla. **2.** olla epäkunnossa (esineistä ja ihmisen elimistä). *maha kronklas.* | *ei yhtä enä kronglata, sano kui hyväs.* < r. *krångla* juonitella, rettelöidä (SKES: ronklata). ¤ **kronkeli.** Lev. sm. m., *kr*- länsim.

krontti, kröntti s. "krontissa" tai "kröntissä" = kaikki summassa, yhdessä < r. *i gross* tukuttain. Todennäköisesti myös sekaantumista sm. *rontti*- t. *köntti*-sanaan. Vrt. SKES: rontti[2]. Ks. tark. **krontmänttines.** |

kronttikauppa s. kaupanteosta, jossa ostetaan kaikki yhdessä. Lev. lm., siirt.m.

krontmänttines, kronmänttines, kröntmänttines, krontmänttinäs adv. kaikkinensa t. kaikki tyynni, summassa. *sihe se kuarma hajos krontmänttinäs.* | *heinäkuarmap punnitti Vaakahuanes, kaik heinät ja kärryk kröntmänttines.* TYSKLK, R. Rantanen. Ilmauksen alkuosa ja merkitys liittyy sanaan **krontti** <--. SKES:n mukaan "kaikki (k)rontissa" voisi kuulua *rontin* (s.v. rontti[2]) yhteyteen < r. *strunt* roska. On kuitenkin todennäköistä, että myös r. *gross* on sekaantunut sanaan *krontti*. Ojansuu (1909, 84) on arvellut, että po. ilmauksen loppuosa *mänttines* jne. tulee lainaperäisestä **mäntti** <-- substantiivista. Vastaavanlaista yhdyssanaoriginaalia ei ole ruotsin puolella. Lev. lm., siirt.m.

krookasta v. koukata, koukaista. *peukalon kans krookasti joka voipytyn kyljest et, jos se oli hapant tai sualast tai piimäst.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *kroka* kiinnittää koukulla, (ark.) taivuttaa käsivarsi koukkuun, koukata, vk. taivuttaa, ojentaa (SAOB). Muissa lm. tunnetaan myös *krookkia* koukkia (SMS). Lev. lm., siirt.m., pohj.m. (myös *krookata*).

krooppi s. kuoppa < r. *grop* id. (SKES). *Krooppi* on esiintynyt jo Agricolalla (NRL). Lev. länsim.

kroosata v. kuorsata kovalla äänellä. *see kroosas koko yä.* < ? rm. *kråsa* yskiä limaa, korista (ennen kuolemaa) (Rietz), *krå:s, -an* lasten sairaus, päänsärky, oksennukset yms. (Vend.; Mantere 1967, 22: kroosa). Muissa lounaismurteissa tunnetaan myös *kroosu* kuorsaaminen. Merkityksenkehitys 'kuorsaamiseksi' johtuu sm. *kuorsata*-verbin äänteellisestä samankaltaisuudesta. SKES:ssa (s.v. kuorsata) *kroosata* on tulkittu omaper. onomatopoeettiseksi sanaksi. Lev. länsim.

kroosi s. harv. irrallinen röyhelö < r. *krås* id. (Karsten 1943, 226; SKES: rossi). Lev. länsim.; NS.

kroossalva s. (lääkkeestä) harmaasalva < r. *gråsalva* väriltään harmaa salva, jossa on elohopeaa (SAOB).

kropata v. mitättömästä tekemisestä: touhuta, sorkkia. *em mä tiärä mitä se siäl kropa ... jotta automoottori.* | *see* (= työmies) *kropa katol jotta.* < srm. (ÖB) *kropa* tehdä työ huolimattomasti; vrt. norj. *kroppa* työskennellä ilman varsinaista menestystä (FMOR; Vend.). Suomen murteissa tunnetaan yleisesti myös onomatopoeettinen *(k)ropata* (ks. SKES: ropista), joka merkityksiensä (mm. 'sataa rankasti, heittää, paiskata') perusteella ei liene yhteydessä TM po. verbiin. Lev. hajat. sm. m., *kr-* länsim.

kroplata v. yrittää korjata, sorkkia, sormeilla. *see kropla tota pyärätäs.* | *kropla mutterei.* < srm. (Na, Pa) *kropla* hapuilla, tehdä kömpelösti (FMOR; Wess.), nr. *grubbla i* (vk. 1800-l.) koskea, tutkia jtk (SAOB).

Melko laajalti sm. murteissa tunnettu homonyyminen *(k)roplata* 'harsia, kuroa' liittyy sen sijaan r. *tråckla*-verbiin (ks. Karsten 1943, 466; SKES: roklata[2]). Lev. *kr-* etup. länsim., *(r-)* sav.m.

krossi s. yl. "krossis" = kaikki yhdessä, yhtenä kokonaisuutena. *myyräk krossis, krossikaupal*, myydä tukuttain, myydä kaikki tyynni < nr. *gross, i gross* tukuttain (SKES: rossi[1]). Ks. myös **krontti** ja **krontmänttines**. Lounaismurteissa myös *kross(i)mänttines* krontmänttines (SMS). Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS: krossi '12 tusinaa'.

krotata, krutata, rutata v. lyödä myttyyn, paiskata huolimattomasti myttyyn (vaatteet t. esineet). *krottas sinnek kaik vaa.* | *kruttas sinne.* < srm. *skrotta* lyödä t. paiskata jotakin vastaan (vain esineistä), esim. *(Moses) skrotta tavlorna i bjärgi* ... (FMOR), *skrotta(s)* rypistää, rypistyä (E. Hummelstedt 1939, 76), *skrutta* rypistää, heittää ryttyyn (Setälä 1912, 394: kurttu; Karsten 1943, 228: kruttaan; SKES: ruttu), vrt. srm. *skrωtt* ryppy (Wessman 1939b, 86) --> **krotti[3]**. Ks. myös **rytätä**. Lev. länsim.

krotsi s. --> **krotti**

krotti[1], krotsi s. (jyrkänteen t. jyrkän reunan) alaosa, kuilu, us. *kallionkrotti. auto putos krotti.* | *meni krotsist alas.* < ? srm. (Na, ÖB) *skrott* pieni mäki ym. (FMOR; Wessman 1839c, 86). Ks. myös **krotti[2]**, joka on etymologisesti samaa lähtöä. Varianttia *krotsi* käytetään aivan samanlaisissa yhteyksissä kuin sanaa *krotti*. Mahd. *krotsi*-sanassa on *s*:n metateesi. Lev. *krotsi* lm. (pohj.r.).

krotti[2] s. harv. kokkare tms. (ruuassa). *puuros voi ollak krotei.* < srm. *skrott* keiton räntyt (FMOR), hedelmän rontti; ruumis, eläimen raato (SAOB), (halv.) heikko raukka (Vend.; Karsten 1943, 227); vrt. rvk. *skrott* ruumis; omenan rontti (SAOB). *Skrott*-sana on esiintynyt myös r. vanhoissa kirjallisissa lähteissä, mutta sen merkitys on jäänyt tuntematomaksi (Glossarium). Ojansuu (1909, 83-84) on pitänyt sm. sanoja *krotti* ja *krontti* omaperäisinä ja niiden *k*:ta verrattain myöhäisenä. Ainakin osittainen lainaperäisyys vaikuttaa kuitenkin todennäköisemmältä. Lev. lm., pohj.m.

krotti[3] s. muhkura, ryppykasa (vaatteessa). *katok sä onk tual seljäs joku krotti, ku se krotitta niin kauhiast.* < srm. (ÖB) *skrott, skrωtt* (NL) *skrotto, skråttu, skrutta* ryppy (FMOR), *skrutta* rypistää. Vrt. **krotata.** | **krotitta(a)** v. (vaatteesta) vetää ryppyyn. Lev. lm.

krouvi a. *krouvei jauhoi*, karkeita jauhoja; karkeatekoinen (esineistä ja luonteesta); möreä (äänestä) < srm. *grouv* (FMOR), r. *grov* karkea- (SKES). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS.

krumeluuri s. koukero, kiemura, koriste. *ne o simmossi krumeluurei, ettem mä oikken käsitä.* | *Pörssiski se yks tyyli juukentti, ni ... siin on krumeluurei.* < r. *krumelur* id. NS.

krunni s. lätäkkö, (us.) *kurakrunni* kuralätäkkö < ? srm. *grunn* merenpohja, kari. Merkitykseen on vaikuttanut myös r. *brunn* kaivo (SKES: runni). Ks. **prunni**. Lev. lm., pohj.m.; NS: runni 'terveyslähde'.

kruntata v. pohjustaa, maalata pohjavärillä tms. < r. *grunda* id. (SKES: runti[1]). Lev. lm., siirt.m.

kruntti, krunti s. perustus, kivijalka, (yl.) *talonkruntti* < r. *grund* id. (SKES: runti[1]). Lev. sm. m., *kr-* lm.; NS: 2. runti.

kruplata v. miettiä, harkita. *mää kruplasin kaua sitä sana et mä tuli assiam pääl.* | *mee olla nyt koko ajan kruplattu.* < r. *grubbla* id. Turun murteessa ei enää tunneta (kuten lounaismurteissa) verbiä *kruplata* karstata villoja < r. *skrubbla* id. (ks. Grönholm 1974).

kruppana s. halv. 1. (harv.) verileipä. 2. laihasta, raihnaasta ja huonokuntoisesta vanhasta naisesta, (us.) *ämmänkruppana* < srm. *kroppan, kroppon* eräänlainen ruokalaji (Ahlbäck 1956, 28), palttuleipä, veripalttu (SKES), *kruppat* kumaraselkäinen (Vend.). Srm. *kroppan* on merkinnyt alkuaan eräänlaista kalasta yms. valmistettua ruokalajia; 'verileivän' merkitys on sekundaari, suomen puolelta "kruppanan" mukana uudestaan ruotsin puolelle kulkeutunut (ks. tästä tark. Talve 1974, 73 ja luku 5.1.1.1). Kuvaannolliset merkitykset ovat syntyneet kuivasta ja ryppyisestä verileivästä, esim. lm. *se ol sit ryppynen ko kruppan, se Lehtise mamma* (TYSKLK, S. Ylinen). Jo. Gan. *kruppana, kroppana* 'palttu' ja 'jk vanha, reikäinen'. Ks. myös Karsten 1943, 227; Vuorela. Lev. etup. länsim., hajat. (*r-*) sav.m.

krusifiksata v. koristella < rm. *krusifixa* id. (DFA). ¤ **krusifiksit.**

krusifiksit, krusifiksu(t) s. mon. koristukset, koristelu, koristekuvio (sorvatuissa huonekaluissa, katossa tms.). *tommonenkin koristus voi ollak krusifiksi ja kello ympäri on krusifiksi.* < r. *krucifix* risti, rm. *krucifix* koristukset, koristekuvio; roska (DFA). Sr. murteista on vain kaksi tietoa (ÖB) merkityksestä 'koristus vaatteessa' (FMOR). Yksikössä käytetään vain asua *krusifiksu.* Ks. tällaisista koristeluista enemmän Salminen 1966, 65. ¤ **krusifiksata.**

krutata v. --> **krotata**

kruukku s. ruukku < r. *kruka*, srm. *kru:ku* id. (SKES: ruukku). Jo Schr. (NRL). Lev. *kr-* länsim.; NS: ruukku.

kruukmaakari s. ruukuntekijä < r. *krukmakare* id. Lev. pohj.m.

kruusata v. 1. kursailla. *menkkä ny ottaman kaffe ... älkkän kruusakka.* 2. koristella, kaunistella. *ne oli niin kruusatui --.* < r. *krusa* kursailla, kähertää tukkaa, srm. kursailla; koristella (SKES: ruusata). 'Koristelemisen' merkityksessä *kruusata* korreloi substantiiviin ¤ **kruusi**[2]. | **kruusaus** s. koristelu. Lev. sm. m., *kr-* länsim.; NS.

kruusi[1] s. harv. savipullo < nr., vur. *krus* kivi-, saviastia (SKES: kruusi). Merkityksessä 'savipullo' *kruusi* tunnetaan jo Agr. (NRL). Lev. sm. m.

kruusi[2] s. koristelu < r. *krus* koriste jne. (SKES: ruusata). ¤ **kruusata** merk. 2. Lev. pohj.m.

kruustykki, kruustukki, kruuvstykki s. ruuvipenkki, puristin < r. *skruvstycke* id. *-tukki*-variantti voi johtua vokaalisointuun mukauttamisesta tai sm. *tukki*-sanan analogiasta. Lev. pepohj.m., *r-* myös häm.m., sav.m.

kruuti s. ruuti < r. *krut* id. (SKES: ruuti). Jo Schr. (NRL). Lev. länsim.; NS: ruuti.

kruuvata v. ruuvata < r. *skruva* id. (SKES: ruuvata). Gan. ¤ **kruuvi.** Lev. länsim.; NS: ruuvata.

kruuvi s. ruuvi < r. *skruv* id. (SKES: ruuvi). Jo Schr. *skruuvi* (NRL: ruuvi). ¤ **kruuvata.** Lev. länsim.; NS: ruuvi.

krykkypaalit s. mon. kuuliaiset. Sekamuodoste. < srm. *kryckdans* id. (SKES: krykky), *krykk-kalas* (Karsten 1943, 229) + sm. m. **paalit** <--. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

krykyt, krykät s. mon. kainalosauvat. *sit mä sairastin niit sit ja kävelin ... krykytten kans melkken koko vuare.* Nauha 555, A. Aarnio. < r. *krycka*, mon. *kryckor* id. (SKES: krykky). Lev. lm.

krymppy s. ryppy < srm. (ÖB) *krymppu* pieni, kutistunut ihminen (Vend.); vrt. r. *krympa ihop* kutistaa. Ks. myös SKES: rympätä. *Krymppy* korreloi semanttisesti verbin ¤ **krympätä** <-- kanssa ja voi olla analogisestikin kehittynyt mallisanaparin *rypätä* : *ryppy* pohjalta. | **krymppykraatari** s. harv. henkilöstä, joka valmistaa huonoja t. huonosti istuvia vaatteita ja huolimattomasti. Lev. lm., siirt.m.

krymppästy(ä) v. deskr. rypistyä, kurtistua, kuivettua ja kurtistua < r. *krympas* kutistua. ¤ **krymppy, krympätä**. Vrt. **kryppästyä**. Lev. lm.

krympätä v. 1. kutistaa, kutistua. *pese laitallisest, ettei krymppä.* 2. kursia kokoon, ommella jokin tekele nopeasti ja huolimattomasti. *ei sun tarttep parsi ku krymppä vaa ne sukak kokko.* 3. (vaatteesta) vetää ryppyyn. *se* (= leninki) *krymppä tualt seljäst.* 4. juhlia uutta asua, pitää

jtk asua ensimmäistä kertaa. *mull-o uus hame ... mennän krymppämä.* < r. *krympa* kutistaa; sr. (ark.) juhlia uusia vaatteita, *krympa ihop* vetää yhteen (myös kuv.) (SAOB; Stenmark). | **krymppä(ä)nty(ä)** v. kutistua, rypistyä. ¤ **krymppy, krymppästyä.** Lev. länsim.; NS.

kryntätä, runtata v. sulloa, lyödä kasaan (vaatteista); istua vaatteiden päällä, niin että ne rypistyvät. *mää krynttäsin kapsäkin täytte.* | *kyl sinne mene kun krynttät vaa.* < rvk. ja rm. *drunta, drynta* lyödä, iskeä, *trunta* painaa kasaan, puristaa, *drönta* lyödä kasaan (SAOB; ks. SKES: runtata), srm. *drunta* taputtaa jtk (Ahl.). Sekaantumista myös verbeihin **kröntätä** <-- **ja krympätä** <--. Lev. lm., pohj.m.

kryppästy(ä), krippastu(a) r. rypistyä, kuivettua. *krippastunnu omena.* < rm. *kryppas, krippas* koukistua. Ilm. merkityksenkehityksessä sekaantumista myös verbiin **krymppästy(ä)** <-- ja omaperäiseen deskr. hyperkorrektiin verbiin *kryppistyä* rypistyä. Lev. lm.

kryssä s. --> **krässä**

kryssätä, krysätä v. luovia < r. *kryssa* id. Ks. myös **krisata**. Lev. lm.

kryyni s. ryyni < r. *gryn* id. (SKES: ryyni). Jo Schr. (NRL). Ks. **kriiskryyni** <--. Lev. länsim.; NS: ryyni.

kryyri, kryyti s. ryyti, mauste < srm. (vielä 1600-l.) *kryder* kryddor (ks. tark. Hultman 1914, 235), mmr. *krydda, krydde, kryde* yrtti, mauste, nr. *krydda, krydde* (SKES: ryyti). Jo vanh. kirjak. (NRL: ryyti). | **kryyrikala** s. maustekala. ¤ **kryyrätä.** Lev. länsim.; NS: ryyti.

kryyrätä v. maustaa < vur., nr. *krydda*, mmr. *kryda* id. (SKES: ryyti). Sana on esiintynyt jo vuoden 1642 Raamatussa (NRL). ¤ **kryyri.** Lev. länsim., *r-* kaakk.m.

kräffeli 1. s. (us.) ottaa *kräffelist kiini*, niskasta (oik. kauluksesta). 2. a. ja s. huonokuntoinen, raihnas (ihminen). *kräffelis kunnos.* | *see o niin kräffeliks tullu jo.* | (us.) *äijänkräffeli*, vanha kuivettunut äijänkäppyrä, pieni vaivainen äijä. Ilm. etymologisesti sama sana kuin **kraiveli** <--. 'Raihnaan' ja 'äijänkäppyrän' merkitys voi tulla srm. (Na) *kravel*-sanasta, joka merkitsee ihmiseen viitattaessa 'vanhaa', 'huonoa' ja 'raakkia' (FMOR). Vrt. myös **kränkkä**[2] <-- ja sm. *kehveli*. Lev. lm.

kräki s. risu. *mennän kräkei kokkoma.* < srm. *kräkil* oksainen puu (SKES: kräkylä), r. *kräckla*, srm. *kräkla* härkin, koukkusauva. | **kräkistä(ä)** v. koota risuja. Lev. lm., siirt.m., *r-* myös pohj.m.

kräksi[1] s. koukkupäinen puu; pieni kuokka, jolla möyhennetään esim. perunamaata. *kräksi o simmonen koukkupäine vaa.* | *otak kräksi ja veräs sen kans.* Myös muissa murteissa tunnetaan 'haaraista perunakuokkaa'

merkitsevä *kräksi* sekä usein myös *kräksi* 'kräki'. Merkitysten taustalla ovat r. *kräckla* koukkusauva ja *kräkil* oksainen puu (SKES: kräkylä). Äännekehitykseen on voinut vaikuttaa myös sm. *raksi* t. *keksi*. Lev. lm., siirt.m.

kräksi[2] s. raksi < srm. *dragsa* (kelkan)vetohihna (> sm. *raksi*; Karsten 1943, 429). Äänteellisesti *kräksi*[2] on ilmeisesti sekaantunut **kräksi**[1]:een. Alkukonsonantismin muutos (*r* > *kr*) voi olla hyperkorrektiakin kehitystä. Vrt. pohj.m. *raksi* > *traksi* (Karsten 1943, 429).

krämppä s. **1.** harv. ruumiin vika. *sil ol nii monta lai kremppa ja krämppä*. **2.** rampa, huonokuntoinen ja huonosti kulkeva, (us.) *vanha krämppä, krämppäkontti*, huonosti kulkevasta ihmisestä. < r. *krämpa* s. ruumiin vika. Todennäköisesti *krämppä* merkityksessä 'huonosti kulkeva' on elliptistä kehitystä yhdyssanasta *krämppäkontti*. Sen merkityksen siirtymiseen on voinut vaikuttaa myös srm. (NL, Pa, Na) adj. *kramp, kramper* (hevosista) jaloistaan halvaantunut (Vendell 1884), mitä merkitystä puolestaan pidetään sm. *rampa*-sanasta johtuvana (FMOR). Tähän liittyy myös pohj.m. *ramppa* jäseniltään vahingoittunut (Karsten 1943, 431). Jo Gan. *krämpä* köyristynyt. ¤ **krämpätä.** Ks. myös **kremppu.** Lev. länsim.

krämpätä v. kulkea vaivalloisesti esim. sairauden tms. takia. *siäl se krämppäs niinku ennenki. Krämpätä* korreloi semanttisesti *krämppä*-nominin merkityksen 'huonosti kulkeva' kanssa ja on todennäköisesti tästä suoraan johdettu. Vrt. kuit. rvk. *krämpa* v. vetää, kutistaa, vetäytyä, kutistua (SAOB). ¤ **krämppä.** Lev. länsim.

kränkhärveli s. **1.** jostakin säännöttömästä ja epäsuhtaisesta esineestä, usein monihaaraisesta ja mutkikkaasta esineestä. *se-o* (= patsas) *aika kränkhärveli*. **2.** huonokuntoisesta ihmisestä. *se äijä on tullu jo niin kränkhärveliks*. < srm. *kränkhärvel, -härrvil* (haukkumasana) raukka, *härvel* säännötön esine, r. ja srm. *kränka* viljalyhde t. pellavatukko, jossa tukot pannaan toistensa päälle ja sidotaan (SAOB). Turun murteen *kränkhärvelin* merkitys 1 liittyy srm. *härvel*-substantiiviin 'säännötön esine' (Thurman 1929, 61). Lev. lm.

kränkkistellä v. tehdä kummallisia liikkeitä, ojennella (ja vitkastella). *see kränkkisteli siäl sänkys viäl.* | *lähre ny menemä älä siin kränkkistele*. < r. *kränga*, mr. *krängia*, norj. *krengja* asettua sivulle (laivasta); kääntyä, kääntyillä, kääntää, käännellä ruumistaan eri suuntiin; kiipeillä, *krängningsvinkel* kääntökulma (SAOB), rm. *kränga* kääntyillä (vaatteista) esim. sukista (Rietz). Vrt. SKES: renkkua.

kränkkä[1] a., s. kuivuneesta ja vääntyneestä oksasta, us. *oksankränkkä* = *oksankräki* < r. *kränga* kääntyä; kääntää, rm. *kränka* puinen teline viikatteille, *kränke* sahapukki, *skränka* puuteline (DFA; Ruoppila 1962, 476-477; SKES: renkku). Lm. *kränkky*-variantin merkitys 'koukussa', esim. *makka sänkys, jalak kränkys* (MerM; Rau; SMS), liittyy selvemmin kuin

Turun murteen merkitys myös erilaisiin 'ristikkäin asetetuista puista valmistettuihin esineisiin' ja tästä kuvaannollistumiseen. Pohjalaismurteissa sen sijaan *kränkky* merkitsee sekä 'haarakasta puuta', että 'lasten tuolia, penkkiä' ja liittyy vielä kiinteämmin ruots. originaaleihin. Ilmeisesti Turun murteen merkitys on kehittynyt edelleen 'haarakkaasta puusta' ja saanut semanttista väriä myös sanasta **kräki** <--.

kränkkä[2] s. haukkumasana laihasta ja huonokuntoisesta ihmisestä. *se o vähä kränkkä ... sairaalloine.* | *kränkkä ja kräffeli ne o sitä sama ... huanokuntossi.* Ruoppila (1962, 476-477) on pitänyt *kränkkä*-sanan merkityksensiirtoa r. haarakkaaseen puuhun yms. viittaavasta nimityksestä ihmisen nimitykseksi omapohjaisena kuvaannollisena kehityksenä. Sekundaari merkitys voi kuit. olla osittain eri originaalista lähtöisin, vrt. rm. *kränkja* huonokuntoinen saamaton raukka (SAOB), srm. (Na) *krenkkjo* (Wess.: kränkja II) id.; rvk. *kränka* tehdä joku sairaaksi t. heikoksi, piinata, kiusata (Söderwall; SAOB), srm. *krankka* raukka (< saks. *krenken* < *krank*). Lev. lm., pohj.m. (us. *r*-).

kränni s. harv. kuja, ahdas sola < nr. *gränd* id. (SKES).

kränä[1] s. kuivasta puusta t. oksasta. *männynkränä, se o niinku männynkränkkäki, ja ihminenki voi ollak kränä.* < srm. (ÖB, Ho, Ko) *grän*, määr. m. *gränän* oksa, r. *gran* kuusi, kuusenhako (FMOR; Ruoppila 1962, 474). Merkityksen liittyminen 'kuivaan puuhun' voi olla **kränkkä**[1]:n vaikutusta. Lev. länsim.

kränä[2] a. oikukas, kiukutteleva (us. lapsesta). *se on niin kränä toi meijä flikka.* Ruoppilan (1962, 474) mukaan *kränä*-sanan merkityksensiirto 'oksasta' 'kiukuttelevaan' on omapohjaista (ks. myös SKES: ränä). On kuit. mahdollista pitää sekundaaria merkitystä osaksi erilähtöisenä, vrt. srm. *gränna* olla nirso, *grän'n* olla tarkka (ruuasta) (Freudenthal 1878, 193); vrt. myös srm. *skrä:no(gär)* kirkuva. ¤ **kränätä**. Lev. sm. m., *kr*- länsim.

kränä[3], **krena** s. riita, epäsopu. *kyl sit taas kränä tule, ku se ei saat tahtoas läpitte.* | *ei olsis tulluk krena, jos hän pysyis totuures.* Ilm. *kränä* on takaperoisjohdos verbistä ¤ **kränätä** <--; vrt. myös Ruoppila 1962, 474. SKES:n mukaan *ränä, ränätä* jne. ovat etupäässä omaperäisiä deskriptiivisiä sanoja tai yhdistyvät srm. *krena, krina* -verbeihin 'kaivella; renkata edestakaisin'. TM *krena*-variantin äännevastineena onkin pidettävä lähinnä jotakin srm. *krena*-kantaa. Ks. **krinata**. Lev. sm. m., *kr*- länsim.; NS.

kränätä v. risata, kiukutella; oikkuilla ruuasta. *älä nyt taas ruppek kränämä.* < r. ja rm. *gränna* olla nirso (SAOB), srm. (ÖB) oikkuilla ruuasta; kirkua (FMOR; SKES: ränä). ¤ **kränä**[2-3]. Lev. etup. länsim., *r*- itäm.

krässä, kässä, kryssä, krys(s)y a., s. **1.** kumaraselkäisestä ihmisestä, (us.) *krässäniska* jne. **2.** "niskat krys(s)ys" = hartiat kumarassa. *see kulke ain niskat krysys.* Konsonanttiyhtymäalkuiset variantit voivat olla hyperkorrekteja ja perustua myös yleiskielessä tunnetuun *kyssäniskaan* (ks. NS); ehkä deskr. alkuperää; vrt. kuitenkin rm. *kryssa* pienestä olennosta (DFA). On mahdollista, että TM sanueeseen on vaikuttanut sekä sm. *kyssä-* että r. *kryss*-sanan luoma mielikuva patologisesta asennosta, rvk. *kryss* risti (Glossarium), srm. (Ki) *i kryss* ristissä (FMOR). Lev. *kr-* lm.

krävätä v. harv. vaatia. *mää krävä vanha velkatani.* < srm. *kräva* (Solstrand 1924, 32) id., r. *kräva.*

kräämi s. kiisseli, hedelmäkeitto < r. *kräm* id. (SKES: räämi). Lev. lm.

kräärijauho s. lestyistä, kuorituista jyvistä tehty jauho. Sekamuodoste. < r. *skrädmjöl*, vk. *skrädemjöl* id. + sm. *jauhot.* ¤ **kräärätä.** Lev. länsim.

kräärätä v. sihdata, lesiä jauhoja < r. *skräda* id. (SKES: kräädätä), srm. *skrä:da* (Karsten 1943, 230). Jo Schr. (NRL). ¤ **kräärijauho.** Lev. länsim.

kröntmänttines adv. --> **krontmänttines**

krönttі s. --> **krontti**

kröntätä v. **1.** sulloa kasaan, paiskata. *krönttäs sinnek kaik vaa ... kassa.* **2.** pukea paksusti; *kröntätä ittes* pukeutua paksusti. *see krönttäs sen* (= lapsen) *niin kamalaste -- vaattei niimpal.* < ? rm. *krömta* (aik. *krymta*) hieroa liinavaatteita pesussa, puserrella (Rietz). Semanttista sekaantumista myös verbiin **kryntätä** <--. Merkitys 2 'pukea paksusti' viittaa mahdollisesti deskriptiiviseen alkuperään ja voi liittyä sm. verbiin *runtoa* (ks. SKES: runtata). Lev. lm., siirt.m., häm.m.

kummata[1] v. kuoria kerma maidosta. *koto oli leviä fati ja siit kummatti maito ... ei kerma ikä ostettu ... saatti ehjä maito.* < r. *skumma*, srm. *skωmma* (Wess.; Mantere 1967, 23). Lev. sm. m.; NS.

kummata[2] pyyhkiä kumilla < srm. *gumma bort* id. (Stenmark). ¤ **kummi.** NS.

kummi s. kumi < r. *gummi* id. (SKES: kumi). ¤ **kummata.** NS.

kummitokka s. kuminukke < r. *gummidocka* id.

kummitossu s. kumitossu. Sekamuodoste. < srm. *gummitossa* id. (Stenmark) + sm. *tossu.*

kunkkastuali, kunkstuali s. keinutuoli. *pruuva mun kunkkastuali.* < r. *gungstol* id. + sm. *tuoli. Kunkkastuali*-variantissa on r. hankala kons.yh-

tymä hajotettu epenteettisellä vokaalilla. Vrt. **kretasnekka**. Lev. lm., kaakk.m., sav.m.

kuranssata v. komentaa, pitää kuria < sr. *kuransa* piiskata, näpäyttää (Bergroth 1928, 323), srm. *kuransa om* läksyttää (SAOB). Lev. sm. m.; NS.

kuransseerata v. komentaa. *täyty kuransseerata.* < **kuranssata** <-- + *-eerata.*

kurklata v. kurlata < r. *gurgla*, vk. *gorla* (SAOB). Turun murteessa käytetään myös yleiskielistä *kurlata*-asua. NS: kurlata.

kurtiseerata v. kuherrella, liehitellä < sr. *kurtisera* id. Lev. lm., sav.m.; NS.

kusini s. serkku. *ei se-ollus serkku eikä orpana, se-oli oikken kusini.* < r. *kusin* id. (SKES). Usein myös **pualkusini** s. pikkuserkku. Lev. länsim.

kusti s. kustannus, yl. "jkn kustil" = jonkun kustannuksella < r. *kost* ruoka, ravinto, mr., mmr. *koster, kuster* ylläpito, kulut, kustannus (NRL; SKES: kusti). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

kuukhuusi s. Aurajoen rannassa nyk. Liljanpatsaan alapuolella oli aikaisemmin *kuukhuusi*, keittohuone, jonne ns. meriläiset pääsivät kaupunkimatkallaan vettä keittämään (ks. Salminen 1967, 106). Aikaisemmin oli joissakin satamissa kielletty keittämästä laivassa ruokaa (Stenfelt; SAOB). < rvk. *kokhus* id. Lev. lm.

kuukkari s. pieni petroolikeitin, jossa oli kaksi sydäntä. *kuukkari oli simmone niinku sanotti syrämil toimiva vekotin. se oli iha hiljane.* Nauha 554, A. Aarnio. < r. *kokare* keittovehje (SAOB). Lev. lm., siirt.m.

kuuninki s. --> **skuuninki**

kuuri, kuurit s. us. mon. kuomu ajoneuvossa t. lastenvaunuissa < r. *kur* katos. | **kuurivaunut** s. mon. lastenvaunut, joissa oli kuomu < rvk. *kurvagn* id. (SAOB). Lev. sm. m.; NS: 2. kuuri.

kuuriharja s. puhdistusharja, kuurausharja. Sekamuodoste. < r. *skurborste* id. + sm. *harja*. Lev. lm., pepohj.m. (*kuuriporsta*).

kuurninki s. --> **skuuninki**

kuvertti s. kirjekuori < r. *kuvert* id. Lev. sav.m., kaakk.m.

kvartti s. --> **vartti**

kyltti s. --> **syltti**

kyytsätä, kytsätä v. **1.** ajaa pois, kyörätä. *kytsäp pois se katti nurkist.* | *kyytsätä o vähä niinku kyärätä.* | *em mä tiäk ketä noit o. kytsäp pois ne.* **2.** kyydittää. *ei yli kakstoistvuatiai saa enä kyytsätäp polkupyäräl.* < r. *skjutsa* ajaa, kyyditä, srm. (Na) *skju:t-* (Wess.). Pitkävokaaliset variantit *skju:-* ja erit. *j:*tön *sku:-* [sku:-] tunnetaan Nauvon ohella Uudenmaan r. murteissa (Wessman 1951, 459). TM pitkävokaalinen *kyytsätä* rinnastuu lähinnä po. murreoriginaaleihin ja *kytsätä* r. yleiskielen lyhytvokaaliseen originaaliin. Verbin 'poisajamisen' merkitys perustuu rvk. (1600-l.) ja srm. vastaaviin merkityksiin 'ajaa pois, hätistää' (FMOR; SAOB). Muissa lounaismurteissa tunnetaan samassa merkityksessä myös *kyytätä* (joka on esiintynyt jo Lönnrotilla merkityksessä 'ajaa pois'). Vrt. myös sm. *kyyti* (SKES). Lev. *kyyt-* lm.

kyäkki s. keittiö < r. *kök* id. (SKES: kyökki). Lev. sm. m.; NS.

kyärätä v. ajaa takaa < r. *köra* ajaa, vk. *köra bak på ngn* vainota, jahdata (SAOB; SKES: kyörätä); vrt. myös srm. (NL) *kyöra* köra (Vend.). Lev. sm. m., NS: kyörätä.

känninki s. harv. tieto; tuntuma. *onk sul mittän känninki siit assiast?* < r. *känning* tuntuma, kosketus, rvk., rrm. *känning* tieto, aavistus (DFA; SAOB). Srm. *känning*-sanassa sananalkuinen *k* on säilynyt (Vendell 188-4). Lev. lm., siirt.m., kaakk.m., pohj.m.

köksä s. keittäjä < r. *köksa* id. Lev. sm. m.; NS.

köljätä v. sekoittaa, penkoa. *älä menk köljämä mun laatikko.* < rvk. *gölja* loiskia; sekoittaa vettä, rm. sekoittaa (SAOB); lainattu ilm. vanhemmasta ruotsin kielestä, koska srm. *göljas, jöljas* merkitsee vain 'tympääntymistä' tai 'oksentamista' (Fagerlund 1878, 303; Thurman 1900, 31; Vend.; Wess.). Etymologisesti samaan sanapesyeeseen kuuluu sm. *kulju* (ks. tästä esim. Karsten 1943, 234). Lev. lm., siirt.m.

kööri s. kuoro; iso joukko, porukka, (kuv.) ryhmä, väki. *mee lauletti kuaros, kööris oike sillo, vaa omat lapset, ku äiti hautajaiset oli.* Nauha 550, H. Lehtonen. *kyl siäl-oli pimiä kööri.* | *mennä flikkakööris.* < r. *kör* kuoro; joukko, ryhmä (SAOB). Lev. lm., pepohj.m.; NS.

laakeri s. varasto < r. *lager* id. Lev. lm.

laakerperilehti s. laakerinlehti. Sekamuodoste. < rvk. *lagerbär* laakerinmarja, laakeri + sm. *lehti.* Jo ruotsin kielessä ko. sana on yleistynyt merkitsemään pelkkää 'laakeria' (Hellq.), nr. *lagerblad.* Lev. lm., häm.m.; NS: laakerinlehti.

laaki s. 1. isku. *see oli aika laaki hänel, ku näin kävi.* 2. halvaus. *see sai jonku laaki.* 3. "mennä laakista" = mennä kerrasta < r. *slag* isku; halvaus jne. (SKES: laaki), (kuv.) *i ett slag* kertaheitolla (ISO). Ks. **slaaki**. Lev. sm. m.; NS.

laakomi a. harv. sopiva. *laakomisten kryyrätty.* < r. *lagom* id. | **laakomiste(n)** adv. sopivasti. Lev. lm., siirt.m., pohj.m. (*laakumi*).

lakkari s. --> **plakkari**

lanketti, langetti s. aaltomainen koristereuna vaatteissa, vars. helmassa t. pöytäliinoissa < r. *langett* id. (SAOB). Lev. häm.m., sav.m.; NS.

lanki s. letku. *oli pitkä lanki tiä ylitte.* < r. *slang* id. Lev. hajat. häm.m., pohj.m.; NS.

lankonki s. laskuporras; yksinkertainen silta ojan t. kadun yli (katutöiden yhteydessä) < r. *landgång* id. Lev. länsim.; NS.

lantoot, lantot, landoot, lantoonit, landoonit s. mon. hautajaisissa käytetyt perhevaunut. *sit piti ehdottomasti olla simmosek ku sanotti landoot. ja ne oli semmoset misä istutti vastakkai ja niis oli tupsut.* Nauha 549, H. Lehtonen. | *ne lantot oli semmoset, jos neiti o nähny semmosii ... vanhoi vosikoita jossa, nii ni oli simmonen kuuri.* Nauha 533, N. Haapala. < r. *landå* neljän hengen vaunut, joissa on kuomu < ransk. *landau* (SAOB). Lev. häm.m.; NS: landoo.

larinki, latinki s. panos, lataus; suuri määrä. *mää tei aika larinki, punsi.* | *anna nys simmone larinki* (hyttysille) *et piissa.* < r. *laddning* lataus, lataaminen; (kuv.) suuri määrä. Lev. sm. m., *-r-* lm., merkitys 'suuri määrä sav.m.; NS: latinki.

lasaretti s. sairaala < r. *lasarett* id. Lev. sm. m.; NS.

leetninki s. vesijohto < r. *ledning* id.

leetta s. --> **fleetta**

leki s. sianpotka < r. *lägg* id. Lev. lm.

lemunaari s. limonaati, virvoitusjuoma < r. *lemonad, limonad* id. Lev. lm., pohj.m.; NS: lemonadi.

lendi, lenki s. --> **ländi**

lenkku s. --> **klenkku**

lenstuali s. nojatuoli. Sekamuodoste. < r. *länstol* id. (josta väärin segmentoitu *lens-*) + sm. *tuoli*. Lev. länsim.

leskari s. harv. musteimuri < srm. *läskare*, nr. *läskpräss* id. (SAOB). Lev. pepohj.m.

lihtuna s. --> **klihtuna**

liinöljy s. pellavaöljy, jolla kyllästettiin kengänpohjia. Sekamuodoste. < r. *linolja* id. + sm. *öljy*. Lev. länsim.; NS: liinaöljy.

linkku s. --> **klinkku**

linkonasyltti s. puolukkahillo < r. *lingonsylt* id. *Linkona-* esiintyy ainoastaan em. yhdyssanassa.

linninki s. vyötäröä t. hihansuuta kiertävä erillinen reunus, kaistale < r. *linning* id. (SKES: liininki). Ks. synonyymi **kliirinki**. Lev. sm. m.; NS.

linta s. **1.** kapalo. *linta on kapalokääre.* **2.** haavoissa käytettävä side. *täyty panna oikkem piukka linta.* < r. *linda* id. ¤ **lintata.** Lev. lm., siirt.m., häm.m.

lintata v. **1.** kapaloida. **2.** sitoa haava. *kontti-o lintattu.* < r. *linda* id. ¤ **linta.** Lev. sm. m.

lirtti s. --> **lortti**

litviiki, litviikki, likviiti s. tili, palkka, maksusuoritus < r. *likvid* maksu, korvaus; lasku; *likvidbok* tilikirja (SAOB). | **litviikikirja** s. tilikirja. Us. myös **loppulitviikki** s. lopputili. Lev. sm. m.; NS.

lomppari s. --> **klomppari**

lonka s. pullapitko. *lonka om pullapitko. ankkastokka om paksumppa ku lonka ... vähän tukeva ... levemppä.* | *oli just tuaret lonka.* < rvk., srm. *långa* pituus, (Na, Pa) vehnäpitko (FMOR). Lev. länsim.

loora, loota s. laatikko < r. *låda* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS: loota.

lortti, lirtti s. **1.** pyöreä, pitkänomainen kappale jotakin; ulosteen pötkö. *se o oiken paskalortti.* **2.** lapsi, (us.) *pojalortti* pieni poika; halv. nimitys pyöreästä ihmisestä. *orpana o lortti, see tule huame. mun äitini sanos aina orpanalortti.* | *see o aika lortti, pojalortti.* < ? r. *lort* lika, kura; ulostus; heittiö (SKES), srm. pyöreä ja kova uloste; halv. lapsi (Wess.). *Lirtti* on Turun murt. syntynyt äännemuuntelutapaus ja merkitsee 'pientä lorttia': *lirtti o niinku kati lirtti.* Merkityksessä 1 jo Gan. Lev. lm., siirt.m.; NS: lortti 'laiskimus'.

lossata v. olla olevinaan, yrittää. *see lossa olla vähä fiini.* < srm. (NL) *loss* (Vend.; låtas), r. *låtsas* olla olevinaan, teeskennellä. *Loossata* jo Gan. Lev. pohj.m. (*loo-*); NS: 3. lossata.

lunki a. rauhallinen. *se o lunki ihmine.* < r. *lugn* id. | **lunkiste(n)** adv. rauhallisesti. *ota lunkiste vaa.* Gan. *lungi.* Lev. lm., siirt.m., häm.m.; NS.

luurata v. vaania, kuunnella salaa, kurkistaa. *hän luuras ikkunan taka.* < r. ja srm. *lura* id. Lev. sm. m.; NS.

luusata v. 1. viedä, saattaa jk esim. kotiin, ohjata oikeaan paikkaan. *mää luusasin sen kotti.* 2. vetelehtiä. *älä luusas siäl koko päivä.* < srm. (ÅL) *lω:sa* viedä, ohjata oikeaan paikkaan (FMOR), r. *lotsa*, vk. *loos-*, *lootz-* johdattaa laiva; opastaa tie jllek (SAOB). Harvinaisempi sekundaari merkitys 2 on voinut kehittyä sekaantumisesta sm. *luuhata*-verbiin. Lev. (merk. 1) sm. m.

lykky s. onni. *lykky tykö vaa.* < r. *lycka* id. (SKES). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

lystätä, lystänttä(ä) v. haluta; haluttaa, huvittaa. *tee mitäs lystät.* < mr., nr. *lysta* id. Jo Agr. (NRL). Lev. *lystätä* sm. m. (paitsi lm.), *lystänttää* lm.; NS.

länninki s. --> **klänninki**

ländi, länḍi, länkti, lendi, lenki s. vehnästaikinasta leivottu pitko. *otat tota lenki kans.* | *jotkut sano länḍi ... semmoset vähä ruattalaiset.* < r. *längd* pituus; pitko (Ill.). Vanh. kirjak. *lengdi* merkityksessä 'pituus' (NRL). Lev. häm.m., pohj.m. *lenki* vain 'pituus'.

löystäkki s. irrallinen sängynpeite < r. *löstäcke* id. (Karsten 1938b, 220); srm. *löuser*, *löus-*, nr. *lös* (Vendell 1884, 143). Lev. häm.m., pohj.m. (*löös-*).

löökki, lööki s. sipuli, jossa on varret; sipuli. *oli repetteri ja ja muuruutti ja -- löökki.* Nauha 542, E. Aho. | *mullaki oli löökki maas kasvamas, omast takka, et sai talvisipula.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *lök* sipuli (SKES: lyökki). Usein myös **purjolööki** s. purjosipuli, **kreeslööki** s. <--. Lev. sm. m. (yl. *lööki*, myös *löykki* jne.); NS: lyökki.

löökkisoosi s. sipulikastike < r. *löksås* id.

löökrätä, löökrata v. harv. valehdella. *kyl mää joskus löökrä.* < srm. (ÖB, Bj) *lögd*, määr. m. *lö:gdan*, mon. *lö:gdor* s. valhe, esim. (Bj) *fa:r framm me lö:gdan* (FMOR); vrt. srm. *löggn* valhe (Vendell 1884, 142).

Mahd. myös assosioitumista (*öö*) sm. ilmaukseen *puhua lööperiä.* Näiden pohjalta on syntynyt myös TM ilmaus "puhua löökreeniä" = valehdella.

maffi, maffine(n) a. koppava, isotteleva, ylpeä, (us.) *maffi miäs* < sr. ja srm. (ark.) *maffe* henkilö, joka on jotenkin muiden edellä, pamppu (Bergroth 1928, 91; Stenmark), *maffig* a. (ark.) mahtava, erinomainen, rehentelevä (SAOB; Stenmark), rrm. *maff* paksu henkilö (DFA). NS: maffi.

mallata v. sopia; sovittaa. *ei se oikke malla, mallat tota ... jos toi mallais paremi.* < srm. *malla* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

mamma s. **1.** äiti. *ky nee paljo mamma jaa käytti, mut meil oli äiti.* **2.** isoäiti. *isovanhemmat oli mamma ja pappa ... isopappa oli pappa --.* < r. *mamma* äiti (SKES).Gan. *mamma* 'äiti'. Lev. sm. m.; NS.

mankelstuuki s. mankeliliina < r. *mangelduk* id. *Mankelstuukin s* on analogista kehitystä. Vrt. *halstuuki, kerstuuki* jne. ¤ **manklata.** Lev. sm. m.; NS: mankeli-.

manklata v. mankeloida < r. *mangla* id. | **manglant(t)u(a)** v. mankeloitua. ¤ **mankelstuuki.** Lev. sm. m.

mannankryyni s. mannasuurimo < r. *mannagryn* id. Lev. länsim.; NS: mannaryyni.

manöveerata, manoveerata, manuveerata v. **1.** (harv.) sotavoimien liikuttamisesta. **2.** touhuta monenlaisia (turhilta tuntuvia) liikkeitä. *see ny manoveeras. veretä framil kato.* < r. *manövrera* ohjailla; tehdä tietty liike; (kuv.) toimia viekkaasti, srm. *manuvé:r* id. (Wess.). | **manöveeraus** s. tiettyjen liikkeiden tekeminen. ¤ **manöveri.** Lev. lm.

manöveri, manoveri, manuveeri s. **1.** (harv.) sotaharjoitus. **2.** ovela teko, temppu; liike (esim. silmien t. käsien liike. *älä nyp piräs sii simmost manoveri.* | *see piti aika manoveri.* < r. *manöver* taisteluharjoitus; tietty kädenliike; toimenpide; (kuv.) alentava teko, jolla joku yrittää kävalasti edistää omia intressejään (SAOB), srm. (Na) *manuvé:ring*, nr. *manövrering* (Wess.). ¤ **manöveerata.** Lev. lm., *manööveri* häm.m., pohj.m., sav.m.; NS.

marseerata v. marssia; kulkea touhukkaasti ja pontevasti. *marseeras erestakas.* < r. *marschera*, (vk.) *mars(s)er-* marssia, myös liikkua, kulkea (SAOB; SKES: marssi). Kirjallisena lainana (sotalaista) jo vanh. kirjakielessä merkityksessä 'marssia' (NRL).

masini, masina s. kone; ompelukone. *ota masina* (=ompelukone) *framil ja ruppe neuloman tota.* < r. *maskin* kone, *sy på maskin* ommella koneella

(SAOB; SKES: masiina). | **masinipaperi** s. konepaperi, hyvin ohut paperi, jota lapset käyttivät askartelussa. Lev. sm. m.; NS: masiina.

matrassi s. patja, jousipatja < r. *madrass* patja, aik. myös tyyny, rvk. *matrass* (Hellq.). Lev. sm. m.; NS.

meetteri s. metri < r. *meter* id. Lev. lm., häm.m., pohj.m., sav.m.; NS.

meinata v. aikoa < srm. *mäin(a)* (Karsten 1943, 319), nr. *mena* luulla, arvella, tarkoittaa (SKES). Gan. ¤ **meininki.** Lev. sm. m.; NS.

meininki s. ajatus, arvelu, tarkoitus, aikomus < srm. *mäining* id. (Karsten 1943, 319), r. *mening* id. (SKES). Jo vanh. kirjakielessä (NRL). ¤ **meinata.** NS.

merinteerata, meriteerata[1] v. tarkoittaa, merkitä. *mitä sä nyt merinteerat?* | *mitäs se nys sitten taas merinteeraa?* < r. *meditera* mietiskellä; ajatella, miettiä; olla mielessä, suunnitella (vielä 1700-l.). Myös muissa sm. murteissa merkitys on 'merkitä, tarkoittaa' (ks. SMS; Virtaranta 1971, 427), esim. (Ahl) *mitäs sä oikein merideeraat, ko rupeet tommosia töit tekemää.* Niin tämä kuin Turun murteenkin ensimmäinen esimerkki (*mitä sä nyt merinteeraat?*) liittyvät merkitykseltään rvk. 'ajattelemiseen, mielessä olemiseen', ja tällaisista konteksteista merkitys on lähtenyt kulkemaan 'tarkoittamisen' suuntaan; merkityksenkehityksessä on varmaan sm. *merkitä*-verbiin assosioituminen ollut mukana vaikuttamassa. *Mediteerata* on tunnettu 'miettimisen' merkityksessä jo vanhassa kirjakielessä (NRL).

merinteerata, meriteerata[2] v. arvostaa. *kyl se nyt sen on korkkial merinteerannu.* < sr. *meritera*, arvostaa, välittää (esim. 1800-l.) "Mitt barn, tro mig, det icke meriterar, att emot fienden sitt land försvara." (SAOB), r. *meritera* pätevöidä.

meslinki s. vanh. tuhkarokko < r. *mässling* id. (SKES). Jo Schr. (NRL). Lev. lm.

metfursti, methursti, methusti s. meetvurstimakkara < srm. *me:dfurst* (Thurman 1929, 78; Wess.), nr. *medvurst, metvurst* id. NS: meetvursti.

miini s. ilme; kasvonliike. *sill-oli nii ilone miini ku se tuli vasta.* | *see teki semmossi miinei.* | *teki perkele sii miinei.* < r. *min* id. Lev. länsim.; NS.

mirtti s. myrtti. *meijä mummul oli mirtti.* < srm. *mirtt* (Thurman 1900, 55), nr. *myrt* (ks. myös Karsten 1943, 338; SKES: myrtti). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. länsim.

mistaaki s. erehdys. *niil tapahtus mistaaki ... nolas ittes.* < r. *misstag* id. Lev. lm., siirt.m.

mistata v. menettää. *älä mistas sitä nyt.* | *see mistas sem matkal.* < r. *mista* id., "mennä misti" = mennä hullusti t. ohi < r. *miste* väärin, ohi, harhaan (SKES: mestata). *Mistata* on ollut yleinen jo vanh. kirjakielessä (NRL). Lev. sm. m.

monkelska[1], **moŋlerska** s. naispuolisesta torimyyjästä; haukkumasana naisesta, jolla on kehnot vaatteet. *Lindeska oli monkelska. se myi linnii, riista ...* | *torimonkelskat - oli niim pal kröntätty sik kylmäl ilmal, takit ja filttisaappat ja kaik.* TYSKLK, R. Rantanen. | *se o vaa simmone monkelska ku pane päälles mitä roitei tahas.* < r. *månglerska* vk. *mångelska* kaupustelija (SAOB). R. '(naispuolisen) kaupustelijan' merkitys on spesiaalistunut viittaamaan vain naispuolisiin torimyyjiin. Kehitys lienee elliptistä: *torimonkelska* --> *monkelska.* Yhdyssanan *torimonkelska* olemassaolo viittaa siihen, että joskus aiemmin on tunnettu primaari 'kaupustelijankin' merkitys. Siitä merkitys on myöhemmin joillakin informanteilla hämärtynyt tarkoittamaan yleisemminkin naista, jolla on monenkirjavat, kehnot vaatteet yllään (kuten torimyyjilläkin). Lev. hajat. lm. *monkelska* naispuolinen torimyyjä; kiertelevä kauppias, häm.m. *mongerska* kaupustelija.

monkelska[2] epäselvästä puheesta, siansotku. *sopotta ... em mä ymmärrä mitä monkelska.* < **monkelska**[1]. Merkitys korreloi ¤ **monklata** <-- verbin (merk. 2) kanssa, jonka semanttisen muutoksen taustalla lienee assosioituminen sm. *mongertaa-* ja *mongeltaa*-verbeihin.

monklata, moklata v. **1.** pulista, jankuttaa jtk asiaa. *älä moklas sii.* | *kyl sitä assia tarppeks jo-o monklattu.* TYSKLK, R. Rantanen. **2.** puhua epäselvästi. *älä siin monklak ku puhuk kauniste.* < r. *mångla* käydä (kulku)kauppaa, tarjota, myydä (SAOB). 'Jankuttamisen' yms. merkitys voi olla kehittynyt kaupusteluun liittyvästä pälpättämisestä, mutta siihen on ilm. sekaantunut kuten myös merkitykseen 2 sm. *mongertaa* tai muu deskr. verbi. Lev. *monklata* lm., häm.m. merkitys 1; paikoin (esim. Jal; SMS) merkitykseksi on ilmoitettu 'vaihtaa' tai 'varastaa'. ¤ **monkelska**[2].

moona s. ruoka; herkku. *se-o moonaa*, hyvää herkkua vatsalle. Sm. ja sm. m. *muona, moona* ruoka perustuu SKES:n mukaan r. sanaan *månadskost*, mr. *manadhakoster* kuukaudeksi arvioitu muona. Sr. murteissa (mm. Ki, Fb) tunnetaan myös diftongiutunut asu *muån* < *må:n* (ks. tark. Karsten 1943, 620). On mahdollista, että Turun murteen 'hyvän ruuan, herkun' merkitys on liittynyt *moonaan* r. samakantaisesta verbistä *måna om* (vielä 1800-l. ja srm.) huolehtia jstk, pitää jtk hyvänä, esim. "Gamla mor månade om oss på alt sätt, --" (SAOB). Mahd. myös sekaantumista ilmaukseen *olla moosnaa*, olla hyvää, mukavaa tms. (< ven.). Gan. *moona* eväs. ¤ **moonastaa.** NS: muona.

moonastaa v. pussistaa; ruuan hankkimisesta, kun kaupunkilaiset lähtivät pula-aikoina maaseudulle kerjäämään t. muuten hankkimaan ruokaa. *sit mä olin sillom punakaarti jälke kun oli se pula-aika, täytys käyrä moonastamas.* Nauha 457, H. Hultin. < subst. ¤ **moona** <--. Turusta on SMS:n kokoelmissa yksittäinen tieto (v:lta 1909, Saarimaa) myös verbistä *moonata* syödä.

moretteri, morentteri, morintteri, murutteri, muurutteri, muuruutti, muurutti s. porkkana < r. *morot*, mon. *morötter* id. (SKES: muuruuti). Lev. etup. länsim., *moretteri, muuruutti* lm., *morintteri* lm. (itär.), siirt.m., häm.m., *muuruuti* sav.m.

moro interj. Tervehdyssana kuten *terve, moi* jne. Us. vastattaessa tervehdykseen *moro moro.* < r. *morgon* huomenta. Lev. pohj.m. (us. *moron*).

moronkofta s. aamutakki < r. *morgonkofta* id. (SAOB).

morontoffeli s. aamutossu < r. *morgontoffel* id. Lev. lm.

morontossu s. aamutohveli < srm. *morgontossa* id., srm. *-tossu, -tosso* (Vend.: tossa).

morontröijjy s. aamunuttu < rvk. *morgontröja* id., srm. *-tröyjo* (Wess.: tröja).

mortteli s. huhmar < r. *mortel* id. (SKES). Gan. Lev. sm. m.; NS.

moso s. kahvin, pullan ja sokerin seos, jota syötettiin aikaisemmin pienille lapsille. *pamp pulla kaffe joukko -- tule nii hyvä moso.* | *tee moso.* < srm. *moso* muhennos, seos; vrt. myös *mosso(gär)* pehmeä, vetelä, paksu, rintava (Vend.). Lev. lm., pohj.m.

muffa s. äidinisä < r. (ark.) *morfar, morfader* id., srm. *mω:fa, muffa, mufa* (Vend.: morfar).

muffi s. käsipuuhka < r. *muff* id. (SKES: muhvi). Jo Schr. (NRL). Lev. sm. m., *-ff-* lm.; NS: muhvi.

muljata v. 1. vatsan kiertämisestä. *rupes muljama niin kamalasten ko mää joi simmost käynyk kalja.* 2. penkoa, käännellä, sekottaa; (kaloista) liikkua vedessä. *mitä sä siäl muljat? memp pois.* | *ihmiset muljasivas siäl tavarakuarmis.* TYSKLK, R. Rantanen. *Muljata* on SKES:n mukaan mahdollisesti omaperäinen deskr. verbi; se saattaa olla myös lainattu ruots. *mölja*-verbistä 'palaa hiljalleen; musertaa; (vk.) myllertää, kaivaa', murt. *möllja, molja* sekoittaa (Rietz, Vend.), sekoitella, liata (FMOR); rm., rvk. *mölja, molja, mulja* sekoitus; leivänpaloista, jotka on kastettu rasvaan; pehmeä massa, voide (Glossarium; Söderwall; SAOB). Lev. sm. m.; NS.

munstykki s. --> **munstykki**

munterinki, munderinki s. puku, tamineet, vaatetus. *minunki äitini puhus valla jos hän osti uudem puvu ittelles, ni hän san ... mää osti uude ... munderinki.* Nauha 538, M. Kaila. | *eikä työläisnuarel ... mukku sikku se rippikoulun kävi ni ni se parasolli kuulus niinku sihen munterinki sit.* Nauha 542, E. Aho. < srm. *mundering* id., nr. sotilaan varustus t. vaatetus (SAOB). Lev. sm. m.; NS: munteerinki.

musteri s. täti < r. *moster* id. Lev. sm. m.

muuruutti, muuretteri ym. s. --> **moretteri**

muuruttiloora s. porkkanalaatikko < r. *morotslåda* id.

muuruttistuuninki s. porkkanamuhennos < r. *morotstuvning* id.

muusata v. muhentaa < r. *mosa* id. Verbiin korreloiva subst. *muusi* muhennos (< r. *mos*) on suomessa yleinen (NS). Lev. lm.

muusitöytti s. survin, jolla muhennetaan perunoita < r. *mosstöt* id. Lev. lm.

mynsteri s. --> **mönsteri**

mynsträtä v. --> **mönsträtä**

mynstykki, munstykki s. holkki, imuke < r. *munstycke*, srm. *mynnstykk* id. (Vend.; Karsten 1943, 335). Lev. sm. m.

mäntti s. vahva nahka; nahkahihna < r. (tav. sr.) *mänt* nahka, *mäntläder* mänttinahka (SKES), srm. *mäntrem* mänttinahkaremmi (SAOB). Joidenkin informanttien tuntema 'nahkahihnan' merkitys lienee elliptistä kehitystä: *mänttiremmi* --> *mäntti*. Gan. *mäntti* nahka. Lev. sm. m.; NS.

mäntätä v. hakata kovasti, kolkuttaa. *älä mänttäs sitä niim piukka.* < r. *mänta* parkita, tehdä mänttinahkaa; (vk., rr. vielä 1700-l.) työskennellä lyövin liikkein: *menta deg* (Nordenstreng 1903, 57-58; SAOB; SKES: mäntti), srm. (Ki) lyödä, hakata, pehmittää (Wess.); piiskata (Vendell 1884, 153). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

märsätä v. haukkua; jankuttaa harmittavaisesti, valittaa. *sii se märsäs sitä sama assia aina*, valittaen haukkui. | *mitäs sii märsät.* Ilm. äännemuunteluvariantti verbistä **pärsätä** <--; sekaantumista myös omaperäisiin *märistä-*, *marista*-verbeihin, joita *märsätä* myös semanttisesti vastaa. Lev. lm., pohj.m.

märävittu s. halv. *see käski märävittu haista*, (naisen) sukupuolielintä. < rvk. *märra fitta* tamman sukupuolielin; halv. naisen sukupuolielimestä, halv. nimitys yl. naisesta (vielä 1600 - 1700-l.; SAOB), srm. *märafitto* haukkumasana ihmisestä (Vend.), (Na) *märäfitton!* kirosana, (Pa) isosta sukupuolielimestä (FMOR). Merkityksensä '(naisen) sukupuolielin' perusteella Turun murteen *märävittu* on lainautunut rvk., srm. halventavasta nimityksestä. Merkityksen tulkintaan vaikuttaa myös se, että kaikki informantit yhdistävät *märä*-osan (kansanetymologisesti) sm. *märkä*-sanaan. (Ks. sm. *mera*-sanasta enemmän Collinder 1932, 53.) Gan. *märä* tamma. Lev. sm. m. (vain *mera - märä*).

mönjä s. rautamaali; naisten maaleista; (kuv.) vahvasta kahvista. | *sill-oli naama mönjäs.* < r. *mönja* väriaine. ¤ **mönjätä.** Lev. sm. m.; NS 'punainen väriaine'.

mönjätä v. sivellä mönjällä; (kuv.) naisten maalaamisesta < r. *mönja* sivellä mönjällä. ¤ **mönjä.** NS 'maalata mönjällä'.

mönsteri, mynsteri s. malli; kaava < r. *mönster* id., (vk.) *mynster* (SAOB); vrt. myös Karsten 1943, 338 (originaaliksi esitetty *munster*-sanaa). Jo Schr. *mynstäri* (NRL). ¤ **mönsträtä.** Lev. sm. m. (*mönsteri* vain pohj.m.)

mönsträtä, mynsträtä v. 1. muotoilla. *mää mönsträn tuuki ... täyty panna mönsteri kankkam pääl.* 2. mynsträtä (myös) pestata laivaan t. pestata palvelijoita, ottaa hyyry l. pesti. *see mene mönsträmä ittes laivam pääl.* | *mynsträtäk kans sanotti.* < r. *mönstra*, (vk.) *mynstra* (SAOB) tarkastaa; pestata merimies, ruveta (laivan) palvelukseen. 'Muotoilemisen' merkitys on tullut ¤ **mönsteri**-substantiivista. Gan. *mynsteröitä* merk. 2. Lev. lm.; NS: mönsträtä 'pestata merimiehiä'.

möpleerata v. kalustaa (myös kuv.). *mää möpleera sun naamas uuten usko.* < r. *möblera* kalustaa. ¤ **möpleseerata, mööpeli.** Lev. lm.

möpleseerata v. kalustaa. *mää möpleseeraa.* | *möpleeratas se-o -- mää sano.* < r. *möblera* id. Verbin loppuosa *-seerata* on kehittynyt muiden *(s)eerata*-loppuisten verbien mallin mukaan. ¤ **möpleerata, mööpeli.**

mörjä, smörjä s. rasva, voide, tökötti, lika < r. *smörja* id., srm. (NL) *mörrjo* savi, lika (Wess.: mörja). ¤ **mörjätä.** Lev. sm. m.

mörjätä, smörjätä v. voidella rasvalla, sivellä jollakin kamalalla tökötillä < r. *smörja* id., *smörja ned sig* liata, ryvettää itsensä rasvaan. ¤ **mörjä.** Lev. sm. m.

mööpeli s. huonekalu < r. *möbel* id. ¤ **möpleerata, möpleseerata.** Lev. sm. m.; NS.

mööpelifapriikki s. huonekalutehdas < r. *möbelfabrik* id. Lev. sm. m.

möötti s. tapaaminen, treffit jnk kanssa. *mennä möötil*, mennä treffeille < r. *möte* kokous; tapaaminen (Hellq.). ¤ **möötätä.** Lev. lm. (muut länsim. *mööti*).

möötätä v. tavata, mennä tapaamispaikalle. *möötätä sit Viikluntin kulmas.* < r. *möta* id. ¤ **möötti.**

naakeli s. harv. niitti < r. *nagel* puutappi (SKES). Lev. sm. m.; NS: naakeli 'puu- t. metallivaarna'.

napsi, napsu s. --> **snapsi**

natröijy s. yönuttu < r. *nattröja* id., srm. *-tröyju* (Vend.) Lev. länsim.

natu s. lasten hippaleikissä kiinniottajasta < srm. *natu*, *natω* id. (FMOR), sr. *leka nata* olla hippasilla, "leikkiä natus(s)i" = leikkiä hippasta (Stenmark). Lev. *natta* sm. m., *natu* lm.

nepata v. --> **knepata**

nestuuki, nestuukki, nestukki, nestuki s. nenäliina < sr. *nässduk* (lyhyt *ä*; Bergroth 1922c, 20), r. *näsduk* id. (SKES). Lev. sm. m.

nihti --> **knihti**

niikata v. niiata. *mää niikasi.* < r. *niga* id. (SKES: niiata). Lev. häm.m.

nuu v. vaill. (**nuuda*) norkoilla, nuuskia, kähveltää. *älä ny nuus sitä.* | *hän nuus sitä siäl ympäri.* < r. *sno* kähveltää, pihistää; etsiä jtk, nuuskia, (ark.) napata itselleen (Östergren); *nuu* on ainoa TM morfologisesti sopeuttamaton verbilaina. Ind. preesens- (myönt. ja kielt.) ja imperatiivimuotojen *nuun*, *nuut*, *en nuu* jne. ohella olen satunnaisesti kuullut joitakin 3. infinitiivin muotoja, esim. *nuuma* 'nuumaan'. Lev. lm., pohj.m. (myös *nuura*, *nuurata*).

nuuka a. 1. kitsas, tarkka, säästäväinen. *mä olen kyl luanteltani nii nuuka.* < r. *noga* tarkka; perusteellinen, huolellinen, täsmällinen ym., srm. *noga* kitsas (Wess.; SKES). 2. adv. "ei se niin nuukaa" = ei sillä niin väliä ole < srm. *noga* id. (Wess.). Lev. sm. m.; NS.

nuuka(n), nuukaste(n) adv. tarkkaan, viimeistä myöden. *pyhi ny oikke nuukaste ne pölyt.* < r. *noga* id., *nog* kylliksi, todella. Lev. sm. m.

nuusta(a) v. haistaa. *nuust tota.* < r. *sno*, (ehkä myös *snosa*) nuuskia. *sta*-johtimisten ryhmään sopeutuminen voi johtua sm. *haistaa*-verbin vaikutuksesta. SKES:ssa *nuustaa*, *nuuskia* -verbien välinen yhteys ja

liittyminen ruotsiin on ratkaisematta (SKES: nuuskata, nuuska). Vrt. myös TM sopeuttamaton verbi **nuu** <--. Lev. lm., siirt.m., hajat. häm.m.

nyhteri, nyhterä a. harv. raitis. *se o iha nyhterä ihmine, sanotti iha leikim päälki.* < r. *nykter* id. (SKES). Us. myös yhdyssana **täysnyhterä** a. aivan raitis. Lev. länsim.

nätti a. sievä; kaunis; (kuv.) kevyt, helppo, sopivan suuri, mukava. *nätti hauki*, kohtalaisen kokoinen. < r. *nätt* sievä, soma, siro, aistikas, hieno; pieni, niukka (SKES). Gan. *nätti* sievä. | **nättimäine(n)** a. soma, sopivan suuri, mukava; sievoinen, **nättimäisest(en), nätiste(n)**, *mää tianasi oikken nätiste, kyl siäl nätisten tiana*, mukavasti. Lev. sm. m.; NS.

omslaaki s. sairauksien parantamiseen käytetty kääre. *jos sitä* (= keuhkokuumetta) *ruvettim parantama, ni panti omslaaki tänne ympäri, kylmä kääre.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *omslag* id., (us.) kylmä kääre.

ompsärrinki s. harv. eräänlainen korkki t. suljin. *kyl mä muista ... ompsärrinki oli ja.* Nauha 546, A. Kankkunen. Kontaminaatiomuodoste. < r. *omsurrning* narulla tms. sulkeminen (SAOB) + r. *spärrning* sulkeminen.

onka s. höyry, kuuma ilma. *laivak kulkivat onkal.* | *ikkunat oli nii onkas.* < r. *ånga* id. (SKES). | **onkaföri** s. höyrylautta. *onkaföri oike sano, suameks sanottu. siitä sillo kaks onkaföri sillon kulki.* Nauha 402, K. Pulli. (Vrt. r. *ångfärja* id.) Ks. myös **föri**; **onkapruutta** s. höyryllä toimiva paloruisku (vrt. r. *ångspruta* id.). Lev. sm. m.; NS.

ooja interj. (myöntävissä vastauksissa) niin oikein. < r. *åja* id. Lev. lm., siirt.m.; NS.

ooka s. vaill. "päästä, mennä ookal" = päästä, mennä kyytiin. *joskus oli kiva ku päästi noihi santakuarmatten taka ookal.* Nauha 403, A. Lehtonen. < srm. (Na) *å:k, å:ka* kyyti, ajelu, ajeluttaminen (Vend.; Wess.), nr. *åke.* ¤ **ookata.** Lev. lm.

ookata v. ajella, olla jnk kyydissä. *pääsenk mä ookama?* < r. *åka, -er* ajaa, matkustaa, sr. ja srm. *åka, -ar* (Vend.; Bergroth 1928, 73). ¤ **ooka.** Lev. sm. m.

oornata v. järjestää. *mun täyty ruveta oornama mun vaatekaappiani.* < srm. *o:rna* (Wessman 1951, 479), r. *ordna* id. ¤ **oorninki.** Lev. lm., pohj.m.

oorninki, orninki s. järjestys, kuri < srm. *o:rning* (Thurman 1929), r. *ordning* id. (SKES). Jo vanh. kirjak. *ordningi* (NRL). ¤ **oornata.** Lev. sm. m.

oorter(i) s. määräys, käsky. *piti olla sanoo ai mihe mene, et ne soitta sit, et nyt tuli oorter et nyt lähretä ulos.* Nauha 534, W. Lindroos. | *siält tuli selvät oorterit.* < r. *order* id. (SAOB). Lev. länsim.

opslaaki, upslaaki s. käänne hihansuussa t. housunlahkeissa < r. *uppslag* id.; vrt. myös r. *omslag* id. Lev. lm.

opsäärninki, opsärninki, opsäärinki s. leikkele, (vanh.) ylösleikkaus. *opsäärninki o ylösleikkaus. ei opsäärninki nii ussen käytetty.* < sr. *uppskärningar* id. (Stenmark).

orentline(n) a. kunnollinen. *on nii orentline huusolli.* < r. *ordentlig* id. Lev. lm. (*orentli*).

ottinki s. 1/8 nelikon astia, pieni silakka-astia, yl. mittayksikkö, jonka mukaan ostettiin silakoita < vur. *otting* kahdeksasosa. *Ottinki* on esiintynyt vanh. kirjak. jo Schroderuksella (NRL; SKES). Lev. lm., pohj.m.; NS.

ottonteeli, ottanteeli, ottanteli s. (vetomitasta) 1/8 mittaa, ottinki < r. *åtton(de)del* id.; *ottante(e)li*-varianttiin on ilm. sekaantunut myös ruots. *åtta* kahdeksan. Lev. lm., pohj.m. (*ottanteeli*).

paakkelssi, paakelsi s. leivos < r. *bakelse* id. (SKES). Lev. länsim.; NS.

paalit s. mon. hienot juhlat, vieraspidot, ei tavalliset tanssit < srm. *ba:l* talkoiden jälkeen pidetty tilaisuus, jossa tarjotaan ruokaa ja juomaa (ei tanssia), herrasväen juhlat (FMOR; Wess.; SKES; Ahl.), nr. *bal* tanssitilaisuus. Lev. sm. m.

paana s. rata, esim. liuku- t. luistinrata t. köydenvalmistuksessa tarvittu rata. *sitä sanotam paanaks sit sitä misä se se köysi tehrä, se on köysipaana.* Nauha 554, A. Aarnio. < r. *bana* rata (SKES). Ks. myös **rutsupaana**. Lev. länsim.

paara s. lyhytvartinen leipälapio. *Paara* on ollut harvinainen jo 1900-luvun alkupuolella kotitalouksissa, mutta myös leipomoissa on käytetty nimitystä *paara.* < r. *spade, -ar* id., srm. *spadu* (Vend.); *spada* Freudenthal 1870, 90; ks. myös SKES: paada). *Paara*-asun pitkä vokaali viittaa lainautumiseen vanh. Turun ruotsista, jossa *-a*-loppuisina säilyneitä *spada*-tyyppisiä sanoja oli jo 1700-l. Tukholman ruotsin mukaisesti ruvettu ääntämään pitkävokaalisina (Nordenstreng 1903, 30). Lev. sm. m.

paarata, paatata v. kylpeä; kylvettää, pestä perinpohjaisesti (lapsi). *mää paarasi eilä.* | *nyt ku tule kuuma vettä ni voi paarata joka päivä.* | *kyl täyty huame mukulat paarata.* | *vauva paarata.* < srm. (Na) *bada* pestä perinpohjaisesti (Wess.), kylpeä saunassa, ammeessa tms.; kylvettää (jokin ruumiinosa) esim. säryn vuoksi (Ahl.), sr. *bada* kylpeä, kylvettää. Sr.

merkitys on muuttunut sm. (mm. saunomiskulttuurin) vaikutuksesta, vrt. nr. *bada i sjön* (ks. tästä Bergroth 1914, 22; vrt. SKES: paati). ¤ **paaripunkka.** Lev. lm.

paaripunkka, paatipunkka s. kylpyamme (yl. lapsia varten). *vauvat juu paaratti paaripunkas tai paljus. paaripunkas oli korvat päis.* | *lapset paarattin paatipunkas.* < r. *badbunke* id., srm. *-bωnkka, badibωnkk* (Vend.; Karsten 1943, 356; Ahl.). ¤ **paarata.**

paarlasti s. painolasti, myös kuv. *kyl sil ja oli paarlasti,* taakkaa avioliitossaan. < r. *barlast* id., srm. *ba:rlast* (myös kuv.) henkilöstä, joka ei kykene elättämään itseään t. auttamaan taloudessa ja on muiden taakkana (SKES; Ahl.). Lev. sm. m.

paarmuska, parmurska s. kätilö < srm. *ba:rmω:rska, ba:nmωska* jne. (Ahl.), nr. *barnmorska* id. (Karsten 1943, 356). Vanhin maininta *barnmorska*-sanasta (ruotsista) on v:lta 1517. Lainana se on ehtinyt levitä sm. murteisiin kaikkialle aivan pohjoisimpia alueita lukuunottamatta (Reinilä 1964, 274).

paatata v. --> **paarata**

paati- s. --> **paari-**

paffi s. pahvi < sr. *paff* id., r. *papp* (SKES: pahvi; Stenmark). NS: pahvi.

paka s. --> **pakka**

pakari s. 1. leipomo. *mut sit oli siin Kupittan portin eres ni oli niim paljo simmossi kun oli tommost, kaikki tommost pakarileippä ja kaikki oli myytävänä.* Nauha 542, E. Aho. 2. leipuri. *toi paha pakariki tunke toho.* < mmr. *bakare, bagare* leipuri (SKES: paakari); vrt srm. *bagari, bageri* (mm. Na; Ahl.), nr. *bageri* leipomo, *bagare* leipuri. Jo Ljungolla *pakari* 1600-l. (SKES). Koko lm. alueella *pakari* merkitsee myös 'leipuria', muualla tässä merkityksessä on *paakari* (SMS). Lev. sm. m.; NS.

pakata[1] v. 1. pakata (tavaroita). 2. olla vähällä tehdä jtk, us. "pakkaa olemaan" = tahtoo olla. *välist pakka olema oikken kiiru.* TYSKLK, R. Fagerholm. 3. "pakata päälle" = käydä kimppuun; (kuv.) painostaa. *pakkap pääl vaa sitä assia.* | *toi tauti pakka pääl.* < r. *packa* pakata (tavaroita). Ilmaus *packa sig och göra ngt*, tahtoo olla (SAOB) on merkityksen 2 lähtökohtana; merkitys 3 pohjaa rvk. ilmaukseen *packa an* käydä kimppuun, hyökätä (SAOB), srm. puhkua (Wess.; ks. myös SKES). Jo Gan. Lev. sm. m.; NS: 1. pakata.

pakata[2] v. peruuttaa < r. *backa* id. (SKES). Myös TM *pakittaa* merkitsee peruuttamista; todennäköisimmin se on *pakki*-substantiivin johdos.

paketeerata v. paketoida. *siäl laitettin terveyssuala paketeeratti.* Nauha 540, M. Jalava. < r. *paketera* id.

pakka, paka s. harv. mäki; piha. Yleensä *paka*-sanaa on käytetty elliptisesti Nummenmäkeä merkitsemässä. *nummempakkalaiset sano paka* (= Nummenmäki). *se om pakalaist.* | *Pakalla oli eri sakki ja Raunistulassa ja Linnafältillä* --. Nauha 533, Y. Kallio. | *isäntä pruukas ehto seistäp pakal.* | *siäl se seiso pakal,* pihalla. < srm. *bakka* mäenrinne, pihapiiri, asunnon tontti (Wess.: backe), nr. *backe* mäki (SKES). Lev. lm.

pakloota, pakloora s. pakkilaatikko < rvk. ja sr. *packlåda* id. (SAOB). Lev. länsim.

paksata v. kangeta, vääntää kangella. *paksas siit ylös.* < r. *baxa* id., murt. *baksa* (Rietz; SAOB). Lev. lm., häm.m.

palkonki s. veranta, ulkokuisti rakennuksissa. *meijän tule palkonki maalattavaks. täyty ensin teerata hyvi.* < r. *balkong* parveke, parveketta muistuttava rakennelma (SAOB, SKES). Lev. lm.

pamppanttu(a), pampantu(a) v. paksuuntua (kahvista, joskus myös vanuneista vaatteista). *pamppantunnu kaffe.* | *pamppantunup pusero.* < srm. *pampa* ahtaa itseensä; pudota, laskea (FMOR), kulkea raskaasti t. kömpelösti, vrt. tansk. *pampe* juoda jne. (Rietz; SAOB); vrt. myös srm. *pamppo(gär)* kömpelö, muhkurainen (Vend.), rm. *pampen* paisunut. R. *pamp*-kantaiset sanat ovat deskriptiivisiä ja merkitys on alun perin viitannut ruumiin volyymiin (ks. Hellq.). *Pamppantu(a)*-verbiä käytetään tavallisimmin kahvista puhuttaessa (yl. adjektiivistunutta partisiippia). Siirtymämurteissa *pampaantua*-verbin käyttö on laajempaa ja merkitsee esim. ihmisistä t. oraista 'lihota, pulskistua' (SMS: mm. Vam Nak), esim. *orraat om pamppaantunu jo aika lailla.* (Vam). Ks. myös SKES: pamppu.

panksuuni s. eläke < r. *pension* [paŋšu:n] id. < ransk. (Hellq.). Lev. länsim., sav.m.

pappa s. **1.** isä. **2.** isoisä; vanha ukko < r. *pappa* isä. Lev. 'isä' länsim., 'isoisä' sm. m., 'vanha mies' länsim.

parakraaffi s. pykälä < r. *paragraf* id. Lev. lm., häm.m.; NS:paragrafi.

paraplyymi s. sateenvarjo; (harv.) aurinkovarjo. *ja sep paraplyymi, voi ku oltti fiinei Kärsämäes lapsena meil oli paraplyymit. ne oli aurinkovarjot.* Nauha 457, A. Wass. | *paraplyymi oli sattevarjo.* Nauha 542, E. Aho. < r. *paraply*, vk. *paraplume* sateenvarjo (Hellq.). TM *paraplyymin* ja *parasollin* merkitykset ovat sekaantuneet. Ks. myös **parasolli**. Lev. lm., siirt.m., häm.m.; NS: paraplyy.

parasolli, parasölli s. aurinkovarjo; (harv.) sateenvarjo. *ja sit toi oli parasölli toi sattevarjo.* Nauha 538, J. Kaila. | *musta klänninki oli ja parasolli, parasolli kuulus siihem pukku.* Nauha 542, E. Aho. | *kyl mää muista, et mull-oli musta parasolli.* Nauha 543, A. Lehtinen. < r. *parasoll* päivänvarjo. Ks. myös **paraplyymi**, johon *parasolli* on sekaantunut merkityksessä 'sateenvarjo'. Lev. sm. m.; NS.

parateerata v. harv. henkilöstä: loistaa, olla jotenkin esillä. *ku sill-o uuret vaattet ni se meni oikke vappuna parateerama.* < r. *paradera* olla paraatissa; (henkilöstä) loistaa, esiintyä silmiinpistävällä tavalla (SAOB).

paratitrappu s. paraatiporras, herrasväen sisäänkäynti. < r. *paradtrappa* id. + **trappu** <--. Lev. lm., häm.m., kaakk.m.; NS: paraatiportaat.

parkki[1] s. puisto < r. *park* id. (SKES). | **parkkivahti** s. puistovahti (vrt. r. *parkvakt* id.). Lev. lm., siirt.m., pepohj.m., kaakk.m.

parkki[2] s. kaarna < r. *bark* id. (SKES). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

parmurska s. --> **paarmuska**

parselli s. 1. vaatekerta, palvelijan vaatepalkka. 2. halv. nimitys ihmisestä: vars. villi poika, suulas nainen. *se-o aika parselli.* < vur. *parsel*, nr. *persedel* palvelusväen luontaisedut; esine, joka kuuluu johonkin vaatetukseen; haukkumasanana rakkari, sälli yms. (SAOB; SKES; parseli). Lev. sm. m.; NS: parseli 'esine', vars. 'vaatekappale'.

pasata v. --> **passata**

paserata v. kävellä. *kaks vanha turkulaist, paseravat tual käsi käres.* < srm. *spasera*, nr. *spatsera* id. (Wess.; SKES). | **paseru** s. kävely, **paserusköppi** s. kävelykeppi. Lev. sm. m.

pasiseerari s. matkustaja < r. *passagerare* id. (SKES: pasaseeri). | **pasiseeraripaatti** s. matkustajalaiva. Lev. pohj.m.

pasninki s. palvelu, palveleminen, passaus; palveluksessa olo, palvelusten suorittaminen, "olla pasninkis" = olla palveluksessa, työssä jnk luona < r. *passning* hoito, palvelu; passaaminen. ¤ **passata.** merk. 2. Lev. lm., siirt.m.

passari[1], **pasuri** s. vanh. tarjoilija pidoissa < srm. *passare* häiden ja muiden juhlatilaisuuksien valvoja (Vend.), nr. *uppassare* tarjoilija (SKES). Gan. *passari.* ¤ **passata** merk. 2. Lev. lm.; NS.

passari[2] harppi < r. *passare* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

passata, pasata v. 1. sopia; olla soveliasta. *mum passais huamen tulla*, sopisi. 2. palvella. 3. "passata päälle" = pitää silmällä, pitää varansa; pitää huolta jstk. *passap pääl ny.* | *kyll-o aikas tehnyt työtä ja pasanuk kello.* 4. "passata paikka(an)" = osua paikalle, tulla sopivasti paikalle, osua kohdalle, sopia. *sitä lihasoppa ja rusinasoppa ni, sitä söi kaik ketä vaam paikkam passas.* TYSKLK, R. Rantanen. < r. *passa* sopia; palvella, *passa på* pitää silmällä, pitää varansa, ottaa vaarin (SKES). Jo Gan. *passata* palvella. ¤ **pasninki, passari, passeli.** Lev. sm. m.; NS.

passeli a. sopiva < srm. *pass(e)lig*, r. *passlig*, vk. *passelig* id. (SKES; ks. myös Saxén 1895, 187), *passerlig* sellainen, joka kelpaa t. käy (Vend.). ¤ **passata** merk. 1. Lev. sm. m.; NS.

passi[1] s. "olla passis" = olla vahdissa, lähtövalmiina odottamassa. *mun täyty ollap passis, jos net tulevap palkonki korjama.* Jo vanh. kirjakielessä *passi* tunnetaan 'ylikulkupaikan' merkityksessä (NRL). < r. *stå på pass* id., *pass* paikka, josta kuljetaan, jossa ollaan vartiossa (SKES), vrt. myös srm. *passlu:r(a)* vakoilla, olla vaanimassa (Wess.). Lev. sm. m.; NS: 2. passi.

passi[2] s. vesivaaka; "olla passis" = olla suorassa (vesivaa'an mukaan). < r. *pass* (= *vattenpass*) elliptisesti 'vesivaaka'. Lev. sm. m.

pastantti, bastantti s. perunoista ja ruisjauhoista keitetty puuro. *perunapuuro ja pastanttipuuro ei ols sama. pastantis o ruisjauhoi.* | *ja simmost pastantiks sanotti, simmosta perunapuuroo ja hyvä se oli.* Nauha 543, Y. Suominen. | *mää keksisi simmose et mää meni nukkuma sillo ain, sillon ku oli pastanttipuuro.* Nauha 541, A. Vihanto. < r. *bastant* a. (ruuasta) raskas, voimakas, kiinteä, vaikeasti sulava, esim. *en bastant mjölkvälling* (vielä 1800-l.; SAOB). Turun murt. *pastantin* merkitys on syntynyt elliptisesti jostakin r. **bastant gröt* -ilmauksesta, koska r. *bastant*-sanalla ei ole edes murteissa 'perunapuuron' merkitystä. Tästä on vain yksi tieto (1885) Paraisilta (*bastant* perunapuuro; FMOR; Ahl.), ja se lienee lainaa suomesta käsin. | **pastanttijauhot** s. ruisjauhot, sekajauhot, **pastanttipuuro** s. pastantti. Lev. lm.

pastantiste(n) adv. ihan. *se-om pastantiste nii. Pastantiste(n)* on alkuperältään sama kuin **pastantti** <--. Sen merkitys 'ihan, täsmälleen' voi olla kehittynyt rvk. (1600-l.) *bastant*-sanan merkityksestä 'riittävä, riittävän suuri' (SAOB). Vrt. myös r. (*och därmed*) *basta* sillä siisti; interj. *basta* liittyy alkuperältään adjektiiviin *bastant* (< ital. *basta* kylliksi; Tamm). Hajatietoja lm.

pasuri s. --> **passari**[1]

patinat, patiinit, patinit s. mon. miehen kengät. *niit hakapatinoi oli sit jo kaikitten kontes.* TYSKLK, R. Rantanen. < srm. *bati:n* korkeakorkoinen miehen kenkä (Ahl: bottin), sr. *patina*, srm. *patin* puukorkokenkä

(SAOB), nr. *battin, bottin,* rm. *pati:när* pitkävartinen naisten puolisaapas, lyhyehkövartinen päällyskenkä (SKES). Jo suomenruotsin murteissa *bottin* ja *patin* ovat sekaantuneet, mistä johtuu *bati:n*-asun *a* (Ahl.), esim. (Na, Pa) **bottiner* = *pati:när* (Vend.). Lounaismurteissa *patinat* merkitsevät myös 'puuanturaisia jääkenkiä' (Rym; SMS) 'miesten kenkien' ohella ja liittyvät tiiviimmin srm. *patin*-substantiiviin (ks. tark. Grönholm 1974, 233). Turun murteessa sekä *patinat* että *pati(i)nit* ovat yleistyneet merkitsemään yleensä 'miesten kenkiä'. Gan. *patinat.* Lev. sm. m.

peena[1] s. jakaus. *mull-on peena pääs, sull-on nokka rääs,* sp. < r. *bena* id. Lev. lm.

peena[2] s. kirveen hamara, vasaran hamara < r. *pen, -ar* id. Lev. lm.

peettine(n) a. pikkutarkka, pikkumainen < r. *petig* id.

peltti s. vyö < r. *bälte* id. (SKES) | **-pelttine(n)** a. (yhdyssanoissa) esim. *punapelttine(n)* a. punavöinen. Lev. sm. m.

penaali, penali s. kynäkotelo. *mull-oli simmonem penaali siäl piironki alla, simmonen ko enne oli semmonem puinem penaali, ja mä kokosin kaikki sokerit sinnep penaali.* Nauha 538, J. Kaila. < srm. *pennal* id. (SAOB) | **penalisänky** s. korkealaitainen, laatikkomainen sänky. *meil-oli simmone sanotti penaalisänkyks, siin oli simmone niinku ulosverettävä.* Nauha 538, J. Kaila. Lev. pohj.m.; NS.

-peri Vain yhdyssanojen jälkiosana henkilöön viittaavissa nimityksissä: *klehjumperi* renttu, hulttio; *krallumperi* huonokuntoinen mies; *prehjumperi* suttainen ihminen, sotkeva ja likainen lapsi; *solkomperi* (hypokoristinen) lapsi joka solkottaa t. sotkee ja lapsi, joka on solko (rakastettavalla ja valloittavalla tavalla sotkeva). *-peri* näyttäisi viittaavan ruots. sukunimien *-berg*-substantiiviin (esim. Lundberg, Strömberg), joka on appellatiivistunut Turun murteessa ja muuttunut eräänlaiseksi suffiksiksi. Vastaavanlaisia *-peri*-loppuisia sanoja tunnetaan muuallakin lounaismurteissa.

perklata v. harv. kirota. *see perklas ja faanas.* < srm. (ÖB) *perkla* rasittautua, (Pa, Na) *pärkla* kiroilla, pitää meteliä (FMOR; Vend.); ilm. perustuu sm. *perkele*-sanaan (Karsten 1914, 12). Semanttisesti TM *perklata* liittyy lähinnä omaperäiseen samakantaiseen *perkelöidä* kirota -verbiin. Srm. 'kirota'-merkitys on todennäköisimmin lainautunut suomesta. Lev. lm.

petrata v. parantaa (tuloksia) < r. *bättra* id. (Karsten 1943, 380; SKES: petra). Lev. sm. m.; NS.

petrempi a. komp. parempi. *ja sit oli päiväliseks sit vähä niinkum petremppä.* Nauha 542, E. Aho. < r. *bättre* (komp.) parempi (SKES: petra). Lev. lm., siirt.m.

petruli, petruuli, petruna- s. petrooli, us. *petruliöljy* t. *petrunaöljy* s. petrooliöljy < r. *petrol, petrololja* id. *Petruna*-asu esiintyy vain yhdyssanoissa. Lev. häm.m.; NS: petroli.

petyki, petyyki, petykki s. (koulu)todistus. *kummosem petyki sä saat?* < sr. *betyg* (koulu)todistus, jossa on numeroita (Bergroth 1914, 31), rr. myös 'arvosana'. Lev. sm. m.

piili[1] s. nuoli < mmr. *pil, piil*, nr. *pil* nuoli. *Piili* on esiintynyt jo Agricolalla (SKES). | **piilipyssy** s. nuolipyssy. Usein myös yhdyssana **valkkijapiili** s. tulinuoli. Lev. sm. m.; NS: 1. piili.

piili[2] s. auto. *täyty ottap piili.* | *piili oli sit oikke erinomane ilmestys.* < r. *bil* id. Lev. lm., pohj.m., sav.m.; NS: 2. piili.

piilisäföri s. autonkuljettaja. *se o simmonen piilisäföri.* < srm., rvk. *bilchaufför* id., nr. *chaufför, förare.*

piipsakset s. käherryssakset < r. *pipsax* (vielä 1800-l.) piippausraudat (SAOB); NS: piippisakset.

piisarkku s. suuri säilytysarkku. Sekamuodoste. < srm. *spislår* id., r. *spis* ruoka (SKES) + sm. *arkku.* Lev. lm., siirt.m., häm.m.

piisata v. riittää. *kyl se ny ruppe piissama jo ... kyl sitä jo tuli.* < sr. (harv.) *spisa* ja srm. *spi:sa* riittää, nr. *spisa* aterioida; ravita, ruokkia (SKES); rvk. (erit. 1600-1700-l.) riittää, esim. (1817) "Tag till så att det spisar." (SAOB). Gan. *piisata* riittää. Lev. sm. m.; NS.

piisi s. harv. liesi, avotakka < r. *spis* id. (Karsten 1943, 383). Gan. Lev. sm. m. ('avotakka').

piitta[1] s. kova leipä. *anna piitta.* | *otiks piitta mukaa? ja sit sitä vaihetetti sitä ja syäti sitä sit päiväkauret siäl ja menti uima välil.* Nauha 538, J. Kaila. < srm. *bita* murunen, pala (Vendell 1890, 22: bete), nr. *bit* palanen, *bit-bröd* näkkileipä, joka on mennyt rikki (SAOB). Turun murteessa merkitys on siirtynyt (kovan leivän) palasesta itse leipään. *Piitta*[1] on luultavasti huomattavasti nuorempaa lainakerrostumaa kuin **piitta**[2].

piitta[2] s. veneen istuinlauta < srm. *bita, bäta* tuhto, laivan kannen poikittainen kannatinpalkki (Ahlbäck 1946, 161; SKES); (myös) palanen jne. Karstenin (1943, 383) mukaan *piitta*[2] voi perustua jo mpohj. **bitan*-kantaan, joka on merkinnyt sekä 'palaa' että 'talon t. laivan poikkipuuta'. Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

pilkkumi s. kulho, vati. *ostim pilkkumi ja karoti*, st. TYSKLK, R. Rantanen. < r. *spilkum* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

pimskivi s. hohkakivi. Sekamuodoste. < r. *pimsten, pimpsten* id. (SKES) + sm. *kivi*. Lev. häm.m., sav.m., kaakk.m.; NS: pimsikivi.

pinksnet s. mon. nenänvarressa pidettävät silmälasit < r. *pincené* [piŋsne:] sangattomat silmälasit, jotka pysyvät paikoillaan vieterin t. pidikkeen avulla (Hellq.). Lev. lm.

pinni s. puunaula, kengännaula. *se istu ku pinni paskas*, st. < r. *pinne*, murt. *pinn* puikko, vaarna, puunaula, kengännaula, tikapuiden puola (SKES); vrt. myös r. *pinn i skiten*. Samaa alkuperää kuin sm. *pinna*. Gan. *pinni* nappula. Lev. sm. m.

piparuutti s. piparjuuri < srm. *pipar-* (Wess.: peppar-), r. *pepparrot* id., vur. *pipar-*, mr. *pipar-* (SAOB; SKES). Gan. *piparrooti*. Lev. länsim.; NS.

pislaakata v. heloittaa < srm. *bislå* (Ahl.), r. *beslå, beslagit* id. (SKES). ¤ **pislaaki**[2]. Lev. länsim., kaakk.m.

pislaaki[1] s. erillinen ulkoeteinen < r. *bislag* pieni lisärakennus, kuisti (SKES: piislaki). Lev. lm.

pislaaki[2] s. hela < srm. *bisla:g* (Ahl.), r. *beslag* id. ¤ **pislaakata**. Lev. sm. m.; NS.

pistellinki, pistelninki s. tilaus. *iisvosikam pistelninki.* | *sillon oli oltava asemal ku oli pistellinki.* < srm. *biställning*, r. *beställning* tilaus (Wess.). Muualla lounaismurteissa *pistellinki* on sekaantunut äänteellisesti samankaltaiseen sm. *pistää*-verbiin ja *pisteli, pistelin* jne. substantiiveihin ja merkitys on kansanetymologisesti kehittynyt 'työkaluksi, jolla pistellään reikiä leipiin' (ks. Grönholm 1974, 237–238). Lev. lm.

pistoovata, pistovata v. tarjota. *mää pistova sul, kyl mää tarjo.* < srm. *bistå* id., r. *bestå* (SKES). Gan. *pistouvata*. Lev. länsim.

pisuaari s. miesten mukavuuslaitos, pieni erillinen käymälärakennus jssk kadun varrella. *ku ei mistä rahaa saatu ni mee juasti kaik noit noit, ku tääl kaupunkis oli simmossi pisuaareis oli ni miähet oli jättänyt olupulloi sinne ni, niist sai viis penni kappaleest.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *pissoar* id. NS: pisoaari.

piura, piuru s. harv. kolmiluistiminen, omatekoinen mäkikelkka. *piurun teräväs pääs oli jonkulaine luistin.* < rm. *bjur*, srm. *bju:r* kolmikulmainen veneen keulalauta t. -luukku, veneen etutuhdon alaosa, srm. veneen tuhto, srm. *bju:r-stykk* ovenkamana (Vendell 1884), rm. *bjur-ås* katon

reuna (Rietz; Ahl.). Vrt. norj. *bjore* kiilanmuotoinen kappale, isl. *bjórr* talon kaavelin kolmikulmainen yläosa (Rietz; Vend.; SAOB). Muualla lounaismurteissa *piuri* merkitseekin veneen emäpuun ja perävannaksen liitoskohtaa tai veneen alempien laitojen sivukarsausta (ks. lm. merkityksistä tarkemmin T. I. Itkonen 1933, 384), mutta Turun murteessa merkitys on siirtynyt kelkan samantapaisesta liitoskohdasta itse kelkkaan. Ks. myös Karsten 1943, 394: piuri; SKES: piuri; Vuorela: piuri. Lev. lm., pohj.m., kaakk.m.; NS: piuri 'veneen emäpuun ja keulavannaksen liitoskohta'.

piurata, piudata, pjuurata v. tarjota; kutsua (juhliin). *kyl mää piura sunt.* | *joku sano piudaki ja biura bjuuda ... mut pistovatak kyl melkkest enempi.* < r. *bjuda* id. (SKES; piudata), srm. *biud(a)* (Karsten 1943, 394). ¤ **pjuudninki.** Lev. sm. m., *-r-*, *-d-* etup. lm.

pjuudninki, pjuurninki, piurninki s. pidot, kutsut < r. *bjudning* id., murt. *bju:dning* pienet pidot (SKES: piudata; Ahl.). ¤ **piurata.** Lev. lm., pohj.m., hajat. sav.m. (*piutinki*).

plaani s. kenttä, avoin paikka. *sit siim plaani oikkijal pualel oli maistraatim makki, ku haisi ai suvisi niim pahuksest.* Nauha 536, O. Aaltonen. < r. *plan* id. (SKES). *Plaani* on tavallinen yhdysnimien osana, esim. *Kuusiplaani.* Lev. sm. m.

plakkari, lakkari, prakkali, prakkari s. tasku. *no sillom puhutti vallan kerstukist ja nestuukist ja, ja kaikist simmosist et, lakkarist ja permonto* --. Nauha 456, E. Ojanen. | *ja plakkarkello oli ja, ja liivi sanottin tämmöstä ni se oli vesti.* Nauha 551, A. Ahti. < r. murt. *brakkor, brakkur, brekker* housut. Setälä (1912, 331) olettaa, että alkuperäisin em. varianteista olisi *prakkari*, josta sitten on dissimiloitunut *plakkari*. Mahdollisesti sanan alkuperäinen merkityskin on ollut 'housut', josta se sitten on kehittynyt 'housuntaskuiksi' ja 'taskuiksi'. | **plakkarkello, plakkarnestu(u)ki, plakkarpottu** ja us. myös **liivinplakkari** (ks. myös SKES: lakkari). Lev. sm. m., *pl-* länsim., *pr-* lm., pohj.m.; NS.

plankata v. kiillottaa. *plankatut kenkät.* | *mää koetim plankata monta kertta niit kenkii, mut ei lähteny, ei tullut mustaks enä.* Nauha 539, J. Kaila. < r. *blanka* id., srm. *blanka* puhdistaa (Wess.). ¤ **plankki.** Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plankki[1] s. kengänkiilloke < r. *blankning* id.; voi perustua myös r. *blank*-alkuisiin yhdyssanoihin, vrt. esim. r. *blanksmörja* kiilloke. ¤ **plankata.** Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plankki[2] s. harv. lankku, us. *plankkiaita* lankkuaita < r. *plank* (koll.) lankut; lankkuaita (ISO), srm. *plang* (Vendell 1884, 173). Ks. myös **plankku.** Lev. pohj.m., hajat. (*l-*) häm.m.

plankki[3] a. tyyni, sileä, kiiltävän sileä (vedenpinnasta) < vanh. sr. *blank* s. kiiltävä vedenpinta, esim. "En stjärna spinner på sin silvertråd i blanket" (Olin 1945, 45), < rvk. *blank* loistava (tasaisesta vedenpinnasta), nr. *blank* (myös) paljas, puhdas, avoin, alaston; kirkas. Turun murt. *plankki*[3] liittyy yhtenä lainana vanh. suomenruotsin (vielä 1800-l.) sanastoerikoisuuksiin (ks. näistä tark. Olin 1945). Lev. pepohj.m.

plankku s. lankku, srm. *plankko* id. (Thurman 1929, 15; SKES: lankku), nr. *planka*. | **plankkuaita** s. lankkuaita, plankkiaita. Gan. Lev. länsim.; NS: lankku.

plankstryykninki s. harv. 1. kiiltomaalaus, kiiltäväksi maalaaminen. 2. kiiltäväksi ja kovaksi silittäminen, kiiltosilitys. *plankstryykninki juu ... blankstrykning lo oli meijä äitin toristukses.* < ? sr. **blankstrykning* kiiltosilitys. Tällaista termiä eivät sanakirjat tunne, mutta murreoppaideni mukaan sitä on Turun ruotsissa käytetty. Mahd. myös merkitys 1 'kiiltomaalaus' perustuu ruots. sanoihin *strykning* sively + *blank* kiiltävä. ¤ **plankstryykätä**.

plankstryykätä v. harv. 1. maalata kiiltäväksi. 2. silittää kovaksi ja kiiltäväksi (tärkkäämällä). *miästem pairat plankstryykätti.* < ? r. *stryka* silittää, sivellä ja *blank* kiiltävä. On mahdollista, että Turun ruotsissa on käytetty myös yhdysverbiä **blankstryka* 'kiiltäväksi silittämisen' ja 'kiiltäväksi maalaamisen' merkityksessä. ¤ **plankstryykninki**.

planninki, plantinki s. juomien sekoitus, yl. kahvin ja viinan seos; seos. *eik sul mittäm planninki ol?* | *plantinki voi tehrä mist vaa.* < r. *blandning*, vk. *blanning*, murt. *blanning* (Ahl.) sekoittaminen; sekoitettu juoma, esim. toti (Karsten 1943, 261). ¤ **plantata**. Lev. sm. m., *pl-* länsim.

plantata v. sekoittaa; laimentaa sekoittamalla vettä. *väkevä* (= alkoholia) *plantatti.* | *se oli plantattu verel, se-oli nii väkevä.* < r. *blanda* id. ¤ **planninki**. Lev. sm. m., *pl-* länsim.

plantteerata v. istuttaa. *mää plantteerasin niit juuriskam plantui.* < r. *plantera* id. ¤ **planttu**.

planttu s. (kasvin) taimi; (kuv.) ihmisestä: (us.) nuorukainen, esim. *lääkärimplanttu, maisterimplanttu.* < srm. *plantto*, nr. *planta* id. (Wess.; SKES: lanttu). *Planttu* tavataan jo Agricolalla (NRL); etymologisesti samaa alkuperää kuin sm. *lanttu* (ks. Karsten 1943, 261). ¤ **plantteerata**. Lev. länsim.; NS.

plarata v. selata, lehteillä < srm. *blada* id. (Stenmark), srm. *blada* id. (Vendell 1890, 24); vrt. norj. *blade* kääntää lehteä (NOR), nr. *bläddra* id. Ks. myös Karsten 1943, 395: plarata (plaδata). ¤ **plari**. Lev. länsim.; NS.

plari s. 1. lehti. 2. sahan terä < srm. *blad*, nr. *blad* id., vk. *blað* (Söderwall; SKES: lati). Ks. myös Karsten 1943, 395; plari (plaδi). Gan. *bladi*. ¤ **plarata.** Lev. länsim.

plaskata, flaskata v. nolata jk, panna halvalla. *see flaskas ittes.* | *see plaskas ittes aika taval ku alushame putos.* < sr. *blaska sig* id. (Stenmark), srm. *blaska* häpäistä, nolata itsensä, töppöillä (Ahl.), sr. (ark.) häpäistä, nolata itsensä, r. *blanera sig*. *Flaskata* on Turun murt. kehittynyt hyperkorrekti variantti. ¤ **plaski.** Lev. *pl-* lm., pohj.m., yksittäist. sav.m. (Kuop); NS: blaskata.

plaski, flaski s. munaus, häpeä, nolo juttu. *see o aika plaski.* < sr. *blask* id. (Stenmark), srm. *blask* henkilöstä, jolla ei ole selkärankaa, *blaski-(gär)* a. rähjäinen, köpelö, kunnoton (Ahl.). ¤ **plaskata.** NS: blaski.

plassi s. (istuin)paikka; kenttä. *ottaka hyvä plassi ittellenne!* | *siäl o vapai plassei.* < srm. *plassin* (määräinen muoto), paikka; tasainen alue, r. *plats*, vk. *place, plas, plass* (Karsten 1943, 395; SAOB; SKES). 'Kentän' merkitystä tavataan yhdysnimissä, esim. *Akkamplassi, Hakasen plassi, Plumperin plassi* (ks. näistä Salminen 1967). Us. myös **pirssiplassi** s. vuokra-ajurin paikka, vuokra-auton paikka. Ks. **platsi.** Lev. länsim.

platformu s. asemalaituri. *ko käytiinki ulkon ni nimitykset oli trotvalli ja platformu.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *plattform* id. (Hellq.). Lev. lm., hajat. sav.m. (*platsformu*); NS.

plato, pleto, plito a. suulas, lörpöttelevä, juoruava. *ol vai pleto ol.* | *se-o sit niim pal plato ämmä.* < srm. *platω* juorukello (Wess.), *pletu* a. lapsellisesti lörpöttelevä (Wessman 1939, 72), *bladdo* naisesta joka lörpöttelee (Ahl.: bladda), *blado(gär)* a. juoruileva (Ahl.); vrt. myös nr. (ark.) *bladdra, pladdra* lörpötellä (vrt. saks. *bläderen*; SAOB; Hellq.). TM *plato*-sanueen lähtökohtina voivat olla r. sekä *pl-* että *bl*-alkuiset sanueet. Ilm. srm. *pl*-sanat liittyvät rvk. substantiiviin **pleting* puhe (< kas. *pleteren* lörpötellä; Söderwall). *Plito* voi olla Turun murt. kehittynyt äännemuunteluvariantti; mahdoton ei ole srm. **i*-llinenkään originaali (koska srm. *i - e* -vaihtelusta on useita esimerkkejä, vrt. TM *pritata - pretata* jne.). Lounaismurteissa tunnetaan myös hyperkorrekti *flato*-asu (SMS). | **platotta(a), plätöttä(ä)** v. puhua vilkkaasti, juoruta, puhua plätistä. Lev. lm.

platsi s. paikka < r. *plats* id. Nuorempaa lainakerrostumaa kuin **plassi** <--. Lev. siirt.m.

platta[1] a. tasainen, latuskainen < r. *platt* id. *Platta* esiintyy useissa yhdyssanoissa. | **plattajalka** s. latuskajalka, **plattakämmen** s. us. "antaa t. lyödä plattakämmenellä" = läimäyttää, **plattanokka** s. halv. henkilöstä, jolla on lattea nenä, **platakka** a. tasainen. Lev. lm., siirt.m., pepohj.m. NS: lattajalka 'lättäjalka'.

platta[2], **plaatta** s. (hellan) levy < r. *platta* id., mr. *pläta* tasainen pinta, levy jne. (SKES: laatta). Vrt. NS: laatta 'levy'.

plattu a. laimea (esim. kahvista); (kuv.) virttynyt, mauton, väritön. *kui mun kaffe o näim plattu.* < r. *platt* sileä, tasainen; (kuv.) banaali, sieluton, laimea (SAOB); vrt. myös srm. *flattog* id. (FMOR). Ks. myös **plittu**. Lev. lm., siirt.m.

pleikata v. valkaista (vaatteita). *nii et ulos nee* (= lakanat) *vaa viätti pleikkantuma.* TYSKLK, H. Lundelin. < srm. *bleik, bläik* id., nr. *bleka* id. (SKES: pleiki). Gan. *pleikata.* | **pleikkant(t)u(a)** v. valkaistua. ¤ **pleikki**. Lev. sm. m.

pleiki a. kalpea. *hän o niim pleiki ... mahtak kippiä olla?* < srm. *bläik, bleik* (Ahl.), nr. *blek* id. *Pleiki* on esiintynyt jo Agricolalla (NRL; SKES). Lev. länsim.; NS.

pleikki s. (vaatteiden) valkaisu < srm. *bläiku*, nr. *bleke* id. (Vend.; SKES: pleiki). Gan. *pleiku.* ¤ **pleikata**. Lev. siirt.m., pohj.m. (*pleiku*).

pleto a. --> **plato**

pletra, plektra s. väline, jolla näppäillään esim. mandoliinia. *pletra o simmonen käres pirettävä.* | *pletrat oli kuttaperkka.* | *mää ol ikän kuullup plektra ku pletra.* < r. *plekter, -rer, plektrum* id., rvk. *plekt* (Glossarium). Loppuvokaali *-a* perustunee rvk. (vielä 1900-l. alussa) harvinaisempaan *plektrar*-monikkoon (ks. SAOB: plekter). Lev. pohj.m. (*letra*).

plettu s. --> **plätti**

pliisu s. laimea, väritön (esityksistä, näytelmistä yms.) < srm. (Na) *blisω, blisu* s. vaalea läikkä, laukki; täynnä vaaleita läikkiä (Ahl.); *blisu* liittyy adjektiiviin *bläso(gär)* laikullinen ja nr. *bläs* hevosen otsalaukki. Murt. ja tanskan (*blis*) *i*:n alkuperä on epäselvä (Tamm; Hellq.). Merkitys on Turun murteessa kuvaannollistunut ja *pliisu*-asussa liittynyt vain asioihin. Merkityksenmuutokseen on voinut vaikuttaa **plittu**- ja **plattu**-sanojen äänteellinen likeisyys. Pitkä vokaali edellyttäisi srm. **bli:su*-asua, jollainen kyllä tunnetaankin eri merkityksessä: srm. (Ko, Ho) *bli:su, bli:so* tuulenväre (Fagerlund 1878, 297) ja *bli:sa* harva (Vend.). Ks. **plissu**. Lev. häm.m., pohj.m.

pliki s. (kenkien pohjaamiseen käytetty) puunaula < r. *pligg* id. (SKES). Lev. länsim.; NS.

plissu a. laimea, laimistunut, väljähtänyt (juomista). *plissu kaffe.* Etymologisesti samaa alkuperää kuin **pliisu**, mutta erikseen leksikaalistunut. < srm. *blisu* täynnä vaaleita läikkiä (Ahl.), rm. *bliss* bläs (Rietz).

Merkityksenkehitykseen on varmasti vaikuttanut assosioituminen sanaan **plittu** <--.

plitata v. deskr. läimäyttää. *plittas munt päi naama.* < srm. *plitta, plitsa* lyödä (Wess.). Ks. myös **flitata**. Lev. länsim.

plitikka s. loskasta < ? srm. *blidω* nuoskasäästä (Karsten 1943, 397). Vrt. myös **plotikka**. Lev. hajat. pohj.m.

plito --> plato

plittu a. laimea, mauton. *plittu kaffe.* < srm. (Pa) *plitto(gär)* ohut, mauton, heikko (esim. kahvista, teestä t. vellistä; Wess.). *Plittu* voi olla omapohjaistakin äännemuuntelua (*plattu* --> *plittu*) ja lainautunut suomesta Paraisten murteeseen. Ks. **plattu**.

plokata v. noukkia, nyppiä, puhdistaa nyppimällä; valikoida joukosta (parhaat) noukkimalla. *höyhämi plokatti ja tikkelperei plokatti.* | *see teki muihin töihin haittaa ku tuli sitä, niit fliipereiki plokkas auki* --. Nauha 552, A. Ahti. | *häm plokkas parhamat päält.* < r. *plocka* id. (SKES). Lev. sm. m., *pl-* länsim.

plompuukki, plompukki, flompuukki, flompukki s. lompakko < r. *plånbok* [plåmm-] id. (Karsten 1943, 397; SKES: lompakko). | **plomssa, lomssa** s. = plompuukki. Suomalainen uudismuodoste (Karsten 1943, 294). Lev. *pl-* länsim., *fl-* lm., *l-* sav.m.

plonnata v. värjätä sinivärillä (yl. verhot). *karteenip plonnatti, pistetti vähä plonninki tärkkivette.* TYSKLK, M. Lundelin. | *kartinit plonnatti ja pännätti.* < srm. *blånna* id. (Vend.; Wess.; SAOB; Ahl.), *blo:na* (Thurman 1900, 116), nr. *blåna.* ¤ **plonninki**. Lev. lm.

plonninki s. värjäyksessä käytetty sininen väri. *sinist plonninki ostetti ja ne oli niin tärkiöi katok ku oli matali puutaloi.* < srm. *blånning* (Wess.; SAOB; Ahl.), nr. *blåning* id. ¤ **plonnata**. Lev. lm., häm.m. (SMS 1: blonninki).

ploopärsoppa s. mustikkasoppa < r. *blåbärsoppa* id.

ploorata v. loistaa; olla silmiinpistävä; (kuv.) loistaa, olla esillä, pyrkiä erottumaan joukosta. *sen klänninki plooras ... oli niin kauhiam plooravaine ... kato niin koria simmone näyttävä.* | *plooravainen krolla pääs.* | *oli vaatetettup plooravaisest.* | *see nyp plooraa.* < r. *pråla* komeilla, koreilla (mauttomasti), mahtailla, *prålig* räikeä, silmiinpistävä. Merkitys 'olla silmiinpistävä (esineistä)' on kehittynyt r. *prålig*-adjektiivin pohjalta; *pr* > *pl* -muutos on Turun murteessa tapahtunutta kehitystä (vrt. **plakkari** < r. *brakkor*). *Proolata* on tunnettu 'koreilla, loistaa' -merkityksessä jo Finnolla, esim. "Prolam mös käräiä tuuasa / käyn waateis

ialois ia suurisa." (NRL). | **ploora(a)vaine(n)** a. silmiinpistävän näyttävä. Lev. *pl-* lm., siirt.m.

ploosata v. tuulla, puhaltaa < r. *blåsa* id. Lev. länsim.

plooslamppu s. harv. puhalluslamppu. Sekamuodoste. < r. *blåslampa* id. + sm. *lamppu.*

plootu s. pelti; peltilevy, jossa paistetaan uunissa < r. *plåt* id. (SKES). Gan. | **plootuformu** s. peltistä valmistettu muotti. Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plotata, flotata v. pudottaa, paiskata niin että kuuluu läiskähtävä ääni. *see plottas kaik yhtaikka ne ...* < srm. *plotta* pudota äkillisesti, polkea, *flotta* lyödä (FMOR), rm. *plott* interj., *plott* lyönti johonkin märkään (Wess.); vrt. myös holl. *plotten* lyödä (SAOB). Lev. *pl-*, lm., *fl-* (pohj.r.).

plotikka, plutikka, flotikka s. deskr. jotain märkää ja vetelää ainetta (ruokaa t. ulostusta). *Plotikka* on mahd. johdettu deskriptiivisestä interjektiosta *plott* tai srm. *plωtt* kun jotain putoaa johonkin märkään (Wess.: plutta III; SAOB). Vrt. myös srm. *plutta* päästää loiskiva ääni, loiskahtaa veteen (Wess.), *pluttersketa* ripuli (Wess.), *pluttik* (NL) hyväilynimi pienelle lapselle; lankunpätkä (Rietz; Wess.). Srm. (He) *flotikko* vanha ja huono lakki (Vend.) lienee pikemminkin lainaa suomesta (suppean levikkinsäkin perusteella). Lev. lm., *pl-* siirt.m. pepohj.m.; NS: lotikka 'leveä, litteä esine'.

pluffata v. petkuttaa, fuskata korttipelissä. *se on kova pluffama.* < r. *bluffa*, murt. *bluffa* id. (Wessman 1939, 6). ¤ **pluffi.** NS: bluffata.

pluffi s. petkutus. *se on koko ihmine iham pluffi.* < r. *bluff* id. ¤ **pluffata.** NS: bluffi.

plumkooli s. kukkakaali < r. *blomkål* id.

plummona s. (tuore) luumu. *see oli plummona ... plummoni plummoni sanottin ku oli ... ni se oli sitä sit niinku luumu.* Nauha 542, E. Aho. < r. *plommon*, vk. *ploman* id., *plommonaträ* luumupuu (SAOB). Lev. lm., häm.m.

plums interj. loiskahtavasta äänestä, loiskis < r. *plums* id. Lev. lm., siirt.m.; NS: plumps.

plumsatta(a), plumssatta(a) v. deskr. loiskahtaa veteen, pulahtaa < r. *plumsa* id. (vrt. SKES: lumpsata). Lev. lm.; NS: plumpsahtaa.

plutata v. 1. loiskuttaa vettä; olla loiskuttelemassa. *mukulat, poist siält kuljust pluttamast.* | *mukulat o veres plutamas.* 2. loiskahtavasta äänes-

tä: *tuuli pluttas sen* (= sateenvarjon) *nuri enkä mä meinanus saaras sitä millän takas.* TYSKLK, B. Björkholm. < srm. *plutta* päästää loiskahtava ääni, pulahtaa (Wess.), rm. *plutta, plåtta* liata, sotkea vedellä, nr. *pluttra, plottra* (SAOB). Kannan *tt - t* -vaihtelu (*pluttamas - plutamas*) johtuu epätäydellisestä astevaihteluun sopeuttamisesta (ks. siitä tark. luku 3.5.2.1). | **pluti(t)a** v. olla vedessä loiskuttelemassa. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

plutikka s. --> **plotikka**

pluusi s. pusero, pusakka < srm. *blus*, srm. *plu:s* id. (SKES; Ahl.). Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

plyijjy s. lyijy < srm. *blyij* (Ahl), nr. *bly* id. (SKES: lyijy). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. länsim.; NS: lyijy.

plyyki a. ujo. *se o niim plyyki ihmine, nii hiljane.* < r. *blyg* id. Lev. lm.

plyymi s. strutsinsulista tehty suuri hatunkoriste < r. *plym* id. (Hellq.). Lev. *l-* länsim., *pl-* lm.; NS.

plyyspännä s. lyijykynä. *pannam plyyspännäl ne merki.* < srm. *bly:as-, bly:harspenna*, nr. *blyertspenna* id. (Vendell 1884, 16; Ahl.). Lev. lm., siirt.m., häm.m.

plyyvesi s. lyijyvesi. Sekamuodoste. < r. *blyvatten* id. + sm. *vesi.* Lev. länsim.

plyyvitti a. lyijyvalkoinen < r. *blyvitt* id. Lev. sm. m., *pl-* länsim.

pläkki[1] s. muste < r. *bläck*, vk. *bleck*, mr. *bläk* id. (SKES: läkki). Jo Agr. (NRL). | **pläkkiselvä** a. "mustevalmis" = valmis allekirjoitettavaksi; aivan selvä. Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

pläkki[2] s. metallipelti, levy < r. *bleck, bläck* id. (SKES: läkki). Gan. Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plänttelläs adv. --> **plättelläs**

plänttі s. läiskä; kaistale, pala (maata). *mun on plänttі pääs ku o iham paljas ...* | *piäm plänttі.* Todennäk. kontaminaatio lainoista **plättі** <-- ja **flänttі** <--. | "olla **plänttel(l)äs**" = olla esillä, olla auki (takista t. puserosta). Ks. **plättelläs**. Lev. sm. m., *pl-* lm., häm.m.

pläpöttä(ä) v. puhua, lörpötellä turhia, jaaritella. *se pläpöttä tosa tommossi turhi.* < srm. *blebb* puhua roskaa (Wessman 1939, 59; vrt. Mantere 1967, 102), *blebbω* juoruileva (Ahl); vrt. myös srm. *bläbka* lörpötellä,

blabka lörpötellä, puhua roskaa ja *bjäbbla* soittaa suuta (Ahl.). Lev. pohj.m.

pläsi s. naama (ihmisellä t. hevosella). *verim päim pläsi.* | *pan ny pläsis päi aurinkko.* < r. *bläs* läikkä eläimen otsassa, otsapiirto, vk. otsa, kasvot (SAOB), srm. *bles, bläs, bläːs* valkoinen täplä hevosen otsassa, hevonen jolla on täplä; otsa, kasvot (Solstrand 1924, 16; SKES: läsi; Ahl.). Gan. *bläsi* hevosen laukki. | **pläsipää** s. hevosesta, jolla on laukki; (myös) haukkumasana ihmisestä, **pläsittää** v. harv. tuijottaa, mulkoilla muita ihmisiä, heittää jtk muiden silmille, paiskata suoraan kasvoihin, päin naamaa; (vanh.) suudella. Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plättelläs, plätteläs, plänttelläs adv. näytteillä, esillä, törröllään, levällään. *pani ittes siihe iham plänttelläs etupenkki.* | *see oli iha plättelläs ilma housui.* < rm. *plätta ut* levitä, levittäytyä, srm. (Na) *plett uːt* levitä, levittää (Wess.; plätta I), *utplättad* levällään (Wess.). Lev. lm.

plätti, plettu s. 1. ohukainen. *paistaks pletui.* | *äiti paistap plätei.* 2. vain *plätti* täplä, läiskä; ala, maakaistale, maatilkku. *maalim plätti oli plätätty sihe.* | *piäm plätti mitä hyväs.* < srm. (Na) *plätt* tahra, paikka, laikku; ohukainen; lyönti paljaalla kädellä, r. *plätt* lyönti jne., alk. vain 'merkki lyönnistä' (SKES: lätty; Hellq.). Gan. *plätti* läiskä. | **plättipannu** s. ohukaispannu. Lev. sm. m., *pl-* länsim.; NS.

plätätä v. lyödä kevyesti kämmenellä; lyödä läjäyttää (jk esine t. takamus johonkin). *mää plättäsi sem pyyki sinne vaa, em-mää sitä narul ...* | *mää plättäsi itteni toho soffal.* < sr. *plätta till* lyödä kevyesti (SAOB), srm. (Na) *plätta* lyödä t. läimäyttää paljaalla kädellä (Rietz; Vend.), *plett se* istuutua tömähtäen (Wess.: plätta). Gan. Lev. länsim.

plääjätä v. 1. kehua kovin toista ihmistä, yrittää tehdä vaikutus muihin ihmisiin. *see ny munt plääjäs.* 2. tarjota muille ylenpalttisesti, näyttää "hossilta" = turhan tuhlaavaiselta ja runsaskätiseltä. *see vei koko saki ja plääjäs*, tarjosi. < srm. *pläga, plega* tarjota, kestitä (Wess.: pläga), nr. *pläga* olla tapana, (ark.) tarjota ruokaa ja juomaa; vk. (1600-l.) saavuttaa toisten hyväksyminen (SAOB), antaa kaupan päälle (Glossarium). Ks. myös SKES: plaada. Gan. *plään* tarjoan. Lev. lm., pohj.m. 'tarjota'.

plörö s. 1. ryyppy, punssi, kahvin ja viinan sekoitus. *tehräm plörö.* | *paras on kaffemplörö, viina, kaffe ja sokeri ... ravintolas sai kova teetä, pirtu ja teetä.* 2. "olla plörös" = olla juovuksissa < srm. *plörr* siemaus viinaa (Wess.), *plörö* kuppi kahvia, johon on kaadettu viinaa (Vend.), rm. *plurr, plorr.* Merk. 2 on analogista kehitystä *olla tuutingissa* = olla juovuksissa (< *tuutinki*) -ilmauksesta; vrt. kuit. myös srm. (ÖB) *plörrog* juopunut (FMOR). Lev. länsim.

poka, pooka s. mon. yl. kehykset ikkunassa t. silmälaseissa < srm. *bŏga* id. (Ahl.), nr. *båge, -ar* SKES). Pitkävokaalinen *pooka* liittyy vanh.

Turun ruotsiin; vrt. *paara*. Us. myös **täkkipokat** s. kehykset, joiden avulla tehtiin täkkejä, **kartinipokat** s. verhotanko, syn. **kartinipuu**. Lev. *pooka* sm. m., *poka*, etup. länsim.

poksata[1] v. nyrkkeillä. *pojat poksasivat toinen toissias*. < r. *boxas, boxa* id.

poksata[2] v. kiillottaa kenkiä. *mun täyty poksatak kenkät*. < ¤ **poksi**[1] kengänkiilloke <--. Lev. lm., pohj.m., kaakk.m. (SMS 1: boksata).

pokshanska s. yl. mon. nyrkkeilyhansikas; nyrkkirauta. *sillo oli ni simmossi pokshanskoi et, et oli joka sormes oli lyijy*. Nauha 541, V. Aro. < r. *boxhandske* nyrkkeilyhansikas; nyrkkirauta, murt. *-hansska* hansikas. Hajat. siirt.m., häm.m. (SMS 1: bokshanska).

poksi[1] s. 1. pehmeä nahka, (us.) *poksinahka* pehmeä naudikas, josta tehtiin kenkiä. -- *lakerivarsi ja toi oli sit poksi päälline*. TYSKLK, S. Lustig. 2. kengänkiilloke, kenkävoide. *poksil plankattin kenkät*. < srm. (elliptinen) *box* (Ahl), r. *boxkalv* nahasta: vasikannaudikas, *box(s)sko* poksikenkä (ISO). 'Kiillokkeen' merkitys tulee lähinnä *Box*-merkkisestä kenkävoiteesta. ¤ **poksata**[2]. | **poksiharja** s. kenkien kiillottamiseen käytetty harja, **poksinahkane(n)** a. pehmeästä nahasta tehty. *poksinahkasi kenki on ympärs mailma*. Lev. lm. (SMS 1: boksi[1]), sav.m. merk. 1.

poksi[2] s. laivan pohjaosasto; varasto. *hiileheittäjä oli siäl kolipoksis--kuumas poksis kato, ja see tomutti siäl, se oli ku neekeri, ku se tuli ulos*. Nauha 534, W. Lindroos. < r. *box* id. Lev. lm.; NS: poksi, boksi.

polstari s. patja < srm. *bolstär* id. (Ahl.), nr. *bolster* (SKES) < mys. *bolstar* (Tamm). *Polstari* jo Schr. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

polstarvaaru s. patjapussi < r. *polstervar* id. Ks. **polstari**. Lev. länsim.

pomppo s. viina. *sillo myyttim pomppo joka paikas, litrakaupal*. TYSKLK, R. Rantanen. < srm. (NL) *pomppo* huono viina (Wess.), huono punssi, jota ostettiin ennen v:ta 1918; *pompa* juoda paljon (FMOR).

pomppu s. 1. (kokonainen) kalan mätipussi. *kutuaikam pantti ahvenam pomput kiahuma*. 2. lapsen täysinäisestä vatsasta. *nyt om pomppu täynä*. < srm. *pomppω* (Wessman 1939b, 73), *pompo* lumme t. ulpukka (FMOR), *pumpon-gris* ulpukan hedelmä, *pomppo(gär)* a. kömpelö; odottavasta naisesta, vrt. norj. *pumpen* paisunut (Vend.; Vendell 1884, 174), nr. *pumpa*, vk. *pompa, -or, pâmp-* kasvien suurista ja pyöreistä hedelmistä, erilaisista kurpitsoista, lasi- t. savipulloista, jotka muodoltaan muistuttavat kurpitsaa, erit. eräänlaisesta viinakarahvista (Hellq.). 'Kalan mätipussin' tai 'vatsan' merkitystä ei ruotsissa ole; ko. TM merkitykset ovat kehittyneet keltaisesta hedelmästä ja yl. paisuneesta hedelmästä ja esineestä (ks. SKES: pumppu[2-3]). Myös Setälä (1912, 429) on olettanut sm.

m. *pomppu* kalan mätipussi -sanan lähtökohdaksi r. ja murt. substantiiveja *pompa* lasipullo ja *pummpo, pumppu* lumme t. ulpukka. Muissa lounaismurteissa ja hämäläismurteissa *pomppo*-asu merkitsee 'lapsen isoa vatsaa'. Ehkä osittain omaper. deskr. alkuperää vrt. sm. *pamppu, pampula, pompula* (ks. SKES: pamppu[2]). Lev. lm. (pohj.r.), yksittäist. SavT 'siemenkota'.

ponksu, ponksuuni, ponksuni, poŋsuni s. musta miesten pitkä takki. *minunki isälläni vaik hän tommone oli, mut hänel oli ponksu sentä ja ku hän kirkko meni.* Nauha 538, J. Kaila < r. *bonjour* id. R. sana on mahd. elliptistä kehitystä rvk. *bonjourrock*-sanasta (ks. tark. Hellq.). Lev. lm.; NS: ponksuu.

pooka s. --> **poka**

poona a. harv. "tehdä poonaa" = tehdä hyvää. *se tekis vattal poona.* TYSKLK, R. Rantanen. < srm. *bonu* hyvä, erinomainen, *bånu* hyvin (Ahl), nr. *bång, bon* a. ja adv. hyvä, hyvin < ransk. *bon.* Ks. Porin seudun *poonu*-variantista tark. Uotila-Arcelli 1970, 24-25. Lev. lm., siirt.m. (*poonu*).

poori, poordi, boordi s. yl. koristekuvio vaatteessa; reunakuvio tapetissa. *kyl turkulaine on sanonup poori.* < r. *bård* id. (SKES: poorti). Lev. lm., häm.m., pohj.m. (SMS 1: boordi).

poorvaunu s. --> **spoorvaunu**

pootoora s. lisäannos kahvia, lisätilkkanen. *otaks pootoora?* | *annaks?* -- *kyl mää otam piänem pootoora.* < r. *påtår* id. Lev. lm.

pootshaka s. palohaka; (veneen) keksi < srm. *bå:ts-haka* id., r. *båtshake, -ar*, vk. *båss-, bås-* id. (SAOB; SKES: puoshaka). NS: puoshaka.

poovata v. ennustaa < r. *spå* ennustaa; aavistaa (SKES: povata). Lounaismurteissa tunnetaan myös ilman *va*-tilkettä substituoitu variantti *poota.* ¤ **pooämmä.** Lev. länsim. (itäm. yl. *pouvata, pookata, poukata* jne.).

pooämmä s. ennustajaeukko. *onko pooämmä?* Sekamuodoste. < r. *spågumma* id. (SKES: povata). + sm. *ämmä.* ¤ **poovata.** Lev. lm.

portretti s. --> **potretti**

portsuuni, portsuni, portsuna s. annos < r. *portion* id. (SKES: portsu). Lev. lm., siirt.m.

porttikonki s. porttikäytävä. *oli simmoset vanha-aikkaset porttikonkit ko viäl päälläki asutti.* Nauha 234, S. Stenfors. < r. *portgång* id. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

potforit s. mon. naisten tai miesten päällyskengät; (vanh.) vain naisten päällyskengät. *mää veräm potforit konttini, sanotti vähä helposte.* Nauha 538, M. Kaila. < r. *bottfor* eräänlaiset päällyskengät, jotka on tarkoitettu etupäässä miehille; naisten kumiset päällyskengät, joissa oli venäläistyylinen punainen vuori ja karvareunus (SAOB). Lev. siirt.m., pepohj.m.

potna s. pohja < r. *botten*, srm. *botn* id. (Ahl.). ¤ **potnata.**

potnata v. mennä pohjaan. *jos sää menet kauas rannast ruikkama ni sää potnat.* < r. *bottna* pohjata, vk. (1700-l.) ulottua pohjaan, saada jalat pohjaan (SAOB), srm. saada jalat pohjaan (Ahl.), saavuttaa pohja (Solstrand 1924, 60). ¤ **potna.**

potretti, portretti s. valokuva, muotokuva < r. *porträtt* muotokuva, srm. *poträtt* (Vend.). Srm. *r*:n häviäminen ehkä dissimilaatiota (ks. tästä Wessman 1951, 455). Lev. sm. m.

potsloora s. sylkyastia < r. *spottlåda* id. Vastaavanlaista *s*:n metateesia on mm. lainoissa **kotskärryt** <-- ja **kerstukki** <--. Lev. lm.

pottu s. pullo. *om mul pari pottu.* | *lysti o loppu ja tyhjä om pottu* (laulu). < srm. *påttu* pullo, ruukku, yöastia; vrt. nr. *potta* ruukku; yöastia (SKES). Jo Gan. *pottu* pullo. Lev. sm. m.; NS: 2. pottu.

praa adv. hyvin, us. *praa praa* hyvä hyvä < r. *bra* id. | **praavärkki** s. hyvästä tavarasta t. aineesta; sukupuolielimistä. *praavärkki sano Hannula pillu*, sp. Ks. **värkki.** Lev. lm., häm.m.

praakata v. jutella, keskustella. *hän ny vaa aim praakka.* < srm. *spraka, språka*, nr. *språka(s)* jutella, mr. *spra:ka* (SKES). | **praakkaskella** v. jutella. Lev. länsim.; NS.

praasata v. --> **prasata**

praasu s. --> **prasu**

prakkali, prakkari s. --> **plakkari**

prankkori s. palokunta < r. *brandkår* id. Lev. lm., siirt.m.

prankatu s. palokuja. *pojat meniväp prankattusse urheilema.* < r. *brandgata* id. + sm. *katu.* Lev. siirt.m., häm.m. (*pränkatu*).

pranstakka, pranstaka s. hiilihanko. *jokanen kenen kans mää olem puhunu o sanonu mull-et pranstaka o vääri. se o pranstakka. mää ainakim*

puhum pranstakkast. < srm. *brannstaka* id. (Karsten 1943, 404), nr. *brandstake* id. (SKES). Lev. sm. m.

prantti[1] s. jyrkänne, jyrkkä reuna (esim. tiessä), törmä. *see ajo prantist alas.* < r. *brant* jyrkänne, törmä, piennar (SKES), srm. *bakkbrant* jyrkkä mäenrinne (Ahl.). Lev. lm.

prantti[2], **pranti** a. jyrkkä. *see-oli niim pranti paikka.* < r. *brant* id. Lev. lm.

pranvahti s. --> **pränvahti**

prasata, praasata v. lämmittää < srm. *brǎsa, bra:sa* polttaa suurta tulta, lämmittää voimakkaasti (Wess.; SKES: praasu; Ahl.), rvk. *brasa* lämmittää (SAOB). ¤ **prasu.** Lev. lm., siirt.m.

prasu, praasu s. tuli, valkea. *ku mä oli prasu laittanu ... lämmivvalkkia prasu ni prasum mä pani sit laatikoi.* Nauha 541, V. Aro. < srm. *brǎsu, brǎso* id. (Ahl.), nr. *brasa* (SAOB, SKES: praasu). Gan. *praasu.* ¤ **prasata.** Lev. *pr-* länsim., *raasu* itäm.; NS: praasu.

preistata v. --> **freistata**

preivi s. kirje. *friimerkin täyty ollap preivis. ei sitä saa liimatat takapual ... jolses ol huamanu.* < srm. *breiv*, nr. *brev* id. (Thurman 1900, 83; SKES). *Breivi* jo Agr. (NRL). Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

prenkata v. sormeilla --> **pränkätä**

presiis, presis, prisiis, prisis adv. täsmälleen, aivan. *niin presiis noit on samanlaiset ku mun.* < r. *precis* id., srm. *pri-*. Lev. lm., siirt.m., häm.m., hajat. (*r-*) sav.m.

pretata[1], **prätätä** v. ratkoa. *täyty prätätä se* (= sauma) *sit.* < r. *sprätta* id. Lev. lm.

pretata[2] v. juoksennella --> **pritata**

priisi s. harv. tuulenpuuska < r. *bris* id. (SKES). Lev. lm., häm.m.

priistanko s. tanko, jolla purjeet vedetään ylös. *priisstankon kans seili ... seilit ylös lykätti.* Nauha 403, F. Saarinen. Sekamuodoste. < r. *spristång* id. + sm. *tanko* (SKES: prii, rii). Lev. lm., kaakk.m.; NS: priitanko.

priitata v. --> **spriitata**

prikka s. 1. tarjotin. *isä otti aina simmone musta suuri prikka ja kaadettin kaik siihem prikal sit mitä kuuses oli* --. Nauha 538, J. Kaila.

| *olik hänel privattiprikka,* yksityistarjotin (sairaalassa). **2.** metallilevy t. -laatta. *prikka ... ku panna välilevy ruuvvi.* < r. *bricka* laatta, levy; tarjotin jne. Jo Schr. *prikku* tarjotin; levy (SKES: prikka[1]). | **prikkahollari** s. tarjottimen kannattimet, eräänlaiset nauhat, jotka kannattavat tarjotinta (vrt. r. *brickhållare* id.), **prikkatuuki** s. tarjottimella käytetty liina. Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

prikku s. täplä, läiskä, tahra; pilkku kirjoituksessa. *pamp prikku pääl.* < vur, nr. *pricka, -o, -e,* (tav.) *prick* pilkku, piste, täplä, läiskä, srm. *pricka, -å, -u* id. (SKES). Jo Schr. *prikku* (NRL). | **prikulles** adv. täsmälleen, aivan < vrt. mr. *till pricka* täsmälleen, pilkulleen (SKES), **prikulline(n)** a. pilkullinen (us. kankaasta). Lev. länsim.; NS.

priksilja s. "puhua priksiljaa" = puhua palturia, puppua. *see puhu iham pelkkä priksilja,* puppua. Myös muissa lounaismurteissa *priksilja* (myös asu *bresilja* tunnetaan) merkitsee 'palturia', mutta myös alkuperäisempi 'väriaineen' merkitys tunnetaan (ks. SMS 1: bresilja). Nr. *bresilja, vk. brexillia, brixilia,* srm. *brikksilja* (Thurman 1900, 56) on alunperin merkinnyt 'bresiljapuusta saatavaa väriainetta', mutta ilmauksessa *pra:t brísilja* jne. merkitys on muuttunut 'palturin puhumiseksi' (SAOB; SKES; Ahl.). Lev. lm., häm.m., hajat. (*r-*) sav.m.

prillata v. pilata, villitä, (kuv.) sekottaa pää, mieli. *see prillas nuare flika.* < srm. (vars. Ko, Ho) ja vur. *brilla,* nr. *brylla* hämmentää, narrata, häiritä, sotkea (SKES; Ahl.). Gan. (Turku) *prillata.* | **prillant(t)u(a)** v. villiintyä, hullaantua. ¤ **prillinki.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.

prillinki s. "olla prillinkis" = olla sekaisin päästään < r. *brylling, brilling* hämminki, häiriö; narraaminen (SKES: prillata). Gan. ¤ **prillata.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.

prillit s. mon. leik. silmälasit. *see käytti prillei, ku se luki.* < rm., vur. (pl.) *briller* id. (SKES). Lev. hajat. häm.m., pepohj.m.; NS.

pritakka s. **1.** äkkinäisestä ja helposti kimpaantuvasta, nopealiikkeisestä ihmisestä, hienostelevasta, pienestä mutta kuitenkin mitättömästä ihmisestä; us. *flikanpritakka; piän flikam pritakka.* **2.** pienestä pullasta, us. *pullanpritakka. see leipos piäni pritakoi ... vähä heppossi.* | *heitti lusikas pellim pääl ja tuli pritakoi.* Mahd. *-kka*-johdos TM *pritata*-verbistä tai suoraankin ruots. verbistä *spritta* nousta äkkinäisesti; ainakin äkkinäisesti nousseisiin pulliin viittaava merkitys täsmää ruotsin kanssa; sen sijaan hienostelevaan tyttöön viittaava *flikanpritakka* näyttää tulevan srm. (ÖB) substantiivijohdoksesta *spretto* ylpeä tyttö; vrt. myös *spretta* kulkea ylpeästi (FMOR). Muissa lounaismurteissa tunnetaankin molemmat merkitykset sekä vielä muita samaa lähtöä olevia lainoja, jotka kiinteästi liittyvät lintuihin: *prittapääskynen, prittisorsa* sekä muita edelleenjohdoksia: *pritakoida, prittalus, pritaus* jne. ¤ **pritata.** Lev. lm.

pritata, pretata v. (us. lapsista) juosta t. hyppiä edestakaisin, juosta sisään ja ulos. *älä nyp prittas sii erestakas, siit tule traaki.* | *kakarap pretta tosa alvari, ni ettei saap pahaka rauha.* < rm. *sprätta* hypätä, tehdä nopeita liikkeitä (Rietz), rm. *spritta - spretta* juosta, juosta ulos, kasvaa jne. (Rietz), srm. *sprätta* lehahtaa äkkinäisesti lentoon (linnuista), poukkia, rimpuilla (Vend.), nr. *sprätta* ratkoa; räiskyttää, roiskuttaa, kuopia (kanasta), *spritta* säpsähtää, hytkähtää, hypähtää, nousta äkkinäisesti (Östergren), rvk. hypätä (Söderwall). Turun murt. (myös lm.; SMS) *pritata* jne. verbin käyttö on siirtynyt linnuista lapsiin. ¤ **pritakka**. Lev. lm.

pritsi s. 1. makuulava. 2. "hypätä t. tulla makopritsi" = hypätä, tulla vatsalleen, kun hyppää uimaan < r. *brits* makuulava, srm. telttavuode, vuode lattialla, penkillä yms. (FMOR). Merk. 2 on TM metaforista kehitystä. Lev. länsim.; NS 'makuulava'.

prittakitti s. --> **prättäkitti**

privatti a. yksityinen. *em minä ol missän tehtassa kyl ollu, ne on ollut tämmössiä privateita.* Nauha 547, A. Joutsio. | *hänel oli privatti ruoaka sairalas ... privattipotilail.* | *olik hän privattipualel?* < r. *privat* id. | **privattiauto** s. yksityisauto, **privattikuski** s. yksityiskuljettaja, **privattipotilas** s. yksityispotilas jne. NS: privaatti.

profeteerata v. keskustella. *me pruukamme sinne mennä, mennä ai siinä neljän aika profeteeraman ko siäl-on, siäl-on simmossia miähiä kans et keskustele.* Nauha 552, A. Ahti. < srm. (NL) *profetera* kehua, paasata (Vend.), nr. *profetera* ennustaa, sanoa ennalta. Jo Agr. *profeteerata* 'ennustaa'-merkityksessä (NRL). Lev. sm. m.; NS.

prokki s. tyrä < r. *bråck* id. Lev. pohj.m.

prokrammi, prokrami, prookrami s. ohjelma < r. *programm* id.

promsninki s. jarru (autossa, junassa tms.). *ja sit oli jarru, sanottin, se oli promsninki sitä sitä aikaa.* Nauha 541, A. Leino. < r. *bromsning* jarruttaminen, *bromsningsapparat* jarru, *broms* jarru. ¤ **promssata.**

promssata v. jarruttaa < r. *bromsa* id. ¤ **promsninki.**

prookrami r. --> **prokrammi**

prosessi s. hautajaissaatto. *laskettin kranssei ja ku mentii kattoma sitä prosessi.* Nauha 549, H. Lehtonen. < srm. *process* ruumissaatto (Vend.). *Prosessi* on esiintynyt jo vanhemman kirjakielen aikana (NRL) < mr. *proces* juhlakulkue, nr. *procession* id., *process* prosessi, tapahtuma; oikeudenkäynti. Lev. *pr-* länsim., *r-* sav.m.

prossi s. rintakoru < r. *brosch* id. (SKES: rossi). Lev. sm. m., *pr-* länsim.

proti s. harv. rautakangen alle tueksi pantu puupala t. kivi; kanki < srm. *brât*, *brått* id., nr. *brott* (SKES: prota). Lev. sm. m., *pr-* länsim.

protikka --> prutikka

proto a. suulas. *see o vähä proto suustas. aina se prototta.* < ? srm. *brotω* nalkuttaja; suuri loukku (Ahl.: bråta), *broto* pellavaloukku, *bråta* loukuta (Wess.); vrt. myös srm. *prott(a)* lörpötellä (Vend.). Rytkösen (1940, 166) mukaan sm. *roto-*, *roti-*, *proti-*kantaiset sanat ovat enimmäkseen omaperäisiä deskriptiivisiä sanoja, jotka vain hyvin epäröiden voitaisiin liittää skandinaavisiin vastineisiin mm. *t*:n osalta. Turun murteen *proto* näyttää kuitenkin selvimmin yhdistyvän ruots. originaaliin. Jo Gan. *proto.* | **prototta(a)** v. olla kovasti äänessä, lörpätellä, **protottaja** s. ihmisestä, joka puhuu kovasti. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

protti s. ruuan sekoitus; (us.) ruokalaji, jossa on sekoitettua munaa, us. myös *munaprotti* munakokkeli. *meiläki lapset söi piänenä protti, ei se olluk keitetty miksikä.* | *munaprotti o oma sanas.* < srm. *prottis* id., sr. *protta* perunamuhennos, *prottkorv* perunaseoksella täytetty makkara; vrt. myös srm. *protta* tunkea ruokaa lapsen suuhun, niin että syntyy sotkua (FMOR). *Protta* on ehkä äännevariantti rm. *protsa*-verbille 'sekoitella, liikutella, sorkkia'. | **protiska** s. epäonnistuneesta ruuasta. *siit tuli ny iham protiska.* Ks. myös **prötti**. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

proturi, protyyri, protyri s. koruommel < r. *brodyr* id. Lev. *-yri* lm., *-uri* siirt.m.; NS: brodyyri.

provisuuni s. provisio < r. *provision* id. Lev. hajat. häm.m.

prunni s. 1. kaivo. *häm mene prunnil.* 2. vesilätäkkö, -kuoppa. *vesiprunnist mee olla aim puhuttu.* < r. *brunn* kaivo, lähde (SKES), srm. *brωnn* kaivo; vedenkertymä maassa olevassa syvennyksessä (Ahl.). Turun murt. merkitys 2 liittyy srm. merkitykseen, sillä *prunni* merkitsee isompaa vedenkertymää jossakin kuopassa kuin esim. kuralätäkköä l. *kurakrunnia.* Ks. myös **krunni**. Lev. länsim.

pruntti s. kaljatynnyrin tulppa, korkki; reikä kaljatynnyrissä. *tynnyris kasvanu ja pruntist ruakittu*, sp. < r. *sprund* tapinreikä; (tynnyrin) tappi, tulppa (SKES: prunti). Vanh. kirjak. *sprunti* (NRL). Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS: 1. runti.

prutata[1] v. sotkea. *saven kans prutatti.* TYSKLK, E. Toivonen. < srm. *protta* liikuttaa, sekoittaa esim. vettä (Vend.). ¤ **prutikka**. Vrt. **protti**. Lev. siirt.m.

prutata[2] v. pieriä < r., srm. *prutta* id. (Vend.). ¤ **prutta**. Lev. lm., siirt.m.

prutikka, protikka s. vetelästä aineesta; ripuli. < rm. *protta* tunkea ruokaa lapsen suuhun niin että syntyy sotkua jne., rvk. *prutta* pärskiä, korskua (Glossarium) ja *spruta* ruiskuttaa. Srm. (vain Sj) *protikko* suomaa, muta (Vend.) lienee lainautumista sm. murteista sr. murteisiin. ¤ **prutata**[1]. Lev. lm., siirt.m., pepohj.m.

prutta s. harv. pieru < r., srm. *prutta* id. (Vend.). ¤ **prutata.**

pruukata v. olla tapana. *mahtak se pruukatas siäl käyrä?* | *ei meil pruukata ollenka.* < mmr., vur., nr. *bruka* käyttää, viljellä, muokata; olla tapana. Jo Agricolalla (NRL; SKES). Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

pruukki[1] s. muurilaasti. *joka kerta ku mentti trappussi ylös ni kantama pruukki niinku tiilekki.* Nauha 403, E. Johansson. < r. *bruk* id. Etymologisesti ehkä sama sana kuin **pruukki**[2]:n originaali (SKES: pruukki[1]). Lev. sm. m.; *pr-* länsim.

pruukki[2] tehdas. *Murtaja romutetti, viätti Matikam pruukki, Teijon tehtal.* Nauha 534, W. Lindroos. < r. *bruk* tapa, käyttö; tehdas (SKES: pruukki[1]). Vanh. kirjakielessä *pruukki* on esiintynyt 'käytön' merkityksessä (NRL). Gan. *rautaruuki* rautatehdas (Gan: ruuki). Lev. sm. m., *pr-* länsim.

pruunata, pryynätä v. ruskistaa (paistettaessa). *jauhoi pryynätä.* | *pani ensiks hiuka voita ja pryynäs sii vähä kaffe.* < r. *bryna*, vk. (1600-l.) *bruna* (SAOB; SKES: ryynätä), srm. *bru:n* (Ahl.) id. ¤ **pruuni.** Lev. siirt.m., pohj.m.

pruuni a. ruskistettu (paistetusta ruuasta); ruskea. *voi ku sä olet pruuni! oleks sä ollu aurinkos?* < r. *brun* ruskea (SKES). 'Ruskistetun' merkitys on liittynyt *pruuniin* verbistä ¤ **pruunata** ruskistaa <--. | **pruunifärine(n)** a. ruskeanvärinen. Jo Agr. *pruuni* (NRL: ruuni). Lev. sm. m.; *pr-* länsim.: NS.

pruuri s. veli; ystävä < r. *bror*, veli, ystävä, (SAOB), r. puhek. ja srm. *brω:r* veli, hyvä ystävä, toveri (Ahl.). Lev. (*r-*) pohj.m., sav.m.

pruustinna s. rovastin rouva < r. *prostinna* id. (SKES: ruustinna). Lev. sm. m.; *pr-* länsim.; NS.

pruutata v. ruiskuttaa, suihkuttaa. *älä niin kamalastem pruutta.* | *see pruuttas hajuvettä mum päälleni.* < r. *spruta* id., *spruta upp* ruiskuta, suihkuta jstk esiin. (SKES: ruutta). ¤ **pruutta.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

pruutta s. ruisku. *palopruutal pruutata.* < r. *spruta* id. (SKES: ruutta).

Us. yhdyssanoissa, esim. **käsipruutta** s. käsiruisku, **palopruutta** s. paloruisku. ¤ **pruutata.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

pruuvata v. kokeilla, koettaa; sovittaa. *mää pruuvasi niit koht ... ne sopis ku valettu jalkka.* Nauha 554, A. Aarnio. < r. *prova* id., *prova på* sovittaa. (SKES: ruovi[2]). ¤ **pruuvi.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

pruuvi s. koe, kokeilu; sovitus (vaatteista) < r. *prov* koe, koetus, todistus, näyte (SKES: ruovi[2]; Hellq.). | **pruuvikuva** s. koekuva, koevedos valokuvasta. ¤ **pruuvata.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

pryki[1] s. oluenpano < srm. *brygge* id., r. *brygd* (SKES; Ahl.). Jo Schr. (NRL). ¤ **prykätä.** Lev. sm. m., *pr-* länsim. (us. *pryky*).

pryki[2] s. (laiva)laituri. *siäl se vartos pryki nokas.* < srm. *brygg, bryggjå* jne. (Ahl.), nr. *brygga* silta, laituri (SKES). Us. myös **laivapryki** s. laivalaituri. Lev. lm.

prykä s. (pieni vene)laituri. *pant trossil prykässen kii.* < r. *brygga* silta, laituri.

prykätä v. valmistaa, panna juomaa, tehdä olutta; valmistaa (myös kahvia); (yleisemminkin) valmistaa. *prykättin kaffe.* | *prykätä runoi.* < r. *brygga* valmistaa olutta (SKES: pryki). Gan. *Prykätä* 'panna juomaa'. Merkityksen geneeristyminen on TM kehitystä. ¤ **pryki[1]**. Lev. sm. m.

pryssokeri s. --> **prössokeri**

pryyli s. piikki, mm. sellainen, jonka avulla ommeltiin reikäommelta < r. *pryl* id. jne. (SAOB; SEKS: priili; Vuorela). Muissa lounaismurteissa on tavallisempi murrelähtöinen *priili* naskali. Lev. lm., häm.m., (*r-*) sav.m.

pryynätä v. --> **pruunata**

präki(ä), präkitä v. *yskii präkii*, yskii kovalla äänellä. *präki yäkauret.* Onomatopoeettinen verbi. < srm. *breka, bre:ka*, r. *bräka* määkiä, murt. (myös) kulkea t. istua jalat harallaan (Rietz; Ahl.), levittää jalkansa yhdynnässä (Ahl.), puhua epäselvästi, rm. *bräkas* eläinten siitosyrityksistä (Rietz). Ks. myös SKES: räkistä. | **präkittää** v. ponnistaa ulostaessa (meteliä pitäen). *Präkittää*-verbi tunnetaan lounaismurteissa paitsi TM merkityksessä myös eläinten siitosyrityksiin liittyvänä, esim. *päs präkittä* (PyhM). Pohj. murteissa *präkittää* merkitsee 'juoda niin että kurkussa syntyy ääntä' (AHär). *Präki*-sanueen merkitysten lähtökohtana näyttää olevan lampaan (kurkussa syntyvän) äänen jäljittely; kuitenkin TM ja lm. *yskiä präkiä* -konneksio ja verbin sopeutuminen *i*-johtimisten ryhmään viittaa myös omaperäisen *räkiä*-verbin ääntеellis-semanttiseen malliin (vrt. myös TM hyperkorrekti *kräkiä* = *präkiä*).

präkätä v. käryttää; touhuta kovasti esim. ruuanlaiton kimpussa, rehkiä. *tehti lumikoija ja präkätti siäl,* poltettiin kynttilöitä. | *präkättin tuahei ja tuli sauhu ja isot ihmiset tuliva ja sanosiva et älkkäm präkäkkä siäl.* | *see präkä niim pal sen ruan kans.* | *älä ny niin kauhiast präkäs sitä ruakka.* Muissa sm. murteissa *räkätä, präkätä, fräkätä* tunnetaan merkityksessä 'valuttaa tervaa' ja substantiivit *fräkäri, präkäri* merkityksessä 'henkilö, joka valuttaa tervaa'. Nämä pohjautuvat srm. verbeihin *vrǎka* (tjära), *brǎka* valuttaa tervaa (Wess.; Karsten 1943, 93). Kun tervanvalmistus on käynyt tuntemattomaksi, on *präkätä*-verbin merkitys yleistynyt Turun murteessa 'käryttämiseksi', 'ruuan käryttämiseksi' ja lopulta yleensä vain ruuanvalmistuksen yhteydessä 'rehkimiseksi'. Karsten (1943, 93) on arvellut, että pohj. murteiden *fräkätä* perustuisi 'touhuamisen' merkityksessä rm. (Hälsingland) adjektiiviin *fräk* ahne ruualle; selitys lienee kaukaa haettu. Ainakin TM *präkätä* touhuta jne. näyttää äänteellisestikin liittyvän suomenruotsin murteisiin, joissa monin paikoin *vr* > *br.* (ks. esim. Solstrand 1924, 8: *bräka* = *vräka*). Sitä paitsi myös muissa lounaismurteissa ja hämäläismurteissa *präkätä* on jo yleistynyt merkitsemään 'puiden polttamista', 'tupakan polttamista' yms. (SMS; Hali Viht Hat), ja 'keittää rähjystämistä', esim. *se emmäntakerus prekas koko peevä* ... (KarL) | *ämmä präkää kaffee yhtenäs* (Kus). Ks. myös SKES: räkätä[3]. Jo Gan. *tervafräkäri* tervanpolttaja. Lev. länsim.

prällätä v. deskr. juhlia ja mellastaa juovuspäin, pitää meteliä juopuneena; juopotella. *prälläs koko yä ... katok ku oli tommost juapposakki.--kyl siihen kuulu viina. Prällätä*-verbin merkitykseen liittyy olennaisena osana myös suun soittaminen ja metelin pitäminen, jolloin se liittynee srm. *prella, präll(a)* -verbeihin puhua, lörpötellä, piestä suuta (Vendell 1890; 131; Vend.), jankuttaa (FMOR), srm. (ark.) puhua. Mahd. sen taustalla on myös rvk. *prälla*-verbin merkityksiä 'pudota, törmätä'; rvk. 'heittää joku ilmaan, pettää, narrata' (< saks. *prallen - prellen*; Glossarium). Pohjalaismurteiden *prällätä*-verbi liittyy semanttisesti vielä kiinteästi srm. originaaliin: merkitys 'lörpötellä' (Karsten 1943, 407). 'Juopuneena olon' merkitysvivahde on myös sm. verbeillä *rällätä* ja *rällästää*, jotka ovat äänteellisesti samankaltaisia: ne perustuvat SKES:n mukaan lähinnä srm. *i trällin* humalassa ja *trälla* pyöriä -sanoihin (SKES: trälli). Lev. sm. m., *pr-* länsim.

pränkkä a. pahantuulinen ja vastaan paneva, kränä. Todennäköisesti takaperoisjohdos verbistä *pränkätä* <--, jonka merkityksen 2 kanssa se semanttisesti korreloi. Myös Karsten (1943, 403) on pitänyt pohj.m. *prenkka*-nominia vastaavalla tavalla kehittyneenä. Ks. ¤ **pränkätä.** Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

pränkätä, prenkata v. 1. väännellä, sorkkia jtk koko ajan. *mukulat aim pränkkä rarion kans.* 2. vain *pränkätä* kinata, väittää vastaan. *see pränkkä ja pränkkä, see kina.* | *see oli niin kova pränkkämä vasta.* < srm. *bränga, pränga*, nr. *vränga* väännellä, vääristää, puristaa (Solstrand 1924, 8), painaa, tunkea, olla nyrpeä, äreä, vihainen (FMOR;

SKES: renkata), irvistää (Vendell 1884, 26). *Pränkätä* ja *prenkata* -variantit ovat osittain erikseen leksikaalistuneita. Ainoastaan *pränkätä* merkitsee 'kinaamista' yms. ja liittyy adjektiiviin ¤ **pränkkä** <--. Pohjalaismurteissa *pränkätä* merkitsee 'pakottaa tekemään, tehdä väkisin' (Karsten 1943, 407). Lev. yksittäist. Forssa *ränkätä* merk. 2.

prännі s. viinanpolttimo, us. *viinapränni* < r. *bränn-* sellaisten yhdyssanojen alkuosana kuin esim. srm. *bränn-*, *brennbassto* pieni mökki, jossa keitettiin viinaa (SKES). Muualla lounaismurteissa *pränni* on ruvennut merkitsemään 'karjakeittiötä', harvoin 'viinanpolttimoa' (SMS; Grönholm 1974, 272). Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

prännäri s. paahdin, jolla paahdettiin kahvinpapuja. *ku tavallinem prännäri sit oli ni sihem panttin kaffekupil ni pööni sit.* Nauha 546, A. Kankkunen. < r. *brännare* id. (SKES: prănni). ¤ **prännätä.** Lev. sm. m., *pr-* länsim.; NS.

prännätä v. paahtaa kahvia. *sin meni muijat yks toisem ... prännäris kans, ku ku se tuli valtava haju siittä ja siäl ne prännätti vähä mahrottomasti.* Nauha 547, A. Joutsio. < nr. *bränna* id. (SKES: prănni). ¤ **prännäri.** Lev. länsim.

prăntti s. paino, kirjapaino < r. *prănt* paino. *Prăntti* on esiintynyt jo Agricolalla (SKES). ¤ **prăntätä.** Lev. sm. m.; NS.

prăntätä v. painaa (tekstiä). *nii se menettä sem murte, sem paikkakunna murtes, jollei ne ols sinnek kaikki prăntätty.* Nauha 554, A. Aarnio. < nr. *pränta* id. (SKES: prăntti). Jo Agr. (NRL). ¤ **prăntti.** Lev. länsim.

pränvahti, pranvahti s. palovartija < r. *brandvakt* id. (Karsten 1943, 404). Lev. *pran-* länsim., *prän-* hajat. lm. (itär.), siirt.m., pohj.m.

prässi s. 1. paino. 2. paine, stressi < r., mmr. ja vur. *press* id., *präss* (SKES: rässi). *Prässi* merkityksessä 'paino' jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m., *pr-* etup. länsim.; NS.

prässyltty s. sianlihasta valmistettu painosyltty < r. *pressylta* id. *Prässyltty* on vain Varsinais-Suomessa tunnettu nimitys em. ruokalajille (Vuorela). Lev. lm., siirt.m.

prässätä v. silittää; painostaa < r. *pressa* id., rm. *pressa* kiusata (DFA; SKES: rässi). Lev. sm. m., *pr-* etup. länsim., hajat. *r-* kaakk.m.

prättä s. halv. suulaasta ja vähän rähisevästä henkilöstä. *se o simmonem pikkuprättä.* Luultavasti *prättä* on muodostettu analogisesti verbin ¤ **prätätä** <-- pohjalta. (Jo Lönnr. *prättä* lörpöttelijä.) Lev. lm., siirt.m., pohj.m., häm.m. (- *prätä*).

prättäkitti, rättäkitti, prittakitti s. suulaasta ja vähän haukkuvasta henkilöstä. *see o oikke simmonen prättäkitti ku oikke louskutti suutas.* | *siäll-oli paskapistooli ja prättäkitti puutoril kans. Prättäkitti, rättäkitti* ja *prittakitti* -sanojen taustalla on srm. ilmaus *prâtte-Kitta* (Vendell 1890, 131), jonka merkitys on identtinen *prättäkitti*-sanan ja sen varianttien kanssa. Äänteellisesti srm. asu on mukautunut Turun murteessa ennestään tuttuihin *prättä- ja pritta*-sanueihin. Vrt. ¤ **prätätä, pritata.** Muissa lounaismurteissa tunnetaan variantit *prittaheikki* (Turun ymp.), *prätänälli* (pohj.r.), häm.m. *prätätäti* (SMS).

prätätä[1] v. sätätä juopuneena, pämpätä. *prätinä ... se-o simmost juapon turha prätinä ku se prättä.* Ilmeisesti *prätätä*-verbin fonologisena vastineena on rm., srm. *sprätta* (- *spritta*) kulkea t. lentää nopeasti, juosta (Rietz; Wess.), vrt. isl. *spretta* kiirehtiä. Merkityksenkehitykseen ('suunsoiton' mukaantulo) on voinut vaikuttaa myös srm. *prättla* lörpöttää, soittaa suutaan, johon Karsten (1943, 408: prättä) on *prätätä*-verbin yhdistänyt. *Prätätä* voi liittyä osittain myös SKES:n mukaan omaperäisiksi tulkittuihin *(p)rätistä, rätsähtää* jne. -verbeihin (ks. SKES: rätistä, rätsähtää). ¤ **prättä.** Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

prätätä[2] purkaa --> **pretata**[1]

prääkki- s. yl. *prääkkiplankku, prääkkilauta* s. kelvoton lauta, johon on jäänyt puun kuorta, jäännöslauta. Jo Lönnrotilla *prääkkilauta* jäännöslauta < srm. *bre:k(a), vräka* hylätä (Karsten 1943, 408). ¤ **prääkätä.** Lev. länsim.

prääkätä v. hylätä, heittää pois joukosta. *em mää huali. mää prääkkän sen.* < srm. (ÖB) *bre:k(a), vräka* hylätä (Karsten 1943, 408; SKES: raakki); vrt. rm. *vräka* hylätä, poistaa; halveksia (< msaksin *wrecan* vainota; Rietz). ¤ **prääkki.** Lev. länsim.

prössokeri, pryssokeri s. rintasokeri. *toisil lapsil oli vähä rusinoi ja simmost ku sanotti prössokeri.* Nauha 543, A. Lehtinen. < r. *bröstsocker* id., mr. *bryst-* (Hellq.), srm. *bry:st-* (Vendell 1890, 31).

prösthollari s. rintaliivit < r. *brösthållare* id.

prösti s. harv. rinta (tav. yhdyssanoissa) < r. *bröst* id. Ks. **prössokeri, prösthollari.**

prötti s. maidosta, sokerista ja kaurahiutaleista valmistettu keittämätön seos. *Prötti* on ilmeisesti Turun murteessa kehittynyt **protti**-sanan äännevariantti; merkitys on erikseen leksikaalistunut ja supistunut vain yhtä tiettyä seosta merkitseväksi. Ks. **protti** (vrt. Vuorela). Lev. länsim.

pröötti s. ohut piiska t. keppi. *etanan nämäki* (näyttää) ... *sarvet om pröötit.* < r. *spröte* id. (SKES: spröötti). Jo Schr. *spröötti* laivan masto

(NRL). Muissa lounaismurteissa *pröötti* tunnetaan vain merkityksissä 'kokkapurjeraaka' ja leik. 'nenä'.

puari s. puoti, kauppa < mr. *bo:þ*, vur. *bodh*, nr. *bod* kauppapuoti; aitta; koju (SKES: puoti). Jo vanh. kirjak. *puodi* (NRL). Lev. *-r-* länsim.; NS: puoti.

puffata v. mainostaa < r. *puffa* sysätä, tyrkätä; mainostaa. ¤ **puffi**[1]. Lev. lm.; NS.

puffetti s. tarjoiluhuone väenkokouksissa, iltamissa tms., ulkoilmassa oleva tarjoilupöytä. *siäl käytii ai, mentti pyhäaamusi mentti yhreksä aika ja otetti puffettiki mukka.* | *mikä puffetti oli?* | *puffetti? ravintola otetti mukka.* Nauha 457, A. Wass ja H. Hultin. < srm. *buffet*, nr. *byffe* id. Lev. lm., siirt.m.

puffi[1] s. mainostus, ilmainen mainos < r. *puff* id. ¤ **puffata.** Lev. lm.; NS.

puffi[2] s. puhvi < r. *puff* id. (SKES). | **puffihiane(n)** a. puhvihihainen. *se oli simmone puffihiane, simmone iha vanha-aikkane tiätyste, korkkia kaulus ja siin oli russi tääl näi.* Nauha 456, E. Ojanen. Lev. lm., pohj.m.

puketti s. kimppu, us. *kukkapuketti* kukkakimppu < r. *bukett* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

puklata v. harv. oksentaa. *nee rupes puklama ja oksentama siäl yli reilinki nii hemmetiks.* Nauha 534, W. Lindroos. < sr. *spuggla* id. (Vend.). Lev. yksittäist. Lip.

pukseerata v. hinata < r. *bogsera*, vk. *buxera*, srm. *bokse:ra* id. (SKES). Lev. sm. m.

pukspröötti s. kokkapuu < r. *bogspröt* id. Lev. lm., kaakk.m., (*-pryöti, -ryötti*).

pukstaavi, puukstaavi s. kirjain < r. *bokstav* id. (SKES: puustavi). Gan. *bokstaavi, pokstaavi*. Lev. sm. m., *-ks-* länsim.; NS: poostavi.

puljonki, puljunki s. lihaliemi < r. *buljong* id. Lev. länsim.; NS.

pumpsit, pumsit s. mon. rukkaset; potkut työpaikasta. *hän sai pumssit silt flikalt.* | *pumpsit tyäpaikast.* < srm. *få: bumssn* saada potkut, rukkaset (Vend.), nr. *bums* lyönti (SKES). Lounaismurteissa tunnetaan myös verbi *pumssata* saada potkut (SMS). Lev. lm., pohj.m.; NS: 2. pumpsit.

pumpustyyki s. puuvilla, puuvillakangas < r. *bomullstyg* id. (SKES: pumpuli). Lev. lm., siirt.m., häm.m.

punkka s. pesuastia, viiliastia < srm. *bunkka*, nr. *bunke* id. (SKES). Ks. myös **paaripunkka**. Lev. sm. m.; NS.

punsi s. us. mon. *punsit* kahvin ja viinan sekoitus. *jos teke punsei, ni punssata.* | *tehräm piänet punsit.* < r. *punsch* punssi. (SKES: punssi). Us. myös **kaffepunsi** s. kahvipunssi. Gan. *bunsi, punsi.* ¤ **punssata.** Lev. länsim.; NS: punssi.

punssata, punsata v. tehdä punsseja. *nee punssas vähä.* < r. *punscha* id. (SKES: punssi). ¤ **punsi.** Lev. lm.

purra s. harsokangas, jota yl. käytettiin kauluksen reunassa röyhelönä. *simmost purra viäl kaulukse syrjäs sit ... purra sanotti simmost vekattu simmost jotta harso.* Nauha 455, B. Söderman. < r. *burr, -et* kevyestä ja ilmavasta aineesta tehty röyhelö (SKES: purri), tylli, pitsi (SAOB). Lev. lm., pohj.m.

pusitta(a) v. usuttaa (koiraa). *pusittak koira toisem pääl.* < r., srm. *bussa* id. (SKES: pusu[2]; Ahl.; ISO). Lev. *pusuttaa* hajat. eri puolilta.

puska s. pensas < srm. *buska*, nr. *buske* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

puti s. pesä, paikka hippasilla ollessa (johon kiinniottaja, "natu", ei voi tulla < r. *bo*, srm. *bω:*, vk. *bot* [bω:t] (määr. muoto) pesä; pesä hippasia leikittäessä t. pesäpallossa (SAOB; Ahl.). Lyhyt vokaali edellyttää sr. lähtömuotoa **bωt*; lyhyt vokaali voi johtua myös äänteellisestä samankaltaisuudesta lm. *putti* nappikuoppa (pallopelissä) -sanan kanssa (< r.; ks. SKES: putta, pottu). Lev. lm., pohj.m.

putinki s. vanukas < r. *pudding* id. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.; NS.

putsata s. puhdistaa < r. *putsa* id. ¤ **putsi.** Lev. sm. m.; NS.

putsi n. "olla putsis" = olla pyhävaatteissa, parhaimmissaan, olla hienona < r. *puts* koristus, koreus, koreilu (SKES: putsata), rm. ja vk. *i full puts, i sin bästa puts* hienoissa tamineissa, juhlapukeissa (SAOB). ¤ **putsata.** Lev. sm. m.

putsplank, putsplankki a. hieno, siisti, viimeisen päälle hieno; tyhjä, varaton, (kuv.) täysin puhdistettu rahoista *mää ole iham puts plankki*, ilman rahaa. < srm. *putsblank* id.; srm. *puts* on interjektiona käytetty (Wess.); vrt. nr. *putsa* puhdistaa ja *blank* (myös) paljastettu, avoin.

putsvek adv. poissa, jäljettömiin hävinnyt, häipynyt. *se om putsvek.* < r. *puts väck* aivan poissa (SAOB).

puukhollari s. 1. kaupanmyyjä. 2. (harv.) kirjanpitäjä < r. *bokhållare* kirjanpitäjä, (vanh.) myymäläapulainen (SAOB). Lev. sm. m.; NS.

puulaaki s. yhtiö; "puulaakissa" = yhdessä. *osteta raha-arpa puulaakis.* < r. *bolag* yhtiö, *i bolag* yhdessä. Lev. sm. m.; NS.

puumöljy s. öljy, jolla käsiteltiin kenkien anturat. Sekamuodoste. < r. *bomolja* oliiviöljy, srm. *bω:m-* (Ahl.) + sm. *öljy*. Lev. häm.m., pepohj.m. (*-öljä*).

puunata v. kiillottaa vahalla. *mää puunasi lattia ja yhtä ja toista tein töitä.* Nauha 538, 539, J. Kaila. < r. *bona* id. ¤ **puuni.** NS.

puuni, puuninki s. kiillotusvaha. *ja sit ku oli puuninki veretty kautta permanon, villasel kontatak kirkkaks.* Nauha 542, E. Aho. < r. *boning* id. ¤ **puunata.**

puuri s. **1.** pesä (hippasissa). *juaksek kovi nyt et kerkkit puuri.* **2.** häkki. *papukaijoi pirettim puuris.* < r. *bur* häkki; (urh.) maali (ISO), rvk., mr. kamari (Tamm; Söderwall; SKES). Lounaismurteista on lisäksi tietoja merkityksistä '(linnun)häkki, (linnun) pesäpaikka, linnunpönttö'. TM 'pesän' merkitys hippasia leikittäessä on siirtynyt r. 'maalista'. Vrt. **puti.**

pykmestari s. rakennusmestari < r. *byggmästare* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

pykninki s. rakennus < r. *byggning* id. (SKES). Gan. ¤ **pykätä.** Lev. sm. m.; NS.

pykätä v. rakentaa < r. *bygga* id. (SKES). Gan. ¤ **pykninki.** Lev. sm. m.; NS.

pylsy, pylssy s. suolatuista sisäelimistä tehty höystö t. hakkelus < srm. *pylssâ*, nr. *pylsa, pölsa* hakkeluksella, ryyneillä ym. täytetty makkara; sydämestä, keuhkoista, huonommasta lihasta ym. tehty makkarantäyte (FMOR; Rietz; SKES). Jo Schr. (NRL). Lev. länsim.; NS: pylsy.

pysti s. rintaveistos, pieni patsas t. muu pieni muotilla tehty koristeesine < r. *byst* rintakuva; naisen rintaosa. NS.

pälsyt s. mon. vällyt; turkki < vur., nr. *päls* turkki, turkit (SKES). Myös **rekipälsy** s. yks. reessä peitteenä pidettävä välly. Jo Schr. *pälsit* (NRL). Lev. länsim.; NS.

pämpätä v. juopuneena juhlimisesta: rällästää. < srm. *pämp(p)a* juoda paljon, ammentaa itseensä (Vend.), rm., rvk. *bämmbä* juoda, nauttia liikaa nesteitä (Rietz; Glossarium), rvk. *bämba* iso kupu, (henkilöstä) ihramaha. | **pämppäri** s. henkilöstä, joka pämppää; ilmeisesti omaperäinen johdos *pämpätä*-verbistä. Lounaismurteissa käytetään tässä merkityksessä sanaa *pämppä*. Lev. lm.; NS.

pänni s. "olla pännis" = olla kiristyksessä, jännityksessä (esim. sahasta tai jopa pyssystä); (kuv.) myös ihmisistä. *ne kärjet* (suksissa) *ne pantim pänni.* < r. *spänning* pingotus, jännitys (SKES: penni). ¤ **pännätä.** Lev. sm. m.

pännä s. (lyijy)kynä < r. *penna, pänna* kynä. Jo vanh. kirjak. (SKES). Ks. myös **plyyspännä**. Lev. sm. m.; NS.

pännätä v. kiristää. *pännätän kartinit.* | *se o sitä suksiem pännämist.* | *mikä nyt täyty pännätä?* < r. *spänna* id. (SKES: pennätä). ¤ **pänni.** | **pänni(ä), pännitä** v. harmittaa, kiristää hermoja. *Pännitä* ja *pännätä* -verbit ovat erikseen leksikaalistuneita. Lev. länsim.

pänttäri s. halv. tukevasta t. vähän pulskasta pojasta, us. *pojanpänttäri. se o nii hyvi syätetty et on tullut tommoseks pänttäriks ... nii vähän kankkiam paksu.* < srm. *pänt(a) i sig*, nr. *bända i sig* syödä ja juoda ahneesti, esim. (srm. Lt) *pentar o dricker* (FMOR), r. *bända* jännittää, puristaa; vrt. myös srm. subst. *bändare* riitapukari (FMOR). *Pänttäri* on todennäköisesti samaa alkuperää sm. *päntätä*-verbin (ks. SKES) kanssa, joka on aiheuttanut srm. *p*-alkuiset variantit (r. *bända* --> sm. *päntätä* --> srm. *pänta*). Myös muissa lounaismurteissa *pänttäri* on 'lihava henkilö' (SMS; Muurl Hali); sen lisäksi lounaismurteissa tunnetaan vieläkin tavallisempana *pänttäri* 'isonmaston' merkityksessä. Se samoin kuin Gan. ja Lönnr. *pänttäri* isomasto liittyy r. *bända*-verbin 'kiinnittää jne.' merkityksiin (ks. SKES: päntätä[2] ja Karsten 1943, 416). Vaikuttaa siltä, että TM ja lm. *pänttäri* on sama sana niin ihmiseen kuin isomastoon viitattaessa. Merkityksenmuutokseen on vaikuttanut (mahd. metaforisen kehityksen ohella) yhdistyminen srm. *pänta*-verbin 'syödä' jne. merkityksiin.

pärmäntätä v. haukkua, moittia jankuttamalla t. saarnaten, elämöidä, riidellä. *meijä äiti pärmänttäs niin ku mää oli niin kaua ulko.* < srm. *permenta, pärmenta* riidellä, torua, menota, puhua innokkaasti t. kiivaasti (Wiklund 1909, 86; SKES) < **perlementa*, nr. *parlamentera* (Karsten 1943, 417). Lev. sm. m.; NS.

pärrätä v. pulista, päristä juovuspäin, puhua harmittavaisia. *tuala se sitten pärrää ja särrää.* | *älä siin pärrä.* < ? srm. (ÖB) *pärra* ärsyttää, (Or) riidellä; jankuttaa t. nalkuttaa itsepintaisesti (= *pärsa*). Jo sr. murteissa *pärra* on saanut (äänteellisen likeisyyden vuoksi) *pärsa*-verbin merkityksen (FMOR), joka vastaa TM merkitystä. Vrt. myös rm. *pärra* ärsyttää (Rietz). Ehkä alun perin omaper. onomatopoeettinen verbi (kuten *päristä, pärryyttää* jne.; ks. SKES: pärra), jonka semanttiseen kehitykseen ruotsi on vaikuttanut. Lev. lm.

pärsätä v. haukkua. *aina se pärsä.* < srm. (ÖB) *pärsa* nalkuttaa itsepintaisesti, rrm. *pärsa* haukkua (DFA); ilm. sama sana kuin rvk. *pärsa, persa* painaa, nr. *pressa* (Söderwall; vrt. myös SKES). Setälä (1912, 424)

on olettanut sm. *persata* painaa, haukkua -verbin lähtökohdaksi rvk. *pärsa*-verbiä. Semanttisesti kuitenkin sekä sm. *persata* että Turun murt. *pärsätä* liittyvät 'haukkumisen' merkityksessä rm. vastaavaan 'painostamisesta' kehittyneeseen 'haukkumiseen'. *Pärsätä* tavataan jo Agr. 'puristamisen' merkityksessä (NRL). Lev. etup. länsim.; NS.

päärätä v. harv. kantaa (vain ansiotyöstä) < r. *bära* kantaa. Vuosisadan alussa oli vielä tapana, että pikkupojat ansaitsivat taskurahansa käymällä satamassa tai ihmisten luona kantamassa halkoja.

pöffeli s. "olla pöffelis" = olla humalassa < vanh. Turun r. *båffel* puhveli; (kuv.) sivistymätön ihminen (Ahlbäck 1956, 27), mr. *böffel* (Hellq.: buffel), nr. *buffel* puhveli; tomppeli, moukka (ISO). Muissa sm. murteissa *pöffeli* tunnetaan vielä r. originaaliin rinnastettavissa merkityksissä, esim. 'sonni' (Viht) ja 'yksinkertainen, tyhmä' (Kaus). Ilmeisesti TM humalatilaan viittaava merkitys juontuu r. kuvaannollisesta 'tomppelin' merkityksestä, mutta on muuttunut edelleen sm. *pöhnä* tms. vaikutuksesta. Vrt. synonyymi **pöffi**.

pöffi s. "olla pöffis" = olla humalassa < **pöffeli**. On mahdollista, että *pöffi*-sanan fonologisena vastineena on srm. *böffi(gär)* tottelematon; pahankurinen (Ahl.), vaikka sen semanttinen kehitys on *pöffeli*-sanan mukainen. Lev. yksittäist. NurJ.

pöklinki s. savusilakka < r. *böckling* id.

pöökätä v. --> **spöökätä**

pöönä s. 1. (salko)papu, härkäpapu; pavunpalko. *pööni silputti ja sualattin talveks.* TYSKLK, R. Rantanen. 2. kahvinpapu < r. *böna* papu. (SKES). | **pöönäsoppa** s. härkäpavuista valmistettu keitto. Lev. etup. länsim., sav.m.; NS.

pöönästuuninki s. papumuhennos < r. *bönstuvning* id.

raari, raaris a. rakas, arvokas, pidetty; erinomainen. *se o nii raaris sil. | mun täyty ottak ku se oli nii raari.* < r. *rar* harvinainen; erinomainen, mainio, herttainen, rakastettava < lat. *rarus* (SKES; Hellq.). Gan. *raari*. Ks. **kraari**[2]. Lev. länsim.; NS: raari 'harvinainen; hieno'.

raaveltuuki s. mankeliliina, pellavakangas, josta valmistettiin mankeliliinat < srm. *ravelduk*, nr. *ravenduk* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS: raaveliliina.

ransuuni s. päiväannos < r. *ranson* ruoka- t. vesiannos (SKES: ransioni). Lev. lm.

ranti, rantti s. reuna, (us.) *rant(t)ikenkät* kengät, joiden pohjaa kiertää leveä ja tukeva reunus < r. *rand* id. (SKES: rantu). Ks. myös **krantti**[1]. Lev. sm. m. (paitsi pohj.m.).

rapninki s. rappaus < r. *rappning* id. (SKES: rapata). Gan. Lev. sm. m.

rati s. rivi esim. kirjassa. *see meni rati rati*, rivi riviltä. | *mens see kolmas rati siit.* < vur. *rad(h)*, nr. *rad* id. *Rati* on esiintynyt jo Agricolalla (NRL; SKES). Lev. pohj.m.; NS.

reekeli s. lukko; tav. "olla reekelis" = olla lukossa < r. *regel* id. (SKES: reikeli). Lev. sm. m.; NS.

reera vaill. adv. *reera(an)* illat. valmiiksi *reeras(sa)* iness. valmiina, *reeraks(i)* transl. valmiiksi, kuntoon; (kuv.) liikavalmiista: pilalla, loppuunkulunut (esineistä), juovuksissa, kuolemaisillaan. *kyl mä sen jo sai reeraks.* | *joko se o reeras?* | *toi matto o jo nyy nii reeras, et saa heittäp pois.* | *se o reeras*, juovuksissa. | *se-o nyt sit reeras* (= pilalla) *sen kans.* < r. *reda*, srm. *räidо, reido, räidu, reidu*, mr. *reþa* tili, luku, selvitys, selko, kunto, järjestys, nr. *redo* valmis (SKES: reila). Ks. **reeru**. ¤ **reerata.** Lev. lm., häm.m.

reerata v. 1. kunnostaa, valmistaa; laittautua. *älä ny hosuk ku mä reeraa.* | *mun täytys vähä reeratap paikoi, ku siivooja tule kahrelttoist.* | *mää reerasi itteäni pari tuntti.* 2. selittää asioita, järjestää muiden asioita. *kovi se sitä koitta reerata.* | *ku mä olen tämä assia ittelleni reerannu.* < r. *reda* selvittää, laittaa, varustaa (SKES: reila). ¤ **reera.** Lev. lm., häm.m.

reeru a. reilu. *se o oikke reeru ihminen. siihe voi luatta.* < srm. *räidо, reido, räidu, reidu*, nr. *reda* selko, kunto jne., nr. *redo* valmis (SKES: reilu); etymologisesti samaa alkuperää kuin **reera** <--. Ks. myös Karsten 1943, 443. Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

rekulaattori-, rekuraattori- s. *rekuraattorikello* säädettävä kello s. < r. *regulator* säädin. Lev. lm.; NS: regulaattori.

remsteerata v. --> **rymsteerata**

repareerata v. korjata < r. *reparera* id.

repetta, repetteri, röpettä, rööpetteri, röpetteri, rööpertteri s. punajuuri. *oli repetteri ja, ja muuruutti ja repetteri* --. Nauha 542, E. Aho. *oli vanha aikka sallatti -- repetta -- ja sualakurkku ja raaka sipula* --. | *repetta oli enemmi ja peruna vähemmi.* < r. *rödbeta, -or*, srm. *röbeta, rebeto* id. (SKES; Mantere 1967, 16: rööpeto). Ks. myös luku 3.1.3. Lev. länsim., *repetta* lm., siirt.m., häm.m., *repetteri* lm., *rööpetteri* häm.m., pohj.m.

resuneerata v. keskustella, väitellä; ajatella. *siit resuneerattin kaua.* < r. *resonera* käyttää järkeä, ajatella; tehdä johtopäätöksiä, päätyä jhk, esittää ajatuksia, yl. puhua (SAOB). | **resuneeraus** s. väittely. ¤ **resunemanki.** Lev. länsim.; NS: resoneerata.

resunemanki s. (kova) keskustelu, väittely. *juu, kyl tuli kova resunemanki.* < r. *resonemang* johtopäätös, keskustelu, ajatustenvaihto. ¤ **resuneerata.** NS: resonemangi.

resäfti, resätti, räsetti s. resepti; ruokaohje < r. *recept* ja *recett* id. (SKES: resepti; Hellq.). *Resäfti* edellyttää srm. **reseft*-lähtömuotoa (vrt. **knafti**) tai on hyperkorrektia kehitystä. Lev. lm., NS: resepti.

rihtata v. pitää huolta itsestään, syn. *holtata*, pitää itsensä oikealla tiellä. *koita rihtata ittes.* < r. *rikta* suoristaa, oikaista, säännellä, sovittaa (SAOB; SKES). Rvk. adj. *riktig* on ollut tavallinen myös kuv. ihmiseen liittyvänä, esim. "var richtig emoot alla" ('redlig'; Glossarium). Sr. murteissa em. merkitys tunnetaan edelleenkin ja sillä on voinut olla vaikutusta TM merkityksen kuvaannollistumiseen. Muissa sm. murteissa *rihtata*-verbi tunnetaan konkreettisessa 'suoristamisen' merkityksessä (SMS). Lev. *rihtata* lm., siirt.m., *rihdata* hajat. eri puolilta.

riitninki, riitinki s. piirustus; mon. (kuv.) suunnitelma. *riitinkit meni sekasi,* suunnitelmat sekosivat. < srm. *ritning* id. (SKES: riitata). Lev. lm.; NS.

riiskryyni s. --> **kriiskryyni**

rikerata v. oikkuilla (ihmisistä); olla vialla (esim. koneista). *simmonen kakara ku se rikera kaikest.* | *see rupes rikerama.* < srm. *rige:r(a)* (Thurman 1929, 42), nr. *regera* hallita; (myös) elämöidä, mellastaa, räyhätä (SKES). TM merkitys pohjaa r. sekundaariin 'elämöimisen' merkitykseen; valenssin laajeneminen myös koneisiin johtuu muiden oikkuilemista tarkoittavien verbien analogiasta; ks. esim. **kronklata**. Jo Agr. *regeerata* hallita (NRL). Lev. sm. m.; NS.

rinkeplumma s. kehäkukka. *Vehmal sanotti rinkepumma, mut tääl Turus o rinkeplumma kovan peen kans.* < r. *ring-, ringeblomma* (SKES: rinkikukka). Ks. myös **enkla**. Lev. sm. m.

rinki s. piiri, kehä, ympyrä; (hellan) rengas, us. *hellarinki* hellanrengas. < r. *ring* rengas, sormus, kehä, piiri (SKES). Jo vanh. kirjak. *rinkimuuri* ympärysmuuri (NRL); Gan. *rinki* piiri. Lev. sm. m.; NS.

ripiteerata v. kertoa, paljastaa. *em mä muista ollenka sitä et em mä vois siit ripiteera mittä.* Nauha 539, R. Ylimaa. < srm. (Na) *ripite:r* (Wess.: repetera), r. *repetera* kerrata, suullisesti t. kirjallisesti toistaa

jotain, vk. esittää, kertoa (SAOB). *Repeteerata*-verbin käytöstä on vain hajatietoja häm.murteista ja Kuopiosta (*repenteerata*) merkityksessä 'korjata (esim. kelloa)'. Merkitys tulee selvästikin sekaantumisesta *repareetata* <-- verbiin. Jo vanh. kirjak. *repeteerata* kerrata (NRL).

rispata v. purkautua < r. *rispa (sig)* id. (SKES). | **rispant(t)tu(a)** v. purkautua. Lev. lm., häm.m., hajat. sav.m.; NS: rispautua.

rommi s. kalanmäti. *maiti o liiska ja rommi o mäti. ek sä olk kuullu liiska?* < r. *rom*, vk. *romme, råmme*, srm. *romma* kalan- t. sammakonmäti (SKES). Lev. etup. länsim., hajat. kaakk.m., NS: 2. rommi.

romppu s. --> **tromppu**

romsteerata v. --> **rymsteerata**

rookata v. 1. sattua (kohdalle), käydä (sopivasti). *see rookas tulla juur munt vasta.* | *kui se ny rookaski?* | 2. osua. *jos se rookkas sinnek kuappasse se ni sit sai lyärä viäl.* TYSKLK, K. Toivonen. < r. *råka* osua, sattua, joutua (SKES). Lev. sm. m.; NS.

ruffi s. kanssi < r. *ruff* id. (SKES). Lev. lm., pepohj.m., *ruhvi* kaakk.m.; NS: ruhvi.

ruljanssi s. hyörinä, touhu < r. *ruljans* (vilkas) liikenne; vilkkaus, vauhti (SKES). Lev. sm. m.; NS.

rummi s. huone. *ja huanesta sanottim paljo et rummist ja* ... Nauha 551, A. Ahti. < r. *rum* id.

rumpankki s. höylä. Kontaminaatio. < r. *rubank* pitkä käsihöylä + r. *krumhyvel* höylä. Lev. *ruupankki* etup. länsim., hajat. sav.m.

rumsteerata v. --> **rymsteerata**

runtata v. --> **kryntätä**

runteli s. pyöreä lehtimaja puutarhassa, (us.) sireenimaja < r. *rundel* mm. pyöreä ruoho- t. puutarhapenkki (SKES; SAOB). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. lm., häm.m., kaakk.m., sav.m. (itäm. merkitys 'napinkolon pyöreä pää' jne.; SMS).

runtireisu s. vanh. kiertomatka. *see oli simmonen sanotti ... runtireisu, se meni Ranska, mut me jätetti Kotkas.* Nauha 534, W. Lindroos. < r. *rundresa*, srm. *-reiso* (Vendell 1890, 137).

rustata v. varustaa; valmistaa, väsätä < r. *rusta* varustaa (SKES); kunnostaa, korjata, valmistautua (ISO), srm. (NL) panna järjestykseen (Vend.). Lev. sm. m.; NS.

rustninki, rustinki s. varustus, us. *naamarustinki* naamataulu, *maharustinki* maha. *mull-om maharustinki iha sekasi.* < r. *rustning* varustus, varukset, aseet, tamineet (SKES). Lev. sm. m.; NS.

rutata v. --> **krotata**

rutsupaana s. liukurata < r. *rutschbana* id. Ks. **paana.**

ruuata v. huvittaa. *torvisoitov viäres mää kävi ain kasarmim portil saakka. ne ruuas nii minu.* Nauha 543, Y. Suominen. < r. *roa* id.

rymste(e)rata, remste(e)rata, römste(e)rata, romste(e)rata, rumste(e)rata v. peuhata, myllätä; rymytä (juovuspäin). *komennetti ulos juaksema, ja ei sii sisäl mittä remsteerattu.* Nauha 539, R. Ylimaa. | *siäl se Karvanen taas rymsteera. -- veretäm pöyrät nuri, nyt nes sit römstera ja rumstera --* | *mää rymsteeran ku mä siirrä noit huonekalui.* < r. *rumstera* penkoa, myllätä, sotkea, mellastaa, metelöidä (SKES), srm. *rom-* (Vend.). *Rym-, röm-* ja *rem*-alkuiset variantit ovat Turun murteessa kehittyneitä äännemuuntelutapauksia. Gan. *romsteerata.* Lev. *rom-* lm., *rym-* lm., siirt.m., *rum-* häm.m.; NS.

rynkky s. laskos vaatteessa < srm. *rynkkjo* id., r. *rynka* (SKES). ¤ **rynkätä.** Lev. sm. m.; NS.

rynkätä v. rypyttää, tehdä laskoksia vaatteisiin < r. *rynka* rypyttää, rypistää. ¤ **rynkky.** Lev. sm. m.; NS.

rytätä v. harv. rypistää, heittää myttyyn (vaatteista). *rytätä vaattet ihan ku tunketa niim pal piironkilootta.* < srm. (NL) *krytt(a)* rypistää, kuhmuttaa (Wess.), saada ryppyiseksi (FMOR), *skrytta - skrutta* rypistää (< skand. **skruđ-* tehdä epätasaiseksi; E. Hummelstedt 1939, 70), sr. *skrutta* rypistää (Bergroth 1928, 330). Ks. myös **krotata,** joka on ilm. etymologisesti *rytätä*-verbiin yhdistettävissä. SKES:n mukaan osittain mahd. omaperäistä deskr. alkuperää (ks. SKES: ruttu); lainaperäisyys vaikuttaa kuit. todennäköisemmältä. Lev. yksittäist. YTor.

räkninki, räkinki, rätinki s. lasku; ehto, sopimus. *siit tehti nys semmone rätinki* (= sopimus). < r. *räkning* lasku, laskento (SKES: räknätä). Gan. *rätinki.* ¤ **räknätä.** Lev. sm. m., *räkinki* vain lm., pepohj.m.

räknätä v. leik. laskea; "räknätä jnk päälle" = antaa arvoa jollekin, osata laskelmoida, ottaa laskuissaan huomioon. *räknätä ny, et onk se lasku oikke.* | *otti rikka miähe ... ossa räknätäs sem pääl.* | *osas räknätäs sem pääl, et raha tule siit pesäst.* < r. *räkna* laskea, *räkna på ngt*

ottaa laskuissaan huomioon, sr., srm. *räkkna* (Bergroth 1922c, 23; Solstrand 1924, 68; SKES). ¤ **räkninki.** Lev. sm. m.; NS.

räntyt, röntyt s. mon. jätteet (yl. ruuanjätteet t. perkausjätteet). *tuli niim pal röntyi, et rupes haisema.* < r. *ränta*, srm. *ränto* syötävät teurastusjätteet (SKES: rentta[1]). Gan. *räntty*. Lev. länsim., *rent-* itäm.; NS: 1. räntty.

räntätä v. kannattaa, maksaa vaivan. *äiti ai sano, et täyty joku ammatti hakee ja isä kans ettei, ettei mihinkä kuratöihi ränttä, kyl sihen aina pääse ko sikko, kaivaman kuprikka sanotti, maahan ko jottan upotetti joku.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *ränta* suorittaa, tuottaa, antaa korkoa, *ränta sig* kannattaa, olla hyötyä, murt. *ränta* riittää, kannattaa, esim. "Gammal är hon (dvs. käringen); men min själ! | Gifter målet skulle ränta" (1801) (Rietz; Vend.; SAOB; SKES). | **ränttäväine(n)** a. kannattava; riittävä, riittoisa. *sill-oli valkone säkki vaa seljäs aika suuri limpui, ne oli aika ränttäväisi.* Nauha 538, J. Kaila. Lev. sm. m.; NS: 2. räntätä.

räsetti s. --> **resäfti**

rätinki s. --> **räkninki**

rättäkitti s. --> **prättäkitti**

räätti ruokalaji; (nuor.) vihannes. *siäl oli hyvät pirot ... viitlai kuutlai räätti.* < r. *rätt*, mmr. *rätter* ruokalaji; jo Agricolalla (NRL; SKES). Muissa sm. murteissa merkitys on myös 'pitoruoka, herkku; outo ruokalaji'. Turun murt. merkitys on siirtynyt joillakin nuoremmilla informanteilla 'vihannekseen'. Lev. sm. m.; NS.

römsteerata v. --> **rymsteerata**

röntyt s. mon. --> **räntyt**

röpetta, rö(ö)petteri, rööpertteri s. --> **repetta**

röökkäri s. omatekoinen savustamo < r. *rökeri* savustamo. Lev. pohj.m.

rööri s. johto, putki, vesijohtoputki, keuhkoputki, savukanava < r. *rör* putki, torvi, savukanava; ruoko (SKES). Lev. sm. m.; NS.

saalata v. koota porukalla jollekin jotakin; rahoittaa yhteisvoimin viinan osto. *me saalatti sillon Koskimiähel raha.* < r. *sala*, srm. *sala ihop* id. (Vendell 1890, 144). *Saalata* on esiintynyt jo Gananderilla (SKES). Vrt. myös Karsten (1943, 494), jonka mukaan *saalata* pohjaisi srm. *sal* myynti -substantiiviin. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

safti s. mehu < r. *saft* id. (SKES). Lev. lm.

saftsoppa s. mehukeitto < r. *saftsoppa* id.

saföri s. --> **säföri**

salkkari s. suolakko. *sualasalkkari oli seinäs, oli jauhoi ja suala.* < r. *saltkar* id. (Karsten 1943, 500; SKES). Us. myös **sualasalkkari** s. suolakko. Gan. *salkkari*. Lev. sm. m.

sallatti s. rosolli, punajuurista, porkkanoista, perunoista ja silakoista t. sillistä tehty pitojen alkuruoka. *oikke vanha aikka sallatti ... keitetty peruna, muurutti, repetta -- ja sualakurkku ja raaka sipula, ja sit hakatti silakka petkelen kans.* < srm. *sallat* id. (FMOR), mmr. *sallat* salaatti (SKES: salaatti; Söderwall), *sillsallad* id. (ks. tark. Talve 1973, 79). Gan. Lev. länsim.

salusiinit s. mon. puoliverhot. *kel oli mitäki, vaik naru vaa. molemilt pualilt veretti salusiinit ette, ettei nähnyp pihalt sisäl.* < r. *jalusi, -n* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

salvetti s. lautasliina < srm. *salvett, sallvɛ:t* (Thurman 1929, 29) < as. *salwiett* << ital. Kansanetymol. muodoste (Hellq.); vrt. nr. *servett* (ks. myös Saxén 1897, 99; SKES). Lev. sm. m.; NS.

samlata, samplata v. harv. koota yhdessä, porukalla jotakin yhteistä ostosta varten, saalata. | *ei siit kannata puhu mittä et jos mä ryypyn otan jostan tehtast, ku siäl-oli simmost ku samlasivat.* Nauha 536, O. Aaltonen. < r. *samla* koota, srm. *sammblas* (Freudenthal 1870, 66; Thurman 1929, 141; SKES), mr. *sam(b)la* (Hellq.). Lev. *samlata* häm.m., *samplata* siirt.m., häm.m., sav.m.

seekerhettineula s. --> **seekerttineula**

seekertti a. varma. *se o iha seekertti ku häm puhus.* Nauha 555, A. Aarnio. | *se o varma, iha seekertti.* < r. *säker, säkert* id. (SKES: seekeri).

seekertiste(n), seekertist(i) adv. varmasti < r. *säkert* adv. varmasti.

seekerttineula, seekerhettineula s. hakaneula. Sekamuodoste. < r. *säkerhetsnål* id. + sm. *neula.* Variantti *seekerttineula* tunnetaan muissakin lounaismurteissa (SMS); se on ilm. muodostettu sanoista **seekertti** <-- + sm. *neula.* Lev. *seekerheetti-* lm., siirt.m., *seekertti-* lm.

seekrätä, seekrata v. 1. varmistaa. *em mää mens seekrama.* Nauha 555, A. Aarnio. 2. kertoa, tehdä selkoa. *se seekräs mul.* < srm. *sä:kra* varmistaa (Wess.), nr. *försäkra.*

sekstonteel(i), sekstontel s. mittayksikkö 1/16, esim. porista, pinta-aloista jne. < r. *sextondel* id. (SAOB).

senkki s. astiakaappi < r. *skänk* id. (SKES). Lev. länsim.; NS.

senkätä, senkata v. lahjoittaa. *senkkäk sä mul.* | *mää senkkasi sen Sallil.* < r. *skänka* lahjoittaa; kaataa (juomaa) (SKES: kenkätä). Jo Agr. *sk-* (NRL). Lev. *s-* lm., *k-* sm. m.

sentraali, senraali s. puhelinkeskus. *se o nyt, nykyään Raunistulan senraali ... sentraali.* Nauha 403, A. Lehtonen. < r. *central* keskus. NS: sentraali.

serppi s. --> **särppi**

setsuuri, setsuri s. hapanimelä ruokaleipä, us. *setsurilimppu* < r. *sötsur* hapanimelä, *sötsurt bröd* hapanimelä leipä (SKES). Ks. vokaalinmuutoksesta luku 3.1.3. Lev. etup. länsim.; NS.

siffeli s. --> **kiffeli**

siftata, kihtata v. *kankas siftaa*, vaihtelee värejä. | *see sifta mone väri.* | *tafti sifta ... siftas liila ja punasse.* < rvk. *skifta färg*, esim. "Fijnt tafft som skiftar färgen blått och rödt" (1731 SAOB; ks. myös SKES: kihdata, sihdata). Ruots. *skifta* on ollut silkkukudonnan erikoistermi vielä 1800 - 1900-luvulla (Hellq.), nr. *skifta* vaihtaa, muuttaa, vuorotella yms. Suomenruotsin murteissa vaihtelevat *šifta* ja *skifta* (ks. esim. Vendell 1884, 198), joista jälkimmäiseen perustuu Turun murt. *kihtata*-asu. Lev. *kihdata* sm. m., *sihrata, sihtata* häm.m.

sihrata[1], sihtata v. seuloa (sihdillä). *jauhoi sihrata.* < r. *sikta* id. (SKES: sihti[1]). Verbiin korreloiva subst. *sihti* siivilä (< r. *sikt*) on suomessa yleinen. Lev. *-hr-* lm., siirt.m., *-ht-* häm.m.; NS: 2. sihdata.

sihrata[2] v. tähdätä. *sihtat tarkka nyt.* < r. *sikta* id. (SKES: sihti[2]). ¤ **sihti.** Lev. sm. m.; NS: 1. sihdata.

sihti s. tähtäin, silmänkantama. *otas suara sihti kottippäi.* < r. *sikte* id. (SKES: sihti[2]). ¤ **sihrata[2].** Lev. sm. m.; NS: 1. sihti.

siilata v. siivilöidä < r. *sila* id. (SKES: siili). Gan. ¤ **siili.** Lev. sm. m.; NS.

siili s. siivilä, seula, us. *teesiili* teesiivilä. < vur. *sijl* id., nr. *sil* siivilä (SKES). Jo Schr. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

sile s. vasikanhyytelö, syn. alatoopi. *sallatti syäti silen kans.* | *niim pal hyvi ylösleikkauksi, lamppafiolei ja silet ...* < srm. *šile:*, r. *gelé* id. Lev. länsim.

simsetti s. irtonainen miesten paidan edus < srm. *simišät* (Vend.), r. *chemisett* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

sinkku s. kinkku. *kinkku o sinkku.* | *mitä, voik sinkkuki ollak kokonainen? mää ole luullu, et sinkku o vaa niit siivui.* < r. *skinka* id. (SKES). *Sinkku* on nuorempaa lainakerrostumaa kuin sm. *kinkku* (ks. SKES), joka tavataan jo Schroderuksella (NRL). Gan. *skinkku.* Lev. länsim.; NS.

sirkeli s. kaarroke, erit. hartiakappale, johon miehusta kiinnitetään. *naisil oli simmossi sirkelipaitoja oikken liinast tehtyjä.* Nauha 546, A. Kankkunen. < srm. (Na) *cirkel* mekossä oleva irrallinen yläosa (Ahl.), mr., vur. *cirkil*, nr. *cirkel* ympyrä, harppi, sirkkeli, *cirkelkappa* pitkä, pyöreäksi leikattu naisten takki (SKES: sirkkeli). Vanh. kirjak. *sirk(ke)li* ympyrä (NRL). Lev. lm., siirt.m., häm.m. (myös *sirkkeli*).

sirkkeli s. sirkkelisaha, pyörösaha < srm. *cirkel* sirkkelisaha (Ahl.), r. *cirkelsåg* pyörösaha (SKES: sirkkeli). ¤ **sirklata.** Lev. sm. m.

sirklata v. sahata halkoja polttopuiksi sirkkelillä. *men ny vähä sirklama halvoi.* < srm. *cirkla* sahata sirkkelisahalla (Ahl.), nr. *cirkla* kiertää. ¤ **sirkkeli.** Lev. lm., häm.m.

sissoo interj. kas niin. *sissoo, siin sitä oltti ja nuri mentti*, st. < r. puhek. ja murt. *si så*, nr. *se så* id. (SKES). Lev. lm., pohj.m.

sisteri, sisterni s. us. *vesisisteri* hellan sivussa oleva kuumavesisäiliö. *on mul sisterni ollu -- vanha-aikkane hella ja vesi lämpes sii. see kannatti pittä, sai lämmint tiskivettä.* < sr. *cisterrn* (Bergroth 1922c, 19), r. *cistern* säiliö.

sjärppi s. --> **särppi**

skafferi s. ruokasäiliö < r. *skafferi* id. Lev. *kahveri* sm. m., *kafferi* pepohj.m.

skanfiilata, skanffiilata, kanffiilata v. pahoinpidellä, repiä, kolhia. *se o ihan kanfiilantunukki jo, se* (= seinälautanen) *o nii vanha. on se Iiristehtal tehty.* | *naamaki voi ollak kanffiilattu.* < r. *skamfila* vahingoittaa, kalvaa, aiheuttaa naarmuja yms.; hävetä, haukkua. | **kamfiilattu** a. kolhittu, kulunut, rapistunut; petollinen, sliipattu, **kamfiilaus** s. pahoinpitely, repiminen, kolhiminen. Lev. *kam-* länsim.

skarvata, karvata v. jatkaa, panna kiila ommeltaessa. *skarvamiseks sanottin, kun vaihrettin toine, skarvattin.* Nauha 541, A. Leino. < r. *skarva* id. ¤ **skarvi.** Lev. *sk-* lm., *k-* pohj.m.

skarvi, karvi s. jatke, lisäpala < r. *skarv* id. ¤ **skarvata.** Lev. *k-* sm. m.

skoijjari, koijari s. hevoskoijari, hevosilla huijaaja, huijari < r. *skojare* huijari, srm. hulttio; mustalainen (Wess.). Lev. sm. m., *sk-* lm.; NS: koijari.

skoijjata, koijjata v. laskea leikkiä, pilailla < r. *skoja* id. | **(s)koijjaskella** v. laskea leikkiä. *hän koijaskeli aina, että mitä saa tehrä.* Nauha 540, M. Jalava. ¤ **skoijji.** Lev. sm. m., *sk-* lm.

skoijji, koijji s. pila, "skoijin pääl(lä)" = leikisti, piloillaan, huvin vuoksi. *skoijjim pääl mä kysysin: hah?* | *hän sanos skoijim pääl vaan et se oli moso.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *skoj* pila, petos, *på skoj* piloillaan. ¤ **skoijjata.**

skooli s. --> **kooli**

skriini, kriini s. arkku, pieni lipas tupakkaa t. valokuvia varten. *minäki tein paljon tommossi ku sanotti se pikkasem puulaatikon ko sanotti skriineiks.* Nauha 551. A. Ahti. | *tavallinen kansa sano kriini, lipas se kumminki on. otas siält kassaskriinist ... niinko fiinemmät ihmiset.* < r. *skrin*, vur. *skrijn* id. (SKES: kriini). *Skriini* jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. *kr-* sm. m.

skriivari, kriivari s. kirjuri < r. *skrivare* id. (SKES: kriivata). Gan. *(k)riivari.* ¤ **skriivata.** Lev. *kr-* länsim., *skr-* lm.

skriivata, kriivata v. leik. kirjoittaa < r. *skriva* id. (Karsten 1943, 225; SKES: kriivata). ¤ **skriivari.** Lev. *kr-* länsim., *skr-* lm.

skrolla s. --> **krolla**

skuffata v. lykätä, työntää (esim. lastenvaunuja). *skuffas ny vähä sitä.* < r. *skuffa* id.

skuuninki, kuuninki, kuurninki s. harv. hameen helmassa sisäpuolella oleva erillinen kangaskaistale, paksummasta kankaasta tehty hameen helma < r., srm. *skoning* kengitys; leningin reuna t. helma, reunustus (Vendell 1884, 201). *Kuurninki*-variantin *r* on sm. murteissa kehittynyt loisäänne (vrt. **rööpertteri**) samoin kuin *n*:kin (vrt. **merinteerata, visinteerata** ja sm. m. *repentteri*). Ks. myös Vuorela: kuutinki. Lev. *k-* sm. m., *sk-* lm., *kuurninki* lm. (pohj.r.), siirt.m., häm.m.

slaaki, laaki s. kohtaus, halvaus. *slaaki on kyl halvaus -- se-ol laaki.* | *mää meinasi saaras slaaki.* | *on se laaki myäs halvaus.* | *ei kannata ruvetas sekottama ... ei ol. ne josta muhalt tullut Turkku.* < r. *slag* id. (SKES: laaki). Turun murt. *slaaki* ja *laaki* ovat osittain erikseen leksikaalistuneita; vain *laaki*-asulla on myös merkitys 'isku'. Ks. **laaki**. Lev. sm. m., *sl-* länsim.; NS: laaki.

slamsine(n) a. hoitamaton, huolimaton < r. *slamsig* id. Lev. lm.

slarvi, slarvine(n) hutiloiva. *see oli sit slarvi.* | *slarvistem puettu.* | *kui sä voit olla noi slarvine -- ku tuli jo kortti kirjastost.* < r. *slarvig* id. Lev. lm.

sleeparti s. rekiretki s. < *slädparti* id. (Hellq.).

sleeppi s. puvun laahus < r. *släp* id. (SKES). Lev. *sl-* lm., pohj.m., *l-* häm.m.

sliipata v. hioa < r. *slipa* id. Todennäk. paljon myöhempi laina kuin sm. *liipata* (? < skand.; ks. SKES: liipata). ¤ **sliipattu**. Lev. sm. m., *sl-* lm., pohj.m.

sliipattu a. v. **1.** hiottu. *viikate o hyvi sliipattu.* **2.** kavala, viekas. *sliipattu ihmine on vähän kiaru, liukas. kyl se mailmas läpitte mene.* < r. *slipad* hiottu; (kuv.) ovela, viekas, konstinsa oppinut. Lev. *l-* etup. länsim., hajat. sav.m.

slinkrata, slingrata v. liukua, luistia; (kuv.) luistaa pois jstk, kiertää. "--katuränneissä muodostuneissa jäätiköissä *slingrattiin* luisteltiin pelkin jaloin koulumatkoilla vauhtia otettiin ja niin lystiä oli." TYKK, A. Tamminen. | *see sit slinkras puhettas.* | *älä slinkra itteäs siit assiast pois.* < r. *slingra* kietoa, kiertää, kallistaa, vaappua, keinotella itsensä pois jostakin, murt. kulkea vaappuen (Rietz), srm. liehua, kulkea sinne tänne, singota (Wess.); vrt. myös srm. *slingärbana* napakelkka (Vend.). Lev. *l-* hajat. lm.

slöijja, flöijja, fleijja s. huntu. *miks sitä* (= huntua) *sanotti?* | *slöija, slöija, slöi ... se oli ruatsi, iha ruatsi.* Nauha 542, E. Aho. | *ja sit ol semmone flöija viäl sanotti sillo flöija, nii se oli tual -- kauempaa.* Nauha 539, R. Ylimaa. < r. *slöja* id. *fl*-alkuisia variantteja voidaan pitää hyperkorrekteina muodosteina. R. *sl*:n edustumisesta *fl*:nä on lukuisia esimerkkejä; vrt. TM *flintata* (< r. *slinta*), pohj.m. *flaisku-* (< r. *slaisk*), *flantuuttaa* (< r. *slanta*) jne. (Karsten 1943, 87-88). Ks. tästä tark. luku 3.2.2.4. Lev. *sl-* lm., siirt.m., pohj.m., *fl-* pohj.m.

smiikata, smiitata v. harv. häipyä (paikalta). *hän smiittas siält.* < r. *smita* huomaamatta pujahtaa, livahtaa, livistää tiehensä. *Smiikata*-asun

t > *k* -muutos on Turun murteen kehitystä. Lev. *miitata* hajat. lm., siirt.m.

smuklata v. salakuljettaa. *joku koitti smuklata flika huanesses.* | *smuklas simmotto, ettei kukka huama.* < r. *smuggla* id. Lev. hajat. itäm. (*m*-) 'järjestellä, vaihtaa viinapulloa, pettää'.

smutsine(n) a. likainen < r. *smutsig* id. Lev. lm.

smörjä s. --> **mörjä**

smörjätä v. --> **mörjätä**

smöörpulla s. voipulla. *se oli fima kaffe ja tisika smöörpulla.* TYSKLK, E. Söderholm. < r. *smörbulle*, murt. *-bulla.*

snapsi, napsi, napsu s. viinaryyppy, naukku. *otetam piäni snapsi.* Nauha 555, A. Aarnio. | *vanhat miähet otti vähä niinku napsei.* Nauha 539, R. Ylimaa. < r. *snaps* id. Lev. *napsi* siirt.m., pohj.m., *napsu* häm.m., pohj.m., kaakk.m.; NS: napsu.

snooli a. harv. itara. *enempi vähä mut: se o sit snooli. se o simmost hianosteleva. enempi et se om piuru ja pihi.* < r. *snål* id. Lev. *sn-* lm., *n-* länsim.

snoolsoppa s. kesäkeitto. *mää laita snoolsoppa.* < r. *snålsoppa* id.

snuskine(n) a. harv. epäsiisti, likainen. *siäl o nii snuskist.* | *ihmisel o snuskine miälikuvitus.* | *see o nii snuskine, et se iha haise.* < r. *snuskig* id.

snuua s. nuha < r. *snuva* id. | **snuuanokka** s. nuhanenä.

snööri s. nyöri, naru < r. *snöre* id. *Snööri* on nuorempaa lainakerrostumaa kuin sm. *nyöri*, vanh. kirjak. *snyöri* (ks. myös SKES). ¤ **snöörätä.** Lev. *sn-* lm., *n-* pohj.m.; NS: nyöri.

snöörliivit s. mon. kureliivit < r. *snörliv* id.

snöörätä v. nyörätä, sitoa < r. *snöra* id. (vrt. SKES: nyöri). ¤ **snööri.** Lev. lm.; NS: nyörätä.

soffa s. sohva < r. *soffa* id. (SKES: sohva). NS: sohva.

sokertoppi s. sokerikeko < r. *sockertopp* id. (SKES: toppa). Ks. myös **-toppi**[2]. NS: sokeritoppa.

solkata v. 1. sotkea, sekottaa, tuhria. *älä siim pöyräs solkka* 2. pälpättää, puhua epäselvästi. *see solkkas ruatti ja venäjä.* < r. *solka* liata, töhriä, ryvettää, murt. *sollka* liata, sutata (Rietz), srm. myös puhua epäselvästi t. sekavasti (Vend.). Gan. merk. 2, esim. *solkka vähän ruotsia.* ¤ **solko, solkottaa** merk 2. Lev. sm. m.

solko a. (lapsesta) solkkaava, tuhriva. *ol vai solko ol*, st. < srm. *solkko* sottaava; epäselvä puheessaan, hidas (Vend.; Wess.), *solkus* sottapytty (haukk.) (Wess.), nr. *solka* liata, *solk* lika, törky. | **solkottaa** v. 1. sotata, liata; 2. puhua epäselvästi. *ruatti kans solkotetti ko tahrotti olla fiinei.* TYSKLK, K. Toivonen. Paikoin lounaismurteissa tavataan myös asua *solkko* (SMS). Jo Gan. (Turku) *solkottaa.* ¤ **solkata.** Lev. lm., siirt.m., pohj.m.

soosi s. kastike < r. *sås* id. (SKES). Ks. myös **fläskisoosi.** Lev. sm. m.; NS.

soovata v. levätä. *sitte kun mentiin lepäämäänki ni mentiim paljo soovama.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *sova* nukkua, ottaa nokoset; levätä (haudassa).

sortteerata v. lajitella, järjestellä < r. *sortera* id. (SKES). Verbiin korreloiva subst. *sortti* laji on suomessa yleinen. Lev. sm. m.; NS.

sortuusi, sortusi s. mausteikko < srm. *sårtu:t* id. (FMOR), nr. *bordssyrtut* metallinen t. puinen mausteikko, jossa on lasiastiat etikkaa, öljyä, sinappia tms. varten (Östergren). Lev. lm. (*sortuutti*).

spennata v. --> **pännätä**

spennauspuut s. loinpuut. Sekamuodoste. < r. *spänna* jännittää, pingoittaa. Mallina on ollut srm. *spännträ* loinpuut (ks. Vend.). + sm. *puut.*

spoorvaunu, poorvaunu s. raitiovaunu. *hän oli tykänny, et olis fiinimppä assus simmoses paikas, ku spoorvaunu iha viärest mene.* < r. *spårvagn* id.

sportti s. harv. urheilu < r. *sport* id. (< engl. 1800-l.; Hellq.). | **sporttipaita** s. urheilupaita. Ks. myös Renkonen 1954, 35-36.

spotkuppi s. sylkykuppi < r. *spottkopp* id., srm. *kupp.* Ks. myös synonyymi **potsloora.**

spriitata, priitata v. nyppiä kanoja; riipiä, nyppiä ruo'onpäitä. *kanoilt priitatti höyheni.* | *hän on tikkelperei priittamas.* | *ruavompäitäki priitatti.* < r. *sprita* id. (SKES: riitata[2]). Lev. *spr-* lm., *pr-* myös siirt.m., *r-* häm.m.

spöökki s. "panna ittes spöökki(in)" = laittautua hienoksi; tehdä itsensä kamalannäköiseksi < r. *spöke* kummitus. Merkitys korreloi ¤ **spöökätä**-verbin merk. 2 kanssa.

spöökätä, pöökätä v. 1. kummitella. *niim pal kartiinit fleetra, et mä pelkäsi et mikä siäl spöökkä.* 2. laittautua hienoksi, pukeutua erikoisella tavalla, (kuv.) pukeutua merkillisesti, kamalannäköisesti. *ku oli ihmelisis vaatteis ni se oli sit spöökätty oikke.* Nauha 555, A. Aarnio. | *see sit spöökkä ittiäs.* | *joku oikkem pöökkäs ittes.* < r. *spöka* kummitella; *spöka ut sig* laittautua hienoksi, *gå utspökad* herättää huomiota, kääntää huomio puoleensa. | **(s)pöökkäskellä** v. spöökätä, **(s)pöökätty** a. laitettu, oikein hieno, **(s)pöökkämine(n)** laittautuminen. ¤ **spöökki.** Lev. *p-* merk. 2 lm., häm.m., hajat. pohj.m.

steerata, steedata, teerata v. siivota. *mää ruppe steerama, nii siivoma, ei kukka siivomisest puhunu, se oli steeraamist vaa, joku sanos vissin teeramanki.* Nauha 555, A. Aarnio. < r. *städa* id. (SKES: teedata). | **(s)teeraus** s. siivous, **(s)teerauspäivä** s. siivouspäivä. ¤ **steeterska.** Lev. *t-* lm., häm.m.

steeterska, teeterska s. siivooja < r. *städerska* id. ¤ **steerata.**

steevari s. --> **stöövari**

stemmata[1], temmata, tämmätä v. täsmätä < r. *stämma* id. (SKES: tämmätä; Hellq.: stämma[2]). Lev. yksittäist. Loht.

stemmata[2], temmata, tämmätä v. virittää. *soittopelitki temmata.* < r. *stämma* id. (SKES: tämmätä; Hellq.: stämma[1]). Gan. *tämmätä.* ¤ **tämmi, tämminki.** Lev. yksittäist. VirL.

stemppeli, temppeli s. 1. leima. 2. kanganpuissa oleva metallinen pidike < r. *stämpel* leima (SKES: temppeli[2]). Jo Schr. *temppeli* leima (NRL). Lev. *t-* sm. m.

stenkata v. kostuttaa pyykkiä. *pyykkiki fuhtatti. ei meil stenkattu.* | *ja meil fuktatti.* < r. *stänka* id. (SKES: tenkata). Ks. synonyymi **fuhtata.**

stofeerata, stoferata, tofeerata, toferata v. 1. paikata. *mun täyty tota pluusi toferata.* 2. koristaa. *tofeerattuk kistu,* koristettu ruumisarkku. < r. *stoffera* koristaa, kaunistaa, huolitella < kas. *stoffêren* paikata (SKES: tofeerata). Lev. *t-* siirt.m., häm.m.

stopata, topata v. pysähtyä; pysäyttää < r. *stoppa* id. (SKES: topata[1]). ¤ **stoppi.** Lev. sm. m.; *st-* lm.; NS: 2. topata.

stoppi, toppi s. pysähdys, pysäytys. *tule stoppi,* tulee loppu jstk < r. *stopp* id. (SKES: topata[1]). ¤ **stopata.** Lev. sm. m., *st-* lm.; NS: toppi.

-stormari, -störmäri, -tormari s. *silkkistormari* s. miesten silkkipytty, silkkihattu < r. *sidenstormare* id.; alkuosa suomennettu (SKES: tormari). Lev. *sto-* lm. (pohj.r.), *to-* hajat. häm.m.

streikata, treikata v. **1.** lakkoilla. *nee streikkas.* **2.** mennä epäkuntoon, reistata, (kuv.) lakkoilla (koneista). *kone streikkas.* < r. *strejka* lakkoilla; lakata toimimasta, piiputtaa. ¤ **streikki.**

streikki, treikki s. **1.** lakko. *nytt-o streikki.* **2.** "tehdä treikki" = tehdä lakko (koneista), lakata toimimasta. *se teki treiki.* < r. *strejk* lakko. ¤ **streikata.**

strekki s. --> **träkki**

stryykkerska, tryykkerska s. silittäjä. *juu ja stryykättin kartiinei, stryykätti, stryykkerska.* Nauha 548, E. Railo. < r. *strykerska* id. ¤ **stryykätä** merk. 1. Lev. *tr-* länsim.

stryykrauta, tryykrauta s. silitysrauta. *tryykrauta ja tryykätti.* Nauha 546, A. Kankkunen. Sekamuodoste. < r. *strykjärn* id.; jälkiosa on suomennettu (SKES: ryyk(k)irauta). ¤ **stryykätä.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

stryykätä, tryykätä v. **1.** silittää. *sää stryykkät pluussias.* **2.** "mennä tryykätä" = mennä kovalla vauhdilla. *see mennät tryykäs nii et hameliäppet heilusiva ... vähän kauhia faartti.* Variantit osaksi erikseen leksikaalistuneita; 'menemisen' merkityksessä käytetään muotoja *tryykätä*: *tryykää+.* < r. *stryka* silittää; kuljeskella (SKES: ryykätä); vrt. myös r. *landstrykare*, srm. *stry:ker* maankiertäjä, kulkuri (Vendell 1884, 229). Ks. "mennä ryykätä" -konneksiosta muissa sm. murteissa myös Rytkönen 1937, 99. Gan. *tryykätä* liittyy merkitykseen 2: *vet kelkka edesä, toinen tryykkäis takana.* ¤ **stryykkerska, stryykrauta.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

studerata v. --> **tuterata**

stuuvata, tuuvata v. muhentaa. *jos sä stuuvat esimerkiks porkkani, ni otak karotti.* < r. *stuva* id. ¤ **stuuvninki.** Lev. *st-* lm., *t-* pohj.m., sav.m.

stuuvninki, tuuvninki, stuuninki, tuuninki s. muhennos < r. *stuvning* id. (SKES: tuuninki). Us. myös **muuruttistuuvninki** <-- s. porkkanamuhennos, **pöönästuuninki** <-- s. papumuhennos. ¤ **stuuvata.** Lev. *st-* lm., *t-* häm.m., sav.m.

stöövari, töövari, tööväri, ööväri, tyäväri, steevari s. ajokoira < r. *stövare* id. (SKES: tööväri). Jo Schr. *töövari* (NRL).

sumplata v. järjestellä epämääräisesti t. epärehellisesti, sotkea asioita. *sumplas se Irjan kans niin ku ittet tykkät, et mene hyvi.* < r. srm. (ÖB) *sumla, sumbäl* (< skand. *sumbla*; Vend.; SKES). Lev. sav.m.; NS.

sunti, sundi s. salmi. *oli sillo simmonen tapa et ku Tanska sundist meni ensmänen kerta ni, jossei ostanuk kornutti* --. Nauha 538, J. Kaila. < r. *sund*, mmr. *sund* id. (SKES: sunti). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.

supliikki s. puhumisen taito < r. *supplik* anomus-, pyyntökirja (SKES). Lev. sm. m. (yleisesti myös 'anomuskirjelmä'); NS.

surrata v. sitoa, kiinnittää piukkaan, kääriä tiukasti. *surras se paketti hyvi.* | *mää surrasin piukka ... sem paati naru.* < r. *surra* sitoa t. kiertää köydellä (SKES). Lev. sm. m.

suuli s. vanh. ulkovaja, lato < r. *skjul* katos, suoja, vaja (SKES). Lev. lm., siirt.m., häm.m.

suupsiffeli s. rikkalapio. *suupsiffeli o just ku lattia harjata.* < r. *sopskyffel* id. (SKES: suupsihveli). Ks. myös synonyymi **kiffeli**. Lev. lm., siirt.m., häm.m.

sveekerska, svookerska s. käly < r. *svägerska* id. *Svookerska*-asu on kontaminaatio < r. *svägerska* + *svåger* lanko. Lev. *sve-* lm., *svä-* pohj.m.

svenska taala s. ruotsinpuhuminen, -mista. *se oli niim paljo sitä svenska taalaa sillon.* Nauha 551, A. Ahti. < r. *tala svenska* puhua ruotsia. ¤ **svenskata.**

svenskata, fenskata v. halv. puhua ruotsia. *sälli svenska siihe sit.* Nauha 555, A. Aarnio. | *ne fenskas niin kamalaste.* < r. *svenska* ruotsi, ruotsin kieli. Mahd. johdettu suoraan ruots. substantiivikannasta. Muissa sm. murteissa ei po. verbiä tunneta, vaan samaa merkitsevä halventava ilmaus on *puhua venskaa* (ks. SKES: venska). Vastaavasti sr. murteissa verbi *finska* merkitsee (halv.) puhua suomea (Vend.). Variantti *fenskata* on hyperkorrekti. Vrt. **svookeri.** ¤ **svenski, svenska taala**. Lev. sm. m. (yl. *puhua venskata*).

svenski s. halv. ruotsalainen < r. *svensk* ruotsalainen. ¤ **svenskata.** Lev. *v-* lm., siirt.m.

svookeri s. lanko; (muukin) sukulaismies < r. *svåger* lanko. Muissa lounaismurt. tavataan myös hyperkorrekti asu *fookeri* (SMS), jossa r. *sv* > *f* kuten Turun murt. *fenskata*-verbissäkin. Ks. **svenskata.** Lev. *v-* lm., siirt.m., häm.m.

svookerska s. --> **sveekerska**

syffeli s. --> **kiffeli**

syltti[1] s. hillo. *vaik mull-oli suamalainen koti, ni syltti meil ain oli, oli linkonasyltti ja faarelmasyltti ja tikkelperisyltti, ja sylttipurkit oli syksyl aina täynä.* < r. *sylt* id. (SKES) | **sylttipurkki** s. hillopurkki. ¤ **syltätä.** Lev. sm. m.

syltti[2], **kyltti** s. kilpi. *katusyltti on kilpi, se on toistalai syltti.* | *siäl-oli syltti seinäs.* < r. *skylt* [šylt] < kas. *schilt. Kyltti* on vanhempaa lainakerrostumaa, ja sen *k* perustuu rvk. säilyneeseen *sk*:hon (ks. tästä Wessman 1939a, 58; Karsten 1943, 246; SKES: kyltti). Lev. pohj.m.

syltätä v. hillota < r. *sylta* id. (SKES: syltti). ¤ **syltti**[1]. Lev. sm. m.

syyni s. katselmus; tarkastus < r. *syn* näkö; katselmus, tarkastus ym. (SKES). ¤ **syynätä.** Lev. sm. m.

syynätä v. tarkastaa; katsoa tarkasti, vaaniskella < r. *syna* pitää katselmus, tarkastaa; (ark.) syynäillä (SKES: syyni; ISO). ¤ **syyni.** Lev. sm. m.; NS.

säföri, saföri s. autonkuljettaja < r. *chaufför* id. Ks. **piilisäföri.**

sänninki s. viemiset, mukana lähetetty tavara; muistettava, toimitettava asia; tuliaiset, tuomiset. *sänninki on kumminkin turkulainen sana. se on tuliaine ...* | *hän tua sänninki siält Tukholmast kans.* | *kirjotas sänninki-lappu et muistat.* < srm. *sänning*, r. *sändning* lähetys, lähettäminen, lähetetty lahja (SKES), lahja joka lähetetään häihin, ruokalahjat kestityksen yhteydessä (Rietz), vk. *sändning* lahjat, joita lähetetään vieraille pyhinä (Gustavson), esim. "Ett kosteligit gästebudh har hederliga rätter... och... sänningar" (1639; Glossarium). Jo Lönnrotilla *sänninki* merkitsee 'toimitettavaa asiaa'. ¤ **säntätä** merk. 1. Lev. lm.

säntti s. viemiset, mukana oleva varustus, muistettava, toimitettava asia, esim. torilla käydessä. *viäks vähä säntti?* | *ku se lähte reissu ni se tartte niim pal säntti fölis.* < nr. *sände-* lähetetty, lähetys (SKES). Muissa länsimurteissa tunnetaan myös asu *sänti.* ¤ **säntätä** merk. 1. Jo Gan. *säntäpuodi* (< r. *sändebud* lähettiläs). Lev. länsim., sav.m.

säntätä v. 1. antaa mukaan, lähettää jnk mukana toimitettavaksi; (kuv.) tunkea jnk niskoille, sälyttää jnk hartioille jk asia. *see sänttäs mul vähä liikka niit assioi.* 2. "säntätä jnk pääl(le)" = panna jnk syyksi jtk < r. *sända* lähettää, panna asialle (SKES). Merkitys 2 on todennäköisesti omapohjaista kuvaannollistumista, vrt. esim. sm. *sälyttää jk asia jnk harteille.* ¤ **sänninki, säntti.** Lev. sm. m.

särmi s. lakin lippa, varjostin; suojaverho, sermi < r. *skärm* id. (SKES: sermi; Hellq.). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m.; NS: sermi.

särppi, serppi, sjärppi s. **1.** kaulahuivi. *pistä nyt särppi kaulas.* | *pistä halstuuki kaulas. se on tavalisempi ku särppi.* **2.** kangasvyö < r. *skärp* vyö, vk. (myös) naisten hartiahuivi, pitkänomainen kangaskaistale, jota on käytetty hartioilla (SAOB), srm. (Na, 1 tieto) pitkä kaulaliina (FMOR). Jos Lönnrotilla *särppi* merkitsee myös 'kaulahuivia'. (SKES). Lev. *särppi* lm., pepohj.m., hajat. *serpi* kaakk.m.

särttinki, särttini s. eräs kangaslaatu; leik. *mennä vähä särttinki hinkkama*, tanssimaan < srm. (Ho, Si) *šärting* (FMOR; Klockars 1933, 32), r. *s(c)hirting* (< engl. *shirting*) kangaslaatu (SKES: sertinki). Lev. *särttinki* lm., pohj.m., *serttinki* myös häm.m.

särverata, särveerata v. tarjota, tarjoilla. *oli huussat ku särveras. oli köksä ja huussa.* | (myös kuv.) *kyl sä nys simmose valhe mul särverasit.* < r. *servera* kattaa pöytä, tarjoilla, kestitä. ¤ **särverinki.** Lev. lm., *se-* pepohj.m.

särverinki s. tarjoilu < r. *servering* id. ¤ **särverata.**

särvetti s. lautasliina < *servett* id. Vrt. synonyymi **salvetti.** NS: servetti.

särviisi s. astiasto. *se oli kaunis särviisi.* | *ei köyhemil mittä särviisei ollu.* < r. *servis* id. Lev. *se-* hajat. häm.m.

sööni adv. "mennä sööni(in)" = pudota jäihin. *jos mennä nii heikoil jäil, et mene sööni.* < r. *sjö* järvi, meri, *hoppa i sjön* hypätä veteen. TM ilmausta ei käytetä koskaan kesällä tapahtuvasta veteen putoamisesta. Vanh. Turun ruotsissa todennäköisesti **sjö:n*, kuten muissakin vastaavanlaisissa sanoissa (esim. 1674 *snöön*; ks. Ahlbäck 1956, 32); ks. siitä tark. 3.3.2. Lev. lm.

taapeli s. (lauta)tapuli < r. *stapel* id. Itämurteissa sana voi olla osittain myös venäjästä (ks. SKES). ¤ **taaplata.** Lev. sm. m.; NS.

taaplata v. **1.** pinota lautoja. *kuka teki kaunist jälkke ku taaplas, kuka ei.* **2.** kuv. tehdä (omalla tyylillään). *jokanen taapla tyylillä*s, st. < r. *stapla* pinota (SKES: taapeli). ¤ **taapeli.** Lev. häm.m., kaakk.m.

taati s. "olla taati(s)sas" tai "taatikunnos" = olla juhlapukeissa, hienossa kunnossa, olla koppavana, kun on niin hieno. *muijat oli niin taatisas ku ne menivä ...* "ajaa taatia" = ajaa huviajoa. *Ajaat taati* on käytetty vastakohtana hyödylliselle fuurmannien ajolle, tavarankuljetukselle. *mut noit oli simmossi iisvosikoi, ne oli sit taas simmost ku ajovas sitä taati vaa ... taik simmost tyhjä ajoo.* Nauha 542, E. Aho. < srm. *sta:t*, nr. *stå*t loisto, komeus, vur. *föra stat* elellä komeasti (SKES), mr. *stat* asema, sääty, elämäntapa t. käyttäytyminen << lat. *status* (Hellq.). | **taativaatte(e)t** s. pyhävaatteet. *taativaattet pääl. pisti ittes tällinki.*

Muissa lounaismurteissa tavataan myös asu *taatti*. Lev. sm. m.; NS: taatti.

taatumi, taattumi s. päivämäärä < r. *datum* id. (SKES). Usein myös **syntymätaattumi** s. syntymäpäivä, **päiväntaattumi** s. päivämäärä. Lev. sm. m.

talrikki s. lautanen < r. *tallrik* id. (SKES). Jo Jusl. Lev. sm. m.; NS.

tamaskit, damaskit s. mon. säärystimet < r. *damask* id. NS: damaski.

tampata v. tomuttaa. *menek sä mattoi tamppama.* | *mää tamppasi eilä jo kaik.* < srm. *damba*, r. *damma* id. (Vend.; Karsten 1943, 529; SKES: tampa). Lev. lm., häm.m.; NS: 2. tampata.

tampuri s. sisäeteinen < r. *tambur* eteinen (SKES: tampuuri). Lev. sm. m.; NS: tampuuri.

tampuukki, tampukki s. yhteisvoimin kerätty avustus t. rahalahja jollekin. *jos jolla ihmisel on tapahtunu vahinko ni kootta sil tampukki.* < r. *stambok* sukukirja, kantakirja; aik. myös kirja t. keräyslista, johon merkittiin mm. yleisiin yrityksiin kerätyt vapaaehtoiset avustukset (SKES). Lev. lm.

tantta s. halv. täti-ihminen < srm. slangi *tanta* täti (SKES: tantti). Ks. **tantti**. Lev. pohj.m.; NS.

tantti s. täti < r. *tant* (SKES: tantti). Lev. sm. m.

tanttu a. paksu, tiivis (us. leivästä). *tanttu o simmost oikken tiivist.* | *pannukakku on kamala tanttu.* < vrt. srm. (Na) *danta* lyödä varstalla tms. (Ahl.). *Dant*-kantaiset srm. sanat ovat suppean levikkinsä (Na ja Ka) perusteella lähes unohtuneita vanhoja murresanoja (ks. tark. Ahl). *Tanttu* leipä t. taikina tunnetaan yleisesti lounaismurteissa ja siitä on hajatietoja myös hämäläismurteista. On mahdollista, että primaari merkitys on ollut 'hätäleipää', jota on tehty ensimmäisistä puiduista viljoista. Tähän viittaa originaalin riihitystermi, sillä vastaavasti sm. murteissa tunnettu *tamppuleipä* hätäleipä (jo Gan.) yms. liittyy r. viljankäsittelysanastoon (*stampbröd* hätäleipä, *stampa* survoa jne. (ks. tark. SKES: tamppi[1]). Todennäköisesti länsimurteissa lisäksi tunnettu *tanttu*-sanan merkitys '(tiiviistä kankaasta tehty) työn mekko' on etymologisesti TM *tanttu*-sanaan yhdistyvä l. sen merkitys lähtee lyömällä tms. tavalla tiivistetystä t. vanutetusta kankaasta. Sen sijaan häm. ja pohj.murteiden *tanttu* jauholaari yms. < srm. *stanndo* viljalaari (ks. SKES).

tassi s. aluslautanen < r. *tass* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

tatsuuni, tatsuuna, tatsuna s. asema < r. *station* id., sr. [-tš-] (Bergroth 1917, 35). Lev. länsim.

teefati s. teevati < r. *tefat* id. Ks. myös **fati**. Lev. sm. m., *-fati* länsim.; NS: teevati.

teerata v. --> **st-**

teeterska s. --> **st-**

telefoneerata, tilfuneerata v. soittaa (puhelimella) < r. *telefonera* id. Asu *til-* edellyttää srm. **til-* lähtömuotoa. Lev. lm. (*telefoonata*).

tellinki s. --> **tällinki**

temmata v. täsmätä --> **stemmata**[1]

temmata v. virittää --> **stemmata**[2]

temppeli s. leima --> **st-**

tenkata v. harv. ajatella. *em mää tenkka, se on nuaremil. mää nyf funtera.* < r. *tänka* id. Lev. hajat. lm., häm.m.

tenkka poo s. tulla "tenkka poo" = jokin vaikeus, este, pulmatilanne. *siin tuliki tenkka poo ette.* < r. *tänka på* ajatella jtk (SKES). Lev. länsim.

tiakonaali- a. *tiakonaalikäytävä* s. Turussa kulki Kauppatorin poikki kulmasta kulmaan viistoon käytävät, joita nimitettiin *tiakonaalikäytäviksi.* < r. *diagonal* kulmasta kulmaan, viistoon kulkeva. + sm. *käytävä.*

tihti, tihtiä a. tiivis, tiheä. *enne sullotti vanu ikkuna rakko, et se o oikken tihti.* < r., srm. *dikt* vahva, ponteva, luja, adv. tiiviisti, tiheässä (SKES; Ahl.). *Tihtiä* on SKES:n mukaan kontaminaatio (*tihti* + *tiheä*). Gan. *tihtiä.* Lev. *tihtiä* lm., *tihti* lm., kaakk.m.

tiitti s. --> **tyytti**

tikkelperi, tikkemperi s. karviaismarja. -- *tikkelperei priittamas.* < r. *stickelbär* id. (SKES). | **tikkelperimarja** s. karviaismarja. Myös muissa sm. murteissa vaihtelevat asut *tikkel-, tikker-, tikkemperi* (ks. Karsten 1943, 547). Lev. sm. m.

tilfuneerata v. --> **telefoneerata**

tilpehööri, tilpehööveri s. lisukkeet, tykötarpeet, myös ruuan lisukkeet. *ei see ollu noussu niim pinnal ku nyt on et kaikki noi tilpehööverit.* Nauha 539, R. Ylimaa. | *siin tarvita niim pal tilpehöörei.* < r. *tillbehör*

id. *Tilpehööveriin* on ilmeisesti sekaantunut myös r. *behöva* tarvita. Lev. *tilpehööri* lm.; NS: tilpehööri.

tilprinkari, tilprinkare s. maitokannu, kaadin. *maitokannu semmonen posliininen -- oli tilprinkare.* Nauha 402, A. Nummelin. | *-- maitotoopi oli tilprinkari.* Nauha 455, B. Söderman. < r. *tillbringare* id. Lev. *-i* lm., siirt.m.

tiltti a. hiljainen, tyyni (merestä t. ilmasta). *tuli tiltti ilma.* < r. *stilla, stillt* id. (SKES), rm. *stillt* a. hiljainen (ilmasta) (DFA). Lev. etup. länsim., hajat. kaakk.m.

timpermanni s. kirvesmies < mmr., vur. *timberman*, nr. *timmerman* id. (SKES). Jo vanh. kirjak. (NRL). ¤ **timprata.** Lev. sm. m.; NS.

timprata, timrata v. veistää, tehdä kirvesmiehen töitä, rakentaa < r. *timra* id. (ks. myös Karsten 1943, 549), srm. (ja mr.) *timbra* (Freudenthal 1870, 66; SKES: timpermanni; Hellq.). ¤ **timpermanni.** Lev. *timprata* sm. m., *timrata* länsim.; NS: timprata.

tisleerata v. tislata < sr., srm. *dissle:r(a)* id. (Bergroth 1914, 51; Ahl.), r. *destillera* kirkastaa viinaa (Karsten 1943, 550; SKES: tislata). Lev. sm. m.; NS.

tisuri s. 1. päivystäjä. *se on tisurin apteekis.* 2. päivystys. *Alli o nyt tisuris sairalas.* < r. *dejour* päivystäjä (< ven.; SKES). Lev. merk. 2 kaakk.m., muualta hajatietoja.

tiänsti s. ansio (työstä). *sill-oli nii hyvä tiänsti, hyvä palkka.* < srm. *tje:nist* palveluspalkka, ansio, nr. *tjänst* palvelus, toimi (Ks. myös Karsten 1943, 545; SKES: tienata). Substantiiviin korreloiva verbi *tienata* ansaita on suomessa yleinen (ks. SKES). Lev. *tie-* siirt.m., pohj.m.

tofeerata v. --> **-st**

toffeli[1] s. aamutohveli < r. *toffel* id. (SKES: tohveli[1]; SAOL). Jo Schr. (NRL). Lev. lm.; NS: tohveli.

toffeli[2] s. tohvelikangas, paksu villakangas < srm. *doffeltyg* id. (SKES: tohveli[2]; Ahl.), nr. *duffel-*. | **toffelipaltto(o)** s. tohvelipalttoo. Lev. lm.; NS: tohveli.

tokka s. 1. nukke. *tokan kans leikitti.* | *tokam pää halkes ku Bärtteli heitti heti sen kivem pääl ... otti ja veti kivijalka.* 2. pieni vyyhti lankaa. *yks tokka mulinilankka ja yks tokka helmilankka.* < r. *docka* id., srm. *dåkko* nukke; lankavyyhti, nippu, kimppu (SKES). Ks. myös **kummitokka.** Lev. sm. m.; NS.

tokruusu s. 1. salkoruusu. *juu, oli tokruusui kukkasmaas.* 2. malva. *meijjä äitill-oli tokruusui purkis, semmossi piäni.* < r. *stockros*, srm. *stokroso* (SKES). Lev. länsim., *tokruusi* pohj.m., sav.m.

tollata, trollata v. pukea paksusti päälle, tunkea ylle(en). *Lauri oli niin tollattu, hiki virtas ... kuali kans keuhkotautti.* | *ei kannatat tommot trollata.* < srm. *tålla, tårla* kääriä, kietoa kokoon, nr. *tull* käärö, *tulla* kääriä < mskand. **purla*. Mahd. *tollata* on osittain omapohjaistakin sanuetta (ks. SKES: tolla[1]). ¤ **tollo**. Lev. *t-* lm., siirt.m.

tollo s. 1. pieni tuppo esim. haavan ympärillä, mikä tahansa kokoonkääräisty tuppo. *oli suur tollo varppas.* | *pan joku tollo sihe.* 2. halv. yksinkertaisesta ihmisestä < srm. *tåll, tållå, tållu* jokin kokoonkääräisty, vaatemytty, karstattaessa syntynyt villatutti; hölmö, tyhmä, tolvana (SKES), vrt. myös srm. *dåll* tyhmä, *doll* tyhmä nainen (Ahl.). 2. merkitys on tavallinen myös sm. yleiskielessä. Gan. *tollo* (Turku) tolvana; tuppo. ¤ **tollata**. Lev. sm. m.; NS: tollo 'tolvana'.

-tonka s. *saippuatonka* s. saippuatanko < r. *stång* tanko. (SKES: tonki[1]). Lev. *-tonki* lm. (pohj.r.)

tonkit s. mon. pihdit < r. *tång* id. (SKES). Lev. länsim.; NS: tongit.

tonkka s. maitopystö, iso maitokannu, jolla maitoa kuljetettiin meijeriin ja kauppoihin < r. *stånka* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

tontari s. kraakku, padankannatin < srm. *ståndare*, r. *uppståndare* id. (Vend.; SKES: tantari). Lev. lm., pepohj.m.

toosa s. rasia < r. *dosa*, srm. *dåsa* id. (SKES). Jo Gan. *toosa, tuusa*. Lev. länsim.; NS.

top- s. --> **toppa-**

topata[1] v. pysähtyä --> **stopata**

topata[2] kastaa pullaa kahviin. *olen korppu topannu makkian kaffesse.* < r. *doppa* id. (SKES). Lev. siirt.m., pohj.m., sav.m.; NS: 3. topata.

topata[3] täyttää, ahtaa täyteen < r. *stoppa* id. (SKES). ¤ **topninki, toppa**. Lev. sm. m.; NS.

topninki s. toppaus. *pannan topninkit kenkän kärkki.* < r. *stoppning* id. (SKES). ¤ **topata[3]**. Lev. sm. m.

toppa-, top- s. *toptuali* s. topattu tuoli, *topsoffa* s. topattu sohva. < r. *stopp* täyte + *soffa, tuali* jne. (SKES: topata[2]). ¤ **topata[3]**. Lev. *toppasohva* häm.m.; NS: toppa-.

toppasokeri s. kekomaiseksi valettu sokeri < r. *toppsocker* id. (SKES: toppa[1]). Ks. **-toppi[2]**. Lev. länsim., sav.m.; NS.

toppi[1] s. pysähdys --> **st-**

-toppi[2] *pikkutoppi* pikkukeko (sokeria). *saisink mä pikkutopi sokeri?* < r. *topp* huippu jne., *toppsocker* toppa- l. kekosokeri. Ks. myös **sokertoppi** ja **toppasokeri**. Lev. vain *toppisokeri* yksittäist. Laih, Hui.

-tormari s. --> **st-**

traakata v. vetää (ilmasta). *traakas niin kauhiaste ... tuli ääni ihan kähiäks.* < r. *dra, draga* id. (SKES: raakata). ¤ **traaki.** Lev. *tr-* länsim., *r-* kaakk.m.

traaki s. veto (ilmasta). *älä nyp prittas sii erestakas. siit tule traaki.* < r. *drag* id. (SKES: raakata). | **traakiläpi** s. jokin aukko, josta vetää voimakkaasti, ilmanvaihtoreikä. ¤ **traakata.** Ks. **korstraaki**. Lev. sm. m.

traakspiikki, traaspiikki s. iso naula, vaarna < r. *drag(s)spik* iso ja paksu naula (SKES). Ks. myös synonyymi **trospiikki**. Lev. sm. m., *traas-* myös pohj.m.

traasu s. --> **trasu**

trafikki s. liikenne; ihmisjoukon liikehdintä, väenpaljous, suuri joukko liikkuvia ihmisiä. *oli trafikki niim pal, et oli iha harmittavaist.* < r. *trafik* liikenne, liike.

trahtamentti s. tarjoilu. *siäl oli hyvä trahtamentti.* < r. *traktamente* id. (SKES). ¤ **trahteerata.** Lev. sm. m.; NS.

trahteerata, trahterata v. kestitä, tarjota < r. *traktera* id. (SKES). | **trahteraja** s. tarjoilija, **trahteraus, tranteraus** s. tarjoilu. ¤ **trahtamentti, trahteeri.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS.

trahteeri, trahteri, trahterinki, tranterinki s. **1.** tarjoilu, kestitys. **2.** (harv.) vain *trahte(e)ri* ravintola. *hee joskus juttelivat, et se oli siäl Hautausmaantiä varrel, mikä trahteeri siäl-oli.* Nauha 402, B. Suomela. < r. *traktering* tarjoilu (SKES: trahteerata); sekaantumista sanaan **trahtööri** <-- josta on tullut 'ravintolan' merkitys. ¤ **trahteerata.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

trahtööri, trahtöri s. pieni ravintola < r. *traktör*, murt. *traktör* ravintola, majatalo (Wess.; SKES). Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS.

traijjata v. haalata, laahata, retuuttaa mukanaan t. perässään. *mihi sä sitä säkki traijjat?* < r., srm. *traja, traij(a)* laahata, raahata, retuuttaa (SKES: raijata; Vendell 1884). Karsten (1943, 544) on edellyttänyt lähtömuodoksi jotakin srm. **draija*-asua, vrt. srm. *drajs(a)* vetää (Vend; Wess.). Lev. länsim.; NS: raijata.

trallit, trällit s. mon. ritilä, rallit (esim. veneen pohjalla t. saunassa); laite, johon pyyhitään jalat, jalkojen pyyhkimisritilä. *rapputte eres oli tralli.* < srm. *trall* (veneen) irtopohja, laite, johon pyyhitään jalat, r. *trall* ristikko, kehikko (SKES: ralli). Lev. sm. m.; *tr-* länsim.; NS.

trampata v. polkea, astua. *voi trampatak koirampaskanki.* < r. *trampa* id. (SKES). ¤ **tramppi.** Vanh. kirjak. *trämpätä* (NRL). Gan. *trampata.* Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS.

tramppi s. poljin (polkupyörässä t. ompelukoneessa tms.) < r. *tramp,* murt. *tramp, trampo* (SKES: trampata). | **tramppimasina** s. ompelukone, jossa on poljin. *ens meijä äitill-oli vaa simmone veivimasina -- mut sit meil oli sit jo tramppimasina.* Nauha 550, H. Lehtonen. ¤ **trampata.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

trankki s. viinankeitosta jäänyt moska, jätteet. *mull-oli simmoset olkatankot ja kannon trankki, ku siin paikas oli elukoi.* Nauha 233, H. Rantanen. | *haisee ku trankki,* st. < r. *drank* id. (SKES: rankki). | **trankkilähre** = Rantakadulla sijainneen viinapännin vieressä oleva lähde, johon koottiin trankkia. Gan. Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS: rankki.

trappu, traput s. us. mon. rappu, porras, tikkaat < mmr., vur., nr. *trappa,* srm. *trappu* askelma, porras, portaat (SKES: rappu[1]). Jo Agr. (NRL). Myös yhdyssanassa **tikatraput** s. mon. tikkaat, tikarappuset. Ks. myös **paratitrappu.** Lev. *tr-* länsim.; NS: rappu.

trasu, traasu s. riepu, rätti < srm. *tra:so, trasu,* nr. *trasa* id. Mahd. osittain omaperäinen (SKES). | **trasunukke** s. räsynukke. *mulla oli niitä tarppeks, trasunukkei.* Nauha 547, A. Joutsio, **tra(a)supallo** s. räsyistä tehty pallo. *joku traasupallo oli ku vähä potkitti sitä.* Nauha 533, W. Lindroos, **trasusyltty** s. utareista, munuaisista ja keuhkoista valmistettu syltty. Lev. *tr-* länsim.; NS: raasu.

trato s. halv. tötterön muotoinen lakki < srm. *tratto(gär)* a. tötterön muotoinen. Lev. lm.

tratti s. suppilo < vur., nr. *tratt* id. (SKES: ratti). Gan. Lev. sm. m.

treefuuti s. --> triifuutti

treffata v. tavata (sattumalta). *mee treffatti iha sattumalta.* < r. *träffa* id. (SKES). ¤ **treffit.** Vrt. **möötätä.** Lev. länsim.; NS.

treffit s. mon. sovittu tapaaminen. *onk sul treffit?* | *ei meil treffei ollu, meil oli möötti, meil vanhoil.* | *mull-on treffit asemal. mut em mä otak kalja. mää ota vaa sitruunasoodaa tänäpä.* < r. *träff, ha träff med någon* olla tapaaminen jnk kanssa. ¤ **treffata.** Lev. häm.m. (*trehvit*).

treikata v. --> st-

treikki s. --> st-

trekki s. --> **träkki**

trekoli s. puutarha < srm. *trego:l* (Karsten 1943, 447), nr. *trädgård* id. (SKES: trekooli). Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS: trekooli.

trenki s. renki < r., vur. *dräng* id. (SKES: renki). Jo Agr. (NRL). Lev. *tr-* länsim.; NS: renki.

triifuutti, triifuuti, treefuuti s. myös mon. *triifuuti(t)* kolmijalka, padan alusta. *mun harmitta niin kamalast ku mää en tiärä, mihi mun triifuutini on joutunu. see hävis. siihe sopis pata pääl, ne kontit oli kymmene sentti.* < srm. *tri:fot*, nr. *trefot* id. (Wess.; SKES: triihotti), rvk. *tri-* (Söderwall). Lev. lm. (myös *kriifuti*), pohj.m. (*triihotti, riihotti*), hajat. pepohj.m. (*riijalka*).

triitata, tritata v. harv. ruiskuttaa vettä jnk päälle, suihkauttaa pieni vesisuihku. *see triittas munt päi.* < sr., srm. *stritta* osua, ampua jotakin pienellä vesipistoolilla (Bergroth 1928, 338; Wess.). *Triitata*-asun pitkä vokaali voi perustua nr. *strita* suihkuttaa -verbiin.

triivata v. tilkitä < r. *driva* id. (Karsten 1943, 555; SKES: riivata[3]). ¤ **triivi.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

triivi s. tilke, jolla tilkitään seinien rakoja. *triivi pääl ja, ja nyt täsä töllis nin toi se semmone sairahoitajakin on kuallu jo* -- Nauha 455, M. Salminen. < srm. *dri:v*, nr. *drev* id. (SKES: riivi), mr. *drif* (Hellq.). Gan. ¤ **triivata.** Lev. länsim.

trimpata v. tripata, hyppiä, juosta edes takaisin (us. lapsista). *älä siin trimppa. pysy nys sisäl.* < srm. *trimpa* id. (Vend.; vrt. myös SKES: rimppa); äännemuunteluvariantti nr. verbistä *trampa* (Karsten 1943, 555). Jo Gan. *trimpan ja trampan.* Lev. lm., pohj.m., hajat. *r-* häm.m.

trintata v. hyppiä hermostuneesti paikallaan (us. jalkojaan siirrellen). *täyty trintatak ku on kiire vessa.* < srm. *trinta* id. (Vend.). Lev. pohj.m. (*trinttailla*).

trintteläs adv. olla "trintteläs" = laitettu (ja ollakseen) < srm., r. *trind* pyylevä, rm. *trind* pyöreä kuin pallo (Rietz), srm. *trind(er)* pyöreä; paikoin vieläkin *trind* on tarkasti ottaen 'pallomaisen pyöreä' (vrt. r. *rund* tasaisen pyöreä; Wessman 1939a, 22–23). Lev. lm.

tripata v. hypätä, hypellä; hypähdellä (ongenkohosta). *trippa tosa yhtä mitta ku ryssä ripel,* sp. | *aha ... flöötti ... trippa jo.* Nauha 543, Y. Suominen. < r. *trippa* sipsutella, kulkea pienin melkein hyppivin askelin. SKES:n mukaan osittain deskr. alkuperää. | olla "trippassi(a)" = hippasia. Gan. Lev. lm., häm.m.

trippu s. pilkku, täplä, tahra. *mitä kuratripui sull-on naamasas.* < srm. *tripp* pikkulasten kasvoissa oleva punainen ihottuma, *stri:pu* likajuova (Vend.); nr. *stripa* suorruke, *stripat papper* juovikas paperi. Karsten on pitänyt pohjalaismurteiden *trippa* pilkku -sanan lähtömuotona srm. *stri:po*-substantiivia. Lyhyt substituuttivokaali ensi tavussa ja eri murteissa vaihteleva loppuvokaali viittavat pikemminkin srm. substantiiviin *tripp.* | **triputta(a)** v. sirotella, ripotella, antaa pienissä erissä. *annak kokonas äläkä siin triputa;* mahd. johdettu suoraan *tripusta,* mutta liittyy semanttisesti srm. verbiin *strippa* lypsää, antaa maidon hiljalleen tippua ja sm. verbiin *tiputtaa.* Gan. *triputtaa.* Lev. länsim.

trissa s. jokin pyöreä esine, yl. pyörän vanne, jolla lapset leikkivät (aik. tynnyrinvanne). *niinku koulunki menti aina ni, ni oli tommone joku tommonen tavi ja lyäti sitä trissa ai erel ja juasti simmotto sen trissam peräs.* Nauha 538, J. Kaila. < r. *trissa* kiekko, kehrä. (SKES: rissa). | **trissatta(a)** v. pyörittää trissaa. Lev. sm. m., *tr-* länsim.; NS.

tritsa s. pieni kumilinko, jolla ammutaan kiviä t. herneitä tms. *mee olti sit simmossi vähäm pahankurissi, meil-oli tritsei sihe aikkan kans ja amputtin taas tritsal ja muija oli kiukkune.* Nauha 533, W. Lindroos. < sr. *stritsa* id. (Freudenthal 1902, 74); vrt. srm. (Na) *stritsa* kimmota (Wess.). Gan. *stritsa.* Lev. *ritsa* hajat. sm. m.

tritata v. --> **triitata**

troka s. viulun jousi. *se om pitkä ja simmon troka ku viulussaki.* Nauha 402, K. Pulli. < srm. *stroka,* nr. *stråke* id. (SKES: roka). Lev. *tr-* etup. länsim., hajat. *r-* kaakk.m.

trokkeli s. us. *trokkelilanka* harsinlanka < r. *tråckelgarn* id. Elliptinen kehitys ilm. omapohjaista. ¤ **troklata.** Lev. häm.m.

troklata v. harsia; kursia kokoon huolimattomasti. *mää ole huano kynsistäni. mä olen kauhia vähä troklannu.* | *se troklas sen taki vaa jollan taval, ei mittän kunnollisest tehtyt työ.* | *simmot troklattuk kokko vaa.* < srm. *tråckla* ommella huonoa ommelta (Wess.), nr. *tråckla* harsia (SKES: roklata[2]). Merkityksen muuttuminen negatiivisesti latautuneeksi

on tavallista erityisesti sanan kansanomaisessa (ei ammattimaisessa) käytössä. Sama emotionaalinen sävy *troklata*-verbillä on myös lounais- ja pohjalaismurteissa (SMS). Srm. vastaava merkitys voisi olla suomesta päin kulkeutunut. | **troklaja** s. harsija ompeluliikkeessä; sellaisesta, joka ompelee huonosti. *mää oli siin sit vaa simmonen troklaja ja yliluarenheittäjä ja simmonen karaflikka.* Nauha 402, B. Suomela. ¤ **trokkeli.** Lev. sm. m., *tr-* länsim.

trollata v. --> **tollata**

trömppu, trumppu s. housunlahje. *housun trumput kastus.* | *villatromput näkys ... meni yli polvien. jos sill-oli polvet kippiät.* < vur., nr., murt. *strårnpa*, nr. *strumpa* sukka, aik. housuihin kiinni neulottu sukka (Rietz; SKES: trompu[1]), srm. *strompp* (Vend.; Hiilos 1967, 377), *strompo* (Vendell 1884, 229). Gan. Lev. länsim.

trontti, tröntti s. **1.** naatti, varsi, rontti, omenankota yms. jätteet; mikä tahansa kulunut ja huono esine, us. *omenantrontti* siemenkota ja muut jätteet, *kukkasentrontti* huono kukkanen, *luurantrontti* luudantynkä. *noi kukkaset o jo ihan trontei, heitäp pois.* **2.** ihmisestä: us. "aika trontti" = laiska ja (us.) lyhyt ja tukeva ihminen. *joku sanos ämmäntrontti, ku vähä haukkus. simmone muijjantrontti*, lyhyt ja tukeva. | *simmonen ku on vähä lyhkäne ämmäntrontti.* < rm. *strunt* lyhyt olki, korsi, r. *strunt* roska, roju; mitätön pikkuasia, srm. *trunt, tront* lyhyt ja paksu esine t. poika; köntys; vrt. myös r. sanapesye *drontot* a. painava, laiska, veltto, *drunt* karkeatekoinen mies, *drunta* löntysmäinen t. paksu nainen (Freudenthal 1878, 180; Rietz) lyhyt mies (Ahl.). Ilm. sekä r. *(s)trunt* että *drunt* ovat *trontti*-sanan taustalla (ks. myös SKES: rontto). | **tronttisipula** s. varsisipuli = lööki, **trontista(a).** v. kerätä rontteja t. Aurajokeen pudonneita omenoita. *Tröntti* on sm. murteissa kehittynyt etuvokaalinen muunnos. Lev. lm., siirt.m., häm.m. (us. *rontti*), itäm. *r-* 'suuri, vankka'; NS: rontti 'lurjus'.

trooki s. kaukalo, taikinatiinu < r. *tråg* id. (SKES: rooki). Hajat. häm.m.

trooksi(a), troksi(a), trooksita, troksita v. harsia, kursia (kokoon). *se o jollan taval troksittuk kokko.* | *villasukat on troksittu vaa.* Ilm. kontaminaatio. < **troklata** <-- + sm. *harsia.* Länsim. *tro(o)ksi(t)a* ja itäm. *roklia* ovat merkitykseltään affektisia, kuten TM *troklata*-verbikin sekundaarilta merkitykseltään. Lev. länsim. (sav.m. *roklia*).

trooli s. vesisuihku < r. *stråle* id. Lev. lm., häm.m.

trootata v. kuljeskella (ilman päämäärää). *siäl se ain trootta.* < r. *strosa* [stru:sa] kuljeskella huvikseen. Muissa lounaismurteissa asu on yl. *troosata* (SMS); *trootata*-asusta on vain yksittäist. Pai.

trootrulla s. vanh. lankarulla < r. *trådrulle* id., murt. *-rulla.*

trootylli, trootrylli s. kovikekangas, paksu ja harva kangas < r. *trådtyll* verhokangas (Östergren; ks. myös SKES: tylli) Lev. lm., häm.m.

tropata[1] v. leik. lääkitä; lääkitä viinalla. *troppa ny ittes ennen ku kippiäks tulet.* | *ni rupes sit troppama ittiäs. ei siin muu auttanu.* < r. *droppa* tippua, pisaroida, tiputtaa (SKES: roppi[2]). Merkityksenkehitykseen 'lääkitsemiseksi' on vaikuttanut ¤ **troppi** <-- lääke. Lev. sm. m., *tr*-länsim.

tropata[2] varustaa tulpalla < srm. *troppa* id. (Vend.; SKES: roppi[1]), nr. *proppa.* ¤ **troppu.**

troppi s. lääke; (leik.) alkoholi. *mää en ol nyt mittän troppi ottanu. ens mää söin tropei.* | *see oli vähä ottanut troppi*, alkoholia. < r. *droppe, -a*, srm. *droppo, -u* pisara, tilkka, tippa, mon. rohto, lääke, srm. *droppare* tippa; ryyppy (SKES: roppi[2]). ¤ **tropata**[1]. Lev. sm. m., *tr*- länsim.

troppu[1] s. tulppa, sulake. *kyl hän oli taas herrasmiäs opettaja, vaik kyl hänenki troppus joskus paloi.* Nauha 554, A. Aarnio. < srm. *tropp* id. (Wess.; SKES: roppi[1]), nr. *propp.* Ks. myös Vuorela 1979. On mahdollista, että r. *pr*- on substituoitu *tr*:llä ja srm. *tr*-alkuinen pesye on puolestaan suomen vaikutusta. ¤ **tropata**[2]. Lev. lm., siirt.m., pepohj.m.

troppu[2], **tropu** s. 1. saappaanvarren vetolenkki. 2. suksiside, (us. mon.) *troput. siin tropus-oli nauhat ja sit se verettim piukka.* TYSKLK, K. Toivonen. | *mull-o nahkatropu.* | *em mä saanu hommatuks tropuainet.* < r. *stropp* raksi, lenkki, *stroppe* suksiside, srm. (Ki, Jurmo) *stropp*, mon. *stroppor* (FMOR), yl. *stroff*, *stråffu* (Wess.: stroppe). Joidenkin mielestä lat. *stroppus* side, remmi on ainakin vaikuttanut r. *stropp*-sanaan (Hellq.). Lev. lm., pohj.m. (myös *troffu*), hajatietoja muistakin rannikkomurteista (SMS; SKES: roppi[3]).

troskat s. mon. ajurinrattaat < nr. *droska* id. Ehkä osittain suoraan venäjästä lainattu (SKES: roska[2]). Lev. *tr*- länsim.

trospiikki, troospiikki s. iso naula, vaarna < r. *trådspik* lankanaula ohuesta rautalangasta. Vrt. synonyymi **traaspiikki** <--.

trotvalli s. jalkakäytävä. *ei meijä mukulat tiärä mikä trotvallika o.* Nauha 554, A. Aarnio. | *menkkät trotvalli reunal.* < srm. *trotuá:l* (SKES: rotuaari), *trottovár* id. (Vendell 1884), nr. *trottoar.* Muissa lounais- ja siirtymämurteissa tunnetaan asu *trotuaari*, sav. murteissa *rotuvaari.*

trumfata, trumffata v. työntää, tunkea, sulloa piukkaan; (kuv.) ahtaa mahansa täyteen. *se trumffas properaarim piippusses.* | *pirois trumffata ain ku syärä niim paljo.* < r. *trumfa* lyödä valtti, lätkiä (pelissä), töniä, työntää, lyödä; kohdella jtk ylimielisesti, srm. jatkaa jtk taukoamatta

(FMOR; SKES: trumf(f)i). Vrt. rvk. "Men i denne springpojkes skalle trumfar han varje dag..." (Östergren), murt. *trumfa* piiskata, riidellä (Rietz), srm. *trumfog* haukkumasana 'lyhyelle ja paksulle' (Vend.). 'Työntämisestä' ja 'tunkemisesta' syntynyt 'mahansa täyteen ahtamisen' merkitys on tavallinen myös lounaismurteissa ja paikoin pohjalais- ja hämäläismurteissa (pohj.m. myös *rumpata*); pohj.m. merkitys on yl. 'hyökätä, mennä kovalla vauhdilla' yms.

trumffi s. valtti korttipelissä < nr. *trumf* id. (SKES). | **trumffipohja**. *ja se oli trumffipohja*, meni l. huudosta huutokaupassa. Lev. länsim. (pohj.m. *trumffi* yl. 'kova vauhti' tms.).

trumppu s. lahje --> **tromppu**

trumpu s. rumpu < vur., srm. *trommbo*, *trommbu*, nr. *trumma* (Vend.; SKES: rumpu) id. *Trumpu* tavataan jo vanhemmassa kirjakielessä (NRL). | **trumpukalvo** s. rumpukalvo, **trumputta(a)** v. rummuttaa. *pelastusarmeijas trumputetti*. Jo Gan. *trumputtaa*. Lev. länsim.; NS: rumpu.

trupu s. tippaleipä < srm. *struvu, stru:vu* (FMOR), sr. *struva* yl. tippaleipä, rr. rosetti (ISO); < kys. *strûp* (Hellq.). Liittyy etymologisesti synonyymiinsä **truuvvi** <--. *Trupu*-asu on ilm. kehittynyt analogisesti omaperäisten sanojen astevaihtelusuhteiden mukaisesti (vrt. *kuvun* : *kupu* --> **truvun* : *trupu*).

trussata v. rypistää, puristaa kähdessä myttyyn. *äiti sanos pojal toril, etä älä nyt trussas sitä pussi.* < srm. *krussa ner* rypistää, rutistaa, nr. *krussa* kähertää, rypyttää; vrt. myös nr. *krossa* murskata, ruhjoa. Muissa sm. murteissa tunnetaan myös asut *krussata* ja *russata*. SKES:n mukaan nämä kaikki ovat mahdollisesti osittain omaperäisiä deskriptiivisanoja. Lev. *tr-* pohj.m.

truutti s. tötterö, us. *karamellitruutti* karamellitötterö, *marossitruutti* jäätelötötterö < r. *strut* id. (SKES: ruutti). Lev. lm., siirt.m., häm.m.; NS.

truuvvi s. tippaleipä < r. *struva* id. *Truuvvi* on etymologisesti samaa alkuperää kuin **trupu** <--. Ks. myös luku 4.1.1. Lev. yksittäist. KalJ.

trykfeeli s. painovirhe, (kuv. ja leik.) vikapisto, virhe. *nyt tuli trykfeeli siin assias.* < r. *tryckfel* id. Lev. lm., siirt.m.

tryki s. hetki, pieni tovi. *ei siin menk ku pikkanen tryki.* < r. *ryck* tempaisu, nykäys; puuska, kerta, tovi, hetki, *i ett ryck* t. (vanh.) *i rycken* yhdellä kertaa (SKES: ryki[1]). Jo Gan., esim. *hyvän trykin odotin*. Hyperkorrekti *tryki - truki* tunnetaan länsimurteissa.

trykki s. paine; (myös kuv.) *see oli aika trykis.* < r. *tryck* id. Vrt. myös SKES:n *trykki* paino (s.v. trykätä). Gan. Lev. länsim.

tryykkerska s. --> **stryykkerska**

tryykrauta s. --> **stryykrauta**

tryykätä v. --> **stryykätä**

träkki, trekki, strekki s. **1.** pyykkinaru. *pani pyykit träkil.* | *meijä äiti sanos trekil, et verät trekit ylös.* **2.** viiva. *no träkki on kahtaki lai. esimerkiks pyykkiträkki, pyykkinaru, sitä sanotan träkiks. ja myäski oli träkki sit taas simmone ku sanotti, vedetty viiva.* Nauha 555, A. Aarnio. < r. *streck* viiva, *klädsträck* pyykkinaru (SKES: träki; Vuorela: träki). *Träkki*-variantista on länsimurteista - eniten lounais- ja siirtymämurteista - tietoja kummastakin em. merkityksestä, *treki*-variantista vain lounaismurteista merkityksessä 'pyykkinaru'. Pohj. murteiden *träki* merkitsee vain 'suuntaa, linjaa, piirua' (SMS). Ks. myös etymologisesti tähän liittyvä **tröökö.**

trälli adv. vaill. "olla trällissä" = humalassa. *täyres trällis oli. riitti tol äijäl jo.* < srm. *i trällin, i trällon* humalassa, pohjana on nr. verbi *trilla*, srm. *träll(a)* pyöriä, kieppua (SKES: trälli[2]), rm. *trella* kaatua (Peterson). *Trälli* on esiintynyt jo Gananderilla 'humalatilan' ja 'juopuneen' merkityksessä. Ks. myös **prällätä**. Lev. hajat. siirt.m., pohj.m.

trällit s. mon. --> **trallit**

tröijjy s. nuttu, röijy, pusero. *muistaka otta villatröijjy mukka.* < srm. *tröyju* (Vendell 1895, 445), nr. *tröja* id., vur. *tröija. Tröijjy* on esiintynyt jo vanhemmassa kirjakielessä (NRL; SKES: röijy). Lev. *tr-* länsim.; NS: röijy.

trölkki s. (sipulin) naatti, rontti. *jaa trölkki? kreeslöökki see oli. täyty pannap paljo löökinaatti joukko.* | *ku väänetä sipula, ni siihe jää ne trölkit.* < srm. (Pa) *stšölkk*, (Na) *stšelkk*, (Ho) *šölk*, nr. *stjälk* varsi (FMOR; Thurman 1900, 21, 63), vk. *äplestiälke* omenanrontti (Söderwall); vrt. myös rm. *stelk, stålk* kuihtuneesta lehdettömästä varresta (Rietz: stilk) ja rm. (Gotl.) *strelk* (Gustavson: stjälk). Lähtömuodoksi on oletettava lähinnä srm. *stšölkk*-asua. *e* > *ö* -muutoksen lisäksi sen alussa ei äänny yhtenä äänteenä suhuässä kuten ruotsin yleiskielessä; srm. vastaava äänne ei ole vielä kaikin paikoin sulautunut täydellisesti, ja se voi osaltaan vaikuttaa kahdella foneemilla, *tr*:llä, substituoimiseen. R. murt. *r*:llinen *strelk* antaa kuitenkin aiheen olettaa, että myös sr. murteissa olisi **strölk*-tyyppinen ääntämys voinut olla mahdollinen. Toisaalta *trölkki*-sanan alkukonsonantismi voi olla analogistakin kehitystä **trontti**, *tröntti* -sanojen vaikutuksesta.

trönttі s. --> **trontti**

tröpätä v. lyhentää liian lyhyeksi, typistää liikaa (esim. kasveja t. hameen helmaa t. hiuksia). *see tröppäs ton hames iha liika lyhyeks.* | *see tuli nyt tröpätyks.* < srm. *trubb-, trobb-* (Vend.), r. *trubba* katkaista tylpäksi, tylpistää. Etuvokaalinen asu on kehittynyt lounaismurteissa; ilm. sillä on suoraan korvattu lähtömuodon takavokaalinen asu. ¤ **tröpö**. Lev. lm., siirt.m.

tröpö a. ja s. lyhyt, typistetty, jotenkin leikattu; tynkä, esim. *luuran-tröpö.* | *onk se tröpö* (= kukan varsi) *veres?* < srm. (Ho, Iö), *trobbo-(gär)*, (Na) *trobbω* leveä; lyhyt, pieni (FMOR), nr. *trubbig* id. Ruots. lähtömuoto on ilm. suoraan korvautunut etuvokaalisella asulla. Vastaavasti etuvokaalinen on myös lm. *tröppihäntä* eläimestä, jolla on töpöhäntä (SMS; Pöyt); muutoksessa lienee sm. *töpö*-sanan vaikutusta. Gan. ¤ **tröpätä.** Lev. lm., häm.m.

tröskeli s. kynnys. *hän astus sen tröskeli ylitte.* Nauha 550, H. Lehtonen. < r. *tröskel* id.

trötö s. nokka kahvipannussa t. kastelukannussa; nokkaa muistuttava esine. *pannun trötö.* | *trötö voi olla iha mikä vaa. trötö o trötömalline lakki, joku tommonen trötön tapane.* < srm. *tråtu* suppilomainen kouru, *troto* (FMOR), rm. *tröita* (Gustavson), nr. *trut, tryta* suu, kuono, murt. myös kahvipannun suu (Vend.), rm. *trutt* pullon suu (Rietz). Muissa lounaismurteissa, pohjalais- ja hämäläismurteissa tunnetaan myös ruots. originaaliin rinnastettavat takavokaaliset asut *troto, trotto. Trötö* on ehkä sm. murteissa syntynyt etuvokaalinen muunnos (ks. tark. SKES: troto[1]). Lev. lm., häm.m., pohj.m.

tröökö, trööki s. merkkikeppi; keppi, tulitikku. *siin oli maas tröökі pystys.* | *tröökö o vaa mikä hyväs keppi.* < rm. *strå:k* (Pe) tukeva piikki, (Ee) pyöreä tikku; linja, viiva, virtaus, lyönti, isku (FMOR); rm. *strö:k* virtaus (Rietz), srm. (NL) *stroka* virtaus; piiska (Vendell 1884), srm. (NL) *strokk* väline, jolla tehdään puuastian pohjaa (Rietz). Turun murt. (ja lounaismurteiden) pitkävokaalinen *tröökö* edellyttää lähtömuodoksi myös sr. puolella pitkävokaalista *stro:k-* tai **strö:k*-asua. Turun murteessa lm. 'seipään' merkitys on siirtynyt 'keppiin' ja 'tulitikkuun'. Muissa lounaismurteissa tavataan *tröökö*-sanan ohella myös lyhytvokaalinen asu *trökö* merkityksissä 'seiväs, tukiseiväs' jne. Samaa merkitsee myös *i*-loppuinen asu *trökki* (Vamp). Ks. myös **träkki**, jonka r. originaali *streck* liittyy etymologisesti rm. *strokk* jne. -pesyeeseen (vrt. myös SKES: trökki[3]). On myös mahdollista, että lm. *trökö* merkityksessä 'lyhyt paksu puu', esim. *se o semmonen trökö puu.* | *ja semtti männyn-trököi* (Pöyt) on sekaantunut samaa merkitsevään *tröpö*-sanaan, joka on voinut aiheuttaa myös vokaalinlyhenemisen. Ks. merkityksenkehityksestä tark. luku 5.2.1.3.

tröötti s. 1. s. "suu tröötis" = supullaan, töröllään. *ain suu niin tröötis.* 2. adv. "olla tröötis" = täydessä hienoudessaan, itsetietoisena, ylpeänä. *muija meniväs sit nin tröötisäs toril, juurikori kainalos.* TYSKLK, R. Rantanen. Merkitys 2 on kuvaannollistunut suun töröllään pitämisestä ja se tunnetaan myös pohjalaismurteissa (SMS; Laih). *Tröötti* on etymologisesti samaa alkuperää kuin **trötö** <--. < r. *trut*, srm. *try:t* nokka (kahvipannussa), suu, kuono (ihmisellä) (FMOR; SKES: troto[1]). Lev. lm., pohj.m.

tsiikata v. kurkistaa, katsella salaa. *mennän tsiikama ... hiuka salas.* | *joss-oli puski, ni oli hyvä tsiikata.* < r. *kika* id., rm. katsoa jtk jännittyneellä mielenkiinnolla (SAOB; SKES: siikata). | **tsiikaskella** v. katsella. Lev. *s-* yksittäist. KarL, pohj.m., *k-* yksittäist. Mou.

tuhti a. 1. tukeva. *tuhti täti*, lihavasta naisesta. 2. tarmokas, reipas < r. *duktig* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

tumppi s. 1. sätkä. 2. jokin lyhyt esine, pätkä, (kuv.) myös ihmisestä haukkumasana < r. *stump* pätkä, tynkä (SKES), *stumpa* pikkutyttö, tytöntynkä (SAOB). Lev. sm. m.; NS.

tunkkeri s. --> **tonkari**

tunkraffi s. nostovipu < r. *domkraft* id. (SKES: tunkrafti). Lev. häm.m., sav.m.; NS: tunkrafti.

tupla[1] a. kaksinkertainen < r. *dubbel, dubbla* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

tupla(t)[2] s. us. mon. sisäikkunat(t). *panttin tuplat suul.* < sr. ja srm. *dubbla fönster* sisä- ja ulkoikkuna (Bergroth 1928, 100; SKES). Lev. sm. m.; NS.

tupluuri, tupsluikkari s. nokoset; ryyppy. *mää ota ehtol piänet tupluurit.* | *mää otam piänet tupluurit, meni hiuka niinku huilama.* Nauha 555, A. Aarnio. | *mut tupluuri oikem pääasiallisest ni se oli se oli ryyppy.* Nauha 555, A. Aarnio. < r. *tupplur* torkahdus, nokkaunet. *Tupluuri*-sanan merkitykseen 'viinaryyppy' lienee vaikuttanut sana *tupla*, sillä vanhojen haastateltavien mukaan *tupluuri* = kaksinkertainen *tuutinki*. *Tupsluikkari* on kansanetymologinen muodoste; samankaltainen on myös savolaismurteiden *tupluikku* (SMS).

tursla, turslaaki, tuuslaaki, tuslaaki s. lävikkö, sihti, teesiili. *sima tisleratan turslaaki läpi.* < r. *durkslag*, vk. *durslag*, srm. *dusslag* id. (SKES: tusla; Vuorela: tuslai), *durslag* id. Ks. tark. srm. äänneasujen kehityksestä Wessman 1951, 463. Lev. *turslaaki* länsim., *tursla* lm.

tussari[1] s. huono t. omatekoinen tuliase < r. *studsare, stussare* iso pyssy (SKES: tussari[1]). Lev. sm. m.; NS.

tussari[2] s. hyppyri < r. **studsare*. Ruotsin sanalla ei ole todettu 'hyppyri'-merkitystä, joten merkityksensä puolesta *tussari*[2] liittyy ruotsin *studsa* 'ponnahtaa' -verbiin (ks. SKES: tussata[3]). Ks. **tussari**[1]. Lev. lm., siirt.m.

tuterata, studerata v. harv. katsella, tarkastella, tutkia ja pohtia asiaa. *täyty nyt tuteratas sitä.* < r. *studera* opiskella, tutkia tarkkaan, tarkastella, rm. lukea tarkasti läpi (DFA; SKES: tutentti). Jo Agr. *studeerata* opiskella (NRL). Hajat. sm. m.

tuukata v. kattaa. *siäll-oli pöytä tuukattuna valmiks.* < r. *duka* id. (SKES: tuuki). Gan. *duukata.* Lev. hajat. etup. länsim. (myös merk. 'puhdistaa').

tuuki, tuukki s. liina, us. pöytäliina < r. *duk* id. (SKES). Gan. *duuki.* Ks. **raaveltuuki, mankeltuuki.** Lev. sm. m.; NS.

tuumastukki, tuumastykki s. mitta (taitettava, puinen) < r. *tumstock* id., srm. *-stukk* (Hultman 1894, 87). Lev. sm. m.; NS.

tuuninki s. --> **stuuvninki**

tuurata v. **1.** onnistaa. *tuuras vähä hyvi oikke.* **2.** suorittaa työvuoro toisen puolesta. *tuleks munt huamen tuurama.* < r. *tura* vuorotella (SKES: tuuri[1]). Merkitys 'onnistaa' on voinut liittyä analogisesti substantiivista *tuuri*, jolla on jo originaalista tulevat merkitykset 'vuoro' ja 'onni'; se voi tulla myös yhdistymisestä srm. (Fb, Ki, NL) verbiin *turas* onnistaa; vuorotella (Vend.). ¤ **tuuri.** Lev. länsim.; NS.

tuuri s. **1.** onni, onnellinen sattuma. **2.** työvuoro < r. *tur* id. (SKES: tuuri[1]). ¤ **tuurata.** Lev. sm. m.; NS.

tuurninki s. --> **stuuvninki**

tuutata v. --> **tyytätä**

tuutinki, tuutninki s. grogi, alkoholijuoma; "olla tuutingissa" = juovuksissa < nr. *tuting* grogi (1860-l. väännös *toddy*-sanasta; Hellq. SKES). Lev. siirt.m., häm.m., sav.m.; NS.

tuuvata v. --> **stuuvata**

tuu(v)ninki s. --> **stuuvninki**

tyskäpolkka s. saksanpolkka. *masurkka, tyskäpolkka, valssi ja tavalist polkka.* Nauha 233, H. Rantanen. < srm. *tyska polka* id., r. *tysk schottis.* Vrt. myös SKES. Lev. lm., häm.m., hajat. sav.m.

tyyki, tyykki s. kangas < r. *tyg* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

tyykätä v. sukeltaa (veteen). *Osku tyykkäs, mut ei tulluk koska ylös, see lõi pääs ja kuali.* | *kans ku hyppä, ni tyykkä, nii Oskunki kävi.* < r. *dyka* id.

tyynyvaaru s. tyynyliina. *tyynyvaarui niit sanotti.* Nauha 548, A. Joutsio. < r. *dynvar* id. (SKES: vaaru), srm. *dy:nu* tyyny. Lev. lm., siirt.m., häm.m.; NS: tyynynvaaru.

tyyri s. peräsin < r. *styre* id. (SKES). Jo Agr. (NRL). ¤ **tyyrätä.** Lev. länsim., sav.m.; NS.

tyyrätä v. ohjata < r. *styra* id. (SKES). ¤ **tyyri.** Lev. sm. m.; NS.

tyytti s. jokin ulospäin työntyvä ruumiinosa, (us.) takamus. < r. *tut* tötterö, nokka, torvi, suu (SKES: tyytty), srm. *ty:to* suu, kuono; terävä pää; vrt. kas. *tûte* torvi; jokin terävä ulostyöntyvä osa (Hellq.). Muissa lounaismurteissa tunnetaan alkuperäisempi 'torven, tötterön' merkitys. | **tyytteläs** adv. töröllään. Lev. lm.

tyytätä, tuutata v. **1.** soittaa torvella, antaa (auton) äänimerkki. *enne mailmas tyytättin karun kulmis ai.* | *laiva tyyttäs.* **2.** (vain) *tyytätä* juoda (pullon suusta) viinaa. *see tyyttäs suaram pullost.* | *see tyyttäs nurkan taka.* < srm. *tyta* työntää huulet törölleen, toitottaa (FMOR), nr. *tuta* toitottaa; vrt. myös srm. *tutare* juoppo. SKES:n mukaan ehkä osittain deskr. alkuperää. Etymologisesti samaa alkuperää on **töötätä** <-- soittaa torvella. Lev. länsim. (merk. 2 lm.), sav.m.; NS: tuutata, tyytätä 'soittaa torvella'.

tälli s. isku, lyönti. *sai aika tällin.* SKES:n mukaan *tälli* liittyy *tällätä*-verbin itäm. merkityksiin 'tuupata, tönäistä' (< r. *ställa* asetta, panna, sijoittaa, järjestää, oikaista, suunnata; SKES: tällätä). Lev. sm. m.; NS.

tällinki, tälninki, tellinki s. **1.** teline. *kyl toi tällinki on teline.* **2.** (vain) *tällinki* laittautuminen, juhla-asu. *taativaattet pääl ... pisti ittes tällinki.* < r. *ställning* asema, asento; teline jne. Merkitys 2 korreloi verbiin **tällätä** <-- laittautua hienoksi. Se tunnetaan paikoin muissakin sm. murteissa (ks. esim. SKES: tellinki). ¤ **tällätä.** Lev. lm., pohj.m.; NS.

tällätä v. **1.** asettaa, laittaa, sijoittaa. *mää tälläsi itteni istuma.* | *tällätä se nyt sil taval.* | *olek sä tällännyt net tavarat sinne.* **2.** laittautua hienoksi, pyntätä. *tällä ny ittes oikke siistiks.* < r. *ställa* asettaa, panna,

sijoittaa, järjestää, panna kuntoon, *ställa sig* asettua; suhtautua, käyttäytyä; tekeytyä (SKES). Gan. ¤ **tällinki.** Lev. sm. m. (erit. länsim.); NS.

tälninki s. --> **tällinki**

tämmi, tämminki s. 1. (soittimesta) vire, viritys. *ollat tämmis.* 2. (kuv.) vain *tämminki* parhaimpiin pukeutumisesta. *se on täystämminkis jo.* < r. *stämning* viritys, vire, mieliala (SKES: tämmi[3]). ¤ **stemmata[2], tämmätä.** Lev. länsim.; hajat. kaakk.m.

tämmirauta s. taltta. Osittainen käännöslaina. < r. *stämjärn* id. (SKES) + sm. *rauta.* Lev. länsim.; NS.

tämmätä v. täsmätä --> **stemmata[1]**

tämmätä v. virittää --> **stemmata[2]**

tärppästikkeli, tärppäntikkeli, tärppästikku, tärppäntikku s. 1. kellonheiluri; 2. (kuv.) vikkelästä ihmisestä. *se o aika tärppästikkeli, se o vähä menevä ja vikkelä.* < srm. *tärp(p)äntikkäl, -kil, tärpentikkäl,* nr. *perpendikel* kellonheiluri (SKES: terpentikkeli). Lev. *tärpäntikkeli* lm., siirt.m., pohj.m., sav.m., *tärpästikkeli* siirt.m., häm.m., pepohj.m., kaakk.m., *tärppästikku* lm., siirt.m.

täälinki s. sukan terä < srm. *täling* id. (SKES; Vuorela). Lev. sm. m.

töllö a. hassu < srm. *töllo* hullu, rm. *tyllu* id. (Rietz), *töll* hullu, hassu (Vend.; ks. myös SKES, jonka mukaan osittain deskriptiivinen). | **töllöttä(ä)** v. tuijottaa (kuin hullu), silmät suurina; vrt. srm. *stolla* hölmöillä, nr. *fåna* (Bergroth 1928, 332). Lev. sm. m.

töytti s. perunanuija, us. *muusitöytti. töytti ja töötti. molempi käytetti. kyl sil voi pualukoiki survo.* < srm. *stöyt,* nr. *stöt* id. (SKES: töytätä). Vrt. **tööttä** <--. ¤ **töytätä.** Lev. lm., pohj.m., sav.m.

töytätä v. harv. survoa (yl. perunoita) < srm. *stöyt(a),* nr. *stöta* sysätä; survaista (Karsten 1943, 565; SKES); vrt. srm. (Na) *stöyto* se määrä, joka voidaan survoa kerralla huhmaressa (Vend.). ¤ **töytti.** Lev. länsim., hajatietoja sav.m.; NS: töytätä 'tyrkätä'.

töötti[1] s. = töytti <-- < r. *stöt* id. ¤ **töötätä[2].** Lev. (myös *tööttä*) lm., häm.m., pepohj.m.

töötti[2], tööttä s. auton tms. torvi < vrt. r. *tut* id., srm. *tyːto* suu, kuono, terävä pää. SKES:n (s.v. tyytätä) mukaan on lähtömuodoksi oletettava jotakin srm. **töt*-asua. Ks. **töötätä.** *Töötti*-sanasta on vain hajatietoja merkityksessä '(tuohi)torvi' (SMS; Eräj). ¤ **töötätä[1].**

töötätä[1] v. soittaa torvea < srm. *töit(a)*, r. *tuta* id. (Vendell 1884, 258). Lähtömuodoksi voitaisiin olettaa myös jotakin srm. **tötä*-asua (SKES: tyytätä). ¤ **töötti**[2], **tööttä**. Lev. lm.; NS.

töötätä[2] v. = töytätä <--, survoa (perunoita). *perunat rikottin tööttämäl.* < r. *stöta* survaista jne. (SKES: töytätä). ¤ **töötti**[1]. Ks. **töytätä**. Lev. lm.

töövari --> st-

unkefäär adv. harv. noin. *se oli unkefäär siin keskipäiväl.* < r. *ungefär* id. Lev. häm.m.

upslaaki s. --> **opslaaki**

uurmaakari s. kelloseppä < r. *urmakare* id. (SKES: uuri). Us. myös *uurmaarintyä* s. (kuv.) mistä tahansa tarkkuutta vaativasta työstä. Lev. sm. m.; NS.

uursektata v. harv. pyytää anteeksi. *vähän kauhiast hän uursektas ... kyl se niim pal katus.* < *r ursäkta* id. Ilm. hyvin nuorta lainakerrostumaa, koska r. *kt* on poikkeuksellisesti säilynyt. Muissa lounaismurteissa normaalisti asu *uursehrata* (SMS; SKES: uursehdata).

uuskotti s. --> **uutskotti**

uusteedine(n) a. epäjärjestyksessä oleva, siivoamaton. *siäl o nii uusteedine huusholli.* < srm. *ostädig* id., *ostädighet* epäjärjestys (Vend.: ostädning), nr. *ostädad* siivoamaton.

uutsata v. vahtia, pitää silmällä, vakoilla. *käyrä uutsamas, mennä nurkan taka.* | *uutsata niit.* | *pojat meni uutsaman pariskuntti, et he ols jotta nähny.* | *mennä uutsama. ek sä olk käyny uutsamas koska? Uutsata*-verbin merkitys on sama kuin konneksion *pittä uutsiiki*; mahd. tästä epäsäännöllisesti johdettu ¤ **uutsiiki**.

uutsiiki s. *pittä uutsiiki*, vahtia, vakoilla (muita ihmisiä) < r. *utkik* tähystys, vk. kun kyse on merimiesten vahdinpidosta, tähystyksestä. Muissa lounaismurteissa ja paikoin muissakin länsimurteissa *uutkiiki* merkitseekin vielä '(laivan) tähystystä' (SMS; SKES: uutkiiki). Näin myös aikaisemmin Turun murteessa (J. ja M. Kaila). Turun murt. *uutsiiki*-asukin (*s*) viittaa myöhäiseen lainautumiseen r. yleiskielestä. ¤ **uutsata**.

uutskotti, uuskotti, hutskotti s. viallinen tavara t. esine, hylkytavara. *joss-olis simmost hutskottipaperi ni jokane vois panna ylös --.* | *se-o vähä uutskotti jo, kulunuk kaljasaavim peite.* < r. *utskott* hylkytavara, hylky (SKES: uuskotti). Lönnrotilla *uuskotti* on merkinnyt lisäksi 'hunsvottia', ja tämä merkitys tunnetaan paikoin lounaismurteissakin, mutta ei Turun murteessa. Ilmeisesti *hunsvotti*-sanan vaikutuksesta esiintyvä

h-proteesi (*huuskotti*) tavataan pohjalaismurteissakin (Karsten 1943, 143). Lev. *uu-* lm., häm.m., hajat. pohj.m., *hu-* pohj.m.

uutuuri s. epäonni. *oli vähä uutuuri vaa.* < r. *utur* id.

vaateri adv. "olla vaateris" = olla vaakasuorassa (vesivaa'an mukaan) < srm. *va:terpass* (< as. t. holl.), rm. *vaterpass* vesivaaka, rm. *i vattring* olla vaakasuorassa (Vend.; SKES: vaaterpassi). ¤ **vaatrata**. Lev. itäm.

vaatrata v. asettaa vaakasuoraan (vesivaa'alla). *täyty vaatratas suaraks.* < rm. *vattra* id. (SKES: vaaterpassi). Ks. vokaalin kestosta tark. 3.3.2. Ks. myös ¤ **vaateri**. Lev. kaakk.m.

vahrata, vahdata v. **1.** katsoa tuijottamalla, mulkoilla. *mitäs vahtat, saat selkkäs.* **2.** vahtia lapsia t. eläimiä < r. *vakta* vartioida, paimentaa, pitää silmällä, srm. *vakta* katsoa, silmäillä, kurkistaa (Vend.), katsoa taakseen, (Na) *vaktare* katselija (Wess.; SKES: vahti). Gan. Lev. lm., häm.m.; NS: vahdata.

vaksi s. vaha < r. *vax* id. *Vaksi* on esiintynyt jo vanhemmassa kirjakielessä (SKES). Lev. sm. m.; NS.

vakstuuki s. vahakangas < r. *vaxduk* id. Jo Gan. *waxilijna* (SKES: vaksi). Lev. länsim.; NS.

vaku s. kehto < srm. *vaggo*, nr., mmr. *vagga* (SKES). Jo vanh. kirjak. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

vakutuali s. keinutuoli. Sekamuodoste. < srm. *vaggstol* id. (Vend.) + sm. *tuoli*. Vrt. myös **kunkkastuali**. Lev. lm.

valkata v. valikoida, valita. *see sai pareman ku see pääsi heti valkkama.* SKES:n mukaan *valkata* on sm. *valikoida*-verbin sivumuoto, jonka taustalla on myös r. *valka* vanuttaa, vatvoa; jankuttaa. Ilm. srm. *valka* etsiä (Wess.) ja *falka* miettiä kaupantekoa, miettiä t. katsoa jotain tavaraa ostoaikeissa ovat puolestaan sm. vaikutusta (FMOR; Rietz; Vend.). Jo Gan., esim. *en tohdi walkata.* Lev. sm. m.; NS.

vamppu s. pesusieni. *mää saa vamput ja kaikki sinne* (= kaappiin) *mahtuma.* < r. *svamp* sieni. Jo Lönnr. Karsten (1943, 585) on pitänyt mahdollisena, että *vamppu* voisi olla vanhakin laina; SKES:n mukaan kuitenkin ruotsalainen laina (kun taas lp. *svabba* jne. skandinaavinen, vanhempi laina). Lev. sm. m.

vandrata v. --> **vantrata**

vankata v. tulla (kimppuun); koitua, olla seurauksena. *kyllä see vankka.* | *ol ihmisiks, muute nee voi vankata.* < nr. *vankas*, sr. ja murt. *vanka*

(yleinen koko suomenruotsissa; Freudenthal 1902, 81) saada, tulla (esim. kalaa t. selkään, köniin (SKES). Gan. Lev. lm., häm.m., sav.m.; NS.

vantrata, vanrata, vandrata v. kulkea pitkiä matkoja, tallustaa, kulkea. *vandra tual erestakasi.* | *mitä siäl alvari vanra.* < r. *vandra* vaeltaa, kulkea (SKES: vantaroida), *vandra av och an*, kulkea edestakas. | **vantramine(n)** s. kulkeminen. Lev. länsim. (*vantrata*).

vartti, kvartti s. neljännes < r. *kvart* id. (SKES). | **varttitunti** s. neljännestunti, **varttikilo** s. neljänneskilo. Lev. *v-* sm. m., *kv-* lm.; NS.

varvi[1] s. kerros neulottaessa, rivi, kierros, raita. *kui monta varvi sä olet kutonu jo?* < r. *varv* kierros, kerta, kerros (SKES: varvi[2]). Gan. Lev. sm. m.

varvi[2] s. veneveistämö. *hän joutus tonne varvin töihi.* Nauha 455, B. Söderman. < r. *varv* id. (SKES: varvi[1]).

vaspuuki s. maustekala. *vaspuuki o maustekala.* | *se oli vaspuukki.* < sr., nr. *vassbok* kilohaili, maustekala (SKES; Stenmark; ks. myös Vuorela). Lev. länsim., sav.m.

vassokuu, vassakuu adv. olkaa hyvä. *vassakuu ny, ottaka ny!* < r. *var så god* id. (SKES: vassakuu). Hajat. pepohj.m.

vatupassi s. vesivaaka < sr., srm. *vat(t)upass* id. (Vendell 1884, 268; SKES; Stenmark), nr. *vattenpass*. Myös ell. **passi**[2] <--. Lev. sm. m.; NS.

veedrata v. --> **veetrata**

veeka s. us. *veekalakki* s. miesten lakki, jossa on lippa. *tulivat piikat ja trenkit ja markkinareisul ja hattu oli tual kallelas, se oli simmone iso veeka.* Nauha 534, W. Lindroos. < r. *vègamössa* eräänlainen lippalakki < esp. *vèga* tasanko. Lakki on ilm. saanut tällaisen nimityksen laakean muotonsa vuoksi (Noreen - Warberg 1969: wegå).

veeken adv. "mennä sen veeken" = mennä sen tien, hävitä jäljettömiin < r. *väg* tie, *gå den vägen* (kuv.) kulkea tuhoon (SKES). Lev. siirt.m., häm.m., pohj.m. (myös *mennä sen veen*).

veetrata, veedrata v. tuulettaa. *täyty ruveta veetrama.* | *veetrata ny vähä ... on nii yätyny.* < r. *vädra* id. | **veetramine(n)** s. tuulettaminen. Lev. *-tr-* lm.

vekkari s. herätyskello. *vekkari o vanha-aikkane herätyskello, simmonem pyäreä.* < r. (leik.) *väckare, väckarklocka* id. (SKES). Lev. häm.m., pepohj.m.; NS.

vekki s. laskos < r. *veck* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

vekslata v. vaihtaa. *juna vekslasivak koko päivä, ihan tuntikaupal. oli puami eres ku ei ollu Aninkaiste silta. ja sit myähästys töist, ku tuli Tikkumäest.* < r. *växla* id. (SKES: vekseli). Lev. lm., siirt.m., häm.m., sav.m.; NS.

vellinki s. velli < r. *välling* id. Jo Jusl. (SKES: velli). Lev. länsim.; NS.

venkata v. pyörittää, heiluttaa, vääntää narua. *toine flikka toises pääs ja toinen toises ja sit venkatti* (hypinnarua). TYSKLK, K. Toivonen. < r. *svänga* pyörittää, heiluttaa. SKES:n mukaan myös omaperäiset deskriptiivisanat (ks. SKES: vänkä[1], venku) ovat voineet vaikuttaa *venkata-*, *vängätä-* jne. verbeihin (ks. SKES: vängätä[1]). | **venkottaa** v. väännellä sanoja, kinata. Mahd. ainakin osittain yhteydessä *venkata*-verbiin, osittain ehkä omaperäisiin sanoihin (ks. SKES: venku). Lev. lm., siirt.m., häm.m.

veska, väsky s. laukku < r. *väska* (SKES: veska; Vuorela: väsky), srm. *vässkω, ve:sko* id. (Karsten 1943, 613). Jo Schr. *väsky* (NRL). Lev. *väsky* sm. m., *veska* lm., siirt.m., hajat. pohj.m., itäm.

vesti, västi s. liivit < r. *väst* id. (SKES: västi). Lev. *västi* sm. m., *vesti* siirt.m., hajat. häm.m., pohj.m., kaakk.m.; NS: 1. västi.

viikata v. laskostaa < r. *vika* id. (SKES; viikata[1]). Lev. länsim.

viiro, viiru a. us. *viiro-* t. *viirupää* vähän heilahtanut, hassahtanut. *viirol om pääs sillo hiukka, eikä nii hiukkaka.* Tunkelo (1937, 92) on pitänyt lähimpänä *viiro*-sanan äännevastineena srm. adjektiivia *svi:ro-(gär)* rentusteleva, juopotteleva (ks. myös Vend.; SKES: viirata). Semanttisesti *viiro*-sanan vastineeksi sopisi paremmin srm. (Te) *fi:ro(gär)*, (Na, Ki) *virro(gär)* sekopäinen (FMOR), (Sj) *viro(gär)* ilkeä, huonotuulinen (Vend.) ja tähän liittyvä rm. *viret* epävakainen, huima (Rietz); vrt. myös näihin liittyvät rm. *vi:ra* olla sekopäinen, rm. *vi:ra* olla sekapäinen, houria, *svi:ra* lennellä, pyörryttää, rentustella (Vendell 1884). Muissa sm. murteissa tunnetaan myös samaan pesyeeseen kuuluva verbi *viirata*, esim. *päätä viiraa*, huimaa t. on hassu < r. *svi:ra* pyörryttää, rentustella, juopotella (Tunkelo 1937, 91). Mahd. Turun murt. ¤ **fiirata**[2] <-- on osittain samaa alkuperää. Lm. *viiro-*, *viirupääsky(nen)* tervapääsky ja kaakk.m. *viirupää, viirusilmä* jne. ovat onomatopoeettista alkuperää (SKES: viiripääskynen). Ne ovat varmasti vaikuttaneet ainakin TM *viiro*-sanueen *pää*-loppuisten yhdyssanojen *viiropää, viirupää* käyttöön, vaikka merkitys onkin lainaperäinen. Lev. *viiro(pää)* lm.

viisata v. osoittaa, johdattaa jk johonkin, viedä. *viissas se nyk kotti.* | *mää viisasi sen sinne.* < r. *visa* näyttää, osoittaa, esittää, opastaa. Jo Agricolalla (NRL; SKES). Lev. sm. m.; NS.

vikruuti, vikruutti s. juolavehnä < r. *kvickrot* id. (SKES). Lev. lm.

villa s. (hieno) huvila, talo. *nii sillo oike nuarempana ... sanotti Vulkani villaks. juu ne oli tehta huanei.* Nauha 533, W. Lindroos. < r. *villa* id. (SKES). Lev. lm., häm.m.; NS: 2. villa.

vilppu s. --> **filppu**

vinkata v. heiluttaa, huiskuttaa kädellä, kutsua joku paikalle heiluttamalla kättä. *vinkkas se tänne ja vinkka niin kaua, et se huama.* < r. *vinka* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

vinkkeli s. kulma < r. *vinkel* id. (SKES). Lev. sm. m.; NS.

vintta a., adv. 1. a. vino. 2. adv. *vintta* vinoon, *vintas* vinossa, *vintallas* vinossa < r. *vind*, *vint*, *vinda* vino, vääntynyt, kiero (Collinder 1932, 123; SKES: viinto). | **vinttakappala** s. vinokaistale vaatteessa, **vinti(n)vänti(n)** adv. sikinsokin sekaisin. Ks. myös **flintta**. Lev. sm. m.

vipata v. 1. heittää jtk toiselle, heilauttaa; olla pois paikaltaan. 2. lainata rahaa toiselta < r. *vippa* kammeta, vivuta, heittää, heilauttaa, heilua, keikkua; nr. slang. *vippa* lainata (SKES). Lev. sm. m.; NS.

virvilä s. halv. huonosta esineestä t. huonokuntoisesta ja raihnaasta ihmisestä. *se* (= ihminen) *on ku vanha virvilä.* < srm. *virrvil* ovenripa; hiuspyörre, sekopäisestä ihmisestä (FMOR), r. *virvel*, vk. *hvärfel*, mr. *hvirvil* hiuspyörre, pyörre, tuulispää, pyörrytys (Grans 1936, 97; Hellq.). Vain hämäläismurteissa tunnetaan r. originaalia semanttisesti vastaava *virveli* pyörre (ks. SKES: virveli[2]). Muissa lounaismurteissa ja paikoin häm.murteissa asu *virvilä* voi merkitä myös 'uistinonkea' (SMS; MerM Rym), joka on alkuaan eri sana < r. *svirvel* id.; vrt. myös sm. *virveli*. Todennäköisesti TM (ja lm.) merkityksen kehittyminen emotionaaliseksi haukkumasanaksi pohjaa srm. sekundaariin merkitykseen 'sekopäinen ihminen'. Lev. lm.

visiitti s. vierailu < r. *visit* id. (SKES). ¤ **visiteerata.** Lev. länsim.; NS.

visiteerata, visinteerata v. 1. tarkastaa. *visiteerata, et onk sul jotta luvatont päälläs.* 2. käydä kutsuilla. *se on kova visiteeraama.* < r. *visitera* tarkastaa, pitää tarkastusta, srm. (Pa, NL 1800-l.) *visnde:ra* (FMOR). Merkitykseen 2 on vaikuttanut subst. *visiitti* vierailu <--. Tämä merkitys tunnetaan laajalti sm. murteissa (merk. 1 ohella) samoin kuin myös asu *visinteerata*. *Visiteerata* jo Flor. merkityksessä 'tarkastaa' (NRL; SKES: visiit(t)i). ¤ **visiitti.**

viskuttaa v. vanh. kuiskata, kuiskuttaa. < r. *viska*, mr. *hviska* kuiskata (SKES). Jo Agr. (NRL). | **viskutella** v. kuiskutella. *mää sai valla*

viskutella aim pari kolme kertta päiväs ennen ku se sit taas palas se ääni, eik seeki olk kiaru. Nauha 539, M. Kaila. Lev. siirt.m., pepohj.m.; NS: viskutella.

vispilä s. vatkain < srm. *vispil*, sr. *vispel* id. (Grans 1936, 89; Stenmark), nr. *vispel, visp* (SKES). Jo Schr. (NRL). Lev. sm. m.; NS.

vissi a. varma. *se o vissi ja varma*, st. on aivan varma < r. *viss* varma, tietty. (SKES). Gan. Lev. sm. m.; NS.

vissi(in), vissiste(n) adv. varmaan, kai < r. *viss* varma, *visst* varmaankin, todennäköisesti. Gan. Lev. sm. m.; NS.

visu a. nuuka, tarkka, saita. *se o nii visu ihminen, herttasel taval nuuka.* | *nuuka om pahempi sana.* < srm. *visu* vakava, varovainen (Vend.), tarkka, säästäväinen (SKES). 'Tarkan' ja 'säästäväisen' merkitys on luultavimmin kulkeutunut suomen murteista ruotsin murteisiin; mmr. *vis*, mon. nom. *viso* tietävä, taitava, ymmärtäväinen (SKES). *Visu* esiintyy jo Agr. lähinnä 'tarkan' merkityksessä (NRL). | **visuste(n)** adv. **1.** tarkkaan, varovaisesti, tarkoin. *pans se sinne visuste.* **2.** hiljaa, äänettömästi. *ols siäl visuste.* Merkitys 'hiljaa' tunnetaan muuallakin lounaismurteissa (SMS) ja se on omapohjaista merkityksenkehitystä. Jo Gan. *visusti*. Lev. sm. m.; NS.

voffeli s. vohveli < r. *våffla* vohveli, *våffeljärn* vohvelirauta (SKES). Lev. *vohveli* länsim., sav.m.; NS: vohveli.

vookata v. tehdä laineita hiuksiin. *tukka o vookattu.* Ilm. johdettu substantiivista ¤ **vooki** <--.

vooki s. laine hiuksissa; (harv.) pellon lainehtimisesta. *pistetti vookei mum päähäni.* | *friseska vookaa.* | *naisill-oli luonnovookei.* | *viljapellolki mene semmoset vookit.* < r. *våg* laine. ¤ **vookata.** Lev. pepohj.m.

vooninki, vuavinki s. kerros (kivitalossa). *mää asu seittemännes vooninkis.*; (vain) *vuavinki* kakun kerros < r. *våning* kerros (SKES). *Vuavinki* on tavallinen muissa lounaismurteissa; *vooninki*-asusta on yleensä vain hajatietoja pohjalaismurteista (SMS; SKES).

vährätä, vähtätä v. touhuta kovasti; kiemurrella levottomasti (lapsista), käännellä itseään ja valvoa. *kakarat vähtä.* | *älä ny ain vähtäs sitä asia.* L. Hakulisen mukaan (1930, 285) *vähdätä* perustuu Ruotsin vallan aikaiseen sotilaskieleen ja on lainattu r. *fäkta* miekkailla-sanasta. Nykyruotsissa *fäkta* merkitsee myös 'huitoa käsillään', (ks. myös SKES: vehdata), vrt. myös srm. (Na, Pa, NL) *fäkta* temmeltää, telmiä, puuhata, rähistä (Wess.), *fäht(a)* touhuta kovasti, olla kiire jne. (FMOR). On mahdollista, että lm. *vehko(t)a* 'touhuta, telmiä' jne. on voinut vaikuttaa

vährätä-verbiin. | **vähtäri** s. lapsesta, joka vähtää. ¤ **vähti.** Lev. lm., hajat. siirt.m., häm.m.; NS: vehdata.

vähti, vähtinki s. touhu, puuha, kova meno. *siin oli eri vähti, et sai se, sai se flika ruakittu.* Nauha 550, H. Lehtonen. < r. *fäktning* miekkailu, srm. *fäkkt* meteli, riitely (Vend.), *fähtninng* revontulet (Vend.). ¤ **vährätä.** Lev. *vähti* lm. (pohj.r.).

värkki s. 1. koje, laite. 2. kangas. *mimmost värkki se oikke on?* 3. us. mon. *värkit* sukupuolielimet, kuv. laajemminkin ruumiinosiin viittaamassa. *naistem päävärki hualto tule kalliks.* < r. *verk* työ, teko, toimi (SKES); teos, tuote, valmiste, rakennus, laitos (Hellq.; Östergren), srm. *värkki* tarvepuu, halot (Vend.). Jo ruotsin murteissa *verk* on ruvennut tarkoittamaan myös sukupuolielimiä, esim. "Braa värk saa flikkan, näär hon lyft på särken" (FMOR). *Värkin* merkitykseen 'koje' on vaikuttanut myös r. *verktyg* työkalu. (ks. Karsten 1943, 613). Gan. *värkki* kalu. | **värkkikalu** s. työkalu, **värkkirakennus** s. työpaja. *no herra siunakko sillon ku jostam puutikust sai tehty jonkunlaise lappiomuatosenki, se oli jo värkkikalu.* Nauha 554, A. Aarnio. | *siäl oli simmone verstarakenus ja värkkirakenus* -- Nauha 544, E. Ruohola. ¤ **värkätä.** Lev. sm. m.; NS.

värkätä v. askarrella, näperrellä, tehdä jtk esinettä < r. *verka* vaikuttaa, saada aikaan; tuottaa; tehdä, toimia (SKES: värkki). ¤ **värkki** merk. 1. Lev. sm. m.; NS.

värteerata, värterata v. arvioida, us. *värterata ylös. hän värteras ylös sitä ihmist.* < r. *värdera* arvioida, arvostella. (SKES). ¤ **värterinki.** Lev. sm. m.; NS.

värterinki s. arvio, arvioiminen < r. *värdering* id. (SKES: värteerata). ¤ **värteerata.** Lev. sm. m.

väsky s. --> **veska**

väskynä s. --> **fäskynä**

väskytivaate s. vanh. eräänlainen kudonnainen, jota on käytetty sängynpeitteenä < nr. *västgötatäcke* länsigöötalainen raanu, jossa on kuvioina sisäkkäisiä vinoneliöitä. Vaikka Suomessa on useita mainintoja *väsköötistä* jo 1600-luvun perunkirjoissa, ei sr. murteissa tunneta vastaavaa sanaa (Vilkuna 1960, 270-271). Oletettavasti *väskyti* on lainattu suoraan länsigöötalaisten kulkukauppiaiden välityksellä; vrt. Lönnrot: *väskyöterivaate* kulkukauppiailta ostettu kangas (Vilkuna 1960, 279; ks. myös SKES). Lev. *väsky(ö)ti* lm., *väskööti* pohj.m.; NS: väskööti.

västi s. --> **vesti**

väärtti, väärti a. arvoinen, olla "jnk väärtti" = jnk arvoinen. *onk se nys sit sen väärtti. sää näet paljo vaiva.* < r. *värd värt* id. (SKES). Jo Agr. (NRL). Lev. sm. m.; NS: 2. väärti.

äfääri, afääri s. homma, toimi; liiketoimi. *mää olin munes äfääris siäl* (= rautateillä) *kaikke viimetteks ku mä lähri, mä oli siäl rakenuksel varastomiähenä.* Nauha 533, N. Haapala. < r. *affär* id. < ransk. *à faire* tekeminen (Hellq.; Renkonen 1954, 71). Lev. lm., pohj.m.

äkserata, äkseerata v. 1. kiukutella (pienestä lapsesta). *älä siin ain äksera.* 2. harjoittaa (sot.) < srm. *äkkse:r(a)* harjoittaa, harjoitella, opetella (SKES); rähistä, rähjätä, touhuta (Vend.; ks. tark. äännekehityksestä Wessman 1951, 519), nr. *exercera*, harjoittaa. Lev. merk. 2 sm. m., merk. 1 lm., siirt.m., häm.m. (us. myös 'komentaa'); NS: äkseerata 'harjoittaa sotilaita'.

överhaalarit, everhaalarit s. mon. suojahaalarit < srm. *överhalare* id. (Stenmark).

överkasti s. irrotettava tyynynpäällys < r. *överkast* verho-, suojusliina; päiväpeite.

öökonat s. mon. leik. silmät. *silmät seisos ko öökonat pääs*, sp. < r. *öga*, mon. *ögon*, vk. *ögona*, srm. *ö:gona* (Ahlbäck 1946, 84). Lev. hajat. häm.m., pohj.m. (*öökynä*).

öölsoppa s. kaljavelli, syn. *kaljavellinki. meil oli aina ku meil keitettin kaljast simmost kotona simmost ni sitä sanotti öölsoppa.* Nauha 538, J. Kaila. Ks. tästä ruokalajista tark. Vuorela: ölsuupa. Sekamuodoste. < r. *ölsupa* velli johon on pantu kaljaa tai olutta (Ill.) + sm. *soppa*. Lev. lm., pohj.m. (*ölsuupa*).

öörfiila, öörfiilar s. leivonnaisesta: korvapuusti. *juu, juu semmosia semmosia oli, juu juu öörfiilar.* Nauha 533, Haapala. *sik ku he oli ostanus sen yhrem potu lemunaari ja öör ... simmosen, simmosen korva -- öörfiilar.* Nauha 542, Aho. | *nee juur enemäst pääst oli niit öörfiiloi.* Nauha 542, E. Aho. < r. *örfil, -ar* id. Lev. lm., siirt.m.

ööväri s. --> **stöövari**

3 FONOLOGIA

Tutkimuksen fonologisessa osassa on tarkoituksena selvittää, miten lähtökielen ruotsin fonologiset yksiköt ja järjestelmät edustuvat Turun murteen lainavastineissa ja minkälaista kohdekielen Turun murteen fonologista interferenssiä niissä ilmenee. Fonologisen interferenssin ilmenemistä tutkitaan äänteiden, äännejärjestelmien, painon ja keston osalta. Lisäksi on tarkasteltu myös morfofonologian piiriin luettavan suomen astevaihtelun siirtymistä lainoihin.

Em. ilmiöitä tutkitaan kontrastiivisesti vertaamalla lähtökieltä ja kohdekieltä. Suurimpana ongelmana ovat lähtökielen ruotsin useat osakielet, joissa on selviä eroja fonologisissa yksiköissä ja jonkin verran myös järjestelmissä. Jo suomenruotsin yleiskieli poikkeaa merkittävästi ruotsinruotsista (ks. esim. Määttä 1979, 1983; Leinonen etc. 1982), mutta erittäin suuria eroja on myös suomenruotsin yleiskielen ja murteiden välillä. Useammista lähtökielen tasoista, myös aikaisemmista kielimuodoista ja niiden äännejärjestelmistä, peräisin olevien originaalien voidaan olettaa aiheuttavan runsasta variaatiota lainoissa.

Nykyisestä suomenruotsin yleiskielestä on joitakin uusia empiirisiä tutkimuksia äänteiden kvaliteeteista ja foneemirajoista (ks. esim. Leinonen etc. 1982; Määttä 1983). Samaten suomenruotsin yleiskielen ja suomen välisiä eroja on kokeellisesti tutkittu (K. Wiik 1979). Suomenruotsin murteista ei tällaisia selvityksiä ole tehty, joten nojaudun näiden osalta perinteisiin deskriptiivisiin tutkimuksiin (esim. Hultman 1894, 1939; Bergroth 1917, 1922b; Ahlbäck 1940) sekä lukuisiin suomenruotsin murteista tehtyihin murremonografioihin, joissa yleensä on seikkaperäisesti kuvattu kuulohavaintojen perusteella murteen äännejärjestelmää. On selvää, että tutkimuksen diakroninen luonne edellyttää joka tapauksessa tukeutumista vanhoihin deskriptiivisiin havaintoihin ja hypoteeseihin varhaisemmista kielimuodoista, on sitten kyseessä suomenruotsin yleiskieli tai murre.[1] Turun murteen osalta on myös tyydyttävä perinteisiin arvioihin mm. äännekvaliteeteista foneettisten tutkimusten puutteessa. Todennäköistä kuitenkin on, että Turun murre ei eroa olennaisesti suomen yleiskielestä äännekvaliteettien osalta. Tunnettuahan on, että selvimmät erot mm. *ä*-vokaalin ääntämisessä (verrattuna muuhun suomeen) ovat Ikaalisten

---

1 Ks. vanhasta Turun ruotsista myös luvut 1.1.2.2 ja 1.1.2.3.

seudulla ja Savossa (K. Wiik 1977b, 77). K. Wiik (1977b) on tutkinut kokeellisesti joidenkin sm. murteiden foneemirajoja, mutta tutkimus ei tuonut esille selviä eroja (mts. 87). Olen näin ollen verrannut Turun murteen (ja lainojen) äännekvaliteettaja ruotsiin turvautumalla suomen yleiskielestä tehtyihin tutkimuksiin.

Osa vertailupareina käytetystä keskeisestä esimerkkiaineistosta on havainnollisuuden lisäämiseksi esitetty siten, että vasemmanpuoleisessa sarakkeessa on ruotsalainen originaali ja oikeanpuoleisessa Turun murteen laina. Suomenruotsin murteista peräisin olevat asut on kursivoitu erotukseksi ruotsin kirjakielisistä asuista, esim.

lägg	-->	leki
rige:r(a)		rikeraa+

Turun murteen verbilainojen perusmuotona on käytetty vahvaa vokaalivartaloa (esim. *rikeraa+, klenkkaa+, spöökkäskele+* jne.).[1]

3.1 Vokaalifoneemien vastaavuus

3.1.1 Ruotsin ja Turun murteen vokaalit

Ruotsinruotsissa ja suomenruotsissa on yhdeksän vokaalifoneemia ja suomessa, myös Turun murteessa, kahdeksan (Sigurd 1965, 21; Karlsson 1983, 52-55). Suomessa ei ole foneemia *ʉ*, minkä katsotaan perinteisesti muodostavan verrattavien kielten vokaalisysteemien paradigmaattisen eron (Määttä 1983, 19).

Ruotsin vokaalisysteemi eroaa suomen ns. pääallofonisysteemistä: ruotsin foneemilla *ä* on kaksi komplementaarisessa distribuutiossa olevaa allofonia [ä] ja [ɛ], jotka sijoittuvat akustisesti *e*:n ja *a*:n välille (Sigurd 1965, 21; Elert 1970, 61, 67). Suomenruotsin osalta tämä ero tosin koskee vain murteita, sillä suomenruotsin yleiskielessä ei ole enää nykyään foneemista eroa [e]:n ja [ɛ]:n välillä: ei siis ole eroa esim. sanojen *hetta* ja *hätta* tai *sed* ja *säd* välillä (Määttä 1983, 98). Suomenruotsin yleiskielessä ovat komplementaarisessa distribuutiossa lyhyet [e] ja [ä]; pitkänä niitä voidaan pitää eri foneemeina (Reuter 1971, 240). Myös ruotsin *ö*:llä on allofonit [ø] ja [œ]. Kaikki ruotsin vokaalit voivat esiintyä sekä lyhyenä että pitkänä. Suomenruotsille on lisäksi tyypillistä se, että lyhyet ja pitkät variantit, jopa *ʉ* ja *ʉ:*, ovat akustisesti hyvin samanlaisia (Niemi 1981, 65).

---

1 Ks. tämän perusmuodon valinnasta enemmän luku 4.2 Verbit.

Ruotsin ja suomen vokaalisysteemit eroavat erityisesti vokaalien liikkumavarojen suhteen (Määttä 1983, 19-).[1] Mm. ruotsin pyöreillä ja suppeilla vokaaleilla *y*, *ʉ*, *u* on vähemmän liikkumavaraa kuin suomen (Turun murteen) *u*:lla ja *y*:llä kahden vokaalin systeemissä:

ruotsi	y	ʉ	u
suomi	y		u.

Vokaalifoneemien strukturoinnin eroja on myös ruotsinruotsin ja suomenruotsin välillä: erityisesti eroja on *i*:n ja *y*:n liikkumavaroissa, jotka ovat suomenruotsissa hieman väljemmät kuin ruotsinruotsissa. Suomessa *i*:n ja *y*:n alueet ovat huomattavasti ruotsin alueita laajemmat (Niemi 1981; Määttä 1983, 51-53). Vokaalisysteemien liikkumavaraerojen voidaan olettaa aiheuttavan horjuntaa vokaalien substituutioissa, kun kohdekielen foneemi limittyy lähtökielen kahden foneemin, esim. sm. *e* ruotsin *e*:n ja *i*:n alueelle, sm. *o* ruotsin *o*:n ja *ö*:n alueelle, sm. *i* ruotsin *i*:n ja *y*:n alueelle jne. Alla olevasta Määtän (1983, 53) vokaalidiagrammista näkyvät ruotsinruotsin, suomenruotsin ja suomen vokaalien rajat (rr. paksu viiva, sr. ohut viiva, sm. katkoviiva).

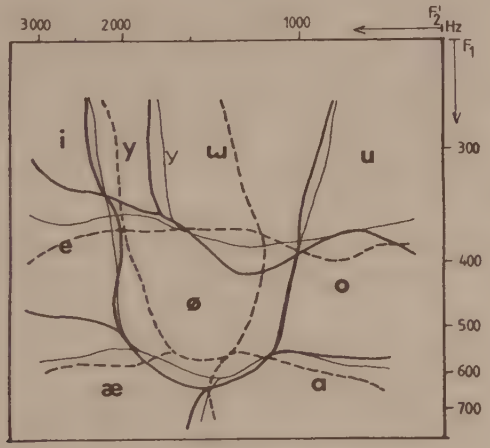

Ruotsin ja suomen vokaalien kvaliteeteissa on melko suuria eroja. Yleisesti ottaen suomen vokaalit ovat ääntämykseltään avonaisempia kuin vastaavat ruotsin vokaalit (ks. suomen ja ruotsin vokaalien kvaliteeteista tarkemmin K. Wiik 1965; Elert 1970, 61-71; Karlsson 1983, 52-56). Tosin

1 Ks. tarkemmin ruotsinruotsin, suomenruotsin ja suomen vokaalien liikkumavarojen eroista esim. K. Wiik 1979; Määttä 1983.

suomenruotsin vokaalit eroavat kvalitatiivisesti ruotsinruotsin vokaaleista: esim. sr. *e:* on suunnilleen yhtä avoin kuin suomen *ee* (Määttä 1983, 50), samoin sr. *o:* ja *u:* ovat avoimempia kuin ruotsinruotsissa (esim. r. *ek*, *två*, *bo*; Bergroth 1917, 33; Leinonen etc. 1982, 199). Myös vokaaleja koskevat fonotaktiset rajoitukset ovat erilaisia ruotsissa ja suomessa.[1] Turun murteessa ovat useimmat vokaaleja koskevat fonotaktiset rajoitukset, myös vokaalisoinnun osalta, samoja kuin suomen yleiskielessä.[2]

Yksinkertaisimmat sanan struktuurit ovat suomessa CV, VC ja VV. Suomessa sana ei voi muodostua yhdestä vokaalifoneemista. Sekä yksi- että useampitavuisissa sanoissa on lisäksi lukuisia fonotaktisia rajoituksia tai aukkoja. Kaikki foneemijonot eivät ole suomen yleiskielisissä omaperäisissä sanoissa mahdollisia tai eivät ole käytössä esim. sanavartaloina. Ensi tavun jonot *ee*, *oo* ja *öö* ovat lähes esiintymättömiä,[3] koska alkuaan pitkät vokaalit **ee*, **oo* ja **öö* ovat diftongiutuneet *ie*, *uo*, *yö*:ksi suomen erikoiskehityksen aikana (ks. esim. Iivonen 1978, 31; E. Itkonen 1984, 67-68). Kyseisiä kaksoisvokaaleja on tullut suomeen uudestaan lainojen (*proosa*, *upseeri*) ja muun äänteellisen kehityksen myötä (varsinkin jälkitavuihin runsaasti), esim. *hikeentyä*, *taloon* (Karlsson 1983, 82-83).

Nykyruotsissa ei katsota olevan diftongeja, vaan eri vokaalien muodostamien sekvenssien välillä on tavuraja (Sigurd 1965, 159-161; Elert 1970, 80). Muinaisruotsissa sen sijaan on ollut kuusi diftongia, ja suomenruotsin murteet ovat säilyttäneet näistä osan (Hultman 1939, 179-189). Turun murteessa on 19 diftongia (suomen yleiskielessä 18),[4] sillä suomen *ie*, *uo*, *yö* -diftongien tilalla ovat lähes säännönmukaisesti *ia*, *iä*, *ua*, *yä*. Avartumattomien yleiskielen mukaisten diftongivarianttien käyttö on luultavimmin yleiskielen vaikutusta.[5]

Alla olevassa taulukossa on esitetty ruotsin ja suomen (Turun murteen) vokaalifoneemit rinnakkain.[6] Ruotsin, so. suomenruotsin ja

---

1 Ks. ruotsin vokaalien esiintymisestä eri asemissa ja mahdollisista vokaalikombinaatioista tarkemmin Sigurd 1965, 146-162.

2 Suomen yleiskielen vokaalien fonotaktisia rajoituksia ovat selvittäneet mm. Karlsson (1983, 82-104) ja Lehtonen (1970, 27).

3 Tällaisia ovat kuitenkin esim. sm. *tee* 'eräs juoma' ja verbi *tee* : *tehdä* (Karlsson 1983, 86).

4 Hakulisen (1979, 18-19) mukaan sm. 18 diftongiin ei ole laskettu *iy*:tä. Ks. myös Karlsson 1983, 85.

5 Ks. Mäkinen 1976, 18 ja luku 1.1.2.1 Turun murre.

6 Käyttämäni foneettiset merkit ovat sekä ruotsin että Turun murteen osalta samoja yhdenmukaisuuden vuoksi. Näin ollen IPA:n *ø*:n tilalla on *ö* ja *æ*:n tilalla *ä*, kuit. IPA:n *y* (SUT:n *ü*). Ks. IPA- ja SU-järjestelmien merkeistä tarkemmin esim. K. Wiik 1981a, 59. Koska IPA-järjestelmä on alun alkaen suunniteltu länsieurooppalaisia kieliä

suomenruotsin murteiden, allofoneista on otettu mukaan vain ne, joilla voi olla merkitystä selvitettäessä vokaalien korvautumista lainasanoissa (vrt. Määttä 1983, 65).

ruotsi	Turun murre
a	a
e	e
ä [ɛ], [ä]	ä
i	i
o	o
u	u
ʉ	
y	y
ö [ø], [œ]	ö.

Olen käyttänyt edellä esitettyjä vokaalimerkkejä vokaalien sopeutumista käsittelevässä luvussa 3.1.2 ja myöhemmin muissakin luvuissa aina, kun on kysymys vokaaleissa havaittavista yleisistä substituutioista. Ruotsalaisten esimerkkisanojen esittämistavoista on kuitenkin huomattava seuraavaa: ruotsin kirjakielen mukaisiin merkintätapoihin en ole tehnyt muutoksia, vaan olen olettanut sanojen äänneasun olevan suomalaisellekin lukijalle tutun. Vanhoissa kirjallisissa lähteissä ja arkistolähteissä on useimmiten käytetty landsmålsalfabetin mukaista tarkekirjoitusta (ks. siitä tark. Ahlbäck XVII), joka (verrattuna ruotsin kirjakieleen) muutamissa pulmallisissa kohdin sopii erinomaisesti SU-merkkien vertailupariksi: esim.

SU		Landsmålsalfabetet
u	=	u tai ȣ
o	=	o tai å.

Äännekvaliteettien vertailu (esim. TM *huuslaakari* - srm. *hω:slagar*, TM *klomsso* - srm. *klomso*) on tältä osin yksinkertaista. Olen myös säilyttänyt landsmålsalfabetiin kuuluvan *æ*-merkin joissakin kirjallisista lähteistä peräisin olevissa esimerkeissä, koska sen kvalitatiivista vastaavuutta ɐ:n kanssa en olisi voinut osoittaa.[1] ɐ-merkin olen kuitenkin systemaattisesti korvannut luvussa 3 ɛ:llä, esim. srm. *bledro* -->

---

varten (Sigurd 1967, 29), se ei sovellu kovin hyvin suomen kuvaukseen. Itse asiassa se ei sovellu erityisen hyvin suomenruotsinkaan kuvaukseen: esim. käyttämäni *ä* on suomenruotsinkin osalta luontevampi foneemin merkki (kuin monissa ruotsalaisissa lähteissä käytetty /ɛ/), koska *ä*:tä voidaan sr. yleiskielessä pitää itsenäisenä foneemina.

1 Mm. Vendell (1904, XVIII) on ollut sitä mieltä, että on mahdotonta varmasti ratkaista esim. suomenruotsin murteiden jälkitavujen suffikseista, esiintyykö niissä (ɛ:n varianteista) *æ* vai ɐ.

blɛdro, samoin *ɯ*-merkin *ʉ*:lla, esim. *huɯs* --> *huʉ:s*. *ɐ*-merkin korvaaminen karkean tarkekirjoituksen mukaisesti (kuten Ahlbäckin sanakirjassa) joko *e*:ksi tai *ä*:ksi ei soveltuisi ruotsin ɛ:n aiheuttamien substituutiovaihteluiden selvittämiseen tässä luvussa.[1]

3.1.2 Vokaalien sopeutuminen

Ruotsin vokaalit on yleensä korvattu Turun murteen lainoissa lähimmällä vastaavalla vokaalilla, esim. *armi* (< r. *arm*), *atjöö* (< r. *adjö*), *fioli* (< srm. *fiå:l*), *fleetta* (< r. *fläta*), *flytti* (< r. *flykt*) jne. Vokaalien kvalitatiiviset erot vokaalisysteemien erojen ohella aiheuttavat kuitenkin horjuntaa substituuttivokaaleissa. Kirjavuutta ovat lisäämässä myös vaihtelevat lähtömuodot, jotka voivat heijastaa vanhemman ruotsin kielen tai suomenruotsin murteiden eri aikoina vaihdelleita äännekantoja. Myös Varsinais-Suomen ruotsin murteiden ääntöelliset vaihtelut jopa pitäjittäin näkyvät Turun murteen lainoissa lukuisina äännevariantteina. Joissakin tapauksissa jää pakostakin epäselväksi, onko kyseessä eri vokaalifoneemilla substituoiminen, esim. *klooki* (< r. *klok* [klu:k]), *troottaa+* (< r. *strosa* [stru:sa]), *krävää+* (< r. *kräva* [kre:va]), *prättäkitti* (< srm. *pråtte-Kitta*) jne., vai perustuuko lainasanan vokaali lähtökielessä vallinneeseen nykykielestä tai ruotsin yleiskielestä poikkeavaan äännekvaliteettiin.

Suomenruotsin murteiden aiheuttaman vokaalisubstituutioiden kirjavuuden vuoksi olen pitänyt perusteltuna esittää kunkin vokaalin erikseen omana alalukunaan. Alaluvuissa on tarkastelun lähtökohtana nykyruotsin (suomenruotsin yleiskielen) vokalismi. Kustakin ruotsin vokaalista esitetään kaikki Turun murteen lainoissa tavattavat substituuttiäänteet yleisyysjärjestyksessä. Seuraavaksi esitetään tapaukset, joissa lainoista kuvastuvat nykyruotsista poikkeavat äännekehitykset, esim. vanhemman kielimuodon tai ruotsin murteiden vokalismi.

Alla olevaan ryhmittelyyn on asian selkeyttämiseksi koottu nykyruotsin vokaaliedustuksen rinnalle suomenruotsin murteiden nykyruotsia vastaavat ja siitä poikkeavat vokaalit. Ryhmittelystä näin ollen näkyy, mitä vokaaliedustuksia kussakin alaluvussa on käsitelty. Tähdellä (*) merkityt sr. murteiden vokaalit edustavat samalla nykyruotsia vanhempaa muinaisruotsalaista kantaa. Taulukon oikeaan reunaan on koottu ne substituuttivokaalit, joita Turun murteen lainoissa ilmenee.

---

1 Sanasto-osassa (2) landsmålsalfabetin *ɐ* on korvattu karkean tarkekirjoituksen mukaisella *e*:lla.

	nykyruotsi	suomenruotsin murteet		Turun murteen lainat
(3.1.2.1)	a	a	-->	a, ä
	a:	a:	-->	aa
		*a		a
(3.1.2.2)	e	e	-->	e
		ɛ		e, ä
		*i		i
	e:	e:	-->	ee
		ɛ:		ee, ää
				e, ä
		*i:		ii
		*i		i
		*ɛi		ei
(3.1.2.3)[1]		ɛ		
(3.1.2.4)	ä	ä	-->	ä
		ɛ		e
	ä:	ä:	-->	ää
(3.1.2.5)	i	i	-->	i
	i:	i:	-->	ii
		*i		i
(3.1.2.6)	o	o	-->	o, ö
		u (~ ω)		u
	o:	o:	-->	oo, ua
(3.1.2.7)	u	u	-->	u
	u:	u:	-->	uu, oo
		oʉ		ou

1 Koska ɛ ei enää esiinny suomenruotsin yleiskielessä, on vanh. suomenruotsin tai sr. murteiden ɛ käsitelty luvuissa 3.1.2.2 Ruotsin *e* ja 3.1.2.4 Ruotsin *ä*.

(3.1.2.8)	ʉ	ʉ	-->	u
		*u (-ω)		u
		o		o
	ʉ:	ʉ:	-->	uu, yy
		*u		u
		ö		ö
(3.1.2.9)	y	y	-->	y
		*i		i
	y:	y:	-->	yy
(3.1.2.10)	ö	ö	-->	ö
		*y		y
	ö:	ö:	-->	öö, yä
		*öy		öy

Suomenruotsin murteissa voivat jotkut vokaalit (varsinkin *a* ja ɛ) olla lyhyitä, kun nykyruotsissa vokaali on pitkä. Nämä erot perustuvat ruotsin murteiden erilaisiin kvantiteettisuhteisiin. Näin ollen luvussa 3.3 on käsitelty tarkemmin ne lainasanat, joiden äännesuhteet varmimmin viittaavat tällaiseen murrelähtöiseen originaaliin.

Suomen (ja Turun murteen) vokaalisointu voi aiheuttaa ruotsin takavokaalin edustumisen etuvokaalina (tai harvemmin päinvastoinkin), eikä näitä tapauksia ole kirjattu yllä olevaan taulukkoon. Vokaalisoinnun aiheuttamat muutokset on käsitelty kokoavasti luvussa 3.1.3. Samaten luettelossa ei ole sellaisia ruotsin vokaalien edustumisia lyhyenä, jotka perustuvat Turun murteen jälkitavujen lyhentymätendenssiin.

Yllä olevaan listaan ei ole otettu mukaan sellaisia satunnaisia, harvinaisia tai suppea-alaisia suomenruotsin murteiden poikkeavuuksia (ruotsin yleiskieleen verrattuna), joiden vaikutus lainasanojen kehitykseen jää epävarmaksi tai aivan yksittäisissä sanoissa ilmeneväksi.

3.1.2.1 Ruotsin *a*

Lyhyt ja pitkä ruotsin *a* edustuvat lainoissa normaalisti kvalitatiivisesti muuttumattomina:

arm	-->	armi
hals		halssi
ånga		onka
bada [ba:da]		paaraa+
drag [dra:g]		traaki

examen [exa:men]	eksaami - eksami
kalas [kala:s][1]	kalaasit - kalasit

Vokaalisoinnun (ks. luku 3.1.3) aiheuttamien *a* > *ä* -muutosten ohella tavataan lainoissa joitakin siirtymisiä myös etuvokaalisiin vartaloihin, esim. *platotta+ - plätöttä+* (< TM *plato* < srm. *platω*), *pranvahti - pränvahti* (< r. *brandakt*), *trallit - trällit* (< r. *trall*). Vastaavanlaisia äännemuuntelutapauksia on muissakin suomen murteiden ruotsalaislainoissa, esim. *karraporri - kärräporri* (< r. *kardborre*; Ruoppila 1962, 470-471), vanhan kirjakielen lainoissa, esim. *trampata - trämpätä* (< mmr. *trampa*; Streng 1915, 238-239), vanhemmissa lainoissa, esim. *auskari - äyskäri* (ks. SKES), ja eritoten suomen ekpressiivisessä omaperäisessä sanastossa. Ainakin osittain deskriptiivistä alkuperää ovat TM *krakotta+ - kräköttä+*. Samanlaista äännemuuntelua on muidenkin takavokaalien yhteydessä (ks. luvut 3.1.2.6 Ruotsin *o* ja 3.1.2.7 Ruotsin *u*).

Joskus *ä*:n voidaan olettaa tulevan sr. murteista, joissa lyhyt *a* on muuttunut *ä*:ksi ennen lyhyttä konsonanttia joissakin sanoissa (Hultman 1920, 470), esim. r. *gran* > srm. *grän* --> TM *kränä*, r. *janka* > srm. *jänka* --> ? TM *jankkaa+ - jänkkää+*. Vastaavanlaista takavokaalin edustumista etuvokaalina on jo suomen vanhoissa germaanisissa lainoissa (germ. *a*, *u* > sm. *ä*, *y*, esim. sm. *äiti* < germ. **aiþin-*), ja Koivulehto (1971a, 577-604) on arvellut etuvokaaliedustuksen johtuvan tietystä lähtökielen (jonkin murteen) artikulatorisesta ominaisuudesta.

Nykyruotsin pitkä *a* voi edustua lainoissa myös lyhyenä, esim. r. *brasa* --> *prasaa+*, r. *grav* --> *kravi*, r. *rad* --> *rati*. Tällaiset lainat perustuvat suomenruotsin murteiden lyhytvokaalisiin lähtömuotoihin ilmeisesti kaikissa tapauksissa (ks. tästä luku 3.3 Kesto ja kvantiteetti), vaikka suomen vanhemmissa, mm. germaanisperäisissä, lainoissa on ilmennyt myös lähtökielen pitkän vokaalin edustumista lyhyenä.[2]

Monissa nykyruotsin *a*-loppuisiin substantiiveihin rinnastuvissa lainoissa on Turun murteessa loppuäänteenä *o* tai *u*. Ks. enemmän näiden loppuäänteiden edustumisesta luku 4.1.3 *O*- ja *U*-loppuiset nominit.

---

1 Jäljempänä muiden vokaalien kuvauksessa en ole pitänyt tarpeellisena esittää r. pitkien vokaalien ääntämisohjeita.

2 Koivulehto on esittänyt (1976, 279) germaanisperäisistä lainoista useita tapauksia, joissa lähtökielen pitkä vokaali on korvautunut suomessa lyhyellä, vaikka pitkä vokaali olisi ollut lainautumisajankohtana suomessa mahdollinen substituuttiäänne. Ks. tällaisista substituuteista tark. Hofstra 1985, 41-.

3.1.2.2 Ruotsin *e*

Nykyruotsissa, eritoten suomenruotsin yleiskielessä ja itäisessä (Tukholman) ruotsinruotsissa, ei ole enää foneemista eroa lyhyen *e*:n ja ɛ:n välillä, vaan esim. *rett* ja *rätt* [ret:] ääntyvät nykyään samoin *e*:llisinä (ks. tästä Sigurd 1965, 142; Elert 1970, 65). *e*:llisiin originaaleihin rinnastuvissa lainoissa on substituuttiäänteenä *e*, esim.

betyg	-->	petyki
lägg		leki
stänka		stenkkaa+
bukett		puketti
kaffe		kaffe[1]

Substituuttiäänteenä on myös *ä* tavallinen, esim. TM *fläkki, fläkkää+, jästi, pläsi, plättää+, tämmää+, vähtää+* jne. Kysymyksessä ei kuitenkaan ole r. *e* > TM *ä* -vokaalinmuutos, vaan varsinkin vanhempien selvästi kirjallisten lainojen *ä* perustunee ruotsin grafemaattiseen vaikutukseen, vrt. TM *pläkki* (jo Agr.) < r. <bläck>. Toisaalta on vaikutusta sillä, että ruotsin lyhyt *e* edustuu suomenruotsin murteissa, mm. Varsinais-Suomessa, ɛ:nä (- *æ*; Solstrand 1925, 103; Hultman 1939, 123), esim. *gnæll* (nr. *gnälla*), *læsa* (nr. *läsa*). Tällöin on luonnollista yhdistää Turun murteen *ä*:lliset lainat, silloin kun ruotsin yleiskielessä on *e*, myös suomenruotsin murteiden tai vanhemman suomenruotsin (Turun ruotsin) muotoihin, esim. *jästi* < srm. *jɛst*, *kläppi* < *klɛpp*, *pläkki* < srm. *blɛkk* (Ahl.), *pläpöttä* < srm. *blɛbb*, *plätti* < *plɛtt* ja *pänttäri* < srm. *bɛndar*.

Ahlbäck (1956, 43) on olettanut, että *e*:n ja ɛ:n yhdistyminen ei ole tapahtunut vielä ns. "Turun ajan" ruotsissa (siis ennen 1800-lukua), joten *ä*-substituutit edustanevat yleensä vanhempia lainavariantteja kuin *e*-substituutit. Nykyään Turunmaan murteiden ɛ-sanat (esim. *jäst*) ääntyvät hyvin *e*:mäisinä.[2]

Joillakin Turun murteen lainoilla on sekä *e*:llisiä että *ä*:llisiä variantteja, esim. *jesti - jästi, prenkkaa+ - pränkkää+, trekki - träkki*, joiden on katsottava lähinnä perustuvan lähtömuotojen vokaalien kvalitatiivisiin eroihin:

r.	[jest]	-->	jesti
srm.	[jɛst]		jästi.

---

1 Useimmissa tapauksissa kuitenkin r. *-e* --> TM *-i*; ks. tästä luku 4.1.4 *e*-loppuiset nominit.

2 Bertel Forteliukselta saatu suullinen tieto.

Tosin on mahdollista, että pelkästään (vanh.) sr., srm. ɛ:kin voidaan identifioida sekä *e*:ksi että *ä*:ksi: srm. *jɛst* --> TM *jesti* ~ *jästi*.[1]

Äännesubstituutiota *e* > *ä* tavataan jo suomen kielen vanhoissa lainoissa, esim. sm. *härmä* (< baltt. *sefma*; Kalima 1936, 61; Uotila-Arcelli 1969, 181), sm. *särä* (< mven. ~ kirkkoslaav. *zera-*; Ruoppila 1959, 315) ja sm. *täsmä* (< ven. *tesmá*; Plöger 1973, 214). Mm. vanhemmissa slaavilaisissa lainoissa kyseinen vokaalisubstituutio on säännöllinen, mutta syytä siihen ei tarkasti tiedetä (Ruoppila 1959, 315; Plöger 1973, 224); vasta myöhään lainatuissa sanoissa on suomessa *e*, esim. *vesseli* (< ven. *vésel*). Streng (1915, 274) on arvellut *e* > *ä* -substituution perustuvan ainakin vanhojen ruotsalaisten lainojen osalta siihen, että ruotsin *e* on ollut aikaisemmin avonaisempi.

Joissakin tapauksissa ruotsin *e* palautuu vanhempaan *i*:hin. Suomenruotsin murteissa alkuperäinen *i* on voinut säilyä (ks. tästä Hultman 1894, 61), esim. srm. *strik*, nr. *streck* jne. *i*:lliset asut ovat alkaneet hävitä *e*:llisten tieltä useimmilta murrealueilta jo ennen viime sotia (Wessman 1938c, 142). Mm. TM *piparuutti* rinnastuu *i*:lliseen originaaliin: < srm. *pipar-*, mr. *pipar-*, nr. *pepparrot*. Toisaalta sr. murteissa on myös nuorta *e* > *i* -kehitystä. Tällaisiin murremuotoihin yhdistettäviä Turun murteen lainoja on useita, esim.

bistå (nr. bestå)	pistoovaa+
biställning (nr. be-)	pistellinki
brikksilja (nr. bresilja)	priksilja
rige:r (nr. regera)	rikeraa+

Muita tähän kuuluvia lainoja ovat *imaliaraa+*, *krinaa+*, *prisis*, *tisleeraa+*, *virvilä*.

Alkuperäinen ruotsin (ja mpohj.) pitkä *e* on itäruotsin kielialueella laajalti säilynyt, esim. *tre:*, *kne:* jne. (Hultman 1939, 120), ja se on nykyään suomenruotsissa kvalitatiivisesti (suomen vaikutuksesta) suunnilleen samanlainen kuin sm. *ee* (Bergroth 1917, 34; Määttä 1983, 50). Se edustuu Turun murteen lainoissakin pitkänä *e*:nä, esim. *fleetta*, *jeekala*, *reeru*, *seekertti*, *steeraa+*, *veeka* jne. Koska suomen omaperäisten sanojen ensi tavun *ee* on fonologisissa perusasuissa lähes esiintymätön varhaisemman äänteenmuutoksen **ee* > *ie* vuoksi (ks. esim. Iivonen 1978, 31; E. Itkonen 1984, 67-68), on ruotsalaisten lainojen mukana Turun murteeseen tullut lähes kaksikymmentä uutta ensi tavun *ee*-tapausta. Voidaan puhua lainausten mukana omaksutusta uudesta äännepiirteestä, koska Turun murteen lainoissa *ee* ei ole milloinkaan diftongiutunut.

---

1 Määtän (1983, 39-40) mukaan suomalaiset tunnistavat (ainakin Norrlannin) r. ɛ:n 50-prosenttisesti *e*:ksi ja 50-prosenttisesti *ä*:ksi, koska ɛ:n variaatioalue on sm. *e*:n ja *ä*:n keskellä (mts. 38).

Myös ruotsin pitkän *e*:n (samoin kuin lyhyen *e*:n) toinen tavallinen substituuttiäänne Turun murteen lainojen ensi tavussa on *ää*, esim. *kläämi+, knääkki, krääkki, kräärijauho, kräärää+, plääjää+* jne. Kaikkien edellä mainittujen esimerkkisanojen originaalit ääntyvät suomenruotsin yleiskielessä *e*:llisinä. Esim. r. *leka* ja *läka* ovat nykyään homonyymejä ja ääntyvät [le:ka] (Elert 1970, 62; Määttä 1983, 98). Tosin vielä Bergrothin aikaan (ks. Bergroth 1917, 36, 42) on normitettuun suomenruotsin yleiskieleen kuulunut sekä *e:* että ɛ:. Näiden välinen ero on ollut hyvin pieni, ja ɛ on ääntynyt *e*:mäisempänä kuin ruotsinruotsin ɛ: (Leinonen etc. 1982, 191).[1] Syytä poikkeavaan substituutioon voidaan siis etsiä (paitsi r. grafemaattisesta vaikutuksesta) vanhemmasta sr. yleiskielestä ja erityisesti suomenruotsin murteista. Hultmanin (1939, 120-121) tietojen mukaan korvautuu ruotsin *e:* lähes kaikissa sr. murteissa (myös Turunmaalla) yksittäisissä sanoissa ɛ:llä (~ *æ*), esim. *brɛ:ka* (nr. *bräka*; Thurman 1900, 130), *dɛ:kol* (nr. *däkel* [ɛ:]; Ahl.), *jɛ:vla, jɛ:käl.*

Lähtömuodoissa vallinnutta avonaista äännekvaliteettia on lähinnä pidettävä syynä *ää*:llä substituoimiseen, vaikka aivan kaikille Turun murteen lainoille ei olekaan enää osoitettavissa ɛ:llistä originaalia. On lisäksi mahdollista, että joidenkin *ää*-lainojen, kuten *kläämi+, plääjää+* jne., ɛ > *ä* -substituution suosinta (yhtä mahdollisen ɛ > *e*:n tilalla) on liittynyt fonostilistisiin pyrkimyksiin. Silmiinpistävän monet *ää*-lainat ovat pejoratiivisia tai sisältävät negatiivista latausta, esim. *knääkkä, krääkki.* Kun omaperäisenkin deskriptiivisen sanaston etuvokaaliset muodot mielletään selvästi affektisemmiksi kuin takavokaaliset (ks. esim. Saukkonen 1962, 342-343; Sadeniemi 1962, 485), esim. sm. *raakua - rääkyä, vatkuttaa - vätkyttää*, on avoimemman ja fonotaktisesti selvästi etuvokaaliksi luettavan *ä*:n valinta substituuttifoneemiksi voinut olla kohdekielen kannalta foneettisesti motivoidumpaa, ja tähän ryhmään on voinut liittyä analogisesti myöhemmin uusiakin *ää*-tapauksia originaalin äännekvaliteetista riippumatta. Vastaavanlaista tunneväriä ei ole *ee*-lainoissa, vaan ne ovat lähinnä neutraaleja, esim. *fleetta, reekeli, reeras, veeka, veetraa+* jne.

Merkille pantavaa on, että jälkitavujen substituuttiäänteenä on aina *e*, vaikka originaali olisi ɛ:llinen:

visndɛ:ra	visinteeraa+
visitera	visiteeraa+

Muutamassa Turun murteen lainassa on lyhyt substituuttivokaali, *ä* tai *i*, nykyruotsin pitkän *e*:n tilalla, esim. *krävelit, krävää+*, *präkää+* ja *kripa*

---

1 Leinosen etc. (1982, 192) tekemien testien perusteella tunnistavat ruotsinruotsalaiset sr. *e*:n vieläkin joskus rr. *e*:n ja ɛ:n välimaille.

(< srm. *gripa*, nr. *grepe*[1]). On luultavaa, että lyhyt vokaali juontuu suomenruotsin murteiden kvantiteettisuhteista (ks. tästä tarkemmin luku 3.3), vaikka esim. substituutiosta *ē* > *ä* on esimerkkejä suomen vanhemmistakin lainoista.[2]

Suomenruotsin murteissa tavataan vanhaa *i:*-edustusta (< mpohj. *e:*) muutamassa yksittäisessä sanassa, esim. srm. *si:*, nr. *se* (ks. Wessman 1938c, 142; Hultman 1939, 121; Wessén 1960, 46). Näihin ruotsin murremuotoihin rinnastuvat Turun murteen lainat *triifuti* (< srm. *tri:*-, nr. *tre*-), *triivata, triivi* (< srm. *dri:v*, nr. *drev*).

Ruotsin vanhempaan kielimuotoon perustuva diftongi *ɛi* on säilynyt suomenruotsin murteissa. Tosin se on paikoin mm. Varsinais-Suomessa (Nauvossa) muuttunut *ei*:ksi (Hultman 1939, 181-182). Kuudessa lainasanassakin on *ei* säilyneenä: *freistaa+, kleini* (< srm. *klɛin*, nr. *klen*), *pleiki, pleikkaa+, pleikki* ja *preivi* (< srm. *brɛiv*, nr. *brev*).

3.1.2.3 Ruotsin ɛ

Nykyiseen suomenruotsin yleiskieleen ei ɛ enää kuulu (ks. esim. Elert 1970, 62). Sen yhdistyminen *e*:hen niin lyhyenä kuin pitkänäkin on tapahtunut mm. Ahlbäckin (1956, 43) mukaan kuitenkin vasta 1800-luvulla, ja vielä 1900-luvun alussa on Bergroth (1917, 36, 42) yleiskieltä normittavissa teoksissaan edellyttänyt ɛ:n kuuluvan myös suomenruotsin huoliteltuun yleiskieleen (ks. tästä myös luku 3.1.2.2). Suomenruotsin murteissa ɛ on säilynyt, ja sitä tavataan paitsi ensi tavussa (kun yleiskielessä on *e*) myös jälkitavuissa yleiskielen *ä*:n tilalla. Olen näin ollen käsitellyt ensi tavun ɛ:hen (mahdollisesti) perustuvat lainat luvussa 3.1.2.2 ja jälkitavujen (mahdollisesti sr. murteiden) ɛ:hen perustuvat lainat luvussa 3.1.2.4.

3.1.2.4 Ruotsin *ä*

Ruotsin *ä* esiintyy *r*:n edellä sekä lyhyenä että pitkänä. Suomenruotsin yleiskielessä (varsinkin ensi tavussa) se on kvalitatiivisesti hyvin avoin (ks. Määttä 1982, 107) ja pitkänä sitä voidaan pitää itsenäisenä

---

1 Srm. lyhyt *i* (*gri̯pa*) edustaa alkuperäistä ja muuttumatonta kantaa, joka esim. Varsinais-Suomessa on joissakin sanoissa muuttunut *e*:ksi tai *ä*:ksi (ks. tästä Wessman 1938c, 138-139).

2 Germaanisissa lainoissa esiintyvä vastaava äännesubstituutio perustuu Koivulehdon (1976, 264) mukaan toisaalta lähtökielen eroihin (ieur. *e* on ollut *æ*-mäinen), toisaalta siihen, että vksm:ssa ei vielä ollut pitkää *ä*-foneemia.

foneemina (*era* ~ *ära*; ks. Reuter 1971, 240). Sen substituuttiäänteenä on lainoissa aina *ä*, esim.

färs	-->	färssi
hjärtslag		järtslaaki
servis		särviisi
bära		päärää+
affär		äfääri ~ äfäri

Jälkitavuissa, lähinnä suffikseissa, esiintyvän ruotsin *r*:n etisen *ä*:n korvautuminen aina *e*:llä perustunee osittain ruotsin grafeemiseen vaikutukseen (sm. <e> = *e*). Bergrothin (1917, 36) mukaan jopa jotkut ruotsinkieliset ääntävät *-er*-tavun suomen (grafemaattisen) vaikutuksen vuoksi väärin *most*[er] --> TM *musteri*.

Tähän substituutioon vaikuttaa myös se, että suomenruotsin murteissa on jälkitavuissa *ä*:n tilalla (tai ohella) ɛ:n sekä *e*:mäisempia että *ä*:mäisempia variantteja. Tosin Vendellin (1904, XVII) käsityksen mukaan *e*:mäisempi (Vend.: ę) lienee kaikkialla ensisijaisin. Vain Pohjanmaan murteissa esiintyy *ä*:mäisempi ɛ (ja *ä*).[1] Näin ollen murrepohjaiseen ääntämykseen perustuvat lainat edustavatkin ɛ > *e*-korvautumista: srm. *nyktɛr* > TM *nyhteri*.[2]

3.1.2.5 Ruotsin *i*

Ruotsin lyhyen ja pitkän *i*:n vastineena on lainoissakin aina *i*. On huomattava, että sr. *i* on hieman avoimempi kuin r.ruotsin eikä poikkea kvalitatiivisesti kovin paljon sm. *i*:stä (ks. tästä Määttä 1983, 49). Muutamassa lainassa *-i* rinnastuu ruotsin *g*:stä tai *j*:stä (ääntämyksessä) vokaaliutuvaan *i*:hin. Esim.

hindra	-->	hintraa+
kvickrot		vikruuti
skoning		kuuninki
fria		friiaa+
min		miini
gardin		kartiinit ~ kartinit
färg		färi
följe		föli

---

1 Kurt Zilliacukselta saatu suullinen tieto.

2 Paitsi *r*:n edellä esiintyy suomenruotsin murteissa suffikseissa myös *l*:n edellä ɛtä, joka vastaavasti korvautuu *e*:llä, esim. srm. *härrvɛl* > TM *härveli*, srm. *krongɛl* > TM *kronkeli*.

Suomenruotsin murteissa esiintyy *i*:tä myös nykyruotsin *e*:n ja *y*:n tilalla. Ks. näistä luvut 3.1.2.2 ja 3.1.2.9.

3.1.2.6 Ruotsin *o*

Ruotsin lyhyt *o* on yleensä lainoissa säilynyt (ks. myös vokaalisoinnun aiheuttamista muutoksista luku 3.1.3), esim.

form	-->	formu
håll		holli
kråna		kronaa+
skrolla		krolla

Toisaalta esiintyy myös lainoja, joissa on (verrattuna nr. *o*:hon) *u*, esim. Turun murteen *knuppi* < r. *knopp*. Poikkeavasta substituutiokehityksestä ei kuitenkaan ole kysymys. Nykyruotsin *o*:n tilalla ovat suomenruotsin murteissa vaihdelleet usein *u* (- ω) ja *o* samoissakin sanoissa vielä 1900-luvun alussa (Wessman 1938b, 70), esim. *stoppa - stωppa, stråka - strωka*. *u*-muodot ovat kehittyneet suoraan muinaisruotsin *u*-muodoista, joiden *u* lienee ollut identtinen nk. eurooppalaisen *u*-äänteen kanssa (ks. tästä Wessman 1938b, 76). *u*:n muutos *o*:ksi on tapahtunut sr. murteissa (mm. Turunmaalla) vasta tällä vuosisadalla (Wessman 1938b, 70-71; 76-77).

Vanhemmissa ruotsalaislainoissa, esim. sm. *plusu - plusi* 'suuri joulukynttilä' (Lönnr.) < nr. *bloss* tai TM *kusti* < nr. *kost*, mmr. *kuster*, voi *u* perustua mahdollisesti vanhempaan ruotsin *u*:hun (ks. tästä Wessman 1938b, 125), mutta sekä suomen yleiskielen (vrt. esim. *trulli* < srm. *trull*, nr. *troll*) että Turun murteen nuorempien lainojen *u* perustuu selvimmin ruotsin murteisiin. Mm. klusiiligeminaatan edellä on *u* esiintynyt melko pitkäänkin, esim. srm. *bukk*, nr. *bock*, srm. *kupp*, nr. *kopp*, srm. *stukk*, nr. *stock* (ks. Hultman 1894, 87-88, 136). Suomen murteissa voivat samoissakin lainasanoissa vaihdella em. vokaalit aivan lähtökielen mukaisesti, esim. TM *monklaa+* - pohj. murt. *munklata* (SMS) (< nr. *mångla*) jne.

Ruotsin pitkä *o* on säilynyt lainoissa yleensä diftongiutumatta kaikissa tavuasemissa, esim.

bård	-->	poorti - poori
hålsöm		hoolsömmi
påtår		pootoora
åka		ookaa+
bottfor		potfoorit - potforit
korridor		koritooni - koritoni

Omaperäisissä sanoissa (niin suomen yleiskielessä kuin Turun murteessa) on *oo* ensi tavussa erittäin harvinainen aikaisemman **oo* > *uo* -muutoksen vuoksi (ks. esim. E. Itkonen 1984, 67-68; ks. myös luku 3.1.2.2). Lainojen mukana on murteeseen saatu peräti 33 uutta ensi tavun *oo*-tapausta, kun r. *o:* ei ole nuorissa lainoissa enää diftongiutunut.

Vain lainoissa *puari*, *tuappi* ja *vuavinki* on diftongiedustus. Näitä lainoja on ilmeisesti pidettävä iältään melko vanhoina,[1] ja Turun murteessa ne voivat edustaa myös yleiskielestä tai muista murteista (*vuovinki* on tavallisempi muissa sm. murteissa; SMS) omaksuttuja äänneasuja. *Vuavingin* rinnalla on Turun murteessa tavallisempi *vooninki* ja *tuapin* rinnalla *tooppi, halstooppi - halstoppi*.

Takavokaalisten asujen rinnalle voi herkästi kehittyä myös etuvokaalisia äännemuuntelutapauksia kuten omaperäisessäkin deskriptiivisanastossa (ks. esim. Sadeniemi 1962, 489). Myös lainoissa etuvokaalinen asu on usein affektisempi, esim. *footti - föötti* (< r. *fåt*), *hopo - höpö* (< srm. *hobbo*), *parasolli - parasölli* (< r. *parasoll*), *silkkistormari - -störmäri* (< r. *-stormare*) jne. Suomenruotsin murteissa voi *o:*n tilalla esiintyä joissakin yksittäisissä sanoissa myös *ö:*tä (Wessman 1938b, 104-105), eikä näin ollen ole aina mahdollista osoittaa lainaussuuntaa tai sitä, onko kyseessä rinnakkaiskehitys, esim. Turun murt. *holo* 'reikä, kolo; avosuinen' - *hölö* 'avosuinen' < ? r. *hål* reikä, *ihålig* reikäinen; mahdollisesti myös < srm. (Ko, Ho) *i:hölö(r)* reikäinen.

3.1.2.7 Ruotsin *u*

Nykyruotsin *u:*hun (- ω) perustuvia lainoja on Turun murteessa vain pari kappaletta, *futraali* ja *pisuaari*, sillä ruotsissa lyhyt *u* on harvinainen.[2] Sigurdin (1967, 117) mukaan *u:*n foneemifrekvenssi on vain 0,2 % kaikista foneemeista laskettuna. Keskiajan lopulla tai ehkä vähän aikaisemminkin *u* muuttui nykyruotsissa tyypilliseksi *ʉ*-äänteeksi (Wessén 1969, 68). Suomenruotsin puhekielessä ja murteissa lyhyt *u* on huomattavasti tavallisempi. (Ks. siitä luku 3.1.2.8.)

Nykyruotsin pitkään *u:*hun perustuvia lainoja on enemmän, ja niissä vaihtelevat substituuttiäänteenä *uu* ja *oo* (jälkitavujen lyhentymävarianteissa myös *u*), esim.

---

1 Rapolan (1966, 357) mukaan lainasanojen diftongiutuminen on tosin ollut mahdollista vielä melko myöhäänkin, jopa v:n 1300 jälkeen. Lainoissa on luonnollisesti mahdollista olettaa myös analogisesti kehittynyttä myöhäistäkin diftongisubstituutiota omaperäisten sanojen mallin mukaan.

2 Mainitut Turun murteen lainatkin perustuvat ruotsin nuoriin lainoihin muista kielistä (ks. Hellq.).

bror	-->	pruuri
klot		kluutti
roa		ruuaa+
plånbok		plompuuki - plompukki
portion		portsuuni - portsuni
grop	-->	krooppi
klok		klooki
kroka		krookkaa+
strosa		troottaa+

Streng (1915, 283-285) on arvellut, ettei edes vanhempien lainojen (*klooki*, *krooppi*) vokalismi perustu muisnaisruotsin *o*:hon, joka on ollut kvalitatiivisesti lähempänä suomen *o*:ta kuin *u*:ta.[1] Sitä paitsi muinaisruotsin pitkään *o*:hon perustuvat lainat ovat suomessa diftongiutuneet (*huovi*, *kuori* jne.). Streng on pitänyt kaikissa tapauksissa lainojen *oo*:ta grafemaattisena, sillä vanhemmat kirjoittajat kopioivat hyvin tarkasti lainasanat alkuperäkielen muodossa.

Strengin selitys pitänee hyvinkin paikkansa kirjallisista lähteistä saatujen lainojen yhteydessä. Kuitenkaan ei voi olettaa, että sellaiset pejoratiivissävyiset Turun murteen lainat kuten *troottaa+*[2] ja *krookkaa+* olisivat kirjallisia lainoja. Substituution horjuvuus liittyy uskottavammin siihen seikkaan, että suomenruotsissa *u*:n kvaliteetti on huomattavasti avonaisempi kuin esim. Ruotsissa ja Norjassa (Hultman 1939, 142; Leinonen etc. 1982, 202), Bergrothin (1917, 33-34) mielestä joskus jopa sm. *o*-äänteeseen vivahtava. Leinonen etc. (1982, 198) ovat havainneet vieläkin testeissään *u*:n *o*:maista ääntämystä erityisesti kaksikielisillä, ja he ovat pitäneet sitä suomen vaikutuksena. Akustisesti sr. *u:* ja *o:* ovat lähempänä toisiaan kuin vastaavat rr. vokaalit (Leinonen etc. 1982, 199). Hultman (1894, 81) on lisäksi maininnut aivan nuoresta ja yksittäisissä sanoissa tapahtuneesta *u:* > *o:* -muutoksesta suomenruotsin murteissa. On täysin mahdollista, että tämä äännekehitys on joidenkin nuorien lainojen *oo*:n taustalla.

Lainasanat *krouvi* (< srm. *grouv*, nr. *grov*) ja *touppi* (< srm. *stoup*, nr. *stop*) ovat selvästi murteellista lähtöä, koska niissä on säilyneenä srm. diftongi *ou* ruotsin pitkän vokaalin asemesta.[3]

---

1 Ks. tarkemmin mr. pitkän *o*:n kehityksestä *u*:ksi vuoden 1400 paikkeilla esim. Hultman 1939, 143.

2 Muissa lounaismurteissa *troosata* (SMS).

3 Srm. *ou*-diftongia pidetään myöhemmän äännekehityksen synnyttämänä, koska sille ei ole vastinetta muinaisruotsissa (Freudenthal 1870, 35).

3.1.2.8 Ruotsin *ʉ*

Ruotsin lyhyt *ʉ* edustuu Turun murteen lainoissa aina *u*:na:

gungstol	-->	kunkstuali
klucka		klukkaa+
kluns		klunssi
lugn		lunki

u on odotuksenmukainen substituuttivokaali (eikä *y*), koska suomenruotsin ja sen murteiden *ʉ*:n kvaliteetti on lähempänä *u*:ta kuin ruotsinruotsin *ʉ*:n (Uusivirta 1969, 156; Elert 1970, 68; K. Wiik 1979, 198; Nyholm 1984, 98) ja edustaa vanhempaa kehitysastetta (Wessén 1958, 96).

Suomenruotsin murteet ovat säilyttäneet yleisesti alkuperäisen muinaisruotsalaisen lyhyen *u*:n (- ω), mikä on varmasti osaltaan vahvistanut *u*:n yksinomaisuutta substituuttiäänteenä; mm. Turunmaa kuuluu u (- ω)-ryhmään (Wessman 1938a, 3), vrt. esim. srm. *bωff*, nr. *buffa* --> TM *puffaa+*, srm. *grωbla*, nr. *grubbla* --> TM *kruplaa+*, srm. *klωkk*, nr. *klucka* --> TM *klukkaa+*, srm. *knωff*, nr. *knuffa* --> TM *knuffaa+* jne. (ks. srm. *u*:sta (ω) enemmän Wessman 1939b, 118). Paikoin (esim. Nauvossa) on *u*:ta myös konsonanttiyhtymien *mb, mp* ja *ms* edellä, esim. *pωmpo, nr. pumpa*, srm. *plωms*, vrt. nr. *plums* --> TM *plumssatta+* (ks. tästä enemmän Thurman 1929, 53-54).[1] Turun ruotsinkielinen sivistyneistökin on käyttänyt aiemmin yleisesti lyhyttä *u*:ta (eikä *ʉ*:tä; Hultman 1914, 242). *u* on tavallinen vieläkin sr. puhekielessä joissakin sanoissa, esim. *du, guld, ung* (Loman 1979, 181), ja Nyholmin (1984, 102-105) tutkimusten mukaan *u* on edelleenkin lyhyen *ʉ*:n päävariantti Helsingin ruotsin puhekielessä työväestöön kuuluvilla miehillä.

Lainojen *jynttää+* (< srm. *junta*) ja *ryttää+* (< r. *skrutta*) *y*:tä ei voida lukea poikkeavaan foneemisubstituutioon kuuluvaksi. Se näyttää perustuvan samanlaiseen taka- ja etuvokaalien muunteluun (*junttaa+ - jynttää+, ruttaa+ - ryttää+*) kuin muissakin sm. deskriptiivisanoissa (ks. esim. Sadeniemi 1962, 485), ja esim. TM *jynttää+* on merkittävästi affektisempi (ja osittain erikseen leksikaalistunut) kuin sm. *juntata*-verbi.

Vaikka r. *ʉ* ei ole säilynyt yhdessäkään Turun murteen lainassa, käytetään sitä jossain määrin sanassa *hullu* [hʉllʉ] sentyyppisissä ilmauksissa kuin *sää olet iha hʉllʉ* tai *se o iha hʉllʉ*. Kyseisessä sanassa on havaittu muissakin suomen murteissa samanlaista ääntämystä. Tällaisia havaintoja on mm. Kalimalla (1909, 45) ja Ravilalla (1952, 272). Ruotsin *ʉ*:n

---

1 Suomenruotsin murteissa *-u* on tavallinen myös nominien loppuäänteenä; ks. näistä luku 4.1.3 *O*- ja *U*-loppuiset nominit.

sisältävät variantit ovat aina semanttisesti *hullu*-muodosta eriytyneitä. Turun murteessa *hullu* on vain leikillisesti 'hieman hassahtanut' tai 'omalaatuinen', ei varsinaisesti 'mielisairas'.[1]

Suomenruotsin murteissa on *u* voinut kehittyä tietyin ehdoin *o*:ksi mm. Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomen keskiosissa (ainakin Houtskarissa), esim. nr. *trumma*, srm. *trombo* jne. (Hultman 1894, 29). Arkisesti on tällaisia *o*-muotoja käytetty Turun ruotsissa yleisemminkin (Ahlbäck 1956, 27). Turun murteessa on useita sr. murteiden vokalismia heijastavia lainoja:

klomso (nr. klumsig)	-->	klomsso
klonka (nr. lunka)		klonkkaa+
klåbbo (nr. klubba)		klopo (myös klupu)
pompo (nr. pumpa)		pomppu
skrotta (nr. skrutta)		krottaa+ (myös kruttaa+)
trombo (nr. trumma)		tromppu (myös trumppu)

Ruotsin pitkän *u*:n edustus on Turun murteen lainoissa normaalisti *uu*, esim. r. *bruk* --> *pruukki*, r. *bruka* --> *pruukkaa+*, r. *brun* --> *pruuni* jne. Tämä onkin odotuksenmukaista, koska sr. *u:* on kvalitatiivisesti rr. *u*:n ja *u*:n välillä (Leinonen etc. 1982, 202) eli samanlainen kuin lyhyt *u* (ks. myös Niemi 1981, 65). Läntisissä Uudenmaan r. murteissa ja puhekielessä sen tilalla esiintyy jonkin verran jopa *u:* (ks. tark. Nyholm 1984, 116), mikä on voinut vaikuttaa lainojen *u*-edustusta vahvistavasti. Koska toisaalta sr. *u*:n foneemirajat ulottuvat sekä suomen *u*:n että *y*:n alueelle (Määttä 1983, 53), on sen *y*:ksikin kuuleminen mahdollista.[2] Neljässä lainassa onkin poikkeava kehitys: ruotsin *u:* edustuu (myös) *y*:nä.

hus	-->	huusi - hyysi
skju:tsa (nr. skjutsa)		kyytsää+ - kytsää+
tut		tuutti - tyytti
tuta		tuuttaa+ - tyyttää+

Edellä esitetyistä lainoista vain *kyytsää+ - kytsää+* -verbillä on yksinomaiset *y*-, *yy*-substituutit. Kaikkien muiden lainojen *u*- ja *y*-variantit ovat ainakin osittain erikseen leksikaalistuneita, ja etuvokaalisilla varianteilla on voimakkaampi tunnelataus (esim. *hyysi* on leikillinen, *tyyttää+* pejoratiivinen jne.). Kysymys ei näiden lainojen osalta ole

---

1 Ilmiö vain osoittaa, että outokin foneemi osataan tuottaa. Uskon kuitenkin, että *u*:llisiä muotoja ovat, ainakin aluksi, käyttäneet kaksikieliset henkilöt.

2 Määtän (1983, 129) kokeiden perusteella 8 % suomenkielisistä tunnisti sr. pitkän *u*:n *y*:ksi, 85 % *u*:ksi. Sen sijaan Norlannin ruotsin pitkän *u*:n tunnistivat suomenkieliset (sen *y*:mäisyyden vuoksi) jopa 95-prosenttisesti *y*:ksi (Määttä 1983, 48).

välttämättä erilaisesta foneemisubstituutiosta, vaan omaperäisellekin ekspressiivisanastolle tyypillisestä vokaalien muuntelusta kuten *a* > *ä*- ja *o* > *ö* -muuntelussakin.[1]

Kyytsää+ -verbin *yy* voi olla sm. *kyyti*-sanan vaikutusta,[2] mutta toisaalta on otettava huomioon kaikissa *yy*-substituutioissa myös sr. murteiden vaikutus. Pitkä *ʉ* (esim. *skjʉ:tsa*) on paikoin, mm. Uudellamaalla, kvalitatiivisesti paljon *y*:mäisempi (joissakin äänneympäristöissä) kuin lyhyt *ʉ*.[3] Myös ruotsinruotsin pitkän *ʉ*:n *y*:mäisyys (ks. tästä Leinonen etc. 1982, 20; Määttä 1983, 48) näkyy *yy*-substituutteina Vermlannin savon ruotsalaislainoissa, esim. Verm. savon *jyyr* < r. *djur* (Mägiste 1960, 169).[4]

Nykyruotsin *ʉ:* ja *ʉ* edustuvat joissakin Turun murteen lainoissa myös *ö*:nä, esim. r. *trut* --> *trötö* ja *trubbas* --> *tröppää+*. Kun juuri edellä on käsitelty Turun murteen *o*-lainoja, joiden vokalismi perustuu suomenruotsin murteiden *ʉ* > *o* -muutokseen, olisi mahdollista ajatella *ö*:llisen lainan tai *ö*:llisen variantin (*o*:llisen rinnalla) perustuvan Turun murteen omaan ekspressiivisyyttä vahvistavaan kehitykseen, ovathan etuvokaaliset muunteluvariantit omaperäisissäkin ekspressiivisanoissa perin tavallisia.

båffel (mr. böffel)	-->	pöffeli
klont		klontti --> klöntti
prott-		protti --> prötti
(s)tront		trontti --> tröntti
trobb		tröppää+
trobbu		tröpö
troto		trötö

Edellä mainittujen lainojen joukossa *klöntti* on yksi Sadeniemen (1962, 489) mainitsemista tyypillisistä *ö*:llisistä ekspressiivisanoista (muita esim. sm. *jölli, jörrihömppä, tölli, tönö*), joiden semanttiseen sisältöön *ö* tuo

---

1 Suomenruotsin murteissa on *tuta*-verbin ohella myös *tyta*; samoin r. *tut* = srm. *ty:to*. On vaikea arvioida, kumpaan suuntaan kulkevasta vaikutuksesta on kysymys.

2 Sm. *kyyti* (< mr. *skiut*) edustaa myös poikkeavaa substituutiota, jossa originaalin takavokaali edustuu etuvokaalina: mr. *skiut* > sm. **kiuti* > **kiyti* > *kyyti* (ks. tällaisista assimilatorisista muutoksista enemmän T. Itkonen 1987, 191-192).

3 Nyholmin (1984, 99-100, 104-105) tutkimusten mukaan tätä *y*:mäisempää varianttia käyttävät Helsingin ruotsin puhekielessä juuri läntiseltä Uudeltamaalta lähtöisin olevat, työväestöön kuuluvat miehet. Pohjanmaan ruotsin murteissa on paikoitellen jopa *ʉ:* > *y:* -muutosta *m*:n ja *p*:n edellä (ks. Hultman 1939, 146), mutta sillä tuskin on sanottavaa merkitystä sm. lainojen substituutioille.

4 Verm. savon *uu*-lainat, esim. *pruukata* < r. *bruka* (Mägiste 1960, 173), ovat iältään vanhempia, ilm. Suomessa omaksuttuja.

mielikuvia rumasta ja veltosta ulkomuodosta, rumasta liikkumisesta tai esineen huonosta laadusta. Lainasanojen siirtymistä suoraankaan etuvokaaliseen asuun (esim. *tröppää+*) ei voi pitää kovin poikkeuksellisena. Tällaisesta on esimerkkejä suomen vanhemmistakin lainasanoista.[1]

Toisaalta sr. murteissa tunnetaan joissakin sanoissa (Turunmaalla ja Pohjanmaalla) äännekehitys *u* > *ö* (esim. *fluga* > *flöga*, *smula* > *smölö*; ks. tästä Wessman 1938b, 104-105), minkä vuoksi voisi joissakin lainoissa olettaa jo lähtömuotoon *ö*:tä, esim. r. *trut*, srm. *troto*, **trötö* --> TM *trötö*. TM *pöffeli* voi perustua *ö*:nsä osalta lähtökieleen tai äännemuunteluun, vrt. nr. *buffel*, vanhan Turun r. *båffel*, mr. *böffel*. Vanhojen kirjallisten lähteiden (Pietari Kalmin kirje) perusteella 1700-luvun Turun ruotsissa on esiintynyt asu *båffel* 'puhveli; epäsiisti ihminen' (Ahlbäck 1956, 27).

3.1.2.9 Ruotsin *y*

Sr. *y* on kvalitatiivisesti melko lähellä sm. *y*:tä, toisin kuin rr. *y* (ks. Määttä 1982, 46, 51). Tämän vuoksi ruotsin lyhyt ja pitkä *y* ovat säilyneet lainoissa, esim.

byst	-->	pysti
flykt		flytti
blyg		plyyki
syna		syynää+
betyg		petyyki - petyki - petykki
kostym		kostyymi - kostymi

Kryyri ja *kryyrää+* -lainoissa tavattava pitkä vokaali (vrt. nr. *krydda*) perustuu muinaisruotsiin (Streng 1915, 287) tai vanhempaan suomenruotsiin (Hultman 1914, 235).

Suomenruotsin murteissa voi alkuperäinen mr. *i* (nr. *y*) olla säilynyt (ks. esim. Freudenthal 1870, 33). Tähän kuuluvia murrelähtöisiä tai ruotsin vanhemman kielen lainoja ovat TM *förmintari* - (myös) *förmyntäri* < rvk. *förmindare*, nr. *förmyndare*, *kryppästy+* - *krippastu+* < rm. *kryppas* - *krippas* ja *mirtti* < srm. *mirt*, nr. *myrt*. Toisaalta r. pitkän *y*:n tilalla voi suomenruotsin murteissa olla myöhemmin kehittynyttä *i*:tä. Näin

---

1 Koivulehdon (1971, 603) mukaan kyseinen ilmiö on tavallisempi vanhemmisssa germaanisissa lainoissa. Syyksi hän on arvellut lainojen deskriptiivistymistä ja äännemuuntelua sen pohjalta. Toisaalta hän ei halua myöskään sulkea pois mahdollisuutta, että syynä voisi joskus olla myös lähtökielessä vallinnut tietty artikulatorinen ominaisuus (mts. 604). Venäläisistä lainoista on Plöger (1973, 241) esittänyt samanlaisia esimerkkejä, esim. sm. *tökötti* < ven. *d'ógot-*.

ollen TM *fyyris - fiiris - fööris - flööris* 'juovuksissa' -vaihtelu perustuu erilaisiin originaaleihin < r. *fyr*, mr. *fȳr(e)*, srm. *fi:r* (ks. näistä srm. vokaalien muutoksista esim. Thurman 1900, 52) ja *ö*:llisten asujen osalta omapohjaiseen äännemuunteluun, ehkä myös sekaantumiseen r. *före* 'vauhti, liike' -sanaan.

3.1.2.10 Ruotsin *ö*

Ruotsin *ö*:n kummatkin allofonit, [ø] ja [œ], edustuvat yleensä lainoissa *ö*:nä:

förbi	-->	förpii
mönster		mönsteri
slöja		slöijja - flöijja - fleijja

Muutamassa lainassa on *e*-substituutti, esim. r. *frisörska* > TM *friserska*, r. *rödbeta* > *repetta*, r. *slöja* > *fleijja*, r. *stövare* > *steevari*. *e* voi johtua vokaalisoinnun aiheuttamasta muutoksesta (ks. 3.1.3) tai joskus myös siitä, että rr. ja sr. (varsinkin pitkän) *ö*:n foneemirajat ulottuvat myös sm. *e*:n alueelle (ks. Määttä 1983, 51, 53).[1] Molemmatkin syyt voivat vaikuttaa yhtaikaa.

Turun murteessa ja yleensäkin suomessa *ö* on harvinainen. Sen esiintymätaajuus on Häkkisen (1977, 59) mukaan suomessa n. 1,1 % kaikista vokaaleista, ja Järvikosken mukaan sen osuus on lounaismurteissa vain 0,4 % (1985, 43).[2] Turun murteen lainasanamateriaalista laskettuna *ö*:n määrä on selvästi suurempi: kaikista vokaaleista n. 3 %. Kun *ö* on ruotsissakin melko harvinainen äänne[3], vaikuttaa siltä, että *ö*-sanoja on omaksuttu tavallista halukkaammin fonostilistisiin tarkoituksiin vahvistamaan ekspressivisyyttä.

---

1 R. ja sm. *ö*:n foneemirajojen ero aiheuttaa sen, että r. *ø*-allofonista ovat Määtän (1983, 115) tutkimuksen mukaan suomenkieliset kuulleet väärin 7 % *e*:nä. TM lainoista mm. *fleijja* ja *repetta* ovat yhdistettävissä *ø*:lliseen originaaliin. R. œ (esim. sanassa *frisörska*) ulottuu paitsi sm. *ö*:n myös sm. *o*:n ja *ä*:n alueelle.

2 Lm. pienempi esiintymätaajuus kuin sm. yleiskielessä perustuu mm. loppuheiton aiheuttamiin muutoksiin.

3 Sigurdin (1967, 117) mukaan ruotsin *ö*:n frekvenssi on 1,5 % kaikista foneemeista laskettuna. Luku ei ole vertailukelpoinen suomen ja Turun murteen lukujen kanssa, mutta on selvää, että r. *ö*:n frekvenssi olisi edellä mainittua korkeampi vain vokaaleista laskettuna. Sigurdin lukua voidaan verrata suomen 0,4 %:iin ja lm. 0,3 %:iin kaikista foneemeista (ks. Häkkinen 1977, 63; Järvikoski 1985, 42).

Nykyruotsin *ö*:n tilalla voi suomenruotsin murteissa olla vanhempaa *y*-edustusta. Ylipäänsä *ö*-edustus on harvinaista, koska *y* > *ö* -muutos koskee vain suppeita alueita (Turunmaalla ehkä vain Houtskaria; ks. Hultman 1939, 164; Ahlbäck 1956, 7). Turun sivistyneistökin käytti vielä 1700-luvulla murresävyisiä asuja, esim. Turun r. *bryllop* (nr. *bröllop*) ja *myssa* (nr. *mössa*; Ahlbäck 1959, 28). Mm. Saxén (1895, 35) pitää *y* > *ö* -muutosta suomenruotsissa vasta 1400-luvun keskivaiheilla tapahtuneena.[1] Tämän vuoksi on mahdollista yhdistää TM *y*-lainat *mynsteri, mynströä+* ja *prystsokeri* myös r. vanhempaan kielimuotoon (ks. tästä myös Streng 1915, 286-287). Nykyruotsiin perustuvat variantit *mönsteri, mönströä+* ja *pröstsokeri*.

Nuorissa ruotsalaisperäisissä lainasanoissa ruotsin pitkä *ö* on säilynyt:

böna	-->	pöönä
gö		jöö
hälsingörs-		helsinkööri
kör		kööri
möte		möötti

Muuallakin suomen länsimurteissa ovat nuoret ruotsalaislainat jääneet diftongiutumatta (Rapola 1966, 357); vanhemmat ovat diftongiutuneet (Ojansuu 1901, 80). Turun murteeseen on lainojen mukana saatu 27 uutta ensi tavun *öö*-tapausta. Omaperäisissä sanoissa *öö* on harvinainen aiemman **öö* > *yö* -muutoksen vuoksi (ks. esim. E. Itkonen 1984, 67-68; vrt. myös luku 3.1.2.6).

Vanhempaa substituutiomallia edustava ruotsin pitkän *ö*:n diftongiutuminen (*öö* > *yö* > *yä*) ilmenee vain TM lainoissa *fyärää+* (< r. *föra*), *herassyärinki* (< r. *häradshövding*), *kyärää+* (< r. *köra*) ja *lyäkki* (< r. *lök*). Lainasanan *väskyti* taustalla täytyy tosin myös olla diftongi ja sen lyheneminen: **väskyöti* > *väskyti* (< r. *västgöta*). Muissa suomen murteissa em. lainapesye tunnetaankin *väskyöti-* ja *väskyöteri*-asuisena (SMS). Ojansuun (1901, 80) ja Rapolan (1966, 357) mukaan sm. *öö* jne. on diftongiutunut lounaismurteissa jo 1300-luvulla, ja lainasanoissa on oletettava myöhempää vastaavaa diftongisubstituutiota.[2] Streng (1915, 293) on ollut sitä mieltä, että Ojansuun esittämä diftongiutumisen ajankohta voi olla liian varhainenkin. TM *herassyärinki - herrassöötinki-* ja *lyäkki*

---

1 R.ruotsissa *y* > *ö* -muutos on vanhempi, jo 1200 - 1300-luvulla tapahtunut (Ahlbäck 1956, 6).

2 Tällaisesta myöhemmästä diftongisubstituutiosta on esimerkkejä muualtakin, esim. savolaismurteista. Toisaalta myös srm. pitkät vokaalit *e*, *o*, *ö* ovat diftongiutuneet melko myöhään *ie*, *uo*, *yö*:ksi, esim. srm. *fyöra*, nr. *föra* jne. (ks. Freudenthal 1870, 35-37), mutta tällä tuskin on ollut vaikutusta po. lainojen substituutioihin.

- *löökki* -lainoilla on molempien substituutiomallien edustajat, ja *öö*:llisiä on pidettävä nuorempina uudelleenlainauksina.[1]

Suomenruotsin murteissa on pitkä vokaali lyhentynyt *för*-prefiksillisissä sanoissa, mikä heijastuu lainoissa *förskotti*, *förpiiskattu* jne. (ks. myös luku 3.3). Nykyruotsin pitkän *ö*:n sijasta voi suomenruotsin murteissa olla myös varhaisempaa kantaa edustava diftongi *öy* tai *ou* (- *ǿu*). Monin paikoin alkuperäistä diftongia tavataan säilyneenä kaikissa tähän yhteyteen kuuluvissa r. sanoissa, mutta Turun lähellä esim. Paraisilla enää vain yksitavuisissa sanoissa ja Nauvossa yksittäisissä sanoissa (ks. tästä tark. Thurman 1929, 57; Hultman 1939, 182-1983). Murreoriginaaleihin voidaan liittää seuraavat Turun murteen lainat:

böula	-->	pöyli+[2]
löystäkk		löystäkki
stöyt		töytti
stöyta		töyttää+

3.1.3 Vokaalisointu

Suomen kielen fonotaksin leimaa-antavin piirre on vokaalisointu. Se on fonotaktisista rajoituksista ns. etäisrajoitus, jonka ala on laajempi kuin vokaalien vierekkäisissä rajoituksissa.[3] Vokaalisoinnun mukaan voi suomen kielen yhdistämättömässä sanassa olla vain etu- tai takavokaaleita ja lisäksi indifferenttejä vokaaleja *e* ja *i*. Nykyruotsin yleiskielessä ei tavata vokaalisointua. Joissakin suomenruotsin murteiden sanoissa voidaan havaita vanhan muinaisruotsalaisen vokaalisoinnun rippeitä (Sigurd 1965, 50).[4]

Lainasanat on yleensä mukautettu vokaalisointuun. Vokaalisointuun sopeuttamisen suunta on progressiivinen, ja ensimmäinen vokaali määrää soinnun:

märra	-->	märä-
smörja		mörjä
töllo		töllö

---

1 Jo Ojansuu (1901, 80) on kirjannut lounaismurteista *löökki - lyökki* -asut ja on pitänyt niitä "omituisuuksina", joita ei ole osannut selittää.

2 *Pöyliä* tunnetaan yleisesti lounaismurteissa (SMS), mutta Turun murteessa enää vain satunnaisesti.

3 Ks. tarkemmin suomen vokaalisoinnusta Rapola 1966, 393; K. Wiik 1975; Karlsson 1977c, 72; 1983, 98-104.

4 Ks. ruotsin vokaalisoinnun rajoituksista tark. Wessén 1960, 50-51. Nykyruotsissa on säilyneenä vain joitakin rippeitä mr. vokaalisoinnusta, esim. *till salu, av furu, stugusittare* jne.

Vokaalisointuun mukauttamista ovat tarvinneet varsinkin ruotsin ja sen murteiden kaksitavuiset nominit, joiden loppuäänteenä on ollut *-a, -o, -u* tai *-ʉ* ja ensi tavussa etuvokaali, esim.

böna	-->	pöönä
krymppu		krymppy

Mukauttaminen ei ole ollut nominien yhteydessä kuitenkaan täydellistä. Mukauttamattomia ovat esim. TM *flöijja, frisörska, röpetta, slöija, stöövari, öökona.* Joistakin tunnetaan myös vokaalisoinnun mukaiset variantit: *frisöskä, röpettä, töövärі.* Kaikissa on uutena kombinaationa *ö - a*, joka on mm. sm. yleiskielen (lainaperäisissä) uudennoksissa harvinainen.[1]

Joissakin lainoissa havaitaan vain osittaista ja suunnaltaan regressiivistä mukauttamista, esim. r. *slöja* --> TM *fleija*, r. *frisörska* --> *friseska*, r. *rödbeta* --> *repetta - repetteri* (ks. myös luku 3.1.2.10 Ruotsin *ö*). Näin sopeutettujen lainojen suhde vokaalisointuun on samanlainen kuin vanhemmissa *e - a*-vartaloissa (esim. *mela*).[2] Muissa suomen murteissa on runsaasti **eCa*-tyyppisiä ruotsalaisperäisiä lainoja. Esim. Turun murteen *märä* on muissa murteissa yleisimmin *mera*.[3] **äCä*-tyyppisten lainojen yleisyys Turun murteessa viittaa lainasanaston nuorempaan kerrostumaan ja uudempaan tapaan sopeuttaa kyseeseen tulevat lainat vokaalisointuun. **äCä*-tyyppiseen sopeuttamiseen ovat voineet herkemmin viedä myös suomenruotsin murteista peräisin olevat originaalit, joissa [ɛ]:n kvaliteetti on avonaisempi kuin r. yleiskielessä (sama koskee lainaverbien vartalon *ä - ä*-kombinaatiota).

Ruotsin nominien sopeuttamisessa vokaalisointuun on merkittävä asema myös pääpainon sijoittumisella. Pääpainollisten tavujen kvaliteetit säilyvät herkemmin. Tapauksissa, joissa ruotsin pääpaino on vasta toisella tavulla, tavataan myös regressiivistä vokaalisointuun sopeuttamista, esim.

affär	-->	äfääri
chaufför		säföri

Prefiksillisiin ruotsin originaaleihin perustuvat nomini- ja verbilainat muodostavat oman ryhmänsä. Mm. kaikki *fö(ö)r*-alkuiset lainat on hahmotettu Turun murteessa selvästi kahteen jaksoon, eikä vokaalisointuun

---

1 Sm. nuorissa uudissanoissa on yleensä *y - a*-kombinaatiota, harvoin *ö - a*:ta (Laalo 1983, 83).

2 *e - a*-tyyppisiä sanoja on syntynyt muutoinkin suomen murteissa osittaisen regressiivisen assimilaation vaikutuksesta, esim. *emannoida* (ks. Airila, 1946, 34-35).

3 *Mera* voi olla melko vanha laina suomen murteissa (< mr. *mær*, isl. *merr*; ks. esim. Vilkuna 1967, 181).

sopeuttaminen ole ollut tarpeellista. Tällainen jaksotus ei ole epäodotuksenmukaista. Omaperäisissäkin sanoissa tavataan monenlaisia rytmi- tai hahmotusjaksoja jopa ilman formaalista kriteeriä (ks. näistä Levomäki 1972, 257). Vastaavanlaisia esimerkkejä on Vermlannin savon ruotsalaislainoissa.[1]

r.		TM
för+läggare	-->	för≠lekkari
för+man		föör≠manni
för+skott		förs≠kotti
för+välla		föör≠vellaa+

Edellä esitettyjen lainojen hahmotusjakson jälkiosa on ääänteelliseltä rakenteeltaan (mm. *e - a, o - i, a - i*) omaperäisissäkin sanoissa mahdollinen. Mikäli jälkiosa on äännerakenteeltaan ollut outo, on se sopeutettu vokaalisointuun, esim. r. *för+myndare* --> TM *för≠myntäri*.

Ruotsin konsonanttiloppuisiin nomineihin lisätyt vokaalit eivät ole yleensä aiheuttaneet vokaalisointuongelmia, koska tavallisin lisätty vokaali on indifferentti *i*. Muiden vokaalien lisäämisessä on noudatettu vokaalisointua, esim. r. *kavaj* --> TM *kavaja*, r. *nykter* --> *nyhterä*, r. *plommon* --> *plummona*.

Ruotsin yhdyssanoihin perustuvat lainat on vain harvoin mukautettu vokaalisointuun. Yhdysosien välillä on selvä hahmotusjakso, esim. *hool≠sömmi, järt≠slaaki, kots≠kärryt, plank≠stryykkää+, över≠haalarit, öör≠fiila* jne. Vokaalisointuun ovat sopeutuneet vain *mynstykki* (regressiivinen suunta < r. *munstycke*) ja *kruustukki* (progressivinen suunta < r. *skruvstycke*; ks. myös sanasto). Syynä juuri näiden sanojen sopeutumiseen voi olla se, että *u* ja *y* ovat liian samankaltaisia äänteitä.

Verbien mukauttaminen vokaalisointuun noudattaa progressiivista suuntaa:

bära	-->	päärää+
flytta		flyttää+
flɛcka		fläkkää+
möta		mööttää+

Nykyruotsin *e - a*-tyyppiset verbit voivat edustua Turun murteessa *ä - ä*-tyyppisinä (esim. *fläkkää+, präkää+, prättää+*) tai *e - a*-tyyppisinä (esim. *helssaa+, prenkkaa+, tenkkaa+*). Ensin mainitut perustunevat yleensä suomenruotsin murteiden ɛ:llisiin originaaleihin.

---

1 Vermlannin savon ruotsalaisissa lainoissa on vokaalisoinnun puutetta prefiksillisissä lainoissa, esim. *förstontuva* (< r. *förståndig*), *unteliä* (< r. *underlig*; Mägiste 1960, 167 ja 178).

Aineistossani on vain pari *e* - *ä*-tyyppistä verbiä (esim. *seekrää+*, myös *seekraa+*; *senkkää+*, myös *senkkaa+*), vaikka ne lounaismurteissa ovat melko tavallisia (SMS). Niiden vähäisyys Turun murteessa johtunee siitä, että lounaismurteissa (kuten yleensäkin suomessa) on *e* - *a*-tyyppisten lainattujen verbien suosio kasvanut *e* - *ä*-tyyppisten kustannuksella jo balttilaisista lainakosketuksista lähtien (Liukkonen 1973, 22). T. Itkosen (1980, 108-109) mukaan jo germaanisistakin lainoista on puolet ollut uudempaa *e* - *a*-tyyppiä, vaikka suomen omaperäisissä sanoissa *e* - *a*:n ja *e* - *ä*:n suhde on 3 : 11 jälkimmäisen tyypin hyväksi.[1] Turun murteen lainaverbien *ä* - *ä*-kombinaatio edustaa selvästikin nuorinta sopeuttamistyyppiä (ja on paralleelinen **äCä*-tyyppisten nominien kanssa).

Vokaalisoinnun ulkopuolelle on jäänyt vähemmän verbejä kuin nomineja: *löökraa+* - (myös) *löökrää+* (< srm. *lö:gdan*) ja *manöveeraa+* (< r. *manövrera*). *-eeraa+* -tyyppisten verbien vokaalisoinnuttomuuteen näyttää joskus vaikuttavan verbien hahmottuminen kahteen jaksoon (joista jälkimmäinen on *Ceeraa+*) aivan kuten *för*-alkuisten nominienkin yhteydessä:

möblera	-->	möp≠leeraa+
äkkse:ra		äk≠seeraa+

Murteeseen integroinnin aste voi verbeissäkin vaihdella eri puhujilla, esim. *manöveeraa+ - manoveeraa+*, *rumsteeraa+ - rymsteeraa+* tai *remsteeraa+* (< r. *rumstera*). *Remsteeraa+* -asun mukauttaminen edustaa regressiivistä osittaisassimilaatiota.

3.2 Konsonanttifoneemien vastaavuus

3.2.1 Ruotsin ja Turun murteen konsonantit

Ruotsin yleiskielessä on 18 konsonanttifoneemia ja Turun murteessa 14, kun *ʃ* ja *d*:kin on laskettu mukaan.[2] Määrän lisäksi eroja on myös konsonanttien kvaliteeteissa ja järjestelmissä. Ruotsin klusiileilla on kaksi

---

1 Suomen yleiskielessä ovat *e* - *a*-tyyppiset verbit tavallisia supistumaverbeissä, esim. *melskata, siepata* jne. (K. Wiik 1975, 49). Karlssonin (1983, 103) mukaan niiden produktiivisuus johtuu siitä, ettei sointu vaihdu (*sieppaa+vat* : *siepa+taan*).

2 Ks. tarkemmin ruotsin konsonanttifoneemien ja niiden allofonien määristä ja foneettisista piirteistä Sigurd 1965, 19-20; Elert 1970, 72-82. Hakulisen (1979, 16) mukaan suomen yleiskielen foneemeihin kuuluu vain 13 konsonanttia, kun *ʃ*:ää ei ole laskettu mukaan. Ks. lisäksi suomen konsonanttifoneemien piirteistä Karlsson 1983, 56-64.

sarjaa, soinnillinen *g*, *b*, *d* ja soinniton *k*, *p*, *t*,[1] joiden liikkumavarat ovat huomattavasti ahtaammat kuin Turun murteen (= suomen) kolmelia klusiililla:

ruotsi	g k | b p | d t
TM	k | p | (d) t

Vastaavasti myös ruotsin sibilantit *s* ja *š* ovat oppositiossa toisiinsa nähden, kun taas Turun murteessa on liikkumavaraltaan väljä yksi sibilantti *s*.[2] Kvalitatiivisesti tarkasteltuna ovat suomenruotsin klusiilit aspiroitumattomia suomen kielen vaikutuksesta, toisin kuin ruotsinruotsissa (ks. Bergroth 1922b, 85; Wessén 1960, 46).

Suomen murteista puuttuvat yleensä soinnilliset klusiilit, myös *d*, joka esiintyy yleiskielessä astevaihtelun heikossa asteessa *t*:n parina. Suomen *d*:n asema on erikoislaatuinen; se esiintyy omaperäisissä sanoissa vain sanansisäisesti (Karlsson 1983, 57). Vain joillakin alueilla lounaismurteissa ruotsin kielirajan tuntumassa tavataan myös soinnillisia klusiileja lainasanoissa (lähinnä sananalkuisina) ja tietyissä äänneasemissa nasaalien ja likvidoiden jälkeen (Ojansuu 1901, 31). Turun murteen omaperäisiin sanoihin soinnilliset klusiilit eivät kiistatta kuulu: yleensä Turun murteessa on astevaihtelutapauksissa entisen dentaalispirantin tilalla *r* tai [ð], harvemmin yleiskielen mukainen *d*.[3]

Turun murteesta puuttuu edellä mainittujen soinnillisten klusiilien ja suhuässän lisäksi afrikaatta *tš*, ja *f*:n määrä on hyvin vähäinen omaperäisissä sanoissa: se on omaksuttu ruotsin kielestä jo varhain ja sitä tavataan hyperkorrekteissa ja deskriptiivisissä sanoissa, esim. *faarelma*, *fletku*, *fyristellä* jne. Näissäkin sanoissa se esiintyy useimmiten lyhyenä ja sananalkuisena. Konsonantilla *ŋ* on myös fonotaktisia rajoituksia: se esiintyy vanhoissa sanoissa vain lyhyenä ja sanansisäisenä *k*:n edellä, esim. *kaŋkas*, *keŋkät*, nuorissa lainoissa muidenkin konsonanttien edellä

1 Ks. tarkemmin ruotsin klusiilien järjestelmästä Karlsson 1977a, 91 ja suomen, suomenruotsin ja ruotsinruotsin klusiilijärjestelmien eroista Leinonen etc. 1982, 188.

2 Ks. sm. *s*:n liikkumavarasta tark. Karlsson 1983, 59.

3 Iäkkäillä (ennen 1910 syntyneillä) kansakoulun käyneillä *r*:n osuus on n. 80 %, *d*:n osuus n. 20 % (ks. tästä tark. Suojanen - Salomaa - Vuorinen 1982, 121-127).

(ks. luku 3.2.2.5) sekä geminaatallisena (ks. luku 3.2.2.3). Tällaisissa tapauksissa se voitaisiin murteessa katsoa itsenäiseksi foneemiksi.[1]

Yleensäkin suomen konsonanteilla on runsaasti erilaisia lähekkäisrajoituksia, jotka koskevat sananalkuisia, -sisäisiä ja -loppuisia konsonantteja. Sanansisäisten konsonanttiyhtymien (CCC-yhtymien) vähälukuisuutta pidetään suomen fonotaksia karakterisoivimpana piirteenä vokaalisoinnun ohella (ks. Karlsson 1977c, 72; 1983, 107-).

Alla olevassa taulukossa on esitetty rinnakkain ruotsin ja Turun murteen konsonantit. Ruotsin laajaa allofonista vaihtelua ei ole esitetty, koska konsonanttien allofoneilla ei yleensä ole ollut vaikutusta foneemisubstituutioihin.

ruotsi	Turun murre
p t k b g d	p t k (d)
f s š h	f s h
tš	
m n ŋ	m n ŋ
l r	l r
v j	v j

Olen käyttänyt ruotsin *sje*-äänteestä SU-järjestelmän mukaista merkkiä *š* ja *tje*-affrikaatasta merkkiä *tš* konsonanttien yleisiä substituutioita kuvatessani.[2] Vanhoista lähteistä tai sanakirjoista peräisin olevissa ruotsin originaaleissa voi olla muita merkintätapoja.

Tarkastelun lähtökohtana on kuten vokaalienkin yhteydessä nykyruotsi. Nykyruotsalaisen edustuksen ohella esitetään myös vanhempaan ruotsin kielimuotoon tai suomenruotsin murteisiin perustuvat äännesuhteet ja niiden substituutiot. Kaikkia konsonantteja ei ole ollut tarpeen esittää erikseen omina alalukuinaan, koska konsonanteissa on laajempia samalla tavalla mukautuvia ryhmiä sen mukaan, ovatko ne sananalkuisia, -sisäisiä vai -loppuisia, yksinäiskonsonantteja, konsonanttiyhtymiä vai geminaattoja.

---

1 Joissakin muissa sm. murteissa - samoin kuin yleiskielessä - *ŋ* esiintyy yleisesti myös geminaattana (ks. Kangasmaa-Minn 1979, 2). Ks. enemmän suomen *ŋ*:n historiasta esim. Posti 1953, 29-32 ja tulkinnasta nykysuomessa esim. Lehtonen 1970, 24; Häkkinen 1977, 62.

2 SU-merkki *š* on IPA-järjestelmässä *ʃ* ja *tš* on *tʃ* (ks. konsonanttien SU- ja IPA-järjestelmien merkeistä K. Wiik 1981a, 70, 83).

3.2.2 Konsonanttien sopeutuminen

3.2.2.1 Sananalkuiset yksinäiskonsonantit

Ruotsin kielen ja Turun murteen konsonanttifoneemien kvalitatiivisista eroista huolimatta on ruotsin sananalkuiset konsonantit korvattu lainasanoissa lähimmällä vastaavalla konsonantilla, esim.

r.			TM
p-	pappa	-->	pappa
k-	kusin		kusini
t-	timra		timraa+
h-	*hålt*		holtti
s-	sund		sunti
m-	min		miini
n-	niga		niikaa+
l-	långa		lonka
r-	*räkkna*		räknää+
v-	*visu*		visu
j-	janka		jankkaa+

Eri foneemilla substituoimista tavataan vain tapauksissa, joissa Turun murteesta puuttuu vastaava foneemi (soinnilliset klusiilit, *š* ja *tš*) tai Turun murteen foneemi on harvinainen (lainaperäinen *f*). Ks. luvut 3.2.2.1.1, 3.2.2.1.2 ja 3.2.2.1.3.

Nykyruotsin *j*-alkuisiin sanoihin perustuvat lainat edustuvat normaalisti *j*:llisinä, esim. r. *jaga* --> TM *jaakaa+*, r. *hjärtslag* [järt-] --> *järtslaaki*. Ruotsin <hj> edustuu säännönmukaisesti sm. vanhemmissa ruotsalaislainoissa *h*:lla, esim. *hertta* (ks. SKES), mutta Turun murteen lainoista ainoastaan *helppaa+* (vrt. myös *jelppaa+*) edustaa *h*-substituutiota. Iältään se tuskin on muinaisruotsalainen, sillä Ahlbäckin (1956, 12) mukaan Turun ruotsin *hj*:stä on kadonnut *h* vasta 1500 - 1600-luvulla. Muinaisruotsin *g* --> nykyruotsin *j* (etuvokaalin edellä) -muutosryhmään lasket-tavia lainoja on Turun murteessa vain kaksi: r. *gö* --> TM *jöö* ja r. *väst-göta* --> *väskyti*. *Väskyti*-lainakaan ei ole iältään muinaisruotsiin pohjautuva, sillä Vilkunan (1960, 272) mukaan *väskytivaate* on tullut Suomessa tunnetuksi 1600-luvulla. Suomenruotsin murteissa (esim. Korppoossa ja Kemiössä) on Hultmanin (1939, 60) ja Vendellin (1890, 5) mukaan alkuperäinen *g* säilynyt. Ylipäänsäkään *g*:n pehmeneminen ei ole alkanut sr. murteissa ennen 1600-lukua (Wessman 1938a, 12). Toisaalta *k* voi olla grafemaattinenkin <g>:n jatkaja, varsinkin kun *väsköötistä* on useita mainintoja 1700-luvun perunkirjoissa (Vilkuna 1960, 270-271).

3.2.2.1.1 Ruotsin *g, b, d*

Ruotsin soinnillisen klusiilin substituuttiäänteenä on lähes aina vastaava soinniton klusiili, esim.

gummi	-->	kummi
baxa		paksaa+
docka		tokka

Ruotsin soinnillisen klusiilin säilymätapaukset ovat Turun murteessa harvinaisia, ja ne esiintyvät vain normaalisti korvautuneen variantin rinnalla, esim. *kartiinit - gardinit*, *pastantti - bastantti*, *tamaskit - damaskit*. Soinnittomalla klusiililla substituoiminen on lähes yksinomaista muidenkin sm. murteiden ruotsalaislainoissa, samoin kuin yleensäkin suomen eri lainasanastoissa.[1]

3.2.2.1.2 Ruotsin *f*

Ruotsin *f*:n säilymistä lainasanoissa on pidettävä yleisedustuksena, esim. TM *faartti, fiirinki, fuhtaa+, fööri*. Lainojen mukana on omaksuttu runsaasti uusia *f*-alkuisia sanoja. Niiden kokonaismäärä, n. 150, antaa aiheen olettaa, että *f*:n suosio mm. suomen ekspressiivisanoissa on ollut lainausta edistävä tekijä, ja *f*-sanat ovat foneettisesti motivoituja (ks. tästä enemmän luku 5.3.1).

Ojansuun (1901, 26) mukaan *f*-äänne on tullut lounaismurteisiin jo vuoden 1200 ja 1500 välillä. Streng (1915, 295) on pitänyt mainittuja aikarajoja liian väljinä ja aikaisinakin. Streng lienee oikeassa. Vielä 1700-luvulta Turusta peräisin olevassa Hacksin laulukokoelmassa "Eskola Gubbens Visor" on ruotsalaisten sanojen *f* säännönmukaisesti muutettu *v*:ksi, esim. *värsta* (r. *första*), *wiskena* (r. *fiskena*) jne. (ks. tark. Hacks 1865, 4-10).

Seuraavilla lainoilla on *f*:llisten lisäksi *v*:llisiä tai *h*:llisia tai molempia variantteja:

fuari	- vuari	- huari
funteraa+		- hunteraa+
fuskaa+		- huskaa+
fuurmanni		- huurmanni

---

1 Vain lounaismurteissa, mm. Rauman ja Luvian seuduilla, voi olla enemmän soinnillisen klusiilin säilymätapauksia (ks. Grönholm 1974, 25-26). Lähtökielen soinnilliset klusiilit on korvattu soinnittomilla mm. Vermlannin savon ruotsalaisissa lainoissa (ks. Mägiste 1960) ja amerikansuomen englantilaisissa lainoissa (Virtaranta 1971, 88).

fylli	- hylli
fyllää+	- hyllää+
fyärää+	- hyärää+

Lainoilla *vähti* ja *vähtää+* on vain *v*-alkuiset asut. Ne tunnetaan muuallakin lounaismurteissa vain tässä asussa (SMS). Iältään ne ovat suhteellisen vanhoja ja perustuvat Ruotsin vallan aikaiseen sotilaskieleen (< r. *fäkta* 'miekkailla'; L. Hakulinen 1930, 285). Myös suomen yleiskielen vanhemmissa mm. ruotsalaisperäisissä lainoissa ruotsin *f* on korvattu *v*:llä, esim. *viikuna* (< mmr. *fikon*; Streng 1915, 258). Vasta aivan nuorilla kielenkäyttäjillä on *f* ruvennut säilymään vierasperäisissä sanoissa, esim. *fakta, farkut* jne. (ks. tarkemmin koululaisilla tehdyn testin tuloksia Karlsson 1983, 59).

f - h -vaihtelusta on esimerkkejä muistakin suomen murteista, esim. *fyäski - hyäski* (< r. ? *försko*; T. Itkonen 1958, 149), *huukata* (< r. *foga*), *hyllinki* (< r. *fyllning*; Karsten 1943, 134) ja lm. *fioli - hioli* (< r. *fiol*; Grönholm 1974, 27). Samoin Lönnrotilla on *h*:lla substituoitu *haani* 'hassahtava henkilö' - r. *fan*, mr. *fāne* (SKES), vrt. nr. *fåne*.[1]

Karsten (1915, 252) on pitänyt Lönnrotin *haania* esimerkkinä nuoresta germaanisen *f*:n edustumisesta suomen *h*:na. Samoin Turun murteen (niin kuin muidenkin sm. murteiden) ruotsalaislainojen *h*:ta voidaan verrata vanhimpiin germaanisiin lainoihin, joissa oli myös substituuttiäänteenä germ. *f*:n tilalla *h* (joissakin tapauksissa mahdollisesti myös *p*[2]), esim. sm. *huotra* (< germ., vrt. goot. *fōdr*), sm. murt. *hulkka* 'joukko' (< germ. **fulka*, vrt. nr. *folk*; SKES; Kylstra 1961, 71). Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa luetellut germaaniset *f* > *h* -muutokseen liittyvät lainat ovat *hu*-alkuisia.

Näyttää ilmeiseltä, että Turun murteen nuorienkin ruotsalaislainojen (samoin kuin diftongisubstituution perusteella vanhempienkin *huari* ja *hyärää+*) *h* jatkaa substituuttiäänteenä germaanisten lainojen traditiota. *h*:lla on monia yhteisiä foneettisia piirteitä *f*:n kanssa.[3] Turun murteen

---

1 *Haani*-asu tunnetaan hämäläismurteissa; lm. asu on *faani* (SMS).

2 Kaikkein vanhimpien germaanisten lainojen substituuttiäänne *p*, esim. sm. *pelto* < germ. **felþa-*, **felþo(m)*, voi perustua periaatteessa varhaisempaan esigerm. *p*:hen < esigerm. **pél-to-* (Koivulehto 1971a, 601; vrt. kuitenkin SKES).

3 Sm. *h*:n foneettinen luonne on hyvin häilyvä: se voi olla vokaalin tai konsonantin kaltainen, ja sitä on nimitetty jopa kuiskatuksi vokaaliksi (ks. K. Wiik 1981a, 80; Karlsson 1983, 62). Toisaalta Iivonen (1981, 22-223) on havainnut, että *h*:n koartikulaatio vokaalien kanssa ja frikaation muodostus ovat erilaisia eri äänneympäristöissä. Esim. juuri *u/y*:n yhteydessä *h*:n frikaatio lienee voimakkaampi kuin muiden vokaalien yhteydessä.

lainoissa voi *f*:ää seurata *u* tai *y*. Sama koskee esimerkkien valossa yleensä muitakin suomen murteita. Vain lm. *hioli* ja häm.m. *haani* tekevät tästä poikkeuksen. Syyt *h*:lla substituoimiseen liittynevät mm. ääntämisen helppouteen ja *u/y*:n edellä erityisesti siihen seikkaan, että suomessa ei ole *vu/vy*-alkuisia sanoja.[1] Tämän vuoksi r. *fu/fy*-kombinaation *f* on korvautunut *h*:lla, vaikka se muissa kombinaatioissa voi edustua *v*:näkin (esim. TM *vähti*).

3.2.2.1.3 Ruotsin *š* ja *tš*

Nykyruotsissa on kaksi sibilanttifoneemia *s* ja *š* (ks. esim. Sigurd 1965, 54; Elert 1970, 80), joilla on useita allofoneja. Rr. ja sr. sibilanteissa on kvalitatiivista eroa (ks. esim. Leinonen etc. 1982, 172-). Suomeen verrattuna sr. *s* on yleisesti ottaen terävämpi, mutta sillä on nykyään suomen vaikutuksesta "paksumpaa" *š*:mäistä väriä (mts. 177-178). Ruotsin sibilanttien erot ja allofoninen vaihtelu eivät heijastu lainasanoissa, koska kummatkin sibilantit korvautuvat sm. *s*:llä,[2] esim.

sila	--> s	siilata
sjö [š-]		sööni
sylt	--> s	syltti 'hillo'
skylt [š-]		syltti 'kilpi'

Nykyruotsin *š*:ään perustuvia lainoja ovat esim. TM *salusiilit*, *siffeli*, *sile*, *sinkku*, *syltti* 'kyltti', *säföri*, *särppi*, *sööni* jne. Osa sanoista on ruotsissakin nuoria lainoja mm. ranskan ja saksan *š*:llisistä lähtömuodoista. Ruotsin omaperäisten sanojen *š* on kehittynyt mpohj. *t*:stä, *k*:sta tai *j*:stä (tietyssä äänneympäristössä), esim. mr. *stiærna*, nr. *stjärna* [šä:-] (Hultman 1939, 284), mr. *skära*, *skera*, nr. *skära* [šä:-'], mr. *skiuta*, nr. *skjuta*, mr. *mænniskia*, nr. *människa*, mr. *æsia*, nr. *ässja* jne. (Hultman 1939, 247-249).

Sr. *š* (*sje*-äänne) on 1800-luvun lopulta lähtien muistuttanut rr. *tš*:ää (*tje*-äännettä; Hultman 1894, 164; Bergroth 1917, 15). Uusien kokeellisten tutkimustenkin perusteella ruotsinruotsalaiset tunnistavat sr. *š*:n normaalisti *tš*:ksi (Leinonen etc. 1982, 172-173). Ainoa laina, joka rinnastuu tällaiseen sr. ja srm. *tš*:lliseen (nr. *š*:lliseen) ääntämykseen, on TM *trölkki* (< srm. *stšölkk* [tš-], nr. *stjälk* [š-] (ks. tästä epäsäännöllisestä kehityksestä *tš* > *tr* tark. sanasto).

---

1 Suomessa ovat mahdollisia vain *vuo-/vyö-* < **voo-/*vöö-* -alkuiset sanat (K. Wiikiltä saatu suullinen tieto). Ks. myös NS.

2 Kun suomessa on vain yksi sibilanttifoneemi, on suomalaisten vaikea oppia erilaisia sibilantteja (K. Wiik 1981, 80).

Suomen yleiskielessä on useita *k*:llisia lainoja, esim. *kinkku* (jo Schroderuksella 1634; < r. *skinka*), mutta näitäkään ei mm. Streng (1915, 296) ole halunnut yhdistää muinaisruotsin *sk*:llisiin muotoihin, vaan on pitänyt lainojen lähtökohtana suomenruotsin murteita. Niissä onkin paikoin (mm. Nauvossa, Paraisilla ja Kemiössä) säilynyt vanhempaa kantaa edustava *sk*:llinen ääntämys (Vendell 1890, 5; Hultman 1939, 249; Ahlbäck 1956, 8), esim. *skipar* [ski-], nr. *skeppare*.

Yleensä Turun murteen uudet *k*-lainat lienee yhdistettävä suomenruotsin murteiden originaaleihin ja *s*-lainat ruotsin yleiskielen tai murteiden originaaleihin:

skifäl, ši-	-->	kiffeli - siffeli
skifta		kihtaa+ - sihtaa+
skylt		kyltti - syltti

Vanhempaan ruotsin kielimuotoon pohjautuvana pitäisin kuitenkin lainasanaa *kerstukki*. Sillä ei ole *s*-alkuista varianttia ollenkaan ja sen lähtömuoto r. *skärduk* ei kuulu enää nykyruotsiin (ks. Glossarium). *Kerstu(u)-ki*-sanassa ilmenevä *s*:n siirto tavun loppuun (vrt. *kotskärryt* < r. *skott-kärra*; luku 3.2.2.4) liittää sanan muutoinkin vanhempaan kerrostumaan, mutta tekee toisaalta mahdottomaksi ajatuksen ruotsin <sk>:n grafemaattisesta vaikutuksesta.

Vain yhdessä Turun murteen lainassa on ruotsin <sj>:llä vaihteleva substituutio: r. *sjärp* [sä-] --> TM *särppi - sjärppi*. Tässäkin tapauksessa luonnollisin selitys *sj*:n säilymiseen on lainan murrelähtöisyys. *sj* on paikoin säilynyt suomenruotsin murteissa (ks. tästä Wessman 1939, 440; Wessén 1960, 45).

Nykyruotsin sibilanttiaffrikaatta *tš* perustuu muinaisruotsin *k*:hon, joka muuttui affrikaataksi etuvokaalin edellä jo ennen 1400-lukua (ks. tark. Streng 1915, 294; Hultman 1939, 248).[1] Turun murteen ruotsalaislainoissa affrikaattaa vastaa yleensä *k*:

kika	-->	kiik(k)aa+
kista		kistu
kök (srm. *k'ö:k*)		kyäkki
köksa		köksä
köra		kyärää+

Yleensä eri kielten lainasanastoissa lähtökielen affrikaatta korvautuu kahdella foneemilla (Koefoed 1969, 11). Yhdellä foneemilla substituoimista ei voi suomen osalta pitää epäodotuksenmukaisena, kun suomessa ei

---

1 Ks. sr. ja rr. *tš*:n kvalitatiivisista eroista esim. Leinonen etc. 1982, 174-175.

ole primaaristi konsonanttiyhtymäalkuisia sanoja. *k*:llisten lainojen alkuperä lienee kuitenkin suomenruotsin murteissa, joissa mm. Varsinais-Suomen länsiosissa on *k*:n säilyttäneitä alueita (Wessman 1938a, 12; Hultman 1939, 250). Korppoossa voi kuulla rinnakkain *k*:llisia ja affrikaatallisia muotoja, esim. [kisto] - [tjisto] (Fagerlund 1878, 131), samoin Nauvossa ja Paraisilla, esim. [känna] - [tjänna] (Hultman 1894, 75; 1939, 251). Myös Freudenthalilla (1870, 53) on esimerkkejä *k*:lla ääntyvistä sanoista (mm. *kina* ja *k'ö:k*). Strengin (1915, 294) mielestä eivät edes suomen yleiskielen vanhimmat lainat pohjaudu muinaisruotsiin (esim. *kirsperi, kistu* jne.), vaan suomenruotsin murteisiin. Vokalisminsa perusteella olisi kuitenkin TM *kirsperi* mahdollista yhdistää ruotsin vanhempaan kielimuotoon, vrt. nr. *körsbär*, mr. *kirsebær* (näin myös SKES:n mukaan) samoin kuin *kistu* < nr. *kista*, mr. obl. *kisto* (ks. SKES).

Ainoastaan parilla lainalla on ruotsin yleiskieliseen ääntymykseen perustuvat substituuttiäänteet *ts* ja *s*: r. *kika* --> TM *tsiikaa+ - siikaa+ - kiik(k)aa+*, r. *utkik* --> *uut≠siiki*. Substituuttien *ts* ja *s* vaihtelu perustunee siihen, että jo lähtökielessä suomenruotsissa on affrikaattamaisen ääntämyksen ohella tavallinen myös *t + š* -ääntämys (Bergroth 1917, 35; Leinonen etc. 1982, 174-175).[1]

3.2.2.2 Sanansisäiset ja -loppuiset yksinäiskonsonantit

Ruotsin kielen yksinäiskonsonanteista valtaosa on substituoitu sanansisäisissä asemissa samoin kuin sanan alussa. Poikkeavaa substituutiokehitystä on erityisesti klusiilien ja sibilanttien edustuksessa. Soinnillisten klusiilien lisäksi ovat kohdekielessä olleet tuntemattomia foneemit *š* ja *tš*, samoin alkuaan *f*. Se on omaksuttu lainasanoihin ja hyperkorrektina omaperäisiinkin sanoihin, joissa se esiintyy lyhyenä vain sanan alussa.

3.2.2.2.1 Ruotsin *k, p, t* ja *s*

Ruotsin kielen soinnittomat yksinäisobstruentit voivat edustua Turun murteen lainoissa geminaattoina tai yksinäiskonsonantteina, esim.

r. -C-		TM -CC-
rynka	-->	rynkky
spöke		spöökki
klompa		klomppaa+
möte		möötti
dansa		tanssaa+

1 Bergroth (1917, 35) on sr. normituksessaan erityisesti varoittanut esim. *kär, kjortel* -tyyppisten sanojen *t + š*:mäisestä ääntämyksestä.

	TM -C-
flaka	flaka
mr. skaat (nr. skate)	kaati
natu	natu
blisu	plisu (- plissu)

Substituution kahtalaisuutta on syytä tarkastella vanhempien suomen kielen lainasanojen valossa. Myös vanhoissa lainoissa on usein klusiiligeminaatta edustamassa lähtökielen yksinäisklusiilia (niin germaanisissa, balttilaisissa kuin slaavilaisissakin lainoissa). Germaanisissa lainoissa on yleensä geminaatta, esim. sm. *rutto* (< germ. **pruton*-), *kauppa* (germ. *kaup*-) jne. (ks. näistä enemmän Karsten 1915, 162; Collinder 1932, 115), mutta joissakin lainoissa on myös yksinäisklusiilisubstituutiota, esim. sm. *nauta* (germ. **naut*-; Collinder 1932, 114-115).[1] Balttilaislainojen geminaattaedustuksesta mainittakoon sm. *laukki* (< baltt.; vrt. liett. *laũkas*; Kalima 1936, 129) ja slaavilaislainoista *pirkka* (< ven. *birka*; Kalima 1952, 62). Klusiilien lisäksi voivat slaavilaisissa lainoissa geminoitua myös sibilantit, nuorehkoissa lainoissa satunnaisesti myös nasaalit ja likvidat, esim. sm. *pikommi*, *linni* (Plöger 1973, 281-282). Yksinäisklusiiliedustus on alkanut yleistyä vasta skandinaavisten lainojen mukana, erityisesti ensi tavun lyhyen ja pitkän vokaalin (harvoin diftongin) jälkeen, esim. sm. *katu* (< r. *gata*), *ruutu* (< r. *ruta*) jne. (Karsten 1915, 162-164; Kylstra 1961, 108).

L. Hakulinen (1979, 28) on selittänyt geminaattasubstituution siten, että suomalainen kuulee ruotsalaiset klusiilit geminaatoiksi, kun hän on tottunut suomalaisiin "pehmeihin" klusiileihin. Toisaalta sitten suomen fonetiikka on hänen mukaansa vaikuttanut suomenruotsiin siten, että r. *bita, köpa, vika* todella ääntyvät [biitta, viikka, tsööppa], samoin [tantten, danssa].[2] Hakulisen käsitys ruotsin ja suomen klusiilien kvalitatiivisten erojen vaikutuksesta substituutioon voi olla oikeakin (diakronisesti tarkastellen). Nykyään suomen ja suomenruotsin soinnittomat klusiilit ja niiden järjestelmät ovat lähes paralleelisia (Leinonen etc. 1982, 189; vrt. myös Bergroth 1917, 32-33).

---

1 Karsten on pitänyt (1915, 180) *nauta*-sanaa kgerm. **nauda*-asuun perustuvana. Hyvin varhaisissa germaanisissa lainoissa (vokaalikriteerin mukaan) sm. yksinäisklusiilit pohjautuvat Koivulehdon mukaan (1976, 279) germ. klusiileihin *k, p, t* < ieur. *g, b, d*, jolloin yksinäisklusiiliedustus on odotuksenmukaistakin. Vasta myöhemmin germ. klusiilit ääntyivät voimakkaammin (ks. Hofstra 1985, 150).

2 Geminaattasubstituutiota ovat tutkineet myös Collinder (1932, 91-92), Kylstra (1961, 107-113), T. Itkonen (1967, 257-263), Koivulehto (1976, 279), Fromm (1977, 141) ja L. Hakulinen (1979, 28). Ks. näistä myös Hofstra 1985, 148-.

T. Itkonen (1967) on esittänyt suomenruotsin geminaatioilmiön uudessa valossa ja on kritisoinut aiempia teorioita. Suomenruotsin konsonantinpidennys voi perustua hänen mielestään aksenttisuhteisiin (eikä suomen kieleen). Hänkään ei kuitenkaan halua kiistää, ettei suomen kielen vaikutus ole voinut edistää suomenruotsin konsonantinpidennyksen esiintymistä ja siten lisätä lainojen geminaattaedustusta (1967, 261). Tämä teoria on hänen mielestään mahdollinen vain Helsingin ja Turun ruotsin kielessä, tuskin kaikilla Suomen ruotsalaisseuduilla. Reuterin (1981, 8) mukaan on epävarmaa sekin, ovatko po. konsonantit ääntyneet Turussa pitkinä. Sellaiset ääntämykset kuin [vi:ssa] ja [frö:kken] ovat hyvin tyypillisiä Helsingissä. Ahlbäckin (1956, 42) mukaan Turun ruotsissa *k, p, t, s* ja joskus jopa *f* ääntyvät puolipitkinä, esim. sanoissa *båt(en), hus(et), chef(en)* jne. Hänen mukaansa tässä on jopa alueellista vaihtelua Turun eri osien kesken. Puolipitkinä, esim. [ho:p-par] 'hopar', on myös Bergroth (1922c, 51) pitänyt mainittuja sr. konsonantteja.

Turun murteen lainoissa geminaattasubstituutio on edelleenkin vallitseva nasaalien ja likvidoiden jälkeisissä asemissa, esim. *klenkka, pränkkä, pomppu, alventti, faartti, holtti, krontti, syltti, helssaa+, paakelssi, pylssy*. Yksinäisklusiilia on näissä asemissa vain poikkeuksellisesti, esim. *sleeparti, sirkeli - sirkkeli, pylsy - pylssy*. Samaten geminaattaedustus on vallitseva pitkän vokaalin jälkeen, kun originaalien klusiilit ovat sanansisäisiä, esim.

rökare	-->	röökkäri
datum		taattumi - taatumi
fläta		fleetta
knyte		knyytti
möte		möötti

Sibilanttien edustumisessa on jo runsaasti horjuntaa pitkän ja lyhyen konsonantin välillä sekä VV-jonon että likvidan tai nasaalin jälkeisissä asemissa:

bakelse	-->	paakelssi - paakelsi
glosa		kloosutta+
gläfso		kleuso - kleussu
husa		huussa
kråsa		kroosaa+
punsha		punssaa+ - punsaa+
pylssâ		pylssy - pylsy

Sama tilanne vallitsee muissakin lounaismurteissa. Sjöros (1917, 3) on maininnut saaneensa Ojansuulta suullisesti tiedon, etteivät lm. nuorten ruotsalaislainojen *s*:t geminoidu pitkän vokaalin jälkeen kuin poikkeustapauksissa. Sjöros (1917, 36) on kytkenyt tämänkin ilmiön muinaisruotsiin ja olettanut, että mr. sibilantit eivät ehkä geminoituneet pitkän vokaalin jälkeen, vaikka muut konsonantit pidentyivätkin.

Pitkien vokaalien ja diftongien jälkeen klusiilien substituutio on horjuvaa, mikäli kysymys on ruotsin sananloppuisista klusiileista. Tosin Turun murteessa on lievää yksinäisklusiilin suosimista verrattuna esim. lounaismurteisiin tai pohjalaismurteisiin, joissa on useammin geminaatta vastaavissa lainasanoissa (SMS):[1]

bleik	-->	pleiki
duk		tuuki
flat		flaati
grop		krooppi
klok		klooki
krut		kruuti
kvickrot		vikruuti - -tti
lök		lööki - löökki
släp		sleeppi
strejk		treikki

Yksinäisklusiiliedustus perustunee lähtökielen ominaisuuksiin. Yleensä suomenruotsin pitkän vokaalin jälkeistä loppukonsonantin pituutta pidetään lyhyempänä kuin lyhyen vokaalin jälkeistä (Bergroth 1922c, 53). Samoin erityisesti konsonanttiyhtymien jälkikomponentti on pitempi (Sjöros 1917, 36; ks. tark. luku 3.3.2). Turun murteen astevaihtelu on osaltaan voinut edistää myös geminaattoihin sopeuttamista ja aiheuttaa varianttien vaihtelua. Yksittäisten foneemisubstituutioiden ohella vaikuttavat aina yhtä aikaa pyrkimykset sopeuttaa sanahahmo kohdekieleen sopivaksi.

Yksinäisklusiiliedustusta on myös lainoissa, jotka pohjautuvat suomenruotsin murteiden ruotsin yleiskielestä poikkeaviin kvantiteettisuhteisiin. Näissä tapauksissa on jo originaaleissa rakenne (C)CV.CV,[2] eivätkä näiden originaalien sanansisäiset klusiilit pidenny puheessa (kuten r. yleiskielen sanansisäiset klusiilit), esim. srm. *vatupass* --> TM *vatupassi*, srm. *stroka* --> TM *troka*, srm. *skrapa* --> TM *krapaa+* jne. On hyvin mahdollista, että monet suomen vanhemmatkin yksinäisklusiilisubstituutiota edustavat CV.CV-tyyppiset ruotsalaislainat, joista mm. Karstenilla (1915, 163) on esimerkkejä, ovat samanlaista murteellista (tai muinaisruotsalaista) perua.

---

1 Vrt. esim. lm. *flaat(t)i* - TM *flaati*, lm. *klook(k)u* - TM *klooki*, lm. *taatti* - TM *taati*.

2 Vrt. esim. srm. *kloku*, nr. *klocka*, srm. *flaka*, nr. *flake* jne. (ks. esim. Thurman 1900, 23). Ks. myös tarkemmin luku 3.3 Kesto ja kvantiteetti.

3.2.2.2.2 Ruotsin *g, b, d*

Ruotsin sanansisäinen tai -loppuinen *d* on korvautunut (toisin kuin sanan alussa) normaalisti *r*:llä, esim.

bada	-->	paaraa+ - paataa+
bad		paari- - paati-
blad		plari
kommod		komuri - komuti
låda		loora
reidu (nr. reda)		reeru
skräda		kräärää+
städa		steeraa+

Muissakin suomen murteiden ruotsalaislainoissa (mm. Uudellamaalla) on vastaavaa kehitystä. T. Itkonen (1971, 142-144) on pitänyt tällaisia lainoja niin vanhoina, että niiden *r* (< r. *d*) perustuu aikaisempaan spiranttiin δ, joka on muuttunut *r*:ksi. Äännekehitys δ > *r* on esim. lounaismurteissa normaalisti *t*:n astevaihtelun heikkoon asteeseen liittyvä. Vielä 1800-luvun alussa δ:n alue ulottui melko laajalle alueelle Lounais-Suomessa (Rapola 1966, 92). On mahdollista, että joissakin selvästi nuorissa lainoissa, kuten esim. *steeraa+* tai *paaripunkka*, kysymys on myöhemmin tapahtuneesta analogisesta *d* > *r* -substituutiosta.

Lainasana *alventti* kuvastaa δ > *l* -kehitystä (*aδventti* > *alventti*). Ojansuun mukaan (1903, 70) δ*v* > *lv* -muutosryhmään kuuluvat sanat kuten lm. *mustahilvane* ja lainasanat *alventti* ja *alvokaatti* tulevat alkujaan Rauman seudulta. Kun myös suomenruotsin murteissa (varsinkin Paraisilla) voi ruotsin *d* edustua *l*:nä vastaavissa sanoissa, esim. srm. *alvänt*, nr. *advent* (ks. tästä tark. Thurman 1900, 40), voidaan olettaa tässä tapauksessa kysymyksen olevan suomen vaikutuksesta.

Vain muutamassa lainassa tai niiden varianteissa on ruotsin *d* korvautunut *t*:llä, esim. *fasati, ottonteeli, paataa+, teeterska*; näin on systemaattisesti myös *eeraa+* -loppuisten verbien kohdalla: *parateeraa+* (< r. *paradera*), *tuteraa+* (< r. *studera*). Ilmeisesti *t*:lliset asut ovat yleensä nuorempia (uudelleen)lainauksia spirantin häviämisen jälkeen, ja vaikuttaa siltä kuin ne olisivat murteenpuhujilla vähän hienompia variantteja (eli suoria *d*:n jatkajia) kuin *r*:lliset. Niiden käyttäjät pyrkivät matkimaan *d*:n säilyttäneitä variantteja, joita jotkut harvat (ilmeisesti myös ruotsia osanneet) ovat osanneet käyttää, esim. *kniidaa+, komudi, steedaa+, steederska.*

Turun ruotsiin on vur. kaudella omaksuttu läntisenä novaationa myös *d*:ttömiä (- ð) muotoja, esim. *ajö* (nr. *adjö*), *brö* (nr. *bröd*), *for* (nr. *foder*) jne. (ks. tästä Ahlbäck 1956, 38). *d*:ttömään originaaliin perustuva laina on TM *fuari - huari*, joka on tunnettu jo sm. vanhemmassa kirjakielessä (Streng 1915, 265).

Ruotsin sanansisäiset ja -loppuiset *g* ja *b* edustuvat yleensä vastaavina soinnittomina klusiileina kuten sanan alussakin, esim. *plyyki* (< r. *blyg*), *firapeli* (< r. *firabel*) jne. Vain TM *plääjää+* -verbi (< r. *pläga*) edustaa tästä poikkeavaa *g* > *j* -substituutiota. Joskus ilmenevä geminaattaedustus, esim. r. *tyg* > TM *tyyki - tyykki*, liittyy ilmeisesti astevaihteluun sopeuttamiseen, ks. myös luku 3.5.2.1. Vastaavanlaista geminaattasubstituutiota on tavattu muissakin suomen lainasanastoissa.[1]

3.2.2.2.3 Ruotsin *f*

Sanansisäisissä asemissa on ruotsin *f* säilynyt seuraavissa tapauksissa: r. *chaufför* > *säföri*, r. *trafik* > TM *trafikki*. Näiden *VfV*-lainojen mukana on murteeseen saatu uusi äännepiirre, sillä jo aiemmin murteeseen (lounaismurteisiin) omaksuttu *f* on ulottunut vain sananalkuisiin tapauksiin. Ruotsalaiset originaalitkin ovat lainaperäisiä. *f* > *h* -substituutiota tavataan sanansisäisissä asemissa vain konsonanttiyhtymissä (ks. näistä luku 3.2.2.5).

3.2.2.2.4 Ruotsin *š* ja *tš*

Ruotsin sanansisäinen *š* on korvautunut *s*:llä samoin kuin sananalkuinenkin, esim. r. *maskin* > TM *masina*[2], r. *pension* [paŋšu:n] > *panksuuni* (ks. myös luku 3.2.2.5). Sen sijaan ruotsin sanansisäinen affrikaatta on korvautunut yleensä kahdella foneemilla *t* + *s*, esim. r. *portion* > TM *portsuuni*, r. *station* (sr. [statšu:n], rr. [stašu:n]) > *tatsuuni*. Näistä on huomattava, että sr. *-tion*-loppuiset sanat ääntyvät yleensä *t* + *š*:llä (Bergroth 1917, 35), vrt. kuitenkin sr. *auktion* [auktšu:n], rr. [aukšu:n], srm. *akkš-* --> TM *auksuuni*.

3.2.2.3 Geminaatat

Ruotsin kielen geminaatat ovat yleensä säilyneet Turun murteen lainoissa vastaavina geminaattoina:

---

1 Mm. Plöger (1973, 273) on luetellut neljä tapausta, joissa venäjän *g* on korvattu *kk*:lla, esim. sm. *patukka* < ven. *batóg*. Myös Plöger on olettanut sarjan vaihtumisen syyksi astevaihteluun sopeuttamista.

2 Muutos r. *š* > *s* on tosin tässä tapauksessa epävarma, koska jo suomenruotsin murteissa on vastaavanlainen äänteenmuutos: srm. *masi:n* (ks. Thurman 1900, 104). Kysymys voi myös olla suomen aiheuttamasta interferenssistä Paraisten murteessa.

docka	-->	tokka
knäppe		kneppi
åttondel		ottonteeli
gummi		kummi
spänning		pänni
maffig		maffi
skorra		korraa+
skolla		kolla
jassa		jasso

Vain klusiilien edustumisessa on poikkeamia. Soinnittomista klusiileista *k*:n edustumisessa voi olla geminaattojen ja yksinäisklusiilien vaihtelua, esim. r. *backa* --> TM *pakka - paka* (ks. tästä tarkemmin luku 3.3). Kysymyksessä lienevät heikon asteen yleistymät.

Ruotsin soinnilliset klusiiligeminaatat substituoidaan lainoissa soinnittomina yksinäisklusiileina: r. *gg, bb, dd* --> TM *k, p, t*. Tällä tavoin mukautuneita lainoja ovat esim. *flaku, vaku, hopo, klopo, klupu, tröpö, suti*. Kyseinen substituutiomalli on vanhaa perua ja esiintyy kaikissa vanhemmissakin suomen ruotsalaisperäisissä lainoissa (Streng 1915, 302).

Joissakin lainoissa on tapahtunut siirtymistä soinnittomaan klusiiligeminaattasarjaan: r. *gg, bb, dd* --> TM *kk, pp, tt*. Tällaisia ovat esim. *förlekkari, appora, klappi* : *klapin, klitti, suttaa+* : *sutata*. Vastaavanlaisesta kehityksestä on esimerkkejä jo germaanisistakin lainoista, esim. sm. *kotti* (ks. tästä Koivulehto 1973, 6)[1], *luppo, nuppo* (Saxén 1899, 63-64).

Ruotsin *ŋŋ* ei ole yleensä säilynyt, vaan on muuttunut Turun murteen mukaisesti *ŋk*:ksi (Turun murteessa ei yleensä esiinny *ŋŋ*:ää): r. *fingerborg* --> TM *fiŋkerpori*, r. *langett* --> *laŋketti - laŋŋetti*. *Laŋŋetti*-tyyppiset variantit ovat harvinaisia. Mainittuun substituutioon on voinut vaikuttaa se, että suomenruotsin murteissakin (mm. paikoin Varsinais-Suomessa) on säilynyt vanhempi *ng*:llinen ääntämys, esim. [riŋg] 'ring' (Hultman 1894, 16, 50-51). Lainoihin näin muodostunut *ŋk* on muutamassa lainassa analogisesti rinnastunut lainojen *nt*:hen (< r. *nd*),[2] ja samoin kuin *nt* --> *ntt*, esim. *ranti* --> *rantti* (< r. *rand*), niin analogisesti myös *ŋk* --> *ŋkk*, esim. r. *kränga* --> TM *kräŋkkistele+*, r. *pränga* --> *präŋkkää+*.

Suomenruotsin murteissa on säilyneenä muitakin muinaisruotsiin perustuvia konsonanttiyhtymiä (kun nykyruotsissa on geminaatta), esim. *ha:ld*, nr. *hålla*, *muld*, nr. *mull* (Wessén 1960, 45; Freudenthal 1870, 65), *damb*,

---

1 Samanlaisesta sarjan vaihtamisesta on esimerkkejä myös sm. venäläisperäisissä lainoissa; ks. Plöger 1973, 273.

2 Ks. tarkemmin sanansisäisten konsonanttiyhtymien edustumisesta luku 3.2.2.5.

nr. *damm* (Thurman 1929, 16). Em. konsonanttiyhtymien käytöstä on esimerkkejä Turun ruotsissa vielä 1400-luvun asiakirjoissa, esim. *(be)holda* (1432); tosin jo tähän aikaan on Ahlbäckin (1956, 21) mukaan *(be)holla* (1458) -tyyppistä geminaatallista varianttia pidetty hienompana läntisenä novaationa. Ainakin Turun murteen *holtti* ja *tamppa* rinnastuvat tällaisiin vanhemman Turun ruotsin tai srm. originaaleihin.

3.2.2.4 Sananalkuiset konsonanttiyhtymät

Ruotsin yleiskielessä on yhteensä 31 sananalkuista konsonanttiyhtymää.[1] Niiden frekvensseissä on suuria eroja: jotkut ovat harvinaisia ja lähinnä vain lainasanoissa tavattavia. Tavallisimpia ovat *s*-alkuiset *sk, st* ja *sv*. Muiden *s*-alkuisten frekvenssi on hyvin alhainen (Elert 1970, 100). Muista konsonanttiyhtymistä ovat tavallisimpia ne, joissa jälkimmäisenä on likvida: *br, pr, kr, fr, tr, gr, bl, pl, kl, fl*. Huomattavasti harvinaisempia ovat sekvenssit, joissa on jälkiosana nasaali tai *j* (*sn*-jonoa lukuun ottamatta). Sen sijaan *v*:lliset *tv* ja *kv* ovat lähes yhtä yleisiä kuin likvidan *l* sisältävät yhtymät. Ruotsin kolmella konsonantilla alkavissa sekvensseissä on aina ensimmäisenä foneemina *s*: *spj, str, skr, skv* (Elert 1970, 98). Näistä yleisimpia ovat konsonanttijonot, joissa on viimeisenä *r*.

Suomen kielessä ei ole alun perin ollut konsonanttiyhtymiä sanan tai tavun alussa. Nykykielessä ovat kuitenkin vakiintuneita *kl, kr, pl, pr, tr*, jotka koostuvat klusiilista ja likvidasta. Vaikka ne ovat lainaperäisiä, tavataan niitä nykyään myös omaperäisissä ekspressiivisanoissa (Karlsson 1983, 105-106). Muut CC-yhtymät ovat selvemmin vierasperäisiä.

Turun murteen omaperäisissä sanoissa, lähinnä ekspressiivisissä, tavataan yhteensä kuusi erilaista kahden konsonantin sekvenssiä: *kr, kl, tr, pr, pl, fl*. Nämä tunnetaan muissakin lounaismurteissa (Ojansuu 1901, 18). Kaksikonsonanttisuus on levinnyt mahdollisesti jo 1200-luvulta lähtien ruotsin kielestä lounaismurteisiin (Streng 1915, 296-297). Rapolan (1966, 21-22) mukaan ilmiö juontaa juurensa vain 1400-luvulle, eikä se silloinkaan ollut vielä pitkään aikaan tavallinen. Myös Ruoppila (1943, 111) on sivunnut tätä kysymystä ja pitänyt epätodennäköisenä ainakaan *sk-* ja *st*-konsonanttiyhtymien kuulumista lounaismurteisiin 1500-luvulla. Rapolan arvio sananalkuisten konsonanttiyhtymien iästä lienee oikea, koska vanhasta kirjakielestä löytyy vielä runsaasti yksikonsonanttisia muotoja (Streng 1915, 297). Myös Turusta 1700-luvulta peräisin olevan Alexander Hacksin "Eskola gubbens wisor" -kokoelman (1865) sanoissa on

---

1 Ks. tarkemmin ruotsin sananalkuisista konsonanttiyhtymistä ja niiden kombinaatioista Sigurd 1965, 36-54; Elert 1970, 91-92; Karlsson 1977a, 97). Keskeisiä ruotsin vanhan sanaston sananalkuisia konsonanttiyhtymiä ovat *sn, kr* ja *bl* (Elert 1970, 89).

kaksikonsonanttisuus tuntematonta, esim. *Tan* 'stan', *Tåckholm* 'Stockholm' jne. (mts. 3-5). Tosin näissä runoissa on voitu tahallisestikin korostaa suomenkielisille tyypillistä ääntämystä humoristisen leiman luomiseksi (vrt. luku 1.4).

Muissakin länsimurteissa kaksikonsonanttisuus tunnetaan lainasanoissa ja omaperäisissä onomatopoeettisissa sanoissa. Affektisyyt ovat Ravilan (1952, 270-271) mielestä auttaneet kaksikonsonanttisuuden leviämistä. Tämä pitää varmasti paikkansa. Turun murteen lainoistakin päätellen kaksikonsonanttisuus on ollut selvä lainausta edistävä, foneettisesti motivoiva tekijä, sillä alun perin oudolla äänneyhdistelmällä on voitu ilmentää voimakkaitakin tunnelatauksia. (Ks. luku 5.3.1.)

Ruotsalaisten lainasanojen mukana on Turun murteeseen omaksuttu joukko uusiakin konsonanttiyhtymiä ennen mainittujen muissakin lounaismurteissa tunnettujen (*kr, kl, tr, pr, pl, fl* -jonojen) lisäksi. Uudet konsonanttiyhtymät ovat kuitenkin selvästi harvinaisempia kuin em. vanhemmat lukuun ottamatta *f*-alkuisia yhtymiä *fl, fr* ja yhtymää *kn*.[1] Kaikkiaan Turun murteen ruotsalaisissa lainasanoissa on 16 sananalkuista kahden konsonantin jonoa.[2] Alla olevassa luettelossa on esimerkkejä kustakin tapauksesta. Esimerkit noudattavat yleisyysjärjestystä:

r.		TM	
gr, kr	-->	kr	krantti, krallu
br, pr		pr	prantti, prällää+
dr, tr		tr	triivi, trasu
gl, kl		kl	kleuso, klippari
gn, kn		kn	kniiraa+, knoppaa+
bl, pl		pl	pläsi, plättää+
fl		fl - l	fliisu, (f)leetta
fr		fr	frekki, freistaa+
sk		sk - k	(s)koijjaa+, (s)karvi
st		st - t	(s)temppeli, (s)toppi
sp		sp - p	spotloota, (s)pöökkää+
sl		sl - l	(s)liipattu, slöijja
sn		sn - n	snöörää+, (s)nuua
sm		sm	smiikkaa+, smöörpulla
sv		sv - v	svookeri, varvi
bj		pj - pV	pjuudaa+, piuraa+

1 Virtarannan (1971, 899) mukaan esim. amerikansuomen engl. lainoissa on vähemmän *fl-*, *fr-*, *kn*-alkuisia konsonanttiyhtymiä kuin muita klusiilialkuisia CC-sekvenssejä.

2 Lukumäärä on 17, jos *sj* lasketaan mukaan. Siitä on vain yksi esimerkki. Ks. luku 3.2.2.1.3 ruotsin *ś*.

Nuorien ruotsalaisten lainojen mukana omaksutuista *s*-alkuisista konsonanttiyhtymistä ovat vakiintuneimpia *sk* ja *st*; tosin niidenkin rinnalla on aina myös *s*:ttömät variantit: r. *skarva* --> TM *skarvaa+ - karvaa+*, r. *spårvagn* --> *spoorvaunu - poorvaunu*, r. *städa* --> *steeraa+ - teeraa+*, r. *stövare* --> *stöövari - töövari*. Sitä vastoin *sv*-yhtymä (joka ruotsissa on kolmanneksi tavallisin) on jo lainoissa harvinainen. Useimmissa lainoissa on vaihtelemattomat *v*-alkuiset asut, esim. r. *svamp* --> TM *vamppu*, r. *svänga* --> *venkkaa+*. Vain lainoissa *svenskaa+, svenska(taala), svenski, svookeri* ja *svookerska* on säilynyt vaihtelemattomana *sv*. *Svenskaa+* -verbin *fenskaa+* -variantti on tulkittava lähinnä hyperkorrektiksi, ja sen *v* > *f* -kehitys korvaa ilmeisesti CC-jonon puuttumisen (ks. myös sanasto: svookeri). Vastaavasti lainoissa *smiikkaa+* (< r. *smita*) ja *smöörpulla* (< r. *smörbulle*) on säilynyt vaihtelematon *sm*, mikä viittaa lainojen erittäin nuoreen ikään.

Ruotsin *sC*-sekvenssin *s* voi siirtyä myös tavun loppuun:

skottkärra	-->	kotskärryt
skärduk		kerstu(u)ki - kerstukki[1]
spottlåda		potsloota

Tällainen metateesisubstituutio, jossa hankala konsonanttiyhtymä hajotetaan, helpottaa ääntämistä. TM *kotskärryt*-lainasta on huomattava, että se on sekamuodoste, joka on kehittynyt r. *skottkärra*-sanan mallin mukaan siten, että jälkiosa on jo aiemmin lainatun *kärryt* (jo Agr.) -sanan asuinen: < r. *skott-* + sm. *kärryt*. Ilmeisesti metateesisubstituutio on ollut aikaisemmin huomattavasti tavallisempi: siitä on useita esimerkkejä skandinaavisista ja germaanisista lainoista, ei tosin *sC*-jonosta, esim. sm. *perstaantua* (sana on käytössä myös Turun murteessa) < r. **brestna*, srm. *brässta* 'hapantua' (Karsten 1943, 379), *kursata* < r. *krusa, kulppo* < *klubba* (vrt. Turun murteen säilynyt *kl*: *klupu*) (ks. enemmän Airila 1946, 61; Koivulehto 1979, 279). Tämän subsituutiotavan pohjalta (kääntäen) selittyy hyperkorrekti Turun murt. laina *trollaa+* < srm. *tårla*, jossa r. tavunloppuinen konsonantti on hypännyt konsonanttiyhtymään.

Ruotsin sananalkuiset CC-jonot, jotka päättyvät *v*:hen tai *j*:hin, ovat harvoin säilyneet: *sv* viidessä lainassa, *pj* kahdessa (nim.

---

1 Ks. r. vanhemman kielimuodon ja murt. säilyneestä *sk*:sta luku 3.2.2.1.3. Karstenin (1943, 194) selitys, jonka mukaan *kerstukin s* ehkä juontuisi r. *skärstycke*-sanasta, ei liene mahdoton. Muiden sanojen mallin mukaan kehittynyt lohkosyntyinen *s* on varsin tavallinen, vrt. esim. TM *mankelstuuki* (< r. *mangelduk*; mallina TM *halstuuki*). Aina ei lainalle ole osoitettavissa mitään tiettyä mallisanaakaan, vaan kyseessä on vieraisiin sanoihin mielletyn äännepiirteen lisäämisestä kuten esim. TM *koolstormi* (< r. *kåldålma*) ja sav.m. *platsformu* (< r. *plattform*) -lainoissa.

harvinaisempana varianttina lainoissa *pjuudaa+ - piuraa+* ja *pjuudninki - piurinki*).[1] Yleensä ruotsin puolivokaalit *v* ja *j* ovat vokaaliutuneet Turun murteen lainasanoissa kuten suomen vanhemmissakin ruotsalaisperäisissä lainoissa. Tämän mukauttamistavan syynä on luultavimmin se, että suomessa on muutoinkin diftongeja. Esim.

r. CC-		TM CV- (*ie* > *ia, iä*)
bjur	-->	piura
fjäska		fiaskaa+
fjädra		fiatraa+
fjärndel		fiänteli
tjänst		tiänsti

Vokaaliutumistendenssiä on voinut vahvistaa myös ruotsin puolivokaalien kvaliteetti, joka on usein vokaalisempi kuin suomen vastaavien puolivokaalien.[2] Tätä olettamusta on mm. Streng (1915, 298) pitänyt hyvin "houkuttelevana" suomen vanhempien ruotsalaislainojen (esim. *hiulu, sielu*) vokaaliutumisessa. Hänen mukaansa suomenruotsin murteiden *j* on paikoin ilman spiranttista sävyä. Nykyruotsin *hj-* ja *hv*-yhtymien alkukomponentti <h> on katsottava vain grafeemiseksi (ks. näistä luku 3.2.2.1).

Suomenruotsin murteiden konsonanttiyhtymissä voi olla eroa verrattuna nykyruotsiin. Esim. *vr* > *br* -muutos on tavallinen sr. murteissa (ks. Solstrand 1924, 8; E. Hummelstedt 1938, 244) ja se heijastuu luonnollisesti moniin lainoihin:

bräka (nr. vräka)	-->	präkää+
bränga (nr. vränga)		pränkkää+

Sen sijaan useissa lainoissa tavattavat *sl* > *fl-* ja *pl* > *fl* -muutokset on luokiteltava hyperkorrektin kehityksen ja *f*:n fonostilistisen käytön lukuun, esim. TM *plompuukki - flompuukki* (< r. *plånbok*), *plottaa+ - flottaa+* (< r. *plotta*), *plaskaa+ - flaskaa+* (< r. *blaska*), *slöijja - flöijja* (< r. *slöja*), *flinttaa+* (< r. *slinta*). Karstenilla (1943, 87-88) on lukuisia esimerkkejä aivan samanlaisista muutoksista pohjalaismurteista, esim. *flaisku-* (< r. *slaisk*) ja *flantuuttaa* (< r. *slamta*). Freudenthalilla (1878, 82, 134-135) on 1800-luvulta mielenkiintoisia havaintoja (11 esimerkkiä: Ho, Ko, Nä) *sl*-yhtymän ääntymisestä *pl*:nä, esim. srm. *plippo* 'hiomakivi', vrt. r. *slipa*. Freudenthal sanoo *p*:n ääntyvän toisinaan eräänlaisena sibilantin ja soinnittoman dentaalispirantin väliäänteenä (mts. 82), toisinaan

---

1 Yhdellä lainalla on *sj*:llinen variantti: *särppi - sjärppi* (< r. *sjärp*). Sen kehitys on kuvattu tarkemmin luvussa 3.2.2.1.3.

2 Elertin (1970, 79) mielestä joitakin ruotsin puolivokaalien esiintymiä voi pitää vokaalien konsonanttisina allofoneina.

konsonanttijono kuulostaa *hsl*:ltä (mts. 129). Ei liene mahdotonta sekään, että suomenkielinen on tällaisissa tapauksissa korvannut *h*:n *f*:llä.

Ruotsin sananalkuisista kolmen konsonantin jonoista on lainasanoissa säilynyt vain neljä tavallisinta: jonot, joiden alussa on *s* ja lopussa likvida (*r*, *l*). Ne ovat ilmeisesti myös kaikkein helppoääntöisimpiä. Ne eivät ole vakiintuneet Turun murteeseenkaan täydellisesti, vaan rinnakkain kuulee lähes yhtä usein kaksikonsonanttisia *s*:ttömiä variantteja,[1] esim.

vrt.	r.		TM
	str	-->	str - tr
			stryykkää+ - tryykkää+
			striittaa+ - triittaa+
			streikki - treikki
	spr		spr - pr
			spruuttaa+ - pruuttaa+
			spriittaa+ - priittaa+
	spl		spl - pl
			splissaa+ - plissaa+
	skr		skr - kr
			skrolla - krolla
			skriini - kriini

3.2.2.5 Sanansisäiset ja -loppuiset konsonanttiyhtymät

Sanansisäisten konsonanttiyhtymien määrä on ruotsin kielessä suuri. Sanan vartalossa voi esiintyä kahden ja kolmen konsonantin jonoja; useampimorfeemisessa sanassa voi olla neljänkin konsonantin jonoja. Sanan ja tavun lopussa mahdollisia CC-sekvenssejä on 66 ja CCC-sekvenssejä 16 (Elert 1970, 99-100).

Kahden konsonantin jonot 1. ja 2. tavun rajalla ovat tavallisia myös Turun murteessa. Niillä on kuitenkin enemmän fonotaktisia rajoituksia kuin ruotsin kielessä: esim. klusiili ei yhdisty nasaaliin (*pm*, *pn*, *tm*, *tn*, *km*, *kn* ovat mahdottomia), labiaalinen klusiili ei yhdisty ei-labiaaliseen klusiiliin eikä ei-labiaalinen labiaaliseen (mahdottomia ovat *pk*, *pt*, *tp*,

---

1 Muissa lounaismurteissakin tavataan säilynyttä r. kolmen konsonantin yhtymää vain Rauman ja Perniön seudulla (ks. tark. Grönholm 1974, 35).

kp) jne. (ks. näistä rajoituksista tarkemmin Karlsson 1983, 119; Suomi 1985, 340-346).

Turun murteen omaperäisten sanojen sanansisäisten CCC-sekvenssien rakenne on sama kuin suomen kielessä yleensäkin: resonanttikonsonantti + obstruentti + obstruentti (ks. tark. Karlsson 1983, 108-109), esim. *palkka, tulppa, kurssi, vilske, rempseä* (ks. myös L. Hakulinen 1979, 23). Lounaismurteiden geminaatio on lisännyt suuresti tällaisten sekvenssien määrää Turun murteessa, esim. *parkku* < *parkua, tarkenttu* < *tarkentua, varssi* < *varsiin* jne. Sananloppuisia kahden tai kolmen konsonantin jonoja ei tavata Turun murteessa ollenkaan nominien perusmuodoissa, mutta muissa asemissa (ja sanaluokissa) kylläkin, esim. *karult* 'kadulta', *kulmast* 'kulmasta'; *tuleks* 'tuletko sinä', *kiärs* 'kiersi' jne.[1]

Ruotsin kahden konsonantin jonot ovat säilyneet lainoissa muutoksitta, mikäli yhtymä on ollut tuttu ennestään, esim. *fasteri, karvi, kornutti, mistaa+, seekrää+* jne. (ks. kuitenkin soinnittomien ruotsin klusiilien geminoitumisesta luku 3.2.2.2.1). Soinnilliset klusiilit on luonnollisesti korvattu näissäkin tapauksissa useimmiten soinnittomilla:

dubbla	-->	tuplat
gardin		karti(i)nit - (harv.) gardinit
smuggla		smuklaa+
vädra		veetraa+ - (harv.) veedraa+

Ruotsin sananloppuisten sekvenssien soinnillinen klusiili *d* on voitu korvata myös soinnittomalla geminaatalla, ilmeisesti kvantitatiiviseen astevaihteluun sopeuttamiseksi, esim. r. *grund* --> TM *krunti - kruntti*, r. *kallbrand* --> *kalprantti*, r. *rand* --> *ranti - rantti*, r. *sprund* --> *pruntti*.

Geminaattasubstituutio on tavallinen muissakin suomen ja sen murteiden ruotsalaislainoissa, esim. *huntti* 'koira' (< r. *hund*) ja *vintti* (< r. *vind*; ks. Collinder 1932, 123-129). Joissakin tapauksissa lainat voidaan rinnastaa *-t*-loppuiseen lähtömuotoon, esim. *vintta*, vrt. r. *vind, vint* tai *väärtti*, vrt. r. *värd, värt*. Myös Turun ruotsiin läntisenä novaationa omaksutut *nn*-jonot (< r. *nd*) näkyvät parissa lainassa: TM *sänninki* < rr. - Turun r. *sänning* (nr. *sändning*), TM *planninki - plantinki* < rr. - Turun r. *blanning* (nr. *blandning*).[2]

Lainoissa on lisäksi säilynyt sellaisia ruotsin konsonanttiyhtymiä, jotka murteen omat konsonanttiyhtymien yhdistettävyyssäännöt ovat kieltäneet: omaperäisissä sm. sanoissa klusiili ei yhdisty nasaaliin (Suomi 1985,

---

1 Ks. Turun murteen loppuheiton edellytyksistä enemmän Salomaa 1979, 261.

2 Ks. rr. *nd* > *nn* -muutoksesta esim. Bergroth 1922b, 98.

340), likvida ei yhdisty eri likvidaan (Suomi 1985, 341), puolivokaali ei voi yhdistyä konsonanttiin (Karlsson 1983, 119) ja nasaali ei yleensä yhdisty suomessa eripaikkaiseen klusiiliin (Suomi 1985, 341) jne.:

r.		TM	
räkna	-->	kn	räknää+
bottna		tn	potnaa+
tallrik		lr	talrikki
stuvning		vn	stuuvninki - tuuninki
hövla		vl	höövlää+
komde:ra		mt	komteeraa+

Sen sijaan *sn*, joka on harvinainen sm. yleiskielessä (Karlsson 1983, 119), on kuulunut vanhaan Turun murteeseen, esim. *pesny* 'pessyt'.[1] *sn* esiintyy TM lainassa *pasninki* < r. *pasning*. Alkujaan outoja ovat olleet myös kaikki *f*:n sisältävät yhtymät, joita on muutamassa lainassa:

bottfor	-->	potforit
kamkofta		kamkofta
knafft		knafti
kräfta		krefta
trumfa		trumffaa+[2]

Knafti pohjautuu suomenruotsin murteisiin, joissa voi olla eroja sanansisäisten konsonanttiyhtymien edustuksessa verrattuna ruotsin yleiskieleen. Mm. nykyruotsin (tai muinaisruotsin) *pt* edustuu murteissa *ft*:nä, esim. *knafft*, nr. *knapt* (Freudenthal 1878, 89; Hultman 1894, 11; Thurman 1929, 22). Myös vanhemman Turun ruotsin asiakirjoissa on jo 1500-luvulta *ft*-muotoja, esim. *köfftes* (1588) 'köptes' (Ahlbäck 1956, 24).

f > *h* -substituutio on harvinainen: kuitenkin *ehterräätti - efterräätti* (< r. *efterrätt*) ja *kihtaa+* (< r. *skifta*). Muissa lounaismurteissakin tämä substituutio liittyy vain *ft* > *ht* -tapauksiin, esim. lm. *knahti* (< srm. *knaft*; ks. Grönholm 1974, 160). Tämän substituution pohjalta ovat (kääntäen) syntyneet hyperkorrektit *ht* > *ft* -tapaukset, esim. TM *knifti* < *knihti* < r. *knekt* jne.; vastaavia on myös lounaismurteissa, esim. *kliftuna*, vrt. Turun murteen *klihtuna* (< r. *liktorn*).

Turun murteen vanhoissa sanoissa *ŋ* esiintyy vain *k*:n edellä, joten ruotsin muunlaiset *ŋ*:lla alkavat yhtymät ovat olleet kohdekielessä yhdistämisrajoitusten alaisia. Yleensä tällaiset ruotsin *ŋC*-yhtymät noudattavat substituutiomallia *ŋC* --> *ŋkC*, jolloin konsonantin lisäyksellä on ensi

---

1 Ks. *sn*:stä sm. murteissa tark. Rapola 1966, 239.

2 *f*:n geminoituminen on tässä yhteydessä identtistä ruotsin soinnittomien klusiilien ja *s*:n geminoitumisen kanssa.

tavun loppuun muodostunut muissakin sanoissa tunnettu yhtymä. Se on helpottanut ääntämistä (vaikka onkin lisännyt äänielinten työtä):[1]

bonjour [boŋšu:r]	-->	poŋksu - poŋsuni
hongla		hoŋklaa+ - hoŋlaa+
pension [paŋšu:n]		paŋksuuni
slingra		sliŋkraa+ - sliŋraa+

Hoŋlaa+ -tyyppiset lähtökielen oudon yhtymän säilyttäneet variantit eivät ole kuitenkaan kovin harvinaisia nykypäivän murteessa (n. 70-vuotiailla), vaikkakin iältään nuoria.

Samankaltainen substituutio, jossa outo yhtymä korvataan ennestään tutulla konsonantin lisäyksen avulla, koskee ruotsin yhtymiä *mr*, *ml* ja *ms*.

bums	-->	pumpsit - pumsit
kamrat		kampraati - kamraati
samla		samplaa+ - samlaa+
timra		timpraa+ - timraa+

Lainoissa väliäänteenä ilmenevä *p* pohjautuu joissakin tapauksissa jo suomenruotsin murteiden muotoihin. Niissä tavataan säilynyttä *b*:tä ja *d*:tä, vrt. esim. srm. *heldre* 'hellre' (< mr. *hældre*; Hellq.; Thurman 1929), srm. *sammblas* (< mr. *sambla*) 'samla', *timbra* (< mr. *timbra*) 'timra' (Freudenthal 1870, 66) jne. Srm. (Pa, Na), *kambra:t* 'kamrat' -asun *b* on epenteettinen lisä (vrt. rvk. *camerad* < as. *kamerad*). Kun kaikissa tapauksissa CCC-sekvenssien rinnalla on myös säilyneitä ruotsin yleiskieleen pohjaavia CC-sekvenssejä (*samlaa+*, *timraa+*), ovat *mpr-*, *mpl-* ja *mps*-yhtymät voineet kehittyä myös omalla pohjalla. Omaperäisissäkin sanoissa (mm.) *mps*-jono on fonostilistinen keino vahvistaa sanan ekspressiivistä funktiota (esim. *lampsia*, *rempsahtaa*; Karlsson 1983, 110-111).[2]

Myös *n* on tavallinen lainojen loisäänteenä, esim. TM *fiantraa+* < r. *fjädra*, srm. *fjättra*; lohkosyntyistä *n*:ää on verbilainoissa erityisesti *-teeraa*-jakson edellä, esim. TM *fikunteeraa+* (< r. *figurera*), *merinteeraa+* (< r. *meditera*) ja *visinteeraa+* (< r. *visitera*), vrt. srm. (Ki, Fb, Pa)

---

1 K. Wiik (1975, 41) on huomauttanut siitä, että traditionaalisesti on kiinnitetty päähuomio äänielinten kuluttamaan energiaan äänteenmuutoksia selitettäessä. Nykyään pidetään tärkeämpänä aivojen käyttämää energiaa ja sen säästöä, kun pyritään helpompaan artikulaatioon.

2 Vastaavanlaisia lisä-äänteitä on myös virossa, sekä omaperäisissä että lainasanoissa, esim. *kaendla* 'kainalon', *kambri*, *kamri* 'kamarin' jne. (Airila 1946, 32).

visnde:ra. Koska samanlaista kehitystä on muissakin sm. murteiden ruotsalaislainoissa, esim. *tispunteerata - pispunteerata* (< r. *disputera*; Takala 1986, 225), on srm. *n*:llinen *visnde:ra* todennäköisesti suomen vaikutuksesta kehittynyt.[1]

Yleensä ruotsin *mk*-, *mt*- ja *mf*-yhtymät ovat mukautuneet lainoissa *n*- tai *ŋ*-alkuisiksi[2]; r. *jämka*, srm. *jänkk*, *jenkk* --> *jenkkaa+*, *jänkkää+*, r. *skamfila* --> *kanffiilaa+*, mutta pari säilymäedustustakin on: *kamffiilaa+* ja *kamfertti - kamfärtti* 'kanfertti' < r. *kamfert*. On todennäköistä, että *jenkkaa+ - jänkkää+* -lainat liittyvät vastaaviin suomenruotsin murteiden *nk*:llisiin lähtömuotoihin (ks. srm. *mk* > *nk*- ja *mt* > *nt* -muutoksista Thurman 1929, 88; Freudenthal 1870, 67).

Ruotsin *kt* edustuu Turun murteen ruotsalaisperäisissä lainoissa *ht*:nä, mikä substituutiomalli on vallinnut kaikissa vanhemmissakin ruotsalaislainoissa (Streng 1915, 300-301).[3] Näin mukautettuja ovat esim. lainat *flehti, knihti, nyhteri, rihtaa+, vähtää+* : *(vährätä)*. Ainoastaan *fuhtaa+* -verbistä (< r. *fukta*) voi kuulla harvinaisempana myös *fuktaa+* -variantin, ja Turun murteen (ja lm.) mukaisesti on *flytti*-lainassa mahdollisesti *ht* > *tt* -muutos: r. *flykt* --> TM **flykti* > **flyhti* > *flytti*.[4] *-tt-* voi olla myös analogista kehitystä *flyttää+* -verbistä (< r. *flykta*; ks. tark. sanasto).

Ruotsin konsonanttiyhtymä on voitu sopeuttaa myös lisäämällä sen väliin vokaali, esim.

r. CC		TM CVC
grädds-	-->	kretasnekka
gungstol		kunkkastuali
hamn		hamina
kräkla		krekkala
räckla		krekkaloitte+
skraplus		krapelus

---

1 K. Wiik on olettanut (suullinen tieto 1988), että sm. m. *-nteeraa*-loppuisten verbien *n* on lohkosyntyinen ja kehittynyt joidenkin tavallisten *-nteeraa*-loppuisten verbien (esim. *funteeraa+*) mallin mukaan.

2 Suomessa nasaali ei yhdisty eripaikkaiseen konsonanttiin; esim. *mk*:ta ei esiinny (Suomi 1985, 345).

3 Suomen kielessä muutos *kt* > *ht* on vanha (ks. tark. Posti 1953, 32-33). Näin ollen ei ole oletettava, että nuoriinkaan lainoihin olisi vaikuttanut paikoin Varsinais-Suomen ruotsin murteissakin tavattava nuori *kt* > *ht* -äännekehitys. Ks. siitä Hultman 1939, 242.

4 Ks. lm. *ht* > *tt* -muutoksesta Rapola 1966, 246.

Tämä substituutiomalli jatkaa vanhaa perinnettä: muissa sm. murteissa ja vanhemmissa lainasanoissa se on ollut huomattavasti yleisempi, esim. sm. *saapukka* (< ven. *šapka*; Kalima 1952, 38, 61). Myös Thomsenilla (1889, 69) on useita esimerkkejä tällaisesta substituoinnista.[1]

Monissa tapauksissa laina, johon näyttää lisätyn välivokaali, perustuu sellaisenaan suomenruotsin murteiden vastaavanlaiseen välivokaaliseen asuun (kun r. yleiskielessä on konsonanttiyhtymä), esim. srm. *ha:vär* --> TM *haaversoppa* (vrt. r. *havre*), srm. *ka:väl* --> *kaaveli* (vrt. r. *kavle*), srm. *krongäl-* --> *kronkeli* (r. *kronglig*) jne. (ks. näistä murremuodoista ja niiden alkuperästä enemmän Wessman 1951, 547 - 549).

Lähtökielen kolmen tai neljän konsonantin sekvenssejä on lainoissa vähän: vain n. kolmessakymmenessä on -CCC-jono ja yhdessä -CCCC-jono. Säilyneiden konsonanttiyhtymien yhteisenä piirteenä on, että ne alkavat (yhtä lukuunottamatta) nasaalilla tai likvidalla ja myös päättyvät näihin konsonantteihin. Ilmeisesti ne ovat olleet melko helppoääntöisiä ja omaksuttavissa, kun omaperäisissä sanoissakin on -CCC-sekvenssien alussa nasaali tai likvida (esim. *kalske, pirske, vilske* jne.).[2] Useissa tapauksissa kyseisillä lainoilla on myös CCC --> CC -muutoksen läpikäyneitä variantteja, esim. *entraa+ - enraa+, kurklaa+ - kurlaa+, plektra - pletra, portretti - potretti, promsninki, sirklaa+, vantraa+ - vanraa+* ja (-CCCC-) *mönsträä+ - mynsträä+*. Lähtökielen yhdyssanoihin perustuvissa lainoissa voi ilmetä muunkintyyppisiä konsonanttijonoja: esim. TM *juŋfru* - (myös) *jumpru* < r. *jungfru*, *metfursti - methusti* < srm. *me:dfurst*.

3.3 Kesto ja kvantiteetti

3.3.1 Ruotsin ja Turun murteen kesto ja kvantiteetti

Kesto ja kvantiteetti on tapana erottaa toisistaan. Kesto tarkoittaa äänteen mitattavissa olevaa objektiivista ääntöaikaa, kvantiteetti puolestaan kielenpuhujan tunnistamaa fonologista pituutta ja siinä vallitsevaa kahden kestoasteen, lyhyen ja pitkän, oppositiota (Lehtonen 1969, 363; Karlsson 1983, 70).

Ruotsin kielessä vallitsee korrelaatio, jossa pitkää vokaalia seuraa lyhyt konsonantti ja lyhyttä vokaalia seuraa pitkä konsonantti, esim. *väg* [ve:g] ja *vägg*, *ful* [fʉ:l] ja *full*. Suomenruotsissa ei tällaista keston eroa

---

1 Välivokaalia on joskus nuoremmissakin lainasanastoissa, esim. sm. *vunukka* < ven. *vnuk* (Plöger 1973, 269), Verm. savon *äpylä* < r. *äpple, äminä* < r. *ämne* (ks. Mägiste 1960). Ks. tällaisia esimerkkejä myös muista kielistä Airila 1946, 32.

2 Ks. tark. suomen -CCC-sekvensseistä esim. Karlsson 1983, 108-114.

aina ole, esim. *vi:ssa/vissa*, *he:tta/hetta* (Bergroth 1922c; Lehtonen 1970, 87; ks. myös 3.2.2.2.1).

Suomenruotsin murteissa on ruotsin yleiskielestä poikkeavia kestosuhteita. Murteissa on mm. erittäin hyvin säilynyt muinaisruotsalainen suhde, jossa lyhyttä vokaalia seuraa lyhyt konsonantti, esim. *flăka*, *tăla* (ks. Solstrand 1924, 2), *bŭga*, *brŭtas*, *vĭta* (Wessén 1960, 46). Yleensä em. suhde on säilynyt kaksitavuisissa sananmuodoissa, mutta jonkin verran myös yksitavuissa, esim. *klăv*, *măn* jne. (Wessman 1938b, 117-118). Turkua lähellä olevissa pitäjissä vaihtelevat erilaiset kestot tavattomasti, esim. Korppoo kuuluu eteläsuomalaisten murteiden ryhmään, Nauvo ja Hiittinen ahvenanmaalaisten murteiden ryhmään ja Houtskari pohjoissuomalaisten murteiden ryhmään (Solstrand 1924, 10). Itäisellä Turunmaalla on lyhyt vokaali + lyhyt konsonantti paremmin säilynyt (yleensä kuitenkin *a* on pidentynyt) kuin läntisellä Turunmaalla. Läntisillä alueilla on yleensä konsonantti pidentynyt, jos vokaali on säilynyt lyhyenä, esim. *hågg - hå:g*, nr. *håg* (ks. tästä enemmän Wessman 1938b, 108-109).

Tämän lisäksi suomenruotsissa (ja sen murteissa) on säilynyt lukuisia muitakin arkaismeina pidettäviä kestosuhteita, esim. sr. *kle:ma* (- rr. *klemma*), sr. *fo:gde* (- rr. *foggde*), sr. *tårtta* (- rr. *tå:rta*) jne. (ks. näistä tark. Bergroth 1922c, 9-19). Lisäksi suomenruotsin murteissa tavataan myöhempääkin ensi tavun vokaalien lyhenemistä (esim. nr. *trut* > srm. *troto*) tai pitenemistä (vrt. esim. nr. *hålla*, srm. *ha:lda*), mikä luonnollisesti voi näkyä lainoissa.[1]

Äänteiden fysikaalinen kesto vaihtelee erittäin paljon mm. tavuaseman tai artikulaatiotavan mukaan. Lainasanojen integroinnin kannalta on merkitystä mm. sillä, että tutkimusten mukaan sananlopussa olevan r. konsonantin kesto on peräti 85 % pitkän konsonantin kestosta (Elert 1970, 48-49). Sen sijaan äänteiden kvaliteettiin sidoksissa oleva kesto tulee kysymykseen Elertin mukaan ainoastaan ruotsinruotsissa (1970, 58). Suomenruotsissa lyhyiden ja pitkien vokaalien kvalitatiiviset erot ovat Määtän (1983, 69-70) ja Niemen (1981, 65) mukaan pieniä, ja suomenruotsi on selvemmin kvantiteettikieli kuin ruotsinruotsi (K. Wiik 1981a, 100-101). Suomi on näihin nähden puhdas kvantiteettikieli (ks. esim. Niemi 1981, 69).

Ruotsin kvantiteettijärjestelmässä on vain vokaaleilla kaksi pituutta, konsonanteilla yksi (K. Wiik 1981a, 100-101). Suomen kielessä sekä

---

1 Ks. nr. *trut* > srm. *troto* > TM *trötö* -tyyppisistä lainoista ja niissä ilmenevistä vokaalien kvalitatiivisista muutoksista kohta 3.1.2.8 Ruotsin *u*. Srm. pitkä ensi tavun vokaali, kun r. yleiskielessä on lyhyt vokaali, esiintyy lähinnä vain Pohjanmaalla, esim. srm. *kaassi* 'kassen', *baakka* 'backen'; ks. sen esiintymäedellytyksistä tark. Solstrand 1925, 103-104.

vokaaleilla että konsonanteilla on fonologisella tasolla kaksi kestoastetta, lyhyt ja pitkä (Ravila 1961, 346; Lehtonen 1970, 14; Karlsson 1983, 70).

Lounaismurteiden ja Turun murteen vokaaleilla voi osoittaa olevan kolme fysikaalista kestoastetta, lyhyt, puolipitkä ja pitkä (Ojansuu 1901, 35; vrt. K. Wiik 1965, 130-134). Lounaismurteiden puolipitkä vokaalin kesto tulee kysymykseen CV.CV-tyyppisen tavurakenteen toisessa tavussa ja se on mm. Lehtosen (1970, 23, 133) mukaan foneettisehtoista.[1] Mm. Airila (1946, 63) on vertaillut lounaismurteiden ja suomenruotsin murteiden lyhyen pääpainollisen tavun kestoa ja on sitä mieltä, että lounaismurteiden kestosuhteet ovat "epäilemättä ruotsin vaikutuksen alaisina syntyneet" (1946, 62). Jälkitavujen pitkät vokaalit ovat yleensä lyhentyneet lounaismurteissa (ks. Kettunen II 1930, 4). Turun murteessa lyhentymäedustus vaihtelee nykyään Mäkisen (1976, 21) mukaan eri murteenpuhujilla 54:n ja 88 %:n välillä kaikista jälkitavujen pitkien vokaalien esiintymistä laskettuna.

3.3.2 Lainasanojen sopeutuminen

Lainasanojen ensi tavussa ovat yleensä säilyneet lähtömuodoissa vallinneet kestot: ruotsin pitkä vokaali on säilynyt pitkänä ja lyhyt lyhyenä, esim.

ana [a:na]	-->	aanaa+
brygga		prykä
datum [da:-]		taattumi
passa		passaa+
stryka [stry:-]		stryykää+

Varsinaisia keston muutoksia ei myöskään ole tapauksissa, jotka perustuvat suomenruotsin tai sen murteiden (ruotsin yleiskielestä) poikkeaviin kesto- ja kvantiteettisuhteisiin. Tällöin on myös lainoissa ensi tavussa em. muinaisruotsalaisen tavujärjestelmän mukainen lyhyt vokaali vastaamassa originaalin lyhyttä vokaalia, esim.

flăka (nr. flake)	-->	flaka
grĭpa (nr. grep)		kripa

---

1 Sm. puolipitkä vokaali on 50 msec pitempi kuin lyhyt vokaali, eli käytännössä CV.CV-tyyppisen sanan V_1:n suhde V_2:een on 1 : 1,3 (K. Wiik 1965, 130-134; Lehtonen 1970, 135-136). Suomen yleiskielessä on K. Wiikin (1965, 134) mukaan neljä foneettista kestoa: lyhyt, puolipitkä, pitkä ja ylipitkä. Ne ovat ryhmittyneet kahdeksi foneemisesti erottavaksi kategoriaksi.

Muita tähän ryhmään kuuluvia lainoja ovat esim. TM *krävää+*, *plaraa+*, *poka*, *prasaa+*, *troka* jne. Suomenruotsissa ja sr. murteissa voi olla lyhyttä vokaalia myös *för*-prefiksillisissä sanoissa, esim. *föranleda* - rr. *fö:r-* (Bergroth 1922c, 32). Näin ollen ovat todennäköisesti murteellista lähtöä esim. lainat *förskotti*, *förpiiskattu* ja *förkkeli*. Sen sijaan lainat *föörmanni*, *föörvellaa+* jne. perustuvat nykyruotsin yleiskieleen.

Arkaismeina pidettäviä lyhyitä vokaaleja on muissakin ryhmissä sekä ensi- että jälkitavuissa (ks. Bergroth 1917, 47), esim. sr. *tårtta* (rr. *tå:rta*) --> sm. (ja TM) *torttu*, sr. *cisterrn* (rr. *cistä:rn*) --> TM *-sisteri*, sr. *ordning* (rr. *o:-*) --> TM *(o)orninki* (Ahlbäck 1956, 36). Sr. ja srm. *räkkna* (rr. *rä:knä*), josta TM *räknää+* on lainattu, tunnetaan arkisena vielä ruotsinruotsissakin. Lyhytvokaalinen *räkkna* on tunnettu r.ruotsissa laajemmaltikin 1500- ja 1600-luvulla (Bergroth 1922c, 19, 23).

Vanhojen lyhytvokaalisten asujen rinnalle on Turun ruotsiin omaksuttu myös hienompina pidettyjä *a*-loppuisten substantiivien pidentymämuotoja, jotka selittävät TM lainojen *pooka - poka* ja *paata* vokalismin (< rr. ja Turun r. *bå:ga*, srm. *båga*, rr. ja Turun r. *spa:da*, srm. *spăda*). Tukholmasta välittynyt novaatio on myös TM *plonnaa+* < Tukholman r. (--> srm.) *blånna* (nr. *blå:na*; ks. näistä Ahlbäck 1956, 46-47).

Muillakin lainoilla voi olla Turun murteessa kestoltaan vaihtelevia variantteja, jotka luonnollisimmin selittyvät eri lähtömuodoista. Tällaisten varianttien keston vaihtelu on yleensä vapaata, esim. *hooksnokka - hoksnokka* (vrt. r. *håg-*, srm. *hågg-*), *knäävelit - knävelit*, *praasaa+ - prasaa+* (vrt. r. *brasa*, srm. *brăsa*), *triittaa+ - trittaa+* (vrt. r. *strita*, srm. *stritta*) jne. Vain harvoin on havaittavissa omapohjaiseksi luokiteltavaa keston muuntelua kuten TM *uutskotti - hutskotti* -lainassa (< r. *utskott*), jonka lyhytvokaalinen variantti voi johtua assosioitumisesta sm. *hunsvotti*-sanaan (ks. sanasto).

On syytä tarkastella erikseen ruotsin yksitavuisiin nomineihin perustuvia lainoja, joissa on lyhyt vokaali vastaamassa nykyruotsin pitkää vokaalia: r. *blad* [bla:d] --> TM *plari*, r. *bläs* --> *pläsi*, r. *fat* --> *fati*, r. *grav* --> *kravi*, r. *rad* --> *rati*, r. *trav* --> *travi*. Kun alkuperäinen lyhyt vokaali on säilynyt suomenruotsin murteissa jossain määrin (yksittäisissä sanoissa) myös yksitavuisissa nominivartaloissa (Wessman 1938b, 117-118), voidaan perustellusti olettaa edellä mainittujen lainojen pohjaavan murremuotoihin. Sitä paitsi srm. yksitavuisten nominien taivutusmuodoissa on vielä useammin säilynyttä lyhyttä vokaalia kuin perusmuodossa, esim. *fa:t*, *fatä* (määr. muoto; ks. Solstrand 1925, 15). Lyhytvokaaliset originaalit on löydettävissä kaikissa tapauksissa: *blăd*, *blăs*, *făt*, *grăv*, *răd*, *trăv* (Ahl.; Vend.; Wessman 1940, 4).

Grăv on murteellinen äännevariantti r. *grav*-substantiivista ja on täysin mahdollista olettaa TM *kravi*-sanan vastineeksi jotakin srm. **grav*-asua. Itse asiassa jo Ahlbäck (1946, 180) on olettanut srm. *gräv*-sanan

määräisen muodon *grävω* lähtökohdaksi **gravu*. On myös lainasanoja, joiden vokaalin lyhenemistä tai pitenemistä ei voida edellä mainituilla syillä selittää; vrt. esim. r. *flin* [fli:n] --> TM *flini*. Kehitys voi olla omapohjaista, onhan lounaismurteissa ja Turun murteessa (myös vanhemmissa lainoissa) paljonkin vastaavanlaisia ensi tavun vokalismiltaan vaihtelevia tapauksia, esim. *kykky - kyykky*, *tytyväinen - tyytyväinen* ja *pyhkiä - pyyhkiä*.[1] Erityisesti ekspressiivisanoissa tapahtuu herkästi erilaisia muunnoksia, ja mm. Ruoppila (1938, 215) on korostanut, ettei lainasanojen muunnoksia voi aina todistaa lähtökielen eri kehityskausilta tai eri murteista peräisin oleviksi edes sopivien rinnastusten avulla. Esimerkkinä Ruoppilalla (1938, 215) on äännemuuntelu lainasanassa *väsky - vääsky* (< r. *väska*).[2]

Toisaalta suomenruotsissa (ja sr. murteissa) on yksittäisissä sanoissa arkaistisia pitkiä vokaaleja nykyruotsin lyhyen asemesta, esim. (vanhoja) sr. *kle:ma* (nr. *klemma*) --> TM *kläämi+*, sr. *fo:gde* (rr. *foggde*) --> lm., TM *fouri*. Jotkut tällaiset aikaisemmin pitkävokaaliset asut ovat nykyään hävinneet, esim. sr. (vielä 1600-luvulla) *kryder* (nr. *kryddor*; Hultman 1914, 235) --> TM *kryyri*. Ahlbäck (1956, 22) on esittänyt 1500- ja 1600-luvun Turun ruotsin kirjallisista lähteistä myös useita "goottilaisiksi" nimittämiään pitkävokaalisia sanoja, esim. *döör* 'dörr' (1618) ja *heeta* 'hetta' (1667). Ainakin Turun murteen *sööni-*, *vaateri-* ja *vaatraa+*-lainat (ks. näistä tark. sanasto) heijastavat vielä näitä vanhan Turun ruotsin alasaksalaisvaikutteisia erikoisuuksia.

Lainattujen yhdyssanojen alkuosassa voi ensi tavun vokaali vaihdella pitkänä ja lyhyenä, mikä perustuu kestosuhteiden eroihin jo ruotsissa ja suomenruotsin murteissa, vrt. esim. nr. *grästorvor*, srm. *grăs-tårrvår* jne.[3]

skärduk	-->	kerstukki
trådspik		trospiikki - troospiikki
utskott		hutskotti - uutskotti

---

1 Esim. suomen germ. lainojen ensi tavun lyhyen ja pitkän vokaalin vaihtelu on tavallista: vrt. *hasia/haasia*, *parma(s)/paarma(s)* jne. Ks. Hofstra 1985, 28. Useimmissa tapauksissa lyhytvokaaliset asut ovat alun perin läntisiä tyyppejä (ks. tark. esim. *pyhkiä*-tyypistä T. Itkonen 1987).

2 Yhtä todennäköistä on kuitenkin, että Ruoppilan *vääsky* (joka ei ole edes ekspressiivisana) perustuu srm. pitkävokaaliseen originaaliin *ve:sko* (ks. Vend.).

3 Sellaisissakin suomenruotsin murteissa (esim. Houtskari), joissa ensi tavun vokaali on pidentynyt, on yhdyssanoissa ja johdoksissa säilynyt alkuperäinen lyhyt vokaali + lyhyt konsonantti -suhde, esim. *flăg-märr*, *glăp-varrg*, *grăs-torrvår*. Solstrandin (1924, 10) esimerkit ovat vain *a-*, *ä-*, *e-* ja *å*-vokaalin sisältäviä.

Ruotsin konsonanttien keston mukautumisesta on mainittava suurimpana poikkeavana ryhmänä soinnittomat yksinäisklusiilit ja *s*, jotka edustuvat useimmiten lainoissa geminaattoina. Geminaattaedustuksesta ja sen syistä on esitetty katsaus luvussa 3.2.2.2. Koska kaikkienkin ruotsin sananloppuisten konsonanttien fysikaalinen kesto on huomattavasti pitempi kuin muissa asemissa olevien yksinäiskonsonanttien (85 % pitkien konsonanttien kestosta; Elert 1970, 58), on selvää, että tällaiset sananloppuiset konsonantit edustuvat yleensä geminaattoina, esim. r. *romm* --> TM *rommi*, *rum* --> *rummi*, *brunn* --> *prunni*, *burr* --> *purra*, *brosch* --> *prossi*. Samaten juuri suomenruotsille on tyypillistä, että konsonanttiyhtymäloppuisten sanojen loppukonsonantti on ainakin puolipitkä, esim. sr. *stjälkk* (vrt. rr. *stjällk*), *halss*, *klimpp*, *kantt* jne. (Sjöros 1917, 36; Bergroth 1922c, 53). Vain kun ensi tavussa on pitkä vokaali, on konsonantti lainoissa lyhyt, esim. r. *bris* --> TM *priisi*, r. *bror* --> *pruuri*, r. *brun* --> *pruuni*, r. *bur* --> *puuri*, r. *pryl* --> *pryyli* jne. (ks. myös luku 3.2.2.2.1).

Useampitavuisiin nomineihin perustuvissa lainoissa loppukonsonantti ei enää yleensä geminoidu, esim. r. *moster* --> *musteri*, r. *program* --> TM *prokrami - prokrammi*, r. *regel* --> *reekeli*. *Prokrammi*-tyyppiset geminoituneet variantit ovat mahdollisia vain kun kyseessä on nasaali, likvida tai *f*. Sen sijaan useampitavuisissakin lainoissa geminoituvat soinnittomat klusiilit melkein aina, esim. r. *bastant* --> *pastantti*, r. *filunk* --> TM *filunki - filunkki*, r. *kornut* --> *kornutti*, r. *privat* --> *privatti*, r. *sallat* --> *sallatti*, srm. *salvett* --> *salvetti*. Kysymys on monesti näissäkin tapauksissa siitä, että suomenruotsi on säilyttänyt vanhoja kvantiteettisuhteita, eli myös suhteen, jossa toisessa tavussa on lyhyt vokaali ja pitkä konsonantti, esim. sr. *pakett* (rr. *pake:t*), sr. *pulpett* (rr. *pulpe:t*; ks. Bergroth 1922c, 22). Tällaisista kvantiteettisuhteista on esimerkkejä vielä 1600-luvun rr. kirjallisista lähteistä.

Ruotsin klusiiligeminaatta voi edustua joissakin lainoissa sekä geminaattana että yksinäisklusiilina tai pelkkänä yksinäisklusiilinakin, esim. TM *frekka - freka*, *pakka - paka* (< srm. *bakka*), *pranstakka - -taka*, *knepo* (< srm. *kneppo*), *prättä - prätä* jne. Samanlaista vahvan ja heikon asteen vaihtelua on näissä lainoissa myös muualla lounaismurteissa: Turun murteen *knepo* tunnetaan lounaismurteissa myös *kneppo*-asuisena (SMS). Ilmeisesti pelkät heikkoasteiset *paka*-tyyppiset asut ovat sekundaareja heikon asteen yleistymiä *pakka* : *paka+n* -sarjasta. Niiden syntyyn on voinut vaikuttaa myös vanhempien sanojen analogia, kun suomen murteista ja yleiskielestäkin on runsaasti esimerkkejä rinnakkain esiintyvistä eri astevaihtelusarjoista, esim. (murt.) *lamppi* : *lampin*,

(yleisk.) *lampi* : *lammen* ja (murt.) *lammi* : *lammen* - *lammin* (Collinder 1932, 138).[1]

Jälkitavuissa voi murteeseen hyvin kotiutuneissa lainoissa esiintyä vokaalien lyhentymistä lounaismurteiden mukaisesti (ks. siitä esim. Rapola 1966, 30), esim. *funteeraa+* - *funteraa+*, *kamraati* - *kamratti*, *komteeraa+* - *komteraa+*, *koritooni* - *koritoni*, *korsteeni* - *korsteni*, *manoveeri* - *manoveri*, *portsuuni* - *portsuni* jne. Jotkut lainat ovat niin täydellisesti integroituneita, että niillä on vain lyhentymämuotoja, esim. *kusini*, *masina* - *masini* jne.

Yhdyssanojen jälkiosienkin vokaalit voivat lyhentyä, koska yhdyssanoja ei lainattaessa ole aina tunnistettu yhdyssanoiksi ja niiden substituutiot noudattavat samaa kaavaa kuin yhdistämättömienkin sanojen, esim. *hantuuki* --> *hantuki*, *rööpeetta* --> *röpetta*, *triifuuti* --> *triifuti*. Vokaalien lyhenemiseen kummassakin em. ryhmässä kytkeytyvä klusiilin geminoituminen perustunee tuttuun sanastruktuuriin sopeuttamiseen (*-kki-*, *-ppi-* ja *-tti*-loppuisiin) ja keston tasapainopyrkimyksiin.[2] Tällaisilla lainoilla on useita vaihtelevia variantteja, jotka edustavat erilaista integroinnin astetta:

betyg	-->	petyyki - petyki - petykki
halvstop		halstooppi - halstoppi
handtag		hantaaki - hantaki - hantakki
kamrat		kam(p)raati - kam(p)raatti - kamratti
plånbok		plompuuki - plompuukki - plompukki
skärduk		kerstuuki - kerstuki - kerstukki
åtton(de)del		ottonteeli - ottanteli

Lainasanojen sopeutuminen lounaismurteiden geminaatioon on hyvin vaillinaista. Yleensä vähän vanhemmatkaan lainat eivät geminoidu, esim. TM *fati* 'fatiin', *fatisse*, *peti* 'petiin', *petisse* jne., vaikka omaperäiset rakenteeltaan samanlaiset kaksitavut geminoituvat (esim. TM *kottisse*, *läppe* jne.). Vain vanhimmilla informanteilla voi kuulla joskus *vakku* 'vakua' -tyyppisiä geminoituneita variantteja. Muissa lounaismurteissa on Jalavan (1971, 84-85, 132) mukaan vanhemmissa lainoissa vielä geminaatiota, esim. *fatti*, uusissa ei juuri koskaan. Turun murteessa ovat

---

1 Mm. Collinder (1932, 123-126) on luetellut suomen murteista useita eri sarjoissa esiintyviä skandinaavisia lainoja, esim. *huntti* : *huntin* ja *hunti* : *hunnin* (< r. *hund*), *kerppo* : *kerpon* ja *kerpo* : *kervon* (< mpohj. *kjarf*, *kerf*). Näissä tapauksissa on yleensä kysymys lähtökielen yksinäiskonsonantin substituution horjumisesta geminaatan ja yksinäiskonsonantin välillä, mutta ne ovat voineet vaikuttaa analogisesti myös lähtökielen geminaatan kahdenlaiseen edustumiseen.

2 Vastaavasti esim. lm. vokaalikvantiteettien neutraalistuminen voidaan kytkeä geminaatioon (ks. tästä J. ja S. Niemi 1980, 134).

geminoituneet muodot yleensä pitkän vokaalin tai nasaalin sisältämän konsonanttiyhtymän jälkeisiä tapauksia, esim. *lankonkki* 'lankonkiin', *pamppanttu* 'pampaantua', *rinkki* 'rinkiin', *soossi* 'soosia' ja *tyykki* 'tyykiä' tai 'tyykiin'.

3.4 Paino

3.4.1 Ruotsin ja Turun murteen paino

Ruotsin kielen ja Turun murteen painosuhteet poikkeavat toisistaan suuresti. Ruotsin kielessä voi pääpaino olla muullakin kuin ensimmäisellä tavulla. Prefiksillisissä sanoissa pääpaino on yleensä kannan ensimmäisellä tavulla, esim. *be'ta:la* (K. Wiik 1981a, 109). Ruotsinruotsissa on ns. kaksiaksenttisysteemi, jossa erotetaan akuutti aksentti ja gravis-aksentti. Tällainen painotussysteemi, jota yleensä pidetään hyvin vanhakantaisena, on säilynyt joissakin suomenruotsin murteissa. Kaikkein alkuperäisimpinä painosuhteet ovat säilyneet Uudenmaan ruotsin murteissa (Selenius 1972, 250).

Turun lähistöllä olevissa ruotsalaismurteissa samoin kuin suomenruotsin yleiskielessä on luonteenomaista yksiaksenttisysteemi, jossa on jäljellä vain akuutti aksentti, voimakkaasti laskeva painosuhde (Wessén 1960, 46; ks. tästä myös luku 1.1.2.3). Tätä aksenttisysteemin muutosta on yleisesti pidetty suomen kielen vaikutuksesta syntyneenä (Ahlbäck 1956, 47). Tutkijoista kyllä esim. Ebba Selenius (1972, 252-257) on tätä olettamusta kritisoinut: esiintyyhän ilmiötä ruotsinruotsin murteissakin. Turunmaan ruotsin murteita ei ole tässä suhteessa tarkasti tutkittu.[1]

Turun murteen painotussysteemi ei poikkea suomen yleiskielestä. Pääpaino on aina ensimmäisellä tavulla ja mahdolliset sivupainot sijoittuvat useimmiten tavuille, jotka ovat paritttomia järjestysnumeroltaan.[2]

3.4.2 Lainasanojen sopeutuminen

Lainasanat on yleensä mukautettu Turun murteen omaan painotussysteemiin. Pääpaino on siirtynyt ensimmäiselle tavulle, vaikka ruotsalaisen originaalin pääpaino olisi toisella tai kolmannella tavulla, esim.

---

1 Thurmanin (1900, 14; 1929, 12) tietojen mukaan ainakin vielä 1800-luvulla ovat esim. Paraisten ja Nauvon murteiden painosuhteet (kun kysymys on ekspiratorisesta aksentista, ei musikaalisesta) olleet vanhalla kannalla. Varsinkin näiden pitäjien eteläosissa on ollut säilyneenä kaksiaksenttisysteemi.

2 Ks. tarkemmin suomen kielen painosta esim. K. Wiik 1981a, 108-109.

be'tyg	-->	'petyki
bon'jour		'ponksu
bott'for		'potforit
för'myndare		'förmyntäri
kontrol'lera		'kontrol,leeraa+
korri'dor		'kori,tooni
krume'lur		'krume,luuri
premi'är		'premi,jääri

Joistakin lainasanoista on originaalin painoton ensimmäinen tavu kadonnut ja lainasana alkaa painollisesta tavusta. Tällainen afereesi johtuu siitä, että Turun murteen puhujalle painollisen tavun alku ilmaisee aina sanan rajan, esim.

a'namma	-->	'namma
för'säkra		seekrää+
uni'form		'formu

Vastaavanlaisesta fonologisesta interferenssistä ovat tehneet havaintoja mm. Virtaranta (1971, 88) ja Sahlman-Karlsson (1987, 17-) amerikansuomen englantilaisperäisistä lainoista ja Mägiste (1960) Vermlannin savon ruotsalaisista lainoista.[1]

Joskus harvoin saattaa kuulla lainasanassakin pääpainon säilyneenä ensimmäistä tavua kauempana. Tällaiset painoltaan mukauttamattomat variantit ovat aina harvinaisempia kuin mukautetut variantit, esim. TM *fri'sörska, - 'frisörska, kontrol'leeraa+ - 'kontrol'leeraa+ - 'kontrol,leeraa+*. Ainoastaan adverbien mukauttamattomat variantit voivat olla tavallisempia kuin mukautetut, esim. *at'jöö - 'atjöö, för'pii - 'förpii, pre'siis - 'presis*. Adverbit muodostavat tässäkin suhteessa oman saarekkeen, joka poikkeaa muiden sanaluokkien sanoista. (Ks. myös luku 4.3.) Lähtökielen painon säilyminen muulla kuin ensi tavulla lienee hyvin harvinaista suomen muissa lainasanastoissa.[2]

---

1 Sahlman-Karlssonin (1987, 17-21) mukaan afereesia ilmenee runsaasti amerikansuomen engl. lainoissa, esim. amer.sm. *paut* < engl. *about, leven* < engl. *eleven, main(d)* < engl. *remind*.

2 Mägisten sanaluettelon mukaan Vermlannin savon ruots. lainat on yleensä mukautettu sm. painosysteemiin; vain muutama sana on säilyttänyt pääpainon ensi tavua kauempana, esim. *förstoˈntuva* (< r. *för'ståndig*; Mägiste 1960, 167).

3.5 Astevaihtelu

3.5.1 Turun murteen astevaihtelu

Astevaihtelu ei esiinny enää lounaismurteissa ja Turun murteessa niin alkuperäisenä kuin suomen yleiskielessä.[1] Tosin yleiskielessäkin, varsinkin uudissanoissa, slangisanoissa yms., on ollut havaittavissa jossain määrin kvalitatiivisen astevaihtelun vähenemistä; toisaalta taas perusmuodon aste pyrkii yleistymään (ks. esim. Yli-Vakkuri 1976, 63; Paunonen 1976, 94-95). Lounaismurteissa vahvan asteen yleistymistä on kvantitatiivisessakin astevaihtelussa, esim. (Hal) *mekko* 'mekon', *viikko* 'viikon' jne. (ks. esim. J. G. Toivonen 1888, 16). Turun murteessa vahvan asteen yleistyminen rajoittuu normaalisti vain kvalitatiivisen astevaihtelun joihinkin tapauksiin.

3.5.2 Lainasanojen sopeutuminen

3.5.2.1 Kvantitatiivinen astevaihtelu

Kvantitatiivinen astevaihtelu, jossa *kk, pp* ja *tt* vaihtelevat yksinäisklusiilin kanssa, on säilynyt Turun murteen vanhoissa nomineissa esim. *lakki : laki+n : lake+i, helppo : helpo+(n) : helpo+i* jne.[2] Myös lainasanojen kvantitatiivinen astevaihtelu toteutuu tekemäni kyselyn perusteella lähes täydellisesti, esim.

kk : k	frekki : freki+(n) : freke+i
pp : p	kremppu : krempu+(n) : krempu+i
tt : t	tratti : trati+(n) : trate+i

Kvantitatiiviseen astevaihteluun mukautuminen liittyy kyseisten nominilainojen morfofonologiseen mukauttamiseen. Sanansisäisten klusiilien sopeuttaminen geminaatoiksi (ks. tarkemmin kohta 3.2.2.2.1) on tuottanut nominivartaloita, joiden fonologinen rakenne on vanhempien sanojen mukainen, esim. *honkki, pränkkä, pomppu, mäntti, pruntti*. Kvantitatiiviseen astevaihteluun sopeuttaminen liittyy myös tapauksiin, joissa ruotsin soinnillisetkin klusiiligeminaatat ovat poikkeuksellisesti sopeutuneet geminaattasarjoihin, esim. *klitti : kliti+(n)*, samoin kuin joskus soinnillisen klusiilin sisältävät konsonanttiyhtymät, esim. *pruntti, suntti* :

---

1 Ks. tarkemmin suomen yleiskielen astevaihtelusta Karlsson 1983, 322-337 ja astevaihtelun historiasta Posti 1953, 74-86.

2 Ainoan vahvan asteen yleistymän olen kuullut (melko tavallisenakin) *matto*-sanasta (< ruots.), esim. *mennä mattot hakkama.* | *voik sä tullat tom mattom puristama.*

sunti+n jne., ja yksinäisklusiileistakin *g*, esim. *tyykki* : *tyyki+n*.[1] Suomen yleiskielessäkin ovat vastaavan tyyppiset (nuoretkin) lainasanat astevaihtelussa, esim. *punkku* : *punkun* (Karlsson 1983, 328-9).

Monikon partitiivin diftongi laukaisee astevaihtelun lounaismurteiden mukaisesti, esim. *fliko+i*, *värke+i*. Ainoastaan nuoremmilla henkilöillä on yleiskielen vaikutuksesta myös monikon partitiivissa vahva-asteisia variantteja: *frekke+i*, *tratte+i* jne. Yleensä myös sekamuotoinen monikon genetiivi on heikkoasteinen, esim. *flika+tte*, *frek+i+tte*, *klont+i+tte*; vahva-asteiset variantit ovat harvinaisia: *flikka+tte*, *frekk+i+tte*.[2] Ainoat kvantitatiiviseen astevaihteluun sopeutumattomat muotovariantit tavataan lainoissa *trappu*, *pruutta* ja *pappa*, esim. *trappu+st*, *pruutta+n* (harvinaisempina myös variantit *trapu+st*, *pruuta+n*), *pappa+n*. TM *pakka-* ja *frekka*-lainojen rinnalla on obliikvisijoista yleistyneet heikkoasteiset perusmuodot ja varioivat astevaihtelusarjat: *pakka* : *paka+(n)*, *frekka* : *freka+(n)* ja *paka* : *paka+(n)*, *freka* : *freka+(n)*. Varioivia sarjoja on myös joillakin r. soinnilliseen klusiiliin perustuvilla lainoilla, esim. *rantti - ranti* : *ranti+(n)*, *tyykki - tyyki* : *tyyki+(n)*.

Turun murteen omaperäisissä supistumaverbityyppisissä verbeissä on kvantitatiivinen astevaihtelu tyyppiä *lakkaa+ : lakkas : lakata*. Imperfektimuodot ovat vahva-asteisia samoin kuin yleensäkin suomessa eikä heikkoasteisia lounaismurteissa tavattavia *lakas*, *pakas* -tyyppisiä muotoja käytetä (ks. Ahonen 1979, 109).

Geminaatalla sopeutetut supistumaverbilainat ovat pääasiassa astevaihtelullisia kuten nominitkin:

klenkkaa+	:	klenkkas	:	klenkata
pakkaa+	:	pakkas	:	pakata
tryykkää+	:	tryykkäs	:	tryykätä
viikkaa+	:	viikkas	:	viikata
kloppaa+	:	kloppas	:	klopata
sliippaa+	:	sliippas	:	sliipata
krynttää+	:	krynttäs	:	kryntätä
prättää+	:	prättäs	:	prätätä

Verbeistäkin jotkut rinnastuvat originaaliin, jossa on r. soinnillinen klusiiligeminaatta tai soinnillisen klusiilin sisältävä konsonanttiyhtymä, esim. r. *klobba* --> TM *kloppaa+*, r. *kludda* --> *kluttaa+*, r. *grunda* --> *krunttaa+*, r. *sända* --> *sänttää+* jne.

---

1 *Tyykki* : *tyykin* ja *tyyki* : *tyykin* -sarjojen horjunta on *löökki - lööki* -tyyppisen horjunnan kanssa paralleelista.

2 Myös omaperäisissä sanoissa voivat vaihdella rinnakkaismuodot *väkitte - väkkitte*.

On selvää, että todellisessa puheessa tapahtuu silloin tällöin sarjoista poikkeamia. Itse olen kuullut ainakin seuraavat vaihtelevat muodot: *klonkas konttias* (tav. *klonkkas*), *veres plutamas* (- *pluttamas*), *pluta* (- *plutta*) *tuntikaupall-ai*. Yhdessä tapauksessa variaatioon liittyy erikseen leksikaalistuminen: *tryykkäs* 'silitti' on astevaihtelussa, mutta *mennä tryykäs* 'meni kovaa vauhtia' on aina vaihteluton.

3.5.2.2 Kvalitatiivinen astevaihtelu

Yleensä kvalitatiivinen astevaihtelu on säilynyt Turun murteessa, esim. *itä* : *irä+(n)*, *papu* : *pau+(n)*, *särki* : *särje+(n)*, *joki* : *joe+(n)*, *sataa* : *saro* 'satoi' jne. Niin kuin muissakin lounaismurteissa on havaittavissa vahvan asteen yleistämistä joissakin äänneympäristöissä. Näistä tavallisimpia ovat nykyään nasaalin ja pitkän vokaalin jälkeiset tapaukset, esim. *kampa* : *kampan*, *vaaka* : *vaakan*, *vuaka* : *vuakan* jne.[1] Joissakin yksittäisissä sanoissa on vahvan asteen yleistymistä myös lyhyen vokaalin jälkeen, esim. *hikittä+*, *käpy* : *käpyt*, *vete+nä* : *vete:n*.

Kvalitatiivisen astevaihtelun ulkopuolella ovat kaikki lainanominit, joissa lähtökielen klusiili on korvautunut yksinäisklusiilillä, vaikka ne ovat potentiaalisia astevaihteluvartaloita. Normaalisti kysymykseen tulevat tapaukset, joissa ruotsin soinnillinen klusiili tai klusiiligeminaatta on substituoitu yksinäisklusiililla (ks. näistä luku 3.2.2.2.1), esim.

lägg	-->	leki	:	leki+(n)
bladdo		plato	:	plato+(n)
bädd		peti	:	peti+(n)
klobbo		klopo	:	klopo+(n)
slag		laaki	:	laaki+(n)
ånga		onka	:	onka+(n)

Yksinäisklusiilisubstituutti on myös joillakin ruotsin (ja srm.) soinnittomilla klusiileilla, ja tällaiset tapaukset ovat normaalisti astevaihteluttomia, esim. TM *klooki* : *klooki+(n)*, *kripa* : *kripa+(n)*, *flaati* : *flaati+(n)*, *kaati* : *kaati+(n)*, *natu* : *natu+(n)* jne.

Kvalitatiiviseen astevaihteluun mukautuneita heikon asteen muotoja on vain lainoilla: *fati* : *fari+(n)*, *krapa* : *krava+(n)* ja muutamilla *ht*-yhtymän

---

1 Muissa lounaismurteissa on havaittavissa aivan samoissa ryhmissä vahvan asteen yleistymiä (ks. näistä Rapola 1966, 52), joskus myös heikon asteen yleistymiä, esim. *puari* : *puari+n* (Arvola 1979, 18 ja 38). Tosin *nk*:lla on paikoin lounaismurteissa myös vaihteluedustusta (ks. tark. Rapola 1966, 87). Ks. myös Kettunen 1969, kartat n:o 51, 53, 54 ja 56.

sisältävillä lainoilla: *flehti* : *flehre+i*,[1] *knihti* : *knihre+i*, *vähti* : *vähre+i*. Kaikilla niillä on myös uudempia astevaihteluttomia variantteja *fati+(n)*, *flehte+i*, *krapa+(n)*, *vähti+(n)* jne. Vain kaikkein nuorimmat *ht*-lainat ovat astevaihteluttomia, esim. *fuhti*. Muutamassa lainassa on perusmuotoon yleistetty obliikvisijoista heikko aste: *kryyri*, *puari* ja *loora* [-astevaihtelu]. Ne ovat iältään ilmeisesti suhteellisen vanhoja, ja ne tunnetaan heikkoasteisina kaikissa lounaismurteissa. Turun murteessa voi kuulla käytettävän myös yleiskielen mukaisia vahva-asteisia perusmuotoja *kryyti*, *loota* ja *puati* [-astevaihtelu].

Lounaismurteiden geminaatio voi joskus aiheuttaa vaikeuksia heikon ja vahvan asteen analysoinnissa. Joissakin tapauksissa geminoituneita muotoja on ruvettu lounaismurteissa pitämään vahva-asteisina, ja tämän vaikutuksesta on heikkoon asteeseen tullut analogisesti yksinäisklusiili, esim. lm. *aikon* 'aion', *sarkal* 'saralla' (Ojansuu 1903, 15; Rapola 1966, 31). Esim. Turun murteen *loora* : *loora+(n)* ja *loota* : *loota+(n)* -sarjojen illatiivissa on *tt*: *lootta - loottasse*, samoin *fati* : *fari+(n)* : *fatti*. Satunnaisia paradigmatyypin vaihdoksia voi kuulla muistakin sanoista, esim. TM *älkää häpekö* (vrt. *häppe* 'häpeä') ja *kulottuneil mäkil jyllätä* (vrt. *mäkke* 'mäkeä').

Potentiaalisia kvalitatiivisen astevaihtelun verbivartaloita ovat yksinäisklusiililla mukautetut.[2] Ne ovat kuitenkin normaalisti vaihteluttomia (kuten nominitkin):

jaga	-->	jaakaa+	:	jaakas	:	jaakata
niga		niikaa+	:	niikas	:	niikata
kika		tsiikaa+	:	tsiikas	:	tsiikata
råka		rookaa+	:	rookas	:	rookata
åka		ookaa+	:	ookas	:	ookata

Joskus voi puheessa kuulla myös sekaparadigmoja, joiden imperfektissä vaihtelevat yksinäisklusiiliset ja geminaatalliset muodot, esim. *rookaa+* : *rookas - rookkas*, *tsiikaa+* : *tsiikas - tsiikkas*.

Astevaihteluun osallistuvat verbilainoista vain *ht*-yhtymän sisältävät verbit, joilla on tavallisesti rinnakkain sekä vaihtelun alaiset että vaihtelemattomat sarjat:

jahtaa+	:	jahtas	:	jahrata	-	jahtata
sihtaa+	:	sihtas	:	sihrata	-	sihtata
vähtää+	:	vähtäs	:	vährätä	-	vähtätä

---

1 Vrt. omaper. TM *lehrei*, *tährei* jne., jotka ovat lounaismurteiden mukaisia heikkoasteisia monikon partitiiveja.

2 Ks. klusiilien edustumisesta luku 3.2.2.2.1.

Vaihteluttomat muodot vaikuttavat harvinaisemmilta ja ovat ilmeisesti nuoria sekundaareja muodosteita samakantaisten nominien analogian mukaan. Koska myös nomineille, esim. *vähti* : *vährei* ~ *vähtei* on kehittynyt vaihteluttomia muotoja, ovat tällaiset sarjat varmasti pyrkineet mukauttamaan vastaavat verbit samanlaisiksi (ks. taivutusmuotosarjojen aiheuttamasta analogiasta esim. Airila 1946, 90).

Nuorien lainasanojen kvalitatiivisen astevaihtelun mureneminen on odotuksenmukaista. Näin on käynyt myös monissa suomen kielen uudismuodosteissa, lasten kielen sanoissa ja ammattisanoissa (Yli-Vakkuri 1976, 66-67). Mm. Anttila (1969, 66) on korostanut sitä, että tunnusmerkittömät morfeemit ovat produktiivisten sääntöjen alaisia, esim. sm. *auto* [-astevaihtelu] tai TM *onka* [-astevaihtelu]. Myös Yli-Vakkuri (1976, 66) on tutkimuksissaan todennut, että kvalitatiivista astevaihtelua sovelletaan vain tuttuihin astevaihtelun suhteen merkittyihin sanoihin.

4 MORFOLOGIA

Morfologisessa osassa tutkimuksen lähestymistapa on leksikaalis-morfologinen. Päätavoitteena on selvittää, minkälaisia sanojen rakenne- ja taivutusmalleja lainoja sopeutettaessa suositaan eli mitkä tyypit ovat produktiivisimpia. Lähtö- ja kohdekielen perussanojen rakennetta (sanahahmoa) eli morfeemisen perusmuodon ulkoasua vertaamalla on mahdollista selvittää, minkälaista kohdekielen interferenssiä tässä suhteessa ilmenee.

Lähtökielen vaihtelu (sekä diakronisesti että synkronisesti tarkasteltuna), ruotsin vanhempi kielimuoto, nykyruotsi ja sen murteet, tuottaa vaikeuksia, kun on analysoitava, milloin lainojen perusmuoto vastaa lähtökielen morfeemista perusmuotoa, milloin lainojen perusmuodossa on sopeuttamisessa lisätty kohdekielen johdinmorfeemi tai sitä vastaava epenteettinen lisäys. Em. ongelmat koskevat vain nomineja; verbit on aina integroitu johonkin kohdekielen johdosryhmään. Verbien osalta on sen sijaan ongelmallista selvittää, mitkä voidaan katsoa suoriksi lainauksiksi, mitkä ovat lainavartaloista edelleen johdettuja.

Taivutusmorfologia ei ole varsinaisesti tutkimuksen kohteena. Nominien ja verbien paradigmatyyppien yhteydessä on vain lyhyesti mainittu tyypin sääntöpiirteitä (tarpeen mukaan). Mikäli sääntöpiirteissä ilmenee horjuntaa tai poikkeamia verrattuna kohdekielen Turun murteen vanhoihin sanoihin, on tällaiset piirteet lyhyesti käsitelty.

4.1 Nominit

Ruotsin kielen yksitavuiset nominit voivat olla konsonanttiin tai konsonanttiyhtymään päättyviä, esim. *bild, häst* jne. Useampitavuiset nominit päättyvät yleensä konsonanttiin, esim. *botten, himmel, order*. Erityisesti vokaaleihin *i, o* ja *u* päättyvät nominit ovat vierasta tyyppiä, esim. *jumbo, mango, bambu*, paitsi jotkut vanhat yhdyssanat, esim. *bastu, farstu* (Sigurd 1967, 186); sen sijaan *a*- ja *e*-loppuisia nomineja on runsaastikin, esim. *flicka, gosse*. Ruotsin yleiskielestä poiketen on suomen-

ruotsin murteissa myös *o*-, *u*- ja *ʉ*-loppuisia (mm. obkliikvisijoista syntyneitä) nominien perusmuotoja.[1]

Ruotsalaisten originaalien perusmuotona olen yksinkertaisuuden vuoksi pitänyt yksikön nominatiivimuotoa, joka on samalla leksikon hakumuoto. Perusmuoto on näin ollen sama sekä ruotsin yleiskielestä että murteista peräisin olevissa originaaleissa, vaikka varsinkin uusimmissa suomenruotsin murteiden tutkimuksissa on pidetty muita muotoja perusmuodoksi paremmin soveltuvina (B. Wiik 1986, 132–133).[2]

Turun murteen nominivartaloiden yleisin rakenne on niin kuin suomen kielessä yleensäkin kaksitavuinen ja vokaaliloppuinen. Yksitavuisia sanarakenteita on vähän ja niistäkin puolet on samanlaista CVV-tyyppiä.[3] Perusmuodoltaan konsonanttiin päättyvien substantiivityyppien määrä on Suomessa vähäinen (esim. *askel*, *varis*), ja tällöinkin on Turun murteessa usein vokaaliloppuisuustendenssiä, esim. *askela* 'askel', *ahvena* 'ahven' jne. Turun murteessa ei juuri esiinny loppuheittoa nominien perusmuodoissa (Ojansuu 1901, 156). Ainoat loppuheittotapaukset ovat kaksitavuisia *e*-vartaloita, esim. *laps, piän, suur, vuas* jne., samoin kuin Turun lähistöllä (esim. Maskussa) puhuttavissa lounaismurteissakin.[4] Näin ollen ei konsonanttiloppuisten nominirakenteiden määrä ole sanottavasti erilainen kuin suomessa yleensä.

Rakenteellisesti Turun murteen lainaperäiset nominit on sopeutettu murteen omien sanastruktuurien kaltaisiksi. Tällöin esim. ruotsin konsonanttiloppuiset yksitavuiset nominit ovat muuntuneet tutuiksi kaksitavuiksi epenteettisellä vokaalilla: r. *bark* --> TM *parkki*, r. *frakt* --> *frahti*, r. *grad* --> *kraari*, r. *burr* --> *purra*, r. *platt* --> *plattu*. Myös useampitavuiset ruotsin nominit on pääsääntöisesti sopeutettu lisätyllä

---

1 Vastaavantyyppisiä nomineja on nykyruotsissa vain yhdyssanoissa, esim. *kyrkogård, gatukontor*. Ks. tark. nr. nominien loppuäänteistä Kiefer 1970, 64.

2 Useimpien srm. verbien ja nominien traditionaalisista perusmuodoista (infinitiivi ja yks. nom.) eivät näy vokaalien erilaiset vaihtelut, vrt. esim. vb. *baak* : *bakar* tai subst. *siil* : *siilin* : *siilar*; vrt. myös subst. *blääs* : *bläsin* (Ahl.). Sen takia olisi B. Wiikin mielestä yksinkertaisempaa lähteä jostakin useampitavuisesta taivutusmuodosta kuin kuvata kaikki taivutusmuotojen allomorfit vokaalinlyhentymällä.

3 Ks. enemmän suomen kaksitavuisuudesta Karlsson 1983, 217–218; Häkkinen 1985b, 37. Suomen tavalliset kaksitavuiset substantiivien sanastruktuurit ovat CVCV (taka), CVVCCV (taakka), CVCCV (taksa) ja CVVCV (taika) (Lehtonen 1970, 28–).

4 Esim. Siitosen (1984, 7–8) tutkimuksen mukaan Maskun murteessa on loppuheittoa nominien perusmuodoissa vain 18 %, kun vastaava luku on Rauman murteessa 63 %. Lähes kaikki esiintymät ovat *e*-vartaloisia kaksitavuja.

vokaalilla, esim. r. *akter* --> TM *ahteri*, r. *kavaj* --> *kavaja*, vaikka murteen omat sanastruktuurit olisivat sallineet myös **ahter-*, **nyhter-* tyyppiset konsonanttiloppuiset perusmuodot. Sopeuttamisessa ilmenee selvää yksinkertaistumistendenssiä pelkkien vokaalivartaloisten sanojen hyväksi.[1]

Epenteettinen vokaali voi olla sanan sisälläkin, jolloin fonotaktisesti oudot konsonanttiyhtymät on mukautettu konsonanttien väliin tulevalla vokaalilla, esim. r. *hamn* --> TM *hamina*, r. *kringla* --> *krinkula* jne. (ks. tästä enemmän 3.2.2.5). Tosin monissa tapauksissa on Turun murteen lainojen originaaleiksi osoitettavissa sellaisia suomenruotsin murteiden muotoja, joissa jo on välivokaali verrattuna nykyruotsin muotoon, esim. srm. *ha:vär*, vrt. nr. *havre* --> TM *haaversoppa*, srm. *krångel-*, vrt. nr. *krånglig* --> *kronkeli*.[2]

Sen sijaan äänteiden poisto sanarakenteen mukauttamiseksi on harvinaista. Joskus kuitenkin on laina sopeutettu kaksitavuiseksi ja vokaaliloppuiseksi poistamalla originaalin loppukonsonantti, esim. r. *boning* --> TM *puuni*, srm. *skrallus* --> *krallu*. Yleensäkin lainasanatutkimuksissa on todettu lainojen sopeutuvan sanarakenteeltaan kohdekielen omaperäisten sanojen mukaisiksi. Jos lähtökielen sanan rakenne on outo, voidaan vokaaleja tai konsonantteja lisäämällä ja poistamalla muuttaa rakenne kohdekieleen sopivaksi, esim. lät. *jachta* < saks. *Jacht*, lät. *koncerts* < saks. *Konzert*, Uuden Meksikon *torque* < engl. *turkey* jne. (ks. Rūke-Dravina 1969, 56-57; Weinreich 1970, 69-70; Haugen 1975, 46).

Rakenteellista mukauttamista eivät ole tarvinneet ruotsin vokaaliloppuiset nominit, esim. srm. *backa* --> TM *pakka*, r. *mamma* --> *mamma*, r. *fri* --> *frii*. Mukauttamiselta ovat voineet säilyä myös sellaiset konsonanttiloppuiset nominit, jotka ovat olleet yhdyssanojen alkuosia, esim. r. *fotmantel* --> TM *fuutmantteli*, r. *haklapp* --> *haaklappu*, r. *hålsöm* --> *hoolsömmi*, r. *kamkofta* --> *kamkofta*, r. *korsdrag* --> *korstraaki* jne. Yhdyssanojen sopeutuminen voi olla samanlaista kuin yhdistämättömien sanojen (esim. pelkkä loppuvokaalin lisäys) silloin, kun lainansaajat eivät ole tunnistaneet lainauksia yhdyssanoiksi.

Mikäli yhdyssanan alkuosakin on rakenteellisesti mukautettu vokaaliloppuiseksi, on yleensä oletettava myös kummankin yhdysosan erillistä lainautumista. Sellaiset yhdyssanat kuin TM *muuruttistuuninki*, *muusitöytti*, *porttikonki* jne., jotka rinnastuvat niitä vastaaviin r. yhdyssanaoriginaaleihin (vrt. r. *morotstuvning*, *mosstöt*, *portgång*), voitaisiin kuitenkin

---

1 Suomen vanhoissa lainoissa on myös kaksivartaloisiksi ja perusmuodoltaan konsonanttiloppuisiksi sopeutuneita nomineja, esim. *tytär* < baltt., *rietas* < germ., *ahrain* < slaav. (ks. SKES).

2 Ks. tällaisten srm. välivokaalien kehittymisestä tark. Wessman 1951, 547-.

luokitella lähes suorien lainojen veroisiksi. Onhan niiden synnyssä ensisijaisella tilalla yhdyssanaoriginaali, johon ovat assosioituneet myös erikseen mukautetut lekseemit. Joskus harvoin alkuosa on mukautettu kuten TM *paaripunkka* (< r. *badbunke*) -yhdyssanassa, vaikka se (**paari*) ei esiinny itsenäisenä lekseeminä.

Olen ryhmitellyt lainaperäiset nominit niiden morfologisen sopeutumisen perusteella viiteen ryhmään: *i*-loppuiset, *A*-loppuiset, *O*- ja *U*-loppuiset, *e*-loppuiset ja johdostyyppiset nominit. Eri ryhmien käsittely noudattaa johdostyyppisiä lukuunottamatta lainojen yleisyyssuhteita. Perusmuodoksi olen valinnut myös lainanominien kuvauksessa yksikön nominatiivimuodon. Tämän muodon valinta on perusteltua, koska se on nominien ainoa vapaa allomorfi (ks. myös Karlsson 1977b, 32-35; Koski 1979, 10-11; 1982, 20-21).

Rakenteellisesti mukautetut lainat ovat normaalisti sopeutuneet niitä muistuttavien omaperäisten sanojen taivutusparadigmoihin. Näin ollen lainanominien taivutusta on käsitelty vain, mikäli siinä ilmenee jotakin poikkeavaa kehitystä suhteessa kohdekieleen. Lähtökielen ruotsin nominien taivutuskategorioihin liittyvät morfeemit (esim. numerus, määräisyys ja genetiivi; ks. tark. Sigurd 1967, 59; Elert 1970, 135; Kiefer 1970, 84) on lainalekseemejä analysoitaessa esitetty, esim. TM *tupla* < r. mon. *dubbla*. Niillä ei kuitenkaan ole ollut mitään vaikutusta lainasanojen taivutukseen, koska ne ovat siirtyneet aina lekseemin perusmuodon osaksi.

4.1.1 *i*-loppuiset nominit

Ruotsin konsonanttiloppuisiin yksi- tai useampitavuisiin nomineihin on lainattaessa lisätty yleensä epenteettinen loppu-*i*, jolloin vokaaliloppuisia rakenteeltaan kohdekielessä tuttuja kaksitavuja on saatu runsaasti. Substantiivilainoista on kaikkiaan 54 % *i*-loppuisia, kun taas *i*-loppuisten adjektiivilainojen määrä (kaikista adjektiiveista laskettuna) on vain 38 %. Esim.

s.		s.
duk	-->	tuuki
lägg		leki
firabel		firapeli
langett		lanketti
a.		a.
klok		klooki
lagom		laakomi
nykter		nyhteri

Vain muutaman substantiivilainan loppu-*i* perustuu (ääntämykseltään) *i*-loppuiseen originaaliin, esim. r. *färg* --> TM *färi*; useammin tällaiset

tapaukset ovat adjektiiveja, esim. r. *fiffig*, r. puhek. ja srm. [fiffi] --> TM *fiffi* (ks. myös 4.1.5).[1] Syynä *i*-loppuisten adjektiivilainojen vähäisyyteen ovat suomenruotsin murteiden ruotsin yleiskielestä poikkeavat suffiksit, joiden äännerakenne on lisännyt muuntyyppisten adjektiivilainojen osuutta (ks. kohta 4.1.3), vrt. esim. r. *klumsig*, srm. *klomsso* --> TM *klomsso*, r. *solkig*, srm. *solkko* --> TM *solko*.

Joissakin srm. henkilön- ja eläintennimityksissä on myös perusmuodoissa säilynyttä vanhempaa *i*:tä, esim. *bläsi* 'otsalaukki', *bɯsi* 'sudenjalka' (Ahlbäck 1946, 32), samoin kuin *i*:tä on erityisesti taivutusmuodoissa, esim. srm. *bläs - bläːs*, määr. m. *bläsin* (Ahl.). Näin ollen tällaisiinkin lähtömuotoihin rinnastettavien TM *i*-lainojen (*pläsi*) loppuvokaalin etymologiset juuret voivat olla lähtökielessä.

Loppu-*i* voi olla myös lyhentymällä syntynyt ruotsin *ing*-suffiksista (jolloin r. *-ing* > *iØ*), ja r. *ning*-suffiksillisiin substantiiveihin rinnastuvat *i*-lainat (*-ning* > *ØiØ*) ovat selvästi analogisia, esim. r. *boning* --> TM *puuni*, r. *fyllning* --> *fylli*, r. *fäktning* --> *vähti* jne. Useimmilla tähän kuuluvilla lainoilla on sekä lyhentämällä että epenteettisellä *i*:llä substituoitu variantti, esim. r. *spänning* --> TM *pänninki* (kuv.) 'jännitys' - *pänni* (konkr.) 'kiristys, jännitys', r. *traktering* --> *trahteerinki* 'tarjoilu' - *trahteeri* 'tarjoilu; ravintola' jne. Viimeksi mainituissa lainoissa on myös osittaista erikseen leksikaalistumista. Lyhentyneistä varianteista ainoastaan *vähti* on mahdollista rinnastaa srm. yksitavuiseen *fäkkt*-originaaliin. Lyhentämällä sopeuttaminen voi perustua myös sellaisten korrelaatioiden malliin, joissa verbilaina on sopeutettu supistumaverbeihin ja lainanomini on sopeutettu *i*:llä, esim.

hollaa+ : holli	(r. hålla - håll)
kneppaa+ : kneppi	(r. knäppa - knäppe)
krunttaa+ : kruntti	(r. grunda - grund)

ja näiden mallin mukaan:

fyllää+ : fylli jne.	(r. fylla - fyll(n)ing)
puunaa+ : puuni	(r. bona - boning)

Malliksi soveltuneita korrelaatioita on lisäksi lukuisasti suomen vanhemmissakin ruotsalaislainoissa, vrt. esim. *jahdata* : *jahti*, *muurata* : *muuri* jne. (ks. Streng 1915).[2] On huomattavasti epävarmempaa selittää lyhentymävariantit tapauksiksi, joissa puhujat ovat tunnistaneet suffiksin

---

1 Ks. srm. *fati* 'fattig' -tyyppisistä adjektiiveista tark. Wessman 1951, 424, 470.

2 Ks. enemmän tämäntyyppisistä nuorista *grilli* : *grillata* jne. parien korrelaatioista ja niiden johtosuhteista Koski 1982, 41.

ja poistaneet sen tarpeettomana. Tosin adjektiiveissa ilmenee hieman sentyyppistä kehitystä (ks. 4.1.5).[1]

i:n suosio perustunee siihen, että se on neutraali vokaalisoinnun kannalta ja voi yhdistyä millaiseen vartaloon hyvänsä. Sen etuna pidetään myös pintavariaation vähentymistä (ks. Karlsson 1974, 35): *i*-vartaloisten nominilainojen kaikissa yksikön muodoissa on sama vartalon allomorfi, esim. *tuuki* : *tuuki+n* : *tuuki+a*, *laakomi* : *laakomi+n* : *laakomi+a* jne. Kysymyksessä on näin ollen taivutuksen yksinkertaistuminen, mitä pidetäänkin lainoissa universaalina piirteenä (ks. esim. Haugen 1956, 57-58; Häkkinen 1985a, 65). Mahdollisimman vähän vaihtelevat ja yleispätevät paradigmamallit helpottavat mm. Paunosen (1983, 68-69) mielestä kielenoppimista ja ovat sen vuoksi produktiivisimpia. Uusia lainoja omaksuttaessa puuttuu historiallinen motivaatio taivuttaa näitä esim. suomen vanhojen *e*-vartaloiden mukaisesti (vrt. *sieni* : *siene+n*).[2]

Myös suomen yleiskielen nuorien nominilainojen produktiivisin tyyppi on *i*-loppuinen (ks. Karlsson 1977b, 45); samoin monissa suomen murteiden ja sukukielten tutkimuksissa on todettu valtaosan nomineista mukautuvan *i*-ryhmään.[3] Sen sijaan suomen vanhoissa slaavilaisperäisissä, balttilaisissa ja germaanisissa lainoissa on vähän *i*-vartaloisia nomineja (ks. esim. Mikkola 1894, 77; Collinder 1932, 62, 133-142; Laalo 1982, 36). Vasta skandinaavisten lainojen mukana *i*-vartaloiden määrä on ruvennut kasvamaan, ja Thomsen (1869, 71) pitääkin *-i*:tä varmana merkkinä lainan nuoruudesta.

Paradigmamallin helppous ja produktiivisuus tässä ryhmässä on todennäköisin syy myös siihen, että lähes kaikki ruotsin *-e*-loppuiset substantiivit ovat *-e* > *-i* -muutoksen kautta sijoittuneet *i*-ryhmään, esim.

bakelse	-->	paakelssi
förläggare		förlekkari
möte		möötti
pinne		pinni

---

1 Suffiksin poistolle rinnakkainen ilmiö on originaalin prefiksin poisto. Koivulehto (1982, 266; 1984, 223) on arvellut, että esim. germaanisten prefiksin kadottaneiden lainojen lainansaajat ovat olleet kaksikielisiä ja ovat näin ollen voineet poistaa prefiksin (suomen kannalta) merkityksettömänä liitteenä.

2 Ks. puuttuvan historiallisen ja pragmaattisen motivaation osuudesta uusien sanojen taivuttamisessa enemmän Häkkinen 1985a, 65.

3 Ks. esim. Virtaranta 1971, 99; Roos 1980, 67-68. Vain Mägisten sanaluettelossa (1960) näkyy jonkin verran horjuntaa *i*-loppuisiksi mukautettujen ja mukauttamattomien konsonanttiloppuisten nominien välillä, esim. Verm. savon *raasi* < r. *ras*, *skuffi* < r. *skuff*, mutta *fiel* < r. *fel*, *jyyr* < r. *djur*.

Sama muutos on vallitseva kaikissa suomen ruotsalaisperäisissä lainoissa, esim. mmr. *greve* --> sm. *kreivi* (Streng 1915, 309), samoin kuin monissa suomen murteiden ja sukukielten lainasanastoissa.[1] Mm. viron saksalaislainojen *e* > *i* -muutosta on pidetty pelkästään morfologisen (ja omiin sanastruktuureihin) sopeuttamisen aiheuttamana (ks. Hinderling 1981, 140-143). Muutos on helpottanut myös lainojen astevaihteluun sopeuttamista. Esim. **knyytte* tai **möötte* olisivat olleet hankalia, kun vastaavantyyppiset omaperäiset sanat ovat rakenteeltaan heikkovartaloisia, esim. *pyyde, vaate*. Sopeuttaminen **knyyte* : **knyytteen* -tyyppiseen paradigmaan ei myöskään ole ollut motivoitua siihen syntyvien erilaisten vartalovarianttien vuoksi.

Kokonaan huomiotta ei tässä kehityksessä voi jättää suomenruotsin murteiden *-e*-loppuheiton kehitystä ja esiintymistä eri alueilla. Kyseinen loppuheitto on alkanut vakiintua viimeistään vuoden 1450 jälkeen, ja mm. Ahlbäck (1945, 31) pitää hyvin mielenkiintoisena sitä, että vain Turussa ja Naantalissa on eri asiakirjalähteiden mukaan havaittavissa ehdotonta substantiivien *-e*-loppuheittoa. Muualla, esim. Nauvossa, *bälte* > *beltt* -tyyppiset loppuheitot eivät ole koskeneet kuin vanhoja neutreja (maskuliinit ovat *a*-loppuisia: *boga*, nr. *boge* jne.; ks. Eriksson 1945, 10). Tämän mukaan normaalikin substituutio r. *beltt* + *i* --> TM *peltti*, on mahdollinen, kun taas r. *a*-loppuisiin maskuliineihin perustuvat lainat ovat säilyneet vokalismiltaan lähtökielen mukaisina, esim. r. *båge*, vanh. sr., srm. *boga* --> TM *poka* (ks. näistä enemmän 4.1.2).

Paradigman yksinkertaistumisesta on kysymys myös *i*-loppuisten adjektiivien komparaatiossa, kun komparatiivin tunnuksen edellä esiintyy vain *i*-loppuisia allomorfeja, esim. *flaati* : *flaati+mpi*, *frekki* : *freki+mpi*, *pleiki* : *pleiki+mpi*. Turun murteen *i*-vartaloisten adjektiivien vartaloissa tapahtuu *i* > *e* -muutos ennen komparatiivin tunnusta, esim. *kaunis* : *kaune+mpi*, *kiltti* : *kilte+mpi*. Tätä hankalampaa paradigmamallia on sovellettu vain kaikkein tavallisimpien ja laajalevikkisimpien (ilmeisesti vanhimpien) lainojen osalta: *fiini* : *fiine+mpi*, *krouvi* : *krouve+mpi*, *nätti* : *näte+mpi*. Näissäkin tapauksissa nuoret murteenpuhujat käyttävät yksinkertaisempaa paradigmamallia *fiini* : *fiini+mpi* jne.

i-ryhmän substantiivilainoista perustuu osa ruotsin taivutussufiksillisiin muotoihin, monikkomuotoihin ja määräiseen muotoon. Lainattaessa tällaiset lähtömuodot on tajuttu perusmuotoisiksi, esim. r. määr. m. *jalusin* --> TM *salusiini*, r. mon. *morötter* --> *muurötteri*, r. mon. *rödbetor* --> *repetteri*, r. määr. m. *sjön* --> *sööni*, illat. (vain konneksiossa *mennä sööniin*), r. mon. *örfilar* --> *öörfiilari*. Varsinkin monikkomuotojen

---

1 Esim. Verm. savon *kup* : *kuvin* (< r. *gubbe*; Mägiste 1960, 176), viron *nagi* (< saks. *knagge*; Hinderling 1981, 140-143), lm. *peltti* (< r. *bälte*; Grönholm 1974, 54).

lainautumisen on havaittu olevan tavallista muidenkin kielten lainasanastoissa.[1] Syyksi ovat mm. Roos (1980, 119) ja Rūke-Dravina (1969, 59) arvelleet lainattavan monikkomuodon korkeaa frekvenssiä. Virtaranta (1971, 88) on havainnut, että lainattu monikkomuoto on voinut käytännössä olla ainoakin käytössä oleva muoto. Samat syyt ovat varmasti vaikuttaneet Turun murteen lainoissa. Porkkanoista yms. on luonnollista puhua monikossa.

Poikkeuksellisesti ovat *i*-ryhmään sijoittuneet TM *truuvvi* 'tippaleipä' < r. *struva* ja *kräksi*[2] - srm. *dragsa*.[2] Tapaukset ovat kuitenkin mainitsemisen arvoisia, koska vastaavanlaisia "väärin" sijoittuneita ruotsalaislainoja on muissakin murteissa, vrt. esim.

(båt)näsa	-->	pohj.m. nääsi, vrt. sm. näsäviisas
rödbeta		lm., häm.m. repetti - TM repetta

Myös Turun - Rauman merialueilla tunnettu *kuutti* (Viipurin Karjalan *kuutto*) 'pieni vene, ruuhi' perustuu r. *a*-loppuiseen substantiiviin *skuta* (Ruoppila 1985, 145-149).

Tuntuu todennäköiseltä, että horjunnan syynä ovat lukuisat sellaiset lainat ja mallit, joissa konsonanttiloppuiseen ruotsin originaaliin lisätty vokaali voi vaihdellen olla *-i* tai *-a* samoillakin murrealueilla, esim. TM *piura* - lm. *piuri* (< r. *bjur*), TM *vintti* 'ullakko', *vintta* 'vino' (< r. *vind* 'ullakko; vino'; ks. näistä enemmän 4.1.2). Ilmiön taustalla voivat olla muunkintyyppiset analogiat, esim. sanarakenteet (vrt. sm. *keksi* ja *raksi*/TM *kräksi*) tai tutut paradigmat (vrt. sm. *luuta* : *luutia* --> **truuva* : **truuvia* : > *truuvi*).

---

1 Suomen venäläisissäkin lainoissa on 15 monikkomuotoihin perustuvaa. Tämä johtunee Plögerin (1973, 287) mukaan siitä, että venäjän *i*-, *y*- ja *a*-loppuiset monikkomuodot ovat olleet tavurakenteeltaan helpompia sopeuttaa suomeen kuin yksikkömuodot. Monikkomuotoihin perustuvia lainauksia ovat esittäneet myös Lagman (1971, 210), Virtaranta (1971), Roos (1980, 119) ja Raith (1982, 145). Virtarannan (1971, 88) luettelemat lainat merkitsevät pääasiassa juureksia, hedelmiä yms., esim. amer.sm. *kreipsi* < engl. *grapes*, *pinssi* < engl. *beans*.

2 Samanlainen tapaus on ehkä myös TM *koolstormi* (< r. *kåldålma* t. srm. *kå:ldolm*), mutta se lienee varsin harvinainen variantti tavallisemman *kooltolmari*-variantin rinnalla, ja sen äännekehitys on muutenkin epäsäännöllinen.

4.1.2 *A*-loppuiset nominit

Nominilainojen toiseksi suurin ryhmä ovat *A*-loppuiset nominit; yhteensä niitä on runsaat 11 prosenttia. Useimmissa tapauksissa ne rinnastuvat ruotsin *a*-loppuiseen lähtömuotoon, eikä niitä ole tarvinnut rakenteellisesti sopeuttaa (vrt. kuit. vokaalisointumuutokset), esim. r. *krämpa* --> TM *krämppä*, r. *köksa* --> *köksä*, r. *linda* --> *linta*, r. *skolla* --> *kolla*, r. *villa* --> *villa*, r. *ända* --> *enta* jne. *A*-ryhmän kokoa ovat kasvattaneet monet vanhemmasta suomenruotsista ja suomenruotsin murteista lähtöisin olevat lainat, joiden originaalit ovat (verrattuna nykyruotsin *e*-loppuisiin substantiiveihin) vanhoja nominatiiviin yleistyneitä *a*-loppuisia maskuliinien obliikvisijoja.[1] Vrt.

grädda	-->	kreta
kraga		kraka
stroka		troka
å:ka		ooka

A-loppuisten lainojen taivutuksessa sovelletaan omaperäisten nominien paradigmoja, vaikka ne ovat varsin monimutkaisia. Lainat muistuttavat kuitenkin rakenteellisesti niin läheisesti omia *a*- ja *ä*-vartaloisia nomineja, ettei pintavariaation lisääntyminen ole yleensä vaikuttanut lainojen käyttöön. Paradigmojen yhdenmukaistumistendenssiä on kuitenkin havaittavissa satunnaisesti, ja tällöin produktiivisimman *i*-vartaloisten ryhmän taivutus pyrkii tunkeutumaan myös *a*-vartaloihin, esim. *krolla* : *krollei*, *kränkkä* : *kränkei*, *tritsa* : *tritsei*. Yhtä satunnaisesti on havaittavissa myös perusmuodon allomorfin yleistymistä, esim. *krolla* : *krollai*. Siirtymät normaalista paradigmasta ovat kuitenkin selvästi sekundaaria kehitystä. Sen sijaan adjektiivilainat noudattavat yksinkertaistunutta paradigmamallia aina ennen komparatiivin tunnusta, esim. *platta* : *platampi* (vrt. sm. *paha* : *pahempi* jne.), *kränkkä* : *kränkämpi*, *kränä* : *kränämpi*. Syynä lienee em. komparatiivimuotojen erittäin alhainen frekvenssi: perusparadigman eriytymiseen ei ilmeisesti ole ollut mitään tarvetta.

Pieni osa *A*-loppuisista nominilainoista rinnastuu ruotsin konsonanttiloppuiseen nominiin, ja *A*:ta voidaan pitää vastaavanlaisena sanarakenteen sopeuttamisessa tarvittuna epenteettisenä lisänä kuin *i*:tä, esim.

bjur	-->	piura
bon		poona

---

1 Vanhemman suomenruotsin kirjallisuudessa on vielä 1700 - 1800-luvulla ollut käytössä *a*-loppuisia heikkoja maskuliineja, samoin ruotsin raamatunkielessä vielä 1500-luvulla, esim. *tijme*, akk. *tijma* (Wessén 1958, 164-165; Wessén 1960, 46). Arkisesti on *a*-muotoja käytetty Tukholman kielessä vielä 1800-luvulla (Ahlbäck 1956, 46-47), esim. *flotta, spada* (Ståhle 1979, 222).

burr	purra
halsband	halspanta
kluck	klukka

Joissakin tapauksissa *A*:n voidaan olettaa tulevan ruotsin monikkomuotojen tai määräisen muodon *a*:sta; onhan monissa tapauksissa ruotsalaisen originaalin monikko- tai määräisen muodon suhteellinen esiintymätaajuus huomattavasti korkeampi kuin yksikkömuodon.[1] Tällaista *A*:n alkuperää voidaan pitää todennäköisenä esim. TM lainoissa *ankkastokka* (r. *ankarstock*, mon. *ankarstockar*), *fiila* (< r. *fil*, mon. *filar*), *peena* (< r. *pen*, mon. *penar*), *platta* (< r. *platt*, mon. ja määr. m. *platta*) ja *pletra* (< r. *plektrum*, vk. mon. *plektrar*) jne. Jotkut *-a*-lainat voidaan rinnastaa joko r. monikkomuotoon tai srm. ja vanhemman Turun ruotsin *a*-loppuisiin nomineihin, esim. TM *paara* (< vanh. Turun r. *spa:da*; vrt. srm. *spåda*, r. *spade*, mon. *spadar*), *piitta* 'kova leipä' (< r. *bit*, mon. *bitar* tai srm. *bita*) ja *pooka - poka* (< vanh. Turun r. *bå:ga*, srm. *båga*, r. *båge*, mon. *bågar*). Aivan kiistattomia taivutussuffiksillisiin muotoihin perustuvia lainoja ovat TM *enkla* (< r. mon., määr. m. *enkla*), *tupla* (< r. mon. ja määr. m. *dubbla*) ja *tyskäpolkka* (< r. määr. m. *tyska*).

Jo vanhoissa suomen skandinaavisissa (ja germaanisissa) lainoissa on oletettu olleen epenteettistäkin loppu-*A*:ta (Collinder 1932, 53), vaikka yleensä vanhojen lainojen *-A* juontaa muinaisskandinaavisista kielisuhteista (Thomsen 1869, 77; Collinder 1932, 52), kuten esim. sm. sanassa *rukka* < germ. (skand.) **rukka-*, vrt. mr. *rokker*, kas., nr. *rock* (SKES).

Joissakin tapauksissa on *a*:n arveltu tulleen analogisesti verbien vartalon *a*:sta substantiivien loppuvokaaliksi (Koski 1982, 97), esim. r. *klucka* --> TM *klukkaa+* ja r. *kluck* --> TM *klukka*. Vastaavanlaisia verbi-substantiivikorrelaatioita edustavat TM lainat *klottaa+* ja *klotta* (vrt. srm. *klotta* ja *klott*), *potnaa+* ja *potna* (vrt. r. *bottna* ja *botten*, srm. *botn*). *a*:n ilmaantuminen voi yhtä hyvin tai todennäköisemminkin johtua sellaisista analogisista verbi-substantiivipareista, joissa substantiivin *-a* korreloi vastaavanlaiseen *A*-loppuiseen substantiivioriginaaliin, esim. TM *halttaa+* ja *haltta* (vrt. r. v. *halta* ja srm. s. *halta*), *krapaa+* ja *krapa* (vrt. r. v. *skrapa* ja s. *skrapa*), *krämppää+* ja *krämppä* (vrt. r. v. *krämpa* ja s. *krämpa*) ja *mörjää+* ja *mörjä* (vrt. r. v. *smörja* ja s. *smörja*).

Krapaa+ : *krapa* -tyyppiset semanttis-morfologiset korrelaatiot ovat olleet niin tavallisia, että kielenkäyttäjät ovat tulkinneet ne produktiivisesti johdetuiksi omaperäisten johtosuhteiden mukaisesti (vr. sm.

---

1 Allénin Nysvensk ordbokin tiedot sanojen esiintymätaajuuksista kuvastavat luonnollisesti ruotsin nykykieltä, mutta tilanne tuskin on ollut kovin toisenlainen lainausten ajankohtana, vrt. esim. r. *dubbel* 10, mon. *dubbla* 28, r. *platt* 3, mon. *platta* 6, r. *rund* 10, mon. *runda* 14, jne. Em. numerot viittaavat suhteelliseen esiintymätaajuuteen.

vihaa+ : *viha*). Tällainen käsitys on mahdollistanut lukuisien takaperoisjohdosten syntymisen. Yleensä suuntana on se, että lainaverbistä on muodostettu sen rinnalle substantiivi, ja näin syntyneet parit ovat semanttisesti yhteenkuuluvia, esim.

v.	-->	v.	n.
bränga		pränkkää+	: pränkkä
gränna		kränää+	: kränä
krina		krinaa+	: krina
krona		kronaa+	: krona
slinta		flinttaa+	: flintta

Takaperoisjohdokset eivät ole tuntemattomia muissakaan suomen murteissa. Mm. Räisänen (1983, 127-128) on esittänyt itämurteista vastaavanlaisia esimerkkejä (*hoksa, meina* ja *tiena*). Hänen mielestään tällaiset uudisjohdokset voivat levitä jopa helpommin kuin vierasperäiset sanat, koska niiden omaksumista helpottavat myös muisti ja kielen produktiiviset säännöt. Näitä harvinaisempia ovat ainakin Turun murteessa tapaukset, joissa lainanominista on johdettu sen rinnalle semanttisesti yhteenkuuluva verbi. Tällainen pari on kuitenkin *krisaa+* : <-- *krisa* (< srm. s. *vresa*; ks. tark. sanasto). Tämän korrelaation syntymistä ovat selvästikin tukeneet useat samaan semanttiseen kenttään kuuluneet parit (esim. *krinaa+* : *krina, kronaa+* : *krona* jne.), jotka synkronisesti ovat samanlaisia.

Lainasanan rakenteellisen sopeuttamisen vaatima lopppuvokaali voi myös vaihdella eri murteissa. Esim. jotkut Turun murteessa *A*:lla sopeutetut nominit ovatkin muualla *i*-loppuisia, esim. TM *piura* - lm. *piuri* (< r. *bjur*; ks. myös Nuortti 1967, 36-37) ja TM *purra* - lm. *purri* (< r. *burr*). Runsaammin tällaisia esimerkkejä on muissa suomen murteiden ja yleiskielen ruotsalaislainoissa, vrt. esim. sm. *lesti* - pohj.m. *lesta* - (< r. *läst*; Karsten 1943, 273), sm. *tontti* - Verm. savon *tontta* (< r. *tomt*), sm. *trulli* - Verm. savon *trolla* (< r. *troll*), sm. puhek. *skarppi* - Verm. savon *skarppa* (< r. *skarp*; ks. Mägiste 1960, 166-179).

Kun melko nuortenkin lainojen loppuvokaalina voi olla *A*:ta, paitsi ruotsalaislainoissa myös englantilaislainoissa, ei voida olettaa selviä substituutioeroja eri aikana lainattujen sanojen välillä.[1] Erojen täytyy perustua erilaisiin kieliyhteisöihin, jotka reagoivat lainoihin erilaisilla substituutiosäännöillä (esim. Vermlannin savossa on usein -*A*:ta silloin kun

---

1 Virtarannalla (1971, 98-99) on lukuisia esimerkkejä nuorista *A*:lla sopeutetuista englantilaisperäisistä nominilainoista, esim. amer.sm. *flättä* < engl. *flat*, *paana* < engl. *barn*, *sappa* < engl. *shop* jne. Englantilaisperäisissä lainoissa onkin Collinderin (1932, 53) havaintojen mukaan enemmän lisättyä loppu-*A*:ta kuin germaanis- ja skandinaavisperäisissä lainoissa.

suomessa on *i*:tä jne.). Samanlaista loppuvokaalin vaihtelua (jopa *i*:n, *a*:n ja *o*:n vaihtelua) on vanhoissakin sm. lainoissa, esim. sm. *tuhta- - tuhti- - tuhtolauta* < germ., vrt. *toft* (Ruoppila 1938, 198). Tällaiselle vaihtelulle on ollut runsaasti analogisia malleja myös omaperäisessä sanastossa vrt. esim. sm. *pulska - pulski*, *riippa - riippi* (Ruoppila 1938, 197-198), *kypsä - kypsi* (Paunonen 1973, 231-254). Vain joissakin yksittäistapauksissa voi loppuvokaalin vaihtelu *A*:n ja *i*:n välillä johtua homonymian välttämisestä, vrt. esim. TM *fiili* 'viili' - *fiila* 'viila', *frekki* 'röyhkeä' - *frekka* 'huono takki', *klotti* 'kuhmu yms.' - *klotta* 'sotku', *toppi* 'pysähdys' - *toppa* 'keko'.

Sen sijaan useampitavuisten nominilainojen sopeutuminen *A*-ryhmään (kun originaalit ovat konsonanttiloppuisia) näyttää selvemmin viittaavan vanhempaan substituutiotapaan. Erityisesti ruotsin *l*-, *n*-, *r*- ja *j*-loppuisiin perusmuotoihin rinnastuvat lainat ovat *A*:lla sopeuttamisen jälkeen olleet rakenteeltaan hyvin samankaltaisia suomen *ketterä, matala, omena* -sanojen kanssa, esim.

virrvil	-->	virvilä
battin		patina
kroppan		kruppana
liktorn		klihtuna
portion		portsuna
nykter		nyhterä
kavaj		kavaja

Osalla mainituista lainoista on myös *i*:llä sopeutettuja variantteja, joita on pidettävä myöhempää substituutiotapaa edustavina uudelleenlainauksina, vrt. esim. *masina - masini, nyhterä - nyhteri, portsuna - portsuni*. *i*-loppuisten varianttien nuoruudesta puhuu sekin, että niistä ei muodosteta ollenkaan *i + i --> ei* -tyyppisiä monikon vartaloita **portsunei*, **masinei*: käytössä ovat vain *A*-vartaloiden paradigmat.

Alkuperältään monet *A*-loppuiset lainat, esim. *appora, fäskynä, linkona, plummona, öökona* voivat loppuvokaalinsakin osalta perustua ruotsin (vanhemman kielen) ja srm. vokaaliloppuisiin monikkomuotoihin, vrt. esim. TM *appora* < r. mon. *abborrar*, srm. mon. *abbωra* ja TM *öökona* < rvk., srm. mon. *ögona*, tai muihin suffiksillisiin muotoihin, esim. TM *nyhterä* < r. mon. ja määr. m. *nyktera*. Tällaiset originaalit on tajuttu yksimorfisiksi aivan kuten *i*-ryhmän vastaavanlaiset (esim. r. *morötter* > TM *muurötteri*) tapaukset, ja taivutettaessa niihin tulee myös Turun murteen monikon tunnus, esim. *silmät seisos ko öökonat pääs*.

Masina-tyyppinen substituutio jatkaa vanhempien skandinaavisten ja germaanisten lainojen mallia. Myös niissä on runsaasti *A*-loppuisia useampitavuisia vartaloita, joiden lisätty loppuvokaali noudattelee vartalon vokalismia, esim. sm. *akana, hamara* ja *satula* (ks. tällaisista tark.

Thomsen 1869, 69; Collinder 1932, 80). Muissakin suomen lainasanoissa on havaittu olevan samanlaisia muutostendenssejä.[1]

4.1.3 *O*- ja *U*-loppuiset nominit

O- ja *U*-loppuisten nominilainojen ryhmä on Turun murteessa kolmanneksi suurin. Kaikista lainatuista substantiiveista n. 8 % ja adjektiiveista n. 35 % on *O/U*-loppuisia. Valtaosa lainoista rinnastuu suomenruotsin murteiden *o*-, *u*- ja *ʉ*-loppuiseen originaalin yksikkömuotoon, esim.

fli:so -->	fliisu
fällu (nr. fälla)	fälly
gläfso - -u	kleuso - kleusu
hy:rω (nr. hyra)	hyyry
kneppo	knepo
plankko (nr. planka)	plankku
pompo (nr. pumpa)	pomppo - pomppu
trommbo (nr. trumma)	tromppu
vässkω (nr. väska)	väsky

Suomenruotsin murteissa on *-a:*han päättyvien substantiivien määrä nykyään vähäinen (paitsi Turunmaan länsiosissa), kun joissakin substantiiviryhmissä mr. obliikvisijat ovat yleistyneet *o*-, *u*- ja *ʉ*-loppuisiksi yksikön nominatiiveiksi (ks. tästä Thurman 1929, 116; Ahlbäck 1946, 40).[2]

Iältään vähän vanhemmissa sm. ruotsalaislainoissa voi loppuvokaali perustua suoraankin uusruotsin feminiinisukuisten substantiivien sijamuotojen *u:*hun. Wessén (1958, 167) mainitsee, että tällaisia obliikvisijoja on käytetty vielä 1500-luvun ruotsin raamatunkielessä. Turun murteen lainoista ainakin *flasku* (vrt. nr. *flaska*) ja *tröijjy* (vrt. nr. *tröja*) voivat yhdistyä uusruotsin muotoihin samoin kuin sm. *korppu* (vrt. nr. *skorpa*; Streng 1915, 308), *kruunu* (vrt. nr. *krona*) ja *ruukku* (< mr. *kruku* obl., nr. *kruka*; Thomsen 1869, 94-95).

Osa *O/U*-lainoista on pejoratiivisia nomineja, joita voidaan käyttää sekä substantiivisesti että adjektiivisesti. Aina ei ole mahdollista erottaa, liittyvätkö lainaedustumat ruotsalaiseen substantiivi- vai adjektiivioriginaaliin. Käytännössä molemmatkin ovat voineet olla lainauksen taustalla, kun substituutiosäännöt olisivat joka tapauksessa tuottaneet saman muodon, esim.

---

1 Vrt. esim. sm. *arsina* < ven. *aršin*, *kauhtana* - *kaftaani* ven. *kaftan* (Plöger 1973, 48, 72) ja amer.sm. *saluuna* < engl. *saloon*, *seksuuna* < engl. *section* (Virtaranta 1971, 99).

2 Joskus srm. *-u* voi olla myöhäistäkin kehitystä, esim. r. *lada*, srm. *lödu* (Holm 1971, 108-109).

bladdo s. --> plato s. ja a.
blado(gär) a.

Kysymykseen tulevat r. substantiivioriginaalit pohjaavat suomenruotsin murteiden pejoratiivisiin adjektiiveihin, joista ne on johdettu produktiivisella *o*-suffiksilla. Substantiivit ovat feminiinejä, esim. *lompo(gär)* a. --> *lompo* s. 'lyhyt ja paksu nainen' (Ahlbäck 1946, 38–40), srm. *neppo(gär)* a. 'ylpeä' --> *neppo - näppo* s. 'ylpeä nainen' (Eriksson 1945, 22).

O/U-lainat, joiden rinnalla on nykyruotsin konsonanttiloppuinen nominin perusmuoto, eivät välttämättä ole omapohjaista kehitystä. On mahdollista ajatella, että loppuvokaali tulee (kuten *A*-ryhmässä *fiila*) ruotsin monikkomuotojen *o*:sta. Tällainen laina on esim. TM *haaso* < r. *has*, mon. *hasor*, ja samanlaista alkuperää voi olla muissakin sm. lainoissa, esim. sm. *ruusu* (< r. *ros*, *-or*). *o*:n alkuperä voi olla hieman toinenkin: Monet substantiivit ovat nykyruotsissa ja suomenruotsin murteissa vaihtaneet deklinaatiota ja siirtyneet taipumaan monikossa *or*-deklinaatiossa genusten muutosten ja analogiatapausten johdosta (ks. tark. Wessén 1958, 171), esim. r. *droppe*, mon. *droppar* --> srm. mon. *dråppa - dråppår - dråppωna* (Wessman 1938b, 35). On luonnollista yhdistää esim. TM *tropu*-lainan loppuvokaali tällaiseen *or*-muotoon: < srm. (Ki) *stropp*, mon. *stroppor*, nr. *stroppar*. Suomenruotsin murteissa voi olla obliikvisijoista yleistyneitä vokaaliloppuisia yksikön nominatiivin perusmuotojakin, joihin voidaan hyvin luontevasti yhdistää monet vokaaliloppuiset lainat, vrt. esim. srm. *ha:so* (nr. *has*), *rω:so* (nr. *ros*), *stryntto* (nr. *strunt*; Thurman 1900, 142), *tasso* (nr. *tass*; Thurman 1929, 117; 1900, 142). Näihin murre-originaaleihin on ilman muuta yhdistettävä lainat, joiden nr. originaalin monikkomuodoissa ei ole *o*:ta lainkaan, esim. TM *formu* < srm. *forrmu*, nr. *form*, *-er*, TM (sm.) *tassu* < srm. *tasso*, nr. *tass*, *-ar* jne.

Mm. Karsten on esittänyt suomen murteista useita uusia etymologioita, joissa hän on yhdistänyt *O/U*-loppuisen nominilainan vastaaviin srm. vokaaliloppuisiin perusmuotoihin, kun aikaisemmissa etymologioissa lähdettiin konsonanttiloppuisista nr. originaaleista.[1]

Kaikki Turun murteen *O/U*-lainat eivät selity em. lähtökielessä vallinneista syistä, vaan loppuvokaalia on eräissä tapauksissa syytä pitää epenteettisenä. Esim.

---

1 Vokaaliloppuisiin originaaleihin on Karsten (1943) yhdistänyt mm. sm. ja murt. lainan *kankku* < srm. *skankko*, vrt. nr. *skank*, *skånk*, ja pohj.m. lainan *knupu*. Viimeksi mainitun originaaliksi hän on teorioinut srm. asun **knubbω*, vrt. srm. *knubba*, nr. *knopp*.

fusk	-->	fusku
fäll		fälly(t)
klutt		kluttu
krå:s		kroosu
krucifix		krusifiksu(t)
lapp		klappu
plörr		plörö
svamp		vamppu
var		vaaru

Sanarakenteen sopeuttamisessa *O/U* on ollut aivan luonnollinen loppuvokaali *i*:n ja *A*:n ohella, koska omaperäiset vanhatkin sanat voivat olla samantyyppisiä (esim. sm. *kohtu, koko, sumu*). Lisäksi lukemattomat vanhemmat *O/U*-lainat ovat voineet olla analogisina malleina, esim. sm. *aalto, airo, harppu, kaapu* jne. (ks. näistä esim. Koski 1982, 90), joiden loppuvokaali on originaalin perusmuotoon tai obliikvisijaan kuuluva. Kaikkein vanhimpien ruotsalaislainojen loppuvokaalin uskotaan perustuvan jo lähtökielen ominaisuuksiin, vaikka nykyruotsin vastineet ovat konsonanttiloppuisia, esim. sm. *hattu* (vrt. nr. *hatt* - mgerm. **xattuz*), *paanu* (vrt. mr. *span*), *vaunu* (vrt. nr. *vagn*) jne. (ks. enemmän näiden alkumuodoista Thomsen 1869, 88-89; Streng 1915, 309-310; Hofstra 1985, 216-217). Lisätyllä *U*:lla sopeutetuista lainoista on jonkin verran esimerkkejä muistakin suomen murteista ja mm. amerikansuomesta. Sen sijaan *O*-tapauksista ei ole havaintoja.[1]

Niissäkin tapauksissa, joissa Turun murteen *O/U*-lainojen loppuvokaalia voi pitää omaperäisenä lisäyksenä, on sen kehittymiseen mahdollisesti muitakin syitä kuin edellä mainittu sanarakenteen muutos. Pelkkä rakenteen muutos edellyttäisi nuoriin lainoihin aina *i*:tä. Kun näin ei ole, voivat syyt olla originaalien tai niiden lainavastineiden korrelaatiossa muihin sanoihin tai sananmuotoihin. Joillakin *O/U*-lainoilla näyttääkin olevan selvä korrelaatio sellaisiin r. substantiiveihin, joiden rinnalla on srm. *o/u*-loppuinen adjektiivi:

s. krall	-->	s. krallu
a. *skrallo(gär)*		
s. krimskrams	-->	s. krimskramssu
a. *kramssω(gär)*		

1 Karstenilla (1943) on muutamia esimerkkejä *U*:lla sopeutetuista lainoista, esim. sm. *sumppu* < r. *sump*, srm. *sωmpp*. Myös Virtaranta (1972, 99) on todennut lisättyä *U*:ta muutamassa lainassa, esim. amer.sm. *kriikku* < engl. *Greek, paippu* < engl. *pipe, räntty* < engl. *rent*. Sen sijaan esim. Vermlannin savon ruotsalaislainoissa on vain vanhoja *U*-lainoja (ks. Mägiste 1960: lasku, tröijy); samoin Roosin (1980, 70) luettelemat *u*-tapaukset ruotsinvirosta perustuvat vanhoihin uusruotsin vokaaliloppuisiin originaaleihin.

s. mos	-->	s. muusi
a. *moso(gär)*		s. moso
s. tratt	-->	s. tratti
a. *tratto(gär)*		s. trato

Trato 'tötterön muotoinen lakki' on voitu muodostaa pelkästäänkin srm. adjektiivista *tratto(gär)* 'tötterön muotoinen', jolloin on edellytettävä vain sanaluokan vaihdosta. Muissakin tapauksissa srm. adjektiivit ovat voineet assosiatiivisesti vaikuttaa substantiivilainan äännekehitykseen.

U:lla sopeuttamiseen ovat voineet vaikuttaa myös assosiaatiot omaperäisiin sanoihin. Joidenkin *U*-substantiivien rinnalla olevat verbit ovat *UttA*-loppuisia, ja näin syntyneet lainaperäiset substantiivi-verbiparit korreloivat morfologis-semanttisesti niitä vastaavien omaperäisten parien kanssa. Kun tunnetaan sm. parit *hapsu* : *hapsuttaa*, *naarmu* : *naarmuttaa* jne., on niiden mukaan voitu muodostaa myös

s.		s.		v.
frans	-->	fransu	:	fransutta+
krims		krimssu	:	krimsutta+
krå:s		kroosu	:	kroosutta+
skra:p		kraapu	:	kraaputta+

Tällaisissa tapauksissa ei voida sanoa, kumpi lainoista on primaarimpi, verbi vai substantiivi, koska niiden kehitys on voinut tapahtua yhtaikaakin. Analogisesti muodostetuilta (tai suorastaan johdoksilta) vaikuttavat supistumaverbeihin korreloivat *U*-substantiivit, esim. *fuskata* : *fusku*, *hoksata* : *hoksu*, *juksata*: *juksu*, *klutata* : *kluttu* (vrt. sm. *hypätä* : *hyppy*, TM *tuhnata* : *tuhnu*), vaikka niille samanaikaisesti voidaankin osoittaa ruotsalainen substantiivioriginaali (r. *fusk*, srm. *hoksa*, rm. *jux*, srm. *klutt*).

Lainojen eri varianteissa voivat vaihdella keskenään toisaalta loppuvokaalit *O/U* ja *i*, toisaalta vokaalit *O/U* ja *A*. Esim. TM *krusifiksut - krusifiksit* (< r. *krucifix*) -tapauksessa vaihtelu on vapaata, mutta TM *knuppi - knuppu* -tapauksessa on jo osittaista erikseen leksikaalistumista: r. *knopp*, srm. *knupp* 'pää, nuppi; nuppu jne.' --> TM *knuppi* 'nuppi, pää; nuppu' ja *knuppu* 'nuppu'. On syytä olettaa, että *O/U*:n ja *i*:n vaihtelu selittyy useimmissa tapauksissa eri kielimuodoista, vrt. TM *flaksu* (< srm. *flaksω*) ja *flaksi* (< r. *flax*). Kun *år*-monikkoja on yleisesti käytetty vielä 1700-luvun Turun ruotsissakin, esim. *droppor* 'droppar' (Ahlbäck 1956, 47), on oikeastaan yllättävää, että muissa suomen murteissa vaikuttaa olevan enemmänkin loppu-*U*:ta lainoissa, joissa Turun murteessa on *-i*. Esim. TM *kruusi* (r. *krus*), *troppi* (< r. *droppe*), *krooppi* (< r. *grop*) ja *hantti* (< r. *hand*) tunnetaan muualla asuissa *kruusu* (vrt. srm. *kru:so*), *troppu* (vrt. srm. mon. *dråppår*, *dråppωna*), *krooppu* ja *hanttu* (ks. SKES; Karsten 1943, 130). Aina ei kuitenkaan ole mahdollista löytää

erityistä syytä vaihteluun, kuten TM *krusifiksi - u-, snapsi - napsu* -tapauksissa tai sm. murt. *krooppi - krooppu* -tapauksessa.[1]

Lähtökielen syyt eivät ole olleet vaikuttamassa myöskään TM *tröökö - trööki* '(merkki)keppi, tulitikku' ja *träkki* 'pyykkinaru, viiva' -lainojen asuihin ja loppuvokaalin vaihteluun. Molemmat sanat liittyvät etymologisesti r. substantiiviin *streck*. Todennäköisesti TM *tröökö - trööki* on kuitenkin yhdistettävä rm. asuun *strå:k - strö:k*, jonka ensi tavun vokalismi on vienyt myös *ö*-loppuun.[2] Loppu-*i*:n ja *O*:n vaihtelu lienee hyvin harvinaista muissakin suomen murteiden ruotsalaislainoissa; tavallisempaa se on vanhoissa skandinaavisissa lainoissa, esim. sm. *pallo - palli* (Thomsen 1869, 89), joiden loppuvokaalien eron oletetaan perustuvan jo erilaisiin lähtömuotoihin (Collinder 1932, 177-178).

O/U:n ja *A*:n vaihtelutapauksissa syy on normaalisti löydettävisssä nykyruotsin ja suomenruotsin murteiden välisistä eroista, vrt. esim. TM *fälly - fella* 'rotanloukku' (< r. *fälla* ja srm. *fällu* 'rotanloukku'), *kremppu - kremppa, prikku - prikka, väsky - veska*. Lähtökieleen perustumatonta *A/U*-vaihtelua on vain lainassa *piura - piuru* (vrt. myös lm. *piuri* < r. *bjur*). Loppuvokalismiltaan vaihtelevat variantit eivät ole olleet häiritseviä, koska omaperäisissäkin sanoissa on vastaanvanlaista vaihtelua, vrt. sm. *kuppa - kuppu, paarma - paarmo* jne. (ks. näistä Ruoppila 1938, 198-199).

O- ja *U*-loppuiset adjektiivilainat perustuvat yleensä suomenruotsin murteiden *o*-, *u*- ja *ʉ*-loppuisiin adjektiiveihin, joiden vastineet nykyruotsissa ovat *ig*-suffiksillisia. Murteissa nämä adjektiivit ovat olleet alkuaan *ogher*-suffiksillisia. Samaan ryhmään ja sen taivutukseen on myöhemmin siirtynyt muitakin adjektiiviryhmiä, mm. vanhempia *otter*- ja *utter*-suffiksillisia (Wessén 1971, 61). Turunmaan ruotsin murteissa kyseiset adjektiivit esiintyvät yleisimmin loppuheittoisina (vokaaliloppuisina) yksikön nominatiivin perusmuodossa, esim. (Na) *blesu, blesut, blesuga* (< mr. *blesutter*; Ahl.). Vanhemmassa nykyruotsissakin on vielä käytetty *ut-, ot-* ja *og*-loppuisia adjektiiveja, esim. *krokot, tokot, krogu(g)* jne. (Wessén 1971, 41).

Tähän ryhmään kuuluvia adjektiivilainoja ovat mm.

blado	-->	plato
blisʉ		plisu
klobbo		klopo

---

1 Monissa aikaisemmissa etymologioissa *U*-loppuiset lainat on epätarkasti rinnastettu nr. originaaleihin, esim. *troppu* < r. *droppe* (SKES), vaikka *U* todennäköisemmin tulee srm. *o*:llisista tai *u*:llisista (monikko)muodoista.

2 Ks. tästä etymologiasta tark. sanasto-osa: *tröökö*.

neppo, kni:po	knepo
solko	solko

Vain kahdessa adjektiivilainassa on *U*:ta syytä pitää epenteettisenä:

grant	-->	kranttu
platt		plattu

Vaikutusyhteydet muihin sanoihin ovat kuitenkin voineet olla tällaisen kehityksen taustalla. Esim. **krantti* < r. *grann*, *grant* olisi aiheuttanut homonymiaa, vrt. TM *krantti* 'reuna' < r. *rand*. *Plattu* puolestaan on voinut assosioitua sm. *lattu, latukka, latuskainen* (TM *platuskainen)* -pesyeeseen (ks. Karsten 1938b, 193; SKES) ja srm. adjektiiviin *plad-do(gär)* 'tasainen' (Vend.).

4.1.4 *e*-loppuiset nominit

Turun murteen ruotsalaisperäisistä substantiivilainoista vain *hole* (< r. *hål*, määr. muoto *hålet*), *kaffe* (< r. *kaffe*) ja *sile* (< r. *gelé*) ovat täysiparadigmaisina *e*-loppuisten ryhmässä. Muista *e*-loppuisiin originaaleihin rinnastuvista lainoista olen kuullut harvinaisina variantteina vain *are*-loppuisia, esim. TM *hammare* - (yleensä) *hammari*, *tilprinkare* - (yleensä) *tilprinkari*. Juuri *are*-tyyppisten satunnaiset säilymätapaukset (kun normaalisti r. *-e* --> TM *-i*) puhuvat sen puolesta, että ne ovat olleet rakenteellisesti hyväksyttyjä, vrt. omaperäiset *re*-johdokset *askare, kankare, kokkare* jne. Samaan seikkaan perustuu myös ruotsin komparatiivimuodosta *bättre* 'parempi' lainattu TM *petre+mpi* 'parempi', jonka *e*-vartalo on aivan normaali verrattuna omaperäisiin adjektiiveihin (*pahe+mpi*). Muissa lainasanastoissa vaikuttavat r. *-e*:n säilymätapaukset olevan vielä harvinaisempia.[1]

Täysiparadigmaisilla *e*-lainoilla on suomen *vene*-tyyppisiä taivutusmuotoja. Ne saavat partitiivissa muodot *holet(ta)*, *kaffet(ta)* ja *silet(tä)*.[2] Yksikön genetiivin muodot *holen*, *kaffen* ja *silen* ovat tulkittavissa pitkien vokaalien lyhentymämuodoiksi: *kaffeen* --> *kaffen* jne. Toisaalta on mahdollista, että *vene-* ja *nalle*-tyyppisten paradigmojen väliset

---

1 Mm. Roosin (1980, 66) mukaan ruotsinviron ruotsalaislainat on aina mukautettu *-e* > *-i* -muutoksella, esim. *raggarit* < r. *raggare*. Mägistenkin (1960) sanaluettelossa on vain kaksi *e*-loppuisena säilynyttä lainaa: Verm. savon *kaffe* < r. *kaffe* ja *tamme* 'pato' < r. *damm*, määr. m. *dammen*. Vanhoissakin sm. lainoissa *-e*-tyyppi on harvinainen. Hofstra (1985, 217) on maininnut kolme melko varmaa germaanisperäistä adjektiivia (*kale, saine, maine*).

2 Ks. *tta*-allomorfin tulkinnasta myös Karlsson 1983, 281.

samankaltaisuuteen perustuvat vaikutusyhteydet[1] ovat *kaffen*-tyyppisen genetiivin (vrt. *nallen*) taustalla. Vain substantiivista *kaffe* käytetään *nalle*-paradigman partitiivia *kaffe* < *kaffea*, joka vaikuttaa nykyään jopa *kaffet(ta)*-partitiivia tavallisemmalta.

vene	: vene(e)n	: venet(tä)	
	↓	↓	
kaffe	: kaffen	: kaffet(ta)	- kaffe(a)
	↑		↑
nalle	: nallen	:	nalle(a)

4.1.5 Johdostyyppiset nominit

Turun murteen adjektiivilainoista kaikkiaan noin 12 % on sopeutettu korvaamalla ruotsalainen adjektiivinjohdin, yleensä *ig* (vain yhdessä *en*), omaperäisellä *(i)nen*-johtimella. Tosin monilla tähän kuuluvilla adjektiiveilla on myös suffiksittomia variantteja:

fläckig	-->	fläkkine(n)
maffig		maffine(n) - maffi
slamsig		slamssine(n)
slarvig		slarvine(n) - slarvi
smutsig		smutsine(n)
angelägen		ankeleekine(n) - ankeleeki

Omaperäisellä johtimella korvaamista on ilmeisesti pidettävä vanhempana substituutiomallina kuin johtimetonta korvautumista. Tätä käsitystä tukee se, että muissa suomen murteiden ruotsalaislainoissa suffiksisubstituutio on selvästi tavallisempaa kuin Turun murteessa. Esim. pohjalaismurteissa on Mantereen (1967) sanaston perusteella aina muutos r. *ig* --> pohj.m. *inen*, ja Karstenilla on runsaasti esimerkkejä myös srm. *og*-suffiksin korvautumisesta sm. *(i)nen*-johtimella, esim. pohj.m. *fletruinen* < srm. *fläddrog* (Karsten 1943, 89). Vastaavanlaista substituutiota tavataan muissakin kielissä.[2] Mm. Rūke-Dravina (1969, 57) on todennut, että vahvasti synteettisissä kielissä on suffiksisubstituutio tyypillistä, kun

---

1 Karlsson (1983, 364) käyttää termiä *pintavaikutusyhteydet* vastaavanlaisista tapauksista.

2 Ruotsinviron ruotsalaislainoissa korvautuvat r. adjektiivinjohtimet säännöllisesti omaperäisillä johtimilla, esim. r. *mastlig* > r.vir. *mastiline*, r. *snuskig* > r.vir. *snuskigu* (Roos 1980, 71). Suffiksisubstituutio on vallitseva myös Vermlannin savon ruotsalaislainoissa, esim. r. *allvarlig* > Verm. savon *alvaarlea* (Mägiste 1960, 166).

taas muuntyyppisissä kielissä adjektiivit jäävät ilman minkäänlaista päätettä.

Johdostyyppisten nominien ryhmään kuuluviksi on aiheellista luokitella myös *kkA*-johtimiset nominit, joista osa voi olla sekä substantiivisesti että adjektiivisesti käytettyjä. Liukuvat rajat sanaluokkien välillä ovat mahdollisia siitäkin syystä, että *kkA* voi olla omaperäisissäkin sanoissa substantiivin tai adjektiivin johdin, vrt. *metakka, rähäkkä, ärhäkkä* (ks. näiden johtamisesta esim. L. Hakulinen 1979, 196-197; Karlsson 1983, 265-266). Näiden mallin mukaan on muodostettu

bli:dω	-->	plitikka
platt		platakka
plott, plɔtt		plotikka - plutikka
protta		protikka - prutikka
spritta		pritakka

Lainat ovat selvästi ekspressiivisiä ja niissä tavataan monenlaista äännemuuntelua, esim. TM *flotikka, plotikka, protikka.* Aina ei ole mahdollista saada selville, ovatko lainat suoria lainoja vai jostakin lainavartalosta johdettuja. Esim. TM *platakka* voi olla lainaperäisen *platta*-adjektiivin johdos (mallisanana ehkä sm. *latukka*), *pritakka* lainatun *prittaa+* -verbin johdos jne.

Mm. Karsten (1943, 89) on yhdistänyt pohjalaismurteiden *flatikka*-lainan suoraan ruotsalaiseen *flat*-adjektiivioriginaaliin, ja *kkA*-tyyppisiksi sopeutuneita nominilainoja tunnetaan suomen muidenkin lainasanojen joukossa.[1] Samoin tulkinta suoraksi lainaksi on mm. TM *pritakka*-lainassa 'äkkinäisesti noussut pieni pulla; äkkinäinen pieni nainen' paikallaan ennen kaikkea semanttisin perustein (< r. *spritta* 'nousta äkkinäisesti yms.', srm. *spretta* 'kulkea ylpeästi', *spretto* 'ylpeä tyttö'). Jos derivaation suunta olisi TM *prittaa+* --> TM *pritakka*, odottaisi johdoksen semanttisesti korreloivan *prittaa+* -verbin 'edestakaisin juoksemisen' kanssa (< rm. *spritta, spretta* 'juosta ulos, hypätä jne.').

---

1 *kkA*-tyyppisiksi ovat mm. sopeutuneet kaikki sellaiset venäläisperäiset lainanominit, joiden originaalin 3. tavu alkaa *v*:llä, esim. sm. *jantukka* 'eräänlainen kauha' < ven. *jandová.* Y. H. Toivonen (1955, 84-88) ei ole löytänyt tälle ilmiölle mitään syytä, mutta on ollut sitä mieltä, että se ei ainakaan voi todistaa venäläisperäisyyttä vastaan. Mielestäni näissä tapauksissa on kysymys selvästikin eräänlaisesta suffiksisubstituutiosta.

4.2 Verbit

Ruotsin verbit ovat rakenteeltaan yleensä kaksitavuisia, kun niiden vartaloon liittyy infinitiivin tunnus *a*, esim. *fylla, hoppa, kränga* (ks. Sigurd 1965, 176; 1967, 57; Kiefer 1970, 121). Tosin yksitavuisiakin verbejä on, esim. *gå, stå, sy, dö* jne. Tällaisten verbien infinitiivin tunnus on ∅ (Sigurd 1967, 59).

Ruotsin verbinvartaloilla on paradigma infinitiivi (*a* - ∅), preesens (*ar* - *er* - *r*), imperfekti (*de* - *te* - vokaalivaihtelu; ks. Sigurd 1967, 59). Perusmuotona on perinteisesti pidetty infinitiivimuotoa, joka samalla on hakumuoto. Vaikka infinitiivimuoto ei ole aina onnistunein ratkaisu perusmuodoksi sr. murteiden osalta (ks. B. Wiik 1986, 133), olen pitänyt tutkimuksessani kaikkien ruotsin originaalien perusmuotona infinitiiviä.[1]

Lainatuista verbeistä suurin osa perustuu ruotsin 1. konjugaation verbeihin, ja suomessa ne on sopeutettu supistumaverbien taivutustyyppiin, esim. r. *ana, anar* --> TM *aanaa+*, r. *bada, badar* --> *paaraa+*. Ruotsin 2. konjugaatiosta on lainattu alle kymmenen verbiä, esim. r. *hjälpa, hjälper* --> *jelppaa+*, r. *spänna, spänner* --> *pännää+*. Harvinaisemmista taivutusryhmistä on lainattu vain yksittäisiä verbejä, esim. r. *handskas* --> TM *hanskaa-*, r. *sno, snor* --> TM *nuu*, ja ns. vahvoista verbeistä on lainattu vain yksi: r. *hålla, håller, höll* --> TM *hollaa+*. Lainaussuhteet ovat samantyyppiset kuin vanhemmissa germaanisissakin lainoissa.[2] Morfofonologisesti oudommat ruotsin verbit ja monimutkaiset taivutussäännöt ovat ilmeisestikin vaikuttaneet lainaamiseen ehkäisevästi. Toisaalta lainaussuhteista kuvastuvat myös ruotsin eri konjugaatioiden väliset yleisyyssuhteet: 1. konjugaatio on ruotsissa yleisin.[3]

Supistumaverbien perusmuoto on kaksitavuinen (esim. sm. *bodaa+*), ja sen aiheuttaman analogian vuoksi ruotsin (kannaltaan) yksitavuiset verbit on mukautettu lisäämällä niihin ylimääräinen toinen tavu, esim. r. *bestå* --> TM *pistoovaa+*, r. *stå* --> *poovaa+*. Tällä tavalla mukauttamatta on jäänyt vain r. *sno* --> TM *nuu+*, jonka taivutuskin on näin ollen jäänyt hyvin vaillinaiseksi. Sitä voidaan käyttää lähinnä vain ind. preesensissä: *mää nuu+n, sää nuu+t* jne. (vrt. omaperäisen *tulla*-verbin pikapuhemuodot *tuun, tuut* jne.). Turun murteesta olen kirjannut imperfektimuodon *(mää) nuusin* kaikkiaan vain pari kertaa. Muissa lounaismurteissa on myös

---

1 Ks. tark. srm. perusmuodon valinnan ongelmista luku 4.1 Nominit.

2 Jo valtaosa germaanisperäisistä sm. verbilainoista perustuu vain yhteen lähtökielen tyyppiin, heikkoihin verbeihin, ja vain muutama vahvoihin verbeihin. Ks. Koivulehto 1974, 119-120.

3 Ks. tark. ruotsin eri konjugaatioryhmistä ja niiden yleisyyssuhteista Kiefer 1970, 119-; Hellberg 1978, 33-35.

lisätavulla sopeutettu *nuuvaa+* -muoto tavallinen.[1] Muistakin sm. murteista on esitetty tapauksia samanlaisesta substituutiosta (ks. Räisänen 1979). Ruotsin ns. *s*-verbit puolestaan on mukautettu supistumaverbeihin poistamalla *s*: r. *handskas* --> TM *hanskaa+*, r. *vankas* --> *vankkaa+* jne.

Aikaisemmissa lainasanatutkimuksissa on todettu, että erityisesti verbit sopeutuvat kohdekieleensä ja sen muoto- ja taivutustyyppeihin täydellisesti (Haugen 1956, 57-58; Suhonen 1973, 64). Universaalia on sekin, että verbien taivutus yksinkertaistuu ja verbit sopeutetaan pääasiassa yhteen paradigmatyyppiin (Rūke-Dravina 1969, 57; Weinreich 1977, 67). Lainattuihin verbeihin pätee sama kuin nomineihin: koska sanat ovat kohdekielessään uusia, puuttuu mm. historiallinen motivaatio soveltaa niihin monimutkaisia rakenne- ja taivutusmalleja (Häkkinen 1985a, 65). Näin ollen on odotuksenmukaista, että paradigmatyyppien määrä on TM lainaverbeissä harvalukuisempi kuin suomessa yleensä.[2]

Olen ryhmitellyt verbit kahteen ryhmään oman lainasana-aineistoni mukaisessa yleisyysjärjestyksessä: supistumaverbit ja muut johdostyyppiset verbit. Lainaverbien mukautumista eri johdostyyppeihin on kuvattu muotokeskeisesti, ja tällöin johdinmorfeemien tunnistamisessa on päähuomio muodossa eikä merkityksessä (ks. myös Koski 1982, 24). Perusmuodoksi on valittu (kuten luvussa 3) vahva vokaalivartalo, esim. *klaarantu+*, *viisaa+*, *värkkää+*, koska sitä pidetään asemaltaan analogisena nominien yksikön nominatiivimuodolle (ks. esim. Karlsson 1983, 207-208).

4.2.1 Supistumaverbit

Ruotsin kielestä Turun murteeseen lainatuista verbeistä valtaosa, n. 93 %, on sopeutunut supistumaverbien ryhmään. Tämä tyyppi on nykyään suomessa verbimorfologian produktiivisin (Karlsson 1983, 258), mutta on erilaisia käsityksiä siitä, pidetäänkö supistumaverbejä nykykielessä johdoksina vai ei (ks. esim. Koski 1982, 86-87; Karlsson 1983, 258). Joka tapauksessa on makuasia, nimitetäänkö lainaverbejä johdoksiksi; tärkeintä niiden yhteydessä on sopeuttaminen produktiiviseen taivutustyyppiin. Supistumaverbeihin sopeutetuissa lainaverbeissä suffiksielementti on

---

1 Lounaismurteista on esitetty useitakin *nuu*-verbin tilkkeellä sopeutettuja infinitiivejä, esim. *nuura*, *nuurata* ja *nuuvata*, sekä joitakin taivutusmuotoja, esim. (Aura) "Tuli siihen punssii nuumaan" (L. Hakulinen 1964, 239-241; SMS).

2 Nykysuomen sanakirjassa on erotettu yhteensä 45 verbaalista paradigmatyyppiä. Karlsson (1983, 211-213) on ryhmitellyt sm. verbit vain viiteen toisistaan eroavaan ryhmään. Verbinjohtimia on suomessa kolmisenkymmentä, ja niiden produktiivisuusaste vaihtelee suuresti (ks. tark. esim. L. Hakulinen 1979, 256-302; Karlsson 1983, 257-263).

pelkästään muodollinen verbikategorian tunnusmerkki. Ehkä monissa tapauksissa kysymys on suorastaan mallisanajohtamisesta vanhojen sanojen mukaisesti (esim. sm. *haukkaa+* : *haukata*; vrt. Räisänen 1983, 134).

Kaikki tähän ryhmään sopeutetut verbit ovat kaksivartaloisia *tA*-johdoksia, jotka ovat suffiksaalisessa astevaihtelussa, esim.

r.	TM	
knäppa -->	knäppa + tA [+astev./+vok.sointu]	--> knäppä+Øä+ > knäppää+
ordna	oorna + tA [+astev.]	--> oorna+Øa+ > oornaa+

Kaikkien supistumaverbeihin sopeutettujen lainaverbien vokaalivartalon lopussa on *AA*, kuten yleensäkin suomen uudisverbeissä (ks. Karlsson 1983, 258). Turun murteen lainoissa *AA* voi lyhentyä lounaismurteiden mukaisesti (*AA* > *A*), esim. TM *venkkaa* > *venkkaØ* jne. Konsonanttivartaloon perustuvissa muodoissa, kuten esim. 1. infinitiivissä, suffiksin *A* häviää (*tA* > *tØ*) ennen infinitiivin *tA*-tunnusta, esim. r. *bada* --> TM *paara+tØ+ta* [+astevaihtelu] --> *paarata* jne.[1]

Kun kaikissa suomen uudisverbeissäkin supistumaverbityyppi on Karlssonin (1983, 209, 218) mukaan produktiivisin samoin kuin monissa muissa suomen lainasanastoissa,[2] on syitä tälle ilmiölle yritetty löytää. Itse asiassa oletetaan, että supistumaverbien suosio on alkanut jo germaanisperäisten lainojen mukana (Collinder 1932, 160-163).[3] Hofstran (1985, 228-230) mukaan *i*-vartaloisten verbien rinnalla on joskus kilpaillut (*itse*-vartaloisten ohella) myös supistumaverbityyppi, esim. *hyppiä* (*hypätä*), *kauppia*, *kaupita* (*kaupata*). L. Hakulinen (1979, 290) on pitänyt suosion syynä sitä, että ruotsin 1. konjugaation verbeihin (joihin enimmät lainat kuuluvat) on suhtauduttu kuin sm. *a*-, *ä*-loppuisiin kantasubstantiiveihin.

---

1 Ks. tark. sm. supistumaverbien segmentaatiosta esim. Karlsson 1974, 73-80; Koski 1982, 32-33.

2 Mm. Mantereen (1967) tutkimuksen mukaan lähes kaikki (paitsi neljä) pohj.m. ruotsalaisperäiset verbit ovat supistumaverbityyppiä. Lähes sama tulos on Grönholmilla (1974) lounaismurteista: vain viisi muuta kuin supistumaverbityyppistä lainaverbiä. Myös Virtaranta on todennut (1971, 99), että amerikansuomen englantilaisperäiset lainat ovat em. tyyppiä, esim. amer.sm. *kauntata* < engl. *count*, *piltata* < engl. *build* jne.

3 Sm. supistumaverbien piiristä on esitetty viime aikoina monia uusiakin germaanisperäisiä rinnastuksia. Ks. Koivulehto 1974, 120-123. Tyypin suosion syistä esitetyistä käsityksistä ks. esim. Karlsson 1983, 209.

Karlsson (1977b, 50) on arvellut supistumaverbityypin produktiivisuuden kytkeytyvän myös uudissanojen morfofonologiseen yksinkertaistumistendenssiin. Samoin kuin nominit pyrkivät myös verbit yksinkertaisempaan taivutukseen. Supistumaverbien etuna on mm., että niiden perushahmo säilyy tavallisissa muodoissa (ind. preesensissä ja imperfektissä) hyvin samanlaisena: astevaihtelunalaisissa verbeissä on aina vahva aste näissä muodoissa, eikä tämän ryhmän verbeissä ole imperfektissä *i*:n aiheuttamia vokaalimuutoksia, esim. sm. *hyppään, hyppäsin* jne.

Lainaverbit taipuvat omaperäisten supistumaverbien tavoin, esim. *möötään, mööttäsi(n), prittaan, prittasi(n).* Joissakin verbeissä on kuitenkin havaittavissa pitemmälle menevää astevaihtelun eliminoimista, siis pyrkimistä vielä yksinkertaistetumpaan ja vaihteluttomampaan taivutukseen, esim. r. *åka* --> TM *ookaan, ookaat, ookaa, ookasin* jne. Joka tapauksessa astevaihtelunalaistenkin lainaverbien heikkoasteinen 1. infinitiivimuoto (hakumuoto) näyttää olevan kielenkäyttäjille helppo tuottaa, esim. *klonkata, klukata, tenkata*, vaikka samat kielenkäyttäjät eivät osaa tuottaa lainkaan infinitiivimuotoa sellaisista omaperäisistä supistumaverbeistä, joiden paradigmoissa on hankalampia vaihteluja (geminaatiota, kvalitatiivista astevaihtelua).[1] Supistumaverbien paradigmat eivät sinänsä ole yksinkertaisia, mutta lainaverbeihin sovelletaan kaikkein helpoimmin tuotettavia ja yksinkertaisia kaavoja: klusiilien geminaattasubstituution mahdollistamaa kvantitatiivista astevaihtelua tai täydellistä vaihteluttomuutta.

Supistumaverbityyppiset lainaverbit korreloivat usein samakantaisen *i*- tai *A*-loppuisen nominin kanssa (ks. 4.1.1 ja 4.1.2), esim. *klottaa+* : *klotta*, *pleikkaa+* : *pleikki*. Tällaiset parit ovat derivaatiosuhteiltaan hyvin samantapaisia kuin omaperäiset parit (esim. *vihaa+* : *viha*). Lainasanojen mukautumista tarkasteltaessa ei ole kuitenkaan tärkeää pohtia derivaation suuntaa. Sitäpaitsi sekä verbi että nomini voivat olla itsenäisiä suoria lainojakin, jos kummallekin on osoitettavissa originaali.[2]

4.2.2 Muut johdostyyppiset verbit

Kaikkiaan vain n. 7 % verbeistä on liittynyt johonkin muuhun johdostyyppiseen ryhmään kuin supistumaverbeihin. Suoriksi lainoiksi katsottavia on seuraavissa ryhmissä: *i*, *o*, *(U)ttA*, *(s)tA*, *(s)tU*, *stele*, *ntU* ja

---

1 Esim. TM *hikko+* 'hikoo < hikoaa' muodolle ehdotettiin infinitiivejä *hikkota, hikota, hikko* ja *hikoilla.*

2 Mm. Hinderling (1981, 143) on viron saksalaislainojen morfologisessa analyysissä asettanut etusijaan tulkinnan kahdesta suorasta lainauksesta esim. tapauksissa vir. *laager* < saks. *Lager* ja vir. *laagerdama* < saks. *lagern*, vaikka olisi mahdollista ajatella myös johtosuhdetta vir. *laager* --> *laagerdama.*

AhtA. Lainavartaloihin perustuvia verbejä on lisäksi ryhmissä *ele/ile*, *skele* ja *ntA*. Koska suorien lainausten määrä on pieni, olen kussakin ryhmässä luetellut kaikki tapaukset.

Lainaverbeistä vain kymmenkunta on liittynyt *o*- ja *i*-vartaloisten verbien ryhmään ja näistäkin osa voi olla lainavartaloista muodostettuja johdoksia. Nykysuomessa varsinkin *i*-johtimiset verbit ovat leksikaalistuneita (ks. L. Hakulinen 1979, 282-284, 299; Karlsson 1983, 261, 267), esim. *kuori+*, *vieri+* jne. On esitetty jossain määrin eriäviä käsityksiä niiden analysoinnista kantaverbeiksi tai johdoksiksi (ks. K. Wiik 1978, 169; Ojanen - Uotila-Arcelli 1979, 1; Koski 1982, 92-93; T. Itkonen 1983, 373-374).[1] Kaksimorfeemisiksikin (historiallisesti katsoen) tulkittuina on *i*-johdinta pidetty joissakin tapauksissa vain yleisenä vaikkakin valinnaisena verbikategorian merkkinä (ks. Koski 1982, 94). Ainakin suorien verbilainojen *i* ja *o* ovat aina tällaisia yleisiä verbikategorian merkkejä, koska kysymyksessä on pelkästään verbin integroiminen tiettyyn paradigmatyyppiin, esim.

r.		TM		
klema	-->	kläämØ+i+	-->	kläämi+
flita	-->	fliitØ+o+	-->	fliito+

On tapauksia, joissa *i*- tai *o*-vartaloinen verbi korreloi *a*-vartaloisen supistumaverbityyppisen lainaverbin kanssa, esim. TM *klipso+* : *klipsaa+*, *kloni+* : *klonaa+*, *kroni+* : *kronaa+*, *pluti+* : *plutaa+*. Merkitykseltään *klonaa+* : *kloni+* -tyyppisen sarjan molemmat verbit ovat murreinformanttien mielestä identtisiä. Johdin *i* ei ole tuonut selvää kontinuatiivisuuden piirrettä verbin merkitykseen, koska supistumaverbityyppiset *klonaa+* 'penkoa', *kronaa+* 'sormeilla, sorkkia' jne. eivät ole momentaanisia, vaan niissä on latenttina originaaleista tuleva kontinuatiivisuuden tai frekventatiivisuuden merkityspiirre. Sen sijaan kyllä murreinformanttien mielestä *klipso+* on merkitykseltään erilainen ([frekventatiivinen]) kuin *klipsaa+*, jota kuvataan äkkinäiseksi tekemiseksi (= [momentaaninen]). Näin ollen on todennäköistä, että *i*-vartaloisissa kysymys on useammin kahdesta erilaisesta substituutiotavasta kuin normaaleista johtosuhteista. Vrt.

r.		TM			
krona	-->	+ i	kronØ+i+	-->	kroni+
		+ tA	krona+Øa+	-->	kronaa+

Edellä esitetyn kaltaiset korrelaatiosarjat voivat syntyä samanaikaisestikin vanhempien mallisanasarjojen aiheuttaman analogian perusteella

---

1 Mm. K. Wiikin (1978, 169) mukaan *vieri+* yms. -kantojen pitäminen yksimorfisina kuvastaisi joka tapauksessa psykologista todellisuutta paremmin kuin abstraktisten kantojen muodostaminen niille.

(vrt. sm. *kurkata* : *kurkkia* [kontinuatiivinen] jne.), vaikka semanttinen korrelaatio ei enää toteudukaan täydellisesti. Vastaavanlaisia samakantaisia mutta kumpaankin johdostyyppiin sopeutuneita verbipareja on esitetty jo germaanisistakin lainoista, esim. sm. *kaupata, kauppia* (Hofstra 1985, 222).

Muissakin suomen murteissa ja mm. amerikansuomessa on vähän nuoria *i*- tai *o*-vartaloisia verbejä.[1] Sen sijaan suomen yleiskielen vanhoissa ruotsalaisissa ja germaanisissa lainoissa on niitä enemmän. Osa on jo niin vanhoja, että ne perustuvat muinaisruotsiin, kantaskandinaaviin tai muinaisgermaaniin, esim. sm. *luovia, nauttia, ruokkia, ulvoa* jne. (SKES). Myös suomen venäläisperäisissä lainoissa on suosittu *i*-vartaloisia muotoja (Mikkola 1894, 7-78; Plöger 1973, 297).[2] Kaikissa nuoremmissa lainasanastoissa supistumaverbityyppiin mukauttaminen on lähes kokonaan syrjäyttänyt *i*-tyyppiin mukauttamisen, mikä on seurausta sm. *i*-johtimen epäproduktiivistumisesta.[3]

i- ja *o*-vartaloisten lainaverbien taivutus on jossain määrin sekaantunut supistumaverbien paradigmaan. Esim. 1. infinitiivin muotoihin on omaksuttu myös variantteja, jotka ovat supistumaverbien paradigman mukaisia, esim. TM **fliito(a) - fliitota, trooksi(a) - trooksita*. Tällaisten analogisten infinitiivien käyttö on tavallista lounaismurteissa omaperäisissäkin *i*-, *o*-, *u*-, *y*-vartaloisissa verbeissä (Ahonen 1979, 99), esim. TM *puhuta, lainota* 'niellä' jne.[4] Tämän ryhmän taivutukseen on kaikkialla lounaismurteissa yleistynyt myös analoginen *si*-imperfekti (joka on kehittynyt supistumaverbien restrukturoituneista muodoista), esim. TM *kiljus* 'kiljui', *kiäris* 'kieri'. Tämän mukaisesti myös TM *i*- ja *o*-vartaloisissa lainaverbeissä on *s(i)*-imperfekti: *fliitos, kläämis, kronkkis*.

---

1 Lounaismurteissa tunnetaan samat ruotsalaisperäiset *i*- ja *o*-vartaloiset verbit kuin Turun murteessakin (Grönholm 1974). Muista länsimurteista ovat Mantere (1967) ja Karsten (1943) esittäneet muutamia *i*-vartaloisia verbejä, esim. *jampsia* 'piikitellä' < srm. *jamsa, iitiä* < nr. *idha* (Karsten 1943, 137 ja 143). Virtarannalla (1971, 99) on vain kaksi esimerkkiä amerikansuomen englantilaisperäisistä *i*-verbeistä: amer.sm. *vatsia* < engl. *to watch* ja *vorkkia* < *to work*.

2 Syynä on se, että venäläisperäisten *i*-vartaloisten verbien *i* tulee usein jo originaalin infinitiivin *i*:stä, esim. sm. *laatia* < ven. *ládit*- (Plöger 1973, 86-87).

3 Monet sm. omaperäisetkin johdokset ovat jo aivan läpinäkymättömiä, esim. *oppia* (< *oppea*), *vieriä* (< *vierrä*) jne. (Kangasmaa-Minn 1981, 33). Vrt. myös Koski 1982, 96; Karlsson 1983, 267.

4 Ojansuun (1903, 53) mukaan *puhuta*-tyyppiset infinitiivit ovat kuitenkin Turun ympäristössä harvinaisempia kuin muualla lounaismurteissa.

Parikymmentä lainaperäistä verbiä on luokiteltavissa *ttA*-, *UttA*-johtimisten verbien ryhmään. Näistä korkeintaan puolet (kymmenisen) on suoria lainoja, loput lainatuista verbi- tai nominivartaloista edelleen johdettuja. Esim.

r.		TM		
blɛbba	-->	pläpØ + O + ttA	-->	pläpöttä+
flasa		flaasØ + UttA		flaasutta+
flåsa		floosØ + UttA		floosutta+
klucka		klukØ + UttA		klukutta+
skrika		krikØ + O + ttA		krikotta+

Ruotsalaisen lähtömuodon mahdollinen *a* häviää aina ennen *UttA*-johdinta. *ttA*-johtimen edellä on joskus *O*, eikä sen alkuperää aina voi varmasti saada selville. Se voi esim. TM *pläpöttä+* -verbissä perustua sellaisten *O+ttA*-tyyppisten ekspressiiviverbien analogiaan, joiden *O* tulee nominikannasta, vrt. TM *hölö+ttä+, pölö+ttä+, pöpö+ttä+* tai mahdollisesti se on pyöristymällä syntynyt (vrt. TM *hömppä --> hömpöttä+*).

Joissakin *O+ttA*-lainoissa *O*:n etymologiset juuret voivat olla lähtökielen *o*- (tai *u*-)loppuisissa nomineissa, vrt. esim. srm. subst. *ha:so* --> TM *haasotta+*, srm. adj. *klommso(t)* --> TM *klomssotta+*, srm. adj. *kroko(tär)* --> TM *krookotta+*. Mikäli lainaverbin rinnalla on (tai on ollut) samakantainen lainanomini, on verbiä kuitenkin luontevinta pitää edelleenjohdoksena, esim. TM *haaso --> haasotta+, kleuso --> kleusotta+, klinkku --> klinkutta+, klomssu --> klomssutta+, *kloosu --> kloosutta+, trumpu --> trumputta+*. Sr. murteissa, mm. Houtskarissa, on usein myös verbien infinitiivin loppuvokaali *o*, esim. *kräko, kräker, kra:k* (Fagerlund 1878, 137), jolloin lainaverbin kehitys voi olla seuraava: srm. vb. *kräko* --> TM *krääkö* [+vok.sointu] + *ttA* --> *krääköttä+*.

Vokaalien *O* ja *U* vaihtelu ennen *ttA*-elementtiä voi johtua erilaisista lähtömuodoista, vrt. srm. *ha:so - ha:sʉ, klomsso - klomssω*, jne. Tältä pohjalta ei voi kuitenkaan selittää suffiksinetistä *i*:tä TM verbissä *pusitta+* < r. *bussa*. Muistakin suomen murteista tunnetaan tapauksia, joissa lainaverbissä vaihtelevat *O, U* tai *i*, vaikka kannaksi on osoitettavissa ruotsin *a*-loppuinen verbi, esim. häm.m. *kurmottaa - kurmuttaa - kurmittaa* 'kurittaa' < srm. *gorma* 'räyhätä, riidellä' (Uotila-Arcelli 1974, 128-).[1]

(U)ttA-ryhmään sijoittuneet lainaverbit ovat ekspressiivisiä, mikä voi lisäksi olla syynä monenlaiseen äännemuunteluun ja epäsäännölliseen

---

1 Muistakin sm. murteista on muutamia esimerkkejä nuorista ruotsalaisperäisistä *ttA*- ja *UttA*-verbeistä (ks. Mantere 1967, 102; Grönholm 1974, 59), esim. pohj.m. *flantuuttaa* vetelehtiä < srm. *slant(a)* id. (Karsten 1943, 88).

kehitykseen. Esim. TM *floosotta+* ja *viskutta+* ovat voineet liittyä tähän ryhmään assosioitumalla niitä morfologis-semanttisesti vastaavien verbien kanssa, esim.

r.		TM		TM (sm.)
flåsa	-->	floosotta+	<--	huohottaa
viska	-->	viskutta+	<--	kuiskuttaa

TM *floosotta+* -asun rinnalla on myös *floosutta+*. Tällaisessa äännemuuntelussa eivät erilaiset substituutiomallit (vrt. r. *flåsa* + UttA --> TM *floosutta+* tai r. *flåsa* + sm. *huohottaa* --> TM *floosotta+*) ole kielenkäyttäjän todellisuutta ja tietoista valintaa. Jotkut tässä ryhmässä tavattavat ekspressiiviverbit ovat etymologialtaan vieläkin epäselvempiä ja mahdollisesti kannankin osalta sekamuotoisia. Kuitenkin TM *krikotta+, krakotta+, kräköttä+, venkotta+* viittaavat kannan osalta myös ruotsalaisperäisyyteen (ks. sanasto-osa). Turun murteen *(i)+ttA*-loppuiset lainaverbit ovat *pusitta+* -verbiä lukuun ottamatta edelleenjohdoksia *i*-vartaloisista lainatuista nomineista, esim. TM subst. *krotti* --> *krotitta+*, subst. *pläsi* --> *pläsittä+*.

(s)tA-johtimisia lainaverbejä ovat TM *aanasta+, faanasta+, flaasusta+, moonasta+* ja *nuusta+*. *stA* on suomessa melko produktiivinen (Karlsson 1983, 259) ja usein lohkosyntyinen. Esim. sm. *kala+sta+a* tai *erä+stä+ä* on tulkittu syntyneen *saalis+ta+a*-verbin mallin mukaan (Hakulinen 1979, 297; Räisänen 1983, 126-127). Tällaisella tavalla on Turun murteessa muodostettu uusia omaperäisiäkin verbejä, esim. *pussi+sta+a* 'kerätä ruokaa yl. kerjäämällä', samoin kuin aivan selviä nominilainoihin perustuvia johdoksia, esim. *flika+sta+* 'juosta tyttöjen perässä' ja *kräki+stä+* 'kerätä risuja'.

Joistakin lainaverbeistä ei ole mahdollista esittää varmaa syntytapaa. Esim. *moonasta+* voi olla suora laina ruotsin *månas*-verbistä tai edelleenjohdos sm. lainaperäisestä *moona*-nominista:

r.		TM		
månas	-->	moonas + tA	-->	moonasta+
tai				
moona	-->	moona + stA	-->	moonasta+

Rakenteellisesti r. *månas* voidaan kuvata kolmannellakin tavalla *stA*-johtimen avulla muodostetuksi (r. *månas* --> TM *moonaØ* + sm. *stA* --> *moonasta+*), mutta kielenkäyttäjän kannalta tärkeintä sopeuttamisessa on olemassa olevien sanojen malli ja sen käyttökelpoisuus. Omaperäisten mallisanojen olemassaolo on aivan ilmeistä *aanasta+, flaasusta+* ja *nuusta* verbien yhteydessä:

r.		TM	TM (sm.)	
ana		aana + stA	--> aanasta+	<-- aavistaa
flasa	-->	flaasØ + u + stA	--> flaasusta+	<-- laahustaa
sno		nuu + stA	--> nuusta+	<-- haistaa

Morfologis-semanttinen assosioituminen muihin sanoihin voi aiheuttaa myös epäsäännöllistä kehitystä kuten verbissä *flaasusta+* suffiksin edellä olevan vokaalin muutos r. *a* --> TM *u* (vrt. mallisana *fliisusta+* ja sen korrelaatio kantaansa *fliisu*). Epäsäännöllinen kehitys ei ole mitenkään poikkeuksellista juuri mallisanajohtamisessa (Räisänen 1983, 133-134; ks. myös Häkkinen 1985b, 110). Em. verbit *aanasta+* ja *faanasta+* ovat tulkittavissa myös johdoksiksi (<-- *aanaa+*, *faanaa+*).

stA-johdosten suhteellinen osuus lienee samantyyppinen muissakin suomen murteissa ja lainasanastoissa, mm. amerikansuomessa.[1] Varsinkin Virtarannan esimerkit viittaavat siihen, että originaalin fonologinen rakenne voi olla sellainen, että se sinänsä assosioituu jonkin oman johtimen kanssa (kuten TM *månas + stA* -kehitys jne.), esim. amer.sm. *finistää* < engl. *to finish* ja *hoistaa* < engl. *to hoist*. Viime vuosina on joitakin sm. germaanisperäisiäkin verbejä luettu *ista*-loppuisten ryhmään, esim. *loistaa, maistaa*.[2]

(s)tU-johdin esiintyy vain kolmessa lainassa *krymppästy+, kryppästy+, krippastu+*. Näiden lainojen yhteydessä näyttää aivan ilmeiseltä, että originaalin fonologinen rakenne on assosioitunut sm. *s*-elementtiseen *stU*-johtimeen, esim. rm. *kryppas* --> TM *kryppäs* [+vok.sointu] + *tU* --> *kryppästy+*. Kielenpuhujan kannalta rakenteellinen ja semanttinen tulkinta *kryppä+sty+* -muodoksi on tosin todenmukaisempi. Sm. *stU* on vain lievästi produktiivinen (Karlsson 1983, 259), mikä korreloi tähän ryhmään sopeutettujen lainojen vähäisen määrän kanssa.

Muihin verbijohdosryhmiin on mukautunut vain yksittäisiä suoria lainoja. Yhdysjohdin *stele* ja johtimet *ntU* ja *AhtA* edustuvat kukin vain yhdessä lainassa. Sen sijaan lainatuista vartaloista muodostettuja johdoksia on runsaastikin joissakin ryhmissä.

Yhdysjohtimella *stele* mukautettu TM *kränkkistele+* (< r. *kränga*) on mitä ilmeisimmin assosioitunut sitä semanttisesti lähellä oleviin

---

1 Lounaismurteissa tunnetaan samat *stA*-verbit kuin Turussakin (Grönholm 1974; SMS). Pohjalaismurteista Mantere (1967, 99) on maininnut vain yhden *stA*-verbin: *kriinastaa* 'riidellä' < srm. *grina*. Kehitystendenssi on siinä aivan samanlainen kuin Turun murteen lainoissa: *kriinastaa* näyttää assosioituneen omaperäisen verbin *kinastaa* kanssa. Samoin esim. sav.m. (SMS) *ruunistaa* 'ruskistaa' (< r. *brun*) on mukautunut täydellisesti mallisanaansa sm. *ruskistaa*.

2 Ks. näistä enemmän ja *ista*-tyypin *i*:n alkuperästä Hofstra 1985, 238.

omaperäisiin *ele-* ja *stele-*johdoksiin *kaskotella* ja *vitkastella*. *Kränkkistele+* -verbin merkitys on 'tehdä kummallisia liikkeitä, ojennella itseään esim. sängyssä siten, että aikaa kuluu turhan paljon'. Tälle verbille ei ole osoitettavissa mitään **kränkkistä+* -kantaa, vaan johdin on kompleksinen ja tyypillinen lainaverbeille, joita voidaan sopeuttaa mallisanojen avulla. Tällaisissa tapauksissa ei ole tarpeellista rekonstruoida teoreettisia verbikantoja (Räisänen 1983, 125), sillä mallisanajohtamisessa tajutaan yhdysperäinen johdin lainavartaloon liittyväksi kokonaisuudeksi. Morfologis-semanttiset suhteet omaperäiseen sanastoon ovat lainasanoissa tärkeämpiä kuin muodolliset johtosuhteet. Johtimen edellä esiintyvä *i* (originaalin *-a:n* tilalla) voidaan tulkita satelliitiksi aivan omaperäisten sanojen mukaisesti (vrt. *nöyrä* : *nöyrØ+i+st+ele+*).

Lainaperäisten edelleenjohdosten produktiivisimpia tyyppejä ovat *ele/ile-* ja etenkin *skele-*verbit. Se onkin odotuksenmukaista, sillä mainitut johtimet ovat suomessa hyvin produktiivisia (Ojanen - Uotila-Arcelli 1977, 245 - 264). Tilapäisesti näitä johdoksia voidaan muodostaa lähes kaikista lainatuista verbeistä. Vakiintuneina on pidettävä sellaisia kuin *följäskele+, klenkkaskele+, kyäräskele+, praakkaskele+, spöökkäskele+, tsiikkaskele+*. *ele/ile-*johtimisia on selvästi vähemmän, koska lounaismurteissa suositaan *skele-*verbejä, kuitenkin esim. *freistaile+, hiiaile+, jelppaile+, mönsträile+, ookaile+, spöökkäile+, viskuttele+*. Monissa tapauksissa yhteys omaperäiseen morfosemanttiseen vastineeseen (mallisanaan) on silmiinpistävää, esim.

r.		TM			TM	<--	sm.
följa	-->	följä	+ ile	-->	följäile+		'seurailee'
mönstra	-->	mönsträ	+ ile	-->	mönsträile+		'muotoilee'
åka	-->	ooka	+ ile	-->	ookaile+		'ajelee'
räkna	-->	räknä	+ skele	-->	räknäskele+		'laskeskelee'
viska	-->	viskØ	+ UttØ + ele	-->	viskuttele+		'kuiskuttelee'

Yleisesti pidetään tavallisimpana, että johdokset syntyvät diakronisesti etenevien johtosääntöjen mukaisesti (Lehtinen 1979, 245), esim. TM *ookaa+ --> ookaskele+, spöökkää+ --> spöökkäile+* tai *viskutta+ --> viskuttele+*, ja tällöin voidaan johdosten ajatella edustavan täydellisempää integroitumisen astetta kohdekieleensä. Ei liene todennäköistä, että em. johdoksista yksikään olisi mukautunut suoraan ruotsalaisesta kannasta *ele-* tai *skele-*johtimisten ryhmään (r. *spöka --> spöökkäile+*).

Muissakin suomen murteissa tällaiset suorat lainat ovat lähes tuntemattomia. Vain Karstenilla (1943, 214) on yksi esimerkki pohjalaismurteista: *klookailla* 'viisastella' < r. *klokas*. Tässäkin esimerkissä heijastuu selvästi mallisanan *viisastella* olemassaolo, vaikkakaan laina ei morfologiselta

sopeutumiseltaan aivan vastaa malliaan: odottaisi **klookastella*. *ele*-tyyppi on yhtä harvinainen sm. germaanisperäisissä suorissa lainoissa.[1]

ntU-johtimiset suorat lainat ovat harvinaisia. Turun murteesta on vain yksi esimerkki: r. *pampa* --> TM *pamppa* + ntU --> *pamppantu+*. Mukautumiseen ovat voineet vaikuttaa omaperäiset kahvia luonnehtivat verbit TM *paksentu(a)* 'paksuuntua' ja *laskentu(a)* 'laskeutua', jotka ovat *ntU*-johtimisia. *Pamppantu+* liittyy todennäköisimmin r. *pampa*-pesyeeseen, vrt. srm. *pamppa* 'pudota alas', *pamppo* 'tukeva', r. *pampen* 'paisunut' jne. --> TM *pamppantu+* 'paksuuntua kahvista, kun se on ollut kauan keitettynä'.

Muissakin lainasanastoissa on esimerkkejä suorista *ntU*-lainoista vain muutamia.[2] Sen sijaan edelleenjohdoksia on runsaammin, esim. TM *fiinenty+* (<-- *fiini*), *friskantu+* (<-- *friskaa+* : *friski*), *klaarantu+* (<-- *klaaraa+* : *klaari*), *pleikkantu+* (<-- *pleikkaa+* : *pleikki*), *prillantu+* (<-- *prillaa+*) jne.

Verbien joukossa ei ole yhtään suoraa *ntA*-lainaa. Kaikki tapaukset on luokiteltavissa edelleenjohdoksiksi, esim. *fiinentä+* (<-- *fiini*), *krouventa+* (<-- *krouvi*), *lystänttä+* (<-- *lystää+*). Suorat *ntA*-lainat ovat yleensäkin erittäin harvinaisia. Amerikansuomesta löytyy yksi esimerkki: *tookentaa* < engl. *to talk* (Virtaranta 1971, 99-100).

Vaikka *AhtA*-johtimisia verbejä pidetään yleensä suomen kielessä keskeisenä derivaatiotyyppinä (ks. enemmän Ojanen - Uotila-Arcelli 1972, 2; K. Wiik 1978, 165-), on aineistossani vain yksi tähän ryhmään suoraan siirtynyt verbi: r. *plumsa* --> TM *plumssa* + *AhtA* --> *plumssatta+*. Edelleenjohdoksiakin on vain yksi: *fiiratta+* (<-- *fiiraa+*). Vähälukuisuus johtunee siitä, että lainaverbit ovat pääasiassa supistumaverbityyppiä, johon ei suomessa yleensä liity *AhtA*-johdin. Esimerkkiverbeissä ilmenevä *AhtA* > *AttA* -muutos on lounaismurteiden mukainen (ks. tästä Rapola 1966, 246), esim. *häälättä(ä)* 'häälähtää', *präjättä(ä)* 'räjähtää'. *AhtA*-tyyppisiä suoria lainoja ei ole juuri kuvattu muissakaan sm. lainasanastoissa, vrt. kuitenkin sm. *kavahtaa* (< germ.; Hofstra 1985, 240).

---

1 Hofstran (1985, 239) mainitsema sm. *varjella*-verbikin voidaan yhdistää joko verbikantaan (< germ. **warjan-*) tai jo aikaisemmin lainattuun nominikantaan (sm. *varjo*).

2 Virtaranta (1971, 99-100) on maininnut amerikansuomesta muutamia *ntU*-tapauksia: amer.sm. *eksaitaantua* < engl. *to get excited*, *junioontua* < engl. *union*.

4.3 Partikkelit

Käsitykset siitä, mitkä sananmuodot ovat adverbeja, ovat vaihdelleet eri aikoina. Perinteisen näkökannan mukaan esim. ruotsin kielen suffiksilla *t* muodostetaan adjektiiveista adverbeja, esim. *fin* : *fint* (ks. muista r. adverbinjohtimista esim. Söderbergh 1967, 173).

Turun murteen tavallisin adverbinjohdin on *ste(n)*, jonka tilalla nuoremmilla kielenkäyttäjillä on yleiskielinen *st(i)*, esim. *fiini+ste(n)* - *fiini+st(i)*. Edellä mainittuja suffikseja voitaisiin pitää eräänlaisina adjektiivien taivutuspäätteinä (Tuomikoski 1973, 199-; Karlsson 1983, 227-229).

Morfologisesti *ste(n)*-tyyppisiksi mukautetut adverbilainat ovat pääasiassa lainattuihin nomineihin perustuvia johdoksia, esim. TM *friiste(n)* (<-- *frii*), *klookiste(n)* (<-- *klooki)*, *laakomiste(n)* (<-- *laakomi*). Johdoksiksi (*jämtti* --> *jämttisten*) tai suoriksi lainoiksi on mahdollista tulkita adverbit *jämttiste(n)*, *knaftiste(n)* ja *seekertiste(n)*, joiden nominikannassa on jäljellä originaalista lähtöisin oleva adverbinen *t*-aines, vrt. TM *jämtti* < r. *jämt*, *knafti* < srm. *knaft*, *seekertti* < r. *säkert*. Tällöin niiden rinnalle luodut adjektiivit (TM *seekertisten* --> *seekertti*) perustuvat analogisiin korrelaatioihin (ks. korrelaatiojohdosta Räisänen 1983, 133). On mahdollista pitää suorina lainoina myös tapauksia, joissa adverbisesti käytetyn r. originaalin *t*-johdin korvautuu suoraan TM *ste(n)*-johtimella, esim. r. *lugnt* --> TM *lunkØ+i+ste(n)* --> *lunkiste(n)*. Käytännössä on kuitenkin usein mahdotonta erotella näin syntyneitä lainoja ja johdoksia (TM *lunki* --> *lunkisten*) toisistaan. Sen sijaan mukauttamattomat tapaukset ovat aina suoria lainoja, esim. *förpii*, *just*, *presiis*.

Adverbilainojen originaaleina on myös ruotsin substantiiveja ja adjektiiveja, jotka ovat mukautuneet suomen normaaliin sijataivutukseen. Tällaiset leksikaalistuneet sijamuodot ovat aina vajaaparadigmaisia (kuten omaperäisetkin nomineista kehittyneet adverbit), esim. *alvari+(in)* (< r. *allvare*), *flöötemmi(n)* 'paksummin' (< r. *flöde* 'tulva'), *framil(le)* 'esille' (< r. *fram*), *fölis(sä)* 'mukana', *föli(in)* 'mukaan' (< r. *följe*), *nuuka(an)* (< r. *noga*), *plätteläs* (< r. *plätta ut sig*), *reeras(sa)* 'valmiina', *reera(an)* 'valmiiksi' (< r. *reda*), *trinttelläs* (< r. *trind*).

Interjektiolainat ovat aina morfologisesti mukauttamattomia lauseesta irrallaan olevia huudahduksia, tervehdyksiä, kirosanoja yms. ilmauksia. Myös niiden ruotsalaiset originaalit ovat interjektioita, esim. *atjöö*, *jeekala*, *jeeveli*, *jeevels namma*, *moro*, *praa praa* (< r. *bra*), *vassokuu* jne. Mukauttaminen ei ole ollut tarpeellista tällaisten partikkelien yhteydessä, koska ne eivät taivu (niin kuin sm. nominit). Partikkelien mukauttamattomuus on samoin perustein universaali piirre eri kielten lainasanastoissa (ks. esim. Suhonen 1973, 52; Giovannucci 1978, 42).

Interjektiot ovat usein hyvin samankaltaisia eri kielissä, joten varmaa lainautumissuuntaa ei voi osoittaa kaikista tapauksista. Varmimmin ovat lainoja *fyi, jaa, joo, juu, jassoo* ja *sissoo*. Sen sijaan epävarmempia tapauksia ovat *ahaa* (vrt. r. *aha*), *hohhoo* (vrt. r. *hâhâ*), *hei* (vrt. r. *hej*), *hui* (vrt. r. *huj*) ja *oho* (vrt. r. *âhâ*). Varsinkin sananalkuinen *h* viittaa vahvasti ekspressiiviseen alkuperään.

Thurmanin (1929, 147-148) esittämistä 25 tavallisimmasta suomenruotsin murteiden interjektioista on käytössä kymmenen myös Turun murteessa. Jos kaikkien lainausten suunta on ruotsista Turun murteeseen, on interjektioiden suhteellinen lainausosuus (40 %) huomattavasti suurempi kuin muiden sanaluokkien. Tämänsuuntaisia arvioita on esitetty muistakin lainasanastoista. Weinreich (1977, 57) on arvellut, että interjektioita lainataan peräti suhteessa 1 : 3, kun substantiiveja lainataan vain suhteessa 1 : 30.

5 SEMANTIIKKA

5.1 Lainojen merkityksistä

5.1.1 Lainojen semanttiset ryhmät

Suomen- ja ruotsinkielisten välinen kielikontakti on ollut niin tiivistä ja kauan kestävää, että lainojakin on omaksuttu arkisen elämän kaikilta alueilta. Vain pientä osaa lainoista voitaisiin pitää ns. kulttuurilainoina, jotka ovat merkinneet samalla myös novaatiota kielenkäyttäjien käsitepiirissä.[1] Tällaiset novaatiot ovat olleet lähinnä vaatetus- ja ruokatalouteen liittyviä läntisiä (usein Ruotsissakin uusia) muotivirtauksia, kuten esim. *kamkofta* 'kampausviitta', *opsäärninki* 'leikkele', *parasolli* 'päivänvarjo', *ponksu* 'pitkä miesten musta takki', *potforit* 'päällyskengät', *putinki* 'vanukas' jne.

Suurin osa lainoista voitaisiin jakaa karkeasti kahteen semanttiseen pääryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ihmisen jokapäiväisiin askareisiin liittyvät sanat, jotka eivät ole varsinaisia ammattitermejä, ja toisen ryhmän muodostavat erilaiset ihmiseen liittyvät nimitykset ja käyttäytymisen luonnehdinnat. Viimeksi mainittu ryhmä on vetänyt puoleensa runsaasti jo alun alkaen pejoratiivisia nimityksiä, joiden halventavat konnotaatiot ovat voineet lainassa vielä vahvistuakin.

Ensimmäisen ryhmän arkiaskareihin liittyvät sanat ovat pääosin neutraaleja asioiden ja esineiden nimityksiä tai niiden käyttöön liittyviä verbejä ja adjektiiveja. Erityisen paljon on sanoja, jotka merkitsevät käyttöesineitä, tarvikkeita, välineitä, ruoka-aineita, ruokia ja juomia, huonekaluja, vaatteita ja tekstiilejä, esim. *haaversoppa, karotti, koolata, kunkstuali, linninki, lonka, löystäkki, pastantti, plörö, pykninki, salusiinit, siilata, stryykrauta, särppi, vaku, väskytivaate* jne.

Toisessa pääryhmässä on ihmisen - usein pejoratiivisia - nimityksiä, jotka liittyvät patologiseen tilaan, ulkonäköön, luonteeseen tai työkykyyn,

---

1 Varsinaisina ns. kulttuurilainoina pidetään yleensä vaatteiden, kauppatavaroiden, ruokalajien yms. nimityksiä sekä teknisiä ja tieteellisiä termejä. Ks. Rūke-Dravina 1969, 46.

esim. *haltta, klenkka, knääkkä, kruppana, pänttäri, trontti.* Tässä ryhmässä on runsaasti myös em. ominaisuuksia luonnehtivia adjektiiveja kuten *kleuso, kränä, nuuka, pleto, pränkkä* sekä em. nomineihin semanttisesti korreloivia verbejä kuten *haltata, kränätä, pränkätä* jne. Em. lainoihin läheisesti liittyviä ovat - usein ekspressiiviset - verbit, jotka merkitsevät ihmiseen liittyvänä puhumista, kulkemista, nukkumista, liikkumista yleensä, vapaa-ajan viettoa, alkoholinkäyttöä, seurustelua vastakkaisen sukupuolen kanssa ja yleensäkin käyttäytymistä erilaisissa tilanteissa, esim. *flaasustaa, flaksata, fiaskata, flekata, fliitota, flitata, klonata, kraarata, krekkaloida, kroosata, kränkkistellä, praakata, prätätä, sätätä, trumffata, tyytätä* jne. Tällaiset sanat ovat usein jollakin tavalla käytöstä normittavia ja niissä on tapahtunut erityisen paljon merkityksenmuutoksia aina tarvitun lisäpiirteen tai korostuksen perusteella. Vaikka ihmisen perustoimintoihin, kuten syömiseen, juomiseen ja nukkumiseen, liittyviä lainoja pidetään yleensä harvinaisina (Rūke-Dravina 1969, 46), on niitä melkoisesti Turun murteen ruotsalaislainoissa. On kuitenkin otettava huomioon, että ne eivät ole syrjäyttäneet vastaavissa merkityskentissä olevia omaperäisiä sanoja, vaan ovat luoneet uusia synonymiasuhteita juuri erilaisten konnotaatioiden avulla.

Näiden semanttisten pääryhmien lisäksi on jonkin verran sanoja, jotka ovat kansanomaistuneita yhteiskunnallisia termejä ja yleensäkin ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin liittyviä sanoja, esim. *atvokaatti, eksaami, huussa, möötti, möötätä, petyki* jne. Sen sijaan ihmisen sukulaisuussuhteiden nimitykset samoin kuin eläinten ja kasvien nimitykset ovat perin harvalukuisia. Kun tällaisiin semanttisiin ryhmiin liittyviä lainoja on esitelty runsaammin monissa muissa suomen lainasanastoissa,[1] voidaan vähäisyyden syyksi epäillä kaupunkimiljöön vaikutusta. Kaupungissa tyypillisiä ammatteja harjoitettaessa eivät korostu luontoon liittyvät sanat; on mahdollista, että sukulaisuussuhteillakaan ei ole sellaista merkitystä kuin agraarikulttuurissa. Muutamia esimerkkejä kuitenkin on: *kusini, mamma, pappa, sveekerska; appora, rinkeplumma.* On selvää, että kaupungissa tapahtunut kielikontakti aiheuttaa enemmän kaupunkimiljööseen liittyviä lainauksia kuten *lantoonit, pisuaari, spoorvaunu, prankatu, trotvalli.*

Em. semanttisten ryhmien ohella on yksittäisiä väreihin (*pruuni*), säähän (*tiltti*), mittayksiköihin (*fiänteli, ottanteeli*), rahayksiköihin (*fima*), kaupankäyntiin (*puari, truutti*), sotaväkeen (*karnisooni*), kirkkoon (*atventti*), sairauksiin (*kalprantti, meslinki, slaaki*) yms. liittyviä lainoja. Myös abstraktisia käsitteitä ilmaisevat lainat ovat harvinaisia. Useimmat

---

1 Suomen vanhemmissa germaanisissa, balttilaisissa ja venäläisissä lainasanastoissa ovat luontoon samoin kuin sukulaisuussuhteisiin liittyvät lainat runsaasti edustettuina. Ks. näistä esim. Plöger 1973, 306-308; Suhonen 1980, 208-209; Hofstra 1985, 292-350.

esimerkkitapaukset ovat adjektiiveja (*ankeleeki, anstendinen, enkkeli, falski, klooki*, subst. *jöö*).

5.1.2 Merkityksenmuutokset ja niiden syyt

Merkityksenmuutoksia aiheuttavia syitä on luokiteltu eri tavoin. Stern (1974, 86) jakaa syyt kielellisiin ja kielenulkoisiin. Kielellisiksi syiksi hän laskee lähinnä analogian ja muut siirtymät, nimenannon ja -vaihdoksen. Kielenulkoisilla syillä hän tarkoittaa erilaisia historiallisten ja sosiaalisten syiden aiheuttamia muutoksia, joita tutkittaessa ei saa unohtaa ajallisia rajoja ja yleisiä kulttuuritekijöitä (1974, 107). Ullman (1967, 170-174) puolestaan jakaa aikaisempia teorioita yhdistäen muutosten syyt neljään ryhmään: kielellisiin, historiallisiin, sosiaalisiin ja psykologisiin.

Kielellisten syiden aiheuttamiksi on tapana nimittää muutoksia, joissa sanan merkitys muuttuu kontekstin vaikutuksesta. Muutoksia tapahtuu useasti myös silloin, kun sanan merkitys on liukuvarajainen tai sana on polyseeminen. Varsinkin tällaiset sanat voivat erityisen herkästi siirtyä epätäydellisesti tai katkonaisesti sukupolvelta toiselle (Ullmann 1967, 174-175). Lainasanojen yhteydessä voidaan vastaavasti olettaa, että transferenssi kielestä toiseen tapahtuu epätäydellisesti, kun originaalin merkitystä ei täysin tunneta. Samoin voidaan olettaa, että juuri liukuvarajaisten originaalien sekaantuminen ja hämärtyminen on tavallisempaa kuin tarkkarajaisten. Schippan (1975, 202) on pitänyt tärkeänä kielellisenä syynä myös synonyymien tarvetta ja tarvetta segmentoida sanakentät uudestaan. Uusia sanoja voidaan tarvita myös erikoiskielten käyttöön. Lainasanojen merkityksenmuutoksissa juuri synonyymisten ilmausten eriyttämisen tarve esim. laina- ja omaperäisen sanan arvoa laskemalla tai nostamalla on tärkeä muutosten aiheuttaja. Tässä yhteydessä ei mielestäni voida kielellisiä ja psykologisia syitä erottaa selvästi omiksi ryhmikseen. Vaikka muutoksen yleinen syy (esim. kielellinen) olisi tiedossa, ei välttämättä tiedetä, millä ehdoilla muutos tapahtuu. Merkityksenmuutosten syiden ja niiden ehtojen taustalla ovat assosiaatioverkot, jotka ympäröivät sekä nimiä että sisältöjä (ks. Ullmann 1967, 170-177; Meillet 1974, 24).

Muita kielellisiä syitä ovat esim. naapurikielen semanttinen jäljittely (Ullmann 1967, 172) tai sanan vähäinen esiintymätaajuus. Sana, jolla on alhainen frekvenssi, voi korvautua herkemmin lainasanalla; se ei ole niin stabiili kuin muut sanat. Tällaisista muutosten syistä on esimerkkejä erityisesti kieliraja-alueilla (Rūke-Dravina 1969, 43; Weinreich 1977, 80). Myös kääntäen voi lähtökielen sanan korkea frekvenssi aiheuttaa lainaamista (Rūke-Dravina 1969, 44-45).

Historiallisten syiden aiheuttamia ovat muutokset, joissa esine tai sen tarkoite muuttuu, mutta nimi säilyy. Tällaisista muutoksista on erityisesti esimerkkejä suomesta rakennustekniikan alalta (E. Itkonen

1966, 367). Historiallisia syitä ei aina voida selvästi erottaa sosiaalisista, minkä vuoksi niitä toisinaan käsitelläänkin yhdessä. Sosiaalisten syiden aiheuttamat muutokset voivat johtaa toisaalta merkityksen erikoistumiseen tietyn ryhmän käytössä, toisaalta merkityksen yleistymiseen, kun sana siirtyy erikoiskielestä (esim. matematiikasta tai psykologiasta) yleiskieleen (ks. tark. Dornseiff 1955, 7-10; E. Itkonen 1966, 368-369). Alkuperäinen ja uusi merkitys voivat elää rinnakkainkin, koska tietyssä ryhmässä toimiminen on useinkin vain jaksoittaista (Meillet 1974, 41). Lainasanojen yhteydessä ei ole aina mahdollista erottaa sosiaalisten syiden ja psykologisten syiden aiheuttamia muutoksia, koska esim. sanan sijoittuminen kohdekielessä eri sosiaaliseen kerrostumaan (arvonnousu tai -lasku) johtuu myös sanoihin liittyvistä affekteista. Lainojen sosiaalinen väri voi olla erilainen kuin originaaleilla (vrt. Regnell 1974, 44 "social klang"), koska kohdekielessä kielenkäyttäjien sosiaalinen ryhmä ja miljöö on erilainen kuin lähtökielessä.[1]

Kaikkein tavallisimpina merkityksenmuutosten syinä pidetään psyykkisiä (psykologisia) syitä (E. Itkonen 1966, 370; Ullmann 1967, 170). Mm. Ullmann on esittänyt, että jokaisen nimityksen ympärille kertyy assosiaatioverkko tai assosiaatiokenttiä, joita analogiset tendenssit tasoittavat. Assosiaatioiden aiheuttamien merkityksenmuutosten taustalla ovat sisällön (merkitysten) samankaltaisuudet tai nimityksen (äänteelliset) samankaltaisuudet. Myös lainasanojen kohdalla tällaiset psyykkiset syyt voivat olla tärkeitä muutosten aiheuttajia. Syntyy monentasoista interferenssiä, kun lähtökielen ja kohdekielen merkitykset tai nimitykset sekaantuvat. Muiden kielten lainasanastoista on esitetty tapauksia, joissa merkitys on muuttunut erilaisten väärintulkintojen vuoksi (Stern 1974, 95).

Mitä paremmin lainat ovat integroituneet kohdekieleensä, sitä enemmän ne oletettavasti sopeutuvat myös kohdekielen sanojen assosiaatioihin (Ullmann 1967, 75). Tällöin uudet assosiaatiot voivat muuttaa ainakin lainojen sivumielteitä. Tässä vaikuttaa myös se, että lainojen kielellinen traditio on lyhyt eikä niillä ole etymologista yhteyttä muuhun sanastoon, joka voisi tukea merkitysten säilymistä kuten omaperäisten sanojen yhteydessä.[2] Lainojen yhteydessä käy myös niin, että merkitys muuttuu

---

1 Mm. Dinser (1974, 47) pitää merkityksenmuutosten tärkeänä syynä sosiaalisten ryhmittymien olemassaoloa jossakin miljöössä, jossa kieltä puhutaan. Hänen mukaansa sanan yleinen arvo on suuressa määrin sosiaalinen tosiasia. Rūke-Dravina (1969, 42) on enemmän korostanut sitä, että vieraalla sanalla halutaan saada aikaan vaikutelma jostakin vieraasta miljööstä, esim. ruotsissa engl. *clever, job* ja *party* -sanoilla.

2 Sanan etymologisen yhteyden säilymistä muuhun sanastoon on yleensä pidetty tärkeänä merkitysten säilymisessä (ks. esim. Stern 1974, 97).

herkemmin, jos lainan äänneasu on sopeutunut täydellisesti kohdekieleen, ja tähän perustuu esim. integraation eri vaiheita edustavien varianttien semanttinen eriytyminen.

Affektin lisääntyminen on ominaista lainasanoille; tavallisimmin merkitykset pejoratiivistuvat.[1] Tällaisista sivumielteen merkityksenmuutoksista on havaintoja monista kielistä (ks. Rūke-Dravina 1969, 41). Koska omaperäiset affektisanat menettävät herkästi affektiaan, saadaan motiivi lainata uusia sanoja (Weinreich 1977, 81). Affektin ohella myös erilaiset tabukäsitykset voivat muuttaa merkityksiä (ks. esim. E. Itkonen 1966, 371; Ullmann 1967, 171). Weinreichin (1977, 82) mielestä juuri uusilla lainasanoilla voidaankin tyydyttää tabun alaisten sanojen tai karkeiden eufemismien tarvetta.[2]

5.1.3 Merkityksenmuutosten luokittelu ja analyysi

Merkityksenmuutoksia on pyritty luokittelemaan Aristoteleen ajoista lähtien. Vanha loogis-retorinen jaottelu jakaa muutokset merkitysten supistumiseen, laajentumiseen ja siirtymiseen (E. Itkonen 1966, 373-; Ullmann 1967, 189). Looginen jaotus ei ota huomioon niitä psyykkisiä prosesseja, jotka muutoksia aiheuttavat. On esitetty lukuisia muitakin luokitteluja, joista varsinkin psykologisten periaatteiden mukainen luokittelu on saavuttanut kannatusta.[3] Se ottaa huomioon muutosten syyt ja sanojen käytön ja ylipäänsä kaikki muutoksessa vaikuttavat psyykkiset prosessit (esim. assosiaatioiden ja analogian vaikutus). Tosin tässäkään luokittelussa ei voi olla ottamatta huomioon vanhaa loogista jakoa (E. Itkonen 1966, 379-; Ullmann 1967, 186; Stern 1974, 73).

Eri aikoina ja osaksi eri osakielistäkin (ruotsin yleiskieli/murteet) Turun murteeseeen transferoidut lainat ovat niin moninaisia, että muutosten luokittelu vaatii karkeat jakoperusteet. Muutoin suurin osa aineistosta olisi luokiteltavissa yhtaikaa kovin moneen ryhmään, koska muutosten taustalla voi olla monia tekijöitä vaikuttamassa. Tämän vuoksi olen

---

1 Pejoratiivistumistendenssit ovat tavallisimpia lainojen sivumielteiden muutoksissa (Clyne 1975, 43).

2 Tabun alaisen sanan lainaamisesta on Weinreichilla (1977, 82) esimerkkinä mm. Venäjän karjalan (venäläinen) *repaki*-laina 'kuukautiset'. Vastaavanlaisia esimerkkejä on suomestakin nuorten kielestä: *moonikset*, *mensikset* jne. 'kuukautiset' (< ruotsi). Ilmeisesti lainasanaa on helpompaa käyttää, koska käyttäjältä puuttuu sisäinen tunnesidonnaisuus vieraaseen sanaan.

3 Mm. Ullmann (1967, 191-230) on esitellyt perinpohjaisesti muitakin merkityksenmuutosten luokitteluja (esim. geneettisen, empiirisen ja affekteista riippumattoman ja riippuvan luokittelun). Ks. tästä myös A. Hakulinen 1964, 189; Stern 1974, 74-77.

lähtenyt loogisesta jaottelusta, jossa oleellista on kehityksen lopputulos diakronisesti tarkasteltuna. Sen mukaan olen jakanut päämerkityksen (denotaation) muutokset siirtymiseen, sekaantumiseen, laajenemiseen ja supistumiseen. Vanhan jaotuksen olen täydentänyt sekaantumisella, joka tutkimieni lainasanojen valossa on merkittävä muutosryhmä.

Paitsi kehityksen lopputulos on tärkeää analysoida myös itse kehitysprosessi ja siihen vaikuttaneet psykologiset tekijät.[1] Olen pyrkinyt pääluokittelun alaluvuissa selvittämään niitä taustatekijöitä, jotka ovat merkityksenmuutokseen johtaneet. Tässä tarkastelussa ovat tärkeällä sijalla sisällön tai äänneasun samankaltaisuuden aiheuttamat assosiaatiot, välittömään kosketukseen perustuvat muutokset ja analogiset kehitykset.

Affektien aiheuttamia muutoksia ei voi aina erottaa muista muutoksista. Esim. metaforisissa muutoksissa on tavallista affektin lisääntyminen. Tämän vuoksi olen joutunut tarkastelemaan affektien osuutta myös denotaation muutosten yhteydessä. Olen pitänyt kuitenkin välttämättömänä tarkastella myös erikseen ja kokoavasti erityyppisiä sivumielteen muutoksia, koska ne ovat juuri lainasanoissa tavallisia. Sitä paitsi lainoille on ominaista se, että merkityksenmuutos voi olla pelkästäänkin kvalitatiivinen sanan arvossa tapahtuvia muutoksia koskeva.

Merkityksen muuttuessa sen ala, ekstensio, supistuu, laajenee, siirtyy tai sekaantuu. Ekstension siirtymisellä (luku 5.2.1) tarkoitetaan sellaista tilannetta, jossa vanha ja uusi merkitys eivät ollenkaan peitä toisiaan (Koski 1967, 35). Ekstension supistumisessa (luku 5.2.4) lainasanan merkitys saa yleensä jonkin rajoittavan lisäkomponentin. Tällöin merkitys täsmentyy ja lainasanasta saadaan tarkemmin omia tarkoitusperiä palveleva. Vastaavasti merkityksen ekstension laajenemisessa (luku 5.2.3) on kysymys ilmiöstä, jossa jokin rajoittava komponentti häviää ja merkitys tulee epämääräisemmäksi (ks. Koski 1967, 35). Ekstensioiden sekaantumisessa (luku 5.2.2) kahden tai useamman merkityksen, usein sekä lähtö- että kohdekielen lekseemin, ekstensiot sekaantuvat ja yhdistyvät siten, että uuteen merkitykseen tulee komponentteja kummastakin merkityksestä samoin kuin kummastakin voi myös jäädä pois jokin tai joitakin komponentteja.

Uuden merkityksen ekstensio eli denotaation ala on aina semeemikohtainen (Koski 1983, 26). Se voi lainasanassa tulla tarkkarajaisemmaksi tai liukuvarajaisemmaksi kuin originaalin ekstensio. Liukuvarajaisesta ekstensiosta voidaan erottaa ydin ja periferia (Koski 1983, 27). Ytimestä on

---

1 Sekä Ullmann että Stern ovat pitäneet tärkeänä yhdistää luokitteluissa vanha looginen jaotus ja kielipsykologisiin periaatteisiin nojautuva ja synkroniseen analyysiin perustuva jaotus. Ks. Ullmann 1967, 191–; Stern 1974, 73–.

käytetty myös nimitystä merkitysydin ("Bedeutungskern"), joka Blanken (1973, 80) mukaan voi olla kiinteä tai liikkuva.

Lainasanojen ekstensioissa tapahtuneita muutoksia suhteessa originaaliin voidaan tutkia myös synkronisesti komponenttianalyysin avulla.[1] Komponenttianalyysi on mielekäs lainasanoja kontrastiivisesti tutkittaessa, kun pyritään etsimään samaan sanakenttään kuuluvien sanojen, originaalin ja lainan, distinktiivisiä piirteitä. Analyysistä on hyötyä myös silloin, kun lainasana on sijoittunut kohdekielessä eri kenttään kuin originaali. Kaikkiin tapauksiin komponenttianalyysi ei kuitenkaan sovi yhtä hyvin.[2]

Merkityskomponentteja eli merkityspiirteitä analysoimalla voidaan saada selville, mitkä komponentit ovat muuttuneet. Muutoksia voi tapahtua sekä päämerkityksen (perusmerkityksen) eli denotaation että sivumielteen (konnotaation) komponenteissa (ks. Koski 1967, 28; Rössler 1979, 7-9). Semeemin päämerkityksen (kognitiiviset) komponentit l. seemit voidaan jakaa ydin- ja määritekomponentteihin (Vilppula 1983, 66). Tällöin esim. TM *koritooni*-lekseemin ydinkomponentti on [käytävä] ja määritekomponentteja [pitkä] ja [kapea]. Koski (1967, 29) puolestaan on käyttänyt nimitystä runkokomponentti hallitsevasta, primaarista perusmerkityksen komponentista. Esim. TM *kläppi*-sanan komponentti [alaikäinen] on alisteinen komponentille [elollinen], joka on näin eriteltynä runkokomponentti (ks. tark. Koski 1983, 25). Komponentit voivat osoittaa muunkinlaisia kuin edellä mainittuja suhteita. Voidaan erottaa esim. funktionaalisia, mentaalisia, deskriptiivisiä tai spatiaalisia komponentteja (Koski 1983, 25). Lainasanojen merkitysten abstraktistuminen on erityisen tavallista, ja tällöin uutta merkitystä voidaan luonnehtia lisäkomponentilla [mentaalinen], esim. TM *rihtata* 'suoristaa itsensä' [+mentaalinen] --> '(kuv.) olla suoraselkäinen'. Komponentit voivat olla myös distinktiivisiä, esim. [+naimisissa oleva] tai [-naimisissa oleva], jolloin kaksi semeemiä (esim. TM *flikka-* ja *frouva*-lekseemien) voidaan erottaa toisistaan (ks. Blanke 1973, 90-91).

Jotkut määritekomponentit voivat olla toisiinsa nähden sillä tavalla dominoivia, että kielenkäyttäjät tunnistavat merkityksen nimenomaan tietyn komponentin avulla. Tällaista dominoivaa määritekomponenttia olen nimittänyt karakteristiseksi komponentiksi, koska juuri lainasanoissa

---

1 Ks. tark. komponenttianalyysistä esim. Geckeler 1971, 121; Fodor-Katz 1965, 495-503; Nida 1975, 6-; Allwood 1976, 32; Leech 1977, 115-120.

2 Merkityspiirteillä kuvaaminen sopii hyvin joidenkin sanojen kuvaukseen. Esim. sm. *nainen* voidaan kuvata piirteillä [+inhimillinen, +aikuinen, -maskuliini], mutta esim. sellaisten sanojen kuin *omena* tai *solmio* kuvaaminen tarkasti komponenteilla on ongelmallista (ks. Karlsson 1980, 31). Ks. komponenttianalyysin haitoista ja kritiikistä enemmän myös Geckeler 1971, 115-167; Häkkinen 1982, 89-90.

karakteristiset komponentit ovat tärkeitä merkitysten tunnistamisessa (esim. TM *piura* = [kelkka], [karakt. komp: kolmikulmainen]).[1]

5.2 Denotaation muutokset

5.2.1 Merkityksen siirtyminen

5.2.1.1 Metaforat ja kuvaannollistuminen

Metafora on tärkeimpiä merkityksensiirron lajeja. Yleensä on kysymys siirrosta, joka tapahtuu käsitteiden samankaltaisuuden tai analogian perusteella. Hyvin tunnettu on esim. sm. metaforisesti kehittynyt *Otava*, joka on alun perin tarkoittanut eräänlaista lohiverkkoa ja sitten kyseisen verkon hahmoa muistuttavaa tähtikuviota. Lainautumisprosessissa metaforista muutosta tapahtuu verrattain runsaasti (ks. esim. Dinser 1974, 50). Yleensäkin metaforiset muutokset ovat kielessä tavallisia. Niitä voidaan pitää suorastaan säännöllisenä kielenkäytön strategiana, kun halutaan käyttää kielen vakiintuneita leksikaalisia yksikköjä uusissa tai epätavallisissa yhteyksissä (ks. Leino 1983, 191). Metaforiset vakiintuneet merkitykset voivat puolestaan luoda malleja ja tuottaa analogisesti uusia samansuuntaisesti kehittyneitä metaforia.

Aikaisempien tutkimusten mukaan on jonkin verran eroja eri merkityskenttien välillä siinä, miten paljon metaforista kehitystä on havaittavissa. Erittäin ekspansiivisia kenttiä Regnellin (1971, 103) mukaan ovat ihmisruumiin osien nimitykset samoin kuin kullekin yksilölle tutut ja läheiset ammattiin liittyvät termit. Toisaalta mm. Schippanin (1975, 178-179) mielestä tavallisia ovat metaforat, jotka liittyvät väriin, muotoon, järjestykseen, luonteenlaatuun, ihmisen toimintaan, funktioon ja toiminnan tai olotilan tulokseen ja dimensioon. Aika usein on havaittavissa eri kielissä identtisiä merkityksenmuutoksia (ks. esim. L. Hakulinen 1983, 145; 1984, 288). Tämä onkin luonnollista, jos analogia on ilmeinen, vrt. esim. *pöydän jalka* (Ullmann 1972, 90) tai *astian korvat* (Koski 1987, 82-83). Metaforissahan on aina kysymys assosiatiivisesta yhteydestä vanhan ja uuden kuvaannollisen merkityksen välillä.[2]

Turun murteen ruotsalaisissa lainoissa on runsaasti metaforisia merkityksiä. Useimmat niistä perustuvat jo lähtökieleen ja sen polyseemisiksi kehittyneisiin merkityksiin. Yleensä lainasana tunnetaan myös

---

1 Ks. tark. dominoivasta eli karakteristisesta komponentista Rössler 1979, 6-9; Vilppula 1983, 72.

2 Lyonsin (1971, 415) mukaan metaforissa on "luonnollinen" yhteys primaari- ja sekundaarisuhteen välillä. Yhtäläisestä aineksesta vanhan ja uuden merkityksen välillä käytetään yleensä termiä *tertium comparationis* (ks. esim. E. Itkonen 1966, 379).

alkuperäisessä merkityksessä, esim. r. *akter* '(veneen) perä' > 'ihmisen takamus' --> TM *ahteri* 'veneen perä; ihmisen takamus', r. *fasad* '(talon) julkisivu' > '(ihmisen) kasvot' --> TM *fasati* '(talon) julkisivu; (ihmisen) kasvot' ja r. *knöl* 'pahkura' > 'pojannulikka jne.' --> TM *knööli* 'pahkura; pojannulikka'. Muita samanlaisia tapauksia ovat TM *fleetta* 'palmikko; palmikkopulla', *krapeli* 'huono esine; huonokuntoinen ihminen', *paarlasti* 'painolasti; kuv. myös ihmisestä' ja *priksilja* 'eräs väriaine; palturin puhumisesta'. Joissakin tapauksissa vain ruotsin murteissa tunnetaan metaforiseksi kehittynyt semeemi. Tämän vuoksi on joskus mahdollista olettaa eri semeemien kulkeutuneen lainoihin useatakin tietä, vrt. esim.

r.		TM
fiol 'viulu' >	-->	fiulu 'viulu'
srm. 'lampaanreisi'	-->	'lampaanreisi'
hovslagare 'hevosen kengitsijä' >	-->	huuslaakari 'kengitsijä'
srm. 'eläinlääkäri, puoskari'		'hevosen parantaja'
krucifix 'krusifiksi' >	-->	krusifiksi 'krusifiksi'
rm. 'koristelu'	-->	krusifiksi(t) - krusifiksut 'koristelut'

Em. esimerkeistä mielenkiintoisin on TM *krusifiksut*, jonka kuvallinen merkitys 'koristelut (huonekaluissa, katossa tms.)' on identtinen Tukholman seudun *krucifix*-sanan kanssa.[1] Nykyään joillakin Turun murteen lainoilla on vain ruotsin kielen metaforiseen kehitykseen perustuva semeemi. Epävarmaksi jää, onko kyseisillä lainoilla ollutkaan koskaan originaalin primaaria merkitystä. Kuvaannollisiksi kehittyneet merkitykset ovat useissa tapauksissa emotionaalisia, ja juuri tällaisia affektisia sanoja on tarvittukin: r. *flaxa* 'heiluttaa siipiään' > 'seurustella' --> TM *flaksata* 'seurustella', esim. *flaksa tual pojatten kans joka ehto*, srm. *klobbo* 'varsta, tukinkappale' > *klobbog* 'karkea' --> TM *klopo* 'karkea, karkeatekoinen', esim. *sill-o vähän klopo käytös.* | *se-o aika klopo näköne*, r. *paradera* 'olla paraatissa' > '(ihmisestä) loistaa' --> TM *parateerata* '(ihmisestä) loistaa', srm. *vresa* 'puun roso', *vrisi* 'oksainen' > 'ärtyisä' --> TM *krisa* 'kiukutteleva', esim. *se on semmonen iankaikkinen krisa.*

Turun murteen lainojen joukossa on parisenkymmentä sellaista, joiden metaforinen kehitys näyttäisi tapahtuneen vasta lainautumisen jälkeen. Kaikissa näissä tapauksissa on havaittavissa assosiatiivinen yhteys vanhan ja uuden merkityksen välillä. Kuvaannollista kehitystä on erityisesti merkityskentissä, jotka liittyvät ihmisen nimityksiin, ihmisruumiin osiin, ihmisen toimintaan tai esineiden muotoon tai käyttökelpoisuuteen. Muutosten syynä olevat assosiaatiot kytkeytyvät lainaamisen aikana

1 Ks. srm. *krusifiks*-sanan esiintymistä tark. sanasto.

vallinneisiin muoti-ilmiöihin, asenteisiin ja esim. esteettisiin käsityksiin. Tilapäisiä kuvallisia ilmauksia on lainojenkin joukossa enemmän kuin vakiintuneita. Esim. seuraavassa kontekstissa on sanaa *förskotti* 'ennakko' (< r. *förskott*) käytetty okkasionaalisesti 'ennen avioliittoa syntyneeseen lapseen' viittaamassa: *mä näi sen -- vaimon sit ja sisares kans ja taluttivat sitä -- förskottia siinä välis sit, se oli tommone tyttöflikka* (Nauha 551, A. Ahti).

Ihmisen nimityksiin liittyviä vakiintuneita metaforia ovat mm.

r.		TM
färgare 'värjäri'	-->	färjäri 'värjäri' > 'veitikka'
hånk 'parittaja'		honkki 'miesystävästä, johon nainen ei ole vihitty'
kloss 'pölkky'		klossi 'puupalikka' > 'nuori poika'
srm. *kroppan* 'palttuleipä'	-->	kruppana 'verileipä' > 'vanha ryppyinen nainen'

Primaari- ja sekundaarimerkityksen assosiatiivinen yhteys perustuu johonkin karakteristiseen komponenttiin tai pelkästään emotionaaliseen komponenttiin. Esim. vanhaa naista nimitetään ryppyisyyden perusteella kruppanaksi, koska *kruppana* 'verileipä' on kuivaa ja ryppyistä. Joissakin konteksteissa vertaus on vielä selvästi esillä, esim. *se on sit ryppyne ko kruppan, se Lehtise mamma.* 'Verileivän' merkityksessä *kruppana*-sanan varsinaista aluetta ovat Häme ja Varsinais-Suomen läntiset rannikkopitäjät etelässä Rymättylään asti. Turussa tämän ruokalajin nimenä on *palttu* (ks. tästä Talve 1974, 65), joten *kruppanan* metaforinen merkitys (joka tunnetaan myös lounaismurteissa) on Turussa lähes yksinomaistunut. Turun ruotsin *kroppan*, *kruppan*[1] on merkinnyt eräänlaista uunissa paistettua kalasta yms. valmistettua ruokalajia (Ahlbäck 1956, 28; Talve 1974), ja Talve (1974, 73) on olettanut, että srm. 'verileipä'-merkitys on sekundaari ja puolestaan suomesta ruotsiin päin kulkeutunut (itäinen kulttuuripiirre).

Kuvallisiksi kehittyneet merkitykset ovat useissa tapauksissa emotionaalisia, em. esimerkeistä kaikki, koska juuri affektisia uusia ihmisen nimityksiä on tarvittu. Pelkän emotionaalisen samankaltaisuuden aiheuttamat metaforat voitaisiin luokitella aivan omaksi ryhmäkseen (ks. Ullmann 1967, 207). TM *honkki*-lainassa on originaalin kanssa yhteisenä evaluatiivinen konnotaatio [negatiivinen]. Jo sr. murteissa *honkk* on vahvasti affektinen. Toisaalta metafora on kehittynyt myös siltä pohjalta, että yhteisenä, säilyneenä mielteenä ovat yhteiskunnassa vallinneet norminvastaiset avioliiton ulkopuoliset suhteet. Sr. murteistakin on pari

---

1 Rr. *kroppkaka* valmistetaan perunoista ja mm. läskistä ja kypsennetään keittämällä (ks. SAOB; Talve 1974, 73).

tietoa *honkk*-sanan käytöstä halventavana nimityksenä 'miehestä, jolla on suhde naimisissa olevaan naiseen'. Suppea levikki (Helsinki, Tenhola) viittaa kuitenkin pikemminkin suomen murteisiin sekundaarin merkityksen kehittäjänä. Tosin konvergenssinkin mahdollisuus on aina otettava lukuun merkityksenmuutoksissa, jotka ovat tavallisia kaikissa kielissä. Tabun alaisen sanan tarvetta on tyydyttänyt myös r. *äkta* 'aito' -sanan eufemistinen käyttö TM ilmauksessa *ehta flikka* 'neitsyt'.

Erilaiset esineiden nimitykset voivat herkästi siirtyä esim. muotonsa tai jonkin ominaispiirteensä perusteella myös ihmisruumiin osan nimityksiksi.[1] Tällä tavalla kehittyneissä lainojen merkityksissä on yhteisenä originaalin kanssa deskriptiivinen komponentti. Ihmiseen liitettyinä tällaiset nimitykset myös pejoratiivistuvat ja saavat konnotaation [+negatiivinen]. Sama ilmiö näyttää koskevan muitakin ihmiseen, esim. luonteenlaatuun, käyttäytymiseen yms., kytkeytyviä kuvallisia merkityksensiirtoja.

Yhteiseen deskriptiiviseen komponenttiin liittyy TM *flöötti*-lainan (< r. *flöte* 'ongenkoho') merkityksenkehitys 'ongenkohosta' 'isoksi nenäksi'. Koska *flöötti* on veden pinnalla kelluva osa ongesta, on siinä merkitysaines [ulkoneva] tms., joka on siirtynyt kasvojen ulkonemaan, nenään. Kehitys on paralleelista lainan *klyyvari* kanssa, jonka molemmat semeemit 'purje' ja 'iso nenä' ovat jo ruotsin perua. Tällaiset aikaisemmat lainat voivat tuottaa uusia analogisia muutoksia, varsinkin kun merkityskentät ovat läheisiä (vrt. myös *ahteri*).[2]

Hyvin samanlaista on myös TM *tyytti*- ja *tröötti*-lainojen metaforinen kehitys. On syytä olettaa, että näistäkin toinen on analogisesti kehittynyt. *Tyytti*-lainan semanttinen vastine on srm. 'suu, kuono, töröllään olevat huulet' (< r. *tut* 'torvi'). Yhteisenä karakteristisena komponenttina on lainan ja originaalin välillä [ulostyöntyvä muoto]. Sama yhteinen merkitysaines on myös konneksion "suu tröötis" = suu supullaan ja r. *trut*-substantiivin 'tötterö, suu, kuono; kahvipannun nokka' välillä. Foneettiset assosiaatiot ovat voineet aiheuttaa myös sekaantumista näiden lainojen ja niiden originaalien välillä. TM merkityksen edelleen kehittyminen 'suu supullaan' > 'ylpeänä', esim. *muija menivä sit niin tröötisäs toril, juurikori kainalos*, perustuu siihen, että suun suipistamista yms. on pidetty ylpeyden osoituksena. Samanlaista semanttista rinnakkaiskehitystä osoittaa (ruotsissa) mm. srm. *kneppo* 'ylpeä nainen', oik. 'nainen joka nipistää suunsa kiinni' (ks. myös luku 5.2.1.3).

---

1 Esimerkkejä ruumiinosien nimittämisestä niitä muistuttavien esineiden nimillä on monista kielistä, vrt. esim. saks. *Mandel* (im Halse) (ks. näistä Dornseiff 1955, 149) ja sm. *aataminomena*.

2 Empiiristen kokeiden perusteella on havaittu, että samankaltaiset sanakentät aiheuttavat samansuuntaisia assosiaatioita (Siddiqi 1969, 136).

Ihmisen toimintaan ja käyttäytymiseen liittyy verbilainoja, joissa kuvaannollinen kehitys on tavallista. Metaforinen on esim. TM *fia(n)trata*-verbin (< r. *fjädra* 'notkua') muutos 'notkua' > 'reistailla', vrt. esim. *mää peljästysi niim pal, et polvet fiantras*, 'notkuivat' ja *paikat fiatraa* 'reistailevat'. On myös tapauksia, joissa ihmisen käyttäytymiseen liittyvät verbit henkistyvät eli primaari konkreettinen merkitys abstraktistuu (ks. esim. Ravila 1961, 108; E. Itkonen 1966, 38). Siirtymien suunta on [+konkr.] --> [+abstr.], koska abstraktisia asioita halutaan havainnollistaa konkreettisilla ilmauksilla (Leino 1983, 191). Lainasanoissa henkistymiseen ovat voineet vaikuttaa myös omaperäisten sanojen analogiset mallit. Esim. TM *knääkätä-* ja *knääkkiä*-verbien (< r. *knäcka*, TM *knääkki*) kehitys 'koukkia, näykkiä' > [+abstr.] 'näykkiä, nälviä' on aivan identtistä sm. *näykkiä*-verbin kanssa: [+konkr.] 'näykkiä' > [+abstr.] 'näykkiä (ihmistä)'.

Samoissa merkityskentissä voidaan havaita rinnakkain useita samalla tavalla abstraktistuneita sanoja. Tällaisia ovat esim. TM *hollata, holtata, holtti* ja *rihtata*, joihin sisältyy piirre [+mentaalinen]:

r.		TM
srm. *hålt* 'lupauksessa kiinni pysyminen'	-->	holtti 'henkinen ryhti'
hålla 'pitää'	-->	hollata 'pitää' > 'hallita' > hollata ittes 'hallita itsensä (henkisesti)'
holld(a) 'pitää'	-->	holtata 'pitää' > holtata ittes 'pitää ryhdikkyytensä'
rikta 'suoristaa'	-->	rihtata ittes 'suoristaa itsensä'

Sekä *hollata-* että *holtata*-verbeillä on konkreettinenkin merkitys, esim. *koita holtatak kiäles.* | *hollas suus.* | *hollas siit kii.* Tästä *holtata*-verbin merkitys on erikoistunut vaarinpitämiseen, esim. *meijä äiti tykkä, että hänen täyty munt ai ravintolas holtata,* 'pitää vaarin, oikealla tiellä (ettei esim. juo liikaa)', ja lopulta konneksiossa *holtata ittes* kuvaannolliseen ryhdikkyytensä säilyttämiseen. TM *holtti*-substantiivi korreloi merkitykseltään *holtata*-verbin kuvaannolliseen merkitykseen, eikä sillä ole laisinkaan konkreettista 'pitämisen' tms. merkitystä. Osaltaan syynä voi olla jo srm. *hålt*-substantiivin ekstension supistuminen vain abstraktisessa 'lupauksessa pysymiseen'. *Hollata*-verbin kehitys on puolestaan kulkenut 'hallitsemisen' kautta kuvaannolliseen 'itsensä hallitsemiseen', esim. *holla nyt ittes ku menet.* Samalla tavalla rakentuu suhde: r. *rikta* 'suoristaa' --> TM *rihtata ittes* 'suoristaa itsensä moraalisessa mielessä', esim. *koita rihtata ittes.* Ihmisen moraaliseen ryhdikkyyteen liittyy suomessa lukuisia hyvin samalla tavalla kehittyneitä kuvaannollisesti käytettyjä ilmauksia, esim. sm. *pysyä pinnalla, olla suoraselkäinen*, vrt. myös sm. *ojentaa* (konkr. ja abstr.), *oikaista* (asia) jne.

Moraalisen paheksunnan kohteena on ollut myös ihmisen käytös, jolla hän on halunnut tuoda itseään esille muiden kustannuksella. Monien lainojen henkistynyt merkitys viittaa kiinnostukseen tätä aihetta kohtaan. Esim. TM konneksio "olla fööris" merkitsee kuvaannollisesti etualalla eli keulassa olemista (< r. *för* kokka). Verbi *ilmoneerata* merkitsee konkreettista 'valojen polttamista' kuten r. *illuminera*, mutta se on abstraktistunut yleisesti merkitsemään myös 'itsensä tuomista valokeilaan', esim. *see nys sit siäl ilmoneeras ittiäs*. Muita tähän aiheeseen liittyviä lainoja ovat jo metaforisina lainatut TM *fikuleerata* 'tuoda itseään esille' ja *parateerata* '(ihmisestä) loistaa'.

Ihmisen henkiset ominaisuudet muodostavat merkityskenttiä, joihin syntyy usein metaforia. Ruoppila (1955, 22-) on tutkinut mm. vajaaälyisen nimityksiä ja havainnut, että konkreettinen (primaari) 'pehmeän, löyhän, huokoisen' jne. merkitys siirtyy herkästi vähä-älyistä kuvaamaan (esim. sm. *hapero, höppänä, pökkelö* jne.). Samankaltaisesti on kehittynyt myös TM *tollo, töllö* 'vähä-älyinen', jonka primaari TM merkitys on 'pieni tuppo' < srm. *tåll, tållu* 'jokin kokoonkääräisty jne.' Tosin myös sr. murteissa tunnetaan 'tolvanan' merkitys. Epävarmaksi kuitenkin jää, kumpaan suuntaan kuvaannollinen merkitys on lainautunut, sillä *tollo - töllö* tunnetaan vajaaälyisen nimityksenä kaikissa suomen murteissa (ks. tark. Ruoppila 1955, 236-237). Samantyyppiseen kehitykseen perustunee myös TM *holo - hölö* 'löyhäsuinen' < ? r. *hål* 'reikä', *ihålig* 'reikäinen' jne. (ks. myös sanasto).

Srm. *hossjig* 'irtonainen, löyhä' on jo lähtökielen puolella siirtynyt merkitsemään 'huolimatonta'. Turun murteen *hossi* merkitsee 'tuhlaavaista' eli 'sellaista, jonka rahat ovat ikävällä tavalla löyhässä'. *Hossi*-adjektiivi muodostaa semanttisen parin TM *hossata* 'tuhlata' -verbin kanssa, joten sen semanttiseen kehitykseen on mahdollisesti useitakin syitä (vrt. r. *hassa* 'tuhlata', *hussad och hassad* 'huonosti hoidettu'). Myös TM *fiirata* merkityksessä 'olla sekopäinen', esim. *pää(st) fiiraa* on kuvaannollistunut suhteessa konkreettiseen merkitykseensä 'löyhätä', esim. *fiiras sitä vähä*, 'löyhää t. päästä sitä'. Tässäkin tapauksessa tunnetaan jo srm. murteissa myös *vira*-verbi 'olla sekopäinen', mikä voi hyvin olla rinnakkaiskehitystä tai suomen vaikutusta. Koko tämän lainasanapesyeen tai ainakin TM adjektiivin *viiro* 'hassahtanut' taustalla voi olla myös r. *svira* 'huimata' (sekä srm. *svi:ro* 'rentusteleva'; ks. myös sanasto). On lukuisia muitakin esimerkkejä, joissa juuri huimaamiseen liittyviä sanoja käytetään vähä-älyisestä, vrt. esim. sm. *viimapää, huimapää* jne. (Tunkelo 1937, 83-92). Lähes paralleelinen näille on TM *honkkeli* 'hassahtanut', jonka rm. originaali *hångel* merkitsee 'vaappuvasti kulkevaa ihmistä'. Lainavartalosta johdettu TM *fiatraus* 'äkkinäisestä, hullusta teosta' on puolestaan kehittynyt *fiatrata*-verbin 'notkahtelemisesta'.

Varsinkin ihmisen ikävät luonteenpiirteet ovat tarvinneet lukuisia uusia ilmauksia osoittamaan puhujien negatiivisia affekteja. Tällöin on

ympäröivästä luonnosta etsitty sopivia vertailukohtia. Ruoppila (1962, 469-474) on tehnyt havaintoja mm. siitä, että kasvien nimitykset kuvaannollistuvat suomessa herkästi merkitsemään kiukkuista ja pahantuulista ihmistä (esim. *karraporri, karriainen, takiainen* jne.). Hän on mm. yhdistänyt sm. murt. *kränä*-sanan 'kuiva oksa' > 'riidanhaluinen (ihmisestä)' ruotsin originaaliin *grän, gren* 'kuusi, kuusenhako' (Ruoppila 1962, 474). Myös Turun murteessa tunnetaan *kränä* kummassakin em. merkityksessä. On kuitenkin todennäköistä, että sen merkityksenkehitykseen ja käyttöön joissakin konteksteissa on vaikuttanut siihen korreloiva verbi *kränätä*, jonka 'oikutella, kiukutella' -merkitys näyttäisi tulevan (ainakin osittain) srm. *gränna*-verbistä 'olla nirso'. Ainakin Turun murteen *kränätä* ja *kränä* viittaavat (joidenkin mielestä) erityisesti ruuasta kiukutteluun. Myös srm. *skrä:no* 'kirkuva' (r. 'skrikig') on äänteellisen likeisyytensä vuoksi voinut osaltaan vaikuttaa merkityksen siirtymiseen ihmistä tarkoittamaan.

Ihmisen patologinen tila ja siihen korreloiva ulkomuoto on vetänyt puoleensa runsaasti uusia lainoja. Ne ovat etupäässä affektisia ja ilmaisevat negatiivista suhtautumista poikkeaviin tiloihin, esim. *flinttakontti, klenkka, krämppä* jne. Näissä tapauksissa jo originaalit ovat pejoratiivisia ja merkityksenmuutoksia ilmenee vähän. Yhtenä esimerkkinä on kuitenkin TM *kränkkä*, joka on semanttiselta kehitykseltään hyvin samankaltainen kuin *kränä. Kränkkä* tarkoittaa sekä kuivunutta, vääntynyttä oksaa tai puuta että laihaa, kumaraa ja huonokuntoista ihmistä, esim. *männynkränkkä | se o vähä kränkkä ... sairaalloine.* Yhteisinä ja siirtyneinä piirteinä ovat kummassakin [kuiva] ja [vääntynyt], jotka on kuvaannollisesti liitetty ihmiseen. Kuivan mielikuva, joka on selvimmin esillä puun oksiin viitattaessa, tulee todennäköisesti assosioitumisesta *kränä*-substantiiviin, jonka primaariin merkitykseen ('kuiva oksa') kuivuus kuuluu olennaisena osana. Lähtökohtana on r. *kränga* 'kääntää, kääntyä', rm. *kränka* 'puinen teline viikatteille', *skränka* 'puuteline' jne. Muissa lounaismurteissa komponentti [vääntynyt] on vielä selvemmin säilynyt, esim. (MerM) *makka sänkys, jalak kränkys*, vaikka merkitys on jo siirtynyt oksasta niitä muistuttaviin jalkoihin. Ihmisen jäsenet ja puun oksat synnyttävät kovin samansukuisia mielteitä. Vastaavanlaisia semanttisia muutoksia on jo sm. vanhoissa lainoissa (Koivulehto 1971b, 385). Merkityskomponentit [vääntynyt] tai [kuiva] voivat aivan hyvin viedä myös komponenttiin [huonokuntoinen] ihmisestä puhuttaessa. Toisaalta [huonokuntoinen] on voinut kiinnittyä *kränkkä*-sanan kuvaannollistuneeseen merkitykseen myös rm. äänteellisesti hyvin samankaltaisesta sanasta *kränkja* 'huonokuntoinen', srm. *krenkkjo* 'saamaton raukka' (< r. *kränka* 'heikentyä'; Hellq.). Vaikka esim. Ruoppila (1962, 476-477) on pitänyt sm. murt. *kränkky*-sanuetta ja sen kuvaannollista kehitystä vain r. 'tuoli, puuteline' jne. merkityksiin yhdistettävänä, viittaa hänen esimerkkinä (Ikaalisista) selvästi myös merkitykseen 'huonokuntoinen' tai 'saamaton': "Tuallaanen vanha äijän kränkkykin on viälä akan touhus."

Yleensä kasvia tai sen osia merkitsevät sanat synnyttävät herkästi metaforia. Näin on tapahtunut myös TM *pomppu*-lainassa, jonka originaalin r. *pumpa*, vk. (1600-l.) *pompon* merkitys 'kurpitsa' on siirtynyt tarkoittamaan 'kokonaista kalan mätipussia'. Kummallekin käsitteelle on yhteisenä komponenttina [pyöreä muoto]. Jo ruotsin puolella on 'kurpitsasta' syntynyt lukuisia metaforisia merkityksiä, esim. 'ulpukka, ulpukan hedelmä, yl. kasvien suuret ja pyöreät hedelmät'. Samoin muissa sm. murteissa käytetään *pomppo-* tai *pumppu*-sanaa viittaamassa erilaisiin pyöreänmuotoisiin esineisiin, kuten verkon kohoon, siemenkotaan, lapsen vatsaan jne. Turun murteessakin *pomppu* tunnetaan, vaikkakin nykyään harvinaisena, myös lapsen vatsan täysinäisyydestä puhuttaessa, esim. *pomppu on täynä* (ks. tästä etymologiasta tark. myös sanasto). Jos 'täysinäisen vatsan' merkitys on primaarimpi, on 'mätipussi'-merkityksen kehittyminen ainakin osaksi siirtymistä lapsesta kalaan (vatsasta puhuttaessa): kalan täysinäinen vatsa = täysinäinen, pyöreä mätipussi.

Erilaisten vaateparsia merkitsevien sanojen metaforinen käyttö 'rukka, parka' funktiossa on tavallista. Tällaisia sanoja ovat suomessa mm. *huntu, raasu, riepu, rukka* (ks. Nirvi 1946, 217-).[1] Loppuunkuluneesta tai huonosta vaatteesta on syntynyt mielleyhtymiä säälittävässä tilassa olevaan ihmiseen. Tällaisten semanttisten suhteiden olemassaolo tekee ymmärrettäväksi TM *krekkala*-lainan kehityksen. *Krekkala* merkitsee sekä 'huonoa vaatetta' että 'resuista ja juopottelevaa ihmistä'. Se korreloi täydellisesti *krekkaloida*-verbin kanssa vain ihmiseen liittyvässä merkityksessään: *krekkaloida* 'hoiperrella ja kuljeskella juovuksissa' (< r. *räckla* 'hoiperrella, horjua'; SKES). Näin ollen ihmiseen liittyvää merkitystä on pidettävä primaarina. Samalla kun *krekkala* on ruvennut merkitsemään myös 'resuista vaatetta', on tämä merkitys analogisesti kiinnittynyt monen mielestä verbiinkin: *krekkaloida* 'hoiperrella resuisissa vaatteissa'. Jää epävarmaksi, onko substantiivin kehittymiseen vaikuttanut myös r. *kräkla*-morfeemi, koska sen merkitys 'nalkuttava ja sairaalloinen henkilö' ei diagnostisten komponenttiensa osalta liity TM *krekkala*-substantiiviin.

Semanttinen kehitys on eräissä tapauksissa kulkenut suuntaan 'renttu' > 'huono vaate'. Tällainen "väärään" suuntaan tapahtunut kuvaannollistuminen on ollut mahdollista valmiiden malliparien avulla (ks. semanttista paralleeleista enemmän luku 5.2.1.5), joissa substantiivilla on molemmat merkitykset, esim. TM ja sm. *lumppu* 'huono vaate' > 'juopotteleva t. alasvajonnut henkilö' ja *lumpustella* 'luntustella'. Paralleelista kehitystä on runsaasti muissakin suomen murteissa, vrt. esim. *kutvelo* 'vaate' > 'veltto ihminen' > 'epäsäännöllinen t. ryhditön ihminen', *rätvänä* 'huono kangas' > 'veltto olento' > 'sikahumalainen' (Rytkönen 1936, 115-116,

---

1 Muissakin kielissä on paralleelista kehitystä vaatteiden nimityksistä ihmisen haukkumanimiksi, esim. saks. *Lumpen* : *Lump* (Dornseiff 1955, 126).

179). Merkityspiirre [juovuksissa], joka *krekkaloida*-verbiin voi liittyä muuallakin lounais- ja hämäläismurteissa (SKES: rekkaloida), on selvästikin omapohjaista merkityksen spesiaalistumista hoipertelemiselle luonteenomaiseen yhteyteen, kuten em. muissakin analogisissa tapauksissa.

5.2.1.2 Metonymia

Merkityksen siirtymiset voivat perustua myös välittömään kosketusyhteyteen tai jonkinlaiseen osa-kokonaisuussuhteeseen. Metonyymiset suhteet voivat olla esim. aika-, tila- tai syysuhteita (Regnell 1971, 104; Schippan 1975, 97). Tavallisia metonyymisiä siirtoja ovat siirto toiminnan nimityksestä toiminnan tuotteen nimitykseen, välineen nimitykseen tai toimivan henkilön nimitykseen. Myös aineen nimityksen siirto tuotteen nimitykseksi on tavallista (ks. tark. Ullmann 1972, 92; Schippan 1975, 183-184). Periaatteellinen metonymian ja metaforan ero on siis se, että metonymia perustuu tarkoitteiden välittömän yhteyden aiheuttamiin merkityksenmuutoksiin, kun taas metaforassa yhteys voi olla pelkästään assosiatiivista. Tällaisesta riippuvuudesta voidaan käyttää nimitystä merkityskosketus (ks. Ullmann 1967, 225; vrt. myös Bondzio 1980, 112). Metonyyminen assosiaatio on esim. sm. *kieli*-sanan (vrt. saks. *Zunge* ja *Sprache*) merkitysten taustalla.[1]

Metonyymiset siirrot ovat lainoissa hyvin harvinaisia verrattuna kuvaannollisiin siirtoihin. Esimerkkejä on muutama: r. *flisa*, srm. *fli:so* jne. 'repeämä, purkaantuma; liuska, sirpale yms.' --> TM *fliisu* 'liuska, irtonainen kieleke, vaatteen repeämä' > 'vaatteenriekale, roitti', esim. *kulke fliisuis*. Kysymyksessä on looginen suhde 'irtonaisten riekaleiden' ja 'riekaleista koostuvien vaatteiden' välillä. Muuttuneessakin merkityksessä on karakteristisena komponenttina [riekaleinen], vaikka ekstensio on laajentunut koko vaatteeseen. Tästä edelleen kehittynyt merkitys 'kevytkenkäinen nainen' on sen sijaan analogista metaforista kehitystä (vrt. *krekkala* jne. luku 5.2.1.1).

Etymologisesti samaa lähtöä oleva TM *fliitti* (< r. ja srm. *flit-*) on siirtynyt merkitykseltään analogisesti 'kielekkeestä' 'vaatteen repaleeseen', esim. *hamem palttes o joku fliitti.* | *semmosis fliiteis kulke.* Konneksio "saada fliitehis", joka merkitsee 'saada haukkumisia, saada silmilleen' on tästä edelleen kuvaannollistunut kuten nykyään tunnettu ilmaus "saada takkiinsa" = 'saada selkäänsä tms.'[2]

---

1 Muissakin kielissä on sm. *kieli*-sanaa vastaavia paralleeleja. Ullmann (1972, 92) on arvellut, että tällaiset assosiaatiot lienevät kulttuurista tai ympäristöstä riippumattomia.

2 Analoginen ilmaus tunnetaan myös lounaismurteissa: "saada trökkiinsä" = 'saada selkäänsä'. Se tulee sanasta *trökki* takki (< ruots.; ks. SKES). Ks. *fliitti*-sanasta tark. myös sanasto.

Muutkin metonyymiset siirrot liittyvät yleensä vaatetukseen, pukemiseen ja näihin liittyviin ihmisen ruumiinosien nimityksiin. Suomen murteissa tunnetaan yleisesti laina *plakkari* 'tasku', jonka r. originaali on merkinnyt 'housuja' (< srm. *brakkor*). Setälä (1912, 331) on olettanut, että merkitys on suomen murteissa kulkenut mahdollisesti suuntaan 'housut' > 'housuntaskut' > 'taskut'.

'Perunapuuroa' merkitsevien TM *pastantti-* ja *pastanttipuuro*-sanojen käyttö edustaa eräänlaista osa-kokonaisuussuhteen muutosta (pars pro toto).[1] Näiden fonologinen vastine ruotsin puolella on adjektiivi *bastant* 'kiinteä'. Puuroon liittyvää merkitysyhteyttä sillä ei ruotsin puolella ole. Merkityksenkehitys on ymmärrettävä siten, että perunapuuroon liittyvä karakteristinen omaisuus on ollut kiinteys, r. *bastant*. Aluksi ruokalajia on voitu nimittää "pastantiksi puuroksi", josta on kehittynyt käsite *pastanttipuuro* ja elliptisesti *pastantti*. Tällöin puuron yksi tärkeä ominaisuus on siirtynyt koko ruokalajin nimitykseksi (ks. ellipseistä 5.2.1.4).[2] Samanlainen tapaus on TM *setsuri* 'hapanimelä ruokaleipä' < *setsurilimppu* - r. *sötsurt bröd* 'hapanimelä leipä'.

5.2.1.3 Liukuminen

Kaikki merkityksenmuutokset eivät luonnollisestikaan ole selviä siirtymisiä, supistumisia, laajentumisia jne. Jos siirtymiseksi yksinkertaisesti luokitellaan tapaukset, jolloin vanha ja uusi merkitys eivät ollenkaan peitä toisiaan (Koski 1967, 35), niin on nimitettävä vaikkapa liukumalla muuttuneiksi sellaisia tapauksia, joissa merkitykset siirtyvät osittain tai vaiheittain. Liukuneet merkitykset peittävät osittain toistensa merkitysalat, osittain ovat saaneet lisää komponentteja tms. Kysymys on oikeastaan assosiaatioketjuista, joissa jokin piirre synnyttää uuden esim. rinnasteisen tai vastakkaisen assosiaation.

Liukumisen tuloksena voi samallakin lainasanalla olla ketjujen eri vaiheita edustavia semeemejä, joiden ekstensio on laajentunut tai supistunut originaalin merkitykseen verrattuna. Näissä tapauksissa onkin kiintoisampaa tarkastella liukumisen liikkeelle panevia syitä ja liukumista

---

1 On eriäviä käsityksiä siitä, pitäisikö tämäntyyppiset tapaukset luokitella pars pro toto -sanoiksi vai ellipseiksi (ks. E. Itkonen 1966, 384-385). Joka tapauksessa *pastantti* edustaa hieman erityyppistä muutosta kuin muut ellipsit (5.2.1.4), koska sille ei voida osoittaa mitään yhdyssanavastinetta ruotsin puolelta.

2 Vastaavanlainen metonyymisen kosketusassosiaation aiheuttama ellipsi on engl. *a privat*, joka on saanut 'sotilaan' merkityksen, koska *private* on ollut tavallinen *soldier*-substantiivin attribuuttina (Ullmann 1967, 74-75).

sinänsä kuin sen tuloksena syntynyttä merkitysalaa suhteessa kaavamaiseen luokitteluun (siirtyminen, supistuminen, laajentuminen).[1]

Osittaiset merkityksen siirtymiset kytkeytyvät useasti erilaisiin yhteiskunnassa tai elinkeinoissa tapahtuneisiin muutoksiin. Mm. elinkeinoihin, rakennustekniikkaan yms. liittyvät termit ovat herkkiä muuttumaan. Tällaisia esimerkkejä on suomesta lukuisasti: esim. Nuutinen (1984, 176-) on monipuolisesti kuvannut, miten sm. murteiden *hulas* 'tukipaalu' on merkitykseltään liukunut rakennustekniikan muuttuessa.

TM *träkki-* ja *tröökö*-lainojen lähtökohtina ovat ruotsin puolella lähinnä *streck* 'viiva', *klädstreck* 'pyykkinaru' ja srm. *strå:k* 'linja, viiva, virtaus, pitkänomainen ulappa yms.' ja rm. *strö:k* 'virtaus' (ks. tark. sanasto). *Träkki*-sanalla on ruotsiin perustuvat merkitykset 'viiva' ja 'pyykkinaru'. Sen sijaan TM *tröökö* merkitsee '(merkki)keppiä' ja 'tulitikkua'. Ruotsin merkityksen siirtyminen 'viivasta, virtauksesta yms.' suomen puolella 'keppiin yms.' on voinut kulkea 'kepeillä t. seipäillä merkityn linjauksen' kautta analogisesti *träkki - träki* -sanoista, joista on mainittukin tämä semanttisen ketjun osa lounais- ja siirtymämurteista (SMS; SKES). Seipäillä merkitty linjaus on liittynyt kalastukseen. 'Seipään yms.' merkityksessä on lounaismurteissa useita variantteja (*trökki, trökkä, trökö, tröökö*). Seiväs on voinut liittyä kalastukseen ('merkkiseiväs vedessä') tai aidantekoon ('tukiseiväs riukuaidassa') jne.

Em. kehityskulkua luontevampaa olisi kuitenkin rinnastaa TM *tröökö* suoraan rm. erilaisiin puisiin työvälineihin viittaaviin merkityksiin, mikäli nämä merkitykset on aiemmin tunnettu laajemmaltikin: srm. *strå:k* (vain pari tietoa Pohjois-Pohjanmaalta) 'pyöreä tikku, tukeva piikki' (ks. myös sanasto). Originaalia ja lainaa voitaisiin tässä tapauksessa luonnehtia yhteisillä piirteillä [puuaine], [väline] ja [pitkänomainen]. Sen lisäksi TM 'tulitikkuun' on liittynyt merkitysalaa supistava funktionaalinen komponentti [tulentekoa varten].

TM *piura* 'etuosastaan kolmionmuotoinen kelkka' on myös osittainen siirtymä. Sen tärkein karakteristinen komponentti [kolmikulmainen] tulee ruotsista, mutta originaalin r. *bjur* määritekomponentti [kolmikulmainen] on alkujaan liittynyt veneen keulalaitaan. Kaupunkioloissa lainasanaa *piura* on voitu hyödyntää etuosastaan kolmionmuotoisen kokonaisen kelkan nimityksenä. Merkityksen siirto on nuorta alkuperää. Muissa lounaismurteissa *piuri* liittyy veneeseen: 'emäpuun ja vannaksen liitoskohta yms.' (ks. siitä sanasto).

---

1 Jo Ravila (1961, 104) on korostanut, ettei kaavamaisella merkitysten muutosten luokittelulla ole kovinkaan paljon arvoa silloin, kun muutosten aiheuttaja pyritään selvittämään.

Merkityksen osittaista liukumista pidetään erittäin tyypillisenä emotionaalisille ja negatiivisesti latautuneille sanoille (ks. tällaisista tapauksista Airila 1940, 147-; Ullmann 1967, 207). Tärkeintähän on tunnetilan välittyminen, ei niinkään perusmerkityksen komponenttien. Esimerkkinä tällaisesta on TM *jöö*, jonka tunnelataus on säilynyt, vaikka originaalin (rm. < *gö*) merkitys 'meteli, huuto, rähinä' on siirtynyt 'kurinpitoon, komentoon' konneksiossa "pitää jöötä".

Liukumalla on kehittynyt myös TM tyttöön viittaava *knepo* 'näsäviisas', jonka r. originaali on srm. *kneppo* 'ylpeä nainen' < oik. alkuaan 'nainen joka nipistää suunsa kiinni'. Suun suipistamista voidaan pitää yhtä hyvin ylpeän kuin näsäviisaan merkkinä. Näsäviisasta lasta on voitu pitää myös nokkelaälyisenä, ja tällöin ketju on kehittynyt edelleen: 'näsäviisas' > 'nokkelaälyinen' > 'siro'. Tämäntyyppiset luonteenominaisuuksien merkitysvastakohdat voivat Vilppulan (1986, 407) mukaan johtua siitä, että eri ihmiset saattavat tulkita samanlaistakin käyttäytymistä eri tavoin. Tulkitsijan persoonallisuudesta riippuu esim. se, pitääkö hän nopeasti vastaavaa lasta nokkelana vai näsäviisaana. Merkityksen siirto positiiviseen suuntaan on voinut synnyttää mielleyhtymät sirosta ja pienestä tytöstä. Oikeastaan jo suun supussa pitäminenkin on eräänlaisen sirouden tavoittelua ja merkitystä 'siro' voi pitää suoraankin originaalin 'ylpeän' merkityksestä kehittyneenä.[1] Viime vaiheessa *knepo*-sanan käyttö on laajentunut myös jalkaan viittaavaksi, esim. *sull-on niin knepo jalka.*

Eräänlaista samankaltaisen tunnetilan synnyttämää merkityksen siirtoa edustaa lainapesye *pliisu - plisu - plissu*, jonka perusmerkityksenä on eräänlainen [heikkous] tai [laimeus]. Sr. murteiden vastineet *blisи, bliss* jne. 'vaalealäiskikäs' liittyvät näköaistimuksiin ja ovat etymologisesti samaa sanuetta kuin r. *bläs* 'hevosen otsalaukki'. Pitkävokaalinen adjektiivivariantti *bli:su* on ruvennut merkitsemään 'tuulenvärettä'. Originaalin karakteristinen komponentti [vaalea] edustuu lainoissa piirteinä [haalea] tai [laimea]. Variantit ovat osittain erikseen leksikaalistuneet, niin että *plissu* ja *plisu* ovat käytössä lähinnä vain makuaistimuksissa, esim. *plissu* tai *plisu kaffe. Pliisu* merkitsee 'laimeaa' kokemuksista, esim. näytelmistä puhuttaessa. Vasta valenssia analysoimalla voidaan selvittää, minkä aistin alueelle mikäkin sana sijoittuu. Laimeat juomat ovat vetäneet puoleensa muitakin uusia adjektiiveja, esim. *plattu* 'laimea', *plittu* 'laimea' ja *kluttu* 'laimea'.

Mm. Schippan (1975, 180) on luokitellut synestesian metaforan erityislajiksi. Luokittelun erilaisuus ja vaikeus voi osaltaan olla syynä siihen, että synestesiaa pidetään yleensä hyvin tavallisena ilmiönä eri kielissä

---

1 Sm. murteista on esitetty useita paralleeleja, joissa sanalla on sekä 'kauniin' että 'ylpeän' merkitys, esim. sm. *korea* 'kaunis' > itäm. 'ylpeä'. Ks. näistä tark. Tuisku 1956, 248-261.

(ks. esim. Ullmann 1967, 246-247). Lainasanojen valossa se on hyvin harvinainen merkityksensiirto.

5.2.1.4 Ellipsi

Semanttisesti kiinteitä syntagmoja muodostavat varsinkin substantiivi attribuutteineen ja yhdyssanan osat. Elliptisissä siirroissa toinen syntagman osa saa koko syntagman merkityksen. Ellipsin suunta voi olla oikealta vasemmalle (perusosan kato) tai vasemmalta oikealle (alkuosan kato) (ks. Airila 1940, 40-41; A. Hakulinen 1978, 242). Ellipsienkään luokittelu selvästi omaksi merkityksensiirron lajikseen ei ole ongelmatonta. On korostettu (Schippan 1975, 176), että ellipseissäkin on usein yhtaikaa vaikuttamassa myös analogia. Joidenkin ellipsien synnyssä on Ullmanin (1967, 74-75) mukaan kysymys metonyymisestä kosketusassosiaatiosta. TM *pastanttipuuro* > *pastantti* voitaisiin luokitella näin (ks. 5.2.1.2).

Osa Turun murteen ruotsalaislainojen ellipseistä vaikuttaa olevan jo lähtökielen puolella syntyneitä, esim. TM *halssi* 'kellarin eteinen' < r. *källarhals* > srm. *hals* id., *vatupassi - passi* 'vesivaaka' < srm. *vat(t)upass* > *pass* id. Useimmat Turun murteen elliptiset poistot ovat tapahtuneet siten, että vierasta ainesta edustava yhdyssanan alkuosa on jäänyt edustamaan koko merkitystä:

r.		TM
boxkalv	-->	poksinahka 'pehmeä nahka' > poksi
tråckelgarn	-->	trokkelilanka 'harsinlanka' > trokkeli
vegamössa	-->	veekalakki 'lippalakki' > veeka

Näitä ellipsejä on syytä pitää täysin vakiintuneina murteeseen, vaikka niiden rinnalla on edelleen käytössä myös primaarimmat yhdyssanat. Kaikissa tapauksissa ei tosin ole (ainakaan enää) osoitettavissa ellipsin rinnalle välivaihetta edustavaa osittaista käännöslainaa, vaan elliptinen laina rinnastuu suoraan r. yhdyssanaoriginaaliin kuten srm. *hälsingörsmysso* 'karvalakki'--> TM *helsinkööriø* 'karvalakki' -tapauksessa. Elliptinen siirto voi olla myös TM *piitta* 'kova leipä, näkkileipä', esim. *otiks piitta mukaa? annap piitta.* Sille identtinen semanttinen vastine on r. *bit-bröd* 'näkkileipä, joka on mennyt rikki'. Tätä oletusta tukee se, että joidenkin murteenpuhujien mielestä *piitta* on erityisesti taskussa murusiksi hajonnutta näkkileipää.

5.2.1.5 Paralleelikehitys

Semanttista paralleelikehitystä on havaittu useista eri kielistä (Ullmann 1972, 73). Yksi semanttisen paralleelikehityksen tyypeistä liittyy synonyymeihin. Jos joku synonyymeistä muuttuu merkitykseltään, esim.

kuvaannollistuu, se vetää mukaansa muitakin samassa merkityskentässä olevia synonyymejä.[1] Esimerkiksi suomesta on Nirvi (1964, 77-78) osoittanut, kuinka sm. *toimi, täsmä* ja *sää* -pesyeet ovat täysin paralleelisia merkityksenmuutoksissaan, varsinkin johdoksissa (*toimellinen, täsmällinen, säällinen*), jotka kuvaavat ihmisen ominaisuuksia.

Lainasanojen yhteydessä voidaan havaita, että nuorempi laina voi saada vanhemman lainan kaikki semeemit, primaarin ja esim. metaforisesti kehittyneen, vaikka nuoremman lainan originaalilla olisi vain yksi muuttumaton semeemi. Esim.

r.		TM
ankarstock 'ankkurin tukki'	-->	ankkastokka (harv.)
> 'leipä'		'ankkurin tukki; vehnäleipä'
ankarstång 'ankkurin varsi'	-->	ankastonki 'vehnäleipä'

TM *ankastonki*-lainan semanttinen analogia *ankkastokka*-lainan metaforisen semeemin kanssa on sikälikin loogista, että primaarin 'ankkurin tukin' merkityksen tuntevat vain harvat hyvin iäkkäät miehet. Toisena siirtoon vaikuttaneena syynä on kummankin mainitun r. originaalin äänteellinen samankaltaisuus, joka on voinut luoda mielikuvia myös identtisestä sisällöstä. Paralleelinen em. tapaukselle on lainojen *länkti* ja *lonka* 'vehnäpitko' semanttinen assimilaatio. Ruotsin kaksisemeemisestä *längd*-substantiivista 'pituus' > 'pitko' on lainautunut vain metaforinen merkitys: TM *länkti* 'pitko'. Kun myöhemmin on lainattu *lonka*, on sen merkitys siirtynyt suoraan analogisesti 'pitkoksi', vaikka sen etymologinen vastine merkitsee nykyruotsissa ja pääosin sr. murteissakin vain 'pituutta', vrt.

r.		TM
längd 'pituus' > 'pitko'	-->	länkti 'pitko'
långa 'pituus'		lonka 'pitko'

Jotta kielenpuhuja osaisi muodostaa edellä kuvatun kaltaisen analogisen semanttisen paralleelin, on hänen ehkä tunnettava myös lähtökielen originaalien primaarit merkitykset. On pidetty todennäköisenä, että tällaista kehitystä on erityisesti kaksikielisyydessä ja kielten sekaantumisessa (Ullmann 1967, 104-105). Tätä käsitystä tukee *lonka*-sanan yhteydessä erityisesti se, että juuri kaksikieliseltä alueelta (Paraisilta ja pari tietoa Nauvosta) on hajatietoja myös sr. murteista *långa*-sanan 'pitkon' merkityksestä. Kaksikielisten leksikaaliset siirrot kielestä toiseen vaikeuttavat lainasanojen etymologian (erit. lainautumissuunnan) tutkimusta, minkä

---

1 Mm. E. Itkonen on nimittänyt tällaista paralleelikehitystä "synonyymien säteilyksi" (E. Itkonen 1966, 364); Ullman (1967, 11) puhuu synonyymien aiheuttamasta analogiasta (ks. tästä myös A. Hakulinen 1964, 185).

vuoksi on välttämätöntä ottaa tarkasteltavaksi koko merkityskenttä (Hoenigswald 1974, 137). Myös kohdekielen Turun murteen "vehnäleipä"-merkityskentän sanat ovat mahdollisia analogisia malleja, vrt. *pitko* 'vehnäleipä', *pitkä, pituus* jne.

Metaforiset muutokset, joissa puun(tyngän) tai möykyn nimitys siirtyy ihmisen (tai lapsen) nimitykseksi, ovat ruotsissa tavallisia, esim. r. *klabb* 'puunkappale' > 'köhnys, tomppeli'.[1] Turun murteessakin on useita samaan merkitysrykelmään kuuluvia lainoja, jotka ovat lähtökielen mukaisesti kaksisemeemisiä, esim. TM *kloppi* 'kuhmu, kokkare; nuori poika', *knööli* 'mukula, pahkura; pojannulikka' jne. Joskus on lainattu vain metaforinen semeemi: sr., srm. *kläpp* 'kari, kallio; puukapula' > 'pieni lapsi' --> TM *kläppi* 'kakara'. Tällaisten analogioiden perusteella on ymmärrettävissä merkityksensiirto, jossa lähtökielen yksisemeemisen sanan primaari merkitys siirtyy lainassa suoraan metaforiseksi:

r.	TM
kloss, klots 'pölkky, möhkäle'	--> klossi 'nuori poika'

Jossakin määrin muutokseen on voinut vaikuttaa myös fonemaattinen assosioituminen r. *gosse* 'poika' -sanaan tai siitä muihin sm. murteisiin lainattuun *pojankossiin.*

Toisen ryhmän semanttisten paralleelien joukossa muodostavat tapaukset, joissa kohdekielen merkityksenmuutokset vetävät mukaansa samaan merkityskenttään kuuluvia muita (mahdollisesti nuorempia) lainoja. Tällaisia tapauksia on esitelty useitakin metaforien yhteydessä (ks. luku 5.2.1.1). Esim. TM *fliitti* 'vaatteenriekale' ja *fliitustaa* 'maleksia huonoilla teillä' sekä TM *fliisu* 'vaatteenriekale' ja *fliisustaa* 'juoksennella huonoilla teillä' ovat selvästi kehittyneet analogisesti *lumppu* : *lumpustaa* tms. mallin mukaan.

Oman ryhmänsä semanttisten paralleelien joukossa muodostavat verbi-substantiiviparit, jotka assimiloituvat merkitykseltään. Suurimpana vaikuttajana näissä muutoksissa ovat lukemattomat omaperäiset tai vanhemmat lainaperäiset malliparit, jotka korreloivat keskenään semanttisesti, esim. sm. *lupa* : *luvata, musta* : *mustata.* Tällaisten analogioiden mukaan sopeutuvat etymologisesti yhteenkuuluvat substantiivit ja verbit yhteen merkitykseen, vaikka originaaleilla ruotsin puolella on eriytynyt merkitys. Tällaista analogista merkityksenkehitystä on pidetty eräänlaisena kansanetymologianakin (Ullman 1967, 217). Kysymyshän on

---

1 Myös suomessa on metaforia, joissa vajaaälyistä ihmistä nimitetään puuksi tai puusta katkaistuksi kappaleeksi, esim. *pökkelöksi, pökö-pääksi* jne. (Ruoppila 1955, 233).

semanttisesti läpinäkyvistä lainasanapareista, joiden merkityksen lainaaja on tulkinnut kohdekielen johtosuhteiden mukaisesti.[1] Esim.

r.		TM
krympa ihop 'vetää yhteen'	-->	krympätä 'vetää ryppyyn'
krymppu 'kutistunut ihminen'		krymppy 'ryppy'
visit 'vierailu'		visiitti 'vierailu'
visitera 'tarkastaa'		visiteerata 'tehdä vierailuja, vierailla'; 'tarkastaa'

Visiteerata-verbi tunnetaan sekä primaarissa merkityksessä, esim. *visiteerata, et onk sul jotta luvatont päälläs,* että *visiitti*-substantiivista analogisesti kehittyneessä, esim. *se on kova visiteerama.* Analoginen merkitys tunnetaan varsin laajalti suomen murteissa.

Muita tapauksia ovat TM *fiirata* 'juhlia' > *fiirinki* 'juhlat' ja *fiirata* 'pään sekoamisesta' > *fiirinkis* 'sekaisin'. Kummassakin tapauksessa verbin (ja sen r. originaalin) merkitys on siirtynyt sen parina olevaan substantiiviin, vaikka substantiivin fonologinen r. vastine *firning* merkitsee 'melua, kovaa menoa'.[2] Alkuperäinenkin merkitys on säilynyt, esim. *siäl o oikke aika fiirinki pääl. Fiirinki* on kaiken kaikkiaan muuttunut kolmisemeemiseksi substantiiviksi sen parina olevan verbin merkitysten vaikutuksesta. TM *töytti* 'perunanuija' (< srm. *stöyt* id.) on puolestaan mukauttanut *töytätä*-verbin (< srm. *stöyta* 'sysätä; survaista') merkityksen 'survoa' siten, että verbin objektina esiintyy ruoka-ainetta merkitseviä substantiiveja (yl. peruna).

Sekä omaperäiset semanttisesti yhteenkuuluvat verbi-substantiiviparit että vastaavanlaiset lainatut (esim. *klenkka* : *klenkata, pluffi* : *pluffata, prutta* : *prutata, vähti* : *vähdätä*) ovat tuottaneet lukuisia analogisia pareja, jotka morfosemanttisesti korreloivat toisiinsa. Näissä tapauksissa parin toinen osa on muodostettu (takaperois)johtamalla. Esim.

r.		TM		
nomini		nomini		verbi
hovslagare	-->	huuslaakari	-->	huuslaakata
knaft		knafti	-->	knaftata
rar		kraari	-->	kraarata
utkik		uutsiiki	-->	? uutsata
våg		vooki	-->	vookata

---

1 Mm. Gauger (1970, 124-125) tarkoittaa läpinäkyvyyden käsitteellä ("Durchsichtigkeit") puhujan esitieteellisesti tulkitsemaa derivationaalista sanan riippuvuutta toisesta/toisista sanoista.

2 Merkityksestä 'juhlat' on vain pari tietoa sr. murteista (ehkä sm. vaikutusta; ks. tark. sanasto).

verbi	verbi	nomini
bränga	pränkätä	--> pränkkä
jubilera	jupileerata	--> jupileeri
klona	klonata	--> klona
krämpa	krämpätä	--> krämppä
pämp(p)a	pämpätä	--> lm. pämppä
		--> TM pämppäri
räckla	krekkaloida	--> krekkala
sprätta	prätätä	--> prättä

Lisäksi on sellaisia pareja, esim. *faartti* : *faartata, krusifiksi* : *krusifiksata*, joiden vastineeksi voidaan nykyruotsin puolelta osoittaa vain substantiivi (*fart, krucifix*).[1] Sen ohella ruotsin tai usein vain suomenruotsin murteissa tunnetaan myös em. substantiiveista johdetut verbit, esim. srm. *farta*, rm. *krucifixa*. On syytä olettaa, että ainakin jotkut srm. tämäntyyppiset verbit ovat suomen vaikutuksesta syntyneet, esim. srm. *hω:slaga*, josta on vain kaksi tietoa Itä-Uudeltamaalta (Liljendal). Sen sijaan TM *krusifiksata* < rm. (Tukholman seutu) *krucifixa* lienee pikemminkin Turun ruotsin läntisiä novaatioita kuin rinnakkaiskehitystä rr. murteiden kanssa.

5.2.2 Merkityksen sekaantuminen

5.2.2.1 Lähtökieleen perustuvat morfosemanttiset kontaminaatiot

Muutama Turun murteen ruotsalaislaina rinnastuu sr. murteissa kehittyneeseen kontaminaatiomuodosteeseen, esim. TM *filunki* < srm. *filunk* < r. *filur* + *halunk*, TM *kalaseerata* < srm. *kalasera* < r. *kalasa* + *-era*. Sen sijaan omapohjaisena on pidettävä kehitystä TM *kuransseerata* < r. *kuransa* + *-era* ja *möpleseerata* < r. *möblera* + *-era* -tapauksissa, joille ei ole löydettävissä vastinetta srm. murteista. Srm. *kalasera*-muotokin voi olla suomesta päin kulkeutunut kontaminaatio (r. *kalasa* + *-era* > TM, lm., pohj.m. *kalaseerata* > srm. *kalasera*) tai kysymys on konvergenssista, koska srm. *kalasera* tunnetaan vain Pohjanmaalla. On luonnollista, että kohdekielessä on pidetty r. verbien *era*-loppua verbeille karakteristisena. Sen lisäämistä verbilainoihin voidaan pitää eräänlaisena hyperkorrektina kehityksenä, jonka johdosta merkitys ei ole varsinaisesti muuttunut, mutta [deskriptiivinen] komponentti on korostunut.

Yleensäkin on havaittavissa, että morfologiset kontaminaatiot, jotka syntyvät kahden lähtökielen sanan sekaantumisesta, eivät muutu merkitykseltään. Se johtuu siitä, että tällaisissa tapauksissa kontaminoituvat äänteellisesti likeiset ja merkitykseltään synonyymisessä suhteessa olevat

---

1 Vrt. myös lm. *faani* 'piru' ja lm. - TM *faanata* 'kirota' < r. *fan* piru.

sanat.[1] On havaittu, että varsinkin affektisanojen yhteydessä tulee puhujalle herkästi mieleen useita vaihtoehtoja, jotka kontaminoituvat (ks. Pulkkinen 1966, 294). Lainojen yhteydessä käy näin, vaikka kyseessä eivät aina olekaan affektisanat. Se johtuu selvästikin sanojen etsimisestä, vaihtoehdoista, kun vierasta sanaa ei aivan vakiintuneesti hallita. Näin käy sitä herkemmin, mitä samanlaisempia synonyymiset tai merkitykseltään samaan kenttään kuuluvat sanat ovat myös äänteellisesti, vrt. r. *omsurrning* 'sulkeminen' + *spärrning* 'sulkeminen' --> TM *ompsärrinki* 'suljin, korkki', r. *rubank* 'höylä' + *krumhyvel* 'höylä' --> TM *rumpankki* 'höylä', r. *svåger* 'lanko' + *svägerska* 'käly' --> TM *svookerska* 'käly', r. *åtta* 'kahdeksan' + *åttondel* 'kahdeksastoista osa' --> TM *ottanteeli* 'kahdeksastoista osa' ja r. *tillbehör* 'tykötarpeet' + *behöva* 'tarvita' --> TM *tilpehööveri* 'tykötarpeet'. Mikäli originaaleissa on merkityseroa, näyttää kontaminoituneen lainan merkitykseksi ensi sijassa tulevan sitä eniten muistuttavan originaalin merkitys (*ottanteeli, svookerska*). Varsinainen (metonyyminen) merkityksensiirto on vain lainassa *ompsärrinki*, jossa tekemisen nimi on vaihtunut teon välineen nimeksi (ks. luku 5.2.1.2).

5.2.2.2 Lähtö- ja kohdekieleen perustuvat morfosemanttiset kontaminaatiot

Varsinaisesti tässä luvussa esiteltävien tapausten välimuotoja ovat kontaminaatiot, jotka mitä ilmeisimmin perustuvat ruotsalaisen originaalin ja ruotsista aiemmin lainatun sanan äänteelliseen ja morfologiseen sekaantumiseen. Tällaisia ovat esim. TM *flintta* < r. *slinta* + TM *vintta*, *flööri* < r. *före* + ? TM *plörö, krontti - kröntti* < r. *gross* + sm. *rontti* ja *köntti, kräksi* 'pieni kuokka' < r. *kräkil* + ? sm. *keksi*, TM *prättäkitti - prittakitti* < srm. *prâtte-Kitta* + TM - lm. *prätätä, prättä* ja *pritata*. Selvempiä r. ja TM morfosemanttisia kontaminaatioita ovat TM *platakka* < r. *platt* + sm. *latukka* ja *tihti* < r. *dikt* + sm. *tiheä*. Muita mahdollisia tapauksia ovat mm. *kloosuttaa, monklata* ja *proto* (ks. sanasto). Useimmat edellä luetellut lainat ovat lisäksi ekspressiivisiä, minkä sinänsä jo tiedetään aiheuttavan herkästi kontaminaatioita ja äännemuuntelua (ks. Ruoppila 1955, 237). Tämän ohella voi affektisuus lisätä kontaminaatioiden ja muuntelun määrää (Länsimäki 1975, 267-269).

Luvussa 4.2.2 on käsitelty verbejä, jotka ovat sijoittuneet omaperäisiin johdostyyppisiin verbeihin. Jotkut tapauksista ovat mahdollisesti morfosemanttisia kontaminaatioita, esim. TM *fletkottaa* < r. *fläka* + sm. *retkottaa*, *fliasuttaa* < srm. *fli:so* + sm. *liehuttaa, flinauttaa* < r. *flänna* + TM *klivauttaa, floosuttaa* < r. *flåsa* + sm. *huohottaa*, *triputtaa* < srm.

---

1 Ullmann (1967, 75-76) luokittelee tällaiset tapaukset kaksinkertaisen assosiaation aiheuttamiksi, kun merkitys muuttuu sekä äänteellisen samankaltaisuuden että merkityksen samankaltaisuuden vaikutuksesta.

tripp, TM *trippu* + sm. *tiputtaa*. Jotkut taas ovat sijoittuneet tiettyyn johdosryhmään pelkän johdinaineksen semanttisen merkityksen perusteella (kuten ehkä jotkut em. tapauksistakin). Tällöin sopeutuminen tiettyyn ryhmään ei ole ollut vain morfologisesti välttämätöntä (kohdekielen taivutukseen jne. sopeuttamiseksi), vaan se on ollut motivoitua. Johtimeen liittyvän merkityksen avulla on voitu korostaa verbin tiettyä merkityspiirrettä, esim. [frekventatiivinen] tai [momentaaminen], joka originaalissa jo on ollut latenttina[1], esim. r. *kränga* 'kääntyillä jne.' + sm. *istele* [frekventatiivinen] --> TM *kränkkistellä* 'kaskotella, venytellä, ojennella sängyssä', r. *plumsa* 'pulahtaa' + sm. *AhtA* [momentaaninen] --> TM *plumsattaa* 'pulahtaa', srm. *klomsso* 'kömpelö' + sm. *ttA* [statusjohdos] --> TM *klomsottaa* 'mennä lonksuttaa', srm. *blebb* 'juoruilla' + sm. *ttA* [puhumisjohdos] --> TM *pläpöttä(ä)* 'lörpötellä' jne.[2] Yleensä em. tapausten r. merkitykset edustuvat kohdekielen merkityskentissä sanoina, joissa on tietyllä johtimella ilmaistu merkitys.

5.2.2.3 Lähtökielen äänteellinen samankaltaisuus

Pelkkä sanojen äänteellinenkin likeisyys (homofonia) voi aiheuttaa merkitysten siirtoja ja sekaantumisia, kun sanoja tulkitaan niitä muistuttavien sanojen avulla (ks. E. Itkonen 1966, 383). Tunnetuimpia tapauksia ovat sm. murteiden *färski* ja *härski*. *Härski* 'pilaantunut' on analogisesti antanut merkityksensä myös sanalle *färski* < r. *färsk* 'tuore'. Äänteellinen likeisyys on tässä tapauksessa synnyttänyt käänteismerkityksen (Vilppula 1986, 398). Turun murteessa tosin on *färski*-sanalla 'härskin' ohella käytössä myös primaari 'tuoreen' ja harvinaisena 'tuoresuolatun' merkitys. Liukuma on aiheutunut konteksteista, joissa *färski* on liittynyt kalaan ja sen tavalliseen ruuaksivalmistusmenetelmään.

Muita tapauksia ovat mm. TM *parasolli* 'päivänvarjo' ja *paraplyymi* 'sateenvarjo', jotka toisinaan sekaantuvat niin, että *parasolli* merkitsee 'sateenvarjoa' ja *paraplyymi* 'päivänvarjoa'. *Trahteeri* 'tarjoilu' -sanan sekundaari 'ravintolan' merkitys tulee puolestaan sekaantumisesta *trahtööriin*. TM *kompplueerata* (< r. *komponera*) -verbiin on assosioitunut *komteerata* 'komentaa' (< srm. *komde:ra*), josta se on saanut merkityksensä. R. *tupplur* 'torkahdus' on säilyttänyt alkuperäisen merkityksensä *tupluuri*-lainassa, mutta rinnalle on tullut toinenkin semeemi 'ryyppy',

---

1 Monet kieliopilliset kategoriat voivat olla lantentteina merkityksissä kuten esim. r. *kränga*-verbin frekventatiivisuus (ks. latenteista piirteistä esim. Kaznelson 1974, 101).

2 Kytömäki (1977, 92-94) nimittää statusverbeiksi johdoksia, joissa subjektin toiminta ilmaisee tilapäistä ominaisuutta tai roolia, esim. sm. *höpsöttää*. Sanomis- ja puhumisjohdokset merkitsevät kantasanan ilmaisemaa sanomista (ks. tästä Kytömäki 1977, 243-244) esim. *höpöttää*.

usein 'kaksinkertainen tuutinki'. Varsinkin komponentti [kaksinkertainen] antaa viitteitä siitä, että merkitys on saatu lainasta *tupla* 'kaksinkertainen', jota käytetään yleisesti kaksinkertaisesta viinaryypystä puhuttaessa (esim. *tuplakonjakki*). *Kläpätä*-verbin sekundaari merkitys 'taputtaa' (primaari merkitys liittyy kellon lyömiseen) tulee puolestaan selvästikin *klatapa*-verbin 'taputtaa'-merkityksestä, kun *kläpätä* on tulkittu kohdekielen Turun murteen perusteella erheellisesti vain etuvokaaliseksi äännemuunteluvariantiksi *klapata*-verbistä.

Muutoksiin voivat olla useammatkin syyt yhtaikaa vaikuttamassa. Muutamissa tapauksissa näyttävät varsinkin metaforiset pejoratiiviset muutostendenssit liittyvän myös äänneassosiaatioiden vaikutukseen. Esim. TM pejoratiivinen *trontti* 'naatti, varsi jne.' on kuvaannollisena myös ihmistä merkitsevä haukkumasana 'lyhyt ja tukeva ihminen', us. *ämmäntrontti, flikantrontti*. Samat karakteristiset komponentit [lyhyt] ja [tukeva] luonnehtivat myös omenan jäänteitä, luudantynkää yms. esineitä. Myös metaforinen ihmiseen liittyvä merkitys tulee jo ruotsista. Ruotsin *strunt* merkitsee 'roskaa, rojua yms.', mutta rm. ja srm. *strunt, trunt* on jo läpikäynyt metaforisen kehityksen 'lyhyistä ja paksuista esineistä' 'lyhyeen ja paksuun poikaan, köntykseen'. Ainakin osittain nämä sr. murteiden merkityksenkehitykset ovat voineet vaikuttaa siihen, että sanaa käytetään lyhyestä tukevasta naisesta. Se että *trontti* on Turun murteessa liittynyt yleensä naiseen ([-maskuliini]) voi johtua äänneassosiaatioista srm. *drunta*-sanaan 'löntysmäinen, laiska nainen'. Näin on oletettava sitäkin varmemmin, koska useiden murreoppaiden mielestä (*ämmän- - flikan)trontti* sisältää myös mielikuvan laiskuudesta tai löntysmäisyydestä.

Affektin osuus muutoksessa lienee joskus jopa suurempi kuin mahdollinen äänneyhtäläisyys. Tällaisesta mainittakoon kirkollisesta *atventti* 'adventti' (< r. *advent*) -sanasta erikseen leksikaalistunut *alventti*, jota käytetään rahvaanomaisesti naamasta puhuttaessa, esim. *saat päi alventti*. Kansanomaisesti *alventti*-sanan em. käyttö, esim. (Nak) *verettiin päin alventtii*, on tavallista muissakin länsimurteissa (ks. SMS 1; Sivula 1986, 21-22). Merkityksensiirtoon on voinut vaikuttaa r. *anlete* 'kasvot', mutta varmasti myös leikin tms. tavoittelu. Sivula (1986, 22) on pitänyt *adventin* tämäntyylistä käyttöä oikeastaan kansanomaisena slangina, koska vieras sana tehostaa ilmauksen affektisuutta. On useita muitakin kirkkoon liittyviä sanoja, joiden käyttö on maallistunut, esim. sm. m. *alttari* (*huusinalttari*), *epistola* 'juttu' (Vilppula 1986, 398-399) ja TM *krismata* 'lääppiä' (ks. tark. sanasto). Myös *evankeljumi* on yleisesti käytössä lounaismurteissa kasvoja tarkoittamassa (SMS), jopa omaperäinen kirkollinen sana *seurakunnanpuoli* merkitsee 'kasvoja' (Hvesi; Sivula 1986, 22).

Joissakin tapauksissa r. originaalien äänteellinen ja semanttinen likeisyys toisiinsa tekee vaikeaksi arvioida lainasanan eri merkitysten etymologista erillisyyttä. Esim. TM *krämppä*-substantiivin merkitykset voivat tulla pääosiltaan eri vastineista. Sen primaari 'ruumiinvian' merkitys yhdistyy

r. *krämpa*-substantiiviin. Tässä merkityksessä *krämppä* on kuitenkin harvinainen. Yleensä käytetään varianttia *kremppu* ruumiinviasta puhuttaessa. Tavallisin *krämppä*-variantin merkitys on 'huonosti kulkeva, huono jaloistaan', jolloin merkitys kuvaa ihmisen tiettyä patologista tilaa ja vastaa srm. adjektiivia *kramp* 'jaloistaan halvaantunut' (< sm. *rampa*).

Luvussa 5.2.1.1 on esitelty muitakin mahdollisesti kohdekielen puolella metaforisiksi kehittyneitä lainoja (TM *kränkkä*[1] ja *kränä*)[1], joissa eri semeemien alkuperä voi olla osittain myös foneettisesti toisiaan muistuttavissa r. originaaleissa. Äänteellisesti samankaltaiset lainat voivat merkityksenmuutoksissaan aiheuttaa myös semanttista parelleelikehitystä (esim. *fiiris, fyyris* 'juovuksissa' > *fööris* 'juovuksissa'; ks. näistä enemmän luku 5.2.1.5) tai muuta analogista kehitystä.

5.2.2.4 Lähtö- ja kohdekielen äänteellinen samankaltaisuus

On luonnollista, että myös omaperäisten sanojen foneettiset assosiaatiot voivat aiheuttaa lainasanan merkityksen sekaantumisen. Vähittäiseen sekaantumiseen viittaa usein sekin, että lainoilla voi olla primaari originaalin merkitys, mutta sen rinnalla myös sekundaari, huomattavastikin muuttunut merkitys. Tällaisten hyvin poikkeuksellisten merkitystenkehitysten yhteydessä on aina epäiltävä kohdekielen interferenssin mahdollisuutta.

Seuraavissa tapauksissa lainoilla on myös alkuperäinen merkitys: r. *lotsa*, vk. *loos-* 'opastaa tie jne.' --> TM *luusata* 'viedä, saattaa' ja 'maleksia, huinia'; r. *rumstera* 'penkoa, myllätä jne.' --> TM *rumsteerata - rymsteerata* 'myllätä' ja 'rymytä juovuspäin'. *Luusata*-verbin muuttunut merkitys voi tulla sm. *luuhata*-verbistä ja *rymsteerata*-verbin uusi merkitys sm. *rymytä*-verbistä. *Rumsteerata*-verbin 'rymytä'-merkitykseen tullut [juovuksissa]-komponentti on voinut liittyä tavallisista konteksteista, esim. *siäl se Karvanen taas rymsteera. -- veretäm pöyrät nuri, nyt nes sit römstera ja rumstera.* Mainitut sm. verbit ovat tavallisia myös Turun murteessa.

Lainaperäisten ekspressiivisanojen alkuperä jää joskus epävarmaksi, koska niiden fonologinen kehitys voi olla säännöttömämpää kuin muiden lainojen. Varsinkin SKES on tällaisissa tapauksissa turvautunut liiankin helposti tulkitsemaan sanan (sm. + r.) kontaminaatioksi tai mahdollisesti omaperäiseksi deskriptiivisanaksi. Mm. TM ja sm. m. *kroosata* 'kuorsata' on tulkittu mieluummin sm. *kuorsata*-verbin sivumuodoksi kuin r. *kråsa*-verbistä lainatuksi, vaikka sen morfosemanttiseen kehitykseen lienevät vaikuttaneet molemmat (*kuorsata* + *kråsa*) yhtaikaa. Myös TM *honkkeli* < r. *hångel* + ? sm. *hontelo* tms., TM *klenkka* < srm. *klinka* + ? sm. *lenko*, TM *krakottaa* < r. *kraka* + ? sm. *räköttää*, TM *kröntätä* < rm. *krömta* + sm. ? *runtoa, prällata* < srm. *prälla* + ? sm. *rällästää* jne. (ks. tark.

sanasto ja SKES) näyttävät vahvemmin ruotsalaiselta lainaperinnöltä kuin omaperäisiltä deskriptiivisanoilta tai sekaantumilta. Merkittävintä joka tapauksessa tällaisten uusien sanojen synnyssä on vieras aines, so. ruotsin äännestruktuuri, joka luo assosiaatioita moneen suuntaan (ks. luku 5.3). On arveltu, että tämäntyyppiset vieraat sanat ottavat lähinnä kantaakseen affektiset tehtävät (Länsimäki 1975, 276).

5.2.3 Merkityksen laajeneminen

Merkityksen laajenemisesta on runsaasti esimerkkejä, jotka koskevat suomea. Esim. sm. *sisar-* ja *veli*-sanat ovat alkujaan tarkoittaneet vain 'nuorempaa sisarta ja veljeä' (Ravila 1961, 103) ja *kulma*-sana luultavasti vain 'silmäkulmaa' (E. Itkonen 1966, 373). Yleensä merkityksen laajenemista pidetään harvinaisempana kuin supistumista, mutta mm. Ullmann (1972, 98-99) on korostanut sitä, että riittävää tutkimusaineistoa eri kielistä ei vielä ole tämän olettamuksen tueksi. Turun murteen lainasanoissa ekstension laajeneminen on vähäistä: esimerkkejä on vain muutama. Sen sijaan ekstension supistuminen, yleensä ylimääräisten karakterististen komponenttien mukaantulon vuoksi, on selvästi tavallisempaa (ks. 5.2.4). Tällaiseen suhteeseen on tultu eri syistä. On tarvittu uusia tuoreita ilmauksia, jotka merkityskentissä erikoistuvat lainaajan tarpeiden mukaan. Sen sijaan laaja-alaisia, ekstensioltaan liukuvarajaisia yläkäsitteitä ei ole tarvittu.

Nykyruotsin merkityksiin verrattaessa on lainoissa havaittavissa runsaamminkin laajentumistapauksia, mutta todennäköisesti osa näistä perustuu jo suomenruotsin puolella kehittyneeseen laajempaan merkitykseen, vrt. esim. r. *profetera* 'ennustaa' > srm. 'paasata' --> TM *profeteerata* 'jutella' jne. Vasta kohdekielessä tapahtuneita muutoksia ovat mm. r. *bomolja* 'oliiviöljy' --> TM *puumöljy* '(yl.) öljy, jolla käsiteltiin kengän anturat', r. *brygga* 'panna olutta' --> TM *prykätä* 'panna olutta' > 'valmistaa (yl. juomaa)', srm. *ränto* '(syötävät) teurastusjätteet' --> TM *räntyt* 'jätteet', srm. *skifäl*, r. *skyffel* 'rikkalapio' --> TM *kiffeli* 'rikkalapio' > 'pieni lapio'. *Kiffeli*-lainan äännevariantti *siffeli* on osaksi erikseen leksikaalistunut ja sillä on vain primaari 'rikkalapion' merkitys. Merkityksen geneeristymisessä on kysymys muutoksesta, jossa alkuperäisestä semeemistä jää pois jokin sille karakteristinen komponentti, kuten em. tapauksissa [oliivista tehty] ja [rikkojen poistamista varten]. Tämäntyyppisiä tapauksia on runsaasti muissakin lainasanastoissa.[1] Itse asiassa tällaiset muutokset ovat myös merkityksen hämärtymistä, koska lainansaajapuolella ei ole tarkasti tunnettu originaalin ekstensiota. Laina on näin ollen abstrahoitunut viittaamaan originaalinsa hyperonyymiin ja

---

1 Esim. sm. *siemen*-sanan balttilaisen originaalin primaari merkitys lienee 'pellavansiemen' (Suhonen 1980, 209); vrt. myös sm. *serpa* 'keitto' < ven. 'kalakeitto' (Plöger 1973, 304).

siirtynyt merkityskentässään ylemmälle tasolle. Puhtaita hämärtymistapauksia ovat mm. TM *svookeri* merkityksessä 'sukulaismies' ja *patinat* merkityksessä '(miesten) kengät' (ks. tark. sanasto).

Proprien appellatiivistuminen, joka on suomessa tavallista, merkitsee samalla tavoin merkityksen geneeristymistä. Esim. *heteka, abloy, mono* jne. ovat olleet alkuaan tavaramerkkejä, mutta nykyään niillä tarkoitetaan mitä hyvänsä alkuperäisen tyyppistä tuotetta. Tällainen tapaus on myös Turun murteen *poksi*:

r.	TM
Box 'kengänkiillokkeen nimi'	--> poksi 'kengänkiilloke'

Poksi-substantiivista on muodostettu siihen semanttisesti korreloiva verbi *poksata* 'kiillottaa (kenkiä)'.[1] Eri lähtöä on 'pehmeää nahkaa' merkitsevä TM *poksi* (< *poksinahka*), jonka vastineena on r. *boxkalv* 'vasikannaudikas (nahasta)'.

Merkityksenmuutokset koostuvat joskus erilaisista vaiheiden ketjuista, jolloin merkitys voi eri vaiheessa supistua tai laajentua. Tällaisista tapauksista on runsaasti esimerkkejä suomen ja sukukielten osalta (ks. E. Itkonen 1966, 375). Turun murteen *präkätä*-verbin merkitys on muuttunut ketjuina, ja sen muutoksissa on myös siirtymistä, niin että lopputulos edustaa laajentunutta merkitystä. Se on lainattu r. *vräka*, srm. *bräka* [bräka] 'valuttaa tervaa' -sanasta. Muissa sm. murteissa *räkätä, präkätä* ja *fräkätä* ovat säilyttäneet alkuperäisen merkityksensä. Samoin samaan sanueeseen kuuluva *fräkäri, präkäri* tunnetaan merkityksessä 'henkilö, joka valuttaa tervaa'. Lounaismurteissa ja hämäläismurteissa merkitys on siirtynyt. Tervan polttamisessahan olennaista on puiden polttaminen tuloksen aikaansaamiseksi, ja tervan valuttaminen (itse asiassa tulos) on siirtynyt tuloksesta toimintaan: 'polttaa puita'. Jo em. murteissa on kytkentämahdollisuuksiin liittynyt tupakka puiden tilalle, joten merkitys on 'polttaa tupakkaa'. Turun murteessa on tupakan tilalle vaihtunut kynttilä: 'käryttää kynttilöitä' ja polttaminen on alentunut arvossa käryttämiseksi lisäkomponentilla [siten että syntyy savua]. Ketju on jatkunut näin: 'käryttää kynttilöitä' > 'käryttää ruokaa' > 'laittaa ruokaa kovasti touhuten', esim. *see präkä niim pal sen ruan kans.* | *älä ny niin kauhiast präkäs sitä ruakka.* Sama merkityksen yleistyminen on tuttua muuallakin lounais- ja hämäläismurteissa, esim. (KarL) *se emmäntakerus prekas koko peevä ...* | (Kus) *ämmä präkää kaffee yhtenäs.*

---

1 Samanlainen esimerkki on myös TM *simonitsi* 'autonvaha' ja *simonitsata* 'vahata auto' (< *Simonitz*). Tällainen kehitys on tavallista monissa muissakin kielissä, esim. saksassa, vrt. saks. etunimi *Utz* > *uzen* 'pilkata' (Dornseiff 1955, 101).

5.2.4 Merkityksen supistuminen

Merkityksen supistumista on yleensä pidetty tavallisempana muutoksena kuin laajentumista (Ullmann 1972, 98; ks. myös 5.2.3). Myös Turun murteen ruotsalaisperäisten lainojen yhteydessä näin on laita. Se johtuu pääasiassa halusta lainata tuoreita ilmauksia, josta seuraa, että toisilleen synonyymisten ilmausten ekstensio supistuu. Tällöin supistuminen voi luonnollisesti koskea myös merkityskentässä olevia omaperäisiä sanoja. Tapauksista, joissa lainasanan merkitys on spesiaalistunut ja sille synonyymisen omaperäisen sanan merkitys tai käyttö myös muuttunut, on lukuisia esimerkkejä suomen vanhemmistakin lainoista, esim. germaaninen laina *äiti* on muuttanut *emä*-sanan aluetta samoin kuin germ. *neula* vanhan *äimä*-sanan funktiota (ks. E. Itkonen 1966, 374; ks. myös Suhonen 1980, 209). Paralleelinen esimerkki sm. vanhoista lainoista on sm. *sopa* ja *paita*. Esim. karjala-aunuksen *sopa* on kaventunut merkitykseltään 'miesten paidaksi', ja samaten 'miesten paitaa' merkitsevä *paida* on saanut positiiviset eroa täydentävät komponentit [ostettu], [parempi] ja [pumpulikankainen] (ks. tark. Nirvi 1964, 85). Joskus synonyymiset lainat osoittavat vain arvostuskonnotaation muutoksia. Esim. TM *orpana, serkku* ja ruotsalaislaina *kusini* ovat ekstensioltaan identtisiä. Näistä vain *kusini* saa tunnekomponentin [positiivinen] (ks. tämäntyyppisistä muutoksista enemmän luku 5.2).

Turun murteen nuorissa lainoissa on kuitenkin silmiinpistävää pejoratiivisten tai ekspressiivisten synonyymien tarve. Esim. r. *klott, klutt* 'lika, laski, hyytelöntapainen aine' on lainasanassa *kluttu* rajoittunut yhden semeeminsä osalta merkitsemään vain 'sammakon kutua' l. spesiaalistunut vain yhteen hyytelöntapaiseen aineeseen viittaamaan. Muutos on todennäköisesti sm. *kutu*-sanan merkitysanalogiaa, ja vaikka synonyymien *kutu* ja *kluttu* perusmerkitys on tässä sama, on *kluttu* motivoitu laina lisäpiirteensä [ekspressiivinen] vuoksi.

Synonyymien tarve on erityisen suuri sellaisissa merkityskentissä, jotka ovat olleet ihmisten kiinnostuksen kohteina tai heille tärkeitä. Esim. kahvin laatu on ollut yksi attraktiokeskus, joka on vetänyt puoleensa uusia sanoja huonon kahvin laatua määrittelemään (esim. *plittu, kluttu, plattu, plissu* jne.) Samoin kielteistä mielenkiintoa herättävä alue on ihmisen käyttäytymisessä ahnehtiminen, liikasyönti, väkijuomien käyttö tai avioliiton ulkopuoliset suhteet. Käyttöä normittamaan on lainattu lukuisasti sanoja, jotka jollakin ylimääräisellä määritekomponentilla ovat osoittaneet käytöksen epäsuotavuutta. TM *krekkala, prällätä, prätätä, pämpätä, pärrätä* ja *rumsteerata* -lainoihin on tullut lisää komponentti [juovuksissa] ja [+negatiivinen].

Loppujen lopuksi juuri [juovuksissa] komponentti on se lisäpiirre, joka on loogisesti vienyt ajatukset myös juhlimiseen, metelinpitoon ja mellastukseen. Lopputulos on sitten jossain määrin hämärtynyt: 'juhlia ja mellastaa juovuspäin, pitää meteliä juovuspäin', esim. *prälläs koko yä* ...

katok ku oli tommost juapposakki -- kyl siihen kulu viina. Tällaiset lisäkomponentit voivat tulla lähtökielen kontekseistakin, jos originaali on liittynyt usein juopumusta merkitseviin sanoihin. *Tyytätä*-verbi on kaksisemeeminen. Merkitys 'juoda (pullon suusta) viinaa', esim. *see tyyttäs suaram pullost*, rinnastuu lähinnä srm. *tyta*-verbin merkitykseen 'työntää huulet törölleen' (r. *tuta* 'toitottaa'). Turun murteessa merkitys on spesiaalistunut viittaamaan vain tilanteisiin, joissa juodaan pullon suusta viinaa. Spesiaalistuminen on voinut saada alkunsa assosioitumisesta srm. substantiiviin *tutare* 'juoppo', jossa on jo tapahtunut vastaavanlainen spesiaalistuminen (ehkä *tuting*-sanan merkitysanalogian perusteella). Kysymyksessä voi olla rinnakkaiskehitys tai suomen murteissa kehittyneen kuvaannollisen merkityksen lainautuminen ruotsin puolelle, koska srm. verbillä *tyta* ei ole merkitystä 'juoda viinaa'.

Merkityksen spesiaalistumisesta on kysymys TM *rikerata*-verbissäkin, jonka 'oikkuilla'-merkitys on r. (*regera*) 'elämöidä jne.' merkityksen yksi ilmenemismuoto. *Rikerata*-verbin valenssinmuutos ihmisistä (subjektina) myös koneisiin on rajoittanut entisestään alkuperäistä merkitysalaa.

Oman lukunsa muodostavat sellaiset lainat, joiden merkitys supistuu, kun niiden entiteettien määrä, joihin sanalla voidaan viitata, vähenee. Entiteetit (oliot) voivat olla mm. materiaalisia objekteja, aikasidonnaisia tapahtumia ja tiloja ja eräitä abstraktioita (Koski 1983, 21-22). Esim. sm. *varsi*-sanalla voidaan viitata saappaan-, haravan- tai herneenvarteen (ks. E. Itkonen 1966, 354). Lainojen yhteydessä käy niin, että originaalin jokin okkasionaalinen merkitys vakiintuu usuaaliseksi, esim.

r.		TM
dra 'vetää'	-->	traakata 'vetää' [ilmasta]
ända 'pää'		enta 'pää' [sateenvarjossa; narussa]
flåta 'lautta'		flota 'lautta' [matonpesussa]
halsband 'kaula-nauha, -hihna'		halspanta 'kaulahihna' [koiralla]
hål 'reikä		hole 'suun reikä'
rom 'kalan- t. sammakonmäti'		rommi 'mäti' [kalasta saatava]
stillt 'hiljaa'		tiltti 'hiljaa' [ilmasta; merestä]
svamp 'sieni'		vamppu 'sieni' [pesemistä varten]

Näin ollen TM *vamppu* ei voi koskaan merkitä syötävää sientä eikä *rommi* sammakon mätiä. R. *rom*-lekseemiä vastaavat suomen puolella *mäti* ja *kutu*, ja mätiä käytetään vain kaloista puhuttaessa. Lainasanan *rommi* ekstensio on sama kuin omaperäisen "mäti"-sanan. *Kluttu*-laina taas on samaviitteinen 'sammakon kudun' mutta ei kalan kudun kanssa. Lainasanojen semeemirakenne on muuttunut näissä tapauksissa kohdekielen leksikaalisen interferenssin vaikutuksesta. *Traakata* ei ole käytössä transitiivisena vaan ainoastaan intransitiivisena, esim. *traakas niin kauhiaste ... tuli ääni ihan kähiäks.* Lähtökielessä voi *stilla, stillt* liittyä myös

ihmiseen, mutta ei koskaan TM *tiltti*. Kaikissa tällaisissa tapauksissa ovat merkityskentät vastaavasti tarkentuneet, kun omaperäisten ja lainattujen sanojen käyttö on eriytynyt viittaamaan vain tiettyjä entiteettejä. Kaikkein ymmärrettävintä eriytyminen on ollut *vamppu*-sanan kohdalla, koska *sieni* syötävänä aineena ja *vamppu* pesemiseen käytettynä välineenä kuuluvatkin oikeastaan erilaisiin kategorioihin.

5.3 Konnotaation muutokset

Kognitiivisten komponenttien (denotaation) lisäksi voidaan merkitykseen lukea myös konnotatiivisia eli sivumielteen komponentteja (konnotaatio). Käsitykset siitä, mitkä komponentit voidaan luokitella konnotaatioon kuuluviksi, vaihtelevat eri tutkijoilla.[1] On esitetty sellaisiakin käsityksiä, että sivumielteen komponentit kuuluvat pelkästään assosiaatioilmiöihin eivätkä näin ollen varsinaiseen semanttiseen tutkimukseen.[2] Merkityksen arvossa tapahtuvat muutokset (vaikka ne ovatkin kvalitatiivisia muutoksia), voidaan kytkeä usein myös normaaleihin merkityksenmuutoksiin, esim. laajentumiseen ja supistumiseen. Tällainen kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten muutosten tarkastelu samanaikaisesti on hyvin tärkeää, koska mm. lainasanojen valossa tietyntyyppiset merkityksenmuutokset johtavat myös sivumielteen muutoksiin. Esim. metaforinen kehitys ja merkityksen supistuminen ovat aivan erityisesti muutoksia, joihin lähes aina kytkeytyy myös emotionaalisen komponentin mukaantulo ja sanan pejoratiivistuminen. Tällaisista muutoksista on esitetty havaintoja jo denotaation muutosten yhteydessä, mutta on paikallaan tarkastella myös kokoavasti erityyppisiä sivumielteen muutoksia.

Mm. Hedquist (1978, 115) on esittänyt, että leksikon kaikki sanat voitaisiin esittää hierarkkisilla merkeillä +, - ja Ø, jotka osoittaisivat, mihin kohtaan arvostushierarkiassa sana sijoittuu. Kuitenkin vain selvät plus- ja miinusmerkkiset sanat ovat ns. emotionaalisia sanoja. Samantapaisia käsityksiä sanan affektiivisesta arvosta ovat esittäneet muutkin tutkijat.[3]

Sanan emotionaalinen komponentti ei ole Hedquistin (1978, 21-22) mielestäkään yksiselitteinen ilmiö. Emotionaalisuuteen kuuluu paitsi positiivinen/negatiivinen arvostus myös tunne (sekin joko positiivinen tai negatiivinen) ja hyväksyvä tai ei-hyväksyvä asennoituminen johonkin

---

1 Mm. Blanke (1973, 30-) erottaa päämerkityksen lisäksi assosiatiivisen ja affektiivisen merkityksen, tilanne- ja tyylimerkityksen. Ks. myös E. Itkonen 1966, 354; Koski 1967, 28-29; Regnell 1971, 49-; ks. erit. konnotaation käsitteestä Schippan 1972, 71-; Rössler 1979, 91-.

2 Ks. esim. Geckeler 1971, 77.

3 Ks. esim. Geckeler 1971, 70-71; Lyons 1971, 437; Pettersson 1971, 157; Nida 1975, 29; Pisani 1975, 160.

ilmiöön. Sivumielteen komponentteja on nimetty useampiakin kuin vain emotionaalinen komponentti. Esim. Bondzio (1980, 92-96) erottaa emotionaalisen komponentin lisäksi mielikuvakomponentin ja tyylikomponentin (vrt. myös Blanke 1973, 34-). Samoin Schippan (1975, 74) haluaa erottaa arvostuskomponentin ja emotionaalisen komponentin toisistaan.[1]

Affektiivisten sanojen merkityksiä analysoitaessa on ongelmallisinta ratkaista, mitä dimensioita, kategorioita tai komponentteja olisi erotettava. Lainasanatutkimuksessa näyttäisi olevan mielekästä pitää lainoihin kytkeytyvää arvostus- ja emotionaalista komponenttia osittain eri komponentteina. Samaten emotionaalinen ja mielikuvakomponentti ovat osittain päällekkäisiä, osittain erillisiä komponentteja. Aivan samoin kuin arvellaan arvostuskomponentin joissakin tapauksissa johtavan emotionaaliseen komponenttiin (ks. Schippan 1975, 74), näyttää myös mielikuvakomponentti (lainasanan ääni- tms. mielikuva) johtavan emotionaaliseen komponenttiin. Vaikka em. sivumielteen komponentteja ei ole läheskään aina mahdollista erottaa toisistaan, olen seuraavassa jaottelussakin käsitellyt erikseen mielikuvakomponentin, arvostuskomponentin ja emotionaalisen komponentin muutoksia.

5.3.1 Mielikuvakomponentti

Ekspressiiviset sanat voivat synnyttää erilaisia mielikuvia. Onomatopoeettiset sanat herättävät äänimielikuvia, monet ihmisen tai esineiden ulkomuotoon liittyvät sanat herättävät näkömielikuvia, ja varsinkin lyömistä, pudottamista, heittämistä, liikkumista tai juoksemista tarkoittavat sanat voivat Rytkösen (1936, 25) mukaan herättää yhtaikaa äänen ja liikkeen mielikuvia. Lisäksi jotkut sanat synnyttävät mielikuvia toiminnan voimakkuudesta ja/tai aktiivisuudesta (voimakkuus- ja aktiivisuusfaktori).

Osalla Turun murteen ekspressiivisistä lainoista on selvä äänteellinen kvalimerkki,[2] josta kielenkäyttäjät ovat voineet ne tunnistaa. Kvalimerkistä voidaan käyttää myös nimitystä fonesteemi.[3] Kvalimerkkeinä tulevat erityisesti kysymykseen kohdekielessä alkujaan tuntemattomat

---

1 Mm. Rössler (1979, 7) on luonut oman hyvin perinpohjaisen malliteoreettisen pohjan semanttisen avaruuden dimensioille. Sivumielteen käsitteen hän jakaa kahtia: dominoiva ja latentti konnotaatio.

2 Anttila (1976, 128) nimittää *kvalimerkiksi* "alhaisinta" merkkityyppiä, joka "edustaa merkkiä pelkkänä laatuna".

3 Ch. Hummelstedt (1987, 96-97) käyttää termiä *fonestem* sellaisista äänteistä tai äännesekvensseistä, joiden funktio on fonesteettinen (vrt. r. *fonestetisk*) eli foneettisella muodolla on vaikutusta merkitykseen. Sigurd (1965, 199) käyttää tällaisista tapauksista termiä "coloured phoneme sequences".

äännepiirteet. Tällaisia ovat konsonanttien osalta kahdella tai kolmella konsonantilla alkavat sanat, tietyt sanansisäiset konsonanttiyhtymät ja *f*-äänne. Vieraiden äänteiden tai äänneyhdistelmien tiedetään yleensäkin lisäävän affektisuutta sekä lainasanoissa että omaperäisissä hyperkorrekteissa muodosteissa (ks. Ravila 1952, 268-271; Ch. Hummelstedt 1987, 96-101). Itse asiassa oudot lähtökielen äännepiirteet ovat voineet olla lainaamista edistävä tekijä.

Vieraiden äännepiirteiden suggestiivisuus voi johtua siitäkin, että sanan tarkoitetta ei oikein hyvin tunneta, ja tulkintaa tehdään myös tilapäisten tuntomerkkien ja tunteen avulla (ks. Anttila 1976, 128). Lainasanojen yhteydessä tällainen äänneominaisuuksien ja tunteen yhdistyminen aiheuttaa melkein aina myös emotionaalisen komponentin mukaantulon mielikuvakomponentin ohella, esim. r. *gran - grän* 'oksa' --> TM *kränä* 'kiukutteleva' [+äänimielikuva] --> [+emot.] ja r. *krämpa* 'ruumiinvika' --> TM *krämppä* 'huonosti kulkeva' [näkömielikuva] --> [+emot.]. Näissä tapauksissa on huomattavaa se, että originaaleissa äänneominaisuudet eivät välttämättä ole kytköksissä merkitykseen (*gran*), mutta lainautumisen jälkeen sanoihin yhdistetään äänneominaisuuksien perusteella myös mielikuvakomponentti.[1]

Usein lainasanan ekspressiivisyyden aste on voimakkaampi kuin originaalin, esim. TM *flitata, kleuso, klipata, klippari, kröntätä, präkätä, trussata* jne., mikä johtuu helposti tunnistettavista kvalimerkeistä. Mm. "lyömistä" merkitsevässä sanakentässä on erityisen paljon lainasanoja, ja erilaisilla konsonanttiyhtymillä syntyy kuulijoissa mielikuvia lyömisen äänestä. Pyrin selvittämään Osgoodin dimensiometodilla[2] lyömistä merkitseviä verbejä jakaen niiden ekspressiivisyyden kuuteen luokkaan: [pehmeä], [läjähtävä], [läiskähtävä], [paukahtava], [terävä] ja [kova]. Verbit olivat *flitata, flinauttaa, flätätä, flätkiä, flintata, klipata, klopata, knipata, knopata, plitata, plotata, flotata* ja *mäntätä*.[3] Äänimielikuva oli vastaajien mielestä selvä kaikkien konsonanttiyhtymäalkuisten verbien yhteydessä, mutta lainaperäinen *mäntätä*-verbi tuotti vaikeuksia.

---

1 Mm. Gauger (1979, 83) on ollut sitä mieltä, että sanojen äännepiirteet voivat tulla sisällön piirteiksi muidenkin kuin varsinaisten onomatopoeettisten sanojen yhteydessä.

2 Osgoodin metodilla eli semanttisten differentiaaliasteikkojen (semantic differentials) avulla voidaan pyrkiä selvittämään, mitä eri käsitteet merkitsevät eri ihmisille. Menetelmän kehittäjän Osgoodin alkuteos The measurement of meaning ilmestyi jo v. 1957.

3 Sekä äänimielikuva- että voimafaktoritestiin osallistui tammikuussa 1986 n. 50 iältään 60 - 80-vuotiasta turkulaista. Vastauksia kertyi kustakin testatusta piirteestä keskimäärin vain 40, koska kaikki vastaajat eivät tunteneet kaikkia sanoja. Ehkä myös annettuja dimensioita oli liikaa tai niiden erot (esim. läjähtävä, läiskähtävä) liian pieniä, niin että valintaa oli vaikea tehdä.

Useimpien mielestä siitä ei syntynyt mitään äänimielikuvaa. Kun kvalimerkki puuttui, ei lainasanaa pidetty selvästi ekspressiivisenä.

Useimpien vastaajien mielestä *fl*-alkuiset verbit olivat pehmeitä: *flitata, fläntätä, flintata* oli (yli puolella) [pehmeä], *flinauttaa, flintata* [läjähtävä], *flätkiä* ja *plotata* [läiskähtävä] ja *klipata, knipata* ja *knopata* ääneltään [kova]. Aika monien mielestä (n. neljännes) *i*:lliset *knipata* ja *plitata* olivat myös luonnehdittavissa komponentilla [terävä]. Voidaan siis yleistäen sanoa, että *f*-alkuiset konsonanttiyhtymät koettiin pehmeämmän ja läjähtävämmän äänen merkeiksi ja *k*-alkuiset kovemman äänen. Myös ensi tavun vokaali vaikuttaa asiaan: *i* edustaa terävämpää ääntä kuin esim. *o*. Muissakin kielissä *k*-alkuiset konsonanttiyhtymät edustavat yleensä kovaa ja epämiellyttävää ääntä, esim. engl. *crush*, saks. *krazen* (Blanke 1973, 52-53), ransk. *crunch* (Gauger 1970, 109), saks. *knopf*, engl. *knop* jne. (Rytkönen 1936, 51).

Muulloinkin konsonanttiyhtymäalkuisten lainojen, esim. *plotata, plotikka, plumssattaa, plätätä, prällätä, prätätä, protikka* jne., äänimielikuvat voivat olla yhteneväisiä originaalin kanssa. Jo lähtökielessä on usein *bl, pl, br, pr*, kun merkitys liittyy jotenkin veteen tai vetelään aineeseen, vrt. r. *plotta, plumsa* jne. Kysymys voi tässäkin yhteydessä olla universaaleista, vrt. myös engl. *splash*, saks. *splutter* jne. (Blanke 1973, 52-53).

Tutkin lyömistä merkitsevää kenttää myös siltä kannalta, syntyikö verbeistä assosiaatioita lyömisen voimaan. Kun lainasana joutuu erilleen alkuperäisestä syntagmaattisesta yhteydestään, on otaksuttavissa, että tapahtuu myös muutoksia asennoitumisessa lainasanan aiheuttamiin voiman mielikuviin. Voimaa osoittavat konnotaatiot voidaan merkitä komponenteilla [heikko] tai [vahva] (Blanke 1973, 135).

Vastaajat pitivät voimafaktorin arvioimista helpompana kuin äänimielikuvan arvioimista. Se johtui osaksi siitä, että annettuja vaihtoehtoja oli vähemmän (vain kaksi). Toisaalta on pääteltävissä, että ainakin lyömistä merkitsevien sanojen yhteydessä vivahde-erot juuri voimafaktorin kannalta ovat puhujalle tärkeitä, ilmeisesti hierarkkisesti tärkeämpiä kuin äänimielikuvat. Tulokset osoittivat aivan selvästi, että useimpien mielestä lainasanoista heikoimpia olivat *flitata, flinauttaa* ja *klipata* [heikko]. Ilmeisesti tulos korreloi sen kanssa, että *i*:n synnyttämä mielikuva on voiman heikkous.[1] *k*-alkuiset yhtymät olivat muuten voimaltaan vahvempia kuin *f*-alkuiset, eikä *k*- ja *p*-alkuisilla ollut sanottavaa eroa: *klopata, knopata, plotata* [vahva]. Muista kielistä voidaan esittää

1 Monissa kielissä vaikuttaa siltä, että etuvokaalit ja varsinkin *i* assosioituvat johonkin pieneen, esim. engl. *little, thin, kid*. Tosin poikkeuksiakin on, esim. engl. *big* (ks. Regnell 1971, 23-24; Ullmann 1972, 77; Lehmann 1981, 143). Vrt. myös saks. *biss*, *bissen*, lat. *minimus* (Rytkönen 1936, 51).

samantyyppisiä esimerkkejä, joissa esim. *kr* ja *kn* edustavat voimakkuutta. Todennäköisesti kovan äänen mielikuva(komponentti) korreloi yleensäkin kovemman voimakomponentin kanssa. Eri kielistä tehdyt analyysit universaalien osoittamiseksi tosin puuttuvat (Blanke 1973, 52).

Konsonanttiyhtymäalkuiset lainasanat ovat soveltuneet mainiosti myös muunlaisten mielikuvien, lähinnä näkömielikuvien, luomiseen. Monissa lainoissa juuri outo äännepiirre vahvistaa assosiaatioita mm. rumaan ulkomuotoon, rumaan, velttoon tai sairaalloiseen liikkumiseen. Esim. *flaasustaa, flaati, flinttakontti, flöötti, frekka, klenkka, klonkata, klopo, knääkki, krekkala, krolla, kruppana, krämppä, kränkhärveli, kränkkä* saavat mielikuvakomponentin [ruma] tai [veltto], joka johtaa myös emotionaaliseen komponenttiin [huono]. Lähinnä tässä tehtävässä ovat *f*- ja *k*-alkuiset konsonanttiyhtymät.

Myös kohdekielessä entuudestaan tuttu äännesymboliikka mielletään lainoihinkin liittyväksi. Tällaista interferenssiä voisi nimittää fonesteettiseksi. Vokaaleista näyttää ainakin *ö*:llä olevan kvalimerkin arvo lainasanoissa. Koska *ö* on suomessa harvinainen äänne ja sitä tavataan omaperäisissäkin sanoissa lähinnä deskriptiivisanoissa (ks. tark. luku 3.1.2.10), on *ö*:llisiä lainoja omaksuttu halukkaasti affektiivisiin tehtäviin. Omaperäisissä sanoissa on usein mielikuvakomponentti, joka viittaa johonkin rumaan ulkomuotoon, ihmiseen tai esineeseen (*mörökölli, tönö* jne.) tai rumaan liikkumiseen, äänteluyn tms. (esim. *höhöttää, köhmiä, köpittää, mölöttää, möristä* jne.). Lainasanoissa *ö*:n synnyttämä mielikuva on samanlainen: TM *kröntätä, spöökki, spöökätä, trötö, tröötti* jne. sisältävät piirteen [ruma]. Useilla lainoilla on myös takavokaalisesta asusta kehittynyt etuvokaalinen variantti, joka on aivan selvästi affektisempi ja selvemmin mielikuvakomponentin sisältävä, vrt. esim. *klontti - klöntti, krontti - kröntti, trontti - tröntti*. *ö*:tä on erityisen paljon myös juopumusta merkitsevissä lainoissa, esim. *flööris, flööris, plörös, pöffelis*. Näin on myös omaperäisissä sanoissa, esim. sm., TM *hönössä* (ks. Sadeniemi 1962, 448).

Etuvokaaleista myös *ä*:llisiä lainoja on runsaasti, kun kysymys on ihmisen ulkomuodon rumuudesta tai ikävästä, rumasta luonteesta, esim. *knääkkä, kränkkä, kränä, prättä* [ruma] jne. *ä*:tä on varsinkin konsonanttiyhtymiin yhdistyneenä verbeissä, joista syntyy ruman tai voimakkaan ääntelyn mielikuvia, esim. *kläpätä, kränätä, prällätä* jne. Varsinkin *kr* on ollut hyvin suosittu hyperkorrektina omaperäisissäkin sanoissa samassa funktiossa, esim. TM *krähistä, krääkyä, krääkästä*.

i voi symboloida pienuutta tai heikkoutta, kuten jo edellä konsonanttiyhtymien yhteydessä todettiin. Esim. TM äännemuuntelutapaus *lortti* [uloste] > *lirtti* [uloste] + [pieni] kuvastaa, että lainoissakin ensi tavun vokaalin muuntelu on samankaltaista kuin omaperäisissä sanoissa. *i*:llä näyttää joissakin lainoissa olevan myös symboliarvoa viitattaessa nopeaan tai äkkinäiseen liikkeeseen, esim. *knipata, trintata*, olla

"*trinttelläs*" [nopea], *trimpata, pritata, pritakka.* Näissä tapauksissa jo originaalit synnyttävät vastaavia assosiaatioita. *i*-sana voi suomessakin kuvata pirteyttä, esim. *pirteä, sirkeä* (Rytkönen 1936, 63).[1] Samaten jo lähtökielestä ovat peräisin mielikuvat toiminnan, esim. kulkemisen, hengittämisen tms., pitemmästä kestosta pitkien ensi tavun vokaalien avulla, esim. *flaasustaa, flaatustaa, floosottaa, haasottaa, kroosata, taaplata* (vrt. myös sm. *huohottaa, laahustaa, raahustaa* jne.).

Suomen kielelle on aivan erityisesti ominaista ensimmäisen tavun vokaalien vaihtelu ekspressiivisanoissa. Mm. Rytkönen (1936, 22) on ollut sitä mieltä, että tällaisissa tapauksissa eri vokaaleilla on ilmennetty erilaisia äänen vivahteita: *o*:lla ja *u*:lla kumeaa ja pehmeää ääntä, *i*:llä pientä ja äkkinäistä jne. Vaikka esim. TM lainaverbi *remsteerata, rumsteerata, rymsteerata, romsteerata, römsteerata* on osittain selitettävissä myös erilaisista lähtöasuista (< r. *rum-* ~ *rom-* jne.; ks. sanasto), on todennäköistä, että ensi tavun vokaalien muuntelu on ollut aivan luonnollista myös omaperäisen *remuta, romuta, rumuta, rymytä, römytä* -tyyppisen analogian mukaan. Ekspressiivisanoille ovat tyypillisiä muunkinlaiset epäsäännölliset fonologiset (kannan) vaihtelut.[2] Ilmeisesti esim. TM *fiatrata* > *fiantrata* -tyyppisessä kehityksessäkin sanansisäisellä konsonanttiyhtymällä on funktio, joka korostaa ekspressiivisyyttä tai sanan eksoottista (vierasta) alkuperää (esim. *visiteerata* > *visinteerata*).[3]

5.3.2 Arvostuskomponentti

Lainasanojen tarkastelussa on mielenkiintoista ennen kaikkea se, miten sanojen arvostus on muuttunut suhteessa originaaliinsa. Tällöin merkityksiä voidaan luonnehtia lisäpiirteillä [positiivinen]/[negatiivinen]. Varsin usein on havaittavissa, että lainasanan arvostuksen muutokset vaikuttavat myös omaperäisen synonyymisen sanan arvostukseen. Jos omaperäisten sanojen rinnalle on lainattu uusia synonyymejä voimakkaampaa affektia ilmaisemaan, niin myös positiiviset ja negatiiviset arvostukset tulevat korostuneemmin esille. Sanoissa ilmenevä arvolataus on usein moraalisuuteen tai esteettisyyteen liittyvää, ja tällaisten arvolatausten jakoperusteena voi olla koko, ikä, sukupuoli yms. tai esineen kauneus, hyvyys, vahingollisuus tai naurettavuus (ks. tästä Regnell 1971, 46–47; Blanke 1973, 126; Bünting 1978, 204).

Lainasanojen arvostuksissa tapahtuvat muutokset ovat kahtalaisia. Useimmissa tapauksissa arvostuksen muutokset kytkeytyvät

---

1 Vrt. saks. *trippeln*. Senkin äänneominaisuudet kuvastavat liikettä, jota se tarkoittaa ('sipsuttaa'). Ks. enemmän Ullmann 1967, 81.

2 Ks. tällaisista fonologisista vaihteluista sm. sananmuodostuksessa esim. Rytkönen, 1940; Länsimäki 1975; Anttila 1976; Koski 1986.

3 Ks. tällaisista loisäänteistä myös luku 3.2.2.5.

perusmerkityksen muutoksiin. Esim. metaforisten (varsinkin eufemististen) merkitysten pejoratiivistuminen on tavallista (*flöötti, kruppana, tröötti, tyytti*). Tällaisia muutoksia on jo edellä kuvattu luvussa 5.2.1.1. Arvostuskomponentin muutos voi näissäkin tapauksissa olla useammanlainen suhteessa lähtökieleen. Mikäli esim. jonkin esineen nimitys siirtyy ihmisen nimitykseksi tai ihmisen ominaisuutta kuvaamaan, voi originaalin arvostuskomponentti olla neutraali (Ø), esim. r. *flöte* 'ongenkoho' [neutraali] --> TM *flöötti* 'iso nenä' [negatiivinen], *plägä* 'tarjota, kestitä' [neutraali] --> TM *plääjätä* [negatiivinen] jne. Varsinkin suomenruotsin murteisiin perustuvat lainat ovat voineet jo saada originaalinsa kautta negatiivista arvostusta, joka lainasanassa vain vahvistuu, esim. srm. *blisu* --> TM *plissu* [negatiivinen]. Tähän kuuluvia muita lainoja ovat esim. *flaasuttaa, flaksata, pleto, plittu, pläpöttää* jne. Vastaavia esimerkkejä on jonkin verran nykyruotsiinkin rinnastuvissa lainoissa. Esim. TM *frekki, kroosata, skamfiilata* jne. ovat selvästi negatiivisempia kuin originaalinsa. Tässä on huomattava se, että kun rinnalla on omaperäinenkin synonyymi, vahvistuu lainan negatiivinen komponentti, jotta synonyymit eriytyisivät selvemmin. Esim. *frekki* 'röyhkeä' on äänteellisen kvalimerkkinsä perusteellakin ekspressiivisempi kuin omaperäinen sana ja arvostukseltaan se saa korostetun [negatiivinen] komponentin 'röyhkeään' [negatiivinen] verrattuna. Samanlaisia tapauksia ovat lisäksi *kläppi, knööli - lapsi, klossi, kloppi* - (nuori) *poika, pläsi, alventti - kasvot*.[1]

Toisaalta kun lainat muuttuvat affektiivisiksi, niiden äänneasussa voi tapahtua myös monenlaisia epäodotuksenmukaisia muutoksia mm. vokaalien pituudessa, kvaliteeteissa tms. (vrt. esim. rvk. *knek* --> TM *knääkki*, r. *rar* --> *kraari*, r. *slinta* --> *flintata*, r. *tårla* --> *trollata* jne.) Varsinkin hyperkorrekteja muodosteita on runsaasti. Muistakin kielistä on havaittu, että affektiivisissa metaforisissa muutoksissa tapahtuu herkästi myös äänneasun muutoksia.[2]

Toisaalta on myös lainoja, joiden arvostus on noussut. Tällaisetkaan synonyymiset uudet lainat eivät ole turhia lainoja, vaan ne ovat yleensä eriytyneet positiivisen tunnearvonsa avulla. Tällaisissa tapauksissa on mahdollista nimittää lainoissa ilmenevää uutta sivumiellettä tyylikomponentiksi (joka määräytyy ensisijaisesti kontekstista) tai positiiviseksi arvostuskomponentiksi. Näissä tapauksissa on ruotsalainen originaali yleensä neutraali, kun sitä vastoin, kuten edellä esitettiin, voi negatiivinen arvostus olla osittain lähtöisin jo originaalista. Positiivisen tyylikomponentin sisältävissä tapauksissa on murteenpuhujilla itsellään yleensä varsin selkeä käsitys siitä, että juuri ruotsista omaksuttu sana

---

1 Tällaisia pelkästään arvovärityksensä puolesta eroavia synonyymejä on luonnollisesti jo omaperäisissäkin sanoissa, vrt. *kasvot - naama, lapsi - mukula* jne. Ks. näistä enemmän Airila 1940, 23.

2 Mm. saksasta on tavattu pituuden, intonaation ja vokaalien kvalitatiivisia muutoksia affektisissa ilmauksissa (ks. Coserieu 1973, 17).

on hienompi kuin omaperäinen, eli puhujat ovat itse tienneet sanojen alkuperän. Tällaisen tyylipiirteen mukaantulo voi kuvata jonkin ryhmän pyrkimystä korkeampaan sosiaaliseen statukseen (Oksaar 1971, 287; Rössler 1979, 41). Esim. uudemmalla *tampuri*-lainalla on useimpien mielestä [positiivinen] viittaussuhde kaupungin kerrostalomaisten asuntojen eteiseen, kun taas vanhemmalla *porsto*-sanalla (jota ei ole enää tajuttu lainaksikaan) vanhojen puutalojen eteiseen.[1] Tällaisten lainojen arvostus on noussut verrattuna originaaliin tai omaperäiseen synonyymiin, esim. r. *kusin* [neutraali] --> TM *kusini* [positiivinen] 'serkku' t. 'orpana' [neutraali], r. *skrin* [neutraali] --> *(s)kriini* [positiivinen] 'lipas' [neutraali].

Konteksteista käy lisäksi usein ilmi se, että positiivisen lainasanan tarkoite on kielessä uusi, erityisesti ruoka- tai vaatetuskulttuuriin liittyvä novaatio, esim. *ei opsäärninki mittä joka päivä ollu.* | *hän käski koko kulmakunnan ämmät ja pöytä oli täyn ... siäl-oli nii montta lai opsäärninki ... niis lampaafioleiski.* | *meijä fasterill-oli kamkofta, siin oli proturi. moronkofta ne sanos ja yätröijjy ... nee oli tavallisempi ku kamkofta. ei rahvas käyttänyk kamkofta.* | *sleeparti ei ol murretta. turkulaisett-oli reel ajamas, nee oli simmossi hianoi sanoi ... sleepartit ... ei rekiretkekä käytetty.* Viimeisestä esimerkistä käy ilmi, että reellä ajaminen kyllä sinänsä tunnettiin mutta sitä oli vanhastaan nimitetty "reellä ajamiseksi", ja *sleeparti* t. *rekiretki* varsinaisena vapaa-ajanviettomuotona oli ollut ennen tuntematonta.

Sanojen merkityksiin kytkeytyvät arvostukset voivat aikojen kuluessa myös muuttua tai hävitä. Nykyään Turun murteessa on lukuisasti sellaisia nuoren lainasanan ja omaperäisen sanan tai vanhemman lainan synonyymipareja, joista kumpikaan ei sisällä arvostuskomponenttia. Näissä tapauksissa puhujat myös käyttävät vaihdellen kumpaa tahansa sanaa, esim. *lautanen - talrikki, porkkana - muuruutti, luumu - väskynä, äiti - mamma, isä - pappa* jne. Jos lähdetään siitä olettamuksesta, että millään kielellä ei ole varaa puhtaisiin synonyymeihin (ks. Ullmann 1967, 105), joilla on sekä kognitiivisen että emotiivisen merkityksen vastaavuus (ks. enemmän Lyons 1971, 457-458; Pettersson 1971, 161), on näissäkin tapauksissa lainasana alkuaan saanut [posit.] komponentin. Em. lainoista mm. *talrikki* on ollut alkujaan novaatio ja merkinnyt uudentyyppistä posliinilautasta, kun taas *lautanen* on merkinnyt puista astiaa (Airila 1940, 90). Kun puiset lautaset ovat jääneet kokonaan käytöstä, ovat sekä *talrikki* että *lautanen* siirtyneet yhtä lailla merkitsemään nykyaikaista posliinilautasta. Sama kehitys koskee muitakin em. lainoja. Esim. *mamma* ja *pappa* ovat menettäneet [posit.] komponenttinsa viimeistään tämän vuosisadan parin ensimmäisen vuosikymmenen aikana

---

1 *Porsto* (< ruots.) -asun rinnalla on Turussakin harvinaisena käytetty myös asua *porstua*. Puutalon erillisessä ulkonemassa sijaitsevaa eteistä on nimitetty usein *koppaporstoksi*.

tietoisen kielenkehittelyn tuloksena, kun ruvettiin tässäkin yhteydessä suosimaan omaperäisten sanojen käyttöä.

Merkityksen arvossa tapahtuva muuttuminen voi koskea myös lainaperäisiä samaan merkityskenttään omaksuttuja sanoja. Uusimmat lainat ovat puhujien mielestä kuulostaneet hienommilta kuin jo tutuiksi käyneet vanhat lainat. Ei ole varmaa, että vanhempien lainojen yhteydessä on enää etymologista yhteyttä ruotsalaiseen originaaliin edes havaittu. Esim. monien informanttien mielestä *kerstu(u)ki* 'esiliina' on selvää suomea, mutta *förkkeli* 'esiliina' tyyliarvoltaan vähän hienompi ruotsalainen sana.

Eroja arvostushierarkiassa voi syntyä myös fonologisin perustein. Kohdekieleen täydellisemmin integroidut lainat eivät saavuta yhtä korkeaa arvostusta kuin outoja äännepiirteitä säilyttäneet. Arvostettuja piirteitä ovat varsinkin kaksi- tai kolmikonsonanttisuus sanan alussa, *f*, soinnilliset klusiilit, vokaalisointuun sopeuttamattomat asut ja ruotsinmukainen paino. Vrt.

[positiivinen]	-->	[neutraali]
stryykkerska	tryykkerska	tryykkeska
efterräätti		ehterräätti
veedrata		veetrata
stöövari	töövari	tööväri
fri'sörska		'frisörska

Fonologisesti eriytyneet tyylivariantit kuvastavat yhteiskunnan erilaisia sosiaalisia struktuureja. Niistä voitaisiin käyttää myös nimitystä sosiaalinen variantti. Murteenpuhujien yleinen käsitys on se, että fonologisesti oudompia variantteja ovat osanneet tuottaa vain kaksikieliset tai ainakin vähän ruotsia hallinneet henkilöt tai koulua käyneet henkilöt. Muut käyttivät pääasiassa kohdekieleen täydellisemmin mukautettuja variantteja, mutta arvostivat kuitenkin korkealle "vaikeammatkin" variantit. Itse olen kyllä havainnut, että samatkin murteenpuhujat voivat joskus käyttää vaihdellen erilaisia variantteja samassakin puhetilanteessa. Yleensä katsotaan, että eri variantit eivät ole vapaassa vaihtelussa keskenään, vaan variantteja leimaavat tietyt normit ja arvostukset, joiden perusteella kielenpuhuja kulloinkin valitsee varianttinsa (ks. täll. normeista enemmän af Trampe - Viberg 1975, 47-48).

5.3.3 Emotionaalinen komponentti

Arvostuskomponentti voi johtaa myös emotionaaliseen komponenttiin. Tämän vuoksi emotionaalisissa sanoissa voi olla yhtaikaa myös positiivinen tai negatiivinen lataus (Andersson - Furberg 1972, 125). Emotionaalisiin sanoihin liittyy aina tietty moraalinen tai esteettinen asennoituminen jotakin ilmiötä kohtaan, ja sen vuoksi tällaisia sanoja voitaisiin kuvata [emotionaalinen] komponentin lisäksi piirteillä

[hyväksyvä]/[ei-hyväksyvä] (vrt. Hedqvist 1978, 21-22) tai [hyvä]/[huono] (Blanke 1973, 123). Asennoituminen voi periaatteessa olla tunne- tai arvoväritteistä sen mukaan, halutaanko pelata vastaanottajan tunteilla vai arvostuksilla (Koort 1975, 33; ks. tästä myös Leiwo 1980, 22). Käytännössä kyllä - ainakin lainasanoista - on usein vaikea erottaa toisistaan arvostus- ja emotionaalista komponenttia. Tällaisia tapauksia analysoitaessa on aina otettava huomioon kunakin aikana vallinneet yhteiskunnan normit, tabut yms,[1] minkä vuoksi jotkut nimittävätkin tällaista konnotaatiota normatiiviseksi.[2] Emootiota sisältävät sanat ovat yleensä sellaisia, että puhuja ei itse katso kuuluvansa sanan ilmaisemaan ryhmään. Sanat voivat siis pejoratiivistua sen mukaan, kuka niitä käyttää (Coseriu 1970, 519). Usein kysymykseen voi tulla esim. rotu tai yhteiskuntaluokka; tällaisia ovat esim. sm. lainasanat *hurri, junkkari* ja *kamasaksa*, srm. *finssk(är)* 'tyhmä, yksinkertainen' (Wess; ks. enemmän Airila 1940, 150-151; E. Itkonen 1966, 377-378). Muistakin kielistä on esimerkkejä, että (lainaperäiset) ihmisten nimitykset pejoratiivistuvat herkästi.[3] Ullmann (1972, 101) nimittää tällaisia tapauksia ironisiksi pseudoeufemismeiksi. Todennäköisesti tällaisissa merkityksen huononemisissa on myös universaaleja piirteitä, vaikka ne lähtevätkin kussakin kielessä vallitsevista yhteiskunnan arvostuksista.

Turun murteen pejoratiiviset ruotsalaislainat edustavat samoja aihepiirejä kuin jo edellä mainittiin. Kieliryhmää merkitsevä TM *svenski* 'ruotsinkielinen' ja *svenskata* 'puhua ruotsia' ovat hyvin affektisia, vaikka niiden originaalit ovat täysin affektittomia (r. *svensk*). Tarkkaan ottaen tässäkin tapauksessa *svenski*-sanaa voitaisiin luonnehtia kummallakin lisäkomponentilla [negat.] ja [emot.] + [ei-hyväksyvä] ja [huono]. Tämäntyyppisissä sanoissa voi emotionaalinen komponentti olla puhujan kannalta ainoa merkitsevä, vaikka diagnostiset komponentit tunnetaankin (esim. engl. *nigger*; ks. Blanke 1973, 122).

Miestä ja naista merkitseviä pejoratiivisia nimityksiä on paljon. Yhtenä erotteluperusteena on aviosuhde. Avioliiton ulkopuoliset suhteet ovat tarvinneet useita haukkumanimiä puhujan halveksivan tunnetilan

---

1 Merkitykset voivat muuttua esim. tabun vaikutuksesta, kun halutaan eufemistisia peitenimiä (ks. Ullmann 1967, 170-171). Tabun ohella on myös monia muita esim. sosiaalisia, kasvatuksellisia jne. syitä, joiden vuoksi valitaan kuulijan suhtautumiseen vaikuttavia uusia ilmauksia (ks. Coseriu 1979, 43).

2 Ks. tark. merkityksen normatiivisen elementin käsitteestä Wotjak 1971, 33. Mm. Weisgerber (1971, 70) käyttää termiä normimerkitys ("Normbedeutung").

3 Weinreich (1977, 79) on maininnut tällaisesta pejoratiivistumisesta mm. saks. pejoratiivisen *Halunke*-lainan, jonka originaali tšekin *holonek* 'nuori mies' on neutraali. Sm. (myös TM) *halunkki* on edelleen pejoratiivinen.

ilmaisemiseksi, esim. TM *honkki*. Muut halveksitut piirteet ihmisessä ovat olleet juoruilevuus (vars. naisilla), laiskuus, velttous, kykenemättömyys työhön ja epäesteettinen tai sairaalloinen ulkomuoto. Tähän liittyviä lainoja ovat *haaso, haltta, kleuso, kräffeli* sekä tällaisia piirteitä kuvaavat adjektiivit, esim. *flaati, plato, proto* jne., joihin kaikkiin liittyy emotionaalinen piirre [huono] tai [ei-hyväksyvä].

Erittäin negatiivisina luonteenpiirteinä on pidetty kiukuttelua, nirsoilua ja rähisemistä, mitkä ominaisuudet ovat esillä myös lapsista puhuttaessa, esim. *krisa, kronkeli, kränä*. Affekteja on aina herättänyt myös ahneus ruokaa tai juomaa kohtaan. Liikasyöminen tai liikasyömisen tuloksena kehittynyt ulkomuoto on vetänyt puoleensa sanoja, esim. *pänttäri, trumffata* jne. Tähän aihepiiriin liittyy vanhastaan erittäin paljon sanoja suomen murteissa (ks. Rytkönen 1936, 74, esim. *hohluta, horia, hoto, kohmu* 'ahmatti'). Yleensä näyttää myös ajateltavan niin, että juuri kömpelöt tai hölmöt syövätkin paljon tai ovat laiskoja, vrt. esim. TM *pänttäri* 'kömpelö ja tukeva poika', *flikantrontti* 'tukeva ja hieman laiskakin tyttö'.

Joskus samaakin lainasanaa kuulee käytettävän vaihdellen neutraalina tai pejoratiivisena. Esim. TM *krolla* on joskus merkitykseltään neutraali ja merkitsee yleensä 'naisen päähinettä'; joskus mielteeseen liittyy myös [myssymäisyys] ja/tai [emot.] + [huono]. Ruotsin *skrolla* on jo lähtökielen murteissa semanttisesti pejoratiivistunut 'huonoksi hatuksi' (ks. sanasto). Erilaisiin lähtömuotoihin voi näin ollen perustua TM *krolla*-sanan vaihtelu, esim. *vaik sull-on krolla ja mull-on tuuki ni mää mene sama läppen ku sää.* | *ol sil vähän kamala krolla pääs*. Samanlaista (mahd. jo lähtökieleen perustuvaa) eriytymistä on TM *troklata*-verbissäkin, jonka jotkut esiintymät ovat neutraaleja ('harsia'), jotkut selvästi emotionaalisia ja lisäpiirteillä [ei-hyväksyvä] ja [huono] luonnehdittavia ('harsia t. kursia huolimattomasti').

Sanoista ilmenevä puhujan hyväksyvä asennoituminen ja tunnetila on paljon harvinaisempaa kuin ei-hyväksyvä. Tällaista tunnetta herättävät kuitenkin informanttien mielestä lainat *filunki, filuri, färjäri, klippari, klooki* ja *knepo*, vaikkakin monesti tunnetta kuvataan kaksijakoiseksi. Puhuja itse liittää esim. sanoihin *filunki* ja *klippari* piirteet [hyväksyvä] ja [hyvä] esim. *see on klippari poika kyl se tule mailmas pärjämä ... hoksa piänest*, mutta samalla voi tietoisuuteen nousta myös yhteiskunnan ei-hyväksyvä asennoituminen viekkauteen tai veijarimaisuuteen. Useiden em. lainojen emotionaalisuus tulee jo originaaleista (ks. tark. sanasto), kuitenkin esim. r. *färgare* [neutraali] --> TM *färjäri* 'värjäri' [neutraali] --> 'veitikka' [emot., hyväksyvä].

6 LOPUKSI

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tutkia Turun murteen ruotsalaisperäisiä lainoja sekä niiden integraatiota murteen omaan fonologiseen, morfologiseen ja semanttisen systeemiin.

Tutkimuksessani käsiteltyjen lainasanojen etymologioita on monessa tapauksessa jo aiemmin esitetty Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa ja muissa vähän vanhemmissa lähteissä, varsinkin Strengin (Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä 1915) ja Karstenin (Finnar och germaner 1943) teoksissa. Varhemmassa painetussa kirjallisuudessa on käsitelty joltakin kannalta n. 50 %:a tutkimukseeni sisältyvistä lainoista. Lisäksi nuoria ruotsalaislainoja on käsitelty painamattomissa lähteissä (mm. pro gradu -tutkielmani Salminen, Turun murteen ruotsalaisperäiset lainasanat 1967 ja lisensiaatintutkielmani Grönholm, Lounaismurteiden nuoremmat ruotsalaisperäiset lainasanat 1974). Itse esittämieni uusien etymologioiden osuus, n. 50 %, antaa kuitenkin lukumääränä liian suppean kuvan tutkimuksen etymologisesta osuudesta. Tämä johtuu siitä, että tutkimukseni aineistoon sisältyy aiemmin kuvattuihin lainasanoihin etymologisesti liittyviä ennen käsittelemättömiä Turun murteen äänne- ja merkitysvariantteja. Esim. sm. vanhemman kirjakielen *längdi* 'pituus' ja *pärsätä* 'painaa' ovat muuttuneet merkityksiltään (TM 'pitko' ja 'haukkua') ja *proolata* on muuttunut äänneasultaan (TM *ploorata*). Näiden uusien varianttien alkuperän tai muutosten selvittäminen luo itse asiassa uusia osaetymologioita; joissakin tapauksissa Turun murteen lainavarianteissa on havaittavissa kokonaan tai osittain erikseen leksikaalistumistakin. Tällaiset osittain uudelleen ja laajemmin käsitellyt etymologiat muodostavat kokonaan uusien kanssa jo niin suuren ryhmän, että ne koskevat valtaosaa (n. 70 %:a) sanaston sana-artikkeleista.

Jos tutkimus olisi rajattu koskemaan vain uusia etymologioita, ei tutkimuksen tavoite lainojen integraatiosystematiikasta kohdekieleen sopeutettaessa olisi voinut olla niin keskeisellä sijalla kuin se nyt on. Uudet etymologiat keskittyvät valtaosin murrelähtöiseen sanastoon. Tällöin lainoista heijastuvat sr. murteiden nykyruotsista suuresti poikkeava äännejärjestelmä ja poikkeavat merkitykset eivät antaisi kokonaiskuvaa Turun murteeseen vakiintuneista ruotsalaislainoista ja niissä ilmenevistä vastaavuussäännöistä mukauttamisen yhteydessä. Lainojahan on viime vuosisatoina omaksuttu Turussa hyvin sekakoosteisesta lähtökielestä,

yhtaikaa ruotsin yleiskielisistä ja murteellisista lähtömuodoista. Kun omassa tutkimuksessani kohdekieleksi on valittu murre, korostuvat siihen lainatuissa lekseemeissä puhuttu kieli ja murteet välittävinä kanavina.

Tutkimuksen aineisto koostuu ns. vanhaan Turun murteeseen vakiintuneista (nuorista) ruotsalaislainoista. Informanteiksi kelpuutettiin vanhat 1800-luvun puolella tai 1900-luvun alussa syntyneet, joiden voitiin vielä olettaa hallitsevan murretta riittävän hyvin. Tutkimus osoittaakin, että tämänikäisten informanttien kompetenssi lainasanojen käytössä on niin hyvä, että heidän kohdallaan toteutuu ydinleksikolle asetettava tavoite sanojen tuntemuksesta riittävässä määrin (n. kolme neljäsosaa kaikista lainoista). Jos sana-aineistoa olisi kerätty myös tätä nuoremmilta informanteilta, olisi päätelmien teko merkittävästi vaikeutunut, koska vanhaan murteeseen olennaisesti kuuluneet ruotsalaislainat ja niiden käyttö ovat nuoremmilla turkulaisilla häviämässä.

Turun puhekielen projektin (TUPU 1976) yhteydessä on v. 1976 kyselty 12 turkulaiselta informantilta vanhojen murresanojen tuntemusta. Sanat ovat pääasiassa ruotsalaislainoja; joukossa on vain pari omaperäistä sanaa. Informanteista oli kolme vanhempaa, jo 10- ja 20-luvulla syntynyttä, joten otin tarkasteluun mukaan vain muut yhdeksän 30-, 40- ja 50-luvulla syntynyttä nuorempaa informanttia. Lainasanat, jotka kyselyssä olivat mukana, olivat vanhassa Turun murteessa melko tavallisia: *alvariin, ankeleekiste, fima, fäskynä, kloosuttaa, knafti, knöölinen, kontturi, korsteeni, kronklata, paserata, pilkkumi, plooraava, praakata, reeras.*

Kokoelman sanalipuista tekemieni taulukointien perusteella oli lainojen osaamisessa selvä ero 30-luvulla ja 40 - 50-luvulla syntyneiden välillä. Vanhemmat 30-luvulla syntyneet tunsivat vielä kaksi kolmannesta sanoista ja niiden merkityksistä. Tuntemattomiksi jäi vain kolmannes (30 %). Nuoremmat 40 - 50-luvulla syntyneet hallitsivat sanoista vain puolet (tuntemattomia 48 %).

Muutamien sanojen kohdalla nuoremmilla alkoivat myös sanojen merkitykset hämärtyä, vaikka sana sinänsä tunnistettiin. Esim. *fäskynää* 'luumu' sanottiin 'rusinaksi' tai 'sekahedelmäksi' ja *fimaa* yleisesti vain 'rahaksi'. Myös äänteellinen samankaltaisuus muiden lainasanojen kanssa aiheutti sekaantumista. Esim. *plooraava* 'silmiinpistävä' yhdistetiin *plooosata*-verbiin, josta tuli 'puhaltamisen' merkitys. Voidaan päätellä, että nuorempien murteenpuhujien ydinleksikkoon ei enää kuulu niin suurta määrää ruotsalaislainoja kuin vanhempien. Muutokset ovat tosin joissakin tapauksissa sanakohtaisia. Esim. ekspressiivistä ja merkitysrajoiltaan liukuvaa *kloosuttaa*-verbiä 'puhua muitten asioita, haukkua' ei enää kukaan informanteista tunnistanut, kun taas *alvariin* 'yhtä mittaa' oli vielä säilynyt kaikkien leksikossa.

Ydinleksikkokäsitteellä rajattu aineisto ei sulkenut pois muissa suomen murteissa tunnettuja ruotsalaislainoja. Lainojen levikki osoittaa, että valtaosa lainoista tunnetaan muissakin suomen murteissa (yhteensä 80 %). Tosin Turun murteessa tunnettujen äänne- ja merkitysvarianttien levikki on normaalisti suppeampi kuin itse lainasanan ja ulottuu usein vain lounais- tai läntisiin murteisiin. Pelkästään Turkuun rajoittuvien lainausten määrä on niin pieni (5 %), ettei niiden pohjalta olisi mahdollista tehdä riittävän yleisiä päätelmiä murteen ruotsalaislainoista ja niiden integraatiosystematiikasta. Tutkimuksessa toteutetun rajauksen perusteella mukana olevat laajemminkin tunnetut lainat antavat vertailupohjaa, ja eri variantteja tutkimalla ilmenee mielenkiintoisia puolia lainojen monikerroksellisuudesta. Variaatio voi johtua paitsi lähtökielen eri tasoista, myös siitä, että kohdekieli on ollut sekakoosteista. Uusia variantteja on tullut myös muualta muuttaneiden mukana.

Lainojen integraation tutkimusta aloittaessani lähdin siitä olettamuksesta, että foneettinen interferenssi näkyy lainoissa sekä äännesubstituutioissa että äännejärjestelmien muutoksissa. Varsinaisesti äännesubstituutioiden tasolla ei ilmennyt kovin suuria eroja tai yllätyksiä verrattuna jo aikaisemmissa tutkimuksissa havaittuihin korrespondenssisääntöihin. Esim. soinnilliset klusiilit edustuvat soinnittomilla, suhuässä suomalaisella *s*:llä jne. Olisi ollut kuitenkin suuri virhe jättää lainojen äännehistoriallinen tarkastelu vain kirjallisuusviittausten varaan, sillä aiemmin päähuomio on kiinnitetty vastaavuussääntöjä esitettäessä nykyruotsin äännejärjestelmään ja sen korvautumiseen. Tämä on sitten aiheuttanut monenlaisia pulmia: epäodotuksenmukaiset substituutiot on voitu selittää lainoissa herkästi tapahtuvaksi epäsäännölliseksi kehitykseksi. Omassa tutkimuksessani vertailin lainoja nykyruotsin ohella erityisesti suomenruotsiin ja suomenruotsin murteisiin ja niiden äännesuhteisiin (sekä arkaistisiin piirteisiin että nuoriin muutoksiin).

Koska varsinkin sr. murteet poikkeavat erittäin suuresti nykyruotsista, esitin jo alkuun hypoteesin, että näiden murteiden äännejärjestelmät näkyvät murrelähtöisissä lainavastineissa. Useissa tapauksissa tämä todentuikin: toisistaan äänteellisesti eroavien muotovarianttien taustalta löytyi jokin tai joitakin sr. murteita heijastavia äännepiirteitä (vrt. r. *femma*, srm. *fima*). Hyvin harvoissa tapauksissa on poikkeava äänne-edustus jäänyt omassa aineistossani sporadisen kehitystulkinnan varaan. Lainoissa näkyvät sekä sr. murteiden arkaistiset muinaisruotsiin viittaavat piirteet että uudet ja nuoret yleiskielestä poikkeavat äännekehitykset. Suomenruotsin murteiden mukaanotto lainoja ja niiden vastineita vertailtaessa on tuonut esille lukuisia uusia näkökulmia, joista osa liittyy myös kielenulkoisiin ilmiöihin, esim. lainautumisteihin.

Olettamukseni siitä, että suomenruotsin murteiden suuret sisäiset erot jopa Turunmaan alueella tulevat näkymään lainoissa, on todentunut. Lainoilla voi olla useissa tapauksissa monia rinnakkaisvarianteja, joista jokin yhdistyy alueen pohjoisryhmän piirteisiin, jokin eteläryhmän

piirteisiin. Jokin varianteista taas voi viitata jopa sellaisiin Tukholman (puhe)kielestä välittyneisiin novaatioihin (esim. 1700-luvulta), joita myös Turun ruotsissa on pidetty hienompina kuin vanhoja murteellisia muotoja. Esim. TM *pooka - poka* -tyyppinen vaihtelu johtuu tällaisista lähtökielen eroista. Uudelleenlainausten yhteydessä voivat suuret äänteelliset erot herkästi johtaa myös erilliseen leksikaalistumiseen. Erityisen usein on havaittavissa, että lainat rinnastuvat, kuten olin olettanutkin, Turunmaan eteläisten pitäjien murrevastineisiin, koska vanha Turussa puhuttu ruotsin murre on muistuttanut erityisesti Paraisten ja Nauvon murteita.

Vastaavuussääntöjä ja paralleeleja kuvattaessa on ollut välttämätöntä useissa tapauksissa esittää kahdet vastinesarjat, ruotsin yleiskielen ja ruotsin murteiden vastinesarjat. Tällä tavalla on tarkentunut ruotsalaislainojen fonologisen integraation kuvaus. Esim. srm. ɛ:n yleisyys r. *e*:n tilalla voi selittää lainojen *e*:n ja *ä*:n vaihtelun, esim. *jesti - jästi, fleetta, kläämiä* jne. Sen sijaan hypoteesi ruotsin ja suomen foneemirajojen erojen aiheuttamista muutoksista ei todentunut kuin yksittäisissä tapauksissa. Suomenruotsi on foneemirajoiltaan ja äännekvaliteeteiltaankin niin paljon suomea lähempänä kuin ruotsinruotsi, ettei muutoksia juuri syntynyt.

Tutkimuksen alussa esitin näkemyksiä siitä, että johonkin kieleen transferoidut lainat mukautetaan (lähes) täydellisesti kohdekieleensä. Tällaisia tuloksia on esitetty jopa kielistä, joissa lainasanojen frekvenssi voi olla 30 % (ks. esim. Haugen 1975, 46). Erillisten morfologisten ainesten, esim. johdinten, lainaaminen on eri kielissä erittäin harvinaista. Samanlaisia tuloksia oli odotettavissa myös Turun murteen lainojen osalta. Havainnot osoittavatkin, että lainat on joitakin yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta mukautettu murteen omiin sananmuodostusryhmiin ja paradigmoihin. Kuitenkin lainojen ja varsinkin eri muotovarianttien alkuperän selvittämisessä on leksikaalinen morfologia keskeisellä sijalla, vaikka etymologisessa tutkimuksessa päähuomio on varhemmin usein kiinnitetty vartalon äännehistoriaan ja merkitykseen.

Oletukset lainojen sopeutumisesta tavallisiin sananmuodostusryhmiin ja paradigmoihin ovat todentuneet. Myös harvinaisempien sananmuodostusryhmien edustuminen aineistossa on tuonut esille tärkeitä näkökohtia lainojen kytkennästä kohdekieleen. Kohdekielen interferenssi ja sen lainoihin aiheuttamat analogiset rakenne- ja sananhahmomuutokset vahvistavat sitä käsitystä, että kielenpuhuja valikoi ja muokkaa kieliekonomisten periaatteiden mukaan transferoimaansa uutta sana-aineistoa, so. lainattuja lekseemejä. Sopeuttamisessa on aina korostunut kohdekielestä ennestään tuttu hahmo ja käyttö.

Sanan leksikaalis-morfologinen sopeuttaminen tiettyyn ryhmään tapahtuu analogisesti vanhojen sanojen mallien mukaan, usein myös vanhojen sanojen synnyttämien semanttisten assosiaatioiden vuoksi. Aivan erityisesti tämä ilmiö tulee esille verbien integroinnissa. Verbin johdosryhmäksi

tulee sellainen, jossa johtimen semanttiset ominaisuudet vahvistavat sanan merkitystä tai jossa lainasana merkitykseltään yhdistyy tietyssä kohdekielen johdosryhmässä olevaan verbiin. Esim. r. *flåsa* on sijoittunut sm. *huohottaa*-verbin mukaiseen *ttA*-johtimisten ryhmään semanttisen yhteyden aiheuttamasta analogiasta (--> TM *floosottaa* 'huohottaa').

Morfosemanttiset ilmiöt heijastuvat lainoista muutoinkin vahvasti. Kun omasta kielestä tunnetaan tiettyjä morfosemanttisia korrelaatioita, esim. substantiivi-verbipareja kuten *viha* : *vihata*, niin tällaisten paralleelien mukaan integroidaan myös lainat. Tällöin lainojen perusasu sopeutuu omaperäisiin mallipareihin, ja vastaavasti korrelaation toinen parikki sopeutuu semanttisesti toiseen parikkiinsa. Tällaisia morfosemanttisia toisiinsa korreloivia pareja on tutkimukseni lainojen joukossa runsaasti, ja niiden kehitystä analysoimalla on selittynyt monien lainojen merkityksenmuutos kohdekielen korrelaation mukaisesti.

Vertailevassa morfologisessa tarkastelussa on kuten fonologisessakin jouduttu korrespondenssisääntöjä esitettäessä turvautumaan kaksiin vastinesarjoihin. Tässäkin tapauksessa syy on suomenruotsin murteissa, joiden morfologiset ominaisuudet poikkeavat r. yleiskielestä. Ruotsin murteiden erilaiset sanojen perusmuotojen rakenteet ja obliikvimuodot näkyvät, kuten oli odotettavissakin, lainoissa. Joissakin tapauksissa nämä morfologisetkin erot aiheuttavat variaatiota lainoissa. Tiedetään vanhemmassa Turun ruotsissakin yleisesti käytetyn useita rinnakkaisia (taivutus)muotoja. Aikaisemmissa ruotsalaislainoja koskevissa tutkimuksissa ei ole otettu tarkasti huomioon r. murteiden morfologisia perusominaisuuksia, mikä sitten on voinut johtaa virhetulkintoihin. Esim. on tulkittu joitakin suomen nominilainojen loppuvokaaleita suomen sanahahmon vaatimaksi lisäksi, vaikka nyt itse asiassa on ilmennyt, että tällainen loppuvokaali voi tulla myös sr. murteiden perusmuodoista tai suffikseista. Varsinkin r. murteiden taivutusmorfologia poikkeaa varsin suuresti yleiskielestä, ja on luonnollista, että puhutun kielen kautta omaksutut lainat voivat heijastaa näitä murteiden (puhutun kielen) piirteitä.

Alkuun esittämäni hypoteesit lainasanojen merkityksenmuutosten syistä ja merkityksenmuutoksien kehityksestä ovat todentuneet. Muutokset ovat aiheutuneet sekä kielellisistä että kielenulkoisista tekijöistä. Tyypillinen kielenulkoinen tekijä on sanan sisällön muuttuminen eri miljöössä. Esim. venetermi *piura* on siirtynyt kaupunkimiljöössä merkitsemään kelkkaa. Kielellisiä syitä on lukuisammin. Erityisesti synonyymien ja affektisten ilmausten tarve on ollut merkittävä muutosten aiheuttaja. Myös kohdekielestä tuleva leksikaalis-semanttinen vaikutus on ollut voimakasta ja aiheuttanut semanttista interferenssiä. Sekä assosiatiivista että analogista interferenssiä on ilmennyt laajasti, jopa laajemmin kuin ennakkoon olin olettanut. Assosiatiivisessa interferenssissä eivät vain kohdekielen leksikaalisten yksiköiden foneettiset ja semanttiset assosiaatiot muuttaneet merkityksiä, vaan esim. äänteellinen samankaltaisuus kahden lähtökielenkin lekseemin välillä voi siirtää merkityksen lekseemistä toiseen.

Samoin jo aiemmin lainatut lekseemit voivat aiheuttaa interferenssiä uudempiin lainoihin. On luonnollista, että myös kohdekielen vanhassa sanastossa tyypilliset merkityksenkehitykset ja -muutokset aiheuttavat paralleelisia muutoksia uudessa sanastossa. Tällaisia muutoksia olenkin voinut perustella aiemmin (muista kielistä tai muista sm. murteista) esitettyjen paralleelisten kehitysten avulla.

Myös tutkimuksen semanttisessa osassa on ollut välttämätöntä mm. merkitysvarianttien yhteydessä ottaa tarkasteluun erityisesti suomenruotsi ja sr. murteet. Kuten alkuun oletin, heijastuvat merkityksistä usein suomenruotsissa (tai sr. murteissa) säilyneet vanhemmat merkitykset. Lainojen merkitykset voivat toisaalta vastata varsinkin sr. murteiden myöhemmän sekundaarin kehityksen aiheuttamia muuttuneita merkityksiä. Varsinkin ilmeisen nuorista sekundaareista merkityksenmuutoksista on toisinaan vaikea arvioida lainautumissuuntaa. Suppealevikkisten sekundaarien srm. merkitysten voi arvella lähteneen liikkeelle suomen puolelta. Tosin konvergenssinkin mahdollisuus on olemassa, jos kysymys on yleensäkin eri kielissä tavallisista merkityksenkehityksistä (esim. metaforista). Sitä paitsi sellaisessa sekakoosteisessa kieliyhteisössä kuin Turussa ovat merkityksenmuutokset voineet itse asiassa tapahtua kaksikielisten henkilöiden välityksellä samanaikaisestikin kummassakin kieliryhmässä. Tällaisissa tapauksissa on mm. sanaa ympäröiviä assosiaatioita analysoimalla voinut päätellä, ulottuuko assosiaatioverkko selvemmin kohdekielen äänteellisesti tai semanttisesti samantapaisiin sanoihin (us. mallisanoihin). Tällöin muutosta on voinut varmemmin pitää kohdekielen interferenssin aiheuttamana.

Olen omassa tutkimuksessani täydentänyt historiallisen semantiikan metodeja, mm. paralleelikehitysten kuvaamista, strukturaalisen semantiikan keinoin: komponenttianalyysiä soveltamalla on monissa tapauksissa ollut mahdollista päästä eksaktimpaan tulokseen. Komponenttianalyysillä on voinut esittää sellaisia yhdistäviä piirteitä vertailtujen sanaparien välillä, jotka ovat varmentaneet lainasanan semanttisen yhteyden originaaliin.

Komponenttianalyysin avulla on ollut entistä tarkemmin mahdollista analysoida lainojen kvantitatiivisiakin merkityksenmuutoksia, lainojen arvostuksen nousemista tai laskemista. Kun kohdekieli on murre, on odotuksenmukaistakin, että on lainattu runsaasti jo valmiiksi emotionaalisia (usein murretasoisia) sanoja tai sitten sanat on muokattu kieliyhteisön tarpeiden mukaan tarkoituksenmukaisiksi arvostustasoa nostamalla tai erityisesti laskemalla. Myös monenlaisissa lainojen kontaminaatio- ja merkitysten sekaantumistapauksissa on komponenttianalyysin avulla ollut mahdollista päästä varmempaan tulokseen merkityksenmuutosten osalta.

On selvää, että semantiikan metodien kehittyminen auttaa tulevaisuudessa vielä tarkentamaan tietoja lainoissa tapahtuvista muutoksista, mutta nykyiselläänkin historiallisen semantiikan ja strukturaalisen

semantiikan yhteisin keinoin on ollut mahdollista päästä riittävän varmoihin tuloksiin. Näiden tulosten yhdistäminen lainasanan fonologisen ja morfologisen integraation tuloksiin on hyödyttänyt erityisesti tutkimuksen etymologista tavoitetta. Etymologiset rinnastukset ovat jääneet epävarmoiksi vain muutamassa tapauksessa; valtaosa etymologioista on niin varmoja kuin yleensäkin kielen ilmiöitä tutkittaessa on mahdollista. Koskaan ei voi kokonaan jättää huomiotta kielenulkoisia seikkoja, esim. asutus- ja kulttuurihistoriaa, joiden muutokset voivat vaikuttaa myös kielensisäisiin ilmiöihin. Kielenulkoisen tilanteen tuntemus tutkimushetkelläkin, esim. kieliyhteisössä vallitsevien normien tuntemus, on osoittautunut tätäkin tutkimusta tehdessä tärkeäksi osaksi tutkijan kielikompetenssia.

7 LÄHTEET

7.1 Kirjallisuus

Agricola, Erhard 1975. Semantische Relationen im Text und im System. 3., überarbeitete Auflage. Leipzig.

Ahlbäck, Olav 1940. Folkmålen. Erilliskopio teoksesta Den svenska folkstammen i Finland. 1940: 223-231.

-- 1945. Apokopen i de finlandssvenska folkmålen. SNF 31-32:7.

-- 1946. Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål. SNF 33-34.

-- 1954. Den finlandssvenska bosättningens ålder och ursprung. Finsk Tidskrift 1954 (mars): 110-120.

-- 1956. Svenskan i Finland. Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård 15. Stockholm.

Ahlqvist, Aug. 1871. De vestfinska språkens kulturord. Ett lingvistiskt bidrag till finnarnars äldre kulturhistoria. Helsingfors.

Ahonen, Marja 1979. Mietoisten murteen verbintaivutus. Laudaturtyö. Turun ylipisto.

Allwood, Jens - L-G. Andersson 1976. Semantik. 2. uppl., Göteborg.

Andersson, Jan - Mats Furberg 1972. Språk och påverkan. 5 omarb. och utökade uppl. Stockholm.

Anttila, Raimo 1969. Uusimman äännehistorian suunnasta ja luonteesta. TYF 5.

-- 1976. Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoieettis]ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. Vir. 1976: 126-133.

Arvola, Marjatta 1979. Honkilahden murteen nominintaivutus. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Baldinger, Kurt 1978. Semasiologie und onomasiologie (alkuper. art. Simasiologie et onomasiologie). Geckeler 1978: 372-401.

Bentele, Günter - Ivan Bystrina 1978. Semiotik. Grundlagen und Probleme. Stuttgart.

Benveniste, Émile 1978. Semantische Probleme der Rekonstruktion. Geckeler 1978: 338-361.

Bergroth, Hugo 1914. Några finländska tillägg och randanmärkningar till Svenska Akademiens Ordbok häft. 1-47. SLS 113. SNF 5:4.

-- 1915. Våra provinsialismer. Frågor för dagen III. Borgå.

-- 1922a. Den bildade finlandssvenskan. Det svenska Finland II: 311-321.

-- 1922b. Om konsonantljuden i den bildade finlandssvenskan. Nysvenska studier 1922.
-- 1922c. Kvantitetsförhållandena i finlandssvenskan. SLS 162. SNF 13:1.
-- 1928. Finlandssvenska. 2. upplagan. Helsingfors.
Bierwisch, Manfred 1965. Syntaktisch-semantische Merkmale. Studia Grammatica 5: 29-86. Berlin.
-- 1973: Semantik. Lyons 1973:91-109.
Blanke, Gustav 1973. Einführung in die semantische Analyse. Hueber Hochschulereihe 15. München.
Bolinger, Dwight 1968. Aspects of language. New York.
Bondzio, Wilhelm 1980. Einführung in die Grundfragen der Sprachwissenschaft. Leipzig.
Bünting, Karl-Dieter 1978. Einführung in die Linguistik. 7. ergänzte und erweiterte Auflage. Kronberg/Ts.
Carlson, Lauri 1983. Peliteoreettisesta semantiikasta. SKYJ 10: 25-35.
Chafe, Wallace L. 1970. Meaning and the structure of language. Chicago.
Clyne, Michael 1975. Forschungsbericht Sprachkontakt. Düsseldorf.
Collinder, Björn 1932. Die urgermanischen Lehnwörter im finnischen. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 28: 1. Uppsala.
-- 1964. Finskan som kulturspråk. 2. omarbetade upplagan. Stockholm.
Corder, S. Pit. 1976. Miten kielitiedettä sovelletaan? (suom. Maria Vilkuna) SKS 321, Helsinki.
Coseriu, Eugenio 1964. Für eine strukturelle diachrone Semantik. Geckeler 1978: 90-163.
-- 1969. Einführung in die Strukturelle Linguistik. Vorlesung gehalten im Winter-Semester 1967/68 an der Universität Tübingen. Tübingen.
-- 1973. Probleme der strukturellen Semantik. Tübingen.
-- 1976. Die funktionelle Betrachtung des Wortschatzes. Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch 1975: 7-25. Sprache der Gegenwart 39, Düsseldorf 1976.
-- 1978a. Lexikalische Solidaritäten. Geckeler 1978: 239-253.
-- 1978b. Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes. Geckeler 1978: 193-238.
-- 1979. Sprache, Strukturen und Funktionen. 3. durchgesehene und verbesserte Auflage. Tübingen.
Debus, Friedhelm 1976. Soziale Veränderungen und Sprachwandel. Sprachwandel und Sprachgeschichtsschreibung. Jahrbuch 1976: 167-204. Sprache der Gegenwart 41. Düsseldorf 1977.
Dinser, Gudula (Hrsg.) 1974. Zur Theorie der Sprachveränderung mit Beiträgen von: Hoenigswald, Kiparsky, Labov, Lenneberg, Meillet, Stern, Vennemann. Kronberg Ts.
Dornseiff, Franz 1934. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Berlin und Leipzig.

-- 1955. Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes. Sechste neuarbeitete Auflage von Albert Waag. Lahr in Baden.
Dressler, Wolfgang U. 1977. Grundfragen der Morphonologie. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung nr. 5. Wien.
Dulay, Heide - Marina Burt - Stephen Krashen 1982. Language Two. New York.
Eichler, Wolfgang 1972. Einführung in die theoretische Linguistik auf fachdidaktischer Grundlage. Hannover.
Elert, Claes-Christian 1970. Ljud och ord i svenskan. Stockholm. Uppsala.
Eriksson, B. 1945. Avledningssuffixen och deras funktioner hos substantiven i Nagu-målet. SNF 31-32:10.
Erämetsä, Elvi 1974. Verzeichnis der etymologisch behandelten finnishen Wörter III 1950-1965. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B, nide 186. Helsinki.
Fagerlund, L. W. 1978. Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar. Sommarstudier. Bidrag 28.
Fazzini Giovannucci, Elisabetta 1978. Die alemannischen Dialekte im westlichen Norditalien. Ein Forschungsbericht. Zeitsdrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte. Neue Folge Nr. 28. Wiesbaden.
Flerkulturell kompetens 1980. Papers in anthropological linguistics 7. Göteborg.
Fodor Jerry A. - Jerrold J. Katz 1965. The Structure of Language. Readings in the Philosophy of Language. Second printing. New Jersey.
Fortelius, Bertel 1974. Turunmaan ruotsalaisperäistä ja suomalaisperäistä paikannimistöä. SJ 16:5-15.
Freudenthal, A. O. 1870. Om svenska allmogemålet i Nyland. FVS Bidrag 15.
-- 1878a. Ueber den Närpesdialect. Bidrag 30: 1-60.
-- 1878b. Bidrag till ordbok öfver Närpesmålet. Bidrag 30: 163-270.
-- 1889. Vörålmålet. SLS. Skrifter 12.
-- 1902. Skiljaktigheter mellan finländska svenskan och rikssvenskan. SLS. Förhandlingar och uppsatser 15.
Fromm, Hans 1977. Vanhimpien germaanisten lainojen ikäämisestä suomen kielessä. Vir. 1977: 137-156.
Gal, Susan 1979. Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in bilingual Austria. New York.
Gauger, Hans-Martin 1970. Wort und Sprache. Sprachwissenschaftliche Grundfragen. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft 3. Tübingen.
Geckeler, Horst 1971. Strukturelle Semantik und Wortfeldtheorie. München.
Geckeler, Horst (toim.) 1978. Strukturelle Bedeutungslehre. Wege der Forschung; Bd 426. Darmstadt.

Gipper, Helmut 1976. Die feldhafte Gliederung des Wortschatzes und das Problem ihrer Formalisierbarkeit. Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch 1975: 26-47. Sprache der Gegenwart 39. Düsseldorf 1976.
Grans, A. 1936. Utvecklingen av äldre kort i och y i de svenska folkmålen inom Pörtom socken. SNF 25:1.
Greimas, A. J. 1980. Strukturaalista semantiikkaa. Tampere.
Grönholm, Maija 1974. Lounaismurteiden nuoremmat ruotsalaisperäiset lainasanat. Etymologinen tutkimus I. Lisensiaatintyö, Turun yliopisto.
Guiraud, Pierre 1975. Semiologi. Dansk udgave 1975 (alkuteos La sémiologie). Denmark.
Götze, Lutz 1979. Valenzstrukturen deutscher Verben und Adjektive. München.
Haarala, Risto 1981. Sanastotyön opas. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 16. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
Hacks, Alexander 1887. Eskola Gubbens Visor. Jälkipainos. Åbo.
Hagfors, K. J. 1891. Gamlakarlebymålet. Sv. landsm. XII 2.
Hakanen, Aimo 1982. Laaki ja prekkajakku. Tekstilingvistinen analyysi kauvatsalaisen kansanmiehen puheesta. TYSYKLJ 15. Turku.
Hakulinen, Auli 1964. Semantiikan periaatteet. Vir. 1964: 180-190.
-- 1978. Nollien syntaksia. RAK 1978: 233-253.
Hakulinen, Lauri 1953. Suomen kielen sanaston tutkimuksesta. Vir. 1953: 154-161.
-- 1964. Pari murteidemme ruotsalaislainaa. Vir. 1964: 238-241.
-- 1968. Lainasanasemantiikkaa äidinkielen opetukseen. Vir. 1968: 229-246.
-- 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4. korj. ja lisätty painos. Keuruu.
-- 1983. Polysemiasta. NSRK 1: 138-148.
Handbuch der Linguistik 1975. Allgemeine und angewandte Sprachwissenschaft. Unter Mitarbeit von Hildegard Jansson. Zusammengestellt von Harro Stammerjohann. München.
Harling-Krank, Gunilla 1981. De finlandssvenska dialekternas regionala indelning - förslag till gränsdragningar. Loman 1981: 65-79.
Hartmann, Reinhard 1976. Über die Grenzen der kontrastiven Lexikologie. Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch 1975: 181-225. Sprache der Gegenwart 39. Düsseldorf 1976.
Hasselmo, Nils 1972. Språkväxling. Loman 1972: 152-182.
Haugen, Einar 1976. The Scandinavian Languages. An introduction to their history. London.
Hedqvist, Rolf 1978. Emotivt språk. En studie i dagstidningarnas ledare. Umeå.
Heinricius, G. 1914. Från samhällslivet i Åbo 1809-1827. Kultur- och personhistoriska skildringar. SLS 116.
Hellberg, Staffan 1978. The Morphology of Present-Day Swedish. Word-Inflection, Word-Formation, Basic Dictionary. Data linguistica 13. Stockholm.

Helbig, Gerhard (Hrsg.) 1971. Beiträge zur Valenztheorie. Halle.
Helbig, Gerhard - Wolfgang Schenkel 1975. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. Leipzig.
Heringer, H.-J. u.a. 1977. Einführung in die Praktische Semantik. Heidelberg.
Heutige Wege der finnischen Dialektologie 1980. SF 24.
Hiilos, Hilkka 1967. Suomen *tromppu*-sanasta. Vir. 1967: 377-378.
Hinderling Robert 1981. Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie. Wiesbaden.
Hirvonen, Pekka 1980. Havaintoja interferenssistä amerikansuomalaisten englannin kielessä. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 3: 7-28.
Hoeningswald, Henry U. 1974. Gibt es Universalien des Sprachwandels? Dinser 1974: 113-143.
Hofstra, Tette 1985. Ostseefinnisch und germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. Groningen.
Holm, Gösta 1971. Yngre u-omljud eller tilljämning? SNF 58: 108-110.
Huldén, L. 1959. Verbböjningen i Österbottens svenska folkmål I-II. Borgå 1957-1959.
Hultin, Arvid 1902. Tillfällighetspoesin under frihetstiden. "Eskola gubbens visor" och deras författare. SLS 56. Förhandlingar och uppsatser 16: 136-162.
Hultman, O. F. 1894. De östsvenska dialekterna. Helsingfors.
-- 1914. Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland. SLS 115. Förhandlingar och uppsatser 27.
-- 1920. Härstamma Finlands svenskar från Sverige? Öfvertryck ur Finsk Tidskrift. Helsingfors.
-- 1922. Våra svenska bygdemål. Det svenska Finland II: 281-310.
-- 1939. Föreläsningar över de östsvenska dialekterna. Efterlämnade skrifter av O. F. Hultman. Rolf Pipping och Olav Ahlbäck. SLS 274.
Hummelstedt, Christer 1987. Det finländska slangordet *slobo* 'ryss' och fonestemet |*s*-| i helsingforsiskan. Diverse. Vänskrift till Bertel Fortelius 3.8.1987. Åbo.
Hummelstedt, E. 1936. Nomina actionis i östsvenska dialekter, tre principer för bildande av sådana. Sv. landsm. 1936: 160-190.
-- 1938. Etymologiskt. FmS 5:240-248.
-- 1939. Östsvenska verbstudier. FmS 6: 3.
Häkkinen, Kaisa 1977. Tilastotietoja suomen kielen äännerakenteesta. SJ 1977: 57-68.
-- 1978a. Suomen yleiskielen tavuttamisesta. RAK: 13-28.
-- 1978b. Eräistä suomen kielen äännerakenteen luonteenomaisista piirteistä ja niiden taustasta. Lisensiaatintyö, Turun yliopisto.
-- 1982. Yleisen kielitieteen peruskurssi. TYSYKLJ 11.

-- 1983. Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa. TYSYKLJ 17.
-- 1985a. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa. Fennistica 6.
-- 1985b. Suomen kielen sanaston historiallista taustaa. Fennistica 7.
Iivonen, Antti 1974. Äännekeston riippuvuus sanan pituudesta irrallaan äännetyissä sanoissa. Vir. 1974: 134-151.
-- 1978. Suomen kvantiteettidikotomiasta ja keston funktionaalisesta käytöstä. RAK: 29-50.
Inghult, Göran 1975. Die semantische Struktur desubstantivischer Bildungen auf -mässig. Eine synchronisch-diachronische Studie von G. I. Stockholm.
Itkonen, Erkki 1966. Kieli ja sen tutkimus. Helsinki.
-- 1971. Om två finska ord. SLS 446. SNF 58: 119-135.
-- 1984. Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muotorakenteesta. NSRK 2: 55-84.
Itkonen, T. I. 1933. Muutamia meriveneen osien ruotsalaisperäisiä nimityksiä. Vir. 1933: 381-385.
Itkonen, Terho 1967. Über einige Sandhi-Erscheinungen. FUF 35: 218-265.
-- 1970. Ovatko äänteenmuutokset vähittäisiä vai harppauksellisia? Vir. 1970: 411-435.
-- 1971. Om ett svenskt lånord i Nylands finska folkmål. SNF 58: 11.
-- 1978. Kieliatlastöiden näkymiä. Vir. 1978: 254-273.
-- 1980. Lisiä suomen rajausoppiin. Vir. 1980: 101-
-- 1987. Erään vokaalivyyhden selvittelyä. Vir. 1987: 164-208.
Jaakkola, Magdalena 1972. Kieliraja. Lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto.
Jacobson, Sven - Lars-G. Hallander 1972. Nuengelsk lingvistik. Uppsala.
Jalava, Aulikki 1971. Lounaismurteiden geminaatio. Laudaturtyö, Turun yliopisto.
Janhunen, Juha 1981. Uralilaisen kantakielen sanastosta. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 77:9.
Jansson, V. 1942. De östsvenska dialekternas ställning. Sv. landsm. 65.
Juhász, János 1970. Probleme der Interferenz. München.
Jutikkala, Eino 1957. Turun kaupungin historia 1856-1917 I-II. Turku.
-- 1965. Jälleenrakentamisesta Suomen itsenäistymiseen. Kaupunkikuva ja kaupunkiyhteiskunta 1800-luvun keskivaiheilla. Turun seitsemän vuosisataa 1965: 177-199.
Jyrinki, Erkki 1974. Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. Hämeenlinna.
Järvikoski Olli 1985. Suomen kielen foneemien ja grafeemien frekvenseistä. Vir. 1985: 33-46.
Kalima, Jalo 1909. Pikku huomioita. Pieni lisä suomen kielen fonetiikkaan. Vir. 1909: 45-46.
-- 1936. Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. SKS 202. Helsinki.

-- 1952. Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisperäisistä lainasanoista. SKS 243. Helsinki.
Kangasmaa-Minn, Eeva 1979. Suomen äännehistorian suuntaviivat. TYSYKLJ 7.
-- 1981. Derivaatiopuun pudonnaiset. SKYJ 7.
Karlsson, Fred 1970. Det finska högspråkets diftonger och vokalkombinationer. TYFLJ 9.
-- 1971. Finskans rotmorfemstruktur: en generativ beskrivning. TYFLJ 10.
-- 1974. Centrala problem i finskans böjningsmorfologi, morfofonematik och fonologi. Suomi 117: 2.
-- 1975 PP. Nykysuomen fonologisia ja morfologisia muutostendenssejä. Puhesuomen päivät 11.4.1975 Lammilla.
-- 1977a. Johdatusta yleiseen kielitieteeseen. 2. muuttamaton painos. Helsinki.
-- 1977b. Eräistä morfologian teorian ajankohtaisista ongelmista. SJ 19.
-- 1977c. Morphotactic structure and word cohesion in Finnish. JYCS IV: 59-74.
-- 1980. Kielitieteen uusimmat suuntaukset. SKYJ: 23-41.
-- 1983. Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Juva.
Karsten, T. E. 1900. Studier öfver de nordiska språkens primära nominalbildning I. Bidrag 59.
-- 1914. Lexikografiska bidrag till kännedomen av österbottniska landsmål. SLS 113. SNF 5:3.
-- 1915. Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Ein Beitrag zu der ältesten Sprach- und Kulturgeschichte der Germanen. Acta societatis scientiarum fennicae. Tom. XLV. N:o 2. Helsingfors.
-- 1934. Beröringar mellan svenskt och finskt folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten. FmS 2: 15-133.
-- 1937. Beröringar mellan svenskt och finsk folkspråk i Finland med särskild hänsyn till Österbotten. Forts.: L. FmS 5:179-220.
-- 1938a. Till kännedomen om de äldre germanska lånorden i finskan. FmS 5: 163-175.
-- 1938b. (= Karsten 1934) FmS 5: 163-175.
-- 1943. Finnar och germaner. Folk- och kulturberöringar från tre årtusenden. Helsingfors.
Katz, Jerrold J. 1972. Semantic Theory. New York.
Kaznelson, S. D. 1974. Sprachtypologie und Sprachdenken. Reihe Sprache und Gesellschaft. Band 5. Berlin.
Kettunen, Lauri 1952. Ruoju (-kenkä) sanan alkumerkityksestä. Kalevalaseuran vuosikirja 32: 104-109. Porvoo & Helsinki.
-- 1930-59. Suomen murteet 1-3. 1. Murrenäytteitä 1930. 2. Murrealueet 1930. 3. Murrekartasto. 3. painos 1969. SKS 188, Helsinki.

-- 1961. Onko *huovata* skandinaavinen lainasana? Vir. 1961: 311-312.
Kiefer, Ferenc 1970. Swedish morphology. Stockholm.
Kiparsky, Paul 1974. Linguistische Universalien und Sprachwandel. Dinser 1974: 215-264.
Kiparsky, V. 1932. Johdatusta fonologiaan. Vir. 1932: 230-249.
Klockars, Johannes 1933. Malaxsmålets ljud- och formlära. Efter författarens död utg. av T. E. Karsten. FmS 1: 17-62.
Koefoed, H. A. 1969. Fonemik. Orientering i fonemteori og fonemisk analyse. 2. opplag. Oslo.
Koivulehto, Jorma 1971a. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen I. Neuphilologische Mitteilungen 72: 4. Helsinki.
-- 1971b. Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. Sm. *karsia* - germ. **skarđian*. Vir. 1971: 380-388.
-- 1972. Germanisch-finnische Lehnbeziehungen II. Neuphilologische Mitteilungen 73:3. Helsinki.
-- 1973. *Kenno, kotti* ja *kalvo*. Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. Vir. 1973: 1-16.
-- 1974. Lisiä germaanis-suomalaisiin lainakosketuksiin. Vir. 1974: 111-124.
-- 1976. Vanhimmista germaanisista lainakosketuksista ja niiden ikäämisestä. Vir. 1976: 33-47.
-- 1979a. Lainoja ja lainakerrostumia. Vir. 1979: 267-3
-- 1979b. Phonotaktik als Wegweiser in der Lehnwortforschung: die osfi. *-str-* Wörter. FUF 43: 67-79.
-- 1982. *Rasia* ja *asia*. Vir. 1982: 257-273.
-- 1984. Pronssikautemme uudistuva kuva. Arvostelu Vir. 1984: 217-225.
Koort, Peep 1975. Semantisk analys. Konfigurationsanalys. Två hermeneutiska metoder. Lund.
Koski, Mauno 1977. Itämerensuomalaisten kielten hiisi-sanue. Semanttinen tutkimus I. TYJ sarja C osa 5. Turun yliopisto.
-- 1978. Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. RAK: 100-128.
-- 1979. Nykysuomen assibilaatio. Vir. 1979: 9-36.
-- 1981. Mitä leksikaalistuminen on? Sananmuodostuksen ongelmia. SKYJ 7.
-- 1982. Suomen johto-opin morfologiaa. Fennistica 4.
-- 1983. Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä. SKS 391, Savonlinna.
-- 1986. Zur morphologischen Restrukturierung und zu semantisch-morphologischen Interdependenzen im Ostseefinnischen Wortschatz. Sowjetische finnische-ugrische Sprachwissenschaft 22:3:177-186. Tallinn.
-- 1987. Leksikaalinen ekvivalenssi ja vastaamattomuus. Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii. Fennistica 9.

Koski, Mauno - Juhani Löflund 1982. Näytteitä Paraisten murteesta. Fennistica 3.
Koski, Mauno - Osmo Nikkilä 1986. Suomen murteiden äännehistoriaa. Moniste. Finska institutionen, Åbo Akademi.
Kylstra, A. D. 1961. Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung. Studia Germanica IV. Assen.
Kytömäki, Leena 1977. Suomen verbijohdosten generointia. Lisensiaatintyö, Turun yliopisto.
-- 1978. Kuratiivikausatiivit. RAK: 129-150.
Köhler, Friedlind H. 1975. Zwischensprachliche Interferenzen. Eine Analyse syntaktischer und semantischer Interferenzfehler der Deutschen im Russischen. Tübinger Beiträge zur Linguistik 51. Tübingen.
Laalo, Klaus 1982. Nykysuomen nominivartalotyyppien ja niiden ikäkerrostumien frekvensseistä. Vir. 1982: 22-41.
Lagman, Herbert 1971. Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna. Stockholm.
Laine, Unto 1979. Havaintoja suomen kielen äännekestoista. Puheentutkimuksen alalta 1. Toim. Pentti Hurme. JYSKVLJ 18. Jyväskylä.
Lehmann, Winfred P. 1981. Linguistische Theorien der Moderne Germanistische Lehrbuchsammlung. Band 19a. Bern.
Lehtinen, Tapani 1979. Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia. Suomen *avajaa, karkajaa* -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä. SUST 169. Helsinki.
Lehtonen, Jaakko 1969. Huomioita kvantiteettien foneemirajoista ja subjektiivisista kestohavainnoista. Vir. 1969: 363-370.
-- 1970. Aspects of quantity in standard Finnish. SPJ 6.
Leino, Pentti 1983. Ajaako suomen kieli ajattelemaan suomalaisesti? NSRK 1:190-208.
Leinonen, Kari - Antti J. Pitkänen - Veijo V. Vihanta 1982. Rikssvenskt och finlandssvenskt ljudsystem ur perceptionssynpunkt. Fonetiikan päivät - Tampere 1981. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 7. Tampere.
Leisi, Ernst 1973. Praxis der englischen Semantik. Heidelberg.
Leiwo, Matti 1980. Kieli, ajattelu ja toiminta. Sajavaara 1980: 12-24.
Leskinen, Heikki 1977. Onko murteentutkimuksella tulevaisuutta? Vir. 1977: 167-175.
-- 1981. Havaintoja englantilaisperäisten lainasanojen taivutuksesta. Vir. 1981: 317-326.
Levomäki, Mauri 1972. Vierasperäisten sanojen suffiksaali vokaalisointu. Vir. 1972: 254-261.
Lindström, Ludvig 1915. Bidrag till Åbo stads ekonomiska historia under frihetstiden. SLS 121. Förhandlingar och uppsatser 28. Helsingfors.
List, Gudula 1972. Psycholingvistik. Eine Einführung. Stuttgart.

Liukkonen, Kari 1973. Lisiä balttilais-suomalaisten lainasanasuhteiden tutkimukseen. Vir. 1973: 17-32.
Ljunggren, Evald 1904. Finlandismer i 1700-talets svenska. Några randanmärkningar. SLS 68. Förhandlingar och uppsatser 18: 85-93.
Loman, Bengt 1971. Språksociologi. Loman - Ståhle 1971: 216-240.
-- (utg.) 1972. Språk och samhälle. Språksociologiska problem. Lund.
-- 1979. Om Hugo Bergroth och regleringen av uttalet i bildad finlandssvenska. Språkform och språknorm 1979: 179-189.
-- (utg.) 1981. De finlandssvenska dialekterna i forskning och funktion. Åbo.
Loman, Bengt - Carl Ivar Ståhle (utg.) 1971. Språket i blickpunkten. Lund.
Lutzeier, Peter Rolf 1981. Wort und Feld. Wortsemantische Fragestellungen mit besonderer Berücksichtigung des Wortfeldbegriffes. Tübingen.
Lyons, John 1973. Ny lingvistik. Almaserien 51. Stockholm.
-- 1977. Semantics I. Cambridge.
Länsimäki, Maija-Liisa 1975. Kurnaali on kummallista. Eräiden maitojuomien nimityksiä. Vir. 1975: 267-277.
-- (toim.) 1986. Sanalla sanoen. Pakinoita suomen kielestä. Juva.
Malmberg, Bertil 1960. Kort lärobok i fonetik. Till den högre undervisningens tjänst. Andra genomsedda upplagan. Tredje tryckningen. Lund.
Malmström, Sten 1971. Om diktaren och språket. Loman - Ståle 1971: 167-193.
Manninen, Leila 1971. Lounaismurteiden illatiivimuodot. Suomen kielen laudaturtyö, Turun yliopisto.
Mantere, Raimo 1967. Yngre germanska lånord i finska dialekter i Syd-Österbotten. Pro gradu -avhandling, Finska institutionen, Åbo Akademi.
Martinet, André 1973. Linguistik. Ein Handbuch. Stuttgart.
Martins, Eva 1970. Studien zur Frage der linguistischen Interferenz. Lehnprägungen in der Sprache von Franz von Kazinczy (1759-1831). Uppsala.
Matthews, P. H. 1974. Morphology. An introduction to the theory of word-structure. London.
Meillet, Antoine 1974. Wie die Wörter ihre Bedeutung ändern. Dinser 1974: 19-66.
Mikkola, Joos. J. 1894. Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen I. Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen. Helsingfors.
Mikkonen, Valde 1982. Sisäisten mallien teoriastako kielenkäytön teoria? SKYJ 8: 15-28.
Mägiste, Julius 1948. Metsäsuomalaismurteiden nykyisestä vaiheesta. Suomi-kirjan eripainoksia 21. Helsinki.

-- 1960. Vermlannin sammuvaa savoa. Kielennäytteitä vuosilta 1947-51. SKS 265, Helsinki.
Mäkinen, Leena 1976. Turun murteen äänteellisistä piirteistä. Seminaariesitelmä, Turun yliopisto.
Määttä, Taisto 1979. En perceptuell undersökning av vokalerna i finlandssvenskan från finsk identifikationsbasis. Puheentutkimuksen alalta 1. Toim. Pertti Hurme. JYSKVLJ 18. Jyväskylä.
-- 1983. Hur finskspråkiga uppfattar svenskans vokaler. En studie i kontrastiv fonetik med naturligt och syntetiskt tal. Acta Universitatis Umensis 55. Umeå.
Nida, Eugene A. 1975. Componential Analysis of Meaning. The Hague.
Niemi, Jussi & Sinikka 1980. Varsinais-Suomen ja Etelä-Satakunnan KVKV(V)-sanojen akustiikkaa. Fonetiikan päivät - Oulu 1979. Oulun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 1. Oulu.
Niemi, Sinikka 1981. Sverigesvenskan, finlandssvenskan och finskan som kvalitets- och kvantitetsspråk. Akustiska iakttagelser. FmS 27: 61-71.
Nikander, Gabriel 1922. Det svenska bosättningsområdet under historisk tid. Det svenska Finland II: 81-102.
-- (utg.) 1922. Det svenska Finland II. Helsingfors.
Nikkilä, Osmo 1985. Zur Herkunft einiger ostseefinnischer Nomina auf *-rA*. Esitelmä, Congressus sextus internationalis fenno-ugristarum. Syktyvkar.
Nikula, Kristiina 1979. Dialektal väderleksterminologi. Ordfältstudier i Närpesdialekten. Acta universitatis uppsaliensis 15. Uppsala.
Nikula, Oscar 1970. Turun kaupungin historia 1721-1809 I. Turku.
Nirvi, R. E. 1946. Sanahistoriallisia huomioita. Vir. 1946: 217-225.
-- 1964. Sanoja ja käyttäytymistä. Sanahistoriallisia tutkimuksia II. Suomi 111:1.
Nordenstreng, Rolf 1903. Finländsk svenska på 1700-talet. Särtryck ur SLS 56. Förhandlingar och uppsatser 16.
Noreen, Erik - Gustav Warberg 1969. Främmande ord i svenskan. 2. omarb. uppl. Stockholm.
Nuortti Pentti 1967. Eräitä riihitystermejä. Vir. 1967: 28-37.
Nuutinen, Olli 1984. *Hulas* ja *hulasvesi*. Vir. 1984: 176-190.
Nyholm, Leif 1973. Grov transkription. Moniste. Institutionen för nordisk filologi, Helsingfors universitet.
-- 1980. Helsingfors två språk. SKYJ 5:49-56.
-- 1984. Svenskt stadsmål i Helsingfors. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B nr 8. Helsinki.
Nykysuomalaisen puhekielen murros 1981. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2. JYSKVLJ 24.
Nyman, Martti 1978. Semanttiset valintarajoitukset ja etymologia: *setviä*-verbin juuret. Vir. 1978: 274-276.
Ojanen, Jussi - Eeva Uotila-Arcelli 1977. Suomen kielen frekventatiivi- ja momentaaniverbien derivaatio. Vir. 1977: 245-264.

-- 1979. Suomen kielen verbien derivaatiomekanismeista 1. Vir. 1979: 1-7.
Ojansuu, Heikki 1900. Kielellisiä muodostuksia vieraalla pohjalla. Vir. 1900: 123-126.
-- 1901. Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi. Helsinki.
-- 1903. Konsonantit. Eripainos aikakauskirjasta "Suomesta". Helsinki.
-- 1909. Sananselityksiä. Vir. 1909: 77-85.
-- 1921. Lisiä suomalais-balttilaisiin kosketuksiin. Suomi 4. jakso, 20. osa 1927:1-64.
Oksaar, Els 1958. Semantische Studien im Sinnbereich der Schnelligkeit. Acta universitatis stockholmiensis, Stockholmer germanistische Forschungen 2. Uppsala.
-- 1961. Kaksikielisyyden ongelmista. Vir. 1961: 388-395.
Olin, Ulla 1945. Folkmålsord och arkaismer. SNF 31-32: 4.
Orrman, Eljas 1983. Den medeltida bebyggelseutvecklingen i Egentliga Finland i ljuset av medeltidens skatteenheter. Historisk tidskrift för Finland 68:280-295.
Osswald, Paul 1977. Wortfeldtheorie und Sprachenvergleich: Französisch campagne und deutsch Landschaft. 2. überarbeitete und erweiterte Auflage. Tübingen.
Paunonen, Heikki 1976 (= 1983). Allomorfien dynamiikkaa. Vir. 1976: 82-107 (ja 1983 NSRK 1).
-- 1980a. Anmerkungen zur Erforschung der Staddialekte in Finland. SF 24: 119-.
-- 1980b. Kieli ja variaatio. Sajavaara 1980: 36-54.
-- 1984. Vapaasta vaihtelusta. NSRK 2: 139-154.
Paunonen, Heikki - Päivi Rintala 1984. Kielen vaihtelu ja muuttuminen tutkimuskohteena. NSRK 2: 9-26.
Pennanen, Esko 1984. Havaintoja suomen teettoverbeistä. Vir. 1984: 431-442.
Pettersson, Åke 1971. Språkvetenskaplig semantik. Språket i blickpunkten. Lund 1971.
Pisani, Vittore 1975. Die Etymologie. Geschichte-Fragen-Methode. München.
Pitkänen, Ritva Liisa 1985. Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö. Rauma.
Posti, Lauri 1953. From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. Studies on the development of the consonant system. FUF 31: 1-2.
-- 1962. *Silakka*-sanan alkuperästä. Vir. 1962: 282-287.
Pottier, Bernard 1978a. Entwurf einer modernen Semantik (alkuper. art. Vers une sémantique moderne). Geckeler 1978: 45-89.
-- 1978b. Die semantische Definition in den Wörterbüchern. Geckeler 1978: 402-411.
Pulkkinen, Paavo 1966. *Peijata, huijata* ja *puijata*. Vir. 1966: 290-295.

Raith, Joachim 1982. Sprachgemeinschaftstyp, Sprachkontakt, Sprachgebrauch. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte. Heft 36. Wiesbaden.
Ranta, Raimo 1975. Turun kaupungin historia 1600-1721 I-II. Turku.
Rapola, Martti 1966. Suomen kielen äännehistorian luennot. Helsinki.
-- 1969. Vanha kirjasuomi. 3. painos. Tampere.
-- 1984. Sivistyksen suomenkielinen nimitys. NSRK 2: 273-286.
Raster, Peter 1971. Zur Theorie des Sprachvergleichs. Schriften zur Linguistik 4. Braunschweig.
Ravila, Paavo 1937. Eräs näkökohta o - u vaihtelun selittämiseksi. Vir. 1937: 398-399.
-- 1952. Onomatopoieettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. Vir. 1952: 262-274.
-- 1961. Johdatus kielihistoriaan. 2., uusittu painos. Tietolipas 3. Helsinki.
Regnéll, Hans 1971. Semantik. Filosofiska och språkvetenskapliga grundfrågor inom betydelseläran. Andra upplagan. Stockholm.
Reinilä, Anna-Maria 1964. Kansanomaisen kätilön nimityksiä. Vir. 1964: 272-288.
Rekola, Helmi 1935. Nomini- ja verbitaivutus Mynämäen murteessa. Laudaturtyö, Turun yliopisto.
Renkonen, Walter O. 1954. Kulttuurin avainsanoja. Miten ne syntyvät ja kehittyvät. Porvoo & Helsinki.
Reuter, Mikael 1971. Vokalerna i finlandssvenskan: en instrumentell analys och ett försök till systematisering enligt särdrag. SNF 58: 240-249.
-- 1981. Kvantitet i Helsingfors-svenskan. Lic.avhandling, Helsingfors universitet.
Ringbom, Håkan 1981. Lexikalisk interferens i finska och finlandssvenska elevers engelska. SKYJ 5: 57-65.
Rissanen, Matti 1980. Filologisesta tutkimuksesta Suomessa 1900-luvulla. SKYJ 4: 103-111.
Roos, Aarand 1980. Morfologiska tendenser vid språklig interferens med estniska som bas. Acta universitatis upsaliensis. Studia Uralica et Altaica Upsaliensia 12. Uppsala.
Rosengren, Inger 1966. Semantische Strukturen. Eine quantitative Distributionsanalyse einiger mittelhochdeutscher Adjektive. Lunder germanistische Forschungen 38. Lund.
-- 1976. Der Grundwortschatz als theoretisches und praktisches Problem. Probleme der Lexikologie und Lexikographie. Jahrbuch 1975: 313-333. Sprache der Gegenwart 39. Düsseldorf 1976.
Rūke-Dravina, Velta 1969. Språk i kontakt. Aldusserien 263. Lund.
Ruoppila, Veikko 1938. Poikkeuksellisten äännevaihtelutapausten tarkastelua. Vir. 1938: 195-220.
-- 1943. Kotieläinten nimitykset suomen murteissa I. Helsinki.
-- 1955. Vajaaälyisen kuvaannollisia nimityksiä. Vir. 1955: 222-238.

-- 1959. *Särä* ja *sääriä*. Vir. 1959: 313-316.
-- 1962. Bildliche Ausdrücke für einen mürrischen Menschen. SUST 125: 469-484.
-- 1985. Purjehdussanastoa Viipurin ja Käkisalmen Karjalasta. Vir. 1985: 135-150.
Rytkönen, Ahti 1937. Koloratiivinen konstruktio. Vir. 1937: 95-104.
-- 1940. Kielentutkimuksen työmaalta III. Eräiden itämerensuomen *tm*-sanojen historiaa. Jyväskylä.
Räisänen, Alpo 1972. Muutamia havaintoja suomen kielen fonotaksista. Vir. 1972: 388-397.
-- 1978 (= 1983). Kantasanan ja johdoksen suhteesta. Vir. 1978: 321-341 (ja 1983 NSRK 1).
-- 1985. Suomen kielen *ne*- ja *ntu*-, *nty*-johtimiset translatiiviverbit. Vir. 1985: 1-31.
Rössler, Gerda 1979. Konnotationen. Untersuchungen zum Problem der Mit- und Nebenbedeutung. Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik 29. Wiesbaden.
Saari, Mirja 1980. Kieli ja yhteiskunta. Sajavaara 1980.
-- 1981. Finlandssvenskan i funktionellt perspektiv. Svenskans beskrivning 12: 7-16. utg. Sigurd Fries - Claes-Christian Elert. Umeå.
Sadeniemi, Matti 1962. Über den Gefühlsgehalt von fi. *ö*. SUST 127: 485-491.
Sahlman-Karlsson, Siiri 1987. Havaintoja amerikansuomalaisten puheesta. Kieliposti 1987: 1.
Sajavaara, Kari (toim.) 1980. Soveltava kielitiede. Huhmari.
Sajavaara, Kari - Jaakko Lehtonen 1981. Anglismit nykysuomessa. Vir. 1981: 289-316.
Salminen, Maija 1967. Turun murteen ruotsalaisperäiset lainasanat. Laudaturtyö, Turun yliopisto.
Salomaa, Leena 1979. Loppuheitto Turun puhekielessä. Laudaturtyö, Turun yliopisto.
Saukkonen, Pauli 1962. Eräs etymologiointiperiaate. Vir. 1962: 342-344.
Saxén, R. 1895. Finska lånord i östsvenska dialekter. Sv. landsm. XI, 3. 1895-98.
-- 1897. Skandinaavilaisia lainasanoja. Vir. 1897: 99-100.
-- 1899. Germaanilaisperäisiä lainasanoja. Vir. 1899: 62-64.
Schaff, Adam 1969. Einführung in die Semantik. Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Georg Klaus. Frankfurt am Main.
Schenkel, Wolfgang 1976. Zur Bedeutungsstruktur deutscher Verben und ihrer Kombinierbarheit mit Substantiven. Leipzig.
Schippan, Thea 1975. Einführung in die Semasiologie. 2., überarb. Auflage, Leipzig.
Schmidt, Lothar 1973. Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes. Wege der Forschung CCL. Darmstadt.
Schmidt, Wilhelm 1963. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Berlin.

Segerstedt, Torgny T. 1968. Ordens makt. En inledning i språkets sociologi. Andra omarbetade upplagan. Uppsala.
Seiffert, Leslie 1968. Wortfeldttheorie und Strukturalismus. Studien zum Sprachgebrauch Freidanks. Stuttgart.
Selenius, E. 1972. Västnyländsk ordaccent. SNF 59.
Setälä, E. N. 1912. Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den ostseefinnischen Sprachen. FUF 12: 345-475.
-- 1912-13. Beiträge zu den germanischen Wörtern im finnischen und ostseefinnischen. Sonderabdruck. FUF 13:316-337.
Siddiqi, J. A. 1969. Experimentelle Untersuchungen über den Zusammenhang von Sprachgestalt und Bedeutung. Meisenheim am Glan.
Sigurd, Bengt 1965. Phonotactic Structures in Swedish. Lund.
-- 1967. Språkstruktur. Den moderna språkforskningens metoder och problemställningar. Stockholm.
Sivula, Jaakko 1986. Sanat väistyvät. Länsimäki 1986: 20-27.
Sjöros, Bruno 1917. Två samnordiska kvantitetsregler. SNF 8: 3.
Slotte, Peter 1981. Ordbok över Finlands svenska folkmål - problem och metoder. Loman 1981: 45-64.
Solstrand, Väinö 1924. Svensk stavelseförlängning. SLS 182. Nordisk filologi 16.
Språkform och språknorm. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979. Utg. av Svenska Akademien och Svenska språknämnden. Lund 1979.
Stern, Gustaf 1974. Allgemeine Theorie des Bedeutungswandels. Dinser 1974: 67-112.
Streng, H. J. 1915. Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä. Helsinki.
Ståhle, Carl Ivar 1979. Svaga maskuliner i nysvenskan. Språkform och språknorm 1979: 203-235.
Suhonen, Seppo 1973. Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen. Helsinki.
-- 1980. Balttilaisten lainasanojen levikistä ja merkityspiirteistä itämerensuomalaisissa kielissä. Vir. 1980: 189-211.
Suojanen, M. K. (toim.) 1981. Kirjoituksia puhekielestä. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. TYSYKLJ 14.
-- 1985. Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta. TYSYKLJ 23.
Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Symposium Turussa 30.11.-1.12.1979. SKYJ 4. Turku 1980.
Suomen murteiden sanakirjan toimitusohjeet 1977. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
Svenskt i Finland 1 1983. Studier i språk och nationalitet efter 1860. Red. av Max Engman och Henrik Stenius. Helsingfors.
Söderbergh, Ragnhild 1967. Svensk ordbildning. Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm.

Takala, Ulla 1986. Dromedaareja Sydän-Savossa. Länsimäki 1986: 224-228.
Talve, Ilmar 1961. Kansanomaisen ruokatalouden alalta. Suomi 109: 4.
-- 1974. Suomessa käytetyistä veriruoista. SJ 16: 55-88.
Tamm, Fredr. 1897. Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia och nutida förekomst. Upsala.
Thelander, Mats 1979. Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal, Del 1-2. Acta universitatis upsaliensis, Uppsala.
Thomsen, Vilh. 1869. Den gotiske språgklasses indflydelse på den finske. København.
Thors, Carl-Eric 1981. Finska påverkningar på de finlandssvenska folkmålen. Loman 1981: 95-99.
Thurman, J. 1900. Pargasmålets ljud- ock formlära. Sv. landsm. XV 4.
-- 1929. Nagumålet. SLS 205. SNF 19: 3.
Toivonen, J. G. 1888. Tutkimus Halikon kielestä. Helsinki.
Toivonen, Y. H. 1914. (1914-22). Wortgeschichliche Streifzüge. FUF 15: 66-90.
-- 1949. Etymologisia huomioita. Vir. 1949: 31-57.
-- 1955. Sana sanasta kaksi parhaasta. Porvoo.
af Trampe, Peter - Åke Viberg 1975. Allmän språkteori och grammatik. En introduktion. Lund.
Trier, Jost 1973. Das sprachliche Feld. Schmidt 1973: 129-161.
Tuisku, Leena 1956. *Korea*. Vir. 1956: 248-261.
Tunkelo, E. A. 1920. Eräiden sanain alkuperästä. Vir. 1920: 98-110.
-- 1937. Eräistä pyörrytys- t. huimaustilaa tarkoittavista suomen sanoista. Vir. 1937: 83-95.
Tuomikoski, R. 1973. Adjektiivin ja adverbin erosta. Vir. 1973: 199-213.
Turun puhekielen projektin esitutkimusraportti 1976. Moniste, (toim.) Paunonen - Mielikäinen - Suojanen. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
Turun seitsemän vuosisataa 1965. Turun Historiallinen yhdistys. Julkaisuja 18. Turku.
Ullmann, Stephen 1967. Grundzüge der Semantik (alkuteos The Principles of Semantics). Berlin.
-- 1972. Sprache und Stil. Tübingen.
-- 1978. Neue Richtungen in der Semantik. Geckeler 1978: 15-39.
Uotila-Arcelli, Eeva 1969. Suomen sanojen *mähkä, mähkiä* alkuperästä. Vir. 1969: 179-182.
-- 1970. Muutamia murteidemme ruotsalaislainoja. Vir. 1970: 23-27.
-- 1974. Nuoria germaanisia lainoja suomen murteissa. Vir. 1974: 128-133.
Uusivirta, Pekka. 1969. Merikarvian kaksikielisen systeemin /ʉ/:n distinktiivien piirteiden akustisista korrelaateista. Vir. 1969: 156-163.
Valkonen, Tapani 1981. Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. Helsinki.

Wallin, Ursula 1978. Die semantisch-syntaktische Struktur eines lexikalischen Paradigmas. Veränderung der haben-relation. Lund.
Weinreich, Uriel 1970. Erkundungen zur Theorie der Semantik. Konzepte der Sprach- und Literaturswissenschaft 4 (alkuteos Explorations in Semantic Theory). Tübingen.
-- 1977. Sprachen in Kontakt (alkuteos Languages in Contact, New York 1953). München.
Weisgerber, Leo 1971. Die geistige Seite der Sprache und ihre Erforschung. Sprache der Gegenwart. Schriften des Instituts für deutsche Sprache 15. Düsseldorf.
-- 1973. Zweimal Sprache. Deutsche Linguistik 1973 - Energetische Sprachwissenschaft. Düsseldorf.
Wandruszka, Mario 1970. Wörter und Wortfelder. Aufsätze. Tübingen.
-- 1979. Die Mehrsprachigkeit des Menschen. München.
Vendell, H. A. 1884. Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet. Nyl. I.
-- 1890. Ordlista öfver det svenska allmogemålet i Finnby kapell af Bjärnå socken i Åbo län. Bidrag 49.
-- 1892. Pedersöre - Purmo-målet. Bidrag 52.
-- 1895. Ordbok öfver Pedersöre - Purmo-målet. Bidrag 56.
Wessén, E. 1958. Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära. 5. uppl. Lund; 1969. 8. uppl. Lund.
-- 1960. Våra folkmål. 7. uppl. Malmo.
-- 1971. Svensk språkhistoria II. Ordbildningslära. 5 uppl. Lund.
Wessman, V. E. V. 1906. Äldre kort å- och u-ljuds motsvarigheter i mellersta och östra Nylands svenska dialekter. SLS 73. Förhandlingar och uppsatser 19.
-- 1938a. Till frågan om äldre bebyggelse och nutida dialektgränser med särskild hänsyn till Nyland. FmS 5: 1-20.
-- 1938b. De finlandssvenska dialekternas labiala vokaler II. FmS 5: 21-134.
-- 1938c. Växlingen i - e, ä i de finlandssvenska dialekterna framför kort konsonant + a och framför kort slutljudande konsonant. FmS 5: 135-162.
-- 1939a. Om språkets förändring. Nordiska ordstudier. FmS 6: 1, 1-69.
-- 1939b. Bidrag till kännedomen om finlandssvenska folkmål. Tillägg till H. Vendells och V. E. V. Wessmans ordböcker. FmS 6: 2, 1-119.
-- 1940. Ursprungligt kort vokal framför kort slutljudande konsonant i finlandssvenska folkmål. FmS 8: 4.
-- 1951. Bidrag till kännedomen om de nyländska folkmålen med särskilt beaktande av sibbåmålet. Eripainos teoksesta FmS 14.
Wiik, Barbro 1986. Kvevlaxdialektens fonologi. FmS 30.
Wiik, Kalevi 1965. Finnish and english vowels. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B osa 94. Turku.
-- 1971. Äänteenmuutoksista ja generativismista. Vir. 1971: 59-75.

-- 1973. Taksonomista fonologiaa. 2. painos. TYFLJ n:o 11.
-- 1975. Vokaalisoinnun ongelmia. TYFLJ 14.
-- 1977a. Suomen tavuista. Vir. 1977: 265-278.
-- 1977b. Eräiden suomen murteiden vokaalien foneemirajoista. Fonetiikan päivät - Turku 1977. TYSYKLJ 4.
-- 1978. Suomen kielen momentaanijohdoksista. RAK: 165-187.
-- 1979. Suomen, suomenruotsin ja viron vokaalien foneemirajoista. Puheentutkimuksen alalta 1. Toim. Pertti Hurme. JYSKVLJ 18.
-- 1981a. Fonetiikan perusteet. Juva.
-- 1981b. Itämerensuomalaisten kielten allomorfian runsauden syistä eli tavujen voimakkuudesta itämerensuomessa. SKYJ 7.
-- 1982. Suomen tavutyyppien luonnollisuusasteet. KL 2.
Wiklund K. B. 1909. Rauman murteen "pärmänttä". Vir. 1909: 85-86.
Wikström, Kaj 1977. Begreppsfältet kroppsövning. Semantiska studier i svenskt idrottsspråk. Tampereen yliopisto, Tampere.
Vilkuna, Kustaa 1960. Raanut ja tapetit. Vir. 1960: 4 (269-286).
-- 1967. *Tamma* ja "Kopylitsa Korela" (Tamma-Karjala) vuodelta 1338. Vir. 1967: 176-185.
-- 1984. Lehmän kotiutuminen perheeseen, naudan asettuminen yhteiskuntaan. NSRK 2: 225-239.
Vilppula, Matti 1983. *Nummen* semantiikkaa. Vir. 1983: 60-79.
-- 1986. Sanan käänteismerkityksistä. Vir. 1986: 395-412.
Virtaranta, Pertti 1971. Finskan i Amerika. Språk i Norden 1971. Stockholm.
Wotjak, Gerd 1971. Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung. Berlin.
Åkerblom, B. K. 1940. Kvevlaxmålet. FmS 8.
Yli-Vakkuri, Valma 1976. Onko suomen kvalitatiivinen astevaihtelu epäproduktiivinen jäänne. SJ 18: 53-69.

7.2 Aikakauskirjat, sarjat ja lyhenteet

Bidrag Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, utg. af Finska Vetenskaps-Societeten. Helsingfors.
Commentationes Fennicae. Suomen kielen laitoksen julkaisuja. Turku.
Fennistica Finska institutionen, Åbo Akademi.
FmS Folkmålstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi i Helsingfors 1933-1980.
FUF Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. Helsinki.
JYCS Jyväskylä Contrastive Studies. Jyväskylän yliopiston englannin kielen laitos.
JYSKVLJ Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja.
Kieliposti Kieliposti. Kielen elämän ja tutkimuksen aikakauslehti. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.

KL	Kielitieteellisiä lastuja. Suomen kielitieteellinen yhdistys ry. Turku.
Nyl	Nyland. Samlingar utg. av Nyländska avdelningen. Helsingfors.
NSRK 1	Hakulinen Auli - Pentti Leino (toim.). Nykysuomen rakenne ja kehitys 1. Pieksämäki 1983.
NSRK 2	Paunonen, Heikki - Päivi Rintala (toim.). Nykysuomen rakenne ja kehitys 2. Pieksämäki 1984.
RAK	Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978. TYSYKLJ 6.
SAN	Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979. TYSYKLJ 9.
SF	Studia Fennica. Helsinki.
SJ	Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki.
SKYJ	Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja. Turku.
SLS	Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
SNF	Studier i nordisk filologi. Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
SPJ	Studia Philologica Jyväskyläensia.
Suomi	Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. SKS, Helsinki.
SUST	Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.
Sv.landsm.	Svenska landsmål och svenskt folkliv. Tidskrift utg. på uppdrag av Landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund.
TYFLJ	Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja.
TYJ	Turun yliopiston julkaisuja.
TYSYKLJ	Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.
Vir.	Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauskirja. Helsinki.

7.3 Sanakirjat ja lyhenteet

Ahl.	Ahlbäck, Olav. Ordbok över Finlands svenska folkmål. Forskningscentralen för de inhemska språken. Häfte 1, 2, 3 (band I: 1-3); Häfte 4 (band II: 1). Helsingfors 1976-1985.
Allén	Allén, Sture. Nusvensk frekvensordbok 1. Data linguistica 1. Stockholm 1970.
ALT	de Vries, Jan. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Zweite verbesserte Auflage. Leiden 1962.
Dalin	Dalin, A. F. Ordbok öfver svenska språket. Stockholm 1850-1853.
ESD	Freudenthal, A. O. och H. A. Vendell. Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna. Helsingfors 1886.
Falk	Falk Hjalmar og Torp, Alf. Etymologisk ordbok øver det norske og danske sprog. Føste bind A - M. Kristiania 1903.

Fritzner	Fritzner, Dr. Johan. Ordbok over Det gamle norske sprog. Rettelser og tilleg ved Finn Hødnebø. Fjerde Bind. Bergen 1972.
Gan.	Ganander, Christfrid. Uusi suomen sanakirja (Nytt finskt lexicon) I-III 1786-1787. Näköispainos Porvoo 1937, 1938, 1940.
Glossarium	Dahlgren, F. A. Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde. Lund 1914-16.
Gustavson	Gustavson, Herbert, Danell, G. och Schagerström, A. Gotländsk ordbok på grundval av C. och P. A. Säves samlingar. Första bandet, Uppsala 1918-1940. Andra bandet, Uppsala 1941-1945. Skrifter utgivna genom landsmålsarkivet i Uppsala. Ser. A: 2.
Hellq.	Hellquist, Elof. Svensk etymologisk ordbok. Tredje upplagan. 4. tr. Band I-II. Lund 1980.
Ihre	Ihre, Johan. Swenskt Dialect lexicon. Uppsala 1766.
Ill.	Illustrerad svensk ordbok. Stockholm 1955.
Isl.	Böðvarsson, Arni. Islenzk orðabok. Reykjavik 1963.
ISO	Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja 1-3. SKS 358, Jyväskylä 1982-1987.
Kluge	Kluge, Friedrich. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Auflage bearbeitet von Walther Mitzka. Berlin 1967.
Lönnrot	Lönnrot, Elias, Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja 1-2. SKS 50. Helsinki 1874 ja 1880.
NEO	Torp, Alf. Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919.
NOR	Norsk riksmålsordbok, utgitt av riksmålsvernet. Oslo 1937-1957.
NRL	Streng, H. J. Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä. Helsinki 1915.
NS	Nykysuomen sanakirja I-VI. 7. painos. Porvoo 1980.
Peterson	Peterson, P. N. Ordbok över valldamålet. Skrifter utgivna genom landsmålsarkivet i Lund 3. Lund 1946.
Rietz	Rietz, Johan Ernst. Svenskt dialekt-lexikon. Lund 1867.
SAOB	Svenska Akademiens ordbok (Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien). Lund 1898-.
SAOL	Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 11. upplagan, 2. tr. Södertälje 1987.
Saukkonen	Saukkonen, Pauli - Marjatta Haipus - Antero Niemikorpi-Helena Sulkala 1979. Suomen kielen taajuussanasto. Porvoo.
SKES	Suomen kielen etymologinen sanakirja. I-VII. 1955-1981. Helsinki.
SMS 1	Suomen murteiden sanakirja. 1. osa. Helsinki 1985.
SMS 2	Suomen murteiden sanakirja. 2. osa. Helsinki 1988.
Stenfelt	Stenfelt, Gustav. Svensk nautiskt lexikon. Stockholm 1920.
Stenmark	Stenmark, Harry. Finlandssvenska ord och uttryck. Ny reviderade och utökad upplaga. Stockholm 1976.

Söderwall Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltids språket I-II. Lund 1884-1918.
Tamm Tamm, Fredr. Etymologisk svensk ordbok I. Uppsala 1890-1905.
Vend. Vendell, Herman. Ordbok över de östsvenska dialekterna 1-4. SLS 64, 75. Helsingfors 1904-1906.
Wess. Wessman, V. E. V. Samling av ord ur östsvenska folkmål I-II. SLS 178, 215. Helsingfors 1925-32.
Wessén Wessén, Elias. Kortfattad etymologisk ordbok. Våra ord, deras uttal och ursprung. Stockholm 1968.
Vuorela Vuorela, Toivo. Kansanperinteen sanakirja. Porvoo 1979.
Östergren Östergren, Olof. Nysvensk ordbok I-X. Stockholm 1919-1972.

7.4 Arkistot ja kokoelmat

DFA Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.
FMOR Folkmålsarkivets ordregister. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
SMS Sanakirjasäätiön kokoelmat. Mikrofilmit Turun yliopisto.
TYKK Turun yliopiston kansatieteen kokoelmat. Turku.
TYSKLK Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen kokoelmat. Turku.
TYSKLÄ Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen äänitearkisto. Turku.

7.5 Murreoppaat

Turkulaiset murreoppaat 1960-luvulla.
Turun yliopiston suomen kielen laitoksen äänitearkisto, nauhat 533-553 (itse nauhoittamani henkilöt):

Aaltonen, Oskari	s. 1888
Aarnio, Allan	1905
Aho, Ellen	1883
Ahti, Akseli	1882
Aro, Viola	1894
Autio, Kustaa	1883
Haapala, Nikolai	1888
Jalava, Martta	1886
Joutsio, Adele	1882
Kaila, Jalmar	1897
Kaila, Martta	1896
Kallio, Yrjö	1891
Kankkunen, Amanda	1886
Karlsson, Elli	1889
Keskikylä, Sulo	1891

Lehtonen, Helmi	1894
Lehtinen, Aino	1880
Leino, Alma	1890
Lindroos, William	1898
Nordlund, Vivi	1876
Railo, Elli	1891
Ruohola, Ester	1899
Selénius, Anna	1898
Sjöholm, Lydia	1884
Suominen, Yrjö	1897
Vallinkoski, Milda	1888
Vihanto, Anni	1890
Ylimaa, Rauha	1894

Helinä Koiviston nauhoittamat henkilöt, nauhat 233-234, 402, 455-457:

Hultin, Heimo	1898
Hultin, Hilma	1899
Johansson, Emil	1892
Kavén, Ellen	1893
Lehtonen, Albina	1885
Lundell, August	1890
Lundell, Martta	1897
Nummelin, Aleksandra	1883
Ojanen, Ester	1895
Pulli, Kaisa	1892
Rantanen, Hilma	1877
Rantanen, Isak	1879
Saarinen, Fabian	1877
Salminen, Manda	1884
Stenfors, Siiri	1878
Suomela, Britta	1884
Suominen, Martta	1892
Söderman, Bertta	1895
Wass, Alli	1901

Muut haastattelemani turkulaiset henkilöt 1960-luvulla. Muistiinpanot "Turun vanhaa kansanperinnettä" (222 s.) Turun yliopiston kansatieteen laitoksen arkistossa.

Aalto, Helena	1876
Ahlgren, Anni	1891
Alho, Dagmar	1885
Bernstedt, Ida	1894
Dahlström, Saima	1888
Elén, Ester	1902
Engström, Edit	1892
Erno, Sylvi	1893

Erno, Turo	1892
Granroth, Irene	1881
Kammonen, Rauha	1888
Kilpi, Elvira	1902
Klingstedt, Najda	1875
Koski, Karin	1892
Kumpu, Lempi	1892
Kvarnberg, Knut	1882
Laine, Tilda	1889
Lehtinen, Aina	1882
Lindeberg, Ingrid	1888
Linko, Eine	1891
Löfmark, Elsa	1874
Pulli, Hilda	1892
Sandelin, Lyyli	1895
Suomela, Brita	1884
Suominen, Martta	1892
Tolmunen, Agnes	1889
Tuominen, Fanni	1899
Vuorisalo, Anna	1879

1970- ja 1980-luvun murreoppaat:

Aaku, Tauno	1914
Aaltonen, Leo	1915
Aslakki, Sally	1907
Alanne, Tyyne	1917
Aurimo, Aili	1911
Ceder, Tauno	1905
Erjanti, Georg	1914
Halminen, Albin	1903
Himara, Satu	1901
Kanervo, Helvi	1911
Kanto, Sven	1902
Kulo, Uuno	1912
Koskimies, Alfons	1906
Koskelin, Esko	1920
Lehtinen, Nestori	
Lehtonen, Vilho	1904
Mandelin, Kaisa	1906
Mäki, Tauno	1916
Rinne, Ilmari	1909
Saari, Allan	1901
Saarinen, Emil	1907
Saarinen, Tyyne	
Salomaa, Allan	
Salovaara, Irja	1912
Simola, Aili	

Stenberg, Astrid	1899
Tamminen, Kalle	1904
Tuomi, Eero	1914
Vahtonen, Kaarina	1913
Vallinkoski, Kirsti	1920
Veroma, Pauli	
Vibom, Kerttu	1907
Vihanto, Kaisa	1907
Vuoristo, Eva	1907
Vuoristo, Toini	1908

8 SELITYKSET

8.1 Lyhenteet

a., adj.	adjektiivi
abstr.	abstraktinen
adv.	adverbi
Agr.	Agricolalla
aik.	aikaisemmin
amer.	amerikan
amer.sm.	amerikansuomi, -suomen
ark.	arkinen
as.	alasaksa(n)
astev.	astevaihtelu
baltt.	balttilainen
deskr.	deskriptiivinen
elolI.	elollinen
emot.	emotionaalinen
engl.	englanti, englannin
epohj.m.	eteläpohjalaismurteet, -murteiden
esp.	espanja(n)
etup.	etupäässä
fem.	feminiini
Gan.	Gananderilla
germ.	germaaninen
goot.	gootin
hajat.	hajatietoja
halv.	halventava
harv.	harvinainen
hien.	hienosteleva
holl.	hollanti, hollannin
häm.m.	hämäläismurteet, -murteiden
id.	sama
ieur.	indoeurooppalainen
inhimill.	inhimillinen
interj.	interjektio
isl.	islanti, islannin
it. ja ital.	italia(n)
itäm.	itämurteet, -murteiden
itär.	itäryhmä (lounaismurteissa)

Jusl.	Jusleniuksella
kaakk.m.	kaakkoismurteet, -murteiden
karakt.	karakteristinen
kas.	keskialasaksa(n)
kgerm.	kantagermaani(n)
kirjak.	kirjakieli, -kielen
komp.	komponentti
konkr.	konkreettinen
kontam.	kontaminaatio
kskand.	kantaskandinaavi(nen)
ksm.	kantasuomi
kuv.	kuvaannollinen
kys.	keskiyläsaksa(n)
L	lekseemi
lat.	latina(n)
leik.	leikillinen
lev.	levikki
lm.	lounaismurteet, -murteiden
länsim.	länsimurteet, -murteiden
Lönnr.	Lönnrotilla
mahd.	mahdollisesti, mahdollinen
mas.	muinaisalasaksa(n)
mask.	maskuliini
mengl.	muinaisenglan|ti, -nin
merk.	merkitys
mgerm.	muinaisgermaani(n)
misl.	muinaisislan|ti, -nin
mksm.	myöhäiskantasuom|i, -en
mmr.	myöhäismuinaisruotsi(n)
mnorj.	muinaisnorja(n)
mon.	monikko, monikon
mpohj.	muinaispohjoismainen
mr.	muinaisruotsi(n)
msaksin	muinaissaksi(n)
mskand.	muinaisskandinaavinen
mt.	muinaistanska(n)
murt.	murteet, murteiden
mven.	muinaisvenäjä(n)
mys.	muinaisyläsaksa(n)
myöh.isl.	myöhäisislan|ti, -nin
määr. m.	määräinen muoto
negat.	negatiivinen
norj.	norja(n)
nr.	nykyruotsi(n)
nt.	nykytanska(n)
nuor.	nuorilla, nuorten kielessä
obl.	obliikvi(sija)
pejor.	pejoratiivinen

pepohj.m.	peräpohjalaismurteet, -murteiden
pohj.m.	pohjalaismurteet, -murteiden
pohj.r.	pohjoisryhmä (lounaismurteissa)
posit.	positiivinen
puhek.	puhekieli, -kielen
r. ja ruots.	ruotsi(n)
rr.	ruotsinruotsi(n)
ransk.	ranska(n)
rm.	ruotsin murteet - murteiden
rrm.	ruotsinruotsin murteet - murteiden
r.vir.	ruotsinviro(n)
rvk.	ruotsin vanhempi kieli - vanhemman kielen
s., subst.	substantiivi
saks.	saksa(n)
sav.m.	savolaismurteet, -murteiden
Schr.	Schroderuksella
siirt.m.	siirtymämurteet
skand.	skandinaavinen
sl.	sananlasku
slaav.	slaavilainen
sm.	suomi, suomen
sm. m.	suomen murteet - murteiden
sot.	sotilaskieli, -kielen
sp.	sananparsi
sr.	suomenruotsi(n)
srm.	suomenruotsin murteet - murteiden
st.	sanontatapa
ta, tansk.	tanska(n)
tav.	tavallinen, tavallisesti
TM	Turun murre - murteen
ur.	uusruotsi(n)
uys.	uusyläsaksa(n)
v., vb.	verbi
vaill.	vaillinainen
vanh.	vanhempi; vanhoilla, vanhojen kielessä
vanh. kirjak.	vanhempi kirjakieli, vanhemmassa kirjakielessä
ven.	venäjä(n)
Verm. savo	Vermlannin savo(n)
vir.	viro(n)
vk.	vanhempi kieli, vanhemman kielen
vksm.	varhaiskantasuomi, -suomen
vok.sointu	vokaalisointu
vr.	varhaisruotsi(n)
vur.	vanhempi uusruotsi, vanhemman uusruotsin
yksittäist.	yksittäistieto(ja)
yleisk.	yleiskieli, -en

8.2 Merkit

/a/	foneemi *a*
a	foneemi t. äänne *a*
<a>	grafeemi *a*
a:	pitkä *a*, esim. srm. *alva:r*
ā	pitkä *a*, esim. mr. skāt, erit. muinaiskielten esimerkeissä
ă	lyhyt a, esim. srm. *fătä*
ê	pitkä *e*, esim. kas. *stoffêren*, yl. as. sanoissa
V	vokaali
C	konsonantti
.	tavunraja, esim. CV.CV
≠	yhdyssanan (t. hahmotusjakson) raja, esim. *kots≠kärryt*
+	morfeeminraja, esim. *paara+tØ+ta, oornaa+*
>	muutoksen suunta, esim. *o* > *u* = *o* on historiallisesti muuttunut *u*:ksi
<	kulmanmerkki osoittaa etymologiaa, esim. sm. *s* < r. *ś*, TM *mirtti* < srm. *mirtt.*
-->	siirtonuoli osoittaa sanastossa materiaalin siirtoa toiseen kohtaan; muualla se osoittaa muutosta, esim. *frisörska* --> *friserska* = *frisörska* muuttuu *friserskaksi*
<--	takanuoli osoittaa sanastossa viittausta vasemmalle; nuolia on käytetty osoittamaan myös derivaation suuntaa, esim. *fiini* --> *fiinentää* tai *fiinentää* (<-- *fiini*)
|	pysty erottaa murresitaatit, sanastossa myös yhdyssana- ja johdosjaksojen alun
Ø	nolla
*	historiallisesti rekonstruoidun muodon merkki, esim. **eCa*; kielenvastaisen muodon merkki, esim. **masinei* (= muoto on kielenvastainen)
'	pääpainon merkki, esim. TM *'atjöö*, r. *be'tala*
ˌ	sivupainon merkki, eism. *förstoˌntuva*
~	vapaan vaihtelun merkki, esim. *pakka ~ paka*
:	osoittaa samaan paradigmaan kuulumista, esim. *kaati* : *kaatin*; sanakirjojen hakusanoja osoittamassa, esim. NS: läski
[ ]	osoittaa merkityskomponenttia, esim. [maskuliininen]; osoittaa ääntämisohjetta, esim. r. *fiffig* [fiffi]
( )	osoittaa vaihtoehtoisuutta, esim. esim. *käre(n)* = *n* tai Ø (ei mitään); erottaa esimerkeissä selitteen, esim. *sen* (= lapsen)
¤	osoittaa semanttista korrelaatiota, esim. *streikki*-artikkelissa ¤ *streikata* = *streikki* korreloi semanttisesti *streikata*-verbin kanssa
--	poistomerkki osoittaa esimerkeissä jonkin jakson poistoa
...	kolme pistettä osoittaa esimerkeissä epäselvästi kuultua jaksoa
-	yhdysmerkki sanojen välissä esimerkeissä osoittaa legato-ääntämystä, esim. *sill-oli*

osoittaa esimerkin murreosuuden jäljessä, että seuraa symmetrinen selite (antiikva), esim. *pistetä muijat halspanta*, kuriin

9 ZUSAMMENFASSUNG

Ziel dieser Untersuchung war es, Entlehnungen aus dem Schwedischen im finnischen Turkuer Dialekt zu erforschen, und zwar unter besonderer Berücksichtigung ihrer Integration in das phonologische, morphologische und semantische System der Turkuer Mundart.

Viele der in dieser Untersuchung besprochenen Entlehnungen wurden schon früher etymologisch behandelt, vor allem im Etymologischen Wörterbuch der finnischen Sprache (Suomen kielen etymologinen sanakirja) und in anderen etwas älteren Quellen, insbesondere in den Werken von Streng (Nuoremmat ruotsalaiset lainasanat vanhemmassa suomen kirjakielessä, 1915) und von Karsten (Finnar och germaner, 1943). Etwa 50 Prozent der in der vorliegenden Untersuchung erforschten Entlehnungen wurden aus irgendeiner Sicht in der älteren gedruckten Literatur behandelt. Außerdem wurden jüngere Entlehnungen aus dem Schwedischen in ungedruckten Quellen behandelt, wie u.a. in der Magisterdissertation der Verfasserin (Salminen, Turun murteen ruotsalaisperäiset lainasanat / Schwedische Entlehnungen im Turkuer Dialekt/, 1967), und in der Lizentiatendissertation der Verf. (Grönholm, Lounaismurteiden nuoremmat ruotsalaisperäiset lainasanat / Jüngere schwedische Entlehnungen in den südwestfinnischen Mundarten/, 1974). Der Anteil der von der Verfasserin vorgebrachten neuen Etymologien, ca. 50 %, gibt aber zahlenmäßig ein zu enges Bild von dem etymologischen Teil der Untersuchung, und zwar deswegen, weil das Forschungsmaterial Laut- und Bedeutungsvarianten des Turkuer Dialekts enthält, die nicht früher behandelt worden sind, auch wenn sie etymologisch mit früher geklärten Entlehnungen in Verbindung stehen. So haben sich z.B. *längdi* 'Länge' und *pärsätä* 'pressen' der älteren finnischen Schriftsprache bedeutungsmäßig (Turkuer Dialekt (= TD) 'Zopf-Gebäck' bzw. 'schimpfen') und *proolata* lautmäßig (TD *ploorata*) geändert. Die Klärung des Ursprungs bzw. der Änderungen dieser neuen Varianten erzeugt in der Tat neue Teiletymologien; in einigen Fällen ist unter den Entlehnungsvarianten des Turkuer Dialekts sogar komplette oder teilweise lexikalische Absonderung zu erblicken. Beispielsweise kann sich *tämminki* neben der gemeinsamen Bedeutung 'Stimmung, Einstellung' der Varianten *tämmi* und *tämminki* in bildhafter Verwendung auch auf das 'Sich-in-Staat-werfen' beziehen. Solche teilweise neu- und weiterbehandelten Etymologien bilden zusammen mit den ganz neuen bereits eine so große Gruppe, daß der überwiegende Teil (ca. 70 %) der Wortartikel des Wortschatzes darunter fällt.

Wäre die Untersuchung auf lauter neue Etymologien begrenzt worden, so hätte das Ziel, die Integrationssystematik der Entlehnungen bei der Adaption zu erhellen, keine so zentrale Stellung wie jetzt einnehmen können. Neue Etymologien konzentrieren sich hauptsächlich auf Wörter, die mundartlichen Ursprung haben. Dabei spiegeln die Entlehnungen ein von der schwedischen Gegenwartssprache stark abweichendes Lautsystem der finnlandschwedischen Mundarten wider, und die abweichenden Bedeutungen würden kein Gesamtbild von den im Turkuer Dialekt eingebürgerten schwedischen Entlehnungen und den bei der Integration bzw. Adaption erscheinenden Korrespondenzregeln geben - wurden doch Entlehnungen aus einer sehr uneinheitlichen Ausgangssprache übernommen, wo sowohl gemeinsprachliche als auch mundartliche schwedische Ausgangsformen nebeneinander als Entlehnungsbasis dienten. Da in der vorliegenden Untersuchung ein Dialekt als Zielsprache gewählt wurde, treten in den entlehnten Lexemen gesprochene Sprache und Mundarten als Vermittlungskanäle akzentuiert in Erscheinung.

Das Material der Untersuchung besteht aus (jüngeren) schwedischen Entlehnungen, die sich im sog. älteren Turkuer Dialekt eingebürgert haben. Als Gewährsleute wurden alte Personen akzeptiert, die im 19. Jahrhundert oder zu Beginn des 20. Jahrhunderts geboren waren und von denen man annehmen konnte, daß sie den Dialekt noch gut genug beherrschten. Die Untersuchung zeigt tatsächlich, daß die Lehnwörterbeherrschung bei den Gewährsleuten dieses Alters so gut ist, daß die an das Kernlexikon zu stellende Kompetenzforderung (ca. drei Viertel von allen Wörtern) bei ihnen in ausreichendem Ausmaß sichergestellt wird. Wären bei der Erhebung auch jüngere Gewährsleute miteinbezogen worden, so hätte sich das Ziehen von Schlußfolgerungen erheblich erschwert, weil die zum älteren Dialekt vital gehörigen schwedischen Entlehnungen und deren Gebrauch den jüngeren Turkuern nicht mehr so geläufig sind.

In Verbindung mit dem die Turkuer Umgangssprache betreffenden Forschungsprojekt TUPU 1976 wurde 1976 nach der Kenntnis der alten Mundartwörter *alvariin, ankeleekiste, fima, fäskynä, kloosuttaa, knafti, knöölinen, kontturi, korsteeni, kronklata, paseerata, pilkkumi, plooraava, praakata* und *reeras* befragt. Laut den statistischen Aufstellungen, die von der Verf. anhand der Wortzettel dieser Befragung gemacht wurden, bestand bei der Beherrschung der Entlehnungen ein deutlicher Unterschied zwischen den Leuten, die in den 30er Jahren geboren waren, und denjenigen, die in den 40er und 50er Jahren geboren waren. Die älteren Leute, die in den 30er Jahren geboren waren, kannten noch zwei Drittel von den Wörtern und deren Bedeutungen, wobei nur ein Drittel (30 %) unbekannt war. Dagegen beherrschten die jüngeren Laute, die in den 40er und 50er Jahren geboren waren, nur die Hälfte der Wörter (48 % unbekannt). Bei einigen Wörtern, auch wenn sie an und für sich bekannt waren, war die Bedeutung für die jüngeren Leute schon dunkler

geworden, beispielsweise wurden *fäskynä* 'Pflaume', 'Zwetschge' als 'Rosine' oder 'gemischte Früchte' und *fima* allgemein nur als 'Geld' verstanden.

Das unter den Begriff des Kernlexikons fallende Material schloß die in anderen finnischen Dialekten bekannten schwedischen Lehnwörter nicht aus. Die Verbreitung der Entlehnungen zeigt tatsächlich, daß der überwiegende Teil der Entlehnungen auch in anderen finnischen Dialekten bekannt ist (insgesamt 80 %). Allerdings ist die Verbreitung der im Turkuer Dialekt bekannten Laut- und Bedeutungsvarianten normalerweise kleiner als die der eigentlichen Entlehnung und streckt sich nicht selten nur auf die südwestlichen und westlichen Dialekte. Die Anzahl der nur auf Turku begrenzten Entlehnungen ist zu klein (5 %), als daß sie genügend allgemeine Schlußfolgerungen in bezug auf schwedische Entlehnungen und deren Integrationssystematik zuließen. Die auch weiter bekannten Entlehnungen, die durch die hier vorgenommene Grenzziehung von der Untersuchung erfaßt wurden, verleihen eine Vergleichsbasis, wobei die Erforschung der verschiedenen Varianten die Vielschichtigkeit der Entlehnungen auf eine interessante Weise erhellen kann. Die Variation kann neben den verschiedenen Niveaus der Ausgangssprache auch auf die heterogene Uneinheitlichkeit der Zielsprache zurückzuführen sein. Neue Varianten wurden auch mit Zuwanderern eingeschleust.

Bei der Aufnahme dieser Untersuchung über die Integration der Lehnwörter wurde davon ausgegangen, daß die phonetische Interferenz bei Entlehnungen sowohl an Lautsubstitutionen als auch an Lautsystemänderungen sichtbar wird. In bezug auf Lautsubstitutionen erschienen keine großen Unterschiede bzw. Überraschungen gegenüber den Korrespondenzregeln, die schon in früheren Untersuchungen festgestellt worden waren. So werden z.B. stimmhafte Verschlußlaute durch stimmlose, der stimmlose breite Zischlaut (vgl. dt. *sch*) durch finnisches *s* usw. ersetzt. Es wäre aber reichlich verfehlt, für die lautgeschichtliche Betrachtung nur auf die frühere Literatur hinzuweisen, denn früher wurde bei der Aufstellung der Korrespondenzregeln nur das gegenwärtige schwedische Lautsystem und deren Substituierung beachtet, wodurch vielerlei Probleme verursacht wurden: viele unerwartete Substitutionen können als bei Entlehnungen leicht vorkommende unregelmäßige Entwicklung dargestellt worden sein. In der vorliegenden Untersuchung wurden die Entlehnungen neben der schwedischen Gegenwartssprache auch und insbesondere mit der finnlandschwedischen Hochsprache und finnlandschwedischen Mundarten und deren Lautbeziehungen verglichen, wobei sowohl archaische Züge als auch jüngere Änderungen berücksichtigt wurden.

Da vor allem finnlandschwedische Mundarten recht stark von der schwedischen Gegenwartssprache abweichen, wurde schon eingangs die Hypothese aufgestellt, daß sich in den Entlehnungsentsprechungen, die ihren Ursprung in Mundarten haben, die Lautsysteme dieser Mundarten

bemerkbar machten. In vielen Fällen wurde dies auch verifiziert: hinter den lautlich voneinander abweichenden Formvarianten konnten Lautzüge erkannt werden, die finnlandschwedische Mundarten widerspiegelten (vgl. schw. *femma* --> TD *femma*, finnlandschw. *fima* --> TD *fima*, schw. *brasa* --> TD *praasata*, finnlandschw. *brăsa* --> TD *prasata* usw.). In sehr wenigen Fällen mußte für eine abweichende Lautsubstitution im vorliegenden Material nur eine sporadische Entwicklung angenommen werden. Sonst weisen die Entlehnungen sowohl archaistische, auf das Altschwedische hinweisende Züge der finnlandschwedischen Mundarten als auch neue und jüngere, von der Gemeinsprache abweichende Lautentwicklungen auf. Die Einbeziehung der finnlandschwedischen Mundarten beim Vergleich von Entlehnungen und deren Entsprechungen hat zahlreiche neue Perspektiven eröffnet, die sich teilweise auch auf außersprachliche Erscheinungen, etwa Entlehnungswege, beziehen.

Die aufgestellte Hypothese, daß sich die großen internen Differenzen der finnlandschwedischen Mundarten sogar innerhalb der Turkuer Region in Entlehnungen bemerkbar machen würden, hat sich verifiziert. In vielen Fällen können Entlehnungen mehrere Varianten nebeneinander haben, von denen eine sich mit den Zügen der nördlichen Gruppe, eine andere vielleicht mit denen der südlichen Gruppe verbinden läßt. Eine der Varianten kann sich wiederum sogar auf solche aus der Stockholmer (Umgangs)Sprache übernommenen Novationen (z.B. aus dem 18. Jh.) beziehen, die auch in der schwedischen Sprache von Turku als vornehmer galten als die alten mundartlichen Formen. Beispielsweise läßt sich ein Wechsel vom Typ TD *pooka ~ poka* auf derartige Unterschiede der Ausgangssprache zurückführen. Bei erneuter Entlehnung können große Lautunterschiede leicht auch zur separaten Lexikalisierung führen. Besonders oft läßt sich feststellen, daß sich Entlehnungen - der aufgestellten Hypothese entsprechend - mit mundartlichen Entsprechungen der südlichen Ortschaften der Turkuer Region in Verbindung gebracht werden konnten, weil die alte schwedische Mundart in Turku vor allem den Mundarten in Parainen/Pargas und Nauvo/Nagu ähnlich war.

Bei der Beschreibung von Korrespondenzregeln und Parallelen mußten in vielen Fällen zwei Entsprechungsreihen vorgebracht werden, d.h. einmal für die schwedische Gemeinsprache und zweitens für schwedische Mundarten. Auf diese Weise konnte die Beschreibung der phonologischen Integration der schwedischen Entlehnungen genauer gestaltet werden. Beispielsweise kann die häufige Verwendung von ɛ der finnlandschwedischen Mundarten anstelle von schw. *e* den Wechsel von *e* und *ä* (*jesti ~ jästi, fleetta, kläämiä* usw.) erklären. Dagegen ließ sich die Hypothese über Änderungen, die auf unterschiedliche Pronomgrenzen im Schwedischen und im Finnischen zurückzuführen wären, nur in Einzelfällen verifizieren (vgl. z.B. schw. *stövare* --> TD *teevari*, schw. *överhalare* --> TD *everhaalarit*). Das Finnlandschwedische liegt in bezug auf die Phonomgrenzen und auch die Lautqualität dem finnischen so viel näher als das Reichschwedische, daß hier kaum Änderungen entstanden sind.

Im Anfang der Untersuchung wurden Gesichtspunkte angeführt, nach denen in eine Sprache transferierte Entlehnungen (fast) vollständig in die Zielsprache integriert würden. Derartige Belege sind sogar aus solchen Sprachen genannt worden, in denen die Häufigkeit der Lehnwörter bis zu 30 % beträgt. Entlehnung von einzelnen morphologischen Bestandteilen, beispielsweise Ableitungsmorphemen, komme sehr selten vor. Ähnliches war auch für die Entlehnungen des Turkuer Dialekts zu erwarten. Es konnte tatsächlich festgestellt werden, daß die Entlehnungen bis auf einige wenige Ausnahmen in die eigenen Wortbildungsgruppen und Paradigmen des Dialekts integriert wurden. Jedoch nimmt die lexikale Morphologie bei der Aufklärung der Herkunft von Entlehnungen und insbesondere der verschiedenen Formvarianten eine zentrale Stellung ein, auch wenn das Hauptaugenmerk bei der etymologischen Forschung früher nicht selten auf die Lautgeschichte und die Bedeutung des Stammes gerichtet wurde.

Die aufgestellten Hypothesen über die Integration der Entlehnungen in die normalen Wortbildungsgruppen und Paradigmen haben sich verifiziert. Der überwiegende Teil der substantivischen Entlehnungen (54 %) wurde in die Gruppe der auf *i* auslautenden Substantive eingegliedert (der Rest in die Gruppe der auf *A*, *O/U* und *e* auslautenden Substantive) und nicht weniger als 93 % der Verben schlossen sich den kontrahierten Verben an. Das Vorkommen von auch selteneren Wortbildungsgruppen im Material hat wichtige Perspektiven zur Eingliederung von Entlehnungen in die Zielsprache eröffnet. Die zielsprachliche Interferenz und die dadurch verursachten analogen Struktur- und Wortgestaltänderungen bei den Entlehnungen bestätigen die Auffassung, daß ein neues Wortmaterial vom Sprachverwender unter sprachökonomischen Gesichtspunkten gewählt und bearbeitet wird. Die von der Zielsprache her bekannte Gestalt und Verwendung sind bei der Integration bzw. Adaption immer maßgebend.

Die lexikalisch-morphologische Integration eines Wortes in eine bestimmte Gruppe erfolgt in Analogie zu den als Vorbild dienenden alten Wörtern, nicht selten auch wegen semantischer Assoziationen, die von alten Wörtern ausgelöst werden. Ganz besonders ist diese Erscheinung bei der Integrierung von Verben in die jeweilige Gruppe bei den Ableitungsmorphemen *i*, *o*, *(U)ttA*, *(s)tA*, *(s)tU*, *stele*, *ntU* und *AhtA* feststellbar. Das Verb wird in die Gruppe integriert, in der die semantischen Eigenschaften des Ableitungsmorphems die Wortbedeutung verstärken oder in der das Lehnwort bedeutungsmäßig mit einem in einer bestimmten Ableitungsmorphemgruppe der Zielsprache befindlichen Verb verbunden wird. Beispielsweise wurde schw. *flåsa* (--> TD *floosottaa*) dank der semantischen Anknüpfung analog zum finn. Verb *huohottaa* in die Gruppe mit dem Ableitungsmorphem *ttA* eingegliedert und sch. *ana* (--> TD *aanastaa*) analog zum finnischen Verb *aavistaa* in die Gruppe mit dem Ableitungsmorphem *stA*.

Die Entlehnungen spiegeln auch sonst recht stark morphosemantische Erscheinungen wider. Sind von der eigenen Sprache her gewisse morphosemantische Korrelationen (beispielsweise Substantiv/Verb-Paare wie *viha* : *vihata*) bekannt, so werden auch die Entlehnungen nach diesen Parallelen integriert. Dabei paßt sich die Grundgestalt der Entlehnungen den genuinen Musterpaaren an, und entsprechend paßt sich der eine Zwilling semantisch dem anderen an. Derartige, morphosemantisch miteinander korrelierende Paare gibt es reichlich unter den Entlehnungen der vorliegenden Untersuchung, z.B. *visiitti* 'Besuch, Visite' (< schw. visit 'Besuch') und *visiteerata* 'besuchen' (< schw. *visitera* 'visitieren'). Durch Analysen derartiger Entwicklungen konnte der Bedeutungswandel vieler Entlehnungen gemäß der zielsprachlichen Korrelation erklärt werden.

Bei der vergleichenden morphologischen Betrachtung war man - genau wie im phonologischen Teil - bei der Aufstellung der Korrespondenzregeln auf zwei Entsprechungsreihen angewiesen. Grund dafür liegt in den finnlandschwedischen Mundarten, deren morphologische Eigenschaften von der schwedischen Gemeinsprache abweichen. Die verschiedenen Grundformkonstruktionen und Obliqueformen, die die Wörter in den schwedischen Mundarten haben, sind, wie erwartet, in den Entlehnungen zu erkennen. Einige Varianten gehen auf Mundarten, andere auf die Gemeinsprache zurück, vgl. z.B. TD *veska* und *väsky*.

Die Hypothesen, die ich eingangs über mögliche Gründe für den Bedeutungswandel und über die Entwicklung der Bedeutungsänderungen bei den Entlehnungen aufstellte, haben sich verifiziert. Die Änderungen sind sowohl auf sprachliche als auch auf außersprachliche Faktoren zurückzuführen. Ein typischer außersprachlicher Faktor ist Änderung des Wortinhaltes je nach Milieu. Beispielsweise wurde der Bootsterminus *piura* im städtischen Milieu auf den Schlitten übertragen. Die sprachlichen Gründe sind zahlreicher. Vor allem war der Bedarf an Synonymen und an affektiven Ausdrücken ein bedeutender Änderungsauslöser. Ferner führte der starke lexikalisch-semantische Einfluß der Zielsprache zur semantischen Interferenz. Auch assoziative und analoge Interferenz kam häufig vor, eigentlich häufiger, als im voraus angenommen werden konnte. Bei der assoziativen Interferenz wurden die Bedeutungen nicht nur durch phonetische und semantische Assoziationen der zielsprachlichen lexikalen Einheiten geändert, sondern auch z.B. durch lautliche Ähnlichkeit von zwei ausgangssprachlichen Lexemen, die dann die Bedeutungsübertragung von einem Lexem aufs andere bewirken konnte. So bedeutet z.B. TD *trahteeri* sowohl 'Bewirtung' als auch 'Restaurant', wobei im Hintergrund die schwedischen Lexeme *traktering* 'Bewirtung' und *traktör* 'Restaurant' zu erkennen sind. Ebenso können schon früher entlehnte Lexeme bei neueren Entlehnungen Interferenzwirkungen haben. Natürlich ist, daß auch typische Bedeutungsentwicklungen und

-änderungen im alten zielsprachlichen Wortschatz auch parallele Änderungen im neuen Wortschatz hervorrufen können.

Auch im semantischen Teil der Untersuchung mußten u.a. in Verbindung mit den Bedeutungsvarianten vor allem Finnlandschwedisch und die finnlandschwedischen Mundarten zur näheren Betrachtung herangezogen werden. Wie eingangs vermutet wurde, spiegeln die Bedeutungen nicht selten ältere, im Finnlandschwedischen (bzw. in den finnlandschwedischen Mundarten) beibehaltene Bedeutungen wider (z.B. TD *piisata* 'ausreichen'). Andererseits können die Bedeutungen der Entlehnungen den abgewandelten Bedeutungen entsprechen, die die spätere sekundäre Entwicklung vor allem in den finnlandschwedischen Mundarten mit sich gebracht hat. Nicht zuletzt unverkennbar junge sekundäre Bedeutungsänderungen lassen manchmal sehr schwer durchblicken, in der welcher Richtung die Entlehnung erfolgt ist. Von räumlich sehr begrenzten sekundären Bedeutungen in den finnlandschwedischen Mundarten kann angenommen werden, daß sie ihren Ursprung im Finnischen haben. Freilich besteht auch die Konvergenzmöglichkeit, wenn es sich um Bedeutungsentwicklungen handelt, die in den verschiedenen Sprachen üblich sind (z.B. Metaphern).

In der vorliegenden Untersuchung wurden die Methoden der historischen Semantik (vgl. u.a. die Beschreibung der Parallelentwicklungen) durch Methoden der strukturalen Semantik ergänzt: durch Anwendung der Komponentenanalyse konnte in vielen Fällen ein exakteres Resultat erzielt werden. Durch die Komponentenanalyse konnten derartige verbindende Züge zwischen den zu vergleichenden Wortpaaren dargestellt werden, die die semantische Verbindung des Lehnwortes mit dem Original gesichert haben.

Die Komponentenanalyse hat es möglich gemacht, auch die quantitativen Bedeutungsänderungen der Entlehnungen, Sinken oder Steigen des Wertschätzungsbarometers, zu analysieren. Da es sich bei der Zielsprache um einen Dialekt handelt, ist zu erwarten, daß im Dialekt viele emotionale Wörter nötig waren, die die Sprache nuancenreicher machten. Dabei wurden viele schon an sich emotionale (oft mundartliche) Wörter entlehnt, wie z.B. *filunki, honkki, krolla*, oder aber die Wörter wurden dem Bedarf der Sprachgemeinschaft entsprechend bearbeitet, indem das Wertschätzungsniveau gesteigert oder (häufiger) gesenkt wurde. Auch in verschiedenen Kontaminations- und Bedeutungsmischungsfällen war es eben durch die Komponentenanalyse möglich, für die Bedeutungsänderungen ein sichereres Resultat zu erzielen.

Die Verbindung dieser Resultate mit den Ergebnissen der phonologischen und morphologischen Integration der Entlehnungen nützte vor allem der etymologischen Zielsetzung der Untersuchung. Etymologische Gleichsetzungen sind nur in einigen Fällen unsicher geblieben; der überwiegende Teil der Etymologien sind so gesichert, wie dies überhaupt

bei der Erforschung der sprachlichen Erscheinungen möglich ist. Niemals können außersprachliche Umstände, z.B. die Siedlungs- und Kulturgeschichte, völlig außer acht gelassen werden, deren Änderungen auch sprachhinterne Erscheinungen beeinflussen. Die Kenntnis der außersprachlichen Situation auch zur Zeit der Untersuchung, etwa die Kenntnis der in der Sprachgemeinschaft herrschenden Normen, hat sich auch bei der Durchführung dieser Untersuchung als ein wichtiger Teil der Sprachkompetenz des Forschers erwiesen.

Übersetzung

Pertti Widén

Åbo Akademis förlag — Åbo Academy Press
Kaskisgatan 2 C 14, SF-20700 Åbo, Finland
Distribution: Tidningsbokhandeln, PB 33, SF-21601 Pargas

ÅBO ACADEMY PRESS

Åbo Academy Press is maintained by the Research Institute of the Åbo Akademi Foundation. The Institute's purpose is to pursue academic research and to stimulate research carried out by members of Finland's Swedishspeaking minority, especially by scholars associated with Åbo Akademi. The Institute's editorial board accepts scholarly works for publication only after confirmation of their academic standard.

Correspondence should be addressed to:

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG
ÅBO ACADEMY PRESS
Research Institute Editorial Board
Kaskisgatan 2 C 14,
SF-20700 Åbo
Finland

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG

Åbo Akademis förlag upprätthålls av Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Institutets ändamål är att bedriva och befrämja forskning, i första hand utförd av personer med anknytning till Åbo Akademi. Forskningsinstitutets publiceringsnämnd antar vetenskapliga arbeten för publicering efter det att deras vetenskapliga värde prövats.

Korrespondens riktas till:

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG
ÅBO ACADEMY PRESS
Forskningsinstitutets
publiceringsnämnd
Kaskisgatan 2 C 14,
SF-20700 Åbo
Finland

RUOTSALAISET LAINASANAT TURUN MURTEESSA

Turun murteen vanhaan perinteiseen sanastoon kuuluvat merkittävänä osana ruotsalaisperäiset lainasanat. Niistä heijastuvat Turussa vuosisatoja rinnakkain asuneiden suomen- ja ruotsinkielisten välinen kieli- ja kulttuurikontakti. Tämä tutkimus perustuu Maija Grönholmin yli kahdenkymmenen vuoden aikana turkulaisten parissa keräämään murreaineistoon. Tutkimukseen on valittu murteenpuhujien ydinleksikko, liki puolitoistatuhatta lainaa, joiden vaihtelevien äänneasujen määrä lähentelee kahtatuhatta. Lainojen alkuperän ohella pohditaan lainojen sopeuttamisessa ilmeneviä äänne- ja muotoasun sekä merkityksen muutoksia ja niiden taustalla olevia syitä.

I den finska åbodialekten och dess traditionella ordförråd utgörs en betydande del av lån från svenskan. Dessa återspeglar den intima språk- och kulturkontakt som svensk- och finskspråkiga åbobor haft i århundraden. De yngre svenska lånorden har tidigare rönt rätt ringa uppmärksamhet i den finska lånordsforskningen, trots deras ingalunda ringa antal i ordförrådet. Denna undersökning försöker fylla den lucka som ännu finns i beskrivningen av de medeltida och ännu yngre svenska lånorden. Åbodialekten med dess mångfasetterade skiftningar blottar också intressanta rötter, som visar åbobornas kontakter och förbindelser med Egentliga Finland, de sydliga socknarna i Åboland och ända fram till Stockholm.
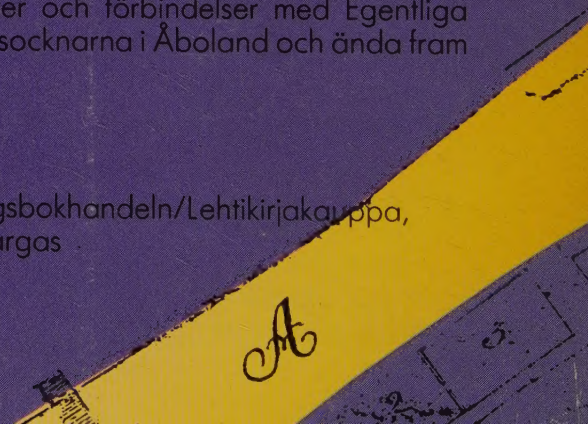
Distribution: Tidningsbokhandeln/Lehtikirjakauppa,
PB 33, SF-21601 Pargas